

TEFHİMU'L KUR'AN

KURAN'IN ANLAMI VE TEFSİRİ

mevdudi

TEFHİMU'L KUR'AN

KURAN'IN ANLAMI VE TEFSİRİ

mevdudi

1. Cilt

insan yayınları

insan yayınları : 33

kaynak eserler : 1

Copyright©Insanyayınları

yayıncı sertifika no: 12381

isbn 978-975-574-549-7 (tk. no)

isbn 978-975-574-550-3 (1. cilt)

tefşîmu'l-kur'ân

ebu'l-a'lâ mevdûdî

genel yayın yönetmeni

ali bulaç

tercüme kurulu

muhammed han kayanî

yusuf karaca

nazife şışman

ismail bosnalı

ali ünal

hamdi aktaş

redaksiyon

ismail bosnalı

düccane cündioğlu

içdüzen

mürettibhane

kapak düzeni

yunus karaaslan

baskı-cilt

çınar matbaacılık ve yayıncılık san. tic. ltd. şti.

yüzyıl mahallesi matbaacılar caddesi

ata han no: 34 kat: 5 bağcılar/istanbul

matbaa sertifika no: 12683

insan yayınları

mehmet akif caddesi

kestane sok. no: 1 güngören/istanbul

tel: 0212-642 74 84 faks: 0212-554 62 07

www.insanyayinlari.com.tr

insan@insanyayinlari.com.tr

İçindekiler

Önsöz / 7

Kur'ân-ı Kerîm'e Giriş / 15

1. Fâtiha Sûresi / 39

2. Bakara Sûresi / 43

3. Âl-i İmrân Sûresi / 231

4. Nisâ' Sûresi / 321

5. Mâide Sûresi / 443

6. En'âm Sûresi / 527

kısaltmalar

- (an.) : Açıklama notu
(a.s) : Aleyhisselam
(b.) : Bin (ibn)
(bkz.) : Bakınız
(c.) : Cilt
(c.c) : Celle Celâlûhu
(Çev.) : Çeviren
(H.) : Hicrî
(Hz.) : Hazreti
(M.) : Milâdî
(M.Ö.) : Milattan önce
(M.S.) : Milattan sonra
(r.a) : Radiyallâhü anhû
(s.a) : Sallallâhu aleyhi ve sellem
s. / sh) : Sayfa

ÖNSÖZ

Bismillâhırrahmânırrahîm

Kur'ân-ı Kerîm'in tercüme ve tefsîri ile ilgili olarak dilimizde yeterince eser verilmiş olduğundan, bu sahada sırf sevap kazanmak gayesiyle yeni bir meal ve tefsîr çalışmasına girilmesi, vakti doğru değerlendirmemek olur. Ancak bu sahada mutlaka bir çalışma yapılması gerekiyorsa, yapılacak çalışma daha önceki tercüme ve tefsîrlerin eksik yönlerini tamamlamalı ve öncekilerin ele almadığı yönleri açıklamalıdır ki böylece Kur'ân talibleri, Kur'ân'ı anlamak isteyenler bu çalışmadan yararlanabilsinler.

Ben bu çalışmayı, Kur'ân'ın anlaşılması yolunda daha önceden yapılmış olan tercüme ve tefsîrlerde bazı yönlerin eksik kaldığını müşâhede ettiğimden dolayı yaptım. Bir süredir aydınlarımıza Kur'ân'ın ruhunu nasıl aktarabileceğimi ve onlara Kur'ân'ın saf ve gerçek mesajını nasıl ulaştırabileceğimi düşünüyordum. Çünkü ülkemiz aydınları her geçen gün Kur'ân'a daha çok yönelmeye başlamışlardır. Binaenaleyh bugüne kadar yapılmış olan tercüme ve tefsîr çalışmalarının hâlâ bazı eksiklik ve zaafılara sahip olmaları dolayısıyla bu eksikleri gidererek, bu sahada aydınlarımıza bir hizmette bulunabileceğime inandım. İşte bu iki sebepten dolayı çalışmaya başladım ve sonuçta elinizde bulundurduğunuz eser meydana gelmiş oldu. Bu acizâne çabam, birkaç kişinin bile Kur'ân'ı anlamasına yardımcı olursa bu benim için büyük bir mutluluk vesilesi olacaktır.

Bu çalışma aslında âlimler ve araştırmacıların bu sahadaki ihtiyaçlarını karşılamak üzere yapılmamıştır. Bununla birlikte bu çalışma

Arapça'ya vâkıf olan ve medrese eğitimi görmüş kimselerin Kur'ân'ı derinlemesine tetkik etmelerini sağlamak amacıyla da hazırlanmamıştır. Çünkü bu kimselerin bu sahadaki susuzluklarını gidermelerine yardımcı olacak birçok eser vardır. Ben bu çalışmayı yapmakla, aslında orta seviyede eğitim görmüş olan kimselerle, Arapça bilmeyen ve Kur'ân ilimlerinin geniş hazinelerinden yararlanma imkânından yoksun olan aydınlarımıza seslenmeyi hedefledim. Bu çalışma temelde bu kimseler dikkat-i nazara alınarak hazırlandığından dolayı, tefsir ilmi uzmanları bakımından çok önem taşıyan birtakım tefsir bahislerine girmekten kaçındım. Çünkü o tür münakaşaların bu kimseler açısından bir yarar sağlamayacağı açıkça ortadadır. Ayrıca bu çalışmayı yapmaktaki amacım, okuyucunun bu eser vasıtasıyla Kur'ân'ın anlamını açıkça kavramasını ve Kur'ân'ın kendisine vermek istediğini almasını sağlamaktır. Bunun yanı sıra, okuyucunun Kur'ân'ı mütâlaa ederken, zaman zaman anlamada zorluk çekeceği bazı yerlere açıklık getirmeyi ve Kur'ân okurken akla gelebilecek soruları hemen orada cevaplamayı istedim. Benim düşündüklerim işte bunlardı; ama bu düşündüklerimi ne derece gerçekleştirebildiğime ancak okuyucular karar verecektir. Her hâlûkârda bu çalışma, nihaî mahiyette değildir. Bu bakımdan okuyuculardan rica, bir eksiklik gördükleri veya bir sorunun cevabını bulamadıkları ya da anlamadıkları ifadeler olduğu takdirde, bu çalışmayı daha mükemmel bir hale getirebilmem için bunlardan beni haberdar etmeleridir.

Tefhîmu'l-Kur'ân'da Takip Ettiğimiz Metot Hakkında Birkaç Söz...

Ben bu çalışmanın meal bölümünü hazırlarken, motamot (kelime kelime) çeviri yapmak yerine, serbest bir dil kullanmayı tercih ettim. Bunun nedeni, motamot tercümeyi yanlış bulduğumdan dolayı değildir. Asıl neden, Kur'ân'ın motamot (kelime kelime) tercümesi ile ilgili olarak bu sahada birçok âlimin bu görevi eksiksiz yerine getirip, başka çalışmalara ihtiyaç bırakmayışlarıdır. Örneğin Şah veliyyullah Dihlevî'nin Farsça, Şah Abdulkadir, Şah Refiuddin, Mevlânâ Mahmud Hasan, Mevlânâ Eşref Ali ve Hâfız Fethi Muhammed Calandirî'nin Urduca tercümeleri bu ihtiyacı karşılamaktadır. Ancak kelime kelime tercüme ile izahın mümkün olmadığı bazı yönlerin bulunması nedeniyle, ben söz konusu eksiklikleri gidermek için bu çalışmayı yaptım.

Motamot tercüme okuyucuya, Kur'ân'ın her kelimesini anlaması ve her âyetin altında hemen tercümesini okuduğundan âyetin manasını hemen anlaması konusunda yararlı olur. Bu yöntem, bazı kolaylıkların

yanı sıra beraberinde birtakım zaafırları da taşır. Nitekim Arapça bilmeyen Kur'an okuyucuları, bu yöntemden tam anlamıyla yararlanamamaktadırlar. Çünkü motamot tercüme okunurken cümlelerin akışı kesildiği gibi, dilin edebî güzelliği de yok olmaktadır. Böylece Arapça'nın belâgat ve etkileyiciliğinden okuyucu mahrum kalmaktadır. Kur'an satırları altında cansız bir tercüme bulunduğundan dolayı okuyucu bu tercümeyi okurken, ruhu vecde gelmemekte; tüyleri ürpermeyip gözlelerinden yaş akmamakta; velhâsıl içinde fırtınalar kopmamaktadır. Öyle ki okuyucu, Kur'an'ın akli ve düşünceyi fetheden, kalbin derinliklerindeki ince noktaları etkisi altına alan üslûbunu hissetmemektedir. Değil okuyucuda bu tür tesirler uyandırmak, zaman zaman bu kitabın herkeşe meydan okuyan eksiksiz söz olduğundan bile kuşkuya kapılmaktadır. Tüm bunların nedeni, motamot tercümenin, eleğin altından akan kuru parçalar olup, Kur'an'ın ruhunun, edebî ve büyüleyici üslûbunun yukarıda kalmasındandır. Gerçekten de bu üslûbu hiçbir motamot tercümenin aktarabilmesi mümkün değildir. Oysa Kur'an'ın etkileyiciliğinde, onun saf mesajı ve bahsettiği konularla birlikte büyüleyici üslûbunun da payı vardır. Bu edebî üslûb, kaya gibi sert kalpleri dahi adeta bir mum gibi eritmişti. Bu İlâhî Kelâm, bir yıldırım gibi tüm Arabistan halkını tesiri altına almış ve en aşırı muhâliflerine bile kendisini kabul ettirmiştir. Hatta bu kimseler, bu büyüleyici kelâmın etkisi altında kalmaktan korkup, onu dinlemekten çekiniyorlardı. Şayet Kur'an, böyle bir özelliğe sahip olmasaydı ve motamot tercümelere benzeseydi, Arapların kalplerini kolayca yumuşatması ve kalplerini fethetmesi mümkün olmazdı.

Motamot tercümenin insanların zihin ve kalplerini etkilememesinin bir başka nedeni de, tercüme Arapça metnin hemen altına yazılmış olması, ya da yeni geliştirilen sayfa düzenlerinde olduğu gibi sayfanın yarısına orijinal metnin, yarısına tercümenin konulmasıdır. Bu tür sayfa dizaynları, Kur'an'ın motamot karşılığını okumak isteyenler için münasibdir. Fakat, okuyucunun Kur'an'ı diğer kitaplar gibi okuyup, etkisi altında kalmamasına yol açmaktadır. Çünkü bu tür bir dizayna sahip Kur'an tercümeleri, süreki bir akışı sağlayamadığından ve ikide bir araya yabancı ibareler girdiğinden doğal olarak okuyucu, Kur'an'ın sürekli akışına kendini kaptıramamaktadır. İngilizce tercümelere gelince, bunlar daha da soğukturlar; zira onlar Kitâb-ı Mukaddes'in üslûbunun birer taklididirler ve âyet âyet tercüme edilmişlerdir. Nitekim en etkileyici bir metni bile, cümle cümle parçaladıktan sonra alt alta dizdiğinizde, ifadenin ne kadar kopuk ve etkisiz bir hâle geldiğini görürsünüz. Öyle ki onun etkisi, orijinal metnin yarısı kadar bile değildir artık!

Motamot tercümenin taşıdığı zaafılardan en önemlisi, Kur'ân'ın üslûbunun, yazılı metin üslûbu olmayıp, bir hitâbet biçimi olduğunu dikkate almayışdır. Kur'ân'ın söz konusu hitâbet biçimi, yazıya dökülürken, bu özelliği dikkate alınmaksızın kelime kelime tercüme edilirse şayet, ifadede bir kopukluk meydana gelir. Kur'ân'ın başlangıçta bir risâle şeklinde yayınlanmadığı herkesin malûmudur. Kur'ân, İslâm davetinin gelişim süreci içerisinde, muhtelif zamanlarda Hz. Peygamber'e (s.a.v.) hitâbet parçaları şeklinde tedricen nâzil olmuş, Hz. Peygamber de (s.a.v.) hemen oracıkta bunları muhâtablarına okumuştur (iletmiştir). Yazı dili ile konuşma dili arasında çok önemli bir fark vardır. Söz gelimi; bir meseleyi yazarak izah edeceksek, önce sorunu ortaya koyar, sonra izah etmeye geçeriz. Oysa hitâbette, zaten söz konusu meseleyi ortaya atanlar hazır bulunduğundan, muhâliflerin her dediğini beyan etmeye her zaman gerek duyulmaz. Ancak konuşmacı, sözün gelişi içerisinde bir cümleyle onların dediklerine değinir. Yazarken başka bir hususa değinilmek istenildiğinde, sözün akışının bozulmaması için, bu husus ara bir cümleyle ele alınır. Fakat konuşmacı ses tonunu kullanarak birçok ara cümleler kullanabilir ve buna rağmen sözün akışında bir kopukluk meydana gelmez. Yine bir konu yazılarak ifade edilecekse, konunun geçtiği ortamı hiç değilse bir iki cümleyle ayrıca aktarmaya gerek duyulur. Oysa konuşma esnasında ortam ile konuşma doğal olarak bağıntılıdır ve konuşmacı çevreye işaret etmeye gerek duymaksızın konuşsa dahi, konuşmada bir kopukluk ortaya çıkmaz. Konuşmacı mütekellim ve muhâtab sigalarını (birinci ve ikinci tekil kipler) sürekli değiştirerek kullanabilir. Konuşma yeteneğine göre, konuşmacı yer ve zaman unsurlarını dikkate alarak, karşısında hazır duran topluluğa, bazan gâib sigasıyla (üçüncü tekil), bazan muhâtab sigasıyla, bazan tekil, bazan çoğul olarak, bazan kendi adına, bazan ilâhî bir kuvvet adına, bazan ilâhî kuvvetin kendisinden naklen konuşabilir. Ve tüm bunlar bir konuşmanın en güzel yönleri olarak takdir toplar. Fakat aynı üslûb yazı yazılırken kullanılırsa bir irtibatsızlık, bir kopukluk meydana gelir. Bu nedenle bir konuşma yazıya döküldüğünde, okuyucunun o yazıda bir kopukluk hissetmesi doğaldır. Okuyucunun konuşmanın yapıldığı yer ve zamandan uzak olduğu ölçüde, bu kopukluğu daha çok hissedeceği ortadadır. Bu yüzden Arapça bildiği halde birçok kimse, sırf Kur'ân'ın üslûbunu kavramadığı için, Kur'ân'ın üslûbundaki irtibatsızlık ve kopukluktan şikâyet etmektedir. Kur'ân'ın kelimelerini değiştirmek haram olduğundan dolayı, Arapça metindeki kopukluk ancak tefsîr ve dipnotlar ile giderilebilmektedir. Dolayısıyla Kur'ân başka bir dile çevrilirken, konuşma dili de ustalıkla yazı diline aktarılırsa, bu takdirde kopukluğun kolayca giderilmesi mümkün olur.

Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, Kur'an'ın her sûresi, aslında İslâm davetinin belirli bir safhasında nâzil olan bir hutbedir. Bu bakımdan bu sûrelerin belli bir arka planı ve kendisine bağlı olarak indikleri özel şartları vardır. Arka planı ve nüzûl sebebi ile sûre arasında derin bir ilişki bulunmaktadır. Sûreler bu özellikleri dikkate alınmaksızın, vâkialardan soyut bir şekilde motamot tercüme edilirse, yapılan tercüme tamamıyla anlamsız kalacaktır. Öyle ki, bazı yerlerde mânâ, denilmek istenenin aksine anlaşılabilecek veya hiç anlaşılamayacaktır. Kur'an'ın orijinal ifadeleri değiştirilemeyeceğinden dolayı, Arapça'da bu sorunun, tefsirler ile giderilmesi mümkün olmaktadır. Fakat Kur'an diğer dillere çevrilirken serbest bir üslûb kullanmak sûretiyle, Kur'an'ın anlamı, sûrelerin arka planı, nüzûl sebebi ve zamanı ile ilişki kurulabilir. Ve böylelikle söz konusu eksiklik giderilerek, okuyuculara Kur'an'ın anlamı aktarılabilir.

Kur'an apaçık (mübîn) bir Arapça ile nâzil olmuş; ama aynı zamanda da kendine has birtakım özel kavramlar kullanmıştır. Yani birçok kelime orijinal lugat anlamı dışında özel bir semantik alana sahiptir. Birçok kelime muhtelif yerlerde muhtelif anlamlar taşımaktadır. Dolayısıyla Kur'an'ın motamot tercümesinde bu hususları gözetmek çok güç olur. Bu hususlar gözetilmediğinde ise, bazı okuyucuların zihninde türlü türlü istifhamlar oluşur ve âyetleri yanlış anlama tehlikesiyle karşı karşıya kalırlar. Söz gelimi "Küfr" kavramını ele alalım. Kur'an istilâhında bu kelimeye dilbilimciler ile fakihler ve kelâmcılar farklı anlamlar vermişlerdir. Ayrıca bu kelime Kur'an'ın her yerinde aynı anlamda kullanılmamıştır. Bazı yerlerde, imandan tamamen yoksun olma durumu küfür kelimesiyle ifade edilmiştir. Bazen inkâr etmek, bazen nankörlük etmek, bazan İslâm'ın bir ilkesini ihmâl etmek, bazan itikaden kabul edip pratikte reddetmek, bazan da zâhiren itâat edip, içten inanmamak (nifâk) karşılığında kullanılmıştır. Şimdi biz bu kelimeyi tek bir anlamıyla karşılarsak eğer, belki tercüme doğru olur; ama okuyucu bazı yerde denilmek isteneni anlamaz, bazı yerde yanlış anlar ve bazı yerlerde de zihninde istifhamlar oluşur.

Ben, motamot tercümenin bu zaafını giderebilmek amacıyla, Kur'an'ı kelime kelime Urduca'ya çevirmek yerine, şöyle bir yöntem takip ettim: Önce Kur'an'ın orijinal ibaresini okuyup ne demek istediğini kavradıktan sonra, onun üzerimdeki etkisini olduğu gibi, eksiksiz kendi dilime aktardım. Doğrudan motamot tercüme etmek yerine, Kur'an'ı apaçık (mübîn) Arapça'dan, apaçık (mübîn) Urduca'ya aktarmaya çalıştım. Arada kopukluklar oluşmaması için de konuşma dilini yazı diline dönüştürdüm. Bunu yaparken, İlâhî Kelâm'ın anlam ve karşılığını, güzel-

liğini ve büyüleyici etkisini açıkça ve gücüm nisbetinde okuyucuya da vermek için uğraştım. Motamot tercümenin sınırlarından çıkmaya cesaret edip, bu serbest tercüme yöntemini uygularken, Kur'an'ın anlamını ne eksik ne de fazla aynen aktarmaya çalıştım. Bu kitabın Allah'ın kelâmı olması hasebiyle, bu serbest yöntemi korka korka kullandım ve imkânım nisbetinde ve ihtiyatla Kur'an'ın orijinal metnini, anlama sınırlarına tecâvüz etmeksizin çevirerek, Tefhîmu'l-Kur'an'ın "meal" bölümünü hazırladım.

Kur'an-ı Kerim'in mesajını tam anlamıyla kavrayabilmek için âyetlerin indiği dönemin arka planını göz önüne almak gerekir. Ancak tüm bunları salt bir "meal" bölümü ile vermek mümkün olmadığından, her sûrenin başına ayrıca bir giriş bölümü yazarak, bu giriş bölümünde sûrenin nüzûl zamanını, o dönemin şartlarını, İslâm davetinin hangi merhalede olduğunu ve davetin karşılaştığı zorlukları ele aldım. Bunun yanı sıra sûrenin içinde ayrı dönemlerde nâzil olmuş âyetler bulunuyorsa, gücüm yettiğince araştırdıktan sonra onlarla ilgili bilgileri 'Açıklama Notları'nda verdim.

'Açıklama Notları'nı hazırlarken en büyük hedefim, okuyucuyu Kur'an'ın asıl maksadından uzaklaştırıp, ayrıntılarla uğraştıracak konulardan kaçınmak oldu. Açıklama Notlarını; biri, okuyucunun açıklamaya gerek duyup, zihnine soru takılacağını hissettiğim yerlere; diğeri, okuyucunun hiç dikkat etmeksizin geçebileceği ve böylelikle Kur'an'ın gerçek rûhunun kendisine kapalı kalacağını tahmin ettiğim yerlere olmak üzere iki nedenle yerleştirdim.

Bu çalışmadan tam anlamıyla yararlanmak isteyen kimselere, her sûrenin Giriş Bölümü'nü dikkatlice okumalarını ve sûrenin mütâlaası sırasında bu bölümü sürekli göz önünde tutmalarını tavsiye eder; Kur'an'dan her gün okudukları bölümün, ayrıca (Farsça, Urduca, Türkçe, İngilizce vs.) bir motamot tercümesini okumalarını, daha sonra Tefhîmu'l-Kur'an'ın ilgili "meal" bölümünü, Açıklama Notlarını dikkate almaksızın takip etmelerini salık veririm. Çünkü böylece Kur'an'ın anlatmak istediği konu bir bütünlük içinde okuyucunun zihnine yerleşmiş olacaktır. En sonunda da her âyet, Açıklama Notu ile birlikte mütâlaa edilmelidir. Ümit ediyorum ki bu eseri okuyan kimseler, derinlemesine olmasa bile, yeterli düzeyde bir Kur'an bilgisine sahip olacaklardır inşaallah!

Ben bu çalışmayı Hicrî 1361 senesinin Muharrem ayında (Mîlâdî 1942, Şubat) hazırlamaya başlayıp, beş sene içerisinde Yûsuf Sûresi'nin sonuna kadar Meal ve Açıklama Notları bölümlerini hazırladım.

Daha sonra birtakım sebepler yüzünden bu bölümü gözden geçirip, yayınlamadım. Ancak kaderin bir cilvesi olarak 1948'in Ekim ayında Milli Güvenlik Yasası gereğince cezaevine girdim ve orada fırsat bulup bu eseri basılacak duruma getirebildim. Allah'tan, bu çalışmamın Kur'an'ı anlama yolunda çaba sarfeden kimselere yardımcı olmasını dilerim.

Çaba bizden, Tevfik Allah'tan!

Ebu'l-A'lâ Mevdûdî
Yeni Merkez Cezaevi/Multan
H. 17 Zilkade 1368
M. 11 Eylül 1948

KUR'ÂN-I KERÎM'E GİRİŞ

Bu bölümün başlığına bakılıp, benim Kur'ân-ı Kerîm'e bir giriş yazdığım anlaşılsın. Benim yaptığım, sadece *Tefhîmu'l-Kur'ân*'a bir giriş yazmaktan ibarettir. Böyle bir giriş bölümü yazmakta iki amacım vardır:

Birincisi; okuyucuyu Kur'ân'ı anlamasına yardımcı olacak şeylerle donatmak. Eğer bunlar başlangıçta verilmezse, okuyucuyu sürekli meşgul edecek ve onun Kur'ân'ın mâna ve ruhunu tam anlamıyla kavramasına engel olacaktır.

İkincisi; Kur'ân incelenirken genellikle kâfelerde beliren birtakım soruları önceden cevaplamayı düşündüm. Kur'ân'ı incelemeye başladığımda kendimi, aklıma geliveren yahut bilahare karşılaştığım bu tür sorulara teksîf ettim. Eğer bunlardan başka sorular olursa, inşallah, onları da ikinci baskıda cevaplamaya çalışırım.

Eşsiz Bir Kitap

Okuyucu, Kur'ân'ı incelemeye başlamadan önce, O'nun okunan diğer kitaplardan farklı ve eşsiz bir kitap olduğunu aklından çıkarmamalıdır. Sıradan kitapların aksine Kur'ân, edebî bir sıraya göre tertib edilmiş belirli konular hakkında bilgi, fikir ve tartışmaları ele almaz. Bu nedenle Kur'ân'a yabancı olan kişi, O'nunla ilk karşılaştığında, bölümler ve kıssalara ayrılmamış veya farklı konuların farklı bir şekilde ele alınmamış ve hayatın farklı yönleri ile ilgili emirlerin düzenli bir şekilde verilmemiş olduğunu görünce şaşkınlığa düşer. Buna mukabil, daha önceden hiç karşılaşmadığı ve onun kitap anlayışına hiç uymayan bir şeyle karşılaşır. Kur'ân'ın imanla ilgilendiğini, ahlâkî direktifler verdiğini, kanunlar koy-

duğunu, insanları İslâm'a çağırdığını, kâfirleri uyardığını, tarihî olaylardan ibret dersleri verdiğini, uyarılarda bulunduğunu, müjde verdiğini ve bunların hepsinin bir âhenk içinde sunulduğunu görür. Aynı konu farklı şekillerde tekrar edilir ve görünürde hiç ilgisi olmayan bir konu diğeri takip eder. Bazen hiç görünür bir sebep yokken, bir konunun ortasında başka bir konu anlatılır. Konuşmacı, hitâblar ve hitâbın yönü hiçbir kurala uymaksızın sürekli değişir. Hiçbir yerde bölüm ve konuları ayıran bir işaret yoktur. Tarihsel olaylar anlatılır; fakat anlatım tarih kitaplarındaki gibi değildir. Felsefe ve metafizik sorunlar bu konulardaki ders kitaplarından çok farklı bir şekilde ele alınır. İnsandan ve evrenden, tabiat bilimlerindeki farklı bir dille bahsedilir. Aynı şekilde kültürel, politik, sosyal ve ekonomik problemleri çözmede kendi metodunu izler; kanunları ve prensipleri sosyologlardan, hukukçulardan ve hâkimlerden farklı bir şekilde ele alır. Ahlâk, bu konuda yazılan bütün eserlerden farklı bir yolla öğretilir.

İşte bu nedenle yabancı bir okuyucu, kendi kitap anlayışına hiç uymayan bu tip şeylerle karşılaştığında şaşkına döner. Kur'ân'ın, âyetleri arasında hiç ilgi ve bağlantı veya konularında süreklilik bulunmayan bir kitap olduğunu, anlaşılmaz bir şekilde çeşitli konuları ele aldığını veya kelimenin kabul edilen anlamıyla bir kitap olmadığı halde, kitap şeklinde düzenlendiğini düşünmeye başlayabilir. Bunun bir sonucu olarak, O'nun düşmanları Kur'ân'a çok garip iddialarla karşı çıkmakta, Kur'ân'ın çağdaş izleyicileri ise bu şüphe ve karşı iddiaları çürütmek için garip yöntemler kullanmaktadırlar. Ya kaçış psikolojisine düşmekte ya da zihinlerini yatıştırmak için garip yorumlara yeltenmektedirler. Bazen de görünürde aralarında ilişki olmayan âyetleri açıklayabilmek için sun'î anlam bağları kurmakta ve son kaçış olarak Kur'ân'ın hiçbir düzen ve anlam sırası olmaksızın çok çeşitli konulara değindiği tezini kabul etmektedirler. Sonuç olarak, âyetler kendi yerlerinden alınmakta ve anlamda karışıklık ortaya çıkmaktadır.

Tüm bunlar, okuyucu, Kur'ân'ı eşsiz bir kitap olarak kabul etmediğinde ortaya çıkar. Diğer kitapların aksine Kur'ân başlangıçta, ele aldığı konuları ve ulaşmak istediği amaçları liste hâlinde sunmaz. Açıklama, üslûb ve usulü genelde okunan kitaplara benzemez ve herhangi bir kitap düzenini takip etmez. Bunun da ötesinde, Kur'ân, kelimenin genelde anlaşılan anlamıyla bir "din" kitabı değildir. Bu nedenle, okuyucu sıradan bir kitap beklentisiyle Kur'ân'a yöneldiğinde, O'nun olayları sunuş üslûbu karşısında şaşkınlığa düşmektedir. Kur'ân'ın birçok yerinde arka plan tasvir edilmez ve pasajın özel nüzûl sebebi olan durum ve olaylara değinmez. Bunların bir sonucu olarak, sıradan okuyucu orada veya burada bir-

kaç parça cevher keşfetse de, Kur'ân'ın değerli hazinelerinden tam olarak yararlanamamaktadır. Bu kimseler sadece, Kur'ân'ın eşsiz ve ayırıcı özelliklerini bilmedikleri için bu tür şüphelerin kurbanı olurlar. Kur'ân'ın tüm sayfalarına yayılmış halde birbirine benzer konulardan oluştuğunu düşünürler ve bunu anlamada zorluk çekerler. Hatta anlamı çok açık olan âyetler bile, onlara anıldıkları çerçeve içinde anlamsız görünür.

Okuyucu, önceden, inceleyeceği kitabın yeryüzünde kendi türünde tek kitap olduğu; edebî üslûbunun tüm diğer kitaplardan farklılığı; O'nun, konusunda eşsizliği ve daha önceden kafasında varolan kitap kavramının, onun Kur'ân'ı anlamasına yardımcı olamayacağı konusunda uyarılırsa, anlamasına birer engel teşkil eden bu tür zorluklardan kurtulabilir. Bu nedenle, okuyucu ilk önce kendi zihnini önceden kalıplaşmış kavramlardan yalıtmalı ve bu Kitab'ın ayırıcı ve eşsiz özellikleri olduğunu kabul etmelidir. Okuyucu işte ancak o zaman Kur'ân'ı anlayabilir.

Kur'ân'ı iyice anlayabilmek için bu Kitab'ın tabiatını, merkezî fikrini, amaç ve hedefini bilmek gerekir. Okuyucu aynı zamanda O'nun üslûbuna, kullandığı terimlere ve açıklama yaparken kullandığı usûle yatkın olmalıdır. Bir bölümü incelerken, o bölümün indirildiği zaman ve zeminini de göz önünde bulundurmalıdır.

İlâhî Hidâyet

Okuyucu her şeyden önce, Kur'ân'ın mahiyetini kavramalıdır. Başlangıç noktası olarak kişi O'nun vahyedilmiş bir kitap olduğuna inansın ya da inanmasın, Kur'ân'ın kendisinin ve O'nu bize ulaştıran Hz. Muhammed'in (s.a.v.) öne sürdüğü Kur'ân'ın ilâhî bir kılavuz olduğu iddiasını göz önünde bulundurmalıdır.

Alemlerin Rabbi, Yaratıcısı, Mâlikî ve Hâkîmî, insanı yaratmış ve onu öğrenme, konuşma, anlama ve doğruyu yanlıştan, iyiyi kötüden ayırma melekeleriyle donatmıştır. Ona seçme, istediğini yapma özgürlüğü ve elde etme yetkisi vermiştir. Kısacası, ona bir tür muhtâriyet vermiş, onu yeryüzünde kendi halîfesi olarak ilân etmiş ve ona kendi hidâyetine (doğru yol) uygun bir şekilde yaşamasını emretmiştir.

Alemlerin Rabbi, insanı kendi halîfesi ilân ettiğinde ona açıkça, zihninde hiçbir şüpheye yer kalmayacak şekilde kendisi ile ne tür bir ilişki içinde olacağını bildirmiştir: "Ben sizin ve tüm evrenin Sahibi ve Hâkîmî'yim; o halde başkasına değil, bana ibâdet etmelisiniz. Siz, ne benim mülkümünden bağımsızsınız, ne de itâat ve ibâdet edeceğiniz bir başkasının kulusunuz. Yeryüzüne imtihan olunmak üzere belirli bir zaman için, belirli güçlerle gönderildiniz. Ondan sonra yine bana döneceksiniz. O za-

man, dünyada yaptığınız amelleri değerlendireceğim ve imtihanı kazanıp kazanmadığınıza karar vereceğim. Bu nedenle Doğru Yol, gönüllü olarak beni Hâkim kabul etmeniz, yalnız bana ibâdet etmeniz, yeryüzünde size göndereceğim kılavuza göre hareket etmeniz ve yeryüzünde, orasının sizin için sadece bir imtihan ve deneme yeri olduğunu bilerek yaşamandır. Dünya hayatınızın gayesi, Hüküm gününde imtihanı geçmek olmasıdır. O halde İlâhî Hidâyet'ten farklı ve ona karşı olan her yol bâtıldır. Eğer doğru yolu seçerseniz -ki bunu seçme hürriyet ve serbestisine sahipsiniz- bu dünyada barış ve huzura; dönmek zorunda olduğunuz âhirette ise ebedî saâdete (Cennet) kavuşursunuz. Fakat bâtıl yolu seçerseniz -ki bunu da seçme gücüne sahipsiniz- bu dünyada benim gazabıma, âhirette de çok acıklı bir azaba (Cehennem) uğrarsınız.”

Âlemlerin sahibi olan Allah böyle bir uyarı yaptıktan sonra, Âdem ile Havvâ'yı (a.s) yani ilk insanları yeryüzüne gönderdi ve onlara, kendilerinin ve zürriyetlerinin izlemeleri için Hidâyet verdi. Yani insanlığın atası olan bu iki insan, câhillik ve karanlıklar içinde yaratılmamış, bilâkis onlara izlemeleri için apaçık ve parlak bir Nûr ve Şeriat verilmişti. Bu İslâm'dı (Allah'a teslim olmak). Onlar bu dünyadan ayrılmadan bu dini çocuklarına, torunlarına öğrettiler ve onları Müslüman (Allah'a itâat eden kul) olarak yaşamaya teşvik ettiler. Fakat bunu takip eden çağlarda insanlar yavaş yavaş bu doğru yoldan (İslâm) ayrıldılar ve birçok sapık dinler benimsediler. Cehâletleri nedeniyle sadece Allah'tan gelen Hidâyet'i unutmakla kalmadılar, aynı zamanda zâlimlikleri nedeniyle onu tahrif ettiler. Allah'ın sıfatlarını ve güçlerini başkalarına atfettiler. O'nun yanına ortaklar koştular ve O'na ait olan hakları başkalarına verdiler. Her tür bâtıl inanç, yanlış teori ve bâtıl felsefeleri Allah'tan gelen Hidâyet'e karıştırarak çeşitli dinler (hayat şekilleri) icad ettiler. Allah'ın öğrettiği doğru, âdil ve ahlâkî prensipleri arkalarına attılar veya onları bozdular; kendi arzu ve hevâlarına uygun kanunlar yaptılar ve Allah'ın arzını fesâd ve zulümle doldurdular.

Bunun çok kötü bir durum olmasına rağmen, Allah bu sapık kimse-leri Hak Yol'a uymak zorunda bırakmadı. Çünkü bu, insana Allah tarafından verilen sınırlı özgürlük hakkını ihlâl etmek olurdu. Kendisine isyan ettiklerinde de hemen onları helâk etmedi; çünkü bu da, yeryüzünde denenmek için yaratılan insanın imtihan olunma hakkına aykırı idi. Bunun yerine Allah, yeryüzünde insanlık var olmaya devam ettiği müddetçe onlara ilâhî bir kılavuz gönderme ve onları bu kılavuza uyup uymama konusunda serbest bırakmayı üzerine aldı. Buna mukabil insanlara kendi toplulukları içinde rasûller (elçi) tayin etti ve bu elçilere Hakk'ı ve Hikmet'i öğretti.

Bu elçilerin görevi doğru yoldan sapan insanları Hak Yol'a davet etmek idi. Rasûllerin kendileri de Allah'a inanıyor ve O'ndan aldıkları vahye uygun bir hayat yaşıyorlardı. Bu elçiler, çeşitli ülkelerde, çeşitli kavimlerden seçildi ve binlerce yıl boyunca binlerce elçi gönderildi. Rasûllerin hepsi aynı dini; Allah'ın birliği ve âhiretin hak olduğu inancına dayanan hak dini tebliğ ediyorlardı. Onların hepsi de, ilk insan yeryüzüne indirildiğinde kendisine öğretilen hayat düzeninin aynısını öğretiyorlardı. Hepsinin görevi insanları Hidâyet kaynağına çağırmak ve onları bir ümmet şeklinde düzenlemektir. Onların davetini kabul eden kimseler, ilâhî tebliğ gereği hak dini tesis edip, onu her tür saldırılardan korumak üzere bir tek ümmet (toplum) hâline geldiler.

Kendi dönemlerinde bu rasûller, tebliğ görevlerini hakkıyla yerine getirdiler. Fakat ne yazık ki, topluluklarından çok az kişi onlara inandı ve onlara tâbi olup topluluklarına katılanlar bile sonradan bozuldular. O kadar ki, bu topluluklardan bazıları tamamen hak yoldan ayrıldı; bazıları da Allah'ın emirlerini tahrif edip, onları bâtıl şeylerle karıştırdılar.

Daha sonra âlemlerin Rabbi olan Allah, kendisinden önceki peygamberlere verilen görevin aynısını yerine getirmek üzere son peygamber olarak Hz. Muhammed'i (s.a.v.) gönderdi. O'nun daveti daha önceki peygamberlerin dinlerinin bozulmuş bir şeklini izleyenler de dahil, tüm insanlığı kapsıyor ve tüm insanlığı Hak Yol'a çağırıyordu. Hz. Muhammed (s.a.v.), davetini kabul eden herkesi bir topluluk hâlinde birleştirdi. Bu topluluk da vahye uygun bir hayat tarzı ortaya koydu ve doğru yoldan sapan diğer insanları Hidâyet'e kavuşturmak için gücünün son sınırına kadar çaba harcadı. Hz. Muhammed'e (s.a.v.) vahyolunan Kur'ân, işte bu Davet ve Hidâyet'ten oluşur.

Ana Fikir

Şimdi, Kur'ân'ın mahiyetini anladığımıza göre O'nun konusunu, ana fikrini, hedef ve gayesini belirlememiz daha kolay olacaktır.

Kur'ân'ın ele aldığı konu, "insan"dır. O, insanı felâha veya helâke götüren hayat tarzlarını anlatır.

Kur'ân'ın metni boyunca vurgulanan ana fikir, Hakk'ın açıklanması ve buna dayanan Doğru Yol'a davettir. Kur'ân, gerçeğin, (Hakk'ın), Allah'ın, Hz. Âdem'i (a.s) halife tayin ettiğinde kendisine vahyettiği ve O'ndan sonra gönderdiği diğer bütün peygamberlere vahyettiği gerçek (Hakk) olduğunu ve bütün peygamberlerin aynı Doğru Yol'u öğrettiklerini bildirir. İnsanlar tarafından bu Hakk'a aykırı olarak, Allah, insan,

evren, insanın Allah'la ve diğer yaratıklarla ilişkisi hakkında icad edilen tüm teoriler yanlışdır ve bunlar üzerine kurulan hayat tarzı sonuçta insanı hüsrana götürür.

Vahyin hedef ve gayesi ise, insanı Doğru Yol'a çağırmak ve câhilliği nedeniyle kaybettiği veya günahkârlığı nedeniyle yüz çevirdiği Hidâyet'i onlara sunmaktır.

Eğer okuyucu bu üç şeyi zihninde tutarsa, ne bu kitabın üslûbunda bir uyumsuzluk, ne konusunun sürekliliğinde, ne de konuları arasında bir kopukluk olmadığını anlayacaktır. Konusu, ana fikri ve amacı göz önünde bulundurulduğunda, bu kitapta lüzumsuz ve anlamsız tek bir nokta yoktur. Baştan sona ele alınan farklı konular, ana fikirle öylesine uyum içindedirler ki, onları farklı renk ve boyutlarına rağmen aynı kol-yenin güzel taşlarına benzetebiliriz. Kur'ân, göklerin, yerin ve insanın yaratılışını anlatırken olsun, evrendeki yaratıklara değinirken veya insanlık tarihinden olaylar aktarırken olsun, aynı hedefi gözetir. Kur'ân'ın amacı, tabiat bilimlerini, tarihi, felsefeyi, başka bilimleri veya sanatı öğretmek değil, insanı Doğru Yol'a ulaştırmak olduğundan, Kur'ân bu bilimlerin konularıyla ilgilenmez. O'nun ilgilendiği tek şey gerçeği anlatmak, onunla ilgili yanlış anlamaları ortadan kaldırmak, kafalara Hakk'ı işlemek, insanları kötü davranışlarının sonucu ile uyarmak ve tüm insanlığı Doğru Yol'a davet etmektir. Aynı zamanda inançların, insanların ve toplumların amellerinin, metafizikle ilgili tartışmaların vs. kritiği ile de ilgilenir. Bu nedenle Kur'ân, bir şeyi, sadece kendi amaç ve hedefine uygun olduğu ölçüde anlatır, belirtir veya o şey hakkında hüküm verir. Gereksiz ve ilgisiz ayrıntılar üzerinde durmaz ve sözü tekrar tekrar bütün konuların çevresinde döndüğü ana fikre, Hakk'a davete getirir. Kur'ân bu bakış açısıyla incelendiğinde, tümünün mantıklı olduğu ve tüm kitap boyunca bir konu bütünlüğünün bulunduğu görülür.

Arka Plan

Nüzûl sebeplerini bilmeksizin Kur'ân'daki birçok konu tam anlamıyla kavranamaz. Belirli bir konuyu açıklığa kavuşturan sosyal, tarihsel veya diğer şartlar bilinmelidir. Çünkü Kur'ân'ın tümü bir anda bütün bir kitap olarak insanı inmemiştir. Allah, daha tebliğ görevinin başında neşretmek ve insanları belirli bir hayat nizamına çağırmak üzere Hz. Muhammed'e (s.a.v.), Kur'ân'ın bir kopyasını da vermemiştir. Bunun yanı sıra Kur'ân, ana fikir etrafında mantıkî bir düzen içinde genişletmekten ibaret olan sıradan edebî bir eser değildir; zaten bu böyle bir eserin üslûbuna da uymaz. Kur'ân, Allah'ın emri ile Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) tarafından başlatı-

lan İslâmî hareketin tebliğine uygun olan, kendine özgü bir üslûb kullanır. Bu nedenle Allah, Kur'ân'ı çeşitli safhalarda, İslâmî hareketin gereklerine göre parça parça indirmiştir.

Mekkî Sûreler

Hız. Muhammed (s.a.v.) Mekke'deki görevine başlama emri aldığı anda, Allah kendisine tevdi edilen, emanet edilen büyük görev için, elçinin eğitilmesine yönelik emirler gönderdi. Kur'ân, aynı zamanda Hakikat'le ilgili temel bilgileri verdi; insanları bâtıl hayat düzenlerine yönelten yanlış anlamaları cevaplandırdı ve onları, ahlâkın temel ilkelerini kabul etmeye ve insanlığın felâh ve refâhını sağlayacak tek Doğru Yol'u benimsemeye çağırdı.

Bu ilk mesajlar kısa ve yoğun cümlelerdi ve hitâb ettikleri topluluğun dil zevkine uygun olarak akıcı ve etkileyici bir dile sahiptiler. Bu ilk âyetlerin edebî üslûbu öylesine etkileyici idi ki, onların tâ kalplerine nüfûz etti; o kadar çarpıcı idi ki, güzelliği ve akıcılığı duyanların dikkatini çekiyordu. Bu mesajlarda evrensel gerçeklerin anlatılmasına rağmen, hitablar yine de yerel bir havaya bürünmüşlerdi ve hitâb ettikleri topluluğun tanıdığı çevreden örnekler, olaylar ve görüntülerle destekleniyorlardı. Kalıcı ve etkileyici olmaları için ilk hitablar, o topluluğun tarihine, geleneklerine, âdetlerine, inançlarına, ahlâklarına ve kötü davranışlarına değiniyordu.

Davetin bu ilk safhası üç-dört yıl sürdü ve birkaç iyi kişinin daveti kabul edip, geleceğin İslâm toplumunun çekirdeğini oluşturması ile sonuçlandı. Fakat Kureyşlilerin çoğunluğu bu davete karşı çıktılar. Çünkü câhil kafalarıyla, bu yeni dinin kendi arzu ve isteklerine ve babalarının eski gelenek ve dinlerine aykırı düştüğünü düşünüyorlardı. Bununla birlikte, Kur'ân'ın daveti Mekke sınırları dışına taşı ve diğer kabilelere de ulaştı.

Bundan sonra İslâmî tebliğ, dokuz yıl kadar süren ikinci safhasına girdi ve eski düzenle yeni din arasında sert bir çatışma başladı. Sadece Kureyş değil, onun bütün taraftarları da bu hareketi susturmak veya en azından bastırmak için bütün imkânlarını kullanmaya başladılar. Yanıltıcı propaganda, haksız suçlamalar ve saçma iddialarla karşı çıktılar. Vasat insanları İslâm'dan uzaklaştırmak için şüphe ve kuşku yaydılar. Yabancıların, Hız. Peygamber'i (s.a.v.) dinlemesine engel oldular ve İslâm'ı kabul edenlere her çeşit işkenceyi yaptılar. Müslümanları baskı ve korku altında tutmak için, onları sosyal ve ekonomik yönden boykot ettiler. Eziyetleri o dereceye ulaştı ki, mü'minlerin bir kısmı iki kez Habeşistan'a,

sonunda da hep birlikte Medîne'ye hicret etmek zorunda kaldılar. Tüm bu engelleme ve işkencelere rağmen yeni din yayılmaya devam ediyordu. Mekke'de en azından bir üyesi Müslüman olmayan tek aile kalmamıştı. Tabii olarak bu da, İslâm düşmanlarının kaygılarını artırıyordu. Kendi kardeşlerinin, yeğenlerinin, oğullarının, kızlarının, kız kardeşlerinin vs. İslâm'ı kabul ettiklerini; onun samimi bir savunucusu olduklarını ve dinlerini savunmak için gerekirse canlarını bile vermeye hazır olduklarını gördüklerinde, işkenceleri daha da ağırlaştırdılar.

İslâmî Hareket, İslâm'ı kabul ettikten sonra birer fazilet örneği olan iyi kişileri kendi saflarına çekerek de hız kazanıyordu. Bu nedenle, herkes, taraftarlarının karakterini bu denli değiştiren bu hareketin manevî üstünlüğünü kabul etmekten kendini alamıyordu.

Bu uzun ve şiddetli mücâdele boyunca Allah, şartların gerektirdiği şekilde, duyanların düşünce ve davranışlarını değiştiren etkileyici mesajlar göndermeye devam etti. Bir taraftan bu mesajlar Müslümanlara önemli görevlerini bildiriyor; onlara hep birlikte İslâm toplumunun üyelerini oluşturmaları için gerekli olan bağlılık ve fedâkârlık ruhunu aşıyor; ibâdet yollarını, yüksek ahlâkı, karakter temizliğini öğretiyor ve onları gerçek birer İslâm tebliğcisi olarak eğitiyordu. Diğer taraftan bu mesajlar, Müslümanları bu dünyada başarı ve âhirette ebedî saâdetle müjdeleyerek rahatlatıyor ve cesaretlendiriyordu. Bu mesajlar aynı zamanda, Müslümanları tüm güçleriyle sabır, sebat ve cesaretle Allah yolunda savaşılmaya teşvik etmekteydi. Müslümanlar bu soylu amaç uğruna fedâkârlık yapma ruhunu öyle benimsemişlerdi ki, her türlü belâyâ katlanmaya ve en korkunç düşmana karşı savaşılmaya hazırdılar. Bu mesajlar İslâmî harekete karşı çıkan ve ilgisiz kalanlara da uyarılar yöneltiyordu. İbret almaları için komşu toplulukların tarihlerinden örnekler veriliyordu. Aynı zamanda yolculukları sırasında rastladıkları helâk olmuş toplumlara da dikkatleri çekiyordu; bunlar, ders alınması gereken bir örnekti. Onlardan gece ve gündüz, yerde ve gökte gördükleri tabiat hâdiselerini, Allah'ın birliğini ve âhiretin kaçınılmaz olduğunun birer delili olarak gözlemleri isteniyordu.

İlk mesajlarda putperestlerin küfrü; Allah'a ortak koşmaları ve onların eski geleneklere tapmaları, her akıllı kişinin onların yanlış yolda olduğunu anlayacağı vurgulanarak anlatılır. Bu mesajlar zihinlerde hiç şüphe bırakmayacak bir şekilde, insanların Allah'tan müstağni oldukları ve âhirette hesaba çekilmeyecekleri inancını reddeder. Her şüphe çürütülür, her karşı iddiaya cevap verilir, kafalarını meşgul eden ve başkalarının kafalarını da karıştırmaya çalıştıkları her çapaşık ve anlaşılmayan

şey açıklanıp gözler önüne serilir. Kısacası bu ilk mesajlar, eski âdetlerin cehâlete dayandığını ve tamamen anlamsız ve saçma olduğunu isbatlar. Buna paralel olarak kâfirler, ahlâksızlıkları, kötü hayat düzenleri, câhiliye âdetleri, Hakk'ı inkâr etmeleri ve mü'minlere işkence etmeleri nedeniyle uyarılırlar. Bu ilk mesajlar, aynı zamanda evrensel olarak kabul edilen ve her zaman vahye dayalı medeniyetin temelini oluşturan ahlâkî ve kültürel temel prensipler ortaya koyar.

İslâm tebliğinin Mekke dönemi boyunca birçok değişiklikler meydana gelmiştir. Bu dönemde İslâm günden güne yayıldı ve O'na karşı çıkan güç de aynı oranda kuvvetlendi. Zamanla Müslümanlar farklı inanç ve hayat düzenine sahip insanlarla karşılaştılar ve bu da yeni problemlerin ortaya çıkmasına neden oldu. Bu nedenle inen âyetlerde de çok çeşitli konulara değinilmeye başlandı. İşte bu, ilk inen âyetlerle, sonrakiler arasındaki farkı belirleyen noktadır.

On üç yıl süren Mekke döneminde nâzil olan sûrelerin arka planı işte budur.

Medenî Sûreler

İslâmî hareket, Mekke'de on üç yıl boyunca karşı çıkışlara göğüs gerdikten sonra, Medîne'de, Arabistan'ın her tarafından gelen Müslümanları bir araya toplayıp, güçlü bir birlik hâline gelmesine imkân sağlayan yeni bir merkez buldu. Böylece Hz. Peygamber (s.a.v.) ve Müslümanlar Medîne'ye hicret ettiler.

Artık İslâmî hareket çok farklı bir ortamda üçüncü safhasına başlamış bulunuyordu. İslâm toplumu düzenli bir devlete ve câhiliye düzenini savunanlara karşı silahlı bir savaş gücüne sahipti. Hristiyanlar ve Yahudiler bile, Peygamber'in (s.a.v.) izleyicileri olduklarını savunmalarına rağmen, İslâm ile çatışma hâlindeydiler. İslâmî hareket aynı zamanda şu veya bu şekilde İslâm saflarına giren münâfık "Müslümanlar"la da uğraşmak zorundaydı. Fakat tüm bu engel ve zorluklara rağmen, İslâmî hareket on yıllık bir çatışmanın sonunda tüm Arabistan'a boyun eğdirmeyi başarmış ve evrensel mesajını tüm dünyaya duyurabilecek bir konuma gelmişti.

Bu safhada yavaş yavaş bazı değişiklikler meydana geldiği ve her değişme de kendine has problemleri beraberinde getirdiği için, Allah her özel durum için Rasûlüne (s.a.v.) âyetler indirmiştir. Bu nedenle, bu âyetlerin bazılarında bir korkutucunun ateşli ifadesi vardır; bazılarında ise bir kanun koyucunun direktifleri yer alır. Bazıları, bir eğitici, öğretici ve ıslâh edicinin metodunu benimser ve toplumu düzenleme, devlet kurma,

hayatın çeşitli meselelerinde medenî bir ilişki geliştirme metotlarını öğretir. Bazıları, İslâm toplumunun himayesi altına sığınan kâfirler ve münâfıklarla ilgili direktifler verir. Bazı bölümlerde ise, Müslümanlara; Kitap Ehli ile, savaş hâlinde oldukları güçlerle ve anlaşma yaptıkları müt-tefikleri ile nasıl bir ilişki içinde olmaları gerektiği öğretilir. Bazı âyetler de mü'minleri, yeryüzünde Allah'ın halifeleri olarak görevlerini tam anlamıyla yerine getirebilmeleri için eğitir, öğretir ve düzenler. Bazıları on-ları, Hidâyet'e ulaştırmak için emirler verir; zayıflıklarından ötürü uyarır ve Allah yolunda mallarını ve canlarını fedâ etmeye teşvik eder. Bazıları, onlara zaferde ve yenilgide, zenginlikte ve fakirlikte, savaşta ve barışta uygulanması gereken ahlâkî kuralları öğretir. Kısacası bunların hepsi, mü'minleri, İslâm'a davet görevinde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) vârisleri olarak bu görevi tam anlamıyla yerine getirebilmeleri konusunda eğitmektedir. Daha sonra münâfıklar, Kitap Ehlini, kâfirleri ve müşrikleri İslâm'a davet eden veya onları kalın kafalılıklarından ötürü azarlayan, kendileri için hazırlanmış azaba karşı uyaran ve yanlış yol üzerinde devam etmelerine hiçbir özür bırakmayacak şekilde onları geçmiş ümmet-lerin hayatından ders almamakla suçlayan bölümler gelmektedir.

On yıl boyunca Medîne'de nâzil olan sûrelerin arka planı işte böyledi. Bundan da anlaşıldığı üzere, bu sûrelerde öne çıkan üslûbun Mekke'dekilerden farklı olması gerekiyordu.

Üslûb

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşılabacağı üzere Kur'an, İslâm davetinin başlangıcı ile aynı anda nâzil olmaya başladı ve bu yirmi üç yıl sürdü. Kur'an'ın çeşitli bölümleri, İslâm davetinin çeşitli merhalelerindeki çeşitli ihtiyaçlara göre nâzil oldu. Bu nedenle böyle bir kitapta, diğer sıradan kitaplar ve din kitaplarındaki gibi bir üslûb bütünlüğü ve aynılığı aranmamalıdır. Kur'an'ın çeşitli bölümlerinin indirildiği dönemde küçük risâleler hâlinde yayınlanmak üzere değil, ihtiyaca göre apaçık hitâbeler hâlinde sunulmak üzere gönderilmiş olduğu ve bu amaca uygun bir şekilde yayıldığı da unutulmamalıdır. Bu nedenle, Kur'an'ın, kaleme alınmış bir eserin üslûbuna sahip olmaması normaldir. Ayrıca, bu hitablar bir profesörün verdiği derslerin mahiyetinden de farklı olduğu için, doğal olarak üslûbu da bu tür derslerden farklıdır. Hz. Peygamber'e (s.a.v.) çok özel bir görev verilmişti ve O hem akla, hem de duygulara hitâb etmek zorundaydı. O, görevi sırasında farklı kafa yapısına sahip birçok insanla ilgilenmek, birçok farklı ortama uymak ve çok çeşitli deneyimler yaşamak zorundaydı. Böyle bir kimse, bir mesajı yaymak ve harekete ön-

cülük etmek için gereken her şeyi yapmalıdır. O, kurulu bir düşünce düzenini değiştirmek için, insanlara, mesajının farklı yönlerini sunmak ve düşmanlarının güçlerine karşı koymak için duyguları da uyandırmak durumundadır. O aynı zamanda, kendisine uyanları düzenleyip eğitmeli, onları teşvik edip cesaretlendirmeli, karşı çıkanların iddialarına cevap vermeli; onların ahlâkî zayıflıklarını gözler önüne sermeli ve buna benzer birçok görevi yerine getirmelidir. İşte bu nedenler, tebliğin gerektirdikleriyle uygunluk içindedir. Bu yüzden Kur'ân'ın bölümlerinde, bilinen kitaplardaki veya okul derslerindeki üslûbu aramak yanlış olur.

Bu durum aynı zamanda, bazı hususların Kur'ân'da tekrar tekrar ele alınışını da açıklar. Bir hareket ve bir davet, belirli bir safhada sadece gerekli olan şeylerin sunulmasını ve gelecek safhalarla ilgili hiçbir şey söylenmemesini gerektirir. Bir safha, aylar veya yıllarca sürse bile, hareket bu safhada kaldıkça aynı şeylerin tekrar tekrar vurgulanmasının nedeni işte budur. Elbette bunlar, tekdüze olmamaları için farklı kelimeler ve çarpıcı olmaları için güzel ve zarif bir dille süslenmişlerdir. Bunun yanı sıra, hareketi her safhada güçlü kılabilmek için, uygun yerlerde temel inanç ve ilkeler tekrarlanmıştır. Bu nedenle, hareketin belirli bir safhasında nâzil olan sûreler farklı kelimelerle farklı şekillerde de olsa, genellikle aynı konuları ele almaktadırlar. Bundan başka, Kur'ân'ın bütün sûreleri temel inanç ilkelerine dikkat çeker: Allah'ın birliği, O'nun sıfatları, âhiret ve hesaba çekilme, ceza ve mükâfât, peygamberlik, kitaplara iman vs... Bütün sûreler ibâdeti, sabrı, sebatı, Allah'a inanıp güvenmeyi öğretirler. Çünkü bu hususlar hareketin hiçbir safhasında gözden uzak tutulamaz. Eğer bu temellerden biri herhangi bir safhada, hatta en son safhada zayıflasaydı, İslâmî hareket gerçek anlamıyla bir ilerleme kaydedemezdi.

Tertib

Mekkî ve Medenî sûreler arasındaki fark göz önünde bulundurulduğunda, Kur'ân'ın niçin nüzûl yani indiriliş sırasına göre düzenlenmediği sorusu da cevaplandırılmış olur. Bu soru bilhassa önemlidir; çünkü bu, İslâm düşmanları tarafından Kur'ân hakkında yanlış izlenimler uyandırmak ve sûrelerin şimdiki düzeni hakkında saçma ve basit tahminlerde bulunmak üzere yöneltilmektedir. Onlara göre "Hz. Muhammed'e (s.a.v.) uyanlar, Kur'ân'ı ne kronoloji, ne de başka bir şeye dayanan bir düzen içinde neşretmişler ve en uzun sûreleri baş tarafa koyma yoluna gitmişlerdir..."

Bu tip zanlar, Kur'ân'ın tertibine dayanak teşkil eden hikmetten habersiz bir cehâlete dayanır. Kur'ân, bütün zamanlara hitâb eden bir kitap olmasına rağmen, 23 yıl boyunca İslâmî hareketin geçtiği çeşitli safhala-

rın gerektirdiklerine göre parça parça indirilmek zorundaydı. Bu nedenle, hareketin derece derece meydana gelen gelişimine uygun olarak indiriliş sırasının, Kur'ân'ın tamamlanmasından sonra uygun olmayacağı açıktır. O halde, değişen şartlara uygun yeni bir düzenleme gerekiyordu. Hareketin ilk safhalarında Kur'ân, İslâm'dan tamamen habersiz olan kimselere hitâb ediyordu ve tabîî olarak her şeyden önce onlara imanının temel ilkelerini öğretmek zorundaydı. Fakat tamamlandıktan sonra Kur'ân, çoğunlukla, İslâm'ı kabul eden ve kendilerine Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından emanet edilen görevi yürütmek üzere bir toplum oluşturan kimselerle ilgilenmeye başladı. Her dönemdeki İslâm toplumlarının ihtiyaçlarına uygun olması için, tamamlanmış kitabın tertibinin kronolojik düzenden farklı olması gerektiği açıktır. Daha sonra Kur'ân, her şeyden önce Müslümanları, hayatlarını düzene sokma ile ilgili görevleri konusunda da donatmak zorundaydı. Ayrıca onları, İslâm'dan habersiz olan kişilere Kur'ân'ın mesajını iletme üzere de hazırlamalıydı. Devamlı uyanık olmaları için onlara, geçmiş peygamberlerin ümmetleri arasında ortaya çıkan sapıklık ve kötülükleri de hatırlatmalıydı. Bu nedenle "Alâk" ve benzeri Mekkî sûreler değil de, Bakara ve benzeri Medenî sûreler Kur'ân'ın baş kısımlarına yerleştirilmeliydi.

Bu bağlamda bir şey daha göz önünde bulundurulmalıdır. Birbirine benzer konuları ele alan sûrelerin bir araya toplanması fikri de Kur'ân'ın gagesine aykırıdır. İncelenmesinin herhangi bir ânında tek yönlülükten kaçınmak ve İslâm'ın tamamını okuyucunun gözleri önüne sermek amacıyla, Mekkî sûreler Medenî sûrelerin arasına serpiştirilmeli; Mekkî sûreleri, Medenî sûreler takip etmeli ve hareketin ilk safhalarında nâzil olan sûreler, sonra nâzil olanların arasında serpiştirilmiş olmalıdır. İşte, Kur'ân'ın şimdiki düzeninin hikmeti budur.

Kur'ân'ın sûrelerinin şu anda bizim elimizdeki şekliyle yapılan sıralaması halifeler tarafından değil, bilâkis, Allah'ın yol gösterdiği şekilde Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından yapılmıştır. Ne zaman bir sûre nâzil olsa, Hz. Peygamber (s.a.v.) vahiy kâtiblerini çağırır, kelime kelime onu dikte ettirir ve şu sûrenin, şu sûreden önce veya sonraya yerleştirilmesini emrederdi. Aynı şekilde, başlı başına bir sûre oluşturmamanı bir pasaj, bir bölüm veya bir âyet nâzil olduğunda onun nereye yerleştirileceğini, hangi sûrenin bütünü olduğunu belirtirdi. Namaz sırasında(*) veya başka zamanlarda, bu sıralamaya göre Kur'ân'ı okur ve ashâbına da bu sıralamaya göre ezberleyip okumalarını söylerdi. O halde, Kur'ân'ın bugünkü sı-

(*) Başlangıçta her ne kadar beş vakit namaz farz edilmemişti idiyse de, namaz farz-
dı ve İslâm'da namazın emredilmediği bir boşluk, hiçbir zaman olmamıştır.

ralamasının Hz. Rasûl (s.a.v.) tarafından, vahyedenin bildirdiği şekilde, tamamlandığı günkü tertiple aynı olduğu tesbit edilmiş bir gerçektir.

Derlenmesi

Kur'ân'ı indiren Allah, O'nu sonsuza kadar koruyup muhâfaza etmeyi de üzerine almıştır.

Ne zaman Kur'ân'dan bir bölüm nâzil olsa, Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından hemen hurma ağaçlarının yaprakları, ağaç kabukları veya kemikler vs. üzerine yazdırılıyor ve hepsi bir mahfazada saklanıyordu. Bunun yanı sıra ashâbdan bazıları, kendileri için Kur'ân'dan bazı bölümleri yazıyorlardı. Aynı zamanda namaz, daha İslâm'ın başlangıcından beri farz olduğu için, mü'minler namaz sırasında okumak üzere bazı bölümleri ezberliyorlardı.

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yaşadığı dönemde birçok sahâbe Kur'ân'ı ezberlemişse de, Kur'ân, bir kitap hâlinde derlenmemişti. Fakat O'nun irtihâlden hemen sonra meydana gelen bir olay, bunu zorunlu kıldı. Büyük bir isyan başgöstermiş ve bu isyanı bastırmaya giden ashâbın çoğunluğu öldürülmüştü. Bu şehidler arasında Kur'ân'ı ezberleyen hâfizlar da vardır. Bundan sonra Hz. Ömer (r.a), her tür tehlikeye karşı Kur'ân'ın asıl şeklinin muhâfaza edilmesi için gereken tedbirlerin alınması gerektiği ve sadece O'nu ezberleyenlere dayanmanın akılcıca bir iş olmadığı sonucuna vardı. Bu nedenle, Kur'ân'ın tümünün tashihi edilmiş bir şekilde toplanmasını teklif etti. Bu adımın atılması gerektiği konusunda, ilk başta Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yapmadığı bir işi yapmakta tereddüt gösteren Hz. Ebû Bekir'i (r.a) ikna etmeye çalıştı. Bir müddet tartıştıktan sonra Hz. Ebû Bekir (r.a) bunu kabul etti ve bu görevi Hz. Zeyd İbn Sâbit'e (r.a) verdi. O da, Hz. Ebû Bekir (r.a) gibi aynı nedenle bu işte tereddüt etti; fakat sonunda, bu tarihî işi üzerine almayı kabul etti.

O, bu işe en uygun kimse idi. Hz. Peygamber'e (s.a.v.) uzun zaman kâtilik yapmıştı ve Kur'ân'ı doğrudan O'ndan öğrenen sahâbilerden biriydi. Bundan sonra Hz. Peygamber'in (s.a.v.) geride bıraktığı ve bazı sahâbilerde bulunan yazılı kısımlar toplandı. (*) Kur'ân'ın tümünü veya bir

(*) Sahih hadislerden öğrendiğimize göre, ashâbdan bazıları, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yaşadığı dönemde Kur'ân'ı veya bazı bölümlerini yazılı şekle sokmuşlardı. Bununla ilgili olarak özellikle Hz. Osman, Hz. Ali, Hz. Abdullah b. Mes'ûd, Hz. Abdullah bin Amr bin Âs, Hz. Huzeyfe'nin azadlısı Hz. Sâlim, Hz. Mu'âz bin Cebel, Hz. Zeyd bin Sâbit, Hz. Übey bin Kâ'b, Hz. Ebû Zeyd Kays bin es-Seken'in (Allah hepsinden razı olsun) adları zikredilir.

kısmını ezberleyen sahâbelerin de yardımlarıyla, bu yazılı bölümler tashih amacıyla birbirleriyle kelime kelime karşılaştırıldı. Hz. Zeyd (r.a) üç kaynak birbirine muvâfık olmadıkça, hiçbir şeyi kendi nüshasına almadı. Bu şekilde tashih edilmiş, doğruluğuna güvenilen ve tam bir nüsha derlenmiş oldu. Kur'ân'ın bu tashih edilmiş nüshası Hz. Hafsa'nın -Hz. Ömer'in kızı ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hanımlarından biri- evine kondu ve nüsha kopya etmek isteyen veya kendi elindeki nüshayı kontrol etmek isteyenlerin bu nüshaya başvurabilecekleri söylendi.

Sûrelerin sıralanması konusunda Hz. Zeyd (r.a) Hz. Peygamber'in (s.a.v.) usûlünü takip etti. Çünkü, O'nun başka bir yol takip etmesi veya edebilmesi imkânsızdı. O, yaptığı her işte Hz. Peygamber (s.a.v.)'e uyma konusunda o kadar dikkatli idi ki, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yaşadığı dönemde böyle bir şey yapılmadığı için, Kur'ân'ın derlenmesi konusunda bile tereddüt etmişti. Bu nedenle, Kur'ân'daki sûrelerin sıralamasının Hz. Peygamber'in (s.a.v.) irtihâlinden sonra yapıldığını düşünmek yanlıştır. Aynı şekilde, Kur'ân'ı ezberleyen sahâbiler de, bunu mutlaka belli bir düzene göre yapmışlardı ve bu da Hz. Peygamber'in (s.a.v.) uyguladığı ve öğrettiği düzen ve sıralamadan başkası olamaz.

İmam Mâlik der ki: "Kur'ân, sahâbilerin Hz. Peygamber'den (s.a.v.) duydukları şekilde düzenlenmiştir." Bunun yanı sıra Kur'ân, birçok yerde kendisinden bir kitap olarak bahseder. Söz gelimi, Mekke'de ilk dönemlerde indirilen bir sûre olan Müzzemmil Sûresi'nde Allah, Peygamberi'ne (s.a.v.) şöyle emreder: "... *Kur'ân'ı belli bir düzen içinde oku.*" (Müzzemmil: 4) Bu da Kur'ân'ın daha vahiy başlangıcında bir kitap olmak üzere indirildiğini gösterir. Elbette bir kitabın da belirli bir düzen takip etmesi gerekir.

Lehçe Farkı

Arapça tüm Arabistan'ın ortak dili olmasına rağmen, çeşitli kabile ve bölgelerde lehçe farklılıklarına da rastlanıyordu.

Bilinen nedenlerden dolayı Kur'ân, Mekkeli Kureyşlilerin lehçesi ile indirildi. Bununla birlikte ilk önceleri, Arabistan'ın farklı bölgelerinde yaşayan Arapların, anlamada kolaylık olsun diye, Kur'ân'ı kendi lehçeleri ile okumalarına izin verildi. Fakat bu, anlam olarak herhangi bir değişikliğe neden olmuyordu. Ama İslâm, Arabistan sınırları dışına yayılıp Araplar, Arap olmayan Müslümanlarla ilişkiye geçince, Arap dili de bu yeni ortamdan etkilenmeye başladı. Bu nedenle Kur'ân'ın farklı lehçelerinin, birçok yanlış anlamalara ve farklı lehçelere sahip kişiler arasında anlaşmazlıklara sebep olabileceğinden korkuldu. Hatta herkes birbirini

Kur'ân'ı değiştirmekle suçlamaya da başlayabilirdi. Ayrıca Kur'ân'ın saf ve berrak Arapçasının, Arap olmayan Müslümanlarla temasa geçen Araplar tarafından bozulma tehlikesi de vardı. Bu nedenle Hz. Osman (r.a), halifelîği döneminde, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) diğer sahâbîleriyle de istişâre ederek, bütün İslâm dünyasında Kur'ân'ın tek bir kopyasının, Hz. Ebû Bekir (r.a) tarafından derlenen ve tashih edilen nüshasının kullanılması gerektiğine ve diğer tüm lehçelerin yok edilmesine karar verdi. İleride herhangi bir karışıklık ve yanlış anlama olmasını önlemek amacıyla diğer bütün kopyaları yaktırdı. Örneğin, ashâbdan bazıları, kendi nüshalarına açıklayıcı notlar ve yorumlar eklemişlerdi; bu da, Kur'ân'ın asıl metni ile karışabilirdi. O dönemde böyle bir şeyin imkânsız olmasına rağmen, gelecekte herhangi bir karışıklığa meydan vermemek ve Kur'ân'ı mümkün olan herhangi bir değişiklikten korumak için bu tür önleyici bir faaliyete başvurulmuştur.

Şu anda dünyanın her tarafında okunan Kur'ân, Hz. Ebû Bekir'in (r.a) emri ile derlenen nüshasının, Hz. Osman (r.a) tarafından resmî bir emirle farklı bölgelere gönderilen nüshaların bir kopyasıdır. Bugün bile, dünyanın çeşitli bölgelerindeki büyük kütüphanelerde çok eski nüshalar bulunmaktadır. Eğer Kur'ân'ın her tür değiştirme ve tahriften korunduğu konusunda şüphe duyan bir kimse varsa, Kur'ân'ın herhangi bir kopyasını bu nüshalardan biriyle karşılaştırıp, kendi kendini ikna edebilir. Bundan başka, eğer bir kimse Batı Afrika'da, Cezayir'deki bir kitapçıdan bir Kur'ân nüshası alsa ve bunu, örneğin; doğuda, Cava'dan aldığı diğer bir nüsha ile karşılaştırsa, ikisinin birbiri ile ve Hz. Osman (r.a) döneminde çoğaltılan nüshalarla aynı olduğunu görecektir. Eğer bundan sonra da hâlâ şüphe duyan varsa, ona dünyanın herhangi bir yerinden Kur'ân nüshası alıp, Kur'ân'ı ezbere bilen bir kişinin hâfızası ile kelimesi kelimesine karşılaştırması tavsiye edilir. Böyle bir kimse de, okunan metnin, yazılı metne kelimesi kelimesine uyduğunu görecektir. Bu, bugün okunan Kur'ân'ın, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) dünyaya sunduğu Kur'ân'ın aynısı olduğunun açık ve karşı konulamaz bir isbatıdır. Yoldan çıkmış biri, O'nun Allah'tan geldiği konusunda şüphe duyabilir; fakat hiç kimse O'nun her tür ekleme, eksiltme ve değiştirmeden uzak olduğu, sahihliği ve doğruluğu konusunda en ufak bir şüphe bile duyamaz. Çünkü tüm insanlık tarihinde, bu Kur'ân'ın, Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından insanlığa sunulan Kur'ân'ın aynı olması gerçeği kadar sahih bir şey yoktur. Aksi halde bu, tarihte Roma İmparatorluğu'nun, bir zamanlar Hindistan'da Moğol hâkimiyetinin ya da Napolyon diye bir hükümdarın mevcûdiyetini inkâr etmek kadar câhilce bir iddiadan başka bir şey olarak anlaşılamaz.

Şimdi de, Kur'ân'ın farklı okunuşlarını ele alalım. Çünkü bunlar da birtakım yanlış anlamalara neden olmuşlardır. Aşağıdaki noktalar bizi bu farklı okunuşların mahiyeti hakkında aydınlatacaktır.

1) Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde O'nun kâtileri tarafından kullanılan Arapça yazıda ne hareketler (sesli okuma işaretleri), ne de noktalar vardı. Hz. Ebû Bekir'in (r.a) halîfeliği sırasında Hz. Zeyd (r.a) tarafından derlenen ve Hz. Osman (r.a) tarafından farklı bölgelere dağıtılan nüshalar için de aynı şey söz konusuydu.

2) Her ne kadar Kur'ân'ın tashihi yazılı şekilde yapılmışsa da, O'nun tebliği, okuma-yazmanın yaygın olmayışı ve kâğıt azlığı nedeniyle ağızdan yapılıyordu. Gerçi okuma-yazma bilen Araplar metni çözmekte pek zorluk çekmiyorlardı. Kur'ân'ı Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ve O'nun ashâbının ağızından öğrenen ve ezberleyen binlerce kimse vardı. Bunlar Kur'ân'ı Hz. Peygamber'den (s.a.v.) ve ashâbından öğrendikleri şekilde başkalarına da öğretiyorlardı.

3) Hz. Osman (r.a) İslâm'ın çeşitli merkezlerine sadece tashih edilmiş bir Kur'ân nüshası göndermekle kalmadı; onunla birlikte Hz. Peygamber'in (s.a.v.) öğrettiği doğru okuma şeklini muhâfaza edebilmesi için bir de *kaarî*(*) gönderdi.

4) Zamanla Kur'ân'ın doğru okunmasını muhâfaza edebilmek için, yazıya hareke konmasına ihtiyaç duyuldu. Bunun üzerine Basra Valisi (H. 45'den 53'e kadar) Hz. Zeyd'in (r.a) emri ile, sesli okuma için işaretler kondu. Daha sonra, Abdülmelik'in saltanatı (H. 65-85) döneminde Haccâc bin Yûsuf, sesli okumaya yarayan hareketlerle birbirine benzeyen harfleri ayırmaya yarayan noktalar için farklı işaret ve semboller belirlemek üzere bir grup âlimi görevlendirdi. O zaman belirlenen işaretler bugüne kadar kullanılagelmiştir.

Yukarıdaki tarihî gerçeklerden anlaşılacağı üzere, Kur'ân'ın okunması (ufak bazı değişikliklerle birlikte) Hz. Peygamber'in (s.a.v.) uyguladığı ve öğrettiği kıraâtın aynısıdır. Bütün âlimler ve *kurrâ*(**) sadece aşağıdaki şartlara uyan okumanın sahih olacağı konusunda görüş birliği içindedirler: a) Okuma, Hz. Osman'ın (r.a) dağıttığı nüshanın metnine tamamen uymalıdır. b) Arapça'nın lehçesine, gramerine, üslûbuna ve deyimlerine uymalıdır ve her şeyin ötesinde, c) Okunan metin kesintisiz bir isnâd zinciriyle Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ulaşmalıdır. Bu neden Kur'ân kıraâtinde sadece birkaç farklı tarz vardır ve bunlar anlam bakımından bir-

(*) *Kaarî*: Kur'ân'ı doğru okuma konusunda eğitilmiş kişidir.

(**) *Kurrâ*: Kaarî'nin çoğuludur.

birine zıt değil, aksine anlam ve kapsamı genişletecek niteliktedirler. O halde, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bu farklı şekildeki okumaları kendisinin de yaptığında şüphe yoktur. Bu değişiklikler, anlamı daha kapsamlı ve anlaşılır kılmaktadır.

Örneğin, Fâtiha Sûresi'nin 3. âyetinin ve Mâide Sûresi'nin 6. âyeti-nin iki şahih kırâatini ele alalım. Fâtiha'nın 3. âyetinin bir tür okunuşu, yani مَالِكُ يَوْمَ الدِّينِ *mâliki yeymiddîn*) "Din gününün sahibi" anlamına gelir; diğer okunuşu, yani مَلِكُ يَوْمَ الدِّينِ *meliki yeymiddîn*) ise, "din gününün hükümdarı" anlamına gelir. Bu iki farklı okunuşun, âyetin anlamını daha da açıklığa kavuşturduğu görülmektedir. Mâide'nin 6. âyetinin bir okunuşu: فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ... وَأَرْجُلَكُمْ *feğsilû vucûhekküm... ve ercûlekküm*) "Yüzlerinizi yıkayın... ve ayaklarınızı da (yıkayın)," anlamına gelir. İkinci tür okunuşu ise, فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ... وَأَمْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ *feğsilû vucûhekküm... vemsehû biruûsiküm ve ercûliküm*) "Yüzlerinizi yıkayın, başlarınızı meshedin ve ayaklarınızı da (meshedin)" anlamına gelir. İkinci tür okunuş, bir önceki abdestte ayakların yıkanmasından sonra mest giyildiğinde, ıslak ellerle mestler üzerine mesh edilmesini mümkün kılar. Bu izin, seferde 72 saat, sefer dışında 24 saatlik bir süre için geçerlidir. Bu iki örnekte de, farklı kırâatin aslında hiçbir değişikliğe neden olmadığı görülmektedir. Aksine farklı kırâat, anlamı daha geniş kapsamlı kılmaktadır. Aynı şey diğer farklı okunuşlar için de geçerlidir.

Evrensellik

Herkes, Kur'ân'ın tüm insanlığı hidâyete ulaştırmakla görevli olduğu iddiası taşıdığını bilir. Fakat Kur'ân, okunduğunda, O'nun nâzil olduğu dönemdeki Arap toplumuna hitâb ettiği görülür. Bazı yerlerde diğer insanlara ve genelde tüm insanlığa hitâb ediyorsa da, çoğunlukla Arapların ilgisini çeken ve onların çevresiyle, tarihiyle ve gelenekleriyle ilgili konuları ele alır. Bu, tabii olarak şöyle bir soruya neden olur: Tüm insanlığın hidâyeti için indirilmiş olmasına rağmen, Kur'ân, nâzil olduğu dönemin yerel ve ulusal unsurlarına neden bu kadar çok yer verir? Bunun hikmetini anlamayan kimseler, şöyle bir iddiaya koyulurlar: Kur'ân, gerçekte o dönemin Araplarını ıslâh etmek amacıyla indirilmiştir; fakat sonraları, nasıl olduysa, O'nun bütün insanlık ve bütün zamanlar için indirildiği iddia edilmeye başlandı.

Eğer bunu söyleyen kişi, sadece karşı çıkmış olmak için karşı çıkmıyor ve meselenin aslını öğrenmek istiyorsa, ona Kur'ân'ı okumasını ve bu şüpheye neden olan noktaları işaretlemesini tavsiye ederim. Daha sonra orada, sadece o dönemin Araplarını kasteden herhangi bir fikir, il-

ke veya görüş varsa onları belirlemelidir. Evrensel uygulamaya uygun olmayan ve sadece o dönem Arapları için geçerli olan ahlâkî prensip, kanun veya düzenlemeleri belirli bir topluluğun şîrk dolu inançlarını reddedip kötü geleneklerini ortadan kaldırması ve Allah'ın birliği ile ilgili burhânları (kesin deliller) onların çevresindeki nesnelere dayandırması, bu davetin sadece yerel ve geçici olduğu fikrine bir destek teşkil etmez. Meseleyi yakından incelemeli ve Kur'ân'ın, Arabistan'ın putperest halkı için söylediklerinin, her dönem ve her yer için geçerli olup olmadığına; aynı burhânları her dönem ve her yerdeki putperestliğe karşı çıkmak için kullanıp kullanamayacağımıza ve Kur'ân'ın Allah'ın birliği ile ilgili öne sürdüğü burhânları, bazı ufak değişikliklerle her zaman ve her yerde kullanıp kullanamayacağımıza karar vermeliyiz. Eğer bu sorulara verilen cevap olumlu ise, o zaman böyle evrensel bir vahyin belli bir dönemde, belli bir topluluğa hitâb ettiğinden ötürü, yerel veya geçici olarak kabul edilmesi için hiçbir sebep yoktur. Dünyada, başından sonuna kadar hiçbir somut örneğe ve özel duruma yer vermeksizin her şeyi soyut bir şekilde ele alan hiçbir felsefe, hayat düzeni veya din yoktur. Çünkü sadece soyut planda bir hayat tarzı ve modeli kurmak imkânsızdır. Bunun farz-ı muhal, mümkün olduğunu kabul etsek bile, böyle bir sistem daima kâğıt üstünde bir teori olarak kalır ve hiçbir zaman pratiğe yansımaz.

Bunun yanı sıra, sonunda uluslararası plana yansıyacak olan bir ideolojik hareketin daha işin başında uluslararası bir seviyeden başlaması ne gerekli, ne de yararlı olur. Buna başlamanın en doğru yolu, hareketi, doğduğu ülkede başlatmak ve istenilen hayat nizamının temelini oluşturacak olan ana ilkeleri ve öğretileri sunmak olmalıdır. Daha sonra hareketin temsilcileri, bu ilke ve öğretileri, ortak dil, alışkanlık ve geleneklerle sahip oldukları insanların kafalarına işlemelidirler. İşte önce bu ilkeleri, kendi ülkelerinde uygulamalı, mutlu ve başarılı bir hayat sistemi sergileyerek bu ilkelerin değerini isbat etmelidirler. Tabîî olarak bu, diğer ulusları da etkileyecek ve onlardan akıllı olanlar, bu hareketi kavrayıp, kendi ülkelerinde de başlatacaklardır. O halde belirli bir ideolojik sistem, sadece ilk önce belirli bir kavme sunulduğu ve belirli bir topluluğa hitâb ettiği için ulusal olamaz. Bu vesileyle belirtelim ki, ulusal bir sistemi uluslararası olanından ve sürekli bir sistemi geçici olandan ayıran nokta şudur: Ulusal bir sistem, ya diğer uluslardan üstün olduğunu iddia eder ve bu üstünlüğü sağlamaya çalışır ya da özellikleri nedeniyle başka uluslara uygulanamayan ilke ve öğretiler sunar. Diğer taraftan uluslararası bir sistem, tüm insanlara eşit statü ve hak verir; ayrıca, her yer ve zamanda uygulanabilecek ilkeler ortaya koyar. Oysa, geçici bir sistemin ilkeleri, belli bir zaman sonra uygulanamaz hale gelir. Ebedî bir sistemin

ilkeleri ise her dönemde uygulanmaya müsaittir. Kur'ân'ı yukarıda belirtilen noktalar ışığında inceleyen kimse, O'nun öğretilerinin evrensellik özelliğine sahip olduğu sonucuna varacaktır.

Tam Bir Düstûr

Zihinde karışıklık doğuran başka bir husus da, Kur'ân'ın tam bir hayat düstûru olması konusudur. Kur'ân'ı okuyan kimse, O'nda sosyal, kültürel, politik, ekonomik vs. problemlerle ilgili ayrıntılı kanun ve düzenlemelere rastlayamaz. Bu nedenle bir kimse, Kur'ân'da kitabın kendisinin de çok önem verdiği namaz ve zekâtla bile ilgili ayrıntılı düzenlemeler olmadığını görünce şaşkınlığa düşmektedir. Sıradan bir okuyucunun, bu kitabın tam bir düstûr olarak adlandırıldığını anlayamamasının nedeni işte budur. Bu yanlış anlamının nedeni, karşı çıkan kişinin Allah'ın sadece kitap göndermekle kalmayıp, O'nun öğretilerini pratikte uygulayarak sunan bir rasûl de gönderdiği gerçeğini gözden uzak tutmasıdır. Bu konuyu açıklığa kavuşturmak için, bir binanın yapımını örnek olarak ele alabiliriz. Eğer sadece binanın bir planı hazırlanmış ve inşaatı yaptırıp yönetecek bir mühendis görevlendirilmemişse, ancak o zaman, tüm ayrıntılara yer verilmelidir. Fakat eğer planla birlikte inşaatı yapmak için bir de mühendis görevlendirilmişse, o zaman ayrıntılı bir plana gerek yoktur. Bu durumda, istenilen özelliklerin, ana hatlarıyla belirtildiği bir plan yeterlidir. Bu nedenle böyle bir plana eksik diyerek kusur bulmak yanlış olur. Allah, Kur'ân'la birlikte Rasûlünü (s.a.v.) de gönderdiği için Kur'ân'da sadece temel ilkeleri ve önemli direktifleri vurgulamış ve ayrıntılara yer vermemiştir. O halde Kur'ân'ın asıl fonksiyonu, İslâm dininin entelektüel ve ahlâkî temelini açıkça ortaya koyup bunları örneklerle güçlendirmek ve kalplere işlemektir. İslâmî hayat tarzının uygulamaya ait yönü söz konusu olduğunda ise, Kur'ân, ancak hayatın her yönü ile ilgili sınır ve hadleri belirler ve ayrıntılı kanun ve düzenlemelere koyulmaz. Bunun yanı sıra bazı önemli yerlerde, parçaların, Allah'ın dilediğine uygun bir biçimde nasıl birleştirileceğini öğreten kılavuzlar, yol işaretleri yerleştirir. İslâmî hayat düzenini Kitap'taki düstûrlara uygun bir şekilde pratiğe aktarma görevi, özel olarak birey için, toplum için ve İslâm devleti için, Kur'ân ilkelerine uygun bir hayat tarzı kurmak üzere gönderilen Hz. Peygamber'e (s.a.v.) verilmiştir. O halde Kur'ân, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sünneti ile birlikte alındığı ölçüde eksiksiz bir hayat düstûrudur.

Zihinleri meşgul eden diğer bir sorun da, Kur'ân'ın tefsîrindeki farklı eğilimlerdir. Kur'ân, bir taraftan Allah'ın kitabında ayrılıklar çıkaran

ve dinde bölücülük yapanları sert bir dille eleştirirken, diğer taraftan Kur'ân'ın o kadar farklı yorumları yapılmaktadır ki, hemen hemen hiçbir emir hakkında ortak bir yorum yoktur. Sadece, sonraki dönemlerin âlimleri birbirinden farklı düşünmekle kalmıyor; fakat, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ashâbını ve onlara tâbi olanları da içeren selef âlimleri arasında da emir ve yasakların her ayrıntısında görüş birliği olmadığı görülmüyor. O halde bütün bu kimseler, Kur'ân'da te'vil yapmakla suçlanan kimselere dahil midirler? Öyle değilse, şu halde hangi görüş ayrılıkları Kur'ân'da yasaklanmıştır?

Bu problem çok geniş kapsamlıdır ve bu sorunu ayrıntılarıyla tartışmanın yeri de burası değildir. Burada şunları söylemek yeterlidir: Kur'ân, İslâm'ın temel ilkelerinde anlaşma olduğu ve farklı fikirlere sahip olanlar İslâm toplumunun sınırları içinde kaldıkları sürece, direktifleri hakkında yapılan sağlıklı yorum farklılıklarına izin vermiştir. Kur'ân, kendine tapınma ve sahtekârlıktan kaynaklanan ve kavga ve bölücülüğe neden olan farklılık ve ihtilâfları yasaklar. Bu iki tür ihtilâfın ne yapmaları, ne de sonuçları birbirine benzemediği için aynı kategoride ele alınmamalıdır. Birinci tür ihtilâf ilerleme için gereklidir ve hayata canlılık verir. Bu nedenle akıllı ve düşünen üyelere sahip her toplum bunu teşvik etmelidir. O'nun varlığı hayat işaretidir ve sadece aptal üyelere sahip olmak isteyen bir toplum onu yasaklar. İkinci tür ihtilâf ise, herkesin bildiği gibi, kendisini körükleyen toplumu parçalar. Bu nedenle, bu tür ihtilâfın bir toplumda bulunması sağlık işareti değil, bir hastalık habercisidir ve hiçbir zaman iyi sonuçlar doğurmaz.

Bu iki tür ihtilâf aşağıdaki şekilde açıklanabilir:

Sadece Allah ve Rasûlü'nün (s.a.v.) itâate lâayık olduğu ve tüm kanun ve direktifleri belirlemede Kur'ân'ın ve Sünnet'in nihâi otorite olduğu konusunda aynı görüşü paylaşan iki âlim veya fakih olduğunu farz edin. Bu noktada birleştikten sonra bunlar, kendi görüşlerinin İslâmî ve gayri İslâmî olanı belirlemede kıstas olduğunu savunmaksızın ve böyle bir görüş ayrılığı nedeniyle birbirlerini İslâm sınırları dışında olmakla suçlamaksızın, bazı ayrıntılarda veya bazı kararlarda farklı görüşlere sahip olabilirler. Görüşlerini destekleyen deliller sunup, kararı halka veya eğer hukukî bir mesele ise, mahkemeye veya toplumun yargı organına sunarlar. Bundan sonra, ya iki taraftan biri kabul edilir veya her ikisi de kabul edilir. Fakat İslâm'ın temel ilkelerinde ve yeni toplum yapısına götüren meselelerde hiçbir değişiklik yapılamayacağına da dikkat edilmelidir. Örneğin; bir âlim, bir hâkim, imam veya bir velînin, (Allah ve Rasûlü'nün temel ilke olarak belirlemedikleri) bir meselede bir fikir oluşturu-

rup, bu fikri İslâm'ın temel ilkelerinden biri olarak ilân etmesi, bu görüşe karşı çıkanları İslâm sınırları dışında sayması ve kendine uyanlarla birlikte bir topluluk kurup şöyle demesi yanlıştır: "Gerçek İslâm toplumu budur ve bunun dışındakiler cehennemliklerdir. Bu nedenle eğer Müslümansanız bu topluluğa katılın; aksi takdirde Müslüman sayılmazsınız." Kur'ân'ın yasakladığı ihtilâf türü işte budur. Birinci tür ihtilâfa, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kendi döneminde de rastlanmıştır. Hz. Peygamber (s.a.v.) sadece bu tür ihtilâfa izin vermekle kalmamış, aynı zamanda onu teşvik de etmiştir. Çünkü bu, toplumda düşünen ve araştıran akıllı insanlar olduğunu gösteren bir sağlık işaretidir. Bu aynı zamanda, toplumda ki akıllı kimselerin İslâm'la ve öğretileriyle ilgilendiklerinin, hayatla ilgili sorunlara İslâm dışında değil, İslâm'dan çözümler bulmaya çalıştıklarının göstergesidir. Ayrıca bu, toplumun ilkelerde birleşmiş olmasına rağmen, ictihâd kapılarının devamlı açık kalması için, düşünürlerine belli sınırlar içinde araştırma özgürlüğü verdiği altın kurala delâlet eder.

Kur'ân'ı İncelemekle İlgili Tavsiyeler:

En son olarak, Kur'ân'ı incelemekle ilgili birkaç tavsiye sunuyoruz:

Çok farklı kişiler, farklı amaçlarla Kur'ân'a yaklaştıkları için, bütün herkesin ihtiyacına cevap verecek genel geçer bir Kur'ân okuma tavsiyesi sunmak imkânsızdır. Fakat ben, sadece Kur'ân'ı anlamak ve insanî problemlerinin çözümünde O'nu rehber edinmek isteyen kimselerle ilgilieniyorum. Bu nedenle, onların ihtiyaçlarını karşılayacak ve zorluklarını ortadan kaldıracak birtakım tavsiyeler ve öneriler sunuyorum.

Kur'ân'ı anlamanın birinci şartı, O'nu açık ve tarafsız kafa ile okumaktır. Kur'ân'ın vahiy olduğuna inansın ya da inanmasın, bir kimse mümkün olduğu kadar, O'nun lehinde veya aleyhinde sahip olduğu önyargıların tümünden zihnini temizlemeli; önceden edindiği tüm fikirleri yok etmeli ve bundan sonra sadece anlamak amacıyla O'na yaklaşmalıdır. Kendi önyargıları ile Kur'ân'a yaklaşan kimseler, satırlar arasında kendi düşüncelerini okurlar ve bu nedenle Kur'ân'ın iletmek istediği mesajı kavrayamazlar. Bu tür bir incelemenin diğer kitaplar için de verimsiz olacağı açıktır; fakat Kur'ân söz konusu olduğunda daha da verimsiz hâle gelir.

Göz önünde bulundurulması gereken bir nokta daha vardır: Eğer bir kimse, Kur'ân'ın içeriği hakkında şöyle böyle bir fikre sahip olmak istiyorsa, o zaman bir kez okumak yeterlidir. Fakat eğer kişi, O'nu derinlemesine anlamak istiyorsa, birçok kez ve her seferinde başka bir bakış açısıyla okumalıdır. Kur'ân'ı iyice incelemek isteyen kimseler, her

şeyden önce, O'nun ortaya koyduğu hayat tarzını anlayabilmek için tüm Kur'ân'ı en az iki kez okumalıdır. Böyle bir kimse, Kur'ân'ı okurken O'nun temel ilkelerini ve bu ilkeler üzerinde kurmak istediği hayat tarzını da kavramaya çalışmalıdır. Bu ön çalışma sırasında zihninde bazı sorular belirirse, bunları not etmeli ve okumaya devam etmelidir. Çünkü bunlara, Kur'ân'ın diğer bölümlerinde cevap bulması mümkündür. Eğer bu sorulara cevap bulursa, bunları da sorularla birlikte not etmelidir. Fakat eğer ilk okuyuşta zihninde beliren sorulara cevap bulamazsa, sabırla ikinci kez okumalıdır. Kendi tecrübeme dayanarak diyebilirim ki, ikinci kez okuyuşta hemen hemen hiç cevaplandırılmamış soru kalmaz.

Bu şekilde Kur'ân hakkında genel bir kaniya vardıktan sonra, ayrıntılı bir incelemeye başlanıp, öğretilerinin farklı yönleri hakkında notlar alınabilir. Örneğin, O'nun hangi hayat şeklini tasvip edip, hangisini kötülediği not edilebilir. İyi ve kötü insanın özellikleri yan yana sıralanmalıdır ki, iki tür davranış kalıbı da aynı anda insanın gözünde canlanabilsin. Aynı şekilde, insanı kurtuluş ve başarıya götüren şeylerle, başarısızlık ve hezimete götüren şeyler yanyana sıralanmalıdır. Buna benzer bir şekilde Kur'ân'ın, iman, ahlâk, ibâdetler, yükümlülükler, medeniyet, kültür, ekonomi, siyaset, hukuk, sosyal sistem, savaş, barış ve diğer insanî meselelerle ilgili öğretileri ayrı başlıklar altında toplanmalıdır. Bu notlar öğretilerin her yönünü ele alacak bir şekilde bütünlleştirilmeli, sonra da tam bir hayat tarzı oluşturacak şekilde bir araya getirilmelidir.

Eğer bir kimse, herhangi insanî bir problemin Kur'ân'da nasıl çözümlendiğini öğrenmek istiyorsa, ilk önce klâsik olsun, modern olsun, bu meseleyle ilgili tüm literatürü incelemeli ve temel meseleleri not etmelidir. Bu meseleyle ilgili o zamana dek yapılmış araştırmalardan da yararlanmalıdır. Daha sonra bu kitap ve araştırmalarda ele alınan meselelere cevap bulmak amacıyla Kur'ân'ı incelemelidir. Kendi tecrübelerime dayanarak söyleyebilirim ki, bir kimse herhangi bir probleme çözüm bulmak amacıyla Kur'ân'a yaklaştığında, bu çözümü daha önceden ummadığı ve atlayıp geçtiği âyetlerde bile bulabilecektir.

Tefhîmu'l-Kur'ân'ın her pragrafının bir tek ünite imiş gibi incelenmesi tavsiye edilir. Kur'ân, ilk önce bazı tercümeler, sonra da *Tefhîmu'l-Kur'ân* yardımıyla Arapça metinden incelenmelidir. İşte o zaman, Allah'ın lütfu ile, Kur'ân'ın anlamları kişiye açık olacaktır.

Fakat tüm bunlara rağmen, bir kimse Kur'ân'ın mesajını pratiğe aktarmaksızın O'nun ruhunu tam anlamıyla kavrayamaz. Çünkü Kur'ân,

ne kolayca okunacak bir soyut teori ve fikirler kitabıdır, ne de ancak üniversite ve manastırlarda incelenebilecek dinî bir muamma kitabıdır. O, insanları bir harekete davet etmek ve bu harekete uyanların etkinliklerini, bu amacı elde edebilmeleri için yönlendirmek üzere gönderilmiş bir kitaptır. Bu nedenle O'nun gerçek anlamını kavrayabilmek için kişi hayatın bağrına atılmalıdır. Hz. Muhammed (s.a.v.) gibi yumuşak ve sessiz birinin, sessizliğinden çıkıp İslâm hareketini başlatmasının ve karşı çıkanlarla savaşmasının nedeni işte budur. O'nu her türlü yanlışlığa ve kötülüğe karşı savaş ilân etmeye ve şartlar ne olursa olsun kâfirlerle mücâdele içinde olmaya teşvik eden Kur'ân'dı. Daha sonra Kur'ân her evden temiz mizaçlı kimseleri kendine çekti ve onları, yeni harekete karşı çıkmak üzere kendilerini hazırlayan, eski düzenin savunucularına karşı mücâdele etsinler diye lider etrafında topladı. Yirmi üç yıl kadar süren, doğru ile yanlış, hak ile bâtil arasındaki bu uzun ve şiddetli savaş boyunca Kur'ân, İslâmî hayat tarzını mükemmel bir şekilde kurmayı başarmaya dek her an ve her safhada İslâmî harekete rehberlik etmeye devam etti.

O halde bir kimse, sadece O'nun kelimelerini okuyarak Kur'ân'daki doğruları kavrayamaz. Bunları kavrayabilmek için kişinin iman ile küfür, İslâmî ile gayri İslâmî, hak ile bâtil arasındaki çatışmada etkin bir rol alması gerekir. Bir kimse, ancak, O'nun mesajını kabul edip, tüm insanları bunu kabul etmeye çağırdığında ve O'nun hidâyeti üzere hareket ettiğinde O'nu anlayabilir. Ancak bu şekilde kişi, Kur'ân'ın vahyedildiği dönemde olanları anlayıp tecrübe edebilir. Böyle bir kimse o dönemde, Mekke'de, Taif'te, Habeşistan'da karşılaştığı şartların aynısıyla karşılaşmış, Bedir'de, Uhud'da, Huneyn ve Tebük'te yaşanana benzer bir ateş çemberinden geçecektir. Ebû Cehil'lerle, Ebû Leheb'lerle, ikiyüzlü münâfıklarla, "Yahudilerle", kısacası Kur'ân'da bahsedilen her türlü insanla karşılaşacaktır. Bu mükemmel bir tecrübedir ve bu tecrübe etmeye değer bir husustur. Bu tecrübelerin herhangi bir safhasından geçerken kişi, şu şu safhalarda nâzil olduğu ve hareketi yönlendirmek üzere, şu şu talimatları verdiği kendiliğinden belli olan bazı âyet ve sûrelere rastlayacaktır. Bu şekilde kişi, kelimenin sözlük anlamlarını tam kavrayamasa, gramer ve belâğatın inceliklerini tam çözümleyemese bile, Kur'ân sahip olduğu ruhu kendinden ortaya koyar. Aynı formül, O'nun emirlerine, ahlâkî öğretilerine, ekonomi ve kültürle ilgili talimatlarına ve insan hayatının çeşitli yönleri ile ilgili kanunlarına da uygulanabilir. Bunlar pratiğe aktarılmadıkça anlaşılabilirler. O halde, O'nu pratik hayattan uzaklaştıran kişiler ve toplumlar, sadece dudaklarıyla okuyarak O'nun anlamını kavrayıp ruhunu idrâk edemezler.

Bu eser bendendir; gerçek bilgi ise, Allah katındadır. O'na güveniyor ve O'ndan hidâyet diliyorum.

Kur'ân okurken ortaya çıkacak tüm soruları Giriş bölümünde tartışmak istemediğim için, bazı âyetler ve bazı sûrelerde ortaya çıkması muhtemel olan soruları bilerek ele almadım. Çünkü bunları yeri geldikçe *Tefhimu'l-Kur'ân*'da ele almak istiyorum. Burada sadece Kur'ân'ın tümünü ele alacak genel bir inceleme esnasında beliren soru ve problemlere değindim. Bu nedenle okuyucu, bu tür sorularla ilgili hükmünü ancak *Tefhimu'l-Kur'ân*'ın tümünü okuduktan sonra vermelidir. O zaman da hâlâ cevaplandırılmamış veya ele alınmamış sorular kalırsa, ilerde ele alabilmem için bana bildirilmelidir.

Ebu'l-A'lâ Mevdûdî

1

FÂTİHA SÛRESİ GİRİŞ

Adı: Bu sûre, konusu nedeniyle *Fâtiha* ismini almıştır. Fâtiha, bir konuyu, bir kitabı veya başka bir şeyi “açan şey” demektir. Başka bir deyişle, Fâtiha bir nevi önsözdür.

Nüzûl zamanı: İlk nâzil olan vahiylerden biridir. Sahih hadislerden, Fâtiha'nın Hz. Muhammed'e (s.a.v.) nâzil olan ilk tam sûre olduğunu öğreniyoruz. Bundan önce Alâk, Müzzemmil, Müddessir sûrelerinin bölümleri olan birbirine benzer birkaç âyet nâzil olmuştur.

Konu: Bu sûre aslında, Allah'ın kendi kitabını okumak isteyenlere öğrettiği bir duâdır. Okuyucuya şu dersi öğretmek için Kitab'ın en başına yerleştirilmiştir: Eğer samimi olarak Kur'ân'dan yararlanmak istiyorsan, âlemlerin Rabbi'ne bu şekilde duâ etmelisin.

Bu önsöz, okuyucunun kalbinde âlemlerin Rabbi'nden hidâyet dileme -hidâyeti ancak O verebilir- konusunda kuvvetli bir istek uyandırmayı amaçlar. O halde *Fâtiha*, dolaylı olarak incelemek ve âlemlerin Rabbi'nin, bilginin tek kaynağı olduğu gerçeğini kabul etmek olduğunu öğretmektedir. Bu nedenle, kişi Kur'ân'ı incelemeye, O'ndan hidâyet dileyerek başlamalıdır.

Konusu nedeniyle, Fâtiha ile Kur'ân arasındaki ilişkinin, bir giriş ve kitap ilişkisi değil, bir duâ ve ona cevap niteliğinde bir ilişki olduğu açığa çıkmaktadır. Fâtiha, kulun duâsı; Kur'ân ise, Ma'bûd'un kuluna verdiği cevaptır. Kul, kendisine doğru yolu göstermesi için Allah'a yalvarır; Allah da duâyaya cevap olarak, tüm Kur'ân'ı onun önüne koyar ve sanki şöyle der: “İşte, benden dilediğin hidâyet!”

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ❶
 الْمَلِكِ يَوْمَ الدِّينِ ❷
 وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ ❸
 اهْدِنَا الصِّرَاطَ
 الْمُسْتَقِيمَ ❹
 صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ
 غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ ❺

Rahmân ve Rahîm Allah'ın adıyla¹

1-3 Hamd,² Alemlerin Rabbi,³ Rahmân, Rahîm⁴ ve Din gününün mâliki⁵ olan Allah'adır.

4 Biz yalnızca Sana ibâdet eder⁶ ve yalnızca Sen'den yardım dileriz.⁷

5-7 Bizi dosdoğru yola ilet,⁸ kendilerine nimet verdiklerinin yoluna,⁹ gazaba uğrayanların ve sapıklarınkine değil.¹⁰

AÇIKLAMA

1. İslâm kültürü bir kimsenin her işe Allah adı ile başlamasını gerektirir. Eğer bu bilinçli bir şekilde ve samimiyetle yapılırsa şu üç güzel sonucu doğuracaktır: Birincisi, bu, kişiyi kötülükten uzak tutacaktır. Çünkü, Allah ismi onun, kötü bir niyeti veya yanlış bir davranışı O'nun adını anarak yapmaya hakkı olup olmadığı konusunda düşünmesini sağlayacaktır. İkincisi, kişi meşrû bir işe başlarken Allah'ın adını anarsa, onun her hareketi tabiatıyla Allah'ın rızasına uygun yapılmış olur. Üçüncüsü, o kişi Allah'ın yardım ve nimetiyle karşılaşacak ve Şeytan'ın aldatmalarından korunacaktır. Çünkü kim Allah'a yönelirse Allah da ona yönelir.

2. Bu sûrenin giriş bölümünde FÂTİHA'nın bir duâ olduğunu belirtmiştik. Duâ, bize doğru yakarış şeklini öğretmesine işaret etmek bakı-

mından Allah'a hamd ile başlıyor. İstek ve arzumuzu birdenbire hiçbir giriş yapmadan ortaya koyamayız. Başlamanın en iyi yolu, duâda yöneldiğimiz zâtın yüce konumunu, nimetlerini ve üstünlüklerini sergilemektir. Bu nedenle duâmıza, Allah'a hamd ile başlarız. Çünkü O, bizim koruyucumuz ve tüm üstünlüklerin mükemmele eriştiği varlıktır. O'nun Yüceliğini kabul ettiğimizi ve O'nun bize verdiği sayısız nimetlere karşı şükrettiğimizi göstermek için Allah'ı ta'zim ederiz.

Şu noktaya da dikkat edilmelidir: "Hamd Allah'adır" ve "Hamd yalnızca Allah içindir." Bu ayırım çok önemlidir: Çünkü bu, O'nun yaratıklarından herhangi birine ibâdet etme durumunu ortadan kaldırır. Yaratıklardan hiçbirisi hamde lâyık olmadığı için, hiçbirisi ibâdetde de lâyık değildir. Hiçbir insan, hiçbir melek, hiçbir peygamber, hiçbir ilâh, hiçbir yıldız, hiçbir put, kısacası O'nun yarattıklarından hiçbirisi, bizâtihi (kendi başına) iyi niteliklere sahip değildir. Eğer yaratıklardan biri iyi bir niteliğe sahipse, bu Allah tarafından verilmiştir. O halde bağlılık, ibâdet ve şükür O'nun yaratıklarına değil, bu nitelikleri Yaratan'a lâyıktır.

3. Arapça "*Rab*" kelimesi şu anlama gelir: a) Melik ve Mâlik, b) Kefil olan, Rızık veren, İhtiyaçları karşılayan, Koruyucu, c) Hükümrân, Kanan koyan, Yöneten ve Düzenleyen. Allah, tüm bu anlamlarıyla âlemlerin Rabbi'dir.

4. Arapça "*Rahmân*" kelimesi mübâlağa sigasıyla rahmet ve merhamet anlamlarını ihtivâ etmesine rağmen, bu ifade bile Allah'ın sınırsız sıfatlarını ifade etmekte yetersiz kalır. Bu nedenle, bu yetersizliği kapatmak için aynı kökten türeyen bir kelime olan "*Rahîm*" kelimesi kullanılmıştır.

5. Allah'ın Rahmân (Esirgeyen) ve Rahîm (Bağışlayan) olduğu söylendikten sonra, hemen O'nun Din (Hesap) Günü'nün sahibi olduğu belirtiliyor. Bu şekilde esirgeyicilik ve bağışlayıcılık özellikleri hiç kimsenin, O'nun Kıyâmet Günü'nde gelmiş ve geçmiş bütün insanları toplayacağı ve herkesten yaptıklarının hesabını soracağı gerçeğini unutmamasına neden olmayacaktır. Bu nedenle bir Müslüman, Allah'ın sadece merhametli değil, aynı zamanda âdil olduğu gerçeğini de hiçbir zaman unutmamalıdır. Bununla birlikte Allah, dilediğini bağışlama ve dilediğini cezalandırma yetkisine sahiptir. Çünkü O'nun her şeye gücü yeter. Bu nedenle âkibetimizi iyi veya kötü kılma yetkisinin O'nun elinde olduğu konusunda kesin bir inanca sahip olmalıyız.

6. Arapça "*ibâdet*" kelimesi üç anlamda kullanılır: a) Tapma ve bağlılık; b) Boyun eğme ve itâat etme; c) Hüküm altına girme ve kulluk yap-

ma. Burada bu üç anlama da gelir; yani “Biz yalnız sana ibâdet ederiz, yalnız senin kulların ve köleleriniziz.” “Yalnız Sen’le bu tür bir ilişki içindeyiz” ve “Bu üç anlamıyla da Sen’den başka hiç kimseyi ma’bûd kabul etmiyoruz.”

7. “Senin yardımını diliyoruz, çünkü senin âlemlerin Rabbi olduğun, her şeye kâdir olduğun ve her şey üzerinde hükümrân olduğun biliyoruz. Bu nedenle, istek ve ihtiyaçlarımızın karşılanması için yardımını isteyerek sana yöneliyoruz.”

8. Yani, “Hayatın her safhasında bizi doğruluğa iletecek yolu bize göster, bizi hatalardan, kötü âkibetlerden koru ve sonunda bizi başarıya ulaştır.”

Bu, kulun Kur’ân okumaya başlamadan önce Allah’tan istediği şeydir. Kul, Allah’a kendisini hayatın her döneminde bilgi eksikliğinden kaynaklanan şüphe ve kararsızlık labirentlerinden koruması ve doğru yola iletmesi için duâ eder. Kul aynı zamanda Rabb’inden, bunca sapık yol arasından kendisine hayatta doğru yolu göstermesini diler.

9. Bizim istediğimiz “*doğru yol*”, “senin nimet verdiğin ve desteklediğin kimselerin takip ettikleri yoldur.”

10. Bu, “*nimet verilen kimselerin*”, yeryüzünün geçici nimetlerinden yararlandıkları halde, sapan ve Allah’ın gazabına uğrayan kişiler olmadıklarını göstermek içindir. Gerçekten kendilerine nimet verilen kimseler doğru yaşayışları nedeniyle kurtuluşa erenlerdir. Bundan da anlaşılacağı üzere “*nimetler*” kelimesi ile zâlimlerin, Firavunların, Nemrudların ve Karunların bile yararlandıkları ve bugün de doğru yoldan sapan, birçok kötü işlerle uğraşan kimselerin yararlandıkları bu dünyanın geçici faydaları değil; doğru bir şekilde yaşamının ve Allah’ın rızasını kazanmanın sonucu olarak bahşedilen hakîkî ve sürekli nimetler kastedilmektedir.

FÂTİHA SÜRESİ’NİN SONU

2

BAKARA SÛRESİ GİRİŞ

Adı: Neden Bakara?

Bakara Sûresi, sûrenin 67-73. âyetlerinde geçen inek kıssası nedeniyle bu adı almıştır. Fakat bu, sûrenin konusunu bildirmek amacıyla verilmiş bir isim değildir. Bu nedenle, nasıl ki Veli, Ali gibi isimler başka dillere tercüme edilemiyorsa, Bakara da “inek” veya “buzağı” diye tercüme edilemez. Çünkü o zaman, sûrenin konusunun “inek” olduğu zannedilebilir. Kur’ân’da, bu şekilde adlandırılmış daha birçok sûre vardır. Çünkü (ne kadar zengin olursa olsun) Arapça, sûrelerde ele alınan konunun genişliğini kapsayacak kadar şümüllü kelimelere sahip değildir. Aslında bütün dillerde aynı eksiklik vardır.

Nüzûl Zamanı: Medenî bir sûre olmasına rağmen Bakara, Mekki bir sûre olan Fâtiha’nın hemen ardından gelmektedir. Fâtiha, “*Bizi doğru yola ilet*” duâsıyla bitiyordu. Bakara ise, “*Bu bir kitaptır ve hidâyettir*” diye başlıyor.

Bakara Sûresi’nin büyük bir bölümü Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Medîne’de geçirdiği ilk iki yılda nâzil olmuştur. Daha sonraki dönemde nâzil olan kısa bir bölüm de, sûrede ele alınan konuyla yakın bağlantısı olduğu için sonradan sûreye eklenmiştir. Örneğin, faizi yasaklayan âyetler Hz. Peygamber’in (s.a.v.) hayatının son döneminde nâzil olmuş; fakat, bu sûreye eklenmiştir. Aynı nedenle, Medîne’ye hicretten önce Mekte’de nâzil olan son âyetler de (284-286) bu sûreye dahil edilmiştir.

Tarihsel arka plan: Bu sûrenin anlamını tamamen kavrayabilmek için tarihsel arka planı bilmemiz gerekir:

1) Mekke'de Kur'ân genellikle İslâm'ın câhilî, müşrik Kureyslilere hitâb ediyordu. Fakat Medîne'de Allah'ın birliği, peygamberlik, vahiy, âhiret ve melekler gibi inançlara âşinâ olan Yahudilerle de ilgilenmeye başladı. Yahudiler, Allah'ın, peygamberi Hz. Mûsâ'ya (a.s.) indirdiği kanuna inandıklarını söylüyorlardı ve ilke olarak onların yolu Hz. Muhammed'in (s.a.v.) öğrettiği yolun (İslâm) aynısı idi. Fakat yüzyıllardan beri onlar bu yoldan uzaklaşmışlar ve Tevrat'ta hiç anılmayan ve bildirilmeyen birçok gayri İslâmî inançları, ibâdet şekillerini ve geleneklerini benimsemişlerdi. Sadece bununla da kalmayıp, kendi tefsîr ve te'villerini asıl metindenmiş gibi kabul ederek, Tevrat'ı da tahrif etmişlerdi. Hatta kitaplarının asıl metni olan Allah kelâmını bile bozmuşlar, dinin gerçek ruhunu söndürüp, süregelen donuk bir âdetler dizisi hâline getirmişlerdi. Bunun sonucu inançları, ahlâkları ve davranışları bozulmanın en aşağı seviyelerine düşmüştü. En kötüsü, onlar durumlarından memnun olmakla kalmıyor, aynı zamanda böyle devam etmekten hoşlanıyordu. Bununla birlikte, hiçbir düzeltme ve ıslâh hareketini kabule yanaşmıyor, böyle bir girişime ilgi bile duymuyorlardı. Bu nedenle, kendilerine doğru yolu öğretmeye gelenlerin en azılı düşmanları oldular ve bu tür çabalara karşı ellerinden geleni yaptılar. Önceleri Müslüman olmalarına rağmen gerçek İslâm'dan sapmış, O'nda değişiklik yapıp bid'atlar çıkarmış, ayrılık tohumlarının ve kılı kırk yarmalarının kurbanı olmuşlardı. Allah'ı unutup terk etmişler ve ihtiraslarının kölesi hâline gelmişlerdi. Üstelik "Müslüman" adını bırakıp, kendilerine "Yahudi" adını takmışlar ve dini İsrâiloğulları'nın tekeline almışlardı.

Hız. Peygamber (s.a.v.), Medîne'ye gidip Yahudileri hak dine davet ettiğinde, onların dinî durumu buydu. Bu sûrenin üçte birinden fazlasının İsrâiloğulları'na hitâb etmesinin nedeni, işte budur. Sûrede onların tarihî, ahlâkî bozulmaları, dinden sapmaları eleştirel bir yaklaşımla ele alınır. Buna paralel olarak, bir peygamberden sonra sapan bir topluluğun ne denli bozulduğunu belirlemek, gerçek ibâdet ile şekilcilik arasına ve dinin esasları ile ikinci derecedeki kuralları arasına belirleyici bir çizgi çekmek amacıyla, hak dinin ana ilkeleri ve yüce ahlâkı da gözler önüne serilmektedir.

2) Mekke'de İslâm, çoğunlukla ana ilkeleri tebliğ etmek ve mü'minleri ahlâken eğitmekle ilgileniyordu. Fakat Hız. Peygamber'in (a.s.), Müslümanların tüm Arabistan'dan gelip yerleştiği ve Ensâr'ın yardımıyla küçük bir İslâm devletinin kurulduğu Medîne'ye hicretinden sonra, tabîî olarak Kur'ân sosyal, kültürel, ekonomik, politik ve hukukî problemlere de değinmeye başladı. Mekke'de ve Medîne'de nâzil olan sûreler arasındaki farkın nedeni işte budur. Bu nedenle, bu sûrenin yarısından fazlası, toplumda kaynaşma, dayanışma ve problemlerin çözümünü sağ-

lamaya yarayan ilke ve düzenlemelerden oluşur.

3) Medîne'ye hicretten sonra tevhid ile şirk arasındaki çatışma da yeni bir görünüme bürünmüştü. Bundan önce İslâm'ı kendi kabile ve akrabalarına tebliğ eden mü'minler, İslâm düşmanlarının saldırılarına kendilerini tehlikeye atarak karşılık vermek zorundaydı. Fakat tüm Arabistan'dan Müslümanların bir araya gelip bir topluluk oluşturduğu ve bağımsız bir şehir devletinin kurulduğu Medîne'de şartlar değişti. Buradaki çatışma, İslâm toplumu için hayatını devam ettirme meselesi hâline gelmişti; çünkü Müslüman olmayan tüm Arabistan, O'nu ortadan kaldırmak için birleşmişti. Bu nedenle İslâm toplumunun sadece başarılı olmasını değil, aynı zamanda varlığını devam ettirmesini de sağlayan aşğıdaki talimâtlar bu sûreyle nâzil olmuştur:

a) İslâm toplumu, ideolojisini yaymak ve kendi tarafına mümkün olduğu kadar fazla insan çekebilmek için elinden gelen tüm gücü harcamalıdır.

b) İslâm'a karşı çıkanları öylesine gözler önüne sermelidir ki, akıllı bir insanın kafasında onların yanlış yolda oldukları hakkında en ufak bir şüphe bile kalmamalıdır.

c) (Çoğunluğu fakir ve yurtsuz olan, etrafı düşmanlarla sarılmış bulunan) üyelerini, mücadelelerinde karşılaştıkları zor durumlarda hayatî önem arz eden ve onları bu zorlukları karşılamaya hazırlayan bir cesaret ve sabırla donatmalıdır.

d) Toplum, üyelerinin inançlarını ortadan kaldırmaya yönelik muhtemel bir saldırıyı karşılamaya ve düşmanlarının sayısal ve teknik üstünlüklerine aldırmaksızın, onlara saldırmaya her an hazır halde bulunmalıdır.

e) Aynı zamanda onlarda, bâtıl yolların ortadan kaldırılması ve İslâmî tarzın ortaya konulması için gerekli olan cesaret ve şevki yaratmalıdır. Bu nedenle Allah bu sûrede, yukarıdaki amaçları elde etmeye yardım edecek olan birçok talimâtlar indirmiştir.

4) Bu dönemde yeni bir tür "Müslüman" tipi, *münâfikûn* (ikiyüzlüler) türemeye başlamıştı. Mekke'de yaşanan son dönemde ikiyüzlülük ââmetleri görölmeye başlamasına rağmen bu durum, Medîne'de farklı bir şekil aldı. Mekke'de, İslâm'ın hak olduğuna inandığını söyleyen, fakat bu şehâdetin sonuçlarını yüklenmeye, dünyevî fayda ve ilişkilerini fedâ etmeye ve bu inanç kabul edildiğinde hemen ardından gelen karşı çıkışlara katlanmaya hazır olmayan bazı kimseler vardı. Fakat Medîne'de, başka çeşit münâfiklar türemeye başladı. İslâm'ı içinden yıkmak için İslâm'a girenler olduğu gibi, çevreleri Müslümanlar tarafından sarılan ve dünyevî çıkarlarını korumak için "Müslüman" olanlar da vardı. Bu nedenle onlar düşmanlar la da ilişkilerini devam ettiriyorlardı; çünkü düşmanlar kazandığı takdir-

de onların çıkarlarına bir zarar gelmeyecekti. Bazıları da İslâm'ın gerçekliğine tam kâni olmamış; fakat kabileleriyle birlikte Müslüman olmuşlardı. Son olarak da, entelektüel yönden İslâm'ın hak olduğunu kabul eden; fakat eski geleneklerinden, bâtıl inançlarından, kişisel ihtiraslarından vazgeçip İslâmî bir hayat yaşamaya ve bunun yanı sıra fedâkârlıklar yapmaya yetecek denli ahlâkî şecâate, yiğitliğe sahip olmayan bir grup vardı.

Bakara'nın nâzil olduğu dönemde her türden münâfık türemeye başlamıştı. Bu nedenle Allah, sûre içerisinde münâfıkların özelliklerine dikkat çekmekte, kötü özellikleri ve hileli işleri açığa çıktıkça, onlarla ilgili talimâtlar indirmektedir.

ÖZET

Ana Fikir: Hidâyet

Bu sûre *hidâyet*e davettir ve kıssalar, anlatılan olaylar hep bu ana fikir etrafında döner. Bu sûrede özellikle Yahudilere hitâb ettiği için, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) indirilen Hidâyet'e tâbi olmanın kendi hayırlarına olacağını göstermek üzere, tarihte yaşanmış birçok olaya değinilmiştir. Yahudiler Kur'ân'ı kabul edenlerin ilki olmalıydılar. Çünkü bu Kitap, Hz. Mûsâ'ya (a.s.) indirilenin aynısıdır.

Konular ve Birbirleriyle İlişkisi

1-20 Bu giriş âyetleri, Kur'ân'ı bir hidâyet kitabı olarak ilân eder: İmanın temellerini, yani Allah'a, peygamberliğe, öldükten sonra dirilmeye olan inancı belirler; insanları, kabul etme ve reddetme hususunda üç gruba ayırır: Mü'minler, kâfirler ve münâfıklar.

21-29 Allah, insanları hidâyeti kabul etmeye, âlemlerin Yaratıcısı ve Rabbi olan kendisine boyun eğmeye, gönderdiği Hidâyet'e, yani Kur'ân'a ve öldükten sonra dirilmeye inanmaya davet eder.

30-39 Hz. Âdem'in (a.s.) yeryüzünde Allah'ın halifesi olarak tayin edilmesinin; onun Cennet'teki hayatının; Şeytan'ın saptırmalarına kapılmasının; tevbe edip, tevbesinin kabul edilmesinin hikâyesi, insanoğluna (Hz. Âdem'in nesline) en doğru şeyin Hidâyet'e (doğru yola) uymak olduğunu göstermek üzere anlatılmıştır. Bu hikâye aynı zamanda, İslâmî Hidâyet'in Hz. Âdem'e (a.s.) verileceği aynı olduğunu ve İslâm'ın insanoğlunun hakikî dini olduğunu da göstermektedir.

40-120 Bu bölümde Hidâyet'e davet, özellikle İsrâiloğulları'na yöneltiliyor ve onların düşüş nedenlerinin, Hidâyet'ten sapmaları olduğunu göstermek üzere geçmiş ve bugünkü tutumları eleştiriliyor.

121-141 Yahudiler, ataları olarak çok değer verdikleri ve bir peygamber olarak kabul ettiklerini söyledikleri İbrâhim Peygamber'e (a.s.) verilen Hidâyet'in aynısını getiren, O'nun torunu ve izleyicisi olan Hz. Muhammed'e (s.a.v.) tâbi olmaları konusunda ikaz ediliyorlar. Hz. İbrâhim (a.s.)'ın Kâ'be'yi inşâ edişinin hikâyesi, Kâ'be, İslâm toplumunun *kıblesi* olacağı için anlatılmıştır.

142-152 Bu bölümde sanki liderliğin, daha önceden Yahudilerin yurtlarından çıkarılmalarına neden olan haddi aşmalarına karşı birçok kez uyarılan İsrâiloğulları'ndan alınıp, Müslümanlara verildiğini ifade edercesine, *kıblenin* Mescid-i Aksâ'dan (Kudüs) Kâ'be'ye (Mescid-i Haram, Mekke) çevrildiği ilân ediliyor.

153-251 Bu bölümde, Müslümanlara Hidâyet'i tebliğ etmeleri için emanet edilen liderliğin ağır sorumluluklarını kaldırabilmeleri için pratik çözümler sunuluyor. *Ümmet*'i ahlâken eğitmek için namaz, oruç, zekât, hac ve cihâd farz kılınıyor. Mü'minler ulû'l-emre itâat etme, âdil olma, verdikleri sözde durma, anlaşmalara sâdık kalma, mallarını Allah yolunda harcama konularında teşvik ediliyorlar. Günlük hayatlarını düzenlemeleri ve âhenkli bir şekilde devam ettirebilmeleri için yine sosyal, ekonomik, politik ve uluslararası meselelerin çözümü için gerekli kanun ve düzenlemeler bildiriliyor. Diğer taraftan *Ümmet*'i bozulup dağılmaktan korumak üzere içki, kumar, faizle borç vermek vs. yasaklanıyor. Bunların arasında, uygun yerlerde imanın temel esasları da yerleştiriyor; çünkü, ancak bunlar, kişinin Hidâyet'e bağlanmasını sağlayıp destekleyebiliyor.

252-260 Bu âyetler, faizle borç vermenin yasaklanmasına bir giriş niyetiyle. İnsanların hesaba çekileceği gerçeğini canlı tutabilmek için Allah'a, Vahy'e ve âhirete iman tekrar vurgulanıyor. Allah'ın her şeye kâdir olduğunu ve ölüyü diriltip ondan hesap sormaya muktedir olduğunu göstermek üzere, Hz. İbrâhim (a.s.) ve yüz yıl uyuyup, sonra uyananlar hakkındaki kıssalar anlatılıyor. Bu nedenle mü'minler bunu göz önünde bulundurmalı ve faizle borç para vermekten kaçınmalıdırlar.

261-283 153-251. âyetlerin özetini vermiştik. Orada mü'minler sadece Allah'ın razı olması için O'nun yolunda infâk etmeye teşvik ediliyorlardı. Buna karşılık burada, faizle borç vermenin kötülüklerine karşı uyarılıyor. Günlük alışverişlerde dürüst davranmaları konusunda da talimâtlar veriliyor.

284-286 Sûrenin başında olduğu gibi bu son âyetlerinde de, imanın temel ilkeleri tekrarlanıyor. Daha sonra sûre, Müslümanların İslâm'ı tebliğde çıktıkları güçlükler nedeniyle o sırada çok ihtiyaç duydukları bir duâ ile bitiyor.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 اَلَمْ ذٰلِكَ الْكِتٰبُ لَا رَيْبَ فِيْهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِيْنَ ﴿١﴾
 الَّذِيْنَ يُؤْمِنُوْنَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيْمُوْنَ الصَّلٰوةَ وَمِمَّا
 رَزَقْنٰهُمْ يُنْفِقُوْنَ ﴿٢﴾

Rahmân ve Rahîm Allah'ın adıyla

- 1 Elif, Lâm Mîm¹,
- 2 Bu, kendisinde şüphe² olmayan, muttakiler³ için de kılavuz olan bir kitaptır.
- 3 Ki onlar, gayba⁴ inanırlar, namazı dosdoğru kılarlar⁵ ve kendilerine rızık olarak verdiklerimizden infâk ederler.⁶

AÇIKLAMA

1. *Elif-Lâm-Mîm* gibi Kur'ân'da bazı sûrelerin başında yer alan haruf-u mukatta', Kur'ân'ın nâzil olduğu dönemde Arap edebiyatında yaygın bir kullanıma sahipti. Şâirler ve belâgat ehli, bunları kullanırdı. Hatta bunun örneklerine, İslâm öncesi şiir ve nesrinde rastlanmaktadır. O dönemde herkes, bu harflerin anlam ve önemini kavradığı için, bunların Kur'ân'da kullanılmasına karşı çıkan veya sorular yönelten olmadı. Çünkü bu tür kullanım, onlara yabancı değildi. Hatta hiçbir saldırı fırsatını kaçırmayan İslâm ve Kur'ân düşmanları bile, bu harflerin kullanımına karşı çıkmadılar. Fakat zamanla, bu harfler kullanılmamaya başlandığından, tefsirciler bunların anlamını ve önemini tayin etmede güçlüğü düştüler. Bununla birlikte, sıradan okuyucunun bunların anlamı konusunda kafa yormasına gerek yoktur. Çünkü Kur'ân'ın hidâyeti (yol göstermesi) söz konusu olduğunda, bunlar hiçbir şeyi değiştirmiş olamazlar.

2. Bunun anlamı basitçe, “Şüphesiz bu, Allah’tan gelen bir Kitap’tır.” olabildiği gibi, “Bu Kitap’ta şüpheli bir şey yoktur.” anlamına da gelebilir. Kur'ân, spekülasyon ve tahminlere dayanan sıradan metafizik ve din kitaplarına benzemez. Bu tür kitapların yazarları bile, kendi teorileri hakkında olumlu düşündüklerini söylemelerine rağmen, şüpheden uzak

değildirler. Onların aksine, bu Kitap gerçeğe dayanır. Çünkü O'nu indiren Allah, gerçeği tam anlamıyla bilip kuşatmıştır. Bu nedenle Kur'an'ın içindekiler hakkında da şüpheye yer yoktur. Ancak insanın kendi aklının noksanlığı nedeniyle şüpheye düşmesi başka bir meseledir.

3. Kur'an'dan yararlanabilmenin birinci şartı *muttakî*, yani Allah'tan korkan, Hakla bâtilı ayıran ve sâlih kimseler arasına girmek isteyen biri olmaktır. Şüphesiz bu Kitap'ta hidâyetten başka bir şey yoktur. Fakat kişi, ondan faydalanabilmek için sağlam bir kafa ile yaklaşmalıdır. Her şeyden önce Allah'tan korkan, hakkı seven biri olmalı; Hakla bâtilı birbirinden ayırabilmeli ve doğru yaşmalıdır. Bunun tersine, Hakla bâtilı gözetmeyen, kendi ihtirasının veya dünya nimetlerinin yolundan giden veya hut da dünyadaki yolculuğu boyunca amaçsız dolaşan kimseler için Kur'an'da hidâyet yoktur.

4. Kur'an'la hidâyete ulaşabilmenin ikinci şartı ise, "*gayb*"e -duyularla algılanamayan ve insanın deney ve gözlemlerine konu olamayan şeylere- inanmaktır. Allah, melekler, vahiy, öldükten sonra dirilme, Cennet, Cehennem vs.nin tadılıp koklanamayacağı ve ölçülüp tartılamayacağı bilinen bir gerçektir; bu tür şeyler fiziksel dünyadaki birçok durumda olduğu gibi, uzmanlara (peygamberlere) güvenilerek kabul edilmelidir. Bu nedenle, sadece, "*gayb*"e inanan bir kimse Hidâyet'ten bir pay alabilir. Sadece duyularla algılanabilen şeylere inanan kimseye gelince; o, bu Kitap'tan hidâyet alamaz.

5. Kur'an'dan faydalanabilmenin üçüncü şartı, kişinin Kur'an öğretilerini hemen pratiğe uygulamaya hazır olmasıdır. Namaz, Kur'an'ın emrettiği ilk ve en önemli görevlerden biri olduğu için, imandaki samimiyetin ölçüsü ve pratik bir delilidir. Bu nedenle, bir kimse İslâm'ı kabul ettikten sonra ezanı duyduğunda cemâate katılıp, namazı kılmalıdır. Çünkü şehâdetin samimi olup olmadığını bu belirler. Eğer ezana kulak asmaz ve cemâata katılmazsa, bu onun imanında samimi olmadığını bir göstergesidir.

"*İkâmetü's-salât*" (namazı dosdoğru kılmak) teriminin çok geniş anlamı olduğuna da dikkat edilmelidir. Bu, namazın cemâatle kılınması gerektiğine ve namaz için her yerde sürekli düzenlemeler yapılması gerektiğine işaret eder. Aksi takdirde bir yerin sakinlerinin hepsi tek tek namazlarını kılsalar bile, namaz ikâme edilmiş olmayacaktır.

6. Kur'an'dan faydalanabilmenin dördüncü şartı, kişinin, Allah'ın ve insanların hakkını vermek üzere Kitap'taki talimâtlara uygun olarak parasını başkalarıyla paylaşmaya hazır olmasıdır. Bu çok önemli bir şarttır. Çünkü bir cimrinin veya parayı her şeyden çok seven bir servet düşkününün, İslâm uğrunda mâlî fedâkârlıklar yapması beklenemez.

وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا

أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ ﴿٤﴾
 أُولَئِكَ عَلَى هُدًى مِنْ رَبِّهِمْ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٥﴾ إِنَّ
 الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ ءَأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا
 يُؤْمِنُونَ ﴿٦﴾ خَتَمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَعَلَى سَمْعِهِمْ وَعَلَى
 أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٧﴾

- 4 Ve (yine) onlar, sana indirilene, senden önce indirilenlere iman ederler⁷ ve âhirete de kesin bir bilgiyle inanırlar.⁸
- 5 İşte bunlar, Rablerinden olan bir hidâyet üzeredirler ve kurtuluşa erenler de bunlardır.
- 6 Şüphesiz, küfredenleri⁹ uyarıp korkutsan da, uyarmayıp korkutmasan da, onlar için fark etmez; iman etmezler.
- 7 Allah, onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir; gözlerinin üzerinde de perdeler vardır.¹⁰ Ve büyük azab onlarındır.

AÇIKLAMA

7. Kur'ân'la hidâyete ulaşabilmenin beşinci şartı, vahye inanmaktır. Allah'tan gelen vahyin hiçbirine inanmayan kimseler, Kitap'tan faydalayıp doğru yola ulaşamazlar. Sadece Kur'ân'a değil, değişik zamanlarda, değişik ülkelerde Allah'ın rasûllerine nâzil olan bütün kitapların doğruluğuna inanılmalıdır. Aynı şekilde, Allah'ın yol göstermesi gerektiğine inandıklarını söyleyen, fakat doğru yolu bulmak için vahye ve peygamberlere başvurmak yerine kendi teorilerini "İlâhî Nûr" olarak kabul eden kimseler de, Kur'ân'ın hidâyetinden faydalanamazlar. Sadece kendi atalarına indirilen kitaplara inanıp, diğerlerini reddeden kimseler de hidâyete ulaşamazlar. Kur'ân, sadece, doğru yaşama tarzı için vahyin zarûrî olduğuna ve bunun herkese tek tek değil, yalnız Allah'ın rasûllerine

indirildiğine, yani hidâyetin sadece o rasûllere indirilen kitaplardan alılabileceğine inanan kimseleri doğru yola ulaştırabilir. O halde doğru yola ulaşmak isteyenler, ırkî ve kavmî önyargılarının esiri olmamalı, Hakk'ı kabul etmeye hazır olmalı ve onu nerede ve ne şekilde bulursa bulsunlar boyun eğmelidirler.

8. Altıncı şart, tüm ifade ettikleriyle birlikte öldükten sonra dirilmeye, yani âhirete inanmaktır. Kur'ân'a göre âhirete inanmak şu anlam gelir: 1) İnsan tüm yaptıklarından ve tüm davranışlarından Allah'a karşı sorumludur. 2) Bu dünya sonsuz değildir, mutlaka sona erecektir. 3) Ahirette başka bir dünyanın başlayıp, istisnasız bütün insanların yaptıklarının hesabını vermek üzere, herkesin yaptığı amellerin karşılığını göreceği zamanı sadece Allah bilir. 4) Allah'ın iyi olarak hüküm verdikleri Cennet'e, kötü olarak hüküm verdikleri de Cehennem'e gidecektir. 5) Başarı ve başarısızlık, bu dünyadaki gibi zenginlik ve fakirlikle ölçülmeyecek; Kıyâmet günü bu hususta Allah hüküm verecektir. Allah'ın verdiği hüküm sonucunda başarılı olan ancak, gerçek başarıyı (felâh) elde etmiş olur. Bu dünyada durum tam tersine olsa bile, Allah'ın mahkemesinde mahkûm olan, gerçek başarısızlık ve zillete uğramış demektir. Yukarıdaki noktaları göz önünde bulundurunca şu söylenebilir ki, âhirete inanmayan kimseler Kur'ân'dan faydalanamazlar; çünkü bırakın tamamen reddetmeyi, bunlar hakkında en ufak bir şüphe duyan kimseler, Kur'ân'ın vazettiği, ortaya koyduğu hayat tarzını yaşayamazlar.

9. Yani, "Yukarıda belirtilen şartlardan birini veya hepsini yerine getirmeyi reddedenler."

10. Bu, onların Hakk'ı reddetme nedeninin, kendi hataları olmadığı ve sadece Allah'ın dilemesi ile olduğu anlamına gelmez. Onlar kabul etmezler; çünkü Allah onların kalplerini mühürlemiştir. Onlar Hakk'ı dinlemezler; çünkü Allah onların gözlerini perdelemiştir. Fakat onların kalplerinin ve kulaklarının mühürlenmesi, Hakk'ı kabul edememelerinin nedeni değil, bilâkis reddetmekte inat etmelerinin bir sonucudur. Kur'ân basit bir tabiat kanunundan söz eder: Eğer bir kimse bir şey hakkında aleyhte önyargı sahibi olur ve sürekli bu önyargısını beslerse, o şeyde ne iyi bir yan görebilir, ne iyi bir şey işitebilir, ne de tarafsızca değerlendirmek için ona kalbini açabilir. Bu bir tabiat kanunu, aynı zamanda Allah'ın kanunu olduğu için kalpleri, kulakları mühürlemek ve gözleri perdelemek özellikleri O'na atfedilmiştir.

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ

ءَامَنَّا بِاللَّهِ وَيَأْتِيَوْمَ الْآخِرِ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ ﴿٨﴾ يُخَدِّعُونَ اللَّهَ
وَالَّذِينَ ءَامَنُوا وَمَا يُخَدِّعُونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿٩﴾ فِي
قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا
يَكْذِبُونَ ﴿١٠﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ قَالُوا إِنَّمَا
نَحْنُ مُصْلِحُونَ ﴿١١﴾ أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ وَلَكِنْ لَا
يَشْعُرُونَ ﴿١٢﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ ءَامِنُوا كَمَا ءَامَنَ النَّاسُ قَالُوا أَنْتُمُ
كَمَا ءَامَنَ السُّفَهَاءُ أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ السُّفَهَاءُ وَلَكِنْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٣﴾
وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ ءَامَنُوا قَالُوا ءَامَنَّا وَإِذَا خَلَوْا إِلَى شَيَاطِينِهِمْ
قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِءُونَ ﴿١٤﴾

- 8 İnsanlardan öyleleri vardır ki: “Biz Allah’a ve âhiret gününe iman ettik.” derler; oysa onlar inanmış değildirlr.
- 9 (Sözde) Allah’ı ve iman edenleri aldatırlar. Oysa onlar, yalnızca kendilerini aldatmaktadırlar da şuurunda değildirlr.¹¹
- 10 Kalplerinde hastalık vardır. Allah da hastalıklarını arttırmıştır.¹² Yalan söylemekte olduklarından dolayı, onlar için acıklı bir azab vardır.
- 11 Kendilerine: “Yeryüzünde fesad çıkarmayın” denildiğinde, “Biz yalnızca ıslâh edicileriz” derler.

- 12 Haberinizi olsun; gerçekten, asıl fesatçılar bunlardır, ama şuurunda değildirlir.
- 13 Ve (yine) kendilerine: “İnsanların iman ettiği gibi siz de iman edin”¹³ denildiğinde: “Düşük akıllılar (beyinsizler)ın iman ettiği gibi mi iman edelim?”¹⁴ derler. Bilin ki, gerçekten asıl düşük akıllılar kendileridir; ama bilmezler.
- 14 İman edenlerle karşılaştıkları zaman, “İman ettik” derler. Şeytanlarıyla¹⁵ baş başa kaldıklarında ise, derler ki: “Şüphesiz, sizinle beraberiz. Biz (onlarla) yalnızca alay edicileriz.”

AÇIKLAMA

11. Onlar ikiyüzlülüklerinin kendi çıkarlarını koruyacaklarını sanırlar; fakat bu politikaları bu dünyada da, âhirette de sonuçsuz kalmaya mahkûmdur. Bir münâfık, bir grup insanı bir süre kandırmaya başarabilir; fakat tüm insanları her zaman kandırması imkânsızdır. Böyle bir kimsenin foyası ortaya çıkarıldığında, şerefi sonsuza dek ayaklar altında kalır. Ahirette ise lâf u güzâf hiçbir fayda sağlamayacaktır. Çünkü orada ameller işlem görür.

12. Kötü davranışları nedeniyle Allah, onların ikiyüzlülüklerinden doğan hastalıklarını arttırır. Onlar ikiyüzlülüklerinin bir müddet başarılı sonuçlar verdiğini görünce, onun etkin ve iyi bir yol olduğuna inanırlar ve öncekinden daha sık ve emin bir şekilde ikiyüzlülüklerine devam ederler.

13. Yani, “Eğer İslâm’ı kabul ettiğinizi söylüyorsanız, onu tam bir samimiyetle kabul edip, İslâm dairesi içine giren diğer insanlar gibi kabul etmelisiniz.”

14. Onlar, İslâm’ı samimiyetle kabul edip, kendilerini her türlü zorluk, tehlike ve problemlere atan kimseleri aptal ve sefih olarak niteliyorlardı. Onlara göre, doğruluk ve Hak için bütün ülkeyi kendilerine düşman edinmeleri aptallıktan başka bir şey olmazdı. Haklıya ve haksıza aldırma-sızın sadece kendi çıkarlarını korumak, onlara göre büyük bir faziletti.

15. *Şeyâtîn*; Arapça’da kibirli, asi, zarar verici, mel’ûn kimse ve kötü cin anlamına gelen “*şeytân*” kelimesinin çoğuludur. Hem insanlar, hem de cinler için kullanılır. Kur’ân’da genellikle kötü cinler için kullanılmış olmasına rağmen, bazı yerlerde kötü insanlar da kastedilir. Konunun gelişinden insanları mı, cinleri mi kastettiği kolayca anlaşılabılır. Burada, İslâm’a karşı çıkmada en önde yer alan Arap liderleri kastedilmektedir.

اللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ

وَيَمُدُّهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١٥﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرُوا
الضَّلَالَةَ بِالْهُدَىٰ فَمَا رَبِحَتْ تِجَارَتُهُمْ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ ﴿١٦﴾
مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْقَدَ نَارًا فَلَمَّا أَضَاءَتْ مَا حَوْلَهُ ذَهَبَ
اللَّهُ بِنُورِهِمْ وَتَرَكَهُمْ فِي ظُلُمَاتٍ لَا يُبْصِرُونَ ﴿١٧﴾ صُمُّ بُكْمٌ
عُمَىٰ فَهُمْ لَا يَرْجِعُونَ ﴿١٨﴾ أَوْ كَصَيْبٍ مِّنَ السَّمَاءِ فِيهِ ظُلُمَاتٌ
وَرَعْدٌ وَبَرْقٌ يَجْعَلُونَ أَصْبَعَهُمْ فِيٓءَآذَانِهِمْ مِّنَ الصَّوَاعِقِ حَذَرَ
الْمَوْتِ وَاللَّهُ مُحِيطٌ بِالْكَافِرِينَ ﴿١٩﴾ يَكَادُ الْبَرْقُ يَخْطَفُ
أَبْصَرَهُمْ كُلَّمَا أَضَاءَ لَهُمْ مَّشَوْا فِيهِ وَإِذَا أَظْلَمَ عَلَيْهِمْ قَامُوا وَلَوْ
شَاءَ اللَّهُ لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ وَأَبْصَرِهِمْ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ

قَدِيرٌ ﴿٢٠﴾

- 15 Allah da onlarla alay eder ve tuğyân (azgınca taşkınlık)ları içinde şaşkınca dolaşmalarına (belli bir) süre verir.
- 16 İşte bunlar, hidâyete karşılık sapıklığı satın almışlardır; fakat bu alışverişleri bir yarar sağlamamış; hidâyeti de bulmamışlardır.
- 17 Bunların örneği, ateş yakan adamın örneğine benzer; (ki onun ateşi) çevresini aydınlattığı zaman, Allah onların aydınlığını giderir ve göremez bir şekilde karanlıklar içinde bırakır.¹⁶
- 18 (Onlar) Sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler.¹⁷ Bundan dolayı dönmeyizler.
- 19 Ya da (bunlar) karanlıklar, gökgürültüsü ve şimşek(ler)le yüklü, gökten şiddetli bir yağmur fırtınasına tutulmuş gibidirler ki, yıldır-

rımların saldığı dehşetle; ölüm korkusundan parmaklarıyla kulaklarını tıkırlar. Ama Allah, kâfirleri çepeçevre kuşatıcıdır.¹⁸

- 20 Çakan şimşek, neredeyse gözlerini kapıverecek; önlerini her aydınlattığında (biraz) yürürler, üzerlerine karanlık basiverince de kalakalırlar.¹⁹ Allah dileseydi, işitmelerini²⁰ de görmelerini de gideririrdi. Hiç şüphe yok Allah, her şeye güç yetirendir.

AÇIKLAMA

16. Bu misâl şunu anlatmak ister: Bir kimse -Hz. Muhammed (s.a.v.)- doğruyu yanlıştan, Hakkı bâtıldan ayıran Hakîkat ışığını yaymaya başladıında, melekelerini iyi kullanabilen kimseler bunları ayırt etmeye başladılar. Fakat kişisel çıkarlarının kör ettiği münâfıklar, bu ışıkla bile doğru yolu görmeyi başaramadılar. "Allah onların nûrunu giderdi" ifadesi, Hakkı görememenin sorumluluğunu onlardan kaldırmaz. Bu da 10. açıklama notunda anlatılan tabiat kanununun aynısıdır. Onlar karanlıkta salınmayı seçtiklerinde, Allah da onları bu sapık yolda bırakmıştır.

17. Onlar Hakk'ı duymakta sağır, Hakk'ı konuşmakta dilsiz ve Hakk'ı görmekte kördürler.

18. Parmaklarıyla kulaklarını tıkayarak, felâketten kurtuldukları konusunda kendilerini bir müddet daha avuturlar. Fakat gerçekte onlar kendilerini kurtaramazlar; çünkü Allah, kudretiyle onları her taraflarından kuşatmıştır.

19. İlk misâl, İslâm'a kalpten inanmayan, fakat çıkarları nedeniyle "Müslüman" görünen kimseleri anlatır. Bu ikinci misâl, şüphe, iman zayıflığı ve tereddüt içinde olan münâfıkları anlatmaktadır. Bunlar tamamen kâfir değillerse de, İslâm'ı, ancak kendilerini tehlikeye sokmayacak derecede uyguluyorlardı. Bu misâlde yağmur, tüm insanlığa rahmet olarak gelen İslâm'ı temsil eder; karanlık, gökgürültüsü ve şimşek ise öne çıkan engelleri, İslâm düşmanlarının ortaya koyduğu güçlü savunma nedeniyle yaşanan tehlike ve güçleri temsil eder. Durum biraz yatıştıında onlar, İslâm'a doğru yönelirler; fakat zorluk bulutları ortaya çıktığında veya kendi çıkarlarına, bâtil inançlarına, önyargılarına ters düşen emirler verildiğinde, öylece şaşkınlık içinde kalakalırlar.

20. Eğer dilerse Allah, bir önceki misâldeki münâfıklara yaptığı gibi bu kimselerin de Hakk'ı görmelerini tamamen engelleyebilir. Fakat bunu yapmaz; çünkü Allah, görmek ve duymak istedikleri sürece onların Hakk'ı görüp duymalarına fırsat vermeyi dilemiştir. Allah'ın onlara Hakk'ı görüp duymalarına yetecek kadar güç vermesinin nedeni işte budur.

يَتَأْتِيهَا النَّاسُ أَعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِنْ
قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١١﴾ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ فِرَاشًا
وَالسَّمَاءَ بِنَاءً وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ
رِزْقًا لَكُمْ ۖ فَلَا تَجْعَلُوا لِلَّهِ أَنْدَادًا وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١٢﴾ وَإِنْ كُنْتُمْ
فِي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِثْلِهِ وَادْعُوا
شُهَدَاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٣﴾ فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ
تَفْعَلُوا فَأْزَنُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ أُعِدَّتْ
لِلْكَافِرِينَ ﴿١٤﴾ وَبَشِّرِ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ
جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ۖ كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ رِزْقًا
قَالُوا هَذَا الَّذِي رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ وَأَتُوا بِهِ ۖ مُتَشَبِهًا وَلَهُمْ فِيهَا
أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿١٥﴾ ۖ إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيِي أَنْ
يَضْرِبَ مَثَلًا مَّا بَعُوضَةً فَمَا فَوْقَهَا ۚ فَأَمَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا فَيَعْلَمُونَ
أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ ۖ وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَيَقُولُونَ مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ
بِهَذَا مَثَلًا ۖ يُضِلُّ بِهِ ۖ كَثِيرًا وَيَهْدِي بِهِ ۖ كَثِيرًا ۚ وَمَا يُضِلُّ بِهِ ۖ إِلَّا

الْفٰسِقِيْنَ ﴿٢١﴾ الَّذِيْنَ يَنْقُضُوْنَ عَهْدَ اللّٰهِ مِنْۢ بَعْدِ مِيْثَقِهٖۤ
 وَيَقْطَعُوْنَ مَاۤ اَمَرَ اللّٰهُ بِهٖۤ اَنْ يُّوْصَلَ وَيُفْسِدُوْنَ فِى الْاَرْضِ
 اُولٰٓئِكَ هُمُ الْخٰسِرُوْنَ ﴿٢٢﴾ كَيْفَ تَكْفُرُوْنَ بِاللّٰهِ وَكُنْتُمْ اَمْوَٰتًا
 فَاَحْيٰكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيْكُمْ ثُمَّ اِلَيْهِ تُرْجَعُوْنَ ﴿٢٣﴾

- 21 Ey insanlar!²¹ Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize kulluk ediniz ki sakınasınız.²²
- 22 O, sizin için yeryüzünü bir döşek, gökyüzünü bir bina kıldı. Ve gökten yağmur indirerek bununla sizin için (çeşitli) ürünlerden rızık çıkardı. Öyleyse (bütün bunları) bile bile Allah'a eşler koşmayın.²³
- 23 Eğer kulumuza indirdiğimiz (Kur'ân)den şüphedeyseniz, bu durumda, siz de bunun benzeri olan bir sûre getirin.²⁴ Ve eğer doğru söz-lüler iseniz, Allah'tan başka şahidlerinizi (kendilerine güvendiğiniz yardımcılarınızı) çağırın.
- 24 Ama yapamazsanız -ki kesin olarak yapamıyacaksınız- bu durumda kâfirler için hazırlanmış ve yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten sakının.²⁵
- 25 (Ey Muhammed!) İman edip sâlih amellerde bulunanları müjdele. Gerçekten onlar için altlarından ırmaklar akan cennetler vardır. Kendilerine rızık olarak bu ürünlerden her yedirildiğinde, "Bu daha önce de rızıklandığımızdır" derler;²⁶ bu birbirinin benzeri olarak onlara sunulmuştur. Onda, onlar için tertemiz eşler vardır ve onlar orada ebedî olarak kalıcıdır.²⁷
- 26 Şüphesiz Allah, bir sivrisineği olsun, ondan üstün olanını olsun (herhangi bir şeyi) örnek vermekten çekinmez.²⁸ Böylece iman edenler, kuşkusuz bunun Rablerinden hak olduğunu bilirler; küfredenler ise, "Allah, bu örnekle neyi amaçlamıştır?" derler.²⁹ (Oysa Allah,) bununla birçoğunu saptırır, birçoğunu da hidâyete ulaştırır. O bununla ancak fâsıkları saptırır.³⁰

- 27 Ki (bunlar) Allah'ın ahidini, onu kesin olarak onayladıktan sonra bozarlar,³¹ Allah'ın kendisiyle birleştirilmesini emrettiği şeyi keserler³² ve yeryüzünde bozgunculuk (fesad) çıkarırlar.³³ Kayba uğrayanlar, işte bunlardır.
- 28 Nasıl oluyor da Allah'ı inkâr ediyorsunuz? Oysa ölü iken sizi O diriltti; sonra yine sizi öldürecek, yine diriltecektir ve sonra yalnızca O'na döndürüleceksiniz.

AÇIKLAMA

21. Buraya kadar geçen âyetlerde (1-20), sadece Kur'ân'dan faydalanmak isteyen ve buna niyet eden kimselerin, Allah'ın lütfu ile, Kur'ân'la hidâyete ulaşacakları gösterilmiş ve Kur'ân, tüm insanları, indiriliş amacı olan daveti kabul etmeye çağırıyordu. Kur'ân, davetini tüm insanlığa yapmasına rağmen, sunduğu hidâyetten yararlanamayan bazı insanları da önceden uyardı.

22. Yani, "Siz bu dünyada adâletsizlik ve kötülük işlemekten, âhirette de azaptan emin olacaksınız."

23. Kur'ân bu noktayı sık sık vurgular. Çünkü Allah'a ortak koşmayı, dünyadaki tüm kötülüklerin kökeni olarak kabul eder. Bu nedenle Allah'a bağlılıkta, itâatte veya ibâdetle ortak koşmak üzere, bir kişinin, bir kavmin veya bir taşın putlaştırılmasına izin vermez. Bu yüzden, Allah'ı tüm insanlığın ve hayatın devamını sağlayan, her şeyin yaratıcısı olarak kabul eden insanları, yalnızca kendine boyun eğmeye davet eder.

24. Bu teklif Mekki ve Medeni sûrelerde tüm Kur'ân boyunca sık sık tekrarlanır. Bununla, edebî yönden ve konusu itibariyle erişilmez bir niteliğe sahip olan Kur'ân'ın bir insan tarafından yazılmış olamayacağı vurgulanmak istenir. Böyle olamayacağına göre, Allah tarafından indirilmiş olması gerektir. (Bkz. Yûnus: 38, 39; Hûd: 13, 14; İsrâ: 88; Tûr: 33, 34).

25. Yani, "Sadece siz, ateşin yakıtı olmakla kalmayacaksınız; fakat taptığınız putlar da, taştan başka bir şey olmadığı gösterilmek üzere sizinle birlikte ateşe atılacaklar."

26. Cennet'tekiler için, yeryüzünde iken alışık oldukları meyvelerin benzerleri ile karşılaşmak hoş bir sürpriz olacaktır. Tabii ki Cennet'tekiler çok daha lezzetlidir. Söz gelimi, bu meyvalar elma, hint kirazı vs. şeklinde ve renginde olacak ve Cennet'tekiler ilk anda onları tanıyacaklar; fakat bu meyveler, dünyadaki elma ve hint kirazından çok daha lezzetli olacaktır.

27. Cennet'te eşler takvâya göre birleştirileceklerdir. Meselâ, eğer bir erkek, dünyada muttakî bir hayat yaşamış, eşi ise böyle bir hayat ya-

şamamışsa, onların nikâhı âhirette bozulur. O muttakî erkek, nikâhı aynı nedenle veya başka nedenlerle bozulan başka bir muttakî kadın ile birleştirilir. Fakat eğer karı ve koca, her ikisi de muttakî bir hayat yaşamışsa, onlar Cennet'te ebediyyen karı-koca olarak yaşamaya devam ederler.

28. 23. âyetten itibaren ele alınan Kur'ân'ın sahih ve güvenilir bir kaynaktan geldiği konusunun devamı niteliğinde, burada bir itiraza cevap veriliyor. (Burada adı geçmeyen) itiraz şudur: Eğer Kur'ân Allah'ın kitabı olsaydı; sivrisinek, örümcek, karınca, sinek, arı vs. gibi basit şeyleri misâl olarak alıp açıklamalar yapmazdı.

29. Gerçeği anlamak istemeyen ve Hakk'ı araştırmayan kimseler bu misâllere takılıp kalırlar; bunlardan yanlış sonuçlar çıkarırlar ve bunların ne kadar küçük ve önemsiz yaratıklar olduklarını söylerler. Bu misâl ile verilmek istenen dersi kavrayamazlar. Diğer taraftan Hakk'ı arayanlar, bu misâldeki hikmeti düşünerek araştırırlar ve bu yüce hikmetlerin Allah katından olduğu konusunda şüpheden arınırlar.

30. Metinde geçen "*fâsık*" kelimesi "isyan eden" anlamına gelir. Demek ki, Allah tarafından konulan sınırları aşan kimseler kastedilmektedir.

31. Bir yöneticinin vatandaşları için ortaya koyduğu emir ve talimâtlara Arapça'da "ahd" (sözleşme) denir. Çünkü bunlar, vatandaşlar için uyulması zorunlu kurallardır. Bu âyette de, kelime bu anlamda kullanılmıştır. Allah'ın ahdi, insanlara sadece kendisine ibâdet etmeleri, kendisine boyun eğmeleri ve kendisine itâat etmeleri için verdiği emirdir. Ah-din kabul edilmesi ise, tüm insanlığın Hz. Âdem'in (a.s.) yaratılışı sırasında verdiği, Allah'a itâat sözüdür. (Daha ayrıntılı açıklama için bkz. A'râf, 172).

32. Bu kısa âyet anlam bakımından öylesine geniştir ki, iki insan arasındaki ilişkiden, uluslararası ilişkileri kadar tüm ahlâkî durumları ihtivâ eder. Bu âyete göre, Allah'ın insanlara korunmasını emrettiği ilişkileri kesmek, kaos ve düzensizliğe neden olur. Çünkü sadece bu ilişkiler, insanları Allah'a ve birbirlerine bağlayabilir.

"İlişkileri kesmek" aynı zamanda "onları kötüyâ kullanmak" anlamına da gelir. Çünkü bu bağlar doğru bir şekilde gözetilmediği sürece aynı sonuçlar ortaya çıkar. Bu nedenle Kur'ân, sadece bu bağların koparılmasını değil, dünyada karışıklık, kaos ve düzensizliğe neden olduğu için suistimal edilmesini de yasaklar.

33. Bu âyette "*fâsık*"ın tam tarifi verilmektedir. Fâsık, insanla Allah arasında veya insanla diğer insanlar arasındaki ilişkileri bozup kesen ve yeryüzünde karışıklık çıkaran kimsedir.

هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ أَسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ
 فَسَوَّاهُنَّ سَبْعَ سَمَوَاتٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٣١﴾ وَإِذْ قَالَ
 رَبُّكَ لِلْمَلَأِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا
 مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ
 لَكَ قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٣٢﴾ وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا
 ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلَأِكَةِ فَقَالَ أَنْبِئُونِي بِأَسْمَاءِ هَؤُلَاءِ إِنْ
 كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٣٣﴾ قَالُوا سُبْحَنَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ

أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ﴿٣٤﴾

- 29 Yerde olanların tümünü sizin için yaratan O'dur. Sonra göğe yönelip (istivâ edip) de onları yedi gök olarak düzenleyen O'dur.³⁴ O, her şeyi bilendir.³⁵
- 30 Hani³⁶ Rabbin, meleklere:³⁷ "Muhakkak ben, yeryüzünde bir halife³⁸ var edeceğim" demişti. Onlar da: "Biz seni övüp yüceltir ve (süreklili) takdis edip dururken, orada fesat çıkaracak ve orada kanlar akıtacak birini mi var edeceksin?"³⁹ dediler.⁴⁰ (Allah:) "Şüphesiz, sizin bilmediğinizi ben bilirim." dedi.⁴¹
- 31 Ve Âdem'e isimlerin hepsini öğretti.⁴² Sonra onları meleklere yönelip "Eğer doğru sözlüler iseniz, bunları bana isimleriyle haber verin" dedi.
- 32 Dediler ki: "Sen yücesin; bize öğrettiğinden başka bizim hiçbir bilgimiz yoktur."⁴³ Gerçekten sen, her şeyi bilen, hüküm ve hikmet sahibi olansın."

AÇIKLAMA

34. “*Yedi göğün*” önemini belirlemek kolay değildir. Her devirde insanları gökyüzü ve yeryüzünü çevreleyen ve onun öteklerine uzanan uzayla ilgili değişik teoriler üretmişlerdir. Bu nedenle, gökyüzü ile ilgili bu farklı teorilerden herhangi birini Kur’ân’da değinilen “yedi göğe” bağlamak doğru olmaz. Bu, yedi feleği ayırdığı veya yeryüzünün içinde bulunduğu evren bölgesinin yedi felekten oluştuğu anlamlarına gelebilir.

35. Burada insanlar Allah’a isyan etmemeleri için uyarılıyor. Çünkü Allah her şeyi bilir ve hiç kimse O’ndan bir şey gizleyemez. Aynı zamanda, hangi hayat tarzının insanoğluna daha uygun olduğunu sadece O bildiği için, insanlar O’nun davetine uymaya ve O’na itâat etmeye çağrılıyorlar. O’nun gösterdiği hidâyetten yüz çeviren herkes cehâlete sapacaktır; çünkü gerçek bilginin tek kaynağı O’dur. Kişi, O’nun hidâyetinden yüz çevirirse hiçbir şey elde edemez; çünkü Hak bilginin elde edilebileceği başka bir kaynak yoktur. Etrafını çevreleyen karanlıktan insanı, ancak, O’nun Nûr’u kurtarabilir.

36. Buraya kadar geçen âyetlerde insandan Allah’a itâat etmesi isteniyordu; çünkü O, yaratıcıdır, Hakim’dir, ölüm ve hayatı belirleyendir; çünkü O, insanın yaşadığı evrenin Sahibi ve Hâkimidir. Bu âyetlerde ise insan, yeryüzünde halîfesi olduğu Allah’a itâat etmeye davet ediliyor. Bu nedenle insan, Allah’a itâat etmesi, O’nun Hidâyet’ine tâbi olması ve sürekli kendisine düşman olan, onu saptırmak için fırsat kollayan şeytana uymaması konularında uyarılıyor. Eğer şeytanın aldatmalarına uyarsa, en büyük suç olan Allah’a isyana kalkışmış olarak, korkunç bir sonla karşılaşacaktır.

Kur’ân burada insanlık tarihinin bir bölümüne, başka türlü isbatlanması mümkün olmayan insanın yaratılışına ışık tutuyor. Şüphesiz bu daha güvenilir bilgi, sadece tahmine ve yerin altından çıkarılan kemiklere dayanan “bilgi”den, çok çok daha önemlidir. Her şeyin ötesinde bu bilgi insanı, zavallı bir evrim yarattığı seviyesinden, Allah’ın en şerefli yarattığı, melekler ve her şeyin secde ettiği Allah’ın yeryüzündeki halîfesi seviyesine çıkarmaktadır.

37. “*Melek*”, sözlükte elçi, özellikle Allah’ın elçisi anlamlarına gelir. Melekler kişilikleri olmayan soyut güçlerden ibaret değildirler. Onlar kişilikleri olan varlıklardır ve Allah’ın mülkünü yönetmek üzere görevlendirdiği elçilerdir. Hem meleklerin varlığını reddeden materyalistlerin, hem de onları Allah’a ortak koşan veya onları Allah’a ibâdetinde aracı kabul eden câhillerin hatalı oldukları, Kur’ân’dan açıkça çıkarılabilir.

38. Halife, kendisine otorite tarafından verilen görevleri, onun yerine kullanan kişidir. O halde insan mâlik değildir; o sadece Allah'ın temsilcisidir ve kendisine gerçek Hâkim tarafından verilenler dışında hiçbir güce sahip değildir. Bu nedenle, kendi istediklerini yapma hakkına sahip değildir. Onun görevi, temsil ettiği otoritenin isteklerini yerine getirmektir. Eğer verilen yetkileri kendisinin sanır veya bu yetkileri kendi arzularına göre kullanırsa veya bir başkasının hâkimiyetini kabul edip onun isteklerine boyun eğerse, bu isyan ve ihânet olur.

39. Bu soru itiraz amacıyla değil, mesele hakkında daha fazla bilgi sahibi olmak amacıyla sorulmuştur. Melekler, Allah'ın hiçbir işine itiraz edemezler. Onlar *halife* denince, yaratılacak varlığa bazı güçler verileceğini anladılar; fakat böyle muhtar bir yaratığın, evrenin zorunlu kanunlarla yönetilen düzenine nasıl uyum sağlayacağını anlayamadılar. Kendisine muhtâriyet verilen birinin yaşadığı evrende, düzenin nasıl devam edebileceğini de anlayamadılar.

40. Bununla, halîfeliği kendilerinin hak ettiğini ve bu yüzden halîfeliğin kendilerine verilmesi gerektiğini söylemek istemiyorlardı. Söylemek istedikleri şuydu: “Biz senin emirlerini boyun eğerek, itâatle ve isteyerek yerine getiriyoruz; bütün evreni temiz ve düzen içinde muhâfaza ediyoruz ve seni hamd ile tesbîh ve takdîs ediyoruz. Bu nedenle niçin bir halîfeye ihtiyaç duyulduğunu anlayamıyoruz.”

Arapça “*tesbîh*” kelimesinin iki anlamı vardır; “kutsamak” ve “isteyerek çalışıp, elinden geleni yapmak”. *Takdîs* de “kutsamak ve temizlemek” anlamlarına gelir.

41. Bu, meleklerin ikinci şüphesine verilen cevaptır: “Siz bir halîfe tayin edilmesinin hikmetini anlayamazsınız. Sizin hizmetleriniz, benim katımda bulunan amacı yerine getiremez. Ben, sizin bahsettiğiniz hizmetlerden daha fazlasını istiyorum. Bu nedenle yeryüzünde bir insan yaratacağım ve ona bazı güçler vereceğim.”

42. İstilahlar, insanoğlunun eşyayı algılamasına yarayan araçlardır. Gerçekte insanoğlunun eşya ile ilgili tüm bilgisi, onlara isimler vermesine dayanır. Bu nedenle Hz. Âdem'e (s.a.v.) her şeyin isimlerinin öğretilmesi, onlarla ilgili bilginin de öğretilmesi anlamına gelir.

43. Görüldüğü kadarıyla, bir meleğin bilgisi kendi bölgesi -hava, su, bulut vs.- ile sınırlıdır. Meleğin aksine insanın bilgisi çok geniş ve kapsamlıdır. Eşyanın özel bir bölümünden sorumlu olan melek kadar bilgiye sahip olmasa da insan, eşyanın geneli hakkında belli bir bilgiye sahiptir. Bunun aksine, bir melek kendi görev alanı dışındaki şeylerle ilgili hiçbir bilgiye sahip değildir.

قَالَ يَتَادُمْ أَنبِئُهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ فَلَمَّا
 أَنبَاهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَّكُمْ إِنِّي أَعْلَمُ غَيْبَ السَّمَوَاتِ
 وَالْأَرْضِ وَأَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ ﴿٣٣﴾ وَإِذْ قُلْنَا
 لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَىٰ وَأَسْتَكْبَرَ
 وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ ﴿٣٤﴾ وَقُلْنَا يَتَادُمْ أَسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ
 الْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ
 فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿٣٥﴾ فَأَزَلَّهُمَا الشَّيْطَانُ عَنْهَا فَأَخْرَجَهُمَا
 مِمَّا كَانَا فِيهِ وَقُلْنَا اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِي
 الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَعٌ إِلَىٰ حِينٍ ﴿٣٦﴾

- 33 (Allah:) “Ey Âdem! Bunları onlara isimleriyle haber ver” dedi. O da, bunları onlara isimleriyle haber verince,⁴⁴ (Allah) dedi ki: “Size demedim mi, göklerin ve yerin gaybını gerçekten ben bilirim; gizli tuttuklarınızı da, açığa vurduklarınızı da ben bilirim.”
- 34 Ve meleklerle: “Âdem’e secde edin” dedik⁴⁵ de İblîs’ten⁴⁶ başka (diğerlerinin tümü) secde ettiler. O ise, dayattı ve kibirlendi ve kâfirlerden oldu.⁴⁷
- 35 Ve dedik ki: “Ey Âdem! Sen ve eşin cennette yerleş. İkiniz de oradan, neresinden dilerseniz, bol bol yiyin; ama şu ağaca yaklaşmayın,⁴⁸ yoksa zâlimlerden olursunuz.”⁴⁹
- 36 Fakat Şeytan, oradan ikisinin ayağını kaydırды ve böylece onları içinde bulundukları durumdan çıkardı. Biz de, “Kiminiz kiminize düşman olarak inin;⁵⁰ sizin için yeryüzünde belli bir vakte kadar bir yerleşim ve meta vardır” dedik.

AÇIKLAMA

44. Bu tasrih, meleklerin ilk endişesine (Bkz. An: 39) verilen karşıktır. Bu şekilde Allah, meleklerle şöyle demek istiyor: “Ben Âdem’e sadece yetki değil, bilgi de veriyorum. Bu nedenle onun halife tayin edilmesinin iki yönü var: Karanlık yönü, onun yetkisini kötüye kullanarak fesad çıkarması; aydınlık yönü ise, bilgisinin yardımıyla kötülüğe değil, iyiliğe yönelmesidir. O halde akıllı bir kimse, iyi özelliklere sahip olan bir şeyden, sadece kötülük potansiyeline sahip bulunduğu için vazgeçmez.

45. Bu, yeryüzünü ve tüm evrenin yeryüzüyle ilgili bölümünü yöneten meleklerin, insana baş eğip, itâat etmesinin sembolik bir ifadesiydi. İnsan Allah’ın emriyle halife tayin edildiği için, evrenin bu bölümünde görevli olan meleklerle, Allah dilediği müddetçe, kendi felekleri dâhilinde, yetkileri kötüye de, iyiye de kullansa insana yardımcı olmaları emredilmiştir. Bu şu anlama gelir: “Doğru olsun, yanlış olsun, yapmak istediği her şeyde ona yardımcı olacaksınız. Mesela namaz kılacağı veya başka iyi bir iş yapacağı zaman, kendi kapasiteniz dâhilinde ona yardım etmelisiniz. Veya o hırsızlık yapmak ya da başka bir kötülük yapmak isterse, Biz onun yetkisini bu yolda kullanmasına izin verdiğimiz sürece ona yardımcı olacaksınız. Fakat Biz o yetkiyi ondan aldığımızda, ona yardımcı olmayı bırakacaksınız.” Bu bir devlet memurunun durumuna benzer. Kendi yetki sınırı içindeki tüm memurlar ona itâat ederler; fakat hükümet tarafından görevden alınınca, daha önceden itâat eden tüm memurlar artık ona itâat etmezler. Hatta hükümet emrederse, onu yakalayıp hapse bile atarlar. Meleklerin de, insanla aynı ilişki içinde olduğu görülüyor. Secdenin, itâat ve boyun eğmenin sembolik bir ifadesi olması muhtemeldir. Boyun eğdiklerini belirtmek için böyle bir hareketi fiziksel olarak yapmış olmaları da mümkündür.

46. *İblîs*, sözlükte çok aşırı me’yûs olan, ümitsiz anlamına gelir. Aynı zamanda Allah’a isyan eden, insan soyuna boyun eğmenin sembolik göstergesi olarak Hz. Âdem’e (a.s.) secde etmeyi reddeden ve kıyâmet gününe kadar insanları saptırmak için Allah’tan mühlet isteyen cine verilen addır. Bu cine, şeytan da denir. O sadece kötü ve soyut bir güç değil, insan gibi belli bir kişiliğe sahip bir varlıktır. Genelde bilindiği gibi o bir melek değil, melekler gibi özel bir tür olan cinlerden biriydi. (Bkz. Kehf: 50.)

47. Arapça metinden anlaşıldığına göre İblîs, Hz. Âdem'in (a.s.) önünde secde etmeyi reddeden tek cin değildi; bir grup cin daha bunu reddetmişti. İblîs'in adı, isyanı ilk başlatan o olduğu için anılmaktadır.

48. Bu, Âdem ve Havvâ'nın, halife olarak tayin edildikleri yeryüzüne gönderilmelerinden önce eğilimlerinin denenmesi için "Cennet"te tutulduklarını gösterir. Denenmeleri için bir ağaç seçilmiş ve ona yaklaşımları bile yasaklanmıştı. Bu yasağı çiğnediklerinde, Allah katında zâlimlerden sayılacakları konusunda da uyarılmışlardı.

Bu imtihan için Cennet en uygun yerdi; çünkü bu şekilde insana, Allah'ın halifesinin asıl uygun olan yerin Cennet olduğu, fakat şeytanın aldatıcı sözlerine inanırsa Cennet'ten mahrum olacağı gösterilmiş olacaktı. Cennet'i tekrar kazanmanın tek yolu ise, insanı her an saptırmak için fırsat kollayan düşmana karşı başarı kazanmaktı.

Ağacın adı ve özelliği Kur'ân'da belirtilmemiştir; çünkü ağacın özünde kötü bir özellik yoktu. O sadece imtihan amacıyla seçilmişti.

49. Arapça *zâlim* kelimesi çok geniş kapsamlı bir kelimedir. *Zulüm* "bir hak veya görevi ihlâl etmek"tir. *Zâlim* ise, bir hak veya görevi ihlâl eden kişidir. Allah'a isyan eden bir kişi üç temel hakka tecâvüz etmiş demektir: İlk olarak o, itâate lâıyk olan Allah'ın haklarına tecâvüz etmiştir. Daha sonra isyanına alet ettiği tüm eşya ve varlıkların, örneğin kendi organ ve yetilerinin, diğer insanların, işlerine yardım eden meleklerin ve zulmü sırasında kullandığı bütün her şeyin haklarına tecâvüz etmiş olur. Çünkü bütün bunların, Allah'ın dileği doğrultusunda kullanılmaya hakkı vardır. Son olarak kendi haklarına tecâvüz etmiş olur; çünkü kendi nefsinin de kendisi üzerinde, kendisini ziyana uğratmaktan korumak gibi bir hakkı vardır. Kendisi isyan etmek sûretiyle Allah'ın azabına uğradığında da, kendi kendisine zulmetmiş olur. Bu nedenle Kur'ân, günahı, birçok yerde *zulüm* olarak niteler.

50. Yani, "Şeytan insanın düşmanı, insan da şeytanın düşmanı olacaktır." Şeytan'ın, insanı Allah'ın yolundan saptırıp felâkete sürüklemek istemesi, onun, insanın en büyük düşmanı olduğunu gösterir. Diğer taraftan insanın insanlığı, ona, şeytanla savaşmasını söyler. Fakat ne yazık ki insan şeytanın yalanlarına o denli kapılır ki, onu dost edinmeye başlar. Fakat bu, onların karşılıklı düşmanlığının dostluğa dönüştüğü anlamına gelmez. Bu sadece insanın düşmanı tarafından kandırıldığı ve kendi önüne atılan tuzağa yakalandığı anlamına gelir.

فَتَلَقَّى آدَمُ مِنْ رَبِّهِ

كَلِمَتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿٧٧﴾ قُلْنَا اهْبِطُوا

مِنْهَا جَمِيعًا فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى فَمَنْ تَبِعَ هُدَايَ فَلَا خَوْفٌ

عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٧٨﴾

- 37 Derken Âdem, Rabbinden (birtakım) kelimeler aldı. (Allah da) Bunun üzerine tevbesini kabul etti.⁵¹ Şüphesiz O, tevbeleri kabul edendir, esirgeyendir.⁵²
- 38 Dedik ki: “Oradan tümünüz inin.”⁵³ Artık, ne zaman size benden bir hidâyet gelir de, kim benim hidâyetime uyarırsa, onlar için ne bir korku vardır, ne de mahzun olacaklardır.”

AÇIKLAMA

51. Hz. Âdem (a.s.) bu günahına pişman olup Allah’a yönelerek tevbe etmek istediğinde, Allah’tan bağışlanma dilemek için uygun kelimeler bulamadı. Allah da, pişman olduğu için ona acıdı ve ona gerekli sözleri öğretti.

Arapça *tevbe* kelimesi “geri dönmek” ve “yönelmek” anlamlarına gelir. İnsana uygulandığında, onun isyandan itâate döndüğü anlamına gelir. Allah’a atfedildiğinde, O’nun kuluna yönelip affettiği anlamına gelir.

52. Kur’ân burada günahın sonuçlarının kaçınılmaz olduğu ve her insanın işlediği günahın cezasını öyle veya böyle çekeceği teorisini reddeder. Bu, insanların uydurduğu ve insanlığa zarar veren yanlış teorilerden biridir. Bu teori, doğru varsayıldığında, insan bir günah işlese artık düzelme ümidini tamamen yitirir, demeye gelir. Geçmişte işlediği bir günahattan pişman olsa ve onu düzeltmenin yollarını arasa ve hayatında birçok iyi değişiklikler yapsa da, bu teori onu ümitsizliğe boğar: Senin için hiçbir ümit yok, sonsuza dek suçlusun, geçmişte yaptıklarının cezasını

çekeceksin. Bunun aksine Kur'ân şöyle der: “Bir günahı cezalandırmak veya fazileti mükâfâtlandırmak tamamen Allah'ın elindedir. Eğer iyi bir işten ötürü mükâfâtlandırılmışsanız, bu sizin iyi davranışınızın doğal bir sonucu değil, aksine Allah'ın lütfudur. O mükâfâtlandırıp, mükâfâtlandırmama konusunda son söze sahiptir. Aynı şekilde bir günahıtan ötürü cezalandırılmışsanız, bu, günahınızın kaçınılmaz bir sonucu değildir. Çünkü Allah, cezalandırmaya veya affetmeye kâdirdir. Elbette Hüküm ve Hikmet sahibi olan Allah, bu kudretini gelişi güzel kullanmaz; bilâkis, kişinin niyetini göz önünde bulundurur. Eğer iyi bir davranışı mükâfâtlandırırsa, ancak kulunun iyi amelleri, kendi rızasını kazanmak için işlediğini gördüğünde mükâfâtlandırır. Ve eğer görünürde iyi olan bir davranışı reddederse, onun samimi olmadığını bildiği için reddeder. Aynı şekilde, bir suçu isyan amacıyla işledikten sonra, pişmanlık yerine daha çok suç işleme isteği doğuran bir suçu cezalandırır. Bunun yanı sıra kullarının içtenlikle pişman olduğu ve artık daha iyi ameller işlemeye karar verdikleri günahlarını affeder ve rahmetini gösterir. O halde günahların sonucunun kaçınılmaz olduğunu savunan görüşü reddetmek, günahkârların düzelmesi için yeni ümit kapılarını açmaktadır. Günahlarını (bir râhib önünde değil, Rableri önünde) itiraf edip, isyanlarından utanç duydukları, isyankâr tutumlarını bırakıp itâatkâr bir tavır takındıkları sürece en büyük günahkârlar ve en azılı kâfirler bile Allah'ın bağışlamasından ümit kesmemelidirler.

53. Bağışlama olayından sonra bu emrin tekrarlanması çok önemlidir. Bir önceki âyette Hz. Âdem'in (a.s.) tevbe ettiği ve Allah'ın da onun tevbesini kabul ettiği bildirilmişti. Bu şekilde sadece Hz. Âdem (a.s.) itâatsizlik günahından arınmış olmakla kalmıyor; daha sonra onun neslinden gelecek olanlar da bu günahın etkilerinden korunmuş oluyordu. O halde Hz. Âdem'in (a.s.) ve onun soyundan gelenlerin günahlarına kefâret olmak üzere Allah'ın “Biricik Oğlu”nu (!) çarmıha germesi gerekmiyordu. Aksine Allah sadece onun tevbesini kabul etmekle kalmamış, aynı zamanda onu çocuklarına doğru yolu göstermesi için peygamber tayin etmişti.

“*Oradan inin*” emrinin tekrarlanması, Hz. Âdem'in (a.s.) yaratılış gayesinin onun yeryüzünde halife tayin edilmesi olduğunu gösterir. O, sadece denenmek ve imtihan edilmek amacıyla Cennet'te tutulmuştu. (Bkz. An: 48) Bu nedenle tevbesinin kabul edilmesinden sonra Cennet'te kalmasına izin verilmemiştir. Hz. Âdem (a.s.), dünyaya bir ceza olarak gönderilmemiş, yaratılış amacı nedeniyle gönderilmişti.

وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا
 أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٣٩﴾ يٰبَنِي إِسْرَٰءِيلَ
 اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَوْفُوا بِعَهْدِي أُوفِ
 بِعَهْدِكُمْ وَإِيَّايَ فَارْهَبُونِ ﴿٤٠﴾

- 39 “Küfredip de âyetlerimizi yalanlayanlar ise;⁵⁴ onlar, ateşin halkıdır-
 lar ve orada süresiz kalacaklardır.”⁵⁵
 40 Ey İsrâiloğulları!⁵⁶ Size bağışladığım nimetimi anın ve ahdimе bağ-
 lı kalın ki ben de ahdinize bağlı kalayım. Ve yalnızca benden korkun.

AÇIKLAMA

54. Burada “vahiy” olarak tercüme edilen Arapça *âyât* kelimesi, söz-
 lükte “işaret” veya bir şeyi belirten “sembol” anlamlarına gelen âyetin ço-
 ğuludur. Kur’ân bu kelimeyi dört farklı anlamda kullanmıştır. Bazı yer-
 lerde, sadece işaret veya sembol anlamına gelir. Bazı yerlerde tabiat hâdi-
 seleri, Allah’ın âyetleri olarak nitelenmiştir; çünkü her hâdise bu perde-
 nin altında gizlenen Hakk’a işaret eder. Peygamberlere verilen mucizele-
 re de *âyet* denir; çünkü bu âyetler, onların âlemlerin Rabbinin elçileri ol-
 duklarını gösterirler. Bazı yerlerde Kitab’ın bölümleri de âyet olarak ni-
 telenir; çünkü bunlar, sadece Hakk’a ve Gerçeğe değil, Kitab’ın Sahibi’ne
 de işaret ederler. Sadece Kitab’ın konusu değil, kelimeleri, ifade tarzı ve
 üslûbu da O’nun sahibine işaret eder. Belli bir yerde kullanılan *âyât* keli-
 mesinin hangi anlamı kastedtiği, konunun gelişine göre açığa çıkar.

55. Hidâyetle ilgili 38-39. âyetlerde yer alan Allah’ın kanunu, insanın
 yaratılışından beri yürürlükte ve kuyâmete kadar sürecektir. Bakara
 27’de ise *ahid* diye nitelenir. Bundan amaç, insanı kendi kendine yeni bir
 hayat tarzı icat etmemesi ve Rabbinden gelen Hidâyet’e uyması için uyar-
 maktır; çünkü o, Allah’ın kulu ve halîfesidir. Bunu bilmenin ise iki yolu
 vardır: Ya kişi doğrudan Allah’tan vahiy alır, ya da vahyi kendisine vah-
 yolunan bir başka kişiden öğrenir. Bu nedenle, bundan başka her yol yan-
 lış olduğu kadar isyan anlamına da gelir ve kişiyi ebedî azaba sürükler. İn-

sanın yaratılış kıssası Kur'ân'da altı farklı yerde daha anlatılmıştır: A'râf: 11-25, Hicr: 26-48, İsrâ: 60-65, Kehf: 50, Tâ-Hâ: 116-123, Sad: 71-85.

Aynı hikâyeyi Eski Ahid'den okumak da faydalı olacaktır (Tekvîn, 1-3). Kur'ân ile Kitâb-ı Mukaddes'in bu konuyu ele alışları karşılaştırıldığında, Kur'ân'ın saf, orijinal ve Allah'tan vahyolunduğu şekilde kaldığı, Kitâb-ı Mukaddes'in ise değiştirildiği hemen anlaşılır.

Burada, Kur'ân'da, meleklerle Allah arasında geçen karşılıklı konuşma ile, Talmud'da geçen konuşmayı karşılaştırmak da ilginç olacaktır. Talmud'daki bu bölüm sadece rûhî değerlerden yoksun değil, aynı zamanda saçmadır. Talmud'a göre melekler, Allah'a niçin insanı yaratacağını sorduklarında, Allah yeryüzünde iyi insanlar doğacağı için bunu yaptığı cevabını verir. Güya Allah, meleklerin insanın yaratılması için verdikleri izinden (!) vazgeçmemesi için kötü insanların dünyaya geleceğini onlara bildirmemiştir.

56. "İsrâil" Allah'ın kulu anlamına gelir. Bu, Allah'ın Hz. İbrâhim'in (a.s.) torunlarından ve Hz. İshâk'ın (a.s.) oğullarından biri olan Hz. Ya'kûb'a (a.s.) bahsettiği isimdi. Onun torunları, İsrâiloğulları adını aldı. 39. âyete kadar bu, bütün insanlara hitâb eden bir girişti. 40. âyetten, 121. âyete kadar ise özellikle İsrâiloğulları'na hitâb eden bir bölüm yer alır. Bazı yerlerde Hristiyanlara, Arap müşriklerine ve Müslümanlara da hitâb eder. Bu hitâbı tam anlayabilmek için aşağıdaki noktaları göz önünde bulundurmak gerekir:

a) Bu bölüm, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) yönelttiği daveti anlayıp kendilerini düzeltme imkânına sahip olan daha önceki peygamberlerin takipçilerini etkilemek ister. Bu nedenle Kur'ân'ın mesajının daha önceki peygamberlerin getirdiği kitapların mesajıyla ve Hz. Muhammed'in (s.a.v.) görevinin de diğer peygamberlerle aynı olduğu belirtilir. Şöyle demek istenir: "İlk önce mesajı pratikte uygulayıp, diğer insanları da onu kabule davet etme görevi size emanet edilmişti. Fakat siz bu görevi yerine getirmek bir yana, Hidâyet'i arkanıza atıp bozulmaya başladınız. Halkınızın geçmişteki tarihi, sizin bugünkü ahlâkî ve dinî çöküşünüz, size karşı canlı bir şahiddir. Şimdi Allah aynı mesaj ve aynı görevle birlikte başka bir kulunu gönderdi. Bunda size garip ve yabancı gelecek hiçbir şey yoktur. Bu nedenle Hakk'ı bile bile inkâr etmemelisiniz. Sizin için en hayırlı şey, O'nu kabul etmek ve bir zamanlar size emanet edilen görevin aynısını yerine getirmeye çalışanlarla aynı safta olmaktır."

b) Bu bölüm aynı zamanda Yahudilerin hatalı durumlarına karşı çıkmayı ve onların dinî ve ahlâkî dejenerasyonlarını açıkça gözler önüne sermeyi amaçlar. Bu nedenle onların İslâm'a karşı tutumlarının tamamen

yanlış olduğunu isbatlar. Çünkü onlar, İslâm'ın temel ilkelerinin kendi dinlerinin temel ilkeleri ile aynı olduğunu; Kur'ân'ın öğretilerinde, Tevrat'ın öğretilerinden farklı veya onlara ters düşen hiçbir nokta olmadığını bildikleri halde O'na karşı çıkıyorlardı. Bu bölüm onların kendilerine verilen hidâyete uymadıklarını ve kendilerine emanet edilen liderlik görevini tam olarak yerine getiremediklerini de gösterir. Bunu isbatlamak için de inkâr edemeyecekleri olaylar nakledilir. Bununla birlikte bu hitap, onların Allah'tan geldiğini bildikleri halde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) görevini baltalamak için yaptıkları planları, yaydıkları şüpheleri, geliştirdikleri çarpık iddiaları ve kurdukları tuzakları da açığa çıkarmaktadır. Samimiyet ve doğruluktan yoksun olan ve önyargı, inatçılık ve nefse tapmaktan kaynaklanan "dindarlık"larını da ortaya koyar. Onların fazilete kavuşmak istemediklerini de açıkça bildirir.

Bu vurgular istenilen etkiyi yaratmıştı: Yahudilerden iyi olanların gözlerini açmış ve dinî liderlerinin Medîne ve çevresinde var olan manevî otoritelerini sona erdirmişti. Bunun yanı sıra, kendileri gözler önüne serilince o denli dehşete kapılmışlardı ki, İslâm'a cesurca açıktan karşı çıkmamayı tercih etmeye başlamışlardı.

c) Bundan önceki âyetlerde bütün insanlık, Allah'tan gelen Hidâyet'i kabule davet edilmişlerdi. Burada ise, Hidâyet'e tâbi olmamanın ne gibi sonuçlar doğurduğunu göstermek üzere İsrâîloğulları'nın kıssası anlatılıyor. İsrâîloğulları'nın bir örnek olarak ele alınmalarının nedeni, tarihlerinin son dört bin yılı boyunca dünyadaki bütün milletlere yaşayan bir örnek oluşturmalarıdır. Bu hikâyede, ilâhî hidâyete tâbi olmaları veya ayrılmalarına bağlı olarak yaşadıkları iniş ve çıkışlar gözlenebilir.

d) Hitâb Yahudileri göz önüne almasına rağmen, önceki peygamberlerin ümmetlerinin düştüğü durumlara karşı mü'minleri de uyarmayı amaçlar. Bu nedenle bir taraftan Yahudilerin ahlâkî zayıflıkları, din hakkındaki yanlış kanâatleri, çarpık düşünce şekilleri ve bâtil hayat tarzlarına teker teker değinilirken, diğer taraftan Müslümanların hak yolu açıkça görüp, sapık yollardan sakınmaları için gerçek dinin ne olduğu gözler önüne serilmektedir.

Hz. Peygamber (s.a.v.), ilâhî bir ilhâmı Müslümanların bu bölümde anlatılan yollardan teker teker geçeceklerini biliyordu. Bu nedenle, bir hadise göre, Hz. Peygamber (s.a.v.) mü'minlerin Hidâyet'ten ayrılıp önceki peygamberlerin ümmetlerinin, yani Hristiyan ve Yahudilerin sapık yollarına adım adım uyacaklarını bildirmiştir. Ne yazık ki mü'minler bu uyarıyı göz önünde bulundurmamış ve bozulmaları sırasında aynı yollardan geçmişlerdir.

وَأَمِنُوا بِمَا أَنزَلْتُ مُصَدِّقًا لِّمَا
 مَعَكُمْ وَلَا تَكُونُوا أَوَّلَ كَافِرٍ بِهِ^{٥٧} وَلَا تَشْتَرُوا بِآيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلًا
 وَإِنِّي فَاتَّقُونَ ﴿٥٨﴾ وَلَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُوا الْحَقَّ
 وَأَنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٥٩﴾ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَارْكَعُوا مَعَ
 الرَّاكِعِينَ ﴿٦٠﴾ • أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ أَنفُسَكُمْ وَأَنتُمْ
 تَتْلُونَ الْكِتَابَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٦١﴾

- 41 Yanınızda olan (Tevrat)ı, doğrulayıcı olarak indirdiğime (Kur'ân'a) iman edin; onu inkâr edenlerin ilki siz olmayın ve âyetlerimi az bir değer karşılığında değişmeyin.⁵⁷ Ve yalnızca benden korkun.
- 42 Hakkı bâtıl ile örtmeyin ve sizce de bilinirken hakkı gizlemeyin.⁵⁸
- 43 Namazı dosdoğru kılın, zekâtı⁵⁹ verin ve rükû edenlerle siz de rükû edin.
- 44 Siz, insanlara iyiliği emrediyorken, kendinizi mi unutuyorsunuz? Oysa siz kitabı okumaktasınız. Yine de akıllanmayacak mısınız?

AÇIKLAMA

57. Ayet, bu insanların Allah'ın kanununu bırakıp reddetmelerine neden olan dünyevî kazançlarına işaret eder. Bununla birlikte, onların vahyi (hidâyet) az bir kazanç karşılığı satmayıp, büyük kârlarla satmaları gerektiği anlamına gelmez. Çünkü Allah'ın hidâyeti kendi bedeliyle satılacaksa, tüm dünyanın serveti bir araya getirilse bile hiçbir değer ifade etmez.

58. Bu âyeti anlayabilmek için Arapların genelde okuma-yazma bilmeyen ve eğitimden geçmemiş kişiler oldukları göz önünde bulun-

durulmalıdır. Bunun aksine Yahudilerde eğitim daha yaygındı ve aralarında Arabistan dışında bile tanınan büyük bilginler vardı. Bu nedenle müşrik Araplar, Yahudilerin bilginleri karşısında saygı ile karışık korku duyuyorlardı. Bunda Yahudi bilginlerinin ve din adamlarının kendi bilgi ve dindarlıklarını sergilemelerinin, üstelik bunu üfürükçülük ve muskacılık yaparak desteklemelerinin de rolü vardı. Özellikle Medîneliler, Yahudilerin bilgili oluşundan korkuyorlardı; çünkü onlarla gece-gündüz ilişki içindeydiler. Bunun sonucu nasıl okuma-yazma bilmeyen insanlar, genelde daha çok eğitim görmüş, daha medenî ve dindar komşularından etkilenirse, Araplar da Yahudilerin etkisinde kalmışlardı.

Hz. Peygamber (s.a.v.), Allah'ın Rasûlü olduğunu ve kendisine uyulması gerektiğini ilân ettiği sırada Arabistan'ın durumu buydu. Doğal olarak Araplar bu meselenin çözümünde Yahudilerden yardım istediler ve "Siz bir Kitâb'a sahipsiniz ve bir peygamberin izleyicilerisiniz. Allah'ın Rasûlü olduğunu iddia eden bu adam hakkında ne dersiniz?" dediler. Fakat Yahudi âlimleri bu soruya direkt ve doğru bir cevap veremezlerdi. Çünkü O'nun öğretilerinde hata bulamaz ve birden çok ilâh olduğunu söyleyemezlerdi. O'nun peygamberler, Allah'tan gelen kitaplar, melekler ve âhiret ile ilgili öğretilerinin yanlış olduğunu da söyleyemezler ve O'nun öğrettiği ahlâkı eleştiremezlerdi. Bununla birlikte, ne Hz. Peygamber'in (s.a.v.) öğrettiklerini açıkça kabul etmeye hazırdılar; ne açıkça O'nu reddedecek cesarete sahiptiler, ne de Hakk'ı hemen kabul etmek gibi bir niyetleri vardı. Bu nedenle bu davete karşı gizli bir strateji takip ettiler. Hz. Peygamber (s.a.v.), O'na uyanlar ve yeni din hakkında şüphe üstüne şüphe uyandırdılar. Hz. Peygamber (s.a.v.) ve O'na uyanlar aleyhinde propaganda yapıp yanlış iddialarda bulundular ve onları anlamsız bir tartışma içinde oyalamak için lüzumsuz karşı çıkışlarda bulundular. Bu nedenle Yahudiler, Hakk'ı bâtila karıştırıp gizlememeleri ve şüpheler yaratarak, saçma iddialarda bulunarak, bâtila karıştırarak Hakk'ı saklamaları konusunda uyarılıyorlar.

59. Namaz ve zekât her zaman vahyî dinlerin temel noktalarından birini oluşturmuştur. Diğer bütün peygamberler gibi İsrâîloğulları'na gelen peygamberler de bunları emretmiş, fakat Yahudiler bunları unutmaya yüz tutmuşlardı. Namazı cemâatle ikâme etmeyi terk etmişler ve çoğu tek başına kılmaya bile başlamıştı. Zekât vermek yerine faiz almaya başlamışlardı.

وَأَسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ

وَإِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى الْخَاشِعِينَ ﴿٤٥﴾ الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ مُلَاقُوا

رَبِّهِمْ وَأَنَّهُمْ إِلَىٰ رَبِّهِمْ رَاجِعُونَ ﴿٤٦﴾ يَبْنِي إِسْرَءِيلَ أَذْكُرُوا نِعْمَتِيَ

الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَنِّي فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿٤٧﴾

45 Sabır ve namazla yardım dileyin.⁶⁰ Bu, şüphesiz, içi saygıyla ürperenlerin dışında kalanlar için bir ağırlıktır.

46 Onlar, (mü'minler ise), hiç şüphesiz, Rableriyle karşılaşacaklarını ve (yine) hiç şüphesiz, O'na döneceklerini bilirler.⁶¹

47 Ey İsrâiloğulları! Size bağışladığım nimetimi ve sizi (bir dönem) âlemlere üstün kıldığımı anın.⁶²

AÇIKLAMA

60. Yani “sabır ve namaz, Allah yolunda karşılaşılan güçlüklerin çözülmeye yardım edecektir.” Arapça sabır kelimesinin sözlük anlamı “kontrol etme ve bağlama”dır. Fakat kullanımda, dayanmak, zorluklara göğüs germek anlamına gelir. Kur’ân bu kelimeyi, kişinin vicdânına başvurarak seçtiği yolda karşılaştığı zorluklar, yıldırımlar karşısında cesaret ve dayanıklılıkla yürümesini sağlayan ahlâkî gücü, istikrarlı olma ve amaca ulaşma konusundaki direnci, ahlâkî disiplin ve kontrolü ifade etmek için kullanır.

61. Namaz, ancak Allah’a asi olan ve âhîret gününe inanmayan bir kimse için “zor”dur. Gönülden gelerek Allah’a itâat eden ve bir gün Allah’ın huzuruna döndürüleceğine inanan kimse için ise, namaz zevkli bir görevdir; hatta onun için, farz olan namazı terk etmek zor bir iştir.

62. Burada İsrâiloğulları’nın Allah’tan gelen Hakk’ı sahiplenerek tek kavim oldukları, bu nedenle diğer insanlara önder olmakla ve bütün milletleri O’na boyun eğmeye ve Doğru Yol’a çağırarak görevlendirdikleri dönem kastedilir.

وَاتَّقُوا

يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَعَةٌ وَلَا
يُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ ﴿٤٨﴾ وَإِذْ نَجَّيْنَكُمْ مِنْ آلِ
فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ يُدَبِّحُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ
نِسَاءَكُمْ وَفِي ذَٰلِكُمْ بَلَاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ ﴿٤٩﴾ وَإِذْ فَرَقْنَا بِكُمْ
الْبَحْرَ فَأَنْجَيْنَكُمْ وَأَغْرَقْنَا آلَ فِرْعَوْنَ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ ﴿٥٠﴾ وَإِذْ
وَعَدْنَا مُوسَىٰ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَنْتُمْ
ظَالِمُونَ ﴿٥١﴾ ثُمَّ عَفَوْنَا عَنْكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَٰلِكَ لَعَلَّكُمْ
تَشْكُرُونَ ﴿٥٢﴾ وَإِذْ آتَيْنَا مُوسَىٰ الْكِتَابَ وَالْفُرْقَانَ لَعَلَّكُمْ

تَهْتَدُونَ ﴿٥٣﴾

- 48 Ve hiç kimsenin, hiç kimse adına bir şey ödeyemeyeceği, hiç kimse-
den bir şefâatin kabul edilmeyeceği ve hiç kimseden bir fidye alın-
mayacağı ve yardım görülmeyeceği günden korkup sakının.⁶³
- 49 Sizi, en dayanılmaz işkencelere uğrattıklarında,⁶⁴ Firavun ailesi-
nin⁶⁵ elinden kurtardığımızı anın. Onlar, kadınlarınızı diri bırakı-
yorlarken, erkek çocuklarınızı boğazlıyorlardı. Bunda sizin için
Rabbinizden büyük bir imtihan vardı.⁶⁶
- 50 Ve sizden dolayı denizi ikiye yarıp sizi kurtardığımızı ve Firavun'un
adamlarını -siz seyredip dururken- boğduğumuzu da hatırlayın.
- 51 Hani Mûsâ ile kırk gece için sözleşmiştik.⁶⁷ Ama sonra siz, onun ar-
kasından buzağıyı (tanrı) edinmiş⁶⁸ ve (böylece) zâlimler olmuştunuz.
- 52 Bundan sonra belki şükredersiniz diye sizi bağışladık.
- 53 Ve (yine) hidâyete erersiniz diye Mûsâ'ya Kitabı ve Furkanı⁶⁹ verdik.

AÇIKLAMA

63. Bu âyette İsrâiloğulları, bozulmalarının asıl nedeni olan âhiret hakkındaki yanlış tasavvurlarına karşı uyarılıyorlar. Onlar, büyük peygamberlerin torunları oldukları için ebedî kurtuluşa ereceklerini sanıyorlardı. Bu nedenle de hak dini terk etmişler ve günaha batmışlardı. Burada onlara kutsal ve değerli bir kişi ile olan ilişkileri ve onun şefâati sayesinde, yaptıkları kötü amellerin sonucundan kurtulamayacakları bildiriliyor. Bu nedenle onlara İsrâiloğulları'na verilen nimet (âyet: 47) hatırlatıldıktan hemen sonra, kendilerinin de bu dünyada iken âhirete inanmayan günahkâr insanlar gibi cezalandırılacakları haber veriliyor.

64. Burada değinilen olaylar Yahudiler tarafından çok iyi bilinmektedir. Bu nedenle, onların şükretmediklerini ve Allah'ın verdiği bütün nimetlere karşılık kötü ameller işlediklerini hatırlatmak üzere bu tariht olaylara kısaca değiniliyor.

65. “Âl-i Firavun”, hem Firavun'un ailesinden olan kişileri, hem de Mısır'ın yönetici sınıfına mensub olan kimseleri ihtivâ eder.

66. Bu, onlar için bir karakter imtihanıydı. Onların sıradan bir madden mi, yoksa saf altın mı olduklarının anlaşılması için ateşte denenmeleri gerekiyordu. Bunun yanı sıra onlar, mucizevî kurtuluşlarından sonra Allah'a şükredip şükretmeyeceklerinin ortaya çıkması için de imtihana tâbi tutulmuşlardı.

67. İsrâiloğulları Mısır'dan kaçıp Sina Yarımadası'na girdiklerinde Allah, Hz. Mûsâ'yı (a.s.) kendisine henüz esaretten kurtulan kavme rehberlik etmesi için emirler, tavsiyeler ve kanunlar vermek üzere kırk gün, kırk gece Tûr'a davet etmişti. (Ayrıntılar için bkz. Çıkış, 24-31 bölümler.) Burada değinilen Tûr'un Süveyş Kanalı'nın doğusundaki Tûr limanı olmadığına da dikkat edilmelidir.

68. Buzağıya tapma, Kenan, Mısır ve çevre bölgelerde çok yaygındı. İsrâiloğulları, bozulup Hz. Yûsuf'un (a.s.) ölümünden sonra Kıbtîlere esir olunca, yöneticilerinden bu kötü geleneği öğrendiler. Buzağıya tapma olayı Çıkış'ta (Exodus, 32) ayrıntılı biçimde ele alınmıştır.

69. “Mi'yâr” (kriter) ile hemen hemen eş anlamlı olan “Furkan” Hak ve bâtılı birbirinden ayırmaya yarayan bir ölçü anlamına gelir. Burada ise kişinin yanlışla doğruyu, hak ile bâtılı birbirinden ayırmasına yarayan İslâmî kavrayış ve ilmi kasteder.

وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ ۖ يَتَقَوْمِ إِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ
 أَنْفُسَكُمْ بِاتِّخَاذِكُمُ الْعِجْلَ فَتُوبُوا إِلَىٰ بَارِيكُمْ فَاقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ
 ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ عِنْدَ بَارِيكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ ۚ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ
 الرَّحِيمُ ﴿٥٤﴾ وَإِذْ قُلْتُمْ يَلْمُوسَىٰ لَن نُّؤْمِنَ لَكَ حَتَّىٰ نَرَىٰ اللَّهَ
 جَهْرَةً فَأَخَذَتْكُمُ الصَّاعِقَةُ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ ﴿٥٥﴾ ثُمَّ بَعَثْنَاكُمْ مِنْ
 بَعْدِ مَوْتِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٥٦﴾ وَظَلَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْغَمَامَ وَأَنْزَلْنَا
 عَلَيْكُمُ الْمَنَّاءَ وَالسَّلْوَىٰ كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَمَا
 ظَلَمُونَا وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٥٧﴾

- 54 Mûsâ, kavmine dedi: “Ey kavmim! Gerçekten siz, buzağıyı (tanrı) edinmekle kendinize zulmettiniz. Hemen, kusursuzca yaratan (gerçek ilâh)ınıza tevbe edip nefslerinizi öldürün.⁷⁰ Bu, yaratıcınız katında sizin için daha hayırlıdır.” Bunun üzerine (Allah) tevbelerinizi kabul etti. Şüphesiz O tevbeleri kabul edendir, esirgeyendir.
- 55 Ve (şöyle de) demiştiniz: “Ey Mûsâ! Biz Allah’ı apaçık görünceye kadar sana inanmayız.” Bunun üzerine siz bakıp dururken sizi yıldırım çarpmıştı.
- 56 Sonra (yine de) belki şükredersiniz diye, sizi ölümünüzden⁷¹ sonra dirilttik.
- 57 Bulutları üzerinize gölgelendirdik⁷² ve size kudret helvası ve bıldırcın⁷³ indirdik. Size rızık olarak verdiklerimizin iyisinden yiyin (dedik). Onlar bize zulmetmediler; ancak kendi nefslerine zulmettiler.

AÇIKLAMA

70. Günahkâr kimseler buzağıyı tanrı edinen ve ona tapanlar.

71. Hz. Mûsâ (a.s.) kırk gün, kırk gece için Tûr dağına gittiği zaman kendisine İsrâiloğulları'nın yetmiş kabile reisini de beraber getirmesi söylenmişti. Allah, O'na *Furkan*'ı indirdi ve üzerinde insanların hidâyeti için emirlerin yazılı olduğu taş levhalar verdi. Hz. Mûsâ (a.s.) da bunları reislere sundu. Kur'ân, o zaman aralarından bazılarının bu konuda şöyle dediklerini haber verir: "Sadece senin sözünle Allah'ın seninle konuştuğuna nasıl inanırsınız?" Allah onların bu küstahlığına çok kızdı ve onları cezalandırdı. Fakat Kitâb-ı Mukaddes şöyle der:

"Ve Mûsâ ile Hârûn, Nadab ve Abihu ve İsrâil'in ihtiyarlarından 70 kişi çıktılar ve İsrâil'in Allah'ını gördüler ve O'nun ayakları altında gök, yakuttan tuğla döşeme gibi aydınlandıkça asıl göğe benzer bir şey vardı ve İsrâiloğullarının asilzâdelerine dokunmadı ve Allah'ı gördüler ve yiyip içtiler." (Çıkış 24: 9-11)

"Yalvarırım, bana cemâlini göster." Fakat, O şöyle cevap verir: "Sen benim yüzümü göremezsin; çünkü kimse beni görüp de yaşayamaz." (Bkz. Çıkış 33: 18-23.)

72. İsrâiloğulları, çok kalabalık bir halde Mısır'dan göç edip Sina Yarımadası'na girdiklerinde, değil ev veya çadır, başlarını sokacak bir yerleri bile yoktu. O zaman Allah, onları güneşin yakıcı sıcağından korumak için bulutlar gönderdi. Eğer bulutlar onları gölgelemeseydi, çöl güneşinin yakıcı sıcağında kavrulup giderlerdi.

73. *Menn ve Selva*, Allah'ın verimsiz arazide İsrâiloğulları'nı doyurmak için verdiği nimetlerdi. *Menn* gökten çiğ damlası gibi dökülüyor, bıldırcına benzeyen *Selva*'nın ise binlercesi uçuyordu. Nimetler o denli boldu ki, İsrâiloğulları'nın tümü kırk yıl boyunca açlık ve kıtlık çekmek-sizin bu nimetlerle beslendiler. Bu bağlamda bugün zengin yeraltı kaynakları, iletişim ve ulaşım araçlarıyla çağdaş bir ülkenin birkaç milyon göçmeni barındırıp besleme konusunda zorluklarla karşılaşılacağı noktasına da dikkat edilmelidir. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Çıkış 16; 1: 7-9, 31-32; Yeşu 5: 12, Sayılar 11: 7-9, 31-32.)

وَإِذْ قُلْنَا أَدْخُلُوا

هَذِهِ الْقَرْيَةَ فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا وَأَدْخُلُوا الْبَابَ
سُجَّدًا وَقُولُوا حِطَّةٌ نَغْفِرَ لَكُمْ خَطَايَكُمْ وَسَنَزِيدُ
الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٨﴾ فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ
فَأَنزَلْنَا عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا رِجْزًا مِّنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا
يَفْسُقُونَ ﴿٥٩﴾ وَإِذْ أَسْتَسْقَىٰ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ فَقُلْنَا اضْرِبْ
بِعَصَاكَ الْحَجَرَ فَانْفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا قَدْ عَلِمَ كُلُّ
أُنَاسٍ مَّشْرِبَهُمْ كُلُّوا وَاشْرَبُوا مِن رِّزْقِ اللَّهِ وَلَا تَعْتُوا فِي الْأَرْضِ
مُفْسِدِينَ ﴿٦٠﴾ وَإِذْ قُلْتُمْ يَلْمُوسَىٰ لَن نَّصْبِرَ عَلَىٰ طَعَامٍ وَاحِدٍ
فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنْبِئُ الْأَرْضُ مِن بَقْلِهَا وَقِشَاطِهَا
وَقُومِهَا وَعَدَسِهَا وَبَصِلَهَا قَالَ أَسْتَبْدِلُونَ الَّذِي هُوَ أَدْنَىٰ بِالَّذِي
هُوَ خَيْرٌ أَهْبَطُوا مِصْرًا فَإِنَّ لَكُمْ مَّا سَأَلْتُمْ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ
وَالْمَسْكَنَةُ وَبَاءُوا بِغَضَبٍ مِّنَ اللَّهِ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ
بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيِّنَ بِغَيْرِ الْحَقِّ ذَٰلِكَ بِمَا عَصَوْا
وَكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴿٦١﴾

- 58 Ve (yine) hatırlayın, demiştik ki: “Şu şehre⁷⁴ girin ve orada istediğiniz yerde bol bol yiyin; yalnızca secde ederek kapısından girerken⁷⁵ ‘dileğimiz bağışlamandır’ deyin; (biz de) hatalarınızı bağışlayalım; iyilik yapanların (ecirlerini) artıracamız.”
- 59 Ama zulmedenler, kendilerine söylenen sözü bir başkasıyla değiştirdiler. Biz de o zâlimlerin yaptıkları bozgunculuğa karşılık, üzerine gökten iğrenç bir azab indirdik.
- 60 Hatırlayın; Mûsâ kavmi için su aramıştı; o zaman biz ona, “Asanı taşı vur” demiştik de ondan on iki pınar fışkırmıştı;⁷⁶ böylece herkes içeceği yeri bilmişti. Allah’ın verdiği rızıktan yiyin, için ve yeryüzünde bozgunculuk (fesad) yaparak karışıklık (ve kışkırtıcılık) çıkarmayın.
- 61 Siz (ise şöyle) demiştiniz: “Ey Mûsâ! Biz bir çeşit yemeğe katlanmayacağız; Rabbine yalvar da, bize yerin bitirdiklerinden bakla, acur, sarmısak, mercimek ve soğan çıkarsın.” (O zaman Mûsâ da) “Hayırlı olanı, şu değersiz, şeyle mi değiştirmek istiyorsunuz?⁷⁷ (Öyleyse) Mısır’a inin; çünkü (orada) kendiniz için istediğiniz vardır.” demişti. Onların üzerine horluk ve yoksulluk (damgası) vuruldu ve Allah’tan bir gazaba uğradılar. Bu, kuşkusuz, Allah’ın âyetlerini tanımazlıkları⁷⁸ ve peygamberleri haksız yere öldürmelerindendi;⁷⁹ (yine) bu, isyan etmelerinden ve sınırı çiğnemelerindendi.

AÇIKLAMA

74. Şehrin adı henüz belirlenememiştir. Bu olay, İsrâiloğulları, Sina Yarımadası ile Kuzey Arabistan arasında gezindiği sırada meydana geldiği için, büyük bir ihtimalle oralarda bir şehir olması gerekir. Ürdün’ün doğusunda, Eriha şehrinin tam karşısında Şittim olması da muhtemeldir. Kitâb-ı Mukaddes’e göre İsrâiloğulları Hz. Mûsâ’nın (a.s.) son yıllarında bu şehri fethettiler ve sefahete düştüler. Sonunda Allah onlara veba şeklinde bir azab gönderdi ve içlerinden yirmi dört bin kişi öldü. (Sayılar 25: 1-9)

75. Onlara, şehre barbar ve acımasız despotlar gibi değil, Hz. Muhammed’in (s.a.v.) Mekke’nin fethinde yaptığı gibi Allah’tan korkarak, boyun eğip alçakgönüllü bir şekilde girmeleri emredilmişti.

“Hittatun” iki anlam çağrıştırır: “Şehre 1) Allah’tan günahlarınızın bağışlanmasını dileyerek, 2) Genel af ilân edip, yerlileri öldürmekten ve ganimet talan etmekten kaçınarak girin.”

76. Bu kaya, bugün de, Sina Dağı yakınlarında üzerinde on iki deliğiyle görülebilir. İsrâiloğulları’nın on iki kabilesi arasında su kavgalarının olmaması için kayadan on iki pınar fışkırtılmıştır.

77. Bu şu anlama gelmez: “Size nimet olarak verilen menn ve selva ile tatmin olmuyor ve yeri sabanla kazmak zorunda kalacağınız şeyler istiyorsunuz.” Bilâkis, bu âyet şu anlama gelir: “Siz gölde kalmanızın nedeni olan büyük amacı -kalplerinizin temizlenmesi ve dünyanın önderleri olmaya hazırlanmanız- unutuyorsunuz. Bunun yerine arzularınızın tatmini peşinde koşuyorsunuz ve bunları bir müddet olsun terk edemiyorsunuz.” (Karşılaştır bkz. Sayılar 11: 4-9)

78. Onlar vahyi çeşitli şekillerde reddettiler: a) Kendi fikir ve isteklerine aykırı olduğunda hiçbir şeyi vahiy olarak kabul etmediler. b) Allah'ın emirlerini çiğnediklerini bile bile, utanmazca O'nun emirlerinin aksini yaptılar. c) Kendi arzu ve isteklerine uydurmak için vahyin anlamalarını te'vil edip değiştirdiler.

79. İsrâiloğulları'nın tarihi, kendi peygamberlerini öldürme olayları ile doludur. Burada Kitâb-ı Mukaddes'ten birkaç örnek sunuyoruz:

1) Süleyman Peygamber'in ölümünden sonra İsrâiloğulları ikiye bölündü: Merkezi Kudüs'te olan Yahuda Krallığı ve merkezi Samarra'da olan İsrâil Krallığı. İki krallık çoğunlukla birbirleriyle savaş hâlinde olduğu için Yahuda Kralı Asa, Yahuda'ya saldıran İsrâil Kralı Baasha'ya karşı Suriye Kralı Ben-Hadad'dan yardım istedi. O zaman Peygamber Hanani, “*Ezelî ve ebedî olan Allah*” yerine Suriye kralına güvendiği için Kral Asa'yı suçladı. Asa, peygamberin bu tavsiyesine o kadar kızdı ki, onu bir hapishaneye kapattı. (II Tarihler, 16: 1-14)

2) İlyâs (a.s.), İsrâiloğulları'nı Baal'e taptıkları için suçlayıp onlardan bir tek Allah'a ibâdet etmelerini istediğinde, İsrâiloğulları onun azılı düşmanları oldular. Samarra'nın kralı Ahad onu ölümle tehdit etti. Çünkü putperest karısı, onu İlyâs Peygamber'e (a.s.) karşı kışkırtıyordu. İlyâs Peygamber (a.s.), hayatını kurtarmak için Sina Yarımadası'nın dağlarına sığındı. Bu korkulu günlerde şöyle dedi: “Ben âlemlerin Rabbi olan Allah'a şikâyetçiyim. Çünkü İsrâiloğulları Sen'in ahdini bozdular; Sana kurban kesmeyi terk ettiler; peygamberlerini kılıçla doğradılar ve sadece ben kaldım; şimdi de benim canımı almak için peşimde koşuyorlar.” (I Krallar 19: 1-10).

3) Kral Ahab, hakkı söylediği için bir peygamberi daha, Mikaya'yı hapsedmiştir. “Ve İsrâil'in kralı dedi ki, Mikaya'yı alın ve şehrin yöneticisi Amon'a götürün ve kralın oğlu Yaoş'a götürün ve kral şöyle buyurdu deyin: Bu adamı hapse atın. Onu ben affedinceye kadar elem ekmeği ve keder suyu ile besleyin.” (I Krallar 22: 26-27)

4) Yahuda halkı açıkça putlara tapmaya ve Allah katında kötü olan

şeyleri işlemeye başlayınca Zekeriyâ Peygamber (a.s.) bu kötülüklerle karşı çıktı ve “Neden Allah’ın emirlerini çiğniyorsunuz? Siz Allah’ı bıraktınız, O da sizi bıraktı” dedi. Halk ona karşı çıktı ve kralın emriyle onu kralın sarayında taşladılar. (II Tarihler 24: 20-21)

5) Samarra’daki İsrâil devleti Asurlular tarafından yıkılıp Kudüs’teki Yahudi devleti de tehlikeye düşünce, peygamber Yeremya halkı uyarmaya ve bozulmalarının neden ve sonuçlarını onlara haber vermeye başladı. Ağladı ve şöyle dedi: “Yolunuzu düzeltin; yoksa Samarra’dan daha büyük bir azapla karşılaşacaksınız.” Buna cevap olarak Yahudiler, O’na küfrettiler, onu dövdüler ve hapsedtiler. O’nu hâinlikle suçladılar ve “Keldâniler hesabına çalışıyorsun” diye bağırdılar. O’nu tutuklayıp zindana kapattılar. Daha sonra onu çamurlara batırıp, aşıktan ölmesi için halatlarla bir yeraltı mahzenine indirdiler. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Yeremya 15: 10, 18: 20-23, 20: 1-18 ve 36-40).

6) “Ey Kudüs! Gönderilen peygamberleri öldüren ve kendisine gönderilenleri taşıyan Kudüs!?” (Matta 23: 37).

7) Yahyâ Peygamber (a.s.), Yahuda kralı Herod’un sarayında açıkça işlenen ahlâksızlıkları görünce, bunlara karşı çıktı ve yakalanıp hapsedildi. Daha sonra ona kin besleyen, kralın karısı Herodias tarafından başı kesilmek üzere bir gardiyana teslim edildi. Adam gitti ve hapiste onun başını kesip, başını tabak içinde kralın karısına sundu. Böylece Allah’ın elçisi hiçbir neden yokken öldürülmüş oldu. (Markos 6: 17-29)

8) Yahudi âlimlerinin ve sahiplerinin kötü düzenlemelerinin son kurbanı, onları ikiyüzlülükleri ve günahları yüzünden azarlayan ve doğru yola gelmelerini tavsiye eden İsâ Mesih’ti. Bu “suç”u nedeniyle O’na bir tuzak kurup öldürmeyi planladılar. O’nun on iki havârisinden biri olan Yahuda’yı (ihânet etmesi için para vererek) satın aldılar ve Hz. İsâ’yı (a.s.) yakalamak ve başrâhibin evine götürmek üzere, kılıçlar ve sopalarla büyük bir kalabalık gönderdiler. O’nu bağladıktan sonra götürüp Roma valisi Pontius Pilate’ye teslim ettiler. O’na ölüm cezası verdirebilmek için hakkında yalan deliller öne sürdüler. O kadar ileri gittiler ki, Pilate’den festivalde lütuf göstererek bir katil olan BarAbbâs’ı serbest bırakıp, Hz. İsâ’yı (s.a.v.) çarmıha germelerini istediler. (Matta 27: 22-26)

Bu âyette, Kur’ân, İsrâiloğulları’nın tarihindeki en utanç verici bölüme değinir ve onların Allah’ın lânet ve gazabını hak ettiklerini bildirir. Onlar, aralarından kanuna ve ahlâka en aykırı kişileri seçmişler, onları önder ve başkan yapmışlar, en iyi insanları ise ya zindana, ya da darağacına göndermişlerdir.

إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالنَّصَارَى

وَالصَّابِئِينَ مَنْ ءَامَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُمْ
 أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٣٦﴾ وَإِذْ
 أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُذُوا مَا ءَاتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ
 وَادْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿٣٧﴾ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ مِّنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَلَوْلَا
 فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَكُنْتُمْ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٣٨﴾ وَلَقَدْ
 عَلِمْتُمْ الَّذِينَ اِعْتَدُوا مِنكُمْ فِي السَّبْتِ فَقُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً
 خَاسِئِينَ ﴿٣٩﴾ فَجَعَلْنَاهَا نَكَالًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهَا وَمَا خَلْفَهَا وَمَوْعِظَةً
 لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٤٠﴾ وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَذْبَحُوا
 بَقَرَةً قَالُوا أَتَتَّخِذُنَا هُزُوًا قَالَ أَعُوذُ بِاللَّهِ أَنْ أَكُونَ مِنَ
 الْجَاهِلِينَ ﴿٤١﴾ قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَّنَا مَا هِيَ قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ
 إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا فَارِضٌ وَلَا بِكْرٌ عَوَانٌ بَيْنَ ذَلِكَ فَافْعَلُوا مَا
 تُؤْمُرُونَ ﴿٤٢﴾ قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَّنَا مَا لَوْهَا قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ
 إِنَّهَا بَقَرَةٌ صَفْرَاءُ فَاقِعٌ لَّوْنُهَا تَسُرُّ النَّاظِرِينَ ﴿٤٣﴾

- 62 Şüphesiz iman edenler(le) Yahudiler, Hıristiyanlar ve Sâbiî'ler(den kim) Allah'a ve âhiret gününe iman eder, sâlih amellerde bulunursa, artık onların Allah katında ecirleri vardır. Ve onlar için korku yoktur, onlar mahzun da olmayacaklardır.⁸⁰
- 63 Sizden kesin bir söz almış ve Tûr Dağı'nı üstünüze yükseltmiştik⁸¹ (ve demiştik ki:) "Size verdiğimiz sınımsız yapışın ve onda olan (hükümleri sürekli) hatırlayın: umulur ki sakınırsınız."
- 64 Siz ise, bundan sonra da yüz çevirdiniz. Eğer Allah'ın üzerinizdeki fazlı (lütuf ve ihsânı) ve rahmeti olmasaydı, siz gerçekten kayba uğrayanlardan olurdunuz.
- 65 And olsun, sizden cumartesi (günü) haddi aşanları elbette biliyorsunuz.⁸² İşte biz, onlara: "Aşâğılık maymunlar olunuz" dedik.⁸³
- 66 Bunu, hem çağdaşlarına, hem sonradan gelecek olanlara 'ders verici bir ceza,' takvâ sahipleri için de bir öğüt kıldık.
- 67 Hani Mûsâ kavmine: "Allah, muhakkak sizin bir sığır kesmenizi emrediyor" demişti. Onlar: "Bizi alaya mı alıyorsun?" demişlerdi. (O da) "Câhillerden olmaktan Allah'a sığınırım" demişti.
- 68 "Rabbine adımıza yalvar da, bize niteliklerini açıklasın" demişlerdi. (O da Rabbine yalvardıktan sonra onlara) Demişti ki: "Şüphesiz Allah diyor ki: O ne pek geçkin, ne de pek genç, ikisi arası dinç(likte bir sığır olmalı)dır. Artık emrolunduğunuz şeyi yerine getirin."
- 69 Demişlerdi ki: "Rabbine adımıza (bir daha) yalvar da, bize rengini bildirsin." O da: "(Rabbim) diyor ki: O, bakanların içini ferahlatacak sarı bir inektir" demişti.

AÇIKLAMA

80. Bu âyet Yahudilerin iman ve amelleri ne olursa olsun, ebedî kurtuluşun kendi tekellerinde olduğu konusundaki yanlış zanlarını ortadan kaldırmak için burada yer almıştır. Onlar, kendilerinin Allah'la özel bir ilişkileri olduğunu, inançları ne olursa olsun sadece İsrâilîoğulları'ndan olmaları nedeniyle doğruca Cennet'e gideceklerini ve diğer insanların Cehennem'e gideceklerini sanıyorlardı. Bu âyette bu yanlış anlama ortadan kaldırılıyor. Allah, ebedî kurtuluşun, kişinin bir gruba mensub olmasına dayanmadığını, bilâkis kişinin imanına ve iyi amellerine bağlı olduğunu bildiriyor. Allah'ın hükmü bu dünyadaki genel kanâat ve kayıtlara değil, kişinin gerçek değerine dayanacaktır. Bu nedenle onlar, Allah'tan

gelen Hidâyet'i kabul etmelidirler. Bu âyetin yer aldığı bölümden açıkça anlaşılacağı üzere Kur'ân, burada, ebedî kurtuluş için gerekli olan iman ve amellerin ayrıntılarına girmiyor. Bunlar ayrıntılarıyla gerekli yerlerde ele alınmışlardır.

81. Bu olay Kur'ân'ın muhtelif yerlerinde, çeşitli şekillerde beyan edilmiştir. Bu olayın İsrâiloğulları tarihinde meşhur bir vâkıa olduğuna şüphe yoktur. Fakat günümüzde bu olayın ayrıntılarına vakıf olmak şansına sahip değiliz. Ancak genel anlamıyla bu olayın şu şekilde cereyan ettiği anlaşılmaktadır: Allah Teâlâ ile İsrâiloğulları dağın eteğinde ahid yaptıkları, korkunç bir manzara meydana gelmiş ve dağ adeta İsrâiloğulları'nın tepesine çökecek gibi görünmüştür. Nitekim bu manzara A'râf 171'de ortaya konmuştur. (Ayrıca izah için bkz. A'râf an: 132) Bu olay Talmud'da şöyle anlatılır: "O Kutsal Varlık, Sinâ Dağı'nı büyük bir tekne gibi onların üstüne kaldırdı ve: "Tevrat'ı kabul ederseniz iyi olur, yoksa burası mezarınız olur" dedi. (Shab, 88)

Aynı olay Kitâb-ı Mukaddes'te daha farklı ele alınmış olmasına rağmen, yine de o manzara canlandırılmıştır: "Ve Sinâ Dağı bir duman hâline geldi. Çünkü Rab, O'na ateş içinde indi ve oradan ocaktan çıkan duman gibi bir duman yükseldi ve bütün dağ sarsıldı" (Çıkış 19: 18). "Ve bütün kavim gökgürültüleri, şimşekleri, boru sesini ve dağdaki dumanı gördüler. İnsanlar bunu görünce geri çekilip uzaklaştılar. Ve Mûsâ'ya dediler ki: "Bizimle konuş, seni dinleriz; fakat Tanrı bizimle konuşmasın, yoksa ölürüz." (Çıkış 20: 18-19.)

82. İsrâiloğulları'ndan sürekli bir ahid ve "Benimle sizin aranızda nesiller boyu sürecek bir işaret" olmak üzere Sebt'e (Cumartesi) uymaları istenmişti. "Altı gün iş yapılabilir; fakat yedinci gün Rabb'a mahsustur ve Sebt günüdür. Kim Sebt günü iş yaparsa, mutlaka öldürülecektir." (Çıkış 31: 12-17) Fakat İsrâiloğulları dinî ve ahlâkî yönden bozulunca bu yasağı açıkça işlemeye ve cumartesi günü iş yapmaya başladılar.

83. Bu olay ayrıntılı bir şekilde A'râf Sûresi'nde (163-166) ele alınmıştır. Olayın ne olduğu konusunda görüş ayrılıkları vardır. Bazıları onların fiziksel olarak maymuna çevrildikleri görüşündedirler; bazıları ise onların o zamandan itibaren maymun gibi davranmaya başladıklarını söylerler. Fakat Kur'ân'ın ifadesi, bunun fiziksel bir değişme olduğuna işaret eder. Bence onların mevcutları maymuna çevrilmiş, azabın en şiddetlisini çekmeleri için zihinleri insan olarak bırakılmıştır.

قَالُوا أَذْعُ لَنَا

رَبِّكَ يُبَيِّنُ لَنَا مَا هِيَ إِنَّ الْبَقَرَ تَشَبَهَ عَلَيْنَا وَإِنَّا إِن شَاءَ اللَّهُ
لَمُهْتَدُونَ ﴿٧٥﴾ قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا ذَلُولَ تُثِيرُ الْأَرْضَ وَلَا
تَسْقِي الْحَرْثَ مُسَلَّمَةٌ لَا شِيبَةَ فِيهَا قَالُوا أَلَكُنْ جِئْتَ بِالْحَقِّ
فَذَبْحُوهَا وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ ﴿٧٦﴾ وَإِذْ قَتَلْتُمْ نَفْسًا فَادَّارَأْتُمْ فِيهَا
وَاللَّهُ مُخْرِجٌ مَّا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ ﴿٧٧﴾

- 70 (Onlar yine:) “Rabbine (bir kere daha) adımıza yalvar da, bize onun niteliklerini açıklasın. Çünkü bize göre (birçok) sığır birbirinin benzeridir. İnşaaallah (Allah dilerse,) biz doğruya varırız” demişlerdi.
- 71 (Bunun üzerine Mûsâ) Dedi ki “O (Rabbim) diyor ki: O, yeri sürmek ve ekini sulamak için boyunduruğa alınmayan, salma ve onda alaca olmayan bir inektir.” (O zaman): “Şimdi gerçeği getirdin” dediler. Böylece ineği kestiler; ama neredeyse (bunu) yapmayacaklardı.⁸⁴
- 72 Hani siz bir kişiyi öldürmüştünüz de bu konuda birbirinize düşmüştünüz. Oysa Allah, sizin gizlediklerinizi açığa çıkaracaktı.

AÇIKLAMA

84. İsrâiloğulları'na, etraflarındaki putperest milletlerden etkilenecek edindikleri ineğe tapma ve ineğin kutsiyeti inançlarını kırmak için bir inek kurban etmeleri emredilmişti. Bu, onların imanlarının sınanmasıydı. Eğer gerçekten Allah'ın birliğine inanıyor ve ibâdetde başka bir şeyi O'na ortak koşmuyorlarsa, daha önceden taptıkları putu kendi elleriyle kırmalıydılar. Fakat bu çok zor bir sınavdı. Onlar inek kurban etmekten kaçınmaya çalıştılar; çünkü bir tek Allah'a inançları henüz tam sağlamlaşmamıştı. Bu görevden kurtulmak için ayrıntı üzerine ayrıntı sordular; fakat çok soru sordukça daha da köşeye sıkıştılar. O kadar ki, sonunda onlara açıkça, o dönemde özellikle tapmak için seçilen altın renkli ineği kurban etmeleri söylendi. Kitâb-ı Mukaddes'te de bu olaya değinilir; fakat İsrâiloğulları'nın gereksiz sorularla nasıl bu görevden kurtulmaya çalıştıklarından bahsedilmez. (Bak. Sayılar 19: 1-10).

فَقُلْنَا أَضْرِبُوهُ بِبَعْضِهَا^{٧٣}

كَذَلِكَ يُحْيِي اللَّهُ الْمَوْتَى وَيُرِيكُمْ ءَايَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٧٣﴾
 ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً^{٧٤}
 وَإِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ أَلْأَنْهَارُ^{٧٥} وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَشَّقَّقُ^{٧٦}
 فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَاءُ^{٧٧} وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ وَمَا اللَّهُ
 بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٧٤﴾ • أَفَتَطْمَعُونَ أَنْ يُؤْمِنُوا لَكُمْ وَقَدْ كَانَ
 فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَسْمَعُونَ كَلِمَ اللَّهِ ثُمَّ يُحَرِّفُونَهُ مِنْ بَعْدِ مَا عَقَلُوهُ
 وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾ وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ ءَامَنُوا قَالُوا ءَامَنَّا وَإِذَا خَلَا
 بِبَعْضِهِمْ إِلَى بَعْضٍ قَالُوا أَتُحَدِّثُونَهُمْ بِمَا فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ
 لِيُحَاجُّوكُمْ بِهِ عِنْدَ رَبِّكُمْ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٧٦﴾ أَوَلَا يَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ
 يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٧٧﴾

73 Bunun için de: “Ona (ölü cesede, kestiğiniz ineğin) bir parçasıyla vurun” demiştik. Böylece, Allah ölüleri diriltir ve size âyetlerini gösterir; belki akıllanırsınız.⁸⁵

74 Bundan sonra kalpleriniz yine katılaştı; taş gibi, hatta daha katı. Çünkü taşlardan öyleleri vardır ki, onlardan ırmaklar fışkırır, öyleleri vardır ki yarılır, ondan sular çıkar, öyleleri de vardır ki Allah korkusuyla yuvarlanır. Allah yapmakta olduklarınızdan gafil (habersiz) değildir.

- 75 Siz (Müslümanlar,) onların (Yahudilerin) size inanacaklarını umuyor musunuz?⁸⁶ Oysa onlardan bir bölümü, Allah'ın sözünü işitiyor, (iyice algılayıp) akıl erdirdikten sonra, bile bile değiştiriyorlardı.⁸⁷
- 76 İman edenlerle karşılaştıklarında "iman ettik" derler; birbiriyle kendi başlarına kaldıkları zaman ise, derler ki: "Allah'ın size açık (açıkladık)larını, Rabbiniz katında size karşı bir belge olsun diye mi onlarla söyleşiyorsunuz?"⁸⁸ Hâlâ akıllanmayacak mısınız?"
- 77 (Peki) Onlar, Allah'ın gizli tuttuklarını da, açığa vurduklarını da bildiğini bilmiyorlar mı?

AÇIKLAMA

85. Kur'an, öldürülen adamın bir müddet için hayata döndüğünü ve katilin adını söylediğini bildirmektedir. Bununla birlikte katilin bulunması için uygulanan metotla, yani "kurban edilen ineğin" bir parçası ile öldürülen adama vurulması hususunda bir belirsizlik vardır. Tesniye 21: 1-9'da bahsedilen buna benzer bir metotla eski âlimler tarafından yapılan tefsîri, yani öldürülen adama kurban edilen ineğin bir parçası ile vurulduğu ve onun hayata döndüğü görüşünü destekler niteliktedir. Bu şekilde Allah'ın bir âyeti gösterilmiş olmakta, aynı zamanda onların taptığı nesnenin ne kadar güçsüz olduğu ve öldürülmesinin hiçbir zarar vermediği gözler önüne serilmektedir. Diğer taraftan onun öldürülmesinin yararlı bazı yönleri de vardır.

86. Buradaki hitaplar kısa bir süre önce İslâm'a giren Medîneli Müslümanlardır. Onlar Hz. Peygamber'e (s.a.v.) büyük bir ilgi duyuyorlardı; çünkü komşu Yahudilerden peygamberlik, vahiy, melekler, ilâhî kanun vs. hakkında çok şeyler duymuşlardı. Onlardan O'na inanmaların tüm dünyaya önderlik edeceği yeni bir peygamberin geleceğini de işitmişlerdi. İşte bu nedenle Hz. Peygamber'i (s.a.v.) duyduklarında Medîneliler hemen O'na dönmüşler ve büyük gruplar hâlinde İslâm'a girmişlerdi. Doğal olarak ilâhî kitaba sahip olan ve bir peygamberin geleceğini önceden bildiren Yahudilerin Hz. Muhammed'i (s.a.v.) kabul edenlerin ilki ve O'nun en önde gelen destekçileri olmalarını bekliyorlardı. Fakat onların beklentilerinin tersine Yahudiler yeni dine girmeyince, yeni Müslümanlar kendileri onlara gidip İslâm'ı tebliğ ettiler; fakat onları ikna edemediler. İslâm'ı kabul etmeyişlerini İslâm aleyhine delil olarak kullandılar. Şöyle dediler: Bunda şüpheli bir şey-

ler olmalı. Eğer Hz. Muhammed (s.a.v.) gerçekten Allah'ın elçisi olsaydı, kitabı bilen bu âlim insanlar O'nu reddetmezlerdi. Bu hatalı düşünce ile yayılmaya çalışılan şüpheyi ortadan kaldırmak için, onlardan daha iyisinin beklenemeyeceğini anlatmak üzere Yahudilerin geçmiş tarihleri anlatılıyor. Aynı zamanda sıradan Müslümanlar kendi şehirlerindeki Yahudilerin Hz. Muhammed'i (s.a.v.) kendi kitaplarında geleceği yazılı olan peygamber olarak kabul edecekleri konusunda ümit beslemelerini için uyarılıyorlar. Onlara, tarihleri böyle olan bir kavimden bu tür beklentilerde bulunmamaları söyleniyor. Bu uyarı gerekliydi. Çünkü mü'minlerin onların İslâm'ı reddetmesi nedeniyle cesaretlerini kaybetmeye eğilimleri vardı. Yahudilere gelince; onlar o denli bozulmuş ve taş kalpli olmuşlardı ki, daha önceden kızlarını öldüren putperestlerin kalbini yumuşatan bu âyetler bile onları harekete geçirememişti. Bu taş kalpli Yahudiler, sadece bu kadarla da kalmayıp âyetlerle alay da ediyorlardı. Bu nedenle bu şevkli Müslümanlar, kendi arzularına uydurmak için Hakk'ı bozan ve kendi değiştirdikleri dine ümit bağlayacak küstahlığı gösteren Yahudilerin gerçek durumunu anlamaları için uyarılıyor. Bu tür kişilerin, kendilerine sunulduğunda Hakk'ı hemen kabul edeceklerine inanmak yanlıştır.

87. Burada değinilen gruplar, Yahudi âlimleri ve dinî liderlerdir. Allah'ın kelâmı ile de, Tevrat ve diğer peygamberlerin getirdiği diğer kutsal kitaplar kastedilir. Yahudi âlimleri ilâhî kitapları sadece değiştirmek, bozmak, yanlış yorumlamak ve kendi anlamak istedikleri anlamda okumakla kalmayıp, metindeki kelimeleri de bile bile değiştirmişlerdir.

88. Onlar gizlice buluştuklarında, birbirlerini, Tevrat'ın bir peygamberin geleceğini bildiren bölümlerini Müslümanlardan gizleme konusunda uyarıyorlardı. Aynı zamanda, kutsal kitapta onların bugünkü tutumlarına karşı delil teşkil eden bölümleri de Müslümanlara bildirme tehlikesine karşı birbirlerini uyarıyorlardı. Müslümanların bu hükümleri kıyâmet gününde kendilerine karşı delil olarak kullanmalarından da korkuyorlardı. Bu, onların Allah'ın bilgisi hakkında ne tür bir inanca sahip olduklarını gösteren bir örnektir. Onlar Hakk'ı bu dünyada gizlemeyi başarabilirlerse, âhirette bununla ilgili bir delil getirilemeyeceğini sanıyorlardı. Bu nedenle burada bir parantez açılıp onların, gerçekten, Allah'ın insanların işlerinden haberdar olmadığına inanıp inanmadıkları soruluyor.

وَمِنْهُمْ أُمِّيُونَ لَا يَعْلَمُونَ

الْكِتَابِ إِلَّا أَمَانِيَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ ﴿٧٨﴾ قَوْلِ الَّذِينَ يَكْتُبُونَ

الْكِتَابِ بِأَيْدِيهِمْ ثُمَّ يَقُولُونَ هَذَا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ لِيَشْتَرُوا بِهِ ثَمَنًا

قَلِيلًا قَوْلِ الَّذِينَ يَكْتُبُونَ أَيْدِيهِمْ وَيَقُولُونَ هَذَا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ لِيَشْتَرُوا بِهِ ثَمَنًا

78 Onlardan bir bölümü de ümmîdir. Kitabı bilmezler; (bildikleri) bir sürü asılsız şeylerden başka değil; bunlar yalnızca zannederler.⁸⁹

79 Artık vay hallerine; kitabı kendi elleriyle yazıp, sonra az bir değer karşılığında satmak için, “Bu Allah katındandır” diyenlere.⁹⁰ Artık vay, elleriyle yazdıklarından dolayı onlara; vay kazanmakta olduklarına.

AÇIKLAMA

89. Burada kendi kutsal kitaplarının öğretilerinden habersiz olan sıradan Yahudiler kastediliyor. Onlar ne dinin temel kuralları, ne ah-lâkla ve günlük hayatla ilgili düzenlemeleri ve ne de ebedî kurtuluş ve-ya azaba neden olan prensipleri biliyorlardı. Ve ne yazık ki bu bilgiye sahip olmaksızın kendileri bir din uydurmuşlar ve boş ümitler besli-yorlardı.

90. Burada Yahudi âlimlerin neler yaptıkları anlatılmak isteniyor. Onlar sadece, ilâhî kitapları kendi arzu ve isteklerine uydurmak için değiştirmekle kalmamış, aynı zamanda orijinal metine kendi yorumla-rını, ulusal tarihlerini, bâtil inançlarını, kendi uydurdukları teorileri, felsefe ve kanunları da eklemişlerdir. Daha sonra da bütün bunları (Ki hepsi Kitâb-ı Mukaddes’te yer almaktadır) Allah’tan diye ortaya koy-muşlardır. Herhangi bir şekilde İlâhî Kitâb’a dahil olan her tarihî hi-kâye, her yorum, her insan uydurması inanç ve her insan yapısı kanun “Allah’ın Kelâmı” olmuştu. Ve her Yahudinin bütün bunlara inanması zorunluydu; eğer inanmazsa ya mürted, ya da kâfir olarak kabul edili-yordu.

وَقَالُوا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّامًا مَعْدُودَةً قُلْ أَتَّخَذْتُمْ عِنْدَ اللَّهِ
 عَهْدًا فَلَنْ يُخْلِفَ اللَّهُ عَهْدَهُ ۖ أَمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا
 تَعْلَمُونَ ﴿٨٠﴾ بَلَىٰ مَنْ كَسَبَ سَيِّئَةً وَأَحَاطَتْ بِهِ خَطِئَتُهُ
 فَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ ۖ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٨١﴾ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا
 وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ ۖ هُمْ فِيهَا
 خَالِدُونَ ﴿٨٢﴾

- 80 Derler ki: “Sayılı günlerin dışında, ateş bize değmeyecektir.”⁹¹ De ki:
 “Allah katından bir ahid mi aldınız? -ki Allah asla va’dinden dön-
 mez- Yoksa Allah’a karşı bilmediğinizi mi söylüyorsunuz?”
- 81 Hayır; kim bir kötülük işler de günahı kendisini kuşatırsa, (artık) on-
 lar ateşin halkıdır; orada temelli kalıcıdır.
- 82 İman edip sâlih amellerde bulunanlar, onlar da cennet halkıdır,
 orada temelli kalıcıdır.

AÇIKLAMA

91. Yahudi halkı ve âlimleri arasında, yanlış inançları ve kötü amel-
 lerine rağmen sadece Yahudi oldukları için Cehennem’e atılmayacakları
 konusunda yaygın bir inanç vardı. Kendilerinin hiçbir azaba uğramaya-
 cklarına ve azaba uğrasalar bile, bunun sadece birkaç gün süreceğine ve
 hatta sonra Cennet’e gönderileceklerine inanarak kendi kendilerini alda-
 tıyorlardı.

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَءِيلَ لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ

وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَقُولُوا

لِلنَّاسِ حُسْنًا وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا

مِّنْكُمْ وَأَنْتُمْ مُّعْرِضُونَ ﴿٨٦﴾ وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ لَا تَسْفِكُونَ

دِمَاءَكُمْ وَلَا تُخْرِجُونَ أَنْفُسَكُمْ مِنْ دِينِكُمْ ثُمَّ أَقَرَرْتُمْ وَأَنْتُمْ

تَشْهَدُونَ ﴿٨٧﴾ ثُمَّ أَنْتُمْ هُنَا لَئِنْ تَقْتُلُونَ أَنْفُسَكُمْ وَتُخْرِجُونَ فَرِيقًا

مِّنْكُمْ مِنْ دِينِهِمْ تَظَاهَرُونَ عَلَيْهِم بِالْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَإِنْ

يَأْتُواكُمْ أُسْرَىٰ فَغَنِّدُوهُمْ وَهُوَ مُحَرَّمٌ عَلَيْكُمْ إِخْرَاجُهُمْ ۚ

أَفْتَرُمُونِ بِبَعْضِ الْكِتَابِ وَتَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ فَمَا جَزَاءُ مَنْ يَفْعَلُ

ذَٰلِكَ مِنْكُمْ إِلَّا خِزْيٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ الْقِيَمَةِ يُرَدُّونَ

إِلَىٰ أَشَدِّ الْعَذَابِ ۚ وَمَا اللَّهُ بِغَفِلٍ ۖ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٨٨﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ

أَشْتَرُوا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ ۖ فَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ الْعَذَابُ وَلَا

هُم يُنصَرُونَ ﴿٨٩﴾

- 83 Hani İsrâiloğulları'ndan, "Allah'tan başkasına kulluk etmeyin; anneye-babaya, yakınlara, yetimlere ve yoksullara iyilikle davranın; insanlara güzel söz söyleyin, namazı dosdoğru kılın ve zekâtı verin" diye kesin söz almıştık. Sonra siz, az bir bölümünüz dışında yüz çevirdiniz ve (hâlâ) çevirmektesiniz.
- 84 Hani sizden, "Birbirinizin kanını dökmeyin, birbirinizi yurtlarınızdan çıkarmayın" diye kesin söz almıştık. Sonra sizler bunu onaylamıştınız, hâlâ da (buna) şahidlik etmektesiniz.
- 85 Sonra (yine) siz, birbirinizi öldürüyor, bir bölümünüzü yurtlarından sürüp çıkarıyor ve günah ve düşmanlıkla aleyhlerinde ittifaklar kuruyor ve size esir olarak geldiklerinde onlarla fidyeleşiyorsunuz. Oysa onları çıkarmanız, size haram kılınmıştı. Yoksa siz, Kitabın bir bölümüne inanıp da bir bölümünü inkâr mı ediyorsunuz?⁹² Artık sizden böyle yapanların cezası, dünya hayatında aşağılık olmaksızın başka değildir; kıyâmet gününde de azabın en şiddetli olanına uğratabileceklerdir. Allah, yapmakta olduklarınızdan gafil değildir.
- 86 İşte bunlar, âhirete karşılık dünya hayatını satın alanlardır; bundan dolayı azabları hafifletilmez ve kendilerine yardım edilmez.

AÇIKLAMA

92. Buna somut bir örnek olarak, Medîne yakınında yaşayan farklı Yahudi kabileleri arasındaki garip ilişkileri gösterebiliriz. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hicretinden önce Arap kabileleri olan Evs ve Hazrec ile anlaşma yapmışlardı. Bir Arap kabilesi diğeri ile savaşa girdiğinde, iki kabilenin Yahudi müttefikleri de birbirleriyle savaşıyordu. Bu şekilde Kut-sal Kitap'ta yazılı olan emre bile karşı çıkmış ve Yahudiler Yahudilerle savaşmış oluyorlardı. Fakat bir Yahudi kabilesi, diğer Yahudi kabilelerinden savaş esiri alırsa, onları fidye olarak serbest bırakıyordu. Onlara kendi kardeşlerini fidye ile serbest bırakmak gibi insanlık dışı bu durumdan sorulduğu vakit Kitap'ta buna izin verildiğini söyleyerek, kendilerini haklı çıkarmaya çalışıyorlardı. Fakat kendi kardeşlerine savaş açarken utanmazca çiğnedikleri Kitab'ın emirlerini, bu durumda sonradan hatırlamaları çok garipti. O halde bir taraftan esirleri fidye ile kurtarmaya izin veren Kitab'ın bir bölümünü kabul ediyor, diğer taraftan iman bakımından kardeş olanlara karşı savaş açmayı yasaklayan bölümünü reddediyorlardı.

وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَقَفَّيْنَا مِنْ بَعْدِهِ
 بِالرُّسُلِ ۖ وَآتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ
 الْقُدُسِ ۖ أَفَكُلَّمَا جَاءَكُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوَى أَنْفُسُكُمْ اسْتَكْبَرْتُمْ
 فَفَرِيقًا كَذَّبْتُمْ وَفَرِيقًا تَقْتُلُونَ ﴿٨٧﴾ وَقَالُوا قُلُوبُنَا غُلْفٌ ۚ بَلْ لَعَنَهُمُ
 اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَقَلِيلًا مَّا يُؤْمِنُونَ ﴿٨٨﴾

- 87 And olsun, biz Mûsâ'ya Kitap verdik ve ardından peş peşe peygamberler gönderdik. Meryem oğlu İsâ'ya da apaçık belgeler verdik ve onu Rûhu'l-Kuds'le⁹³ teyid ettik. Demek, size ne zaman bir peygamber nefsinizin hoşlanmayacağı bir şeyle gelse, büyüklük taslayarak bir kısmınız onu yalanlayacak, bir kısmınız da onu öldürecek misiniz?
- 88 Dediler ki: "Bizim kalplerimiz örtülüdür."⁹⁴ Hayır; Allah, küfürlerinden dolayı onları lanetlemiştir. Bundan dolayı onların pek azı iman eder.

AÇIKLAMA

93. "Rûhu'l-Kuds" (Kutsal Ruh), vahye, onu peygamberlere ileten Cebrâil'e (a.s.) veya Allah'ın saf olarak yarattığı İsâ Mesih'in kutsal ruhuna delâlet edebilir.

"Apaçık belgeler", hakkı seven herkes için O'nun, Allah'tan gelen gerçek bir peygamber olduğuna delil teşkil eden mucizelerini, mükemmel kişisel özelliklerini ve onun mucizevî doğumunu kasteder.

94. Bununla şöyle demek istiyorlardı: "Biz imanımızda öylesine sabit ve inançlıyız ki, aksine söylenen hiçbir şeyden etkilenmeyeceğiz." Mantığa aykırı önyargıların esiri olan bu tür kişiler, kendilerini böylece aldatırlar. Onlar, bu tür katı bir tutumun, imanlarındaki sebatlarının bir işareti, bu nedenle de bir fazilet olduğuna inanırlar. Gerçekte, onların aksini isbatlayan güçlü deliller olduğu halde, kendi geleneksel âdet ve inançlarına bağlanıp kalmaktan daha kötü bir durum yoktur.

وَلَمَّا جَاءَهُمْ كِتَابٌ مِّنْ عِندِ

اللَّهِ مُصَدِّقٌ لِّمَا مَعَهُمْ وَكَانُوا مِن قَبْلُ يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى الَّذِينَ
كَفَرُوا فَلَمَّا جَاءَهُمْ مَا عَرَفُوا كَفَرُوا بِهِ فَلَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى
الْكَاذِبِينَ ﴿٨٩﴾ بِئْسَمَا أَشْتَرُوا بِهِ أَنْ أَنْفُسُهُمْ أَنْ يَكْفُرُوا بِمَا أَنْزَلَ
اللَّهُ بَعِيًّا أَنْ يُنْزَلَ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ عَلَى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ
فَبَاءُوا بِغَضَبٍ عَلَى غَضَبٍ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴿٩٠﴾ وَإِذَا
قِيلَ لَهُمْ ءَامِنُوا بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا نُوْمِنُ بِمَا أَنْزَلَ عَلَيْنَا
وَيَكْفُرُونَ بِمَا وَرَاءَهُ وَهُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَهُمْ قُلْ فَلِمَ
تَقْتُلُونَ أَنْبِيَاءَ اللَّهِ مِن قَبْلُ إِن كُنْتُمْ مُّؤْمِنِينَ ﴿٩١﴾

89 Allah katından yanlarında olan (Tevrat)ı doğrulayıcı bir Kitap geldiği zaman, -ki bundan önce küfredenlere karşı fetih istiyorlardı- işte bilip tanıdıkları gelince, onu inkâr ettiler.⁹⁵ Artık Allah'ın laneti kâfirlerin üzerinedir.⁹⁶

90 Allah'ın kullarından, dilediğine kendi fazlından (peygamberliği) indirmesini 'kıskanarak ve hakka baş kaldıracak' Allah'ın indirdiklerini tanımamakla, nefislerini ne kötü şeye karşılık sattılar.⁹⁷ Böylelikle gazab üstüne gazaba uğradılar. Kâfirler için alçaltıcı bir azab vardır.

91 Onlara: "Allah'ın indirdiklerine iman edin" denildiğinde: "Biz, bize indirilene iman ederiz" derler ve ondan sonra olan (Kur'ân)ı inkâr ederler. Oysa o (Kur'ân), yanlarındaki (Kitabı) doğrulayan bir gerçektir. (Onlara) De ki: "Eğer inanıyor idiyse, daha önce ne diye Allah'ın peygamberlerini öldürüyordunuz?"

AÇIKLAMA

95. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) gelişinden önce Yahudiler, kendi kitaplarında özellikleri önceden bildirilen bu peygamberi büyük bir istekle bekliyorlardı. Şöyle duâ ediyorlardı: "Çabuk gelsin ve biz kâfirleri yenip, eski şerefimizi tekrar elde edelim!" Medîneliler Yahudilerin bu beklenti içinde yaşadıklarına şâhiddiler. Şu söz devamlı ağızlarındaydı: "Bırakın, şu putperestler istedikleri kadar bize hükmetsinler. Peygamber geldiğinde onların hesabını göreceğiz." Bu nedenle Medîneliler, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) peygamber olduğunu ilân ettiğini duyduklarında, bunları hatırladılar ve O'nun, Yahudilerin bol bol sözünü ettiği peygamber olabileceğini düşündüler. Birbirlerine şöyle dediler: "Yahudiler O'nu bizden çalmandan gidip, O'nu kabul edelim." İşte bu nedenle Medîneli Müslümanlar, Yahudilerin bu kadar merakla bekledikleri peygamberi kabul etmek yerine, O'nun en azılı düşmanları olmalarını bir türlü anlayamıyorlardı.

Onların Hz. Peygamber'i (s.a.v.) tanıdıklarına dair birçok delil vardı. En güvenilir delil, Yahudi liderlerinden birinin kızı, diğerinin de yeğeni olan Hz. Safiye'nin (Peygamber'in hanımlarından biri) anlattığı olaydır. Hz. Safiye (r.a.) şöyle anlatıyor: "Hz. Peygamber (s.a.v.) Medîne'ye hicret edince, babamla amcam O'nu görmeye gittiler. Eve döndüklerinde aralarında şu konuşmanın geçtiğini duydum:

Babam: Allah'a and olsun, O (bize bahsedilen kişinin) aynısı.

Amcam: Bundan emin misin?

Babam: Evet.

Amcam: O halde niyetin nedir?

Babam: Yaşadığım sürece O'na karşı çıkacağım ve görevinin başariya ulaşmasına izin vermeyeceğim." (*İbn Hişâm*, cilt II, s. 165, Kahire baskısı 1936.)

96. Ayet şu anlama da gelebilir: "Geleceklerini ve âhiretteki ebedî kurtuluşlarını satmalarına karşılık aldıkları şey, ne kötü ve ne kadar azdır."

97. İsrâiloğulları'nın ırkçı tutumları, onların, İsmailoğulları'ndan Hz. Muhammed (s.a.v.) aracılığıyla kendilerine ulaştığı için Hakk'a karşı çıkmalarına neden olmuştur. Onlar peygamberin kendi ırklarından olmasını istiyorlardı. Bu nedenle, kendilerinden daha aşağı gördükleri bir ırktan peygamber çıkınca, O'nu kabul etmediler. Bu, rasûlünü göndermeden önce Allah'ın onlara danışması gerektiği anlamına gelir. Allah onlara danışmayıp kendi seçtiği birisine lütfedince onlar karşı çıktılar.

وَلَقَدْ جَاءَكُمْ

مُوسَىٰ بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِن بَعْدِهِ وَأَنْتُمْ
ظَالِمُونَ ﴿٩٢﴾ وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُذُوا مَا
ءَاتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاسْمَعُوا قَالُوا سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَأَشْرَبُوا فِي
قُلُوبِهِمُ الْعِجْلَ بِكُفْرِهِمْ قُلْ بِئْسَمَا يَأْمُرُكُمْ بِهِ إِيمَانُكُمْ إِنْ
كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٩٣﴾ قُلْ إِنْ كَانَتْ لَكُمْ الدَّارُ الْآخِرَةُ عِنْدَ اللَّهِ
خَالِصَةً مِّن دُونِ النَّاسِ فَتَمَنَّوْا الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٩٤﴾
وَلَنْ يَتَمَنَّوْهُ أَبَدًا بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴿٩٥﴾

- 92 And olsun, Mûsâ size apaçık belgelerle geldi. Sonra siz onun arkasından buzağıyı (tanrı) edindiniz. İşte siz (böyle) zâlimlersiniz.
- 93 Hani sizden kesin söz almış ve Tûr'u üstünüze yükseltmiştik (ve): "Size verdiğimiz (Kitaba) sımsıkı yapışın ve dinleyin" (demiştik). Demişlerdi ki: "Dinledik ve başkaldırdık." Küfürleri yüzünden buzağı (tutkusu) kalplerine sindirilmişti. De ki: "İnanıyorsanız, inancınız size ne kötü şey emredip önermektedir?"
- 94 De ki: "Eğer Allah katında âhiret yurdu, başka insanların değil de, yalnızca sizin ise, (ve bunda) doğru sözlüler iseniz, hemen ölümü dileyin"⁹⁸ (bakalım)."
- 95 Oysa onlar, önceden ellerinin takdim ettiklerinden dolayı onu (ölümü) hiçbir zaman kesin olarak dilemeyeceklerdir. Allah, zâlimleri bilendir.

AÇIKLAMA

98. Bu, eğer âhiretten gerçekten emin iseler ve korkmuyorlarsa, ölümden kaçınmayıp onu dünya hayatına tercih etmelidirler anlamına gelen bir karşı cevaptır. Gerçekte onlar bu dünya hayatına o denli düşkünlüdürler ki ölüm ve âhiretin sadece düşüncesiyle bile dehşete düşerler.

وَلَتَجِدَنَّهُمْ أَحْرَصَ النَّاسِ عَلَى حَيَوَةٍ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا يَوَدُّ
أَحَدُهُمْ لَوْ يُعَمَّرَ أَلْفَ سَنَةٍ وَمَا هُوَ بِمُرَحِّزٍ لَهُ مِنَ الْعَذَابِ أَنْ
يُعَمَّرَ ۗ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿١٧٧﴾ قُلْ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِجِبْرِيلَ
فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلَى قَلْبِكَ بِإِذْنِ اللَّهِ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَهُدًى
وَبُشْرَىٰ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿١٧٨﴾ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِلَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَرُسُلِهِ
وَجِبْرِيلَ وَمِيكَلَ فَإِنَّ اللَّهَ عَدُوٌّ لِلْكَافِرِينَ ﴿١٧٩﴾ وَلَقَدْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ
ءَايَاتٍ بَيِّنَاتٍ وَمَا يَكْفُرُ بِهَا إِلَّا الْفَاسِقُونَ ﴿١٨٠﴾ أَوْكَلِمَا عَاهَدُوا
عَهْدًا نَّبَذَهُ فَرِيقٌ مِّنْهُمْ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٨١﴾ وَلَمَّا جَاءَهُمْ
رَسُولٌ مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ مُصَدِّقٌ لِّمَا مَعَهُمْ نَبَذَ فَرِيقٌ مِّنَ الَّذِينَ أُوتُوا
الْكِتَابَ كِتَابَ اللَّهِ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ كَأَنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٨٢﴾

96 And olsun, onları hayata karşı (diğer) insanlardan ve şirk koşan-
lardan (bile) daha tutkun bulursun.⁹⁹ (Onlardan) Her biri, bin yıl
yaşatılsın ister; oysa onun bunca yaşaması, onu azabdan kurtar-
maz. Allah, onların yapmakta olduklarını görendir.

97 De ki: “Cibril’e¹⁰⁰ kim düşman ise, (bilsin ki) gerçekten o Kita-

bı,¹⁰¹ Allah'ın izniyle kendinden öncekileri doğrulayıcı¹⁰² ve mü'minler için hidâyet ve müjde verici¹⁰³ olarak senin kalbine indiren O'dur.

- 98 Her kim Allah'a, meleklerine, peygamberlerine, Cibrîl'e ve Mikail'e düşman ise, artık şüphesiz Allah da kâfirlerin düşmanıdır.”
- 99 And olsun (ey Muhammed!) Biz sana apaçık âyetler indirdik. Bunları fâsık olanlardan başkası inkâr etmez.
- 100 Onlar, ne zaman bir ahidde bulunmuşlarsa, içlerinden bir bölümü onu atıp bozmadı mı? Hayır; onların çoğu iman etmezler.
- 101 Ne zaman onlara Allah katından yanlarındakini doğrulayan bir peygamber gelse, kendilerine kitap verilenlerden birtakımı, sanki kendileri hiç bilmiyorlarmış gibi Allah'ın Kitabını arkalarına attılar...

AÇIKLAMA

99. Arapça “hayat” kelimesinin sözlük anlamı “herhangi bir tür yaşama”dır. Burada, onların sürdürdükleri hayatın, nasıl bir hayat olduğunu düşünmeksizin yaşamak istedikleri anlamına gelir. Şerefli ve yüce veyahut şerefsiz ve aşağılık bir hayat sürmeleri onlar için hiç önemli değildir.

100. Yahudiler, sadece Hz. Muhammed (s.a.v.) ve mü'minler hakkında kötü konuşmakla kalmayıp, ilâhî elçi olarak seçilen Cebrâil'e (s.a.v.) de dil uzatıyorlardı. “O bizim düşmanımız, O rahmet meleği değil, azab meleği” diyorlardı.

101. Cebrâil (a.s.) Kur'ân'ı Hz. Muhammed'e (s.a.v.) Allah'ın emri ile indirdiği için, Cebrâil (a.s.) hakkında kötü konuşan, aslında Allah hakkında kötü konuşuyor demektir.

102. Yani, “Siz, sadece Kur'ân'ı getirdiği için, Cebrâil'e (a.s.) küfrediyorsunuz. Oysa Kur'ân, Tevrat'ın öğretilerini onaylıyor. O halde, bu şekilde siz kendi kitabınıza sövmüş oluyorsunuz.”

103. Buraya kadar olan âyetlerde Yahudiler, Kur'ân'a ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) davetine karşı aldıkları tavrın sonuçları ile uyarılmışlardı. Ayetin bu bölümünde ise, meseleyi başka bir yönden ele almaları tavsiye ediliyor. Kur'ân, doğru yolu gösterdiği ve inananlara müjdelere verdiği için O'na karşı çıkıp reddetmek açıkça akılsızlıktır. O halde onlar, Kur'ân'ı kabul ederek ulaşılabilecek olan gerçek kurtuluştan kendilerini mahrum ederek kendi kendilerine zarar vermektedirler.

وَاتَّبِعُوا

مَا تَتْلُوا الشَّيَاطِينُ عَلَىٰ مُلْكٍ سَلِيمٍ ۖ وَمَا كَفَرَ سُلَيْمَنُ وَلَٰكِنَّ
الشَّيَاطِينَ كَفَرُوا يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّحْرَ وَمَا أُنْزِلَ عَلَى
الْمَلَائِكَةِ بِبَابِلَ هَارُوتَ وَمَارُوتَ ۚ وَمَا يُعَلِّمَانِ مِنْ أَحَدٍ حَتَّىٰ
يَقُولَا إِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ ۖ فَيَتَعَلَّمُونَ مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُونَ بِهِ
بَيْنَ الْمَرْءِ وَزَوْجِهِ ۚ وَمَا هُمْ بِضَارِّينَ بِهِ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ
وَيَتَعَلَّمُونَ مَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ ۚ وَلَقَدْ عَلِمُوا لَمَنِ اشْتَرَاهُ مَا
لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلْقٍ وَلَبِئْسَ مَا شَرَوْا بِهِ ۖ أَنْفُسَهُمْ لَوْ كَانُوا
يَعْلَمُونَ ﴿١٧٦﴾ وَلَوْ أَنَّهُمْ ءَامَنُوا وَاتَّقَوْا لَمَثُوبَةٌ مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ خَيْرٌ لَّوْ
كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿١٧٧﴾ يٰٓأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَقُولُوا رَاعِنَا وَقُولُوا
أَنْظُرْنَا وَاسْمِعُوا وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٧٨﴾ مَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا
مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَلَا الْمُشْرِكِينَ أَنْ يُنَزَّلَ عَلَيْكُمْ مِّنْ خَيْرٍ مِّنْ
رَّبِّكُمْ ۖ وَاللَّهُ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَن يَشَاءُ ۚ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ

الْعَظِيمِ ﴿١٧٩﴾

- 102 Ve onlar, Süleyman'ın mülkü (nübüvvet) aleyhinde şeytanların uyduklarına uydular.¹⁰⁴ Süleyman ise küfretmedi; ancak şeytanlar küfretti.^{104/a} Onlar, insanlara sihiri ve Babil'deki iki meleğe, Hârût'a ve Mârût'a indirileni öğretiyorlardı. Oysa o ikisi, "Biz, yalnızca bir fitne (denemeden geçiren kimse)yiz, sakın küfretme" demedikçe hiç kimseye (bir şey) öğretmezlerdi.¹⁰⁵ Fakat onlardan erkekle karısının arasını açan şeyi öğreniyorlardı.¹⁰⁶ Oysa Allah'ın izni olmadıkça, onunla hiç kimseye zarar veremezlerdi. Onlar ise, kendilerine zarar verecek ve yarar sağlamayacak şeyi öğreniyorlardı. And olsun onlar, bunu satın alanın, âhiretten hiçbir payı olmadığını bildiler; kendi neflerini karşılığında sattıkları şey ne kadar kötü; bir bilselerdi.
- 103 Doğrusu eğer onlar, iman edip sakınsalardı, sevab(ları) Allah katında gerçekten daha hayırlı olurdu; bir bilselerdi.
- 104 Ey iman edenler!¹⁰⁷ "*Râinâ* (Bizi güt, bize bak)" demeyin; "*Unzurnâ* (Bizi gözet) deyin ve dinleyin."¹⁰⁸ Kâfirler için acıklı bir azab vardır.
- 105 Kitap Ehlinde olan kâfirler ve müşrikler, Rabbinizden üzerinize bir hayrın indirilmesini arzu etmezler. Allah ise, dilediğine rahmetini tahsis eder. Allah büyük fazl sahibidir.

AÇIKLAMA

104. Şeytanın çoğulu olan *şeyâtîn* kelimesi, insanlardan ve cinlerden sapık ve kötü olanlara delâlet eder.

Burada iki anlam da kastedilmektedir. Yahudiler; esaretleri, câhillikleri, fakirlikleri ve yurtsuz dolaşmaları gibi nedenlerle ahlâken ve maddî yönden çok bozulup tüm iyi niteliklerini kaybettiklerinde, sihir, büyü, tılsım ve buna benzer diğer sanatlarla ilgilenmeye başladılar. Hiçbir çaba sarf etmeksizin bu tür tılsım ve büyülerle kendi geleceklerini kazanabilecekleri konusunda kendilerini aldatmaya başladılar. Daha sonra kötülükler onları her taraflarından sardı ve büyücülük ilmini Süleyman Peygamber'e (a.s.) bağladılar. Süleyman Peygamber'in (a.s.) büyük saltanatını ve muhteşem güçlerini bu büyülerle elde ettiğini iddia ettiler. Yahudiler, sihir ve büyü gibi bu tür sanatları büyük bir nimet olarak kabul ettiler; hatta Yahudi din adamları (haham) bile sihirle uğraşmaya başladılar. Sonuç olarak, kutsal kitaplara olan tüm ilgilerini kaybettiler ve kendilerini Allah'ın hidâyetine çağıranlara kulak asmadılar.

104/a. Kur'ân burada sadece Süleyman Peygamber'e (a.s.) atfedilen büyücülük suçunu değil, ona Kitâb-ı Mukaddes'te atfedilen diğer suçla-

rı da reddeder. (I Krallar: 11)

Kitâb-ı Mukaddes'e göre, "Süleyman kadınlardan çok hoşlanırdı; kadınları, O'nu başka ilâhlara tapması için kandırdılar. O da Allah katında kötü olanı yaptı; onların ilâhlarının put ve timsallerini yaptı." Kur'ân bunu reddeder ve şöyle der: "Süleyman hiçbir zaman küfredenlerden olmadı ve sadece bir kâfir, kadına düşkünlük, putlara tapma ve Allah katında kötü olan şeyler gibi suçları işleyebilir."

105. Bu âyette değinilen olay çeşitli şekillerde yorumlanmıştır; fakat benim anlayabildiğim kadarıyla olay şudur: Hz. Lût'a iki yakışıklı delikanlı şeklinde iki meleği gönderdiği gibi, İsrâiloğulları Babil'de esir iken, Allah onları sınamak için insan kılığında iki melek göndermişti. Bu amaçla o iki melek insanlara sihir öğretmeye başlamışlardı. Fakat melekler, "Bu şeyleri sadece sizi sınamak için öğretiyoruz. Bu sanattan yardım ve ümit bekleyerek bu dünya hayatınızı ve âhiretinizi mahvetmeyin" diyerek kendilerine gelenleri uyarıyorlardı. Fakat tüm bu uyarılara rağmen onlar sihirler, tılsımlar, muskalar için büyük gruplar hâlinde geliyorlardı.

Meleklerin insan kılığında gelmelerinde garipsenecek bir yön yoktur. Onlar, Allah'ın vekilleri olarak olağanüstü güçlere sahiptirler. İnsanlara neden sihri öğrettiklerine gelince, bunu bir örnekle açıklayabiliriz. Bu, polisin rüşvet alan memurları suçüstü yakalayabilmek için işaretlenmiş paraları suçlulara teslim etmek gibi mizansenler hazırlamasına benzetilmektedir. Nasıl bunda garipsenecek bir şey yoksa, dejenere olmuş Yahudileri sınamak için meleklerin yaptığı şeyde de bir tuhafılık yoktur.

106. Büyü ilimlerinde en büyük dilek, kadını ayartabilmek için kocasından ayıran bir muska veya tılsım elde etmek idi. Bu, onların ne kadar bozulduklarını göstermektedir. Onların en büyük zevki, başkalarının kadınlarıyla ilişki kurmak ve onları kocalarından ayırmaktı. Bu bozulmanın en kötüsü idi. Çünkü toplumun temel taşı olan ailenin köklerini yıkmak demektir. Eğer karı ile koca arasındaki ilişki sağlam olursa, toplum da sağlam ve güçlü olur. Fakat ikisi arasındaki ilişki kötü olursa, bütün toplum bozulur. Bu nedenle onlar, en büyük kötülüğü yapıyorlardı; çünkü kendi dayanışmalarının ve tüm toplumun bağlı olduğu bu önemli ilişkiyi kökünden kesiyorlardı.

Bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.v.), Şeytan'ın dünyanın dört bir tarafına vekillerini gönderdiğini söyler. Vekiller geri döndüğünde O'na ne yaptıklarını anlatırlar. Birisi kavga çıkardığını, ötekisi karışıklık ve kargaşa yarattığını söyler; fakat Şeytan "Hiçbir şey yapmadınız" der. Daha

sonra biri gelir ve “Bir adamla karısının arasını ayırdım” der. Şeytan onu kucaklar ve “Gerçekten büyük bir iş yaptığını” söyler. Bu hadisin ışığında, neden iki meleğin İsrâiloğulları’na karı ve kocayı ayıran bilgi ile gittikleri açığa çıkmaktadır. Sadece böyle bir şey, onların ahlâkî geriliklerini tam anlamıyla ölçebilirdi.

107. Bu âyetten itibaren mü’minler, Yahudilerin İslâm ve İslâm toplumuna kurdukları tuzaklara karşı dikkatli olmaları konusunda uyarılıyorlar. Bunun yanı sıra onlar tarafından mü’minlerin kalbinde uyandırılan şüphe ve tereddütler ortadan kaldırılıyor ve Müslümanlarla Yahudiler arasında yapılan tartışmalar sırasında ortaya çıkan özel problemler ele alınıyor.

Burada, Hz. Peygamber (s.a.v.) Medîne’ye hicret edip, İslâm çevreye hızla yayılmaya başladığında, Yahudilerin Müslümanları çeşitli dinî tartışmalar ve teolojik meselelerle meşgul etmeye çalıştıkları göz önünde bulundurulmalıdır. Kendilerine musallat olan kötü alışkanlığı, yani kılı kırk yarma, saçma ve anlamsız sorular sorma hastalığını basit ve samimi Müslümanlara da bulaştırmak istiyorlardı. Bu amaçla Hz. Peygamber’in (s.a.v.) sohbetlerine katılıyor ve ne kadar dejenere olduklarını gösterecek şekilde gizli gizli konuşup hileler kuruyorlardı.

108. Yahudiler ne zaman Hz. Peygamber’i (s.a.v.) görmeye gelseler, zahirde O’na her tür saygıyı gösteriyorlar; fakat O’na gizlice zarar vermek ve safdışı bırakmak için ellerinden geleni de yapıyorlardı. Kaypak sözler kullanıyorlar veya sözü hakaret anlamı taşıyacak şekilde yanlış telaffuz ederek anlamını değiştiriyorlardı. Örneğin O’nun dikkatini bir şeye çekmek istediklerinde “Lütfen bir dakika bakar mısın?” anlamına gelen, fakat başka anlamlara da gelebilen “*râinâ*” kelimesini kullanırlardı. İbranice’de buna benzer, “Dinle, işitmez olasıca!” anlamına gelen bir kelime vardır. Ayrıca Arapça’da aynı kelime, “kibirli ve câhil insan” anlamına geliyordu. Bundan başka, konuşma dilinde “Sen bizi dinlersen, biz de seni dinleriz” anlamına da gelebiliyordu. Yine ufak bir dil sürçmesi ile “Bizim çobanımız” anlamına gelen “*râ’ine’na*”ya da dönüştürülebiliyordu. Övme niteliğinde olan; fakat bazı insanlar tarafından kötü anlamlara çekilebilen kaypak kelimeleri kullanmamaları için, mü’minlere, “Bize bak” anlamına gelen ve “*râinâ*” gibi ikinci ve kötü bir anlama sahip olmayan “*unzurnâ*” kelimesini kullanmaları tavsiye ediliyor. Aynı zamanda onlara, Hz. Peygamber’i (s.a.v.) dikkatle dinlemeleri ve bu şekilde O’nun dikkatini bir tarafa çekmeye gerek duymamaları öğütleniyor.

مَا نَنْسَخْ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ
 مِثْلَهَا أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٠٩﴾ أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ
 لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا لَكُمْ مِّنْ دُونِ اللَّهِ مِن وَلِيٍّ
 وَلَا نَصِيرٍ ﴿١١٠﴾

- 106 Biz, ondan daha hayırlısını veya bir benzerini getirinceye (kadar) hiçbir âyeti neshetmez (hükümünü yürürlükten kaldırmaz) veya unutturmayız (ya da geri bıraktırmayız). Bilmez misin ki Allah, gerçekten her şeye güç yetirendir.¹⁰⁹
- 107 (Yine) Bilmez misin ki, gerçekten göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. Ve sizin Allah'tan başka veliniz de yardımcınız da yoktur.

AÇIKLAMA

109. Bu, Yahudilerin mü'minlerin zihinlerinde şüphe uyarmak için sordukları bir soruya cevaptır. Onlar şöyle diyorlardı: "Kur'ân, önceki kitapların Allah tarafından gönderildiğini söylüyor. Eğer böyleyse Kur'ân, neden önceki kitaplardakilerden değişik emirler veriyor? Nasıl olur da, aynı Allah, farklı zamanlarda farklı emirler verir?" Ayrıca şöyle de diyorlardı: "Kur'ân, Yahudi ve Hristiyanların kendilerine indirilen öğretilerin bir kısmını unuttuklarını söylüyor. Allah'ın öğretilerinin hâfizalardan silinmesi nasıl mümkün olur?" Onların bu soruları, Hakk'a ulaşmak için değil, karışıklık çıkarmak için sordukları açıktır. Allah, onların bu sorularına şöyle cevap verir: "Ben Kâdir'im ve benim gücüm sınırsızdır. Ben herhangi bir emrimi değiştirebilirim veya onun unutulmasına izin verebilirim. Fakat onun yerine aynı amacı yerine getiren, ondan daha iyi veya ona denk bir şey koyarım."

أَمْ تُرِيدُونَ أَنْ تَسْأَلُوا رَسُولَكُمْ كَمَا سُئِلَ مُوسَى
 مِنْ قَبْلُ ۚ وَمَنْ يَتَّبِعِ الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ ﴿١٠٨﴾
 وَكَثِيرٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يَرُدُّونَكُمْ مِن بَعْدِ إِيمَانِكُمْ كُفَّارًا
 حَسَدًا مِّنْ عِنْدِ أَنْفُسِهِمْ مِّنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْحَقُّ فَاعْفُوا
 وَاصْفَحُوا ۚ حَتَّىٰ يَأْتِيَ اللَّهَ بِأَمْرِهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ
 قَدِيرٌ ﴿١٠٩﴾ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَمَا تُقَدِّمُوا لِأَنْفُسِكُمْ
 مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللَّهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿١١٠﴾ وَقَالُوا لَنْ
 يَدْخُلَ الْجَنَّةَ إِلَّا مَن كَانَ هُودًا أَوْ نَصْرَىٰ تِلْكَ أَمَانِيُّهُمْ قُلْ
 هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١١١﴾ بَلَىٰ مَن أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ
 وَهُوَ مُحْسِنٌ فَلَهُ أَجْرُهُ عِنْدَ رَبِّهِ ۖ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ
 يَحْزَنُونَ ﴿١١٢﴾ وَقَالَتِ الْيَهُودُ لَيْسَتِ النَّصْرَىٰ عَلَىٰ شَيْءٍ وَقَالَتِ
 النَّصْرَىٰ لَيْسَتِ الْيَهُودُ عَلَىٰ شَيْءٍ وَهُمْ يَتْلُونَ الْكِتَابَ ۚ كَذَٰلِكَ
 قَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ مِثْلَ قَوْلِهِمْ ۚ فَاللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ
 الْقِيَمَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١١٣﴾

108 Yoksa daha önce Mûsâ'nın sorguya çekildiği gibi, siz de peygamberinizi sorguya mı çekmek istiyorsunuz?¹¹⁰ Kim imanı küfre değişirse, artık o, dosdoğru yolu sapıtmış olur.

109 Kitap Ehlerinden çoğu, kendilerine gerçek (hak) apaçık belli olduk-

tan sonra, nefslerini (kuşatan) kıskançlıktan dolayı, imanınızdan sonra sizi küfre döndürmek arzusunu duydular. Fakat, Allah'ın emri gelinceye kadar onları bırakın ve (onlara) ilişmeyin.¹¹¹ Hiç şüphesiz Allah, her şeye güç yetirendir.

- 110 Dosdoğru namazı kılın, zekâtı verin; önceden kendiniz için hayır olarak neyi takdim ederseniz, onu Allah katında bulacaksınız. Hiç şüphesiz Allah, yapmakta olduklarınızı görendir.
- 111 Dediler ki: "Yahudi veya Hristiyan olmadıkça, kimse kesin olarak cennete giremez." Bu, onların kendi kuruntularıdır¹¹² (öngörüleridir). De ki: "Eğer doğru sözlüler iseniz, kesin kanıt (burhân)ınızı getiriniz."
- 112 Hayır; kim iyilik yapıcı olarak, yüzünü (kendini) Allah'a teslim ederse, artık onun Rabbi katında ecri vardır. Onlar için korku yoktur ve onlar mahzun da olmayacaklardır.
- 113 Yahudiler dedi ki: "Hristiyanlar bir şey (herhangi bir temel) üzere değillerdir."; Hristiyanlar da "Yahudiler bir şey (herhangi bir temel) üzere değillerdir" dedi. Oysa onlar, Kitabı okuyorlar. Bilmeyen (bilgisiz)ler¹¹³ de, onların söylediklerinin benzerini söylemişlerdi. Artık Allah, kıyâmet günü anlaşmazlığa düştükleri şeyde aralarında hüküm verecektir.

AÇIKLAMA

110. Yahudiler kılı kırk yarma hastalığına tutulmuşlardı. Müslümanlara anlaşılması güç ve gereksiz sorular yöneltiyorlar ve onları Hz. Peygamber'e (s.a.v.) aynı soruları sormaları için ayartmaya çalışıyorlardı. Onlar, kendilerinden isteneni yapmalı ve yasaklanandan kaçınmalıydılar. Güç ve enerjilerini gereksiz çabalarla harcamamalı, aksine önemli meselelere dikkat etmelidirler.

111. Yani, "Onların düşmanlığı ve kıskançlığı sizin dengenizi yitirip, onlarla tartışma, kavgâ ve münâkaşalara dalmanıza neden olmasın. Siz vakarınızı kaybetmemeli ve değerli vaktinizi bu tip anlamsız çabalarla harcamamalısınız; fakat doğru yolda gitmeye devam etmeli ve sabırla Allah'ın hükmünü beklemelisiniz. Allah'ı anıp iyi ameller işlemelisiniz. Çünkü Allah, önünde sizi kurtaracak olan şeyler onlar değil, ancak iyi amellerdir."

112. "Gerçekte bunlar sadece onların dilekleridir; fakat onlar bunları sanki gerçekten olacakmış gibi öne sürüyorlar."

113. Burada, vahyedilen kitaplardan habersiz olan Arap müşrikleri kastedilmektedir.

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ

مَسْجِدَ اللَّهِ أَنْ يُذَكَّرَ فِيهَا أَسْمُهُ وَسَعَىٰ فِي خَرَابِهَا أُولَٰئِكَ مَا
كَانَ لَهُمْ أَنْ يَدْخُلُوهَا إِلَّا خَافِينَ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَلَهُمْ فِي
الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١١٤﴾ وَلِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُولَّوْا
فَشَمَّ وَجْهُ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿١١٥﴾ وَقَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا
سُبْحَنَهُ بَلْ لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلُّ لَّهُ قَلْبُتُونَ ﴿١١٦﴾
بَدِيعُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَإِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ
فَيَكُونُ ﴿١١٧﴾ وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ لَوْلَا يُكَلِّمُنَا اللَّهُ أَوْ تَأْتِينَا
آيَةٌ كَذَٰلِكَ قَالَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِثْلَ قَوْلِهِمْ تَشَبَّهَتْ قُلُوبُهُمْ
قَدْ بَيَّنَّا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿١١٨﴾

- 114 Allah'ın mescidlerinde O'nun isminin anılmasını engelleyen ve bunların yıkılmasına çaba harcayanlardan daha zalim kimdir? Onların (durumu) içlerine korkarak girmekten başkası değildir.¹¹⁴ Onlar için dünyada bir aşağılanma, âhirette de büyük bir azab vardır.
- 115 Doğu da Allah'ındır, batı da. Her nereye dönerseniz Allah'ın yüzü (kıblesi) orasıdır.¹¹⁵ Şüphe yok Allah, kuşatandır, bilendir.¹¹⁶
- 116 Dediler ki: "Allah oğul edildi." O, (bu yakıştırmadan) yücedir. Hayır, göklerde ve yerde her ne varsa O'nundur, tümü O'na gö-nülден boyun eğmiştir.

- 117 Gökleri ve yeri (bir örnek edinmeksizin) yaratandır. O, bir işin olmasına karar verirse, ona yalnızca “OL” der, o da hemen olur.
- 118 Bilgisizler, dediler ki: “Allah bizimle konuşmalı veya bize de bir âyet gelmeli değil miydi?”¹¹⁷ Onlardan öncekiler de onların bu söylediklerinin benzerini söylemişlerdi. Kalbleri birbirine benzeşti.¹¹⁸ Biz, kesin bir bilgiyle inanan bir topluluğa âyetleri apaçık göstermişiz.¹¹⁹

AÇIKLAMA

114. Yani, “İbâdet yerleri böyle günahkâr kimselerin elinde olmamalıdır; aksine, Allah’tan korkanların yönetiminde olmalıdır. Bu düzenleme günahkâr insanların cezalandırılma korkusu yüzünden orada fesad çıkarmalarını önleyecektir.” Burada aynı zamanda Mekkeli müşriklerin (İslâm’ı kabul eden) kendi kardeşlerini “Allah’ın Evi” diye adlandırdıkları Kâ’be’ye girmelerini men etmelerine de atıfta bulunmaktadır.

115. Yani, “Allah, Doğu ve Batı gibi belirli bir yöne bağlı değildir; O, bütün yönlerin ve her yerin sahibidir. İbâdet için belli bir yönün belirlenmiş olması, Allah’ın sadece o yönde bulunduğu anlamına gelmez. Bunun için neden belirli bir yönün diğerine tercih edilip seçildiği veya önceleri belli bir yöne dönülürken, sonradan neden başka bir yön ve başka bir yerin belirlendiği konusunda tartışmaya girmeye hiç gerek yoktur.”

116. Allah, ne sınırlı ve dar görüşlü, ne de onların sandığı gibi fakir ve cimridir. Aksine O’nun mülkü, cömertliği ve görüşü sonsuz ve sınırsızdır. O, hangi kullarının kendisini zikrettiğini ve nerede, ne zaman ve hangi niyetle zikrettiğini bilir.

117. Onlar Allah’ın bizzat yanlarına gelip “İşte, bu benim Kitab’ım; işte, sizin izleyeceğiniz talimâtlarımız” demesini veya Hz. Muhammed’in (s.a.v.) gerçekten Allah’ın Rasûlü, okuduklarının ise Allah’tan geldiğini isbatlayacak bir işaret göstermesini istiyorlardı.

118. Yani, “Bugün Hakk’a karşı çıkanların öne sürdükleri fikirler ve istekler yeni değildir. Bunlar doğru yoldan sapanlar tarafından her zaman öne sürülen sebeplerin aynısıdır. Çünkü her çağdaki sapık kimseler aynı şekilde düşünüp, aynı iddialarda bulunurlar.”

119. Allah’ın bizzat konuşmasının istenmesi o kadar saçma idi ki, bu isteğe cevap bile verilmemiştir. Diğer isteğe, yani Allah’tan bir âyet göstermesinin istenmesine ise, Allah, birçok açık âyetler gösterdiğini, fakat inanmaya eğilimli olmayanların bunları göremeyeceklerini söyleyerek cevap verir.

إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا

وَنَذِيرًا وَلَا تُسْأَلُ عَنْ أَصْحَابِ الْجَحِيمِ ﴿١٧٨﴾ وَلَنْ تَرْضَى عَنْكَ
الْيَهُودُ وَلَا النَّصَارَى حَتَّى تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ قُلْ إِنْ هُدَى اللَّهُ هُوَ
الْهُدَى وَلَنْ أَتَّبِعَ أَهْوَاءَهُمْ بَعْدَ الَّذِي جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ مَا لَكَ
مِنَ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿١٧٩﴾ الَّذِينَ ءَاتَيْنَهُمُ الْكِتَابَ يَتْلُونَهُ
حَقَّ تِلَاوَتِهِ أُولَئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ وَمَنْ يَكْفُرْ بِهِ فَأُولَئِكَ هُمُ
الْخَاسِرُونَ ﴿١٨٠﴾ يَبْنِىْ اِسْرَءِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِىَ الَّتِىْ اَنْعَمْتُ
عَلَيْكُمْ وَاِنِّىْ فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿١٨١﴾ وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزِى
نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا تَنْفَعُهَا شَفْعَةٌ وَلَا
هُمْ يُنصَرُونَ ﴿١٨٢﴾ ۝ وَاِذْ اَبْتَلٰى اِبْرٰهٖمَ رَبُّهُ بِكَلِمٰتٍ فَاَتَمَّهُنَّ ۗ
قَالَ اِنِّىْ جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ اِمَامًا ۗ قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِىْ قَالَ لَا يَنَالُ
عَهْدِىَ الظَّالِمِينَ ﴿١٨٣﴾ وَاِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَاٰمَنًا
وَاتَّخِذُوا مِنْ مَّقَامِ اِبْرٰهٖمَ مُصَلًّی ۖ وَعَهْدُنَا اِلَیْ اِبْرٰهٖمَ
وَاسْمٰعِیْلَ اَنْ طَهِّرَا بَيْتِىَ لِلطَّآئِفِیْنَ وَالْعَاكِفِیْنَ وَالرُّكَّعِ

- 119 Şüphesiz biz seni bir müjdecî ve bir uyarıcı olarak, hak (Kur'ân) ile gönderdik.¹²⁰ Sen cehennemden halkından sorumlu tutulmayacaksın.
- 120 Sen onların dinlerine uymadıkça, Yahudi ve Hristiyanlar senden kesinlikle hoşnut olacak değildir.¹²¹ De ki: "Kuşkusuz doğru yol, Allah'ın (gösterdiği) dosdoğru yoldur." Eğer sana gelen bunca ilimden sonra onların hevâ (arzu ve tutku)larına uyacak olursan, senin için Allah'tan ne bir dost vardır, ne de bir yardımcı.
- 121 Kendilerine verdiğimiz Kitabı gereği gibi okuyanlar, işte ona iman edenler bunlardır.¹²² Kim de onu inkâr ederse, artık onlar kayba uğrayanların ta kendileridir.
- 122 Ey İsrâiloğulları!¹²³ Size bağışladığım nimetimi ve sizi (bir dönem) alemlere muhakkak üstün kıldığımı anın.
- 123 Ve hiç kimsenin hiç kimse adına bir şey ödeyemeyeceği, hiç kimseden bir kurtuluş karşılığı (fidye) alınmayacağı ve hiç kimseden bir şefâatin kabul edilmeyeceği ve yardım görülmeyeceği bir günden korkun.
- 124 Hani Rabbi, İbrâhim'i birtakım kelimelerle denemeden geçirmişti.¹²⁴ O da bunları tam olarak yerine getirmişti. (O zaman Allah, İbrâhim'e): "Seni şüphesiz insanlara imam kılacağım" demişti. (İbrâhim) "Ya soyumdan olanlar?" deyince (Allah), "Zâlimler benim ahdimde erişemez" demişti.¹²⁵
- 125 Hani Evi (Kâ'be'yi) insanlar için bir toplanma ve güvenlik yeri kıldık. "İbrâhim'in makamını namaz yeri edinin", İbrâhim ve İsmail'e de, "Evi'mi tavaf edenler, itikafa çekilenler ve rûkû ve secde edenler için temizleyin" diye ahid verdik.¹²⁶

AÇIKLAMA

120. Diğer âyetler bir yana, en göze çarpan ve en açık âyet Hz. Muhammed'in (s.a.v.) kişiliği idi. O'nun peygamber olmadan önceki hayatını, ülkesinin ve kavminin şartlarını, büyüdüğü çevre ve ortamı ve peygamber olmadan önceki hayatının kırk yılını nasıl geçirdiğini çok iyi biliyorlardı. Tüm bunlarda, şu anda yaptığı büyük ve harika işlere vesile olabilecek hiçbir şey olmadığını da iyice anlıyorlardı. O halde, O, gerçekten Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) olmalıydı. Bu, o denli açık bir âyetti ki, bundan sonra başka bir işaret veya mucizeye gerek yoktu.

121. Yani, "Bu insanların Sen'den hoşlanmamalarının nedeni, Hakk'ı arayan samimi kimseler olmaları ve Sen'in Hakk'ı, gereği gibi

açıkça anlatmayı becerememen değildir. Aksine, onların sana karşı çıkmalarının nedeni, senin Hakk'ı o denli açıkça ortaya koyup onlara, dini kendi arzu ve isteklerine göre değiştirebilecekleri bir boşluk bırakmandır. Bu nedenle onları bırak ve uzlaşmaya çalışma; çünkü sen dine karşı onların takındığı tavrı takınmadıkça, onlar senden razı olmazlar. Eğer sen de onlar gibi ikiyüzlülük yapsan ve Allah'a ibâdeti nefse tapınma için bir kılıf olarak kullansan, o zaman senden hoşnut olurlardı. İnanç ve kötü amellerinde onlara uymadıkça, onları hoşnut edemezsin."

122. Burada Ehl-i Kitap'tan Kur'ân'ı samimiyetle inceleyen ve O'nu doğru buldukları için kabul eden dindar bir grup kastediliyor.

123. Buradan itibaren yeni bir hitâb başlıyor. Bu hitâbı anlayabilmek için aşağıdaki noktalar göz önünde bulundurulmalıdır:

1) Hz. İbrâhim (a.s.) Hz. Nûh'tan (a.s.) sonra Allah tarafından İslâm'ın evrensel mesajını yaymakla görevlendirilen ilk peygamberdi. Davetine kendi ülkesi olan Irak'ta başladı ve insanları İslâm'a (Allah'a teslim olmaya) çağırdı. Daha sonra aynı görevle Suriye, Filistin, Mısır ve Arabistan'a gitti. Bunu takiben, çeşitli yerlere elçilerini gönderdi. Yeğeni Lût'u eski Ürdün'e; oğlu İshâk'ı Suriye ve Filistin'e; büyük oğlu İsmail'i de Arabistan'a gönderdi. Daha sonra Allah O'na, Mekke'de, Kâ'be adı verilen bir ibâdetgâh yapmasını ve orayı davetinin merkezi olarak belirlemesini emretti.

2) Hz. İbrâhim'in (a.s.) iki oğlundan iki kavim meydana geldi; İsmailoğulları ve İsrâiloğulları. Birincisi Arabistan'a yerleşen Hz. İsmail'in (a.s.) torunlarıydı. Kureyş ve diğer bazı Arap kabileleri O'nun doğrudan torunları oluyorlardı. Fakat gerçekte Hz. İsmail'in (a.s.) torunları olmayan Arap kabileleri de, O'nun davetinden az çok etkilendikleri için O'nun torunları olduklarını iddia ediyorlardı. İkincisi, yani İsrâiloğulları, İshâk'ın oğlu Ya'kûb'un torunlarıydılar. Hz. Yûsuf, Hz. Mûsâ, Hz. Dâvûd, Hz. Süleyman, Hz. Yahyâ, Hz. İsâ (Allah'ın selâmı hepsinin üzerine olsun) ve birçok peygamber bunların arasından çıkmıştır. Bunlar Hz. İsrâil'den (Ya'kûb'un ikinci ismi) sonra İsrâiloğulları adını almışlardır. Onların dinini kabul eden başka gruplar da bu kavme katılmışlardır. Hz. İsâ (a.s.) dahil bütün İsrâil peygamberleri İslâm'ı, Allah'a teslimiyeti yaymaya çalışmışlardır. Fakat İsrâiloğulları bozulup dinlerini (İslâm) kaybedince, Yahudiliği, daha sonra da Hıristiyanlığı icad etmişlerdir.

3) Hz. İbrâhim (a.s.), bütün insanları Allah'a teslim olmaya çağırmak

ve onları Allah'ın hidâyeti doğrultusunda ıslâh etmekle görevlendirilmişti. Kendisi de teslim olmuş, Allah'tan aldığı bilgiye uygun hareket etmiş, bu bilgiyi yaymak ve bütün insanları Evren'in Hâkimi'ne boyun eğmeye ikna etmek için elinden geleni yapmıştı. Bu nedenle de, dünyaya önder olarak seçilmişti. Daha sonra O'nun liderliği, tüm sorumluluklarıyla birlikte İshâk ve Ya'kûb'un torunları olan İsrâiloğulları'na devredilmişti. İsrâiloğulları'ndan tekrar tekrar hatırlamaları istenen özel nimet işte budur. Buna uygun bir şekilde, Kudüs'teki Kutsal Ma'bed, Hz. Süleyman (a.s.) döneminde merkez ve Allah'a ibâdet edenlerin *kıblesi* (namazda yüzün döndürüleceği yer) yapılmıştı. İsrâiloğulları bu görevin önderleri olarak kaldıkları sürece de Kutsal Ma'bed aynı şekilde korundu.

4) Buraya kadar yapılan hitaplardan (40-121. âyetler) Allah, İsrâiloğulları'nı önderlikleri sırasında işledikleri günahlar nedeniyle suçluyor. Bu nedenle Kur'ân, onların ahlâkî durumuna işaret ederek diyor ki: "Siz, size verilen nimete lâıyk olmadığınızı gösterdiniz. Size verilen önderlik vazifelerini ihmal etmekle kalmayıp, Allah'ın hidâyetini de hayatınızdan çıkardınız. Şimdi olaylar öyle bir dereceye geldi ki, artık siz önderliğe uygun olmayan bir millet hâline geldiniz."

5) Onlara, insanlığa önderlik etmenin Hz. İbrâhim'in (a.s.) soyundan gelenlerin tekelinde olmadığı; çünkü hiç kimsenin doğuştan getirdiği özellikleri nedeniyle böyle bir hak iddia edemeyeceği söyleniyor. O, sadece Hz. İbrâhim (a.s.) gibi kendisini Allah'a teslim eden ve O'nun hidâyeti üzere olan kullarına lütfedilen bir mertebedir. İsrâiloğulları, yoldan saptıkları ve önderliğe uygun olmadıklarını gösterdikleri için bu görevden alınmışlardır.

6) Hz. İbrâhim'in (a.s.) soyundan geldikleri için övünen İsrâiloğulları dışındaki Yahudi ve Hıristiyanların da, Hz. İbrâhim'in (a.s.) yolundan saptıkları bildiriliyor. Aynı şekilde Hz. İsmail kanalıyla Hz. İbrâhim'e (Allah'ın selam'ı üzerine olsun) bağlandıkları için övünen Arabistan müşriklerine de, Hz. İbrâhim ve Hz. İsmail'in yolundan saptıkları için önderliğe lâıyk olmadıkları söyleniyor.

7) Artık İsrâiloğulları önderlik görevlerinden alınmışlardır. Bundan sonra Hz. İsmail (a.s.) ve Hz. İbrâhim'in (a.s.) duâlarına uygun olarak neden Hz. İsmail'in (a.s.) soyundan Hz. Muhammed'in (s.a.v.) peygamber olarak seçildiği gösteriliyor. O'nun peygamber olarak seçilmesinin nedeni, kendinden önceki bütün peygamberlerin uyduğu yola tâbi olmasıdır. O ve O'na uyanlar Allah tarafından gönderilen bütün peygamber-

lere inandılar ve bütün dünyayı, daha önceki peygamberlerin çağırdığı yola davet ettiler. Bu nedenle, sadece Hz. Peygamber'e (s.a.v.) uyanlar önderliğe uygun niteliklere sahiptirler.

8) Önderliğin el değiştirmesiyle merkezin de değişmesi gerekiyordu. İsrâiloğulları'nın önderlik ettiği dönemde Kudüs'teki Ma'bed, merkez ve tüm Hakk'a inananların kiblesi idi. Bu nedenle ilk önceleri, Hz. Muhammed (s.a.v.) ve O'na inananlar namazda o tarafa dönüyorlardı. Fakat İsrâiloğulları önderlikten alındıklarında doğal olarak Mescid-i Aksâ kible olmaktan çıktı. Bundan sonra Hz. Muhammed'in (s.a.v.) davete başladığı yer olan Mekke'deki Kâ'be'nin kible olacağı ilân edildi. Kâ'be aynı zamanda Hz. İbrâhim'in (a.s.) davet merkezi olduğu için, ne İsrâiloğulları, ne de Araplar buna karşı çıkamazlardı. Çünkü her iki grup da Hz. İbrâhim'i (a.s.) ataları olarak kabul ediyorlardı. Bu nedenle Kâ'be'nin merkez yapılmasına karşı öne sürebilecekleri hiçbir sebepleri yoktu. Fakat inatçı insanların, Hakk'ın hak olduğunu bildikten sonra da O'na karşı çıkmaya devam ettikleri bir gerçektir.

9) Allah Müslümanları önderler olarak ilân ettikten ve Kâ'be'yi merkez tayin ettikten sonra, önderlik görevlerini yapabilmeleri için onlara belli talimâtlar veriyor. (Bkz. 153-186. âyetler)

124. Kur'ân'ın değişik yerlerinde Hz. İbrâhim'in (a.s.) insanlara imam ve rehber tayin edilmeden önce tâbi tutulduğu zor imtihanlardan bahsedilir. Hz. İbrâhim (a.s.) bu imtihanları başarıyla atlatıp bu büyük sorumluluğu yerine getirebileceğini isbatladığında bu yüksek dereceye ulaşmıştı. Hakikat O'na vahyolunduktan sonra tüm hayatı bir dizi fedâ-kârlıklarla geçmişti. O, hayatında değerli olan her şeyi fedâ etmiş ve Hakk yolunda her türlü zorluğa göğüs germiştir.

125. Yani, "Bu vaad, sadece, senin soyundan iyi ve yetenekli olan kimseler için geçerlidir; zâlimler için değil." Bu nedenle sapık İsrâiloğulları ve putperest İsmailoğulları bu vaade dahil değildirler.

126. Ev'in temizlenmesi sadece pislik için değil, Allah dışında tapılan her şey için de geçerliydi. Allah'ın Evi'nin gerçekten temizlenebilmesi demek, orada Allah'tan başkasının adının anılmaması demektir. Çünkü başka birine ibâdet veya yardım için başka bir ismin anılması evi kirletir. Bu âyet kapalı bir şekilde, Kâ'be'de put bulunduran ve Allah yerine onlara tapan Kureyşlileri uyarmaktadır. Yani Hz. İbrâhim'in (a.s.) ve Hz. İsmail'in (a.s.) vârisleri olmakla övünen bu putperestler, bu mirasın gereklerini yerine getirmiyorlardı. Bu nedenle onlar da, İsrâiloğulları gibi, Allah'ın Hz. İbrâhim'e (a.s.) verdiği söze aykırı davranıyorlardı.

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا بَلَدًا ءَامِنًا
وَأَرْزُقْ أَهْلَهُ مِنَ الشَّمَرَاتِ مَنْ ءَامَنَ مِنْهُمْ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ
قَالَ وَمَنْ كَفَرَ فَأُمَتِّعُهُ قَلِيلًا ثُمَّ أَضْطَرُّهُ إِلَىٰ عَذَابِ النَّارِ وَبِئْسَ
الْمَصِيرُ ﴿١٢٦﴾ وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْمَاعِيلُ
رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿١٢٧﴾ رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا
مُسْلِمِينَ لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةٌ مُّسْلِمَةٌ لَّكَ وَارِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ
عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿١٢٨﴾ رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا
مِّنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ ءَايَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ
وَيُزَكِّيهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١٢٩﴾ وَمَنْ يَرْغَبْ عَن مِّلَّةِ
إِبْرَاهِيمَ إِلَّا مَن سَفِهَ نَفْسَهُ وَلَقَدْ اصْطَفَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا وَإِنَّهُ فِي
الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١٣٠﴾ إِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ أَسْلِمْتُ
لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٣١﴾

126 Hani İbrâhim: “Rabbim, bu şehri bir güvenlik yeri kıl ve halkın-
dan Allah’a ve âhiret gününe inananları ürünlerle rızıklandır” de-
mişti de (Allah:) “Küfredeni de az bir süre yararlandırı, ¹²⁷ sonra
onu ateşin azabına uğrattım; ne kötü bir dönüştür o” demişti.

127 İbrâhim, İsmail’le birlikte Evin (Kâ’be’nin) sütunlarını yükseltti-
ğinde (ikisi şöyle duâ etmişti:) “Rabbimiz bizden (bunu) kabul et,
şüphesiz, Sen işiten ve bilensin”;

- 128 “Rabbimiz, ikimizi sana teslim olmuş (Müslümanlar) kıl ve soyumuzdan da sana teslim olmuş (Müslüman) bir ümmet (kıl). Bize ibâdet yöntemlerini (yer veya ilkelerini) göster ve tevhemizi kabul et. Şüphesiz, Sen tevbeleri kabul eden ve esirgeyensin.”
- 129 “Rabbimiz, içlerinden onlara bir peygamber gönder,¹²⁸ onlara âyetlerini okusun, Kitabı ve Hikmeti öğretsin ve onları arındırsın. Şüphesiz, Sen güçlü ve üstün olansın, hüküm ve hikmet sahibisin.”¹²⁹
- 130 Kendi nefsinin aşağılık kılından başka, İbrâhim’in dininden kim yüz çevirir? And olsun, biz onu dünyada seçtik, gerçekten âhirette de o sâlihlerdendir.
- 131 Rabbi ona: “Teslim ol”¹³⁰ deyince (o:) “Alemlerin Rabbine teslim oldum” demişti.

AÇIKLAMA

127. Hz. İbrâhim (a.s.), soyundan gelenler için Allah’tan bol nimet diledi. İleride ortaya çıkacak zâlimleri bu dileğinin dışında tuttu. Bunun nedeni, Allah’ın da onları önderlik vaadinden hariç tutmasıydı. Fakat Allah, onun bu yanlış anlamasını düzeltti ve şöyle dedi: “Bu iki şey arasında çok büyük bir fark var. Önderlik sadece gerçek mü’minlere; fakat dünya nimetleri hem mü’minlere, hem de kâfirlere verilecektir.”

Bu, aynı zamanda kişinin sahip olduğu servetin, Allah katında o kişiden razı olmasının bir ölçüsü olmadığını da göstermektedir. Eğer, bir kimseye çok mal verilmişse, bu, Allah’ın ondan razı olduğu ve önderliğe layık olduğu anlamına gelmez.

128. “Onların temizlenmesi”, inançların, amellerin, fikirlerin, alışkanlıkların, âdetlerin, kültürün, siyasetin, kısacası hayatın her yönünün temizlenmesi demektir.

129. Allah büyük bir kudrete ve hikmete sahip olduğu için Hz. İbrâhim’in (a.s.) duâsını kabul etmiş ve Hz. Muhammed’i (s.a.v.) peygamber tayin etmiştir.

130. Metinde kullanılan Arapça kelime, “Müslüman ol” veya “İslâm’ı kabul et” (Allah’ın isteğine boyun eğ) anlamlarına gelen “*eslim*”dir. O halde Müslüman, kendisini tamamen Allah’a teslim eden ve O’na itâat eden, Rab, Mâlik, Hâkim, Yönetici, Kanun koyucu ve Ma’bûd olarak yalnız Allah’ı kabul eden O’nun koyduğu hayat düzenini yaşayan kimse-dir. İslâm, bu inanç ve tutum üzerine kurulan bir dinî sistemdir. Farklı ülke ve milletlere gelen bütün peygamberlerin dini de buydu.

وَوَصَّىٰ بِهَا إِبْرَاهِيمُ بَنِيهِ وَيَعْقُوبُ يٰبَنِيَّ إِنَّ
 اللَّهَ اصْطَفَىٰ لَكُمُ الدِّينَ فَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿١٣١﴾ أَمْ
 كُنْتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتُ إِذْ قَالَ لِبَنِيهِ مَا تَعْبُدُونَ
 مِن بَعْدِي قَالُوا نَعْبُدُ إِلَهَكَ وَإِلَهَ آبَائِكَ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ
 وَإِسْحَاقَ إِلَهُهَا وَاحِدًا وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿١٣٢﴾ تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ
 خَلَتْ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُم مَّا كَسَبْتُمْ وَلَا تُسْأَلُونَ عَمَّا كَانُوا
 يَعْمَلُونَ ﴿١٣٣﴾ وَقَالُوا كُونُوا هُودًا أَوْ نَصَارَىٰ تَهْتَدُوا قُلْ بَلْ مِلَّةَ
 إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٣٤﴾ قُولُوا ءَامَنَّا بِاللَّهِ وَمَا
 أُنزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنزِلَ إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ
 وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَمَا أُوتِيَ مُوسَىٰ وَعِيسَىٰ وَمَا أُوتِيَ النَّبِيُّونَ
 مِن رَّبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِّنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿١٣٥﴾ فَإِنْ
 ءَامَنُوا بِمِثْلِ مَا ءَامَنْتُمْ بِهِ فَقَدْ آهَتُوا وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا هُمْ فِي
 شِقَاقٍ فَسَيَكْفِيكَهُمُ اللَّهُ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿١٣٦﴾ صِبْغَةَ اللَّهِ
 وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ صِبْغَةً وَنَحْنُ لَهُ عٰبِدُونَ ﴿١٣٧﴾

- 132 Bunu İbrâhim, oğullarına vasiyet etti, Ya'kûb da:¹³¹ "Oğullarım! Şüphesiz Allah sizlere bu dini¹³² seçti; siz de ancak Müslüman olarak can verin" (diye benzer vasiyette bulundu.)
- 133 Yoksa siz, Ya'kûb'un ölüm anında, orada şâhidler miydiniz? O, oğullarına: "Benden sonra kime ibâdet edeceksiniz?" demişti de, onlar: "Senin ilâhına ve babaların İbrâhim, İsmail ve İshâk'ın ilâhı olan tek bir ilâha ibâdet edeceğiz; bizler ona teslim olmuşuz."¹³³ demişlerdi.
- 134 Onlar bir ümmetti; gelip geçti. Onların kazandıkları kendilerinin, sizin kazandıklarınız sizindir. Siz, onların yaptıklarından sorumlu tutulmayacaksınız.¹³⁴
- 135 Dediler ki: "Yahudi veya Hıristiyan olun ki hidâyete eresiniz." De ki: "Hayır, (biz) Hanif (muvahhid) olan İbrâhim'in dini (üzereyiz); o müşriklerden değildi."¹³⁵
- 136 Deyin ki: "Biz Allah'a, bize indirilene, İbrâhim, İsmail, İshâk, Ya'kûb ve torunlarına indirilene, Mûsâ ve İsâ'ya verilen ile peygamberlere Rabbinden verilene iman ettik. Onlardan hiçbirini diğerinden ayırt etmeyiz¹³⁶ ve biz O'na teslim olmuşlarız."
- 137 Şayet onlar da, sizin inandığınız gibi inanırlarsa, kuşkusuz doğru yolu bulmuşlardır; yok eğer yüz çevirirlerse, onlar elbette bir (çelişki ve) aykırılık içindedirler. Sana ise, onlara karşı Allah yeter. O, iştiridir, bilendir.
- 138 Allah'ın boyası;¹³⁷ Allah'ın boyasın'dan daha güzel boyası olan kim? Biz (yalnızca) O'na kulluk edenleriz.

AÇIKLAMA

131. İsrâiloğulları doğrudan Hz. Ya'kûb'un (a.s.) torunları olduğu için özellikle O'nun adı anılıyor.

132. Arapça "*din*" kelimesi, İngilizce'deki "*religion*" kelimesinden daha geniş kapsamlı bir kelimedir. O hayatın tümünü kapsar, fert ve toplum hayatının hiçbir yönü onun sınırları dışında kalmaz.

133. Kitâb-ı Mukaddes'te, Hz. Ya'kûb'un (a.s.) ölümüyle ilgili tüm ayrıntıların anlatılmasına rağmen, Onun bu son isteğine değinilmemektedir. Talmud'da ise ayrıntılı bir şekilde ele alınmaktadır ve özü hemen hemen Kur'an'dakiyle aynıdır:

“Ya’kûb dünyadan ayrılacağı zaman oğullarını çağırdı ve onlara dedi ki: Rabbiniz olan Allah’a ibâdet edin; O atalarınızı kurtardığı gibi, sizi de bütün zorluklardan kurtaracaktır... Çocuklarınıza Allah’ı sevmeyi ve O’nun emirlerine uymayı öğretin; çünkü Allah âdil olanları ve her işinde doğru yolda yürüeni korur...” Ya’kûb’un oğulları cevap verdiler. “Babamız, bize emrettiklerinin hepsini yapacağız. Allah, bizim yardımcı-mız olsun.” Ya’kûb şöyle dedi: “Eğer O’nun yolundan sağa ve sola sapmazsanız, Allah sizinle olacaktır.”

Hz. Ya’kûb (a.s.), Rodwell edisyonunda “*Midr. Rabbah*”dan naklen aynı şeyi zikretmektedir: “Bir tek olan Kutsal Varlık hakkında kalbinizde hiç şüphe var mı?” Onlar şöyle dediler: “Ey İsrâil babamız, dinle! Senin kalbinde şüphe bulunmadığı gibi bizimkinde de şüphe yoktur. Çünkü Rab, bizim Allah’ımızdır ve O tektir.”

134. Yani, “Siz onların torunları olmanıza rağmen, onlarla aranızda gerçek bir bağ yoktur. Onların yolundan saptıktan sonra, onlarla aranızda bir bağ olduğunu iddia etmeye hakkınız da yoktur. Allah, size atalarınızın ne yaptığını değil, kendinizin ne yaptığını soracaktır.”

Bizim “amel ve iş” dediğimiz şeyler, Kur’ân’a göre, bizim kazançlarımızdır. Çünkü her hareket, her iş, ya iyi ya da kötü bir sonuç doğurur. Eğer yaptığımız iş iyi ise, Allah bizden razı olacak ve bize bunun karşılığı olan mükâfâtı verecektir. Eğer yaptığımız iş kötü ise, Allah buna denk gelen cezayı bize verecektir. Kur’ân sonuçlarının ciddiyetine dikkat çekmek için yapılan iş ve hareketleri kazanç olarak niteliyor.

135. Bu cevabın önemini kavrayabilmek için iki şey göz önünde bulundurulmalıdır: 1) Yahudilik ve Hristiyanlık, Hz. İbrâhim’in (a.s.) ölümünden çok sonra ortaya çıkmıştır. Özel âyinleri, düzenlemeleri vs. ile birlikte Yahudilik, Hz. İsâ’dan (a.s.) dört yüz yıl kadar önce doğmuş ve bu adı almıştır. Hristiyanlık ise, Hz. İsâ’nın (a.s.) göğe yükselmesinden çok sonra bu adı almış ve bu özel inanç ve şekle girmiştir. Bu nedenle doğru yolda olmak için Hristiyan veya Yahudi olunması gerektiği iddiası tarihsel olarak uygulanamaz bir iddiadır. Çünkü bu durumda Hz. İbrâhim (a.s.), Hz. İsâ (a.s.) ve diğer bütün peygamberler, Hristiyanlık ve Yahudiliğin ortaya çıkmasından önce yaşayan tüm iyi insanlar, sadece onların yaşadıkları dönemde bu dinler olmadığı için doğru yolda sayılmayacaklardır. Bu nedenle Yahudi ve Hristiyanlar ne peygamberlerin doğru yolda olmadığını, ne de onların Hristiyan veya Yahudi oldukları-

nı iddia edemezlerdi. Bunun aksine, onlara göre gerçek hidâyet, onları ayrı dinlere bölen belirli özellikler değil, Allah'ın bütün peygamberleri tarafından gösterilen ve tüm çağlardaki iyi insanların uyduğu evrensel bir yoldur.

2) Bu cevap aynı zamanda *şirk* işleyen ve böylece ibâdetde, teslimiyette, saygıda ve itâatte Allah'a ortak koşmayan Hz. İbrâhim'in (a.s.) yolundan sapan Yahudi ve Hristiyanları uyarmayı amaçlıyor. Onlar bunu inkâr edemezler; çünkü kendi ellerindeki kitaplar buna şâhidlik etmektedir.

136. “Onlar arasında hiçbir ayrım yapmayız” ifadesi, “Allah'ın gönderdiği bütün peygamberlere inanırız ve hiçbirini inkâr etmeyiz” anlamına gelir. Allah'tan gelen bütün peygamberlerin aynı Hakk'ı (gerçek) getirdikleri ve insanları aynı Hidâyet'e (Doğru Yol) çağırdıkları bir gerçektir. Bu nedenle Hakk'a (Doğru Yol) uyan herkes, bütün peygamberleri kabul etmelidir. Bir peygamberi kabul edip de diğerini inkâr eden kişi, gerçekte kendi kabul ettiği peygamberi de reddetmektedir. Onlar Hz. Mûsâ, Hz. İsâ ve diğer peygamberlerin (Allah'ın selamı üzerlerine olsun) öğrettiği evrensel davete uymuş olsalardı, diğer peygamberleri (Örn. Hz. Muhammed'i (s.a.v.)) inkâr etmezlerdi. Gerçekte onlar hiçbir peygamberin öğretilmesine uymamaktadırlar. Onlar sadece kendi peygamberlerine uydıklarını iddia ederler; çünkü babaları öyle yapmıştır. Bu nedenle onların gerçek dini, önyargı, ırkçılık ve gözü kapalı bir şekilde atalarına uymaktır.

137. “Biz rengi Allah'tan alırız” anlamına da gelebilir.

Hristiyanlık'tan önce, Yahudiler arasında, Yahudiliği kabul eden kimseleri yıkamak bir âdet olmuştu. Yıkanan (vaftiz edilen) kimsenin bütün günahlarının temizleneceği ve onun yeni bir hayat rengine kavuşacağı ifade edilmek üzere böyle yapıldı. Daha sonra bu âdet Hristiyanlar tarafından benimsendi ve “vaftiz” adını aldı. Vaftiz, suya batırma ve su ile ıslatma şeklinde yerine getirilen bir başlangıç ayini veya Kilise'nin kutsama törenidir. Sadece dine yeni girenlere değil, yeni doğan bebeklere de uygulanır.

Kur'an, bu “renk verme” töreninin kurtuluş için gerekli olmadığından, özünde zarûrî bir şeylerin bulunmadığını söyler. Bu amaçla kişi, O'nun yolundan gidip, O'nun kanunlarına uyarak Allah'ın rengine boyanmalıdır.

قُلْ

اتَّحَاجُّونَنَا فِي اللَّهِ وَهُوَ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ وَلَنَا أَعْمَلُنَا وَلَكُمْ
 أَعْمَلُكُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُخْلِصُونَ ﴿١٣٨﴾ أَمْ تَقُولُونَ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ
 وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطَ كَانُوا هُودًا أَوْ
 نَصَارَى قُلْ ءَأَنْتُمْ أَعْلَمُ أَمِ اللَّهُ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَتَمَ شَهَادَةً
 عِنْدَهُ مِنَ اللَّهِ وَمَا اللَّهُ بِغَفِيلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٣٩﴾ تِلْكَ أُمَمٌ قَدْ
 خَلَتْ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ وَلَا تُسْأَلُونَ عَمَّا كَانُوا
 يَعْمَلُونَ ﴿١٤٠﴾ سَيَقُولُ السُّفَهَاءُ مِنَ النَّاسِ مَا وَلَّهُمْ عَن قِبَلِهِمْ
 الَّتِي كَانُوا عَلَيْهَا قُلِ لِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى
 صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿١٤١﴾ وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا
 شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا وَمَا جَعَلْنَا
 الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنْتَ عَلَيْهَا إِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعِ الرَّسُولَ مِمَّنْ يَنْقَلِبُ
 عَلَى عَقْبَيْهِ وَإِنْ كَانَتْ لَكَبِيرَةً إِلَّا عَلَى الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ وَمَا
 كَانَ اللَّهُ لِيُضِلَّ عَمَّا يَمُنُّكُمْ إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرَّءُوفٌ رَحِيمٌ ﴿١٤٢﴾

139 De ki: "O bizim de Rabbimiz, sizin de Rabbiniz¹³⁸ iken, bizimle Allah hakkında (sözde kanıtlarla) tartışmalara mı giriyorsunuz? Bizim amellerimiz bizim, sizin de amelleriniz sizindir. Biz, O'na gönülden bağlanmış (muhtlis) olanlarız."¹³⁹

- 140 Yoksa siz, gerçekten İbrâhim'in, İsmail'in, İshâk'ın, Ya'kûb'un ve torunlarının Yahudi veya Hristiyan olduklarını mı söylüyorsunuz? De ki: "Siz mi daha iyi biliyorsunuz, yoksa Allah mı?"¹⁴⁰ Allah'tan kendisinde olan bir şehâdeti gizleyenden daha zâlim olan kimdir? Allah, yapmakta olduklarınızdan gafil olmayandır.¹⁴¹
- 141 Onlar, bir ümmetti, gelip geçti; onların kazandıkları kendilerinin, sizin kazandıklarınız sizindir. Siz, onların yaptıklarından sorumlu tutulmayacaksınız.
- 142 İnsanlardan birtakım beyinsizler: "Onları daha önce üzerinde bulundukları kiblelerinden çeviren nedir?" diyecekler.¹⁴² De ki: "Doğu da Allah'ındır, batı da. Dilediğini dosdoğru yola yöneltip iletir."¹⁴³
- 143 Böylece biz sizi, insanlara şâhid (ve örnek) olmanız için vasat bir ümmet kıldık; peygamber de üzerinizde bir şâhid olsun.¹⁴⁴ Senin üzerinde bulunduğu (yönü, Kâ'be'yi) kible yapmamız, peygambere uyanları, iki topuğu üzerinde gerisin geri dönenlerden ayırt etmek içindir.¹⁴⁵ Doğrusu (bu), Allah'ın hidâyete ulaştırdıklarının dışında kalanlar için büyük (bir yük)tür. Allah, imanınızı boşa çıkaracak değildir. Şüphesiz, Allah, insanlara şefkat edendir, esirgeyendir.

AÇIKLAMA

138. Yani, "Bizim söylediğimiz tek şey şudur: Allah hepimizin Rabbidir ve hepimiz O'na teslim olmalıyız. O halde neden Allah hakkında bizimle tartışıyorsunuz? Bu bizimle tartışma konusu teşkil edecek bir mesele mi? Aslında sizinle tartışmaya hakkı olan bizleriz, siz değil. Çünkü Allah'a başka ma'budları ortak koşanlar biz değil, sizlersiniz."

Arapça metin şu anlama da gelebilir: "Bizimle Allah (rızası) için mi tartışıyorsunuz? Eğer önyargılarınız veya dünyevî çıkarlarınız için değil de, Allah için bizimle tartışıyorsanız, bu tartışma kolayca çözüme bağlanabilir."

139. Yani "Siz kendi işlediklerinizden sorumlusunuz, biz de kendi işlediklerimizden. Eğer ilâhlıkta Allah'a ortak koştuysanız ve onlara ibâdet ve itâat ettiyseniz, böyle yapmakta serbestsiniz. Fakat bu davranışınızın sonuçlarına da siz katlanacaksınız. Bizimle yaptığınız tartışmaya gelince, bizim size verdiğimiz ibâdet özgürlüğünü siz de bize verseniz, bu tartışma kolayca çözülebilir. Biz, sizin Allah'a eşler koşmanıza karşı çıkmadığımıza göre, siz de en azından, ibâdet ve teslimiyette tek olarak seçtiğimiz Allah'a hiçbir ortak koşmadan ibâdet etme hakkınıza ses çıkarmamalısınız."

140. Bu soru, cehâletleri nedeniyle gerçekten bu büyük peygamberlerin Yahudi veya Hıristiyan olduklarına inanan sıradan Yahudi ve Hıristiyanlara yöneltilmektedir.

141. Bu soru, Hıristiyanlık ve Yahudiliğin daha sonraki bir çağda kurulu ibâdet şekilleri ile ortaya çıktığını bilen bilgin ve din adamlarına yöneltilmektedir. Buna rağmen onlar Hakk'ın kendi mezheblerinin tekeline olduğu yanlış inancı içindeydiler. Bunun yanı sıra câhil halkı da, ebedî kurtuluşun, peygamberlerden çok sonra din adamları, rahipler, yorumcular ve tefsirciler tarafından icad edilen bu inanç, düzenleme ve ayinlere bağlı olduğu konusunda aldatıyorlardı. Ne zaman "İbrâhim, İshâk, Ya'kûb ve diğer peygamberler sizin mezheplerinizden hangisine dahildirler?" şeklinde bir soru ile karşılaşsalar, buna asla direkt bir cevap veremiyorlardı. Çünkü peygamberlerin kendi mezheblerine dahil oldukları gibi tarihin yalanlayacağı saçma bir iddiada bulunamazlardı. Fakat bu gerçeğe rağmen, açıkça, peygamberlerin ne Yahudi, ne de Hıristiyan olmadıklarını söyleyemezlerdi; çünkü bu da, otomatik olarak kendi iddialarını çürütürdü.

142. Burada *kıblenin* Kudüs'teki Mescid-i Aksâ'dan, Mekke'deki Mescid-i Haram'a çevrilmesi kastediliyor. Önceleri Hz. Peygamber (s.a.v.) namazda yüzünü Kudüs'e doğru çevirirdi; fakat hicretin ikinci yılının ortalarında yüzünü Kâ'be'ye (Mekke) döndürmesi emredildi. Kible'nin değiştirilmesi ve bunun anlamı hakkında ileriki âyetlerde ayrıntılı açıklama yapılacaktır.

143. Bu değişikliğin asıl önemini kavrayamayan bazı anlayızsız kişiler, mü'minlerin zihninde şüphe uyandırmak için çeşit çeşit fikirler öne sürmeye başladılar. Beyinsiz oldukları için, Allah'ın belli bir nokta veya yön ile sınırlı olduğunu, kible değişikliğinin Allah'tan yüz çevirmek anlamına geldiğini düşünüyorlardı. Bu saçma fikir, doğunun da, batının da Allah'a ait olduğu ilân edilerek cevaplandırılmıştır. Kiblenin belli bir yönde olması, Allah'ın sadece o yönde olduğu anlamına gelmez. Kendilerine hidâyet verilenler, bu tür kısır görüşlerle kendilerini meşgul etmezler. (Bkz. Bakara: 115-116)

144. Bu, İslâm ümmetinin önderliğinin ilân edilmesidir. "Böylece" (*kezâlik*) sözü, hem Hz. Muhammed (s.a.v.), hem de kıblenin değiştirilmesini kastetmektedir. Müslümanlar kendilerinin "vasat ümmet" olmalarını sağlayan üstün meziyetlere, Hidâyet'e tâbi olarak ulaşmışlardı. Kiblenin, Mescid-i Aksâ'dan Kâ'be'ye çevrilmesi ise, İsrâiloğulları'nın önderlik görevinden alınıp yerine Müslümanların konulduğunu gösteriyordu. Bu nedenle kıblenin Kudüs'ten Kâ'be'ye çevrilmesi beyinsizlerin sandığı gibi sadece bir yön değişikliği değil, aslında önderlik görevinin İsrâiloğulları'ndan alınıp Hz. Muhammed'e (s.a.v.) inananlara verildiğinin ilânı idi.

Arapça “*ümme-i vasat*” kelimesi, başka bir dilde hiçbir kelimenin tam anlamını ifade edemeyeceği kadar geniş anlamlıdır. O, belirli sınırları aşmayan, orta yolu izleyen, diğer milletlere âdil davranan ve diğer milletlerle olan ilişkilerini hak ve adâlete dayandıran doğru ve soylu bir toplumdur.

“*Böylece biz sizi, insanlara şâhid (ve örnek) olmanız için vasat bir ümmet kıldık; peygamber de üzerinizde bir şâhid olsun*” âyetinin anlamı:

Bütün insanların bir araya toplanacağı kıyâmet gününde her peygamberden, kendisine vahyolunan Hakk’ı hiç gizlemeksizin söz ve fiil ile ümmete tebliğ ettiğini isbatlayacak deliller göstermesi istenecektir. Buna karşılık ümmetten de, peygamberden aldığı şekliyle Hakk’ı söz ve fiil ile diğer insanlara tebliğ etmek için elinden geleni yaptığını gösterir deliller istenecektir.

Şuna da dikkat edilmelidir ki Allah, önderlik şerefiyle, insanlar önünde Hakk’a şâhidlik etme görevini aynı düzeyde tutmaktadır. Önderlik şerefli bir konum olmakla birlikte, yanında birçok şerefli sorumlulukları da getirmektedir. Bu görev peygamberin diğer insanlara şâhidlik etmesi gibi, İslâm toplumunun diğer insanlar önünde hakkın, doğruluğun ve adâletin yaşayan şâhidleri olmalarını ve hakkın, doğruluğun ve adâletin anlamını tüm dünyaya göstermelerini gerektirir. Bu görev sebebiyle hesaba çekilecek İslâm toplumuna çok büyük sorumluluk düşer. Nasıl Hz. Peygamber (s.a.v.) Allah’ın hidâyetini tebliğ etmekle görevli idiye, aynı şekilde mü’minler de hidâyeti diğer insanlara tebliğ etmekle sorumludurlar. Eğer Allah huzurunda bu görevi ellerinden geldiğince iyi bir şekilde yerine getirdiklerini gösteremezlerse, orada cezalandırılacaklardır. Eğer Hakk’ın şâhidleri olarak görevlerinde en ufak bir gevşeklik göstermişlerse, kendi kötü amelleri ile birlikte kendi önderlikleri zamanında yayılan kötülüklerden de sorumlu tutulacaklardır. Kıyâmet gününde Allah şöyle soracaktır: “Dünyayı kasıp kavuran sapıklık, zulüm ve günah salgınına gördüğünüzde onu engellemek için ne yaptınız?”

145. Kiblenin değiştirilmesi, aynı zamanda gerçek mü’minlerle, önyargılarına tapanların ve ırkçıların ayırt edilmesini de sağlamıştı. Bir tarafta, kendi Kâ’be’lerini bırakıp Mescid-i Aksâ’yı kible olarak kabul etmeye hazır olmayan Araplar vardı. İlk önce onlar denendi. Bu zorlu bir sınavdı; fakat samimi mü’minler geçtiler, kavmiyetçilik putuna tapanlar ise sınavı kaybettiler. Kiblenin, Kudüs’ten Kâ’be’ye çevrilmesiyle ise, Müslüman olan Yahudi ve Hristiyanlar da deneniyordu. Atalarının kiblesinden başka bir kible kabul etmek onlar için çok zordu. Bu şekilde İslâm’dan yüz çeviren ırkçılar Allah’ın gerçek kullarından ayırt edildi ve Hz. Peygamber’in (s.a.v.) yanında sadece gerçek mü’minler kaldı.

قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ وَإِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ وَمَا اللَّهُ بِغَفِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ ﴿١٤٦﴾ وَلَئِنْ أَتَيْتَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ بِكُلِّ آيَةٍ مَّا تَبِعُوا قِبْلَتَكَ وَمَا أَنْتَ بِتَابِعٍ قِبْلَتَهُمْ وَمَا بَعْضُهُمْ بِتَابِعٍ قِبْلَةَ بَعْضٍ وَلَئِنْ أَتَبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنْ أَلْعَلِّمْ إِنَّكَ إِذَا لَمِنَ الظَّالِمِينَ ﴿١٤٧﴾

- 144 Biz, senin, yüzünü çok defa göğe doğru çevirip durduğunu görüyoruz. Şimdi elbette seni hoşnud olacağın kibleye çevireceğiz. Artık yüzünü Mescid-i Haram yönüne çevir. Her nerede bulunursanız, yüzünüzü onun yönüne çevirin.¹⁴⁶ Şüphesiz, kendilerine kitap verilenler, tartışmasız bunun Rablerinden bir gerçek (hak) olduğunu elbette bilirler. Allah, yapmakta olduklarınızdan gafil olmayandır.
- 145 And olsun, kendilerine kitap verilenlere her âyeti (delili) getirsen, yine de onlar senin kiblene uymaz; sen de onların kiblelerine uymaz. (Hatta) Onlardan bir kısmı, bir kısmının kiblesine de uymaz. And olsun, eğer sana gelen bunca ilimden sonra onların hevâ (istek ve tutku)larına uyacak olursan, kuşkusuz, o zaman zalimlerden olursun.¹⁴⁷

AÇIKLAMA

146. Bu, kiblenin değiştirilmesi için verilen emirdir. Bu âyet nâzil olduğunda Hz. Peygamber (s.a.v.), davet üzere gittiği Bişr bin Ber'a bin Me'arür'un (r.a) evinde *zuhrü* (öğle namazı) kılıyordu. Ayet, namazın yarısında nâzil oldu. Hz. Peygamber (s.a.v.) namaz sırasında hemen Kâ'be'ye döndü; onun ardında namaz kılanlar da aynısını yaptılar. Daha

sonra Medîne ve çevresine kiblenin değiştirildiği ilân edildi. Berâ bin Azib (r.a) diyor ki: Bu ilânın yapıldığı sırada bir grup insan namazı kılmıyorlardı. Fakat kiblenin değiştirildiğini duyar duymaz Kâ'be'ye döndüler. Enes bin Mâlik (r.a) de ertesi gün Benî Selime'nin (Medîne'nin dışında yaşayan bir kabile çev.) sabah namazında bu değişikliği duyduklarında cemâat hâlinde Kâ'be'ye yöneldiklerini bildiriyor.

Bu bağlamda "Kudüs'teki Ma'bed'in Medîne'nin kuzeyine, Mekke'deki Kâ'be'nin ise Medîne'nin güneyine düştüğüne de dikkat edilmelidir. O halde imam, cemâatin arkasına doğru yürümüş ve safları düzeltmek için biraz hareket etmiş olmalıdır. Tüm bunlar konuyla ilgili hadislerde ayrıntısıyla anlatılmaktadır.

"*Senin yüzünü göğe çevirdiğini gördük*" ve "*Seni dilediğin kibleye döndürdük*" sözlerinden, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bu kible değişikliğini beklediği ve bu nedenle duâ ettiği anlaşılmaktadır. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.) de İsrâiloğulları'nın liderliğinin sona erdiğini ve Kudüs'ün merkez niteliğini kaybettiğini düşünüyordu.

"*Mescid-i Haram*", "Dokunulmaz ibâdet ve sığınma yeri" demektir. Burada, Mekke'de, merkezinde Kâ'be bulunan ibâdet yeri kastedilmektedir.

"*Yüzünü Kâ'be'ye doğru döndür*" emri, dünyanın her yerinden tam olarak Kâ'be'nin bulunduğu noktaya dönülmesi gerektiği anlamına gelmez. Dünyanın her yerinde, herkesin, her zaman böyle yapmasının çok zor olduğu açıktır. Bu nedenle Kur'ân bize, yönümüzü noktası noktasına Kâ'be'ye değil, Kâ'be'ye "doğru" dönmemizi emretmektedir. Fakat biz yine de, Kâ'be'nin tam yönünü belirleyebilmek için elimizden geleni yapmalıyız. Eğer bir yönün Kâ'be'nin yönü olduğuna kani olursak, işte o zaman yüzümüzü o yöne döndürmeliyiz. Fakat tam yönü belirlemek imkânsız olduğunda (örneğin bir gemide veya trende), kişi yüzünü belirlelenebilen en muhtemel yöne döndürmelidir. Eğer namaz sırasında doğru yön bulunursa, hemen o tarafa dönmelidir.

147. Yani, "Sen kible konusunda tartışanları, bu değişikliğin hikmeti hakkında tartışma yolu ile ikna edemezsin. Çünkü onlar hiçbir sebebi dinlemeye, önyargı ve inatlarından vazgeçmeye niyetli değildirler. Onlardan birinin kiblelerini kabul ederek de bu tartışmayı sona erdiremezsin; çünkü her birinin başka kiblesi vardır. Allah'ın peygamberi olarak senin bu ilkede uzlaşmaya gitmen gerekmez. Bu nedenle senin yapacağın tek şey, emirlerimize sağlamca bağlı kalmandır. Eğer bu emirlerden yüz çevirirsen peygamberlik sınırlarını aşmış ve sana lütfettiğimiz önderlik nimetine nankörlük etmiş olursun."

الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ

يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ آبْنَاءَهُمْ وَإِنَّ فَرِيقًا مِنْهُمْ لَيَكْتُمُونَ الْحَقَّ
وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿١٥٦﴾ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿١٥٧﴾
وَلِكُلِّ وِجْهَةٍ هُوَ مُوَلِّيهَا فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ أَيْنَ مَا تَكُونُوا يَأْتِ
بِكُمُ اللَّهُ جَمِيعًا إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٥٨﴾ وَمِنْ حَيْثُ
خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَإِنَّهُ لِلْحَقِّ مِنْ
رَبِّكَ وَمَا اللَّهُ بِغَفْلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٥٩﴾ وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ
وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ
شَطْرَهُ لَعَلَّكُمْ يَكُونُ لِلنَّاسِ عَلَيْكُمْ حُجَّةٌ إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ
فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِي وَلَا تَمْنَىٰ عَلَيْكُمْ وَلَعَلَّكُمْ
تَهْتَدُونَ ﴿١٦٠﴾ كَمَا أَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولًا مِنْكُمْ يَتْلُو عَلَيْكُمْ آيَاتِنَا
وَيُزَكِّيكُمْ وَيُعَلِّمُكُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُعَلِّمُكُم مَّا لَمْ تَكُونُوا
تَعْلَمُونَ ﴿١٦١﴾ فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ وَاشْكُرُوا لِي وَلَا تَكْفُرُونِ ﴿١٦٢﴾
يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ إِنَّ اللَّهَ مَعَ

- 146 Kendilerine kitap verdiklerimiz, onu (peygamberi), çocuklarını tanıır gibi tanırlar.¹⁴⁸ Buna rağmen içlerinden bir bölümü, bildikleri hâlde mutlaka gerçeği gizlerler.
- 147 Gerçek (hak) Rabbindendir. Şu halde sakın kuşkuya kapılanlardan olma.
- 148 Herkesin (her toplumun) yüzünü kendisine doğru çevirdiği bir yön vardır. Öyleyse hayırlarda birbirinizle yarışınız.¹⁴⁹ Her nerede olursanız, Allah sizleri bir araya getirecektir. Hiç şüphesiz Allah, her şeye güç yetirendir.
- 149 Her nereden çıkarsan, yüzünü Mescid-i Harâm yönüne çevir. Şüphesiz bu, Rabbinden olan bir haktır. Allah, yapmakta olduklarınızdan gafil değildir.
- 150 Her nereden çıkarsan, yüzünü Mescid-i Harâm yönüne çevir. (Siz de) her nerede olursanız yüzünüzü onun yönüne çevirin. Öyle ki, onlardan zulmedenlerin dışında insanların, size karşı (kullanabilecekleri) delilleri olmasın.¹⁵⁰ Onlardan korkmayın, benden korkun, üzerinizdeki nimetimi tamamlayayım.¹⁵¹ Umulur ki hidâyete erersiniz.¹⁵²
- 151 Öyle ki içinde kendinizden size âyetlerimizi okuyacak, sizi arındıracak, size Kitap ve hikmeti öğretecek ve bilmediklerinizi bildirecek bir peygamber gönderdik.
- 152 Öyleyse (yalnızca) Beni anın, Ben de sizi anayım; ve (yalnızca) bana şükredin ve (sakın) nankörlük etmeyin.
- 153 Ey iman edenler!¹⁵³ Sabırla ve namazla yardım dileyin. Gerçekten Allah, sabredenlerle beraberdir.¹⁵⁴

AÇIKLAMA

148. Bu Arapça deyim, kişinin, bir şeyin hüviyeti hakkında kesinlikle bir şüphe taşımadığını ifade etmek için kullanılır. Buradaki mecâzî ifade, kişinin çocuklarını fark etmemesinin imkânsız olduğu gerçeğinden kaynaklanmaktadır. Hristiyan ve Yahudi âlimleri, Kâ'be'nin, Hz. İbrâhim (a.s) tarafından inşa edildiğini kendi çocuklarını bildikleri gibi biliyorlardı. Kudüs'teki Mescid'in, Hz. Süleyman (a.s) tarafından, Hz. İbrâhim'in (a.s) Kâ'be'yi inşâından yaklaşık 1300 yıl sonra yaptırıldığını da biliyorlardı. Bu nedenle Kâ'be, Mescid-i Aksâ'dan daha üstün bir konumdaydı. Bu yüzden Yahudiler ve Hristiyanlar, yukarıdaki tarihî gerçeklerin ışığında Kâ'be'yi kible olarak kabul etmekte hiçbir zorluk çekmemeliydiler.

149. Birinci cümle ile ikinci cümle arasında okuyucunun doldurması için bir boşluk bırakılmıştır. Namaz kılmak isteyen herkes yüzünü ya o, ya bu yana döndürmelidir. Fakat asıl önemli olan şey, namazda yüzünü bir yöne döndürmek değil, namaz kılarak kazanılan güzel niteliklerdir. O halde önemli olan, namazın ruhu ve asıl amacıdır; belirli bir yön veya yan değil.

150. Yani, “Biz bu emri tekrar tekrar vurguladık ki, hiçbiriniz namazda yüzünüzü başka tarafa dönmeyin ve düşmanlarınızın şöyle demesine neden olmayın: Şu *ümme-i vasat*, Hakk’ın şahidleri olduklarını iddia ediyorlar; fakat davranışları bunun aksini gösteriyor. Kible değişikliği ile ilgili emrin Rableri katından geldiğini tasdik etmelerin rağmen, bu emri uygulamıyorlar.”

151. Buradaki nimet, Allah’ın, İsrâiloğulları’ndan alıp Müslümanlara devrettiği önderlik görevidir. Bu, doğru yolu izleyen ve tüm dünyayı doğru yola çağırarak görevlendirilen bir topluluğa verilebilecek en büyük mükâfattır. Burada Allah, Müslümanlara şöyle demektedir: “Kiblenin değiştirilmesi, önderliğin değiştirilmesinin bir sembolüdür. İsyanınız ve nankörlüğünüz nedeniyle önderliğin elinizden alınmaması için bu emre uymalısınız. Eğer emre uyarsanız, bu nimet tamamen size lütfedecektir.”

152. Yani, “Eğer kible değişikliği hakkında emre uyarsanız, bu ihsânı bekleyin.” Bu, bir kul için çok cesaret verici bir vaaddir. Bu vaad ona, eğer samimiyetle Rabbinin emrine uyarsa, Rabbinden böyle büyük bir mükâfât beklemeye hak kazandığı inancının rahatlığını verir.

153. Önderler olarak tayin edildikten itibaren mü’minler, bu sorumluluk gerektiren konunun görevlerini yerine getirebilmelerini sağlayacak olan emir ve talimâtlarla eğitime başlıyorlar. Onlara ilk önce önderliğin gülünden çok dikeninin olduğu söyleniyor. Başlangıçtan itibaren mü’minler zorluklar, engeller ve sıkıntılarla karşılaşacaklar ve birçok kayıp ve acıya katlanmak zorunda kalacaklardır. Fakat tüm bu engelleri sabırla geçip Allah yolunda ilerledikleri takdirde, Allah’ın sayısız nimet ve mükâfâtlarıyla karşılaşacaklardır.

154. Yani, “Sabır ve namaz, sizde, verilen görevin yükünü taşımak için gerekli olan gücü yaratacaktır. Sabır, karşılaşacağınız üzüntü, zayıflık ve keder anlarında size cesaret verecek ve tehlikelerle dolu Allah yolunda gerekli olan moral gücü ve desteği sağlayacaktır. Namaz ise, disiplin ve önderlik görevinde gerekli olan diğer ahlâkî nitelikler yönünden sizi eğitecektir.”

وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمُوتَ بَلْ
 أَحْيَاءٌ وَلَكِنْ لَا تَشْعُرُونَ ﴿١٥٤﴾ وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِّنَ الْخَوْفِ
 وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِّنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ وَبَشِّرِ
 الصَّابِرِينَ ﴿١٥٥﴾ الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُمُ مُصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ
 رَاغِبُونَ ﴿١٥٦﴾

- 154 Ve sakın Allah yolunda öldürülenlere “ölüler” demeyin; hayır onlar diridirler. Fakat siz bunun şuurunda değilsiniz.¹⁵⁵
- 155 And olsun, biz sizi bir parça korku, açlık ve bir parça mallardan, canlardan ve ürünlerden eksiltmekle imtihan edeceğiz. Sabır gösterenleri müjdele.
- 156 Onlara bir musibet isabet ettiğinde, derler ki: “Biz Allah’a ait (kullar)ız ve şüphesiz O’na dönücüleriz.”¹⁵⁶

AÇIKLAMA

155. Allah yolunda öldürülenlere “ölüler” demek yasaklanmıştır. Çünkü “ölüm” kelimesi ve düşüncesi cesaret kırıcıdır ve Allah yolunda kendini fedâ etme ve O’nun yolunda savaşıma istek ve cesaretini yok eder. Bunun yerine Müslümanlara, şehidlerin ebedî hayatta mutluluk içinde yaşadıklarına inanmaları söyleniyor. Bu, cesaret ve yiğitlik ruhunu canlı tutan bir gerçektir.

156. Burada, bu kelimelerin sadece dil ile tekrarlanması gerektiği anlatılmak istenmiyor. Tüm kalbimizle, “Biz Allah’a aitiz, başka bir şeye değil” gerçeğine inanmalıyız. O halde eğer bir şey Allah yolunda fedâ edilmişse, o, doğru bir şekilde harcanmış demektir. Çünkü o, gerçekte ait olduğu varlığın hizmetine girmiştir.

“Biz O’na dönücüleriz.” “Biz bu dünyada ebedî kalıcı değiliz, bir gün mutlaka buradan ayrılacağız” demektir. Yani er veya geç öleceğiz ve Allah’a döneceğiz. O halde, hayatımızı kendi arzu ve isteklerimize uydu-rup daha sonra da bir hastalık veya kaza nedeniyle ölmektense, Allah yolunda savaşp hayatımızı O’nun yolunda fedâ etmek daha iyidir.

أُولَٰئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِّن رَّبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ
 وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ ﴿١٥٧﴾ ۞ إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِن شَعَائِرِ اللَّهِ
 فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوْ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَن يَطَّوَّفَ بِهِمَا وَمَن
 تَطَوَّعَ خَيْرًا فَإِنَّ اللَّهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ ﴿١٥٨﴾ ۞ إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنزَلْنَا
 مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدَىٰ مِن بَعْدِ مَا بَيَّنَّاهُ لِلنَّاسِ فِي الْكِتَابِ
 أُولَٰئِكَ يَلْعَنُهُمُ اللَّهُ وَيَلْعَنُهُمُ اللَّاعِنُونَ ﴿١٥٩﴾ ۞ إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا
 وَأَصْلَحُوا وَبَيَّنَّاهُ فَأُولَٰئِكَ أَتُوبُ عَلَيْهِمْ وَأَنَا التَّوَّابُ
 الرَّحِيمُ ﴿١٦٠﴾

- 157 Rablerinden (olan bir salât) bağışlanma ve rahmet bunların üzeri-
nedir ve hidâyete erenler de bunlardır.
- 158 Şüphesiz, 'Safâ' ile 'Merve' Allah'ın işaretlerindendir. Böylece kim
Evi (Kâ'be'yi) hacceder veya umre¹⁵⁷ yaparsa, artık bu ikisini ta-
vaf etmesinde kendisi için bir sakınca yoktur.¹⁵⁸ Kim de gönülden
bir hayır yaparsa (karşılığını alır). Şüphesiz Allah, şükürün karşılı-
ğını verendir, bilendir.¹⁵⁹
- 159 Gerçek, apaçık belgelerden indirdiklerimizi ve insanlar için Kitap-
ta açıkladığımız hidâyeti gizlemekte olanlar; işte onlara, hem Al-
lah lanet eder, hem de lanet ediciler lanet eder.¹⁶⁰
- 160 Ancak tevbe edenler, (kendilerini) düzelterler ve (indirileni) açık-
layanlar(a gelince); artık onların tevbelerini kabul ederim. Ben,
tevbeleri kabul edenim, esirgeyenim.

AÇIKLAMA

157. Hac, Zilhicce ayının belirli günlerinde Kâ'be'ye (Mekke) yapı-

lan ziyarettir. Umre ise istenilen herhangi bir zamanda Kâ'be'nin ziyaret edilmesidir.

Hac ve umre ile ilgili emirler burada verilmektedir; çünkü, Kâ'be kible tayin edilmiş ve doğâl olarak onunla ilgili birçok soru ve meseleler ortaya çıkmıştır.

158. Kâ'be yakınında iki tepe olan Safa ve Merve arasında gidip gelmek, Allah tarafından Hz. İbrâhîm'e (a.s) hac ile birlikte öğretilen ibâdetlerdendi. Fakat Safa ve Merve'de iki tapınak yapıp, bunları İsâf ve Nâile adlı iki puta adadılar ve onlara tapınmaya başladılar. Araplar Müslüman olduklarında, Safa ile Merve arasında gidip gelmenin eski hac geleneğinin bir parçası mı, yoksa sonradan putperestler tarafından uydurulmuş bir tapınma biçimi mi olduğu ve iki tepe arasında gidip geldiklerinde şirke düşmüş olup olmayacakları konusunda sorular sormaya başladılar.

Ayrıca Hz. Âişe'den (r.a) rivayet edilen bir hâdise göre, Medîneliler İslâm'ı kabul etmeden çok önce bile Safa ile Merve arasında gidip gelme geleneğine karşıydılar. Bu nedenle Kâ'be kible yapıldıktan sonra Allah, onların Safa ile Merve arasında gidip gelme konusundaki şüphelerini ortadan kaldırıyor ve onlara, bunun Hz. İbrâhîm'in (a.s) hac ibâdetini yaptığından beri var olan bir ibâdet şekli olduğunu, O'ndan sonra gelen câhil kimseler tarafından uydurulmadığını bildiriyor.

159. "Allah'tan gelen bir emre zorunlu olarak boyun eğip uymaktan, iki tepe arasında Allah'ın rızasını kazanmak dileğiyle gidip gelmek daha hayırlıdır."

160. Yahudi âlimlerinin en büyük günahı, Kitab'ın öğretilerini sadece din adamları ve bilginlerinin tekeline mahsus kılmalarıdır. Bırakın Kitab'ı Yahudi olmayanlara (*gentile*) tebliğ etmemelerini, onları kendi halklarına bile öğretmemişlerdir. Bunun sonucu Yahudiler, câhilîlikleri nedeniyle dine aykırı şeyler yapmaya başlamışlardır. O zaman bile din bilginleri onları düzeltmek ve eğitmek için bir girişimde bulunmamışlardır. Bunun yerine, beğeni kazanmak için doğrudan veya dolaylı olarak dine aykırı her hareketi meşrû ilân etmişlerdir. Burada diğer insanların önderleri olarak Müslümanların, kendilerine verilen Hidâyet'i tebliğ edip yaymalar, Yahudi din adamları ve bilginleri gibi, halktan saklamamaları gerektiği bildirilmektedir.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ أُولَٰئِكَ عَلَيْهِمْ
 لَعْنَةُ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿١٦١﴾ خَالِدِينَ فِيهَا لَا
 يُخَفَّفُ عَنْهُمْ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ ﴿١٦٢﴾ وَإِلَهُكُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ
 لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ ﴿١٦٣﴾ إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ
 وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفُلْكِ الَّتِي تَجْرِي فِي
 الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ وَمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ مَّاءٍ فَأَحْيَا
 بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ وَتَصْرِيفِ الرِّيْحِ
 وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ
 يَعْقِلُونَ ﴿١٦٤﴾

- 161 Şüphesiz, küfredip¹⁶¹ kâfir olarak ölenler, Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların laneti bunların üzerinedir;
- 162 Onda (lanette) temelli kalıcıdır; onlardan azab hafifletilmez ve onlar gözetilmezler de.
- 163 Sizin ilâhınız tek bir ilâhtır; O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur; O, bağışlayandır, esirgeyendir.
- 164 Gerçek şu ki, göklerin ve yerin yaratılmasında gece ile gündüzün ard arda gelişinde, insanlara yararlı şeylerle denizde yüzen gemilerde, Allah'ın yağdırdığı ve kendisiyle ölümünden sonra yeryüzünü dirilttiği suda, her canlıyı orada üretilip yaymasında, rüzgârları estirmesinde, gökle yer arasında boyun eğdirilmiş bulutları evirip çevirmesinde düşünen bir topluluk için gerçekten âyetler vardır.¹⁶²

AÇIKLAMA

161. “*Küfr*” kelimesinin Arapça’da sözlük anlamı “gizlemek” demektir. Zamanla bu kelime, Hakk’ın gizlenmesi ve daha sonra da reddedilmesi anlamında, imanın karşıtı olarak kullanılmaya başlanmıştır. *İman*; inanmak, kabul etmek ve boyun eğmek demektir. *Küfr* ise; inanamamak, reddetmek ve karşı çıkmak anlamlarına gelir. Kur’ân’a göre bir kimse şu durumlarda *küfr* işlemiş olur:

1) Kişi Allah’a tamamen inanmaz, O’nu Yüce Otorite, kendisinin ve tüm evrenin mutlak hâkimi veya ibâdet edilecek tek ma’buda olarak kabul etmezse,

2) Allah’ın varlığını tasdik eder, fakat hakikat ve kanunun ilmi hakkında O’nun emir ve hidâyetini kaynak olarak kabul etmezse,

3) Kişi ilke olarak Allah’ın Hidâyeti’ni (Vahy) kabul ettiği halde, Allah’ın hidâyet ve emrini birlikte gönderdiği peygamberleri reddederse,

4) Belirli bir veya bir grup elçiyi kabul edip, arzu ve istekleri doğrultusunda diğerlerini kabul etmezse,

5) Kişi, İslâm inancının tümünü veya bir kısmını, İslâmî hayat tarzını veya peygamberlerin öğretilerini inkâr ederse,

6) Kişi eğer bunların tümünü teoride kabul eder de, Allah’ın emirlerini pratikte kasten çiğner, bu hal üzere devam eder ve teslimiyet yerine isyan dolu bir hayat seçerse.

Yukarıdaki tüm düşünce davranış şekilleri Allah’a karşı isyandır ve Kur’ân’a göre *küfürdür*. Yukarıdaki kullanımlarının yanı sıra Kur’ân, bazen küfrü sadece nankörlük anlamında da kullanır. Çünkü Allah’ın verdiği yetenek ve organları, O’nun isteği dışında kullanmak ve kendisine nimet verene karşı asi olmak nankörlükten başka bir şey değildir.

Küfr’ün bu tanımından, onun genelde sanıldığı gibi küçültücü ve aykırı bir anlamda kullanılmadığı anlaşılabacaktır. Müslümanlar inanmayanları *kâfir* diye adlandırdıklarında, bir gerçeği dile getirmektedirler.

162. Etrafa hayvan gibi bakmayan, gözleri önünde gece gündüz işleyip duran büyük kâinat sistemini akıllıca bir gözleme tâbi tutan ve önyargılarla, inatçılıkla körelmemiş bir kimse hakikate işaret eden birçok âyetler görebilir. Böyle bir kimse, evrenin Mutlak Kâdir ve Mutlak Hâkim olan tek bir Varlık tarafından yönetildiğini görecektir. Bunun yanı sıra, Allah’ın evrenin tek ilâhı olduğunu ve hiçbir eş ve ortağa yer bulunmadığını; çünkü hiç kimsenin nitelik, güç ve otorite bakımından ilâhlıkta ortaklık iddia etmeye gücünün yetmeyeceğini anlayacaktır.

وَمِنَ النَّاسِ مَن يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَندَادًا يُحِبُّونَهُمْ
كَحُبِّ اللَّهِ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ وَلَوْ يَرَى الَّذِينَ ظَلَمُوا إِذْ
يَرَوْنَ الْعَذَابَ أَنَّ الْقُوَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا وَأَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعَذَابِ ﴿١٦٥﴾
إِذْ تَبَرَّأَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا مِنَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا وَرَأَوْا الْعَذَابَ وَتَقَطَّعَتْ
بِهِمُ الْأَسْبَابُ ﴿١٦٦﴾ وَقَالَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا لَوْ أَنَّا كَرَّرَ فَتَبَرَّأَ مِنْهُمْ
كَمَا تَبَرَّءُوا مِنَّا كَذَلِكَ يُرِيهِمُ اللَّهُ أَعْمَلَهُمْ حَسْرَاتٍ عَلَيْهِمْ وَمَا
هُمْ بِخَارِجِينَ مِنَ النَّارِ ﴿١٦٧﴾ يَتَأْتِيهَا النَّاسُ كُلُّوا مِمَّا فِي الْأَرْضِ
حَلَلًا طَيِّبًا وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ

مُبِينٌ ﴿١٦٨﴾

165 İnsanlar içinde, Allah'tan başkasını "eş ve ortak" tutanlar¹⁶³ vardır ki, onlar (bu eş ve ortakları), Allah'ı sever gibi severler. İman edenlerin Allah'a olan sevgisi ise, daha güçlüdür.¹⁶⁴ O zulmedenler, azaba uğrayacakları zaman, hiç tartışmasız bütün kuvvetin tümüyle Allah'ın olduğunu ve Allah'ın vereceği azabın gerçekten şiddetli olduğunu bir bilselerdi.

166 Öyle ki (o gün) kendilerine uyulanlar, kendilerine uyanlardan uzaklaşıp kaçmışlardır. (Artık) onlar azabı görmüşlerdir ve aralarındaki bütün bağlar (ve ilişkiler) de parçalanıp kopmuştur.

167 (O zaman, yönetilip) uyanlar derler ki: "Eğer bize bir kere (daha dünyaya dönme) fırsatı verilse(ydi) muhakkak, onların bizden uzaklaştıkları gibi, biz de onlardan uzaklaşıp (onları yüzüstü bırakır)dık."¹⁶⁵ Böylece Allah, onlara bütün yaptıklarını onulmaz hasretlerle gösterecektir. Ve onlar ateşten de çıkacak değildirler.

168 Ey insanlar! Yeryüzünde olan şeyleri helâl ve temiz olarak yiyin ve şeytanın adımlarını izlemeyin.¹⁶⁶ Gerçekte o, sizin için apaçık bir düşmandır.

AÇIKLAMA

163. “O’na ortak koşarlar...” Onlar, Allah’ın belirli nitelik ve güçlerini başkalarına atfetmişlerdir ve bu yüzden O’nun haklarını başka ilâhlara verirler. Örneğin; tüm tabiat güçleri üzerinde kontrolün sadece Allah’ın elinde olmasına, yaratıklarının ihtiyaçlarını karşılama, onların duâ ve isteklerini duyma gücüne sadece Allah’ın sahip olmasına, gizli ve açığı sadece O’nun bilmesine rağmen, yine de başkalarını yardıma çağırırlar; Allah’ın sıfat ve güçlerini başkalarına atfederler ve böylece O’na ortak koşmuş olurlar.

Kullarının O’nu Tek Hâkim olarak kabul etmeleri, O’nun önünde secde etmeleri, gizli ve açıkça yalnız O’ndan korkmaları, Allah’ın kayıtsız şartsız hakkıdır. Fakat kullar bu hakların bir kısmını veya hepsini başkalarına verirlerse, o zaman O’na ortak koşmuş olurlar. Neyin haram, neyin helâl; neyin pis, neyin temiz olduğunu belirleme hakkı da Allah’a mahsustur. Kullarının hak ve görevlerini belirleme, onlara belli yasaklar koyma otoritesi de O’nundur. Bu nedenle, bu haklardan bir kısmını kendisine ait kabul eden kimseler şirk koşmuşlardır. Hâkim olarak tanınmak, sadece O’na lâyıktır. Kulları olarak insanlar, O’nun emirlerini nihâî otorite olarak kabul etmeli ve doğru yola ulaşmak için O’na yönelmelidirler. O halde bu hakları Allah’tan başkasına veren kişi, ortak koşmuş demektir. Aynı şekilde bu nitelik ve haklardan herhangi birine sahip olduğunu iddia eden ve başkalarının, bu özelliklerin kendilerinde bulunduğuna inanmalarını isteyen kişi ve kurumlar, resmen ilâhlık iddiasında bulunsalar da bulunmasalar da, kendilerini Allah’a ortak koşmuş olurlar.

164. Allah’a inanmak, kişinin O’nun isteğini kendi dileğiyle veya başkalarının isteklerine tercih etmesini ve tüm diğer arzuları O’nun yolunda feda edecek kadar O’nu sevmesini gerektirir.

165. Kötü önder ve rehberlerin kaçınılmaz sonları, Müslümanları önder ve rehber seçme konusunda uyarmak için anılmıştır. Daha önceki topluluklar, yanlış önderlerin peşlerinden gittikleri için sapmışlardır. Bu nedenle Müslümanlar onların akıbetinden ders almalı ve iyi önderlerle kötülerini birbirinden ayırt edip, kötülerin peşinden gitmemelidirler.

166. Onlara yiyecek ve içecekler hakkında câhiliye geleneklerinin ve önyargıların koyduğu tüm sınırlamaları ortadan kaldırmaları söylenmiştir.

إِنَّمَا يَأْمُرُكُمْ بِالسُّوْءِ وَالْفَحْشَاءِ وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا
 لَا تَعْلَمُونَ ﴿١٦٩﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلَى نَتَّبِعُ
 مَا أَلْفَيْنَا عَلَيْهِ ءَابَاءَنَا أَوَلَوْ كَانَ ءَابَاؤُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ شَيْئًا وَلَا
 يَهْتَدُونَ ﴿١٧٠﴾ وَمَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا كَمَثَلِ الَّذِي يَنْعِقُ بِمَا لَا يَسْمَعُ
 إِلَّا دُعَاءً وَنِدَاءً صُمُّ بِكُمْ عَمًى فَهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٧١﴾ يَتَّبِعُهَا الَّذِينَ
 ءَامَنُوا كُلُّوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَاشْكُرُوا لِلَّهِ إِنْ كُنْتُمْ إِيَّاهُ
 تَعْبُدُونَ ﴿١٧٢﴾ إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَمَا
 أَهْلَ بِهِ ۖ لَغَيْرِ اللَّهِ فَمَنْ أَضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ إِنْ
 اللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٧٣﴾ إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنْ
 الْكِتَابِ وَيَشْتَرُونَ بِهِ ۖ ثَمَنًا قَلِيلًا أُولَٰئِكَ مَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ
 إِلَّا النَّارَ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ

الْيَمِّ ﴿١٧٤﴾

- 169 O, size yalnızca, kötülüğü, çirkin hayasızlığı ve Allah'a karşı bil-
mediginiz şeyi söylemenizi emreder.¹⁶⁷
- 170 Ne zaman onlara, "Allah'ın indirdiklerine uyun" denilse; onlar,
"Hayır! Biz, atalarımızı üzerinde bulduğumuz şeye (geleneğe) uya-
rız" derler.¹⁶⁸ (Peki) Ya atalarının akli bir şeye ermez ve doğru yo-
lu da bulmamış idiysele?
- 171 Küfre sapanların örneği çağırma ve bağırmeden başka bir şeyi
duymayan (duyduğu şeyin anlamını bilmeyen hayvan)a haykırmanın

örneği gibidir.¹⁶⁹ Onlar, sağırdılar, dilsizdirler, kördürler; bundan dolayı akıl erdiremezler.

- 172 Ey iman edenler! Size rızık olarak verdiklerimizin temiz olanlarından yiyin ve yalnızca O'na kulluk ediyorsanız,¹⁷⁰ (yine yalnızca) Allah'a şükredin.
- 173 O, size ölüyü (leşi), kanı, domuz etini ve Allah'tan başkası adına kesilmiş olan (hayvan)ı kesin olarak haram kıldı.¹⁷¹ Fakat kim kaçınılmaz olarak muhtaç kalırsa, taşkınlık (ve saldırı) yapmamak ve haddi aşmamak şartıyla (ölmeyecek oranda yiyebilir), ona bir günah yoktur. Gerçekten Allah, bağışlayandır, esirgeyendir.¹⁷²
- 174 Allah'ın indirdiği Kitaptan bir şeyi göz ardı edip saklayanlar ve onunla değeri az (bir şeyi) satın alanlar; onların yedikleri, karınlarında ateşten başkası değildir.¹⁷³ Allah kıyâmet günü onlarla konuşmaz ve onları arındırmaz.¹⁷⁴ Ve onlar için acıklı bir azab vardır.

AÇIKLAMA

167. Yani, “Şeytan, insanları, yiyecek ve içeceklerle ilgili bu tür hurâfelerin dinin bir parçası olduğuna inandırarak kandırır. Oysa bunların Allah'tan olduğunu gösteren hiçbir otorite yoktur.”

168. Onların bu bâtil gelenekleri ile ilgili tek otoriteleri bunların, atalarının da gelenekleri olmasıdır. Ahmak izleyiciler, bu tür bir geleneği uyulması gereken bir otorite olarak kabul ederler.

169. Bu misâlin iki vechesi vardır:

- 1) Bu insanlar, çobanlarının nida ve çağrısını duyan ve kelimelerin anlamını anlamaksızın onların nidasına doğru giden sığır sürülerini gibidirler.
- 2) Onlara nasihat etmek, sadece sesleri duyan, fakat kendilerine söylenen sözlerin anlamını ve ifade ettiklerini kavrayamayan bir sığıra nasihat etmek gibidir.

170. İnananlara; rahipler, hahamlar, din bilginleri ve atalar tarafından konulan her tür gereksiz, yanlış ve gayri meşrû yasağı kaldırmaları emredilmektedir.

Eğer söyledikleri gibi gerçekten Allah'a inanıyorlarsa, Allah'ın yasakladığı şeyleri yemekten kaçınmalı ve O'nun helâl kıldıklarını, hiç tereddüt etmeksizin yemelidirler.

Bir hadis-i şerifte, Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Bizim

kıldığımız gibi namaz kılan, yüzünü bizim kiblemize çeviren ve bizim boğazladığımızı yiyen kimseler Müslümandır.” Bu nedenle eğer bir kimse, Allah’ın helâl ettiği şeyleri yemekte şüpheyi düşerse, Kâ’be’ye yönelerek namaz kılsa bile, henüz gerçek bir Müslüman olmamış demektir. Eğer gerçekten ve samimiyetle Müslüman olmuşsa, câhiliye inançlarını ve önyargılarını bir tarafa bırakmalıdır. Eski âdet ve geleneklere devam etmesi, o kişinin hâlâ câhiliye zehiri ile zehirlenmekte olduğuna bir delildir.

171. Bu, hem Allah’tan başkası adına kesilen hayvanın eti, hem de Allah’tan başkasına sunulan yiyeceği ihtivâ eder. Gerçekte her şey Allah’ındır ve her şeyi veren O’dur; bu nedenle O’na şükrün bir nişanesi olarak her şey Allah’ın adı anılarak yapılmalıdır. Eğer Allah’tan başkasının adı anılarak yapılırsa, bu, o kişi veya şeyin, en azından bu niteliklerle Allah’a ortak olarak kabul edilmesi anlamına gelir.

172. Bu âyette temiz olmayan bir şeyin, şu üç şartla kullanılmasına izin verilmektedir: 1) Aşırı bir ihtiyaç durumunda. Örneğin; eğer bir kişi açlıktan veya susuzluktan ölmek üzereyse veya bir hastalık nedeniyle hayatı tehlikedeyse ve pis olan şeyden başka kullanabileceği başka şey yoksa, o zaman onu kullanmasına izin verilir. 2) Kişi böyle yaparken, kalbinden Allah’ın kanununu çiğnemek gibi bir istek geçirmemelidir. 3) Kişi gerekli olandan bir lokma bile fazla kullanmamalıdır. Meselâ böyle bir durumda, eğer haram olan şeyden bir-iki lokma veya damla hayatı kurtarmaya yetecekse, kesinlikle bundan fazlası alınmamalıdır.

173. Bunlar, ilâhî kitapları bildikleri halde, onları halktan gizleyen ve aralarında yaygın olan tüm bâtil inanç, kötü gelenek ve gereksiz kısıtlamalardan sorumlu, yeni yeni kurallar uyduran bilginlerdi. Ayrıca onların bir suçu daha vardı. Halk arasında kasten yaygınlaştırılan câhillik nedeniyle ortaya çıkan kötü davranış ve geleneklere karşı bir tek kelime bile söylememişlerdi. Sadece bununla da kalmamış, çoğunluğun bu üzücü durumunu kendileri için avantajlı bulmuş ve bu nedenle Allah’ın emirlerini halktan gizli tutmaya devam etmişlerdi.

174. Burada, “rûhânî önderler” ve “azizler” denilen kişiler hakkındaki yanlış inanç ve iddialar reddedilmektedir. Bu kimseler, kendilerini halka çok dindar ve kutsal olarak göstermeye çalışmışlar ve halk da onlara her zaman inanmıştı. Onlar, Allah katında, hak adına şefâat edip onların bağışlanmasını sağlayabileceklerini sanıyor, halk da bunlara inanıyordu. Allah burada, bu “rûhânî önderler”e değil şefâat yetkisi vermek; onlarla konuşmayacağını, onları dindar ve kutsal olarak kabul etmeyeceğini bildirmektedir.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرُوا الضَّلَالَةَ بِالْهُدَىٰ وَالْعَذَابِ
 بِالْمَغْفِرَةِ ۖ فَمَا أَصْبَرَهُمْ عَلَى النَّارِ ﴿١٧٥﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ نَزَلَ
 الْكِتَابَ بِالْحَقِّ وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِي الْكِتَابِ لَفِي شِقَاقٍ
 بَعِيدٍ ﴿١٧٦﴾ ۖ لَيْسَ الْبِرَّ أَنْ تُولُوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ
 وَالْمَغْرِبِ وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ ءَامَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْمَلَائِكَةِ
 وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّينَ وَءَاتَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبَىٰ
 وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَابْنَ السَّبِيلِ وَالسَّائِلِينَ وَفِي الرِّقَابِ
 وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَءَاتَى الزَّكَاةَ وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَاهَدُوا
 وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ وَحِينَ الْبَأْسِ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ
 صَدَقُوا وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ ﴿١٧٧﴾ يَنَٰثِرُهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا كَتَبَ
 عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلَى الْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ
 وَالْأَنْثَىٰ بِالْأُنْثَىٰ فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ فَاتِّبَاعٌ
 بِالْمَعْرُوفِ وَأَدَاءٌ إِلَيْهِ بِإِحْسَنٍ ۚ ذَٰلِكَ تَخْفِيفٌ مِّن رَّبِّكُمْ
 وَرَحْمَةٌ ۚ فَمَنْ أَعَدَّىٰ بَعْدَ ذَٰلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٧٨﴾

175 Onlar, hidâyete karşılık sapıklığı, bağışlanmaya karşılık azabı satın almışlardır. Ateşe karşı ne kadar dayanıklıdırlar.

176 Bu, Allah'ın Kitabı şüphesiz hak olarak indirmesindendir. Kitap konusunda anlaşmazlığa düşenler ise uzak bir ayrılık içindedirler.

- 177 Yüzlerinizi doğudan ve batıdan yana çevirmeniz iyilik¹⁷⁵ değildir. Ama iyilik; Allah'a, âhiret gününe, meleklerle, Kitab'a ve peygamberlere iman eden; ona olan sevgisine rağmen, malı yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yol oğluna (yolda kalmışa), isteyip dilenene ve kölelere (özgürlükleri için) veren; namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren ve ahidleştiklerinde ahidlerine vefa gösterenler ile zorda, hastalıkta ve savaşın kızıştığı zamanlarda (direnip) sabredenler(in tutum ve davranışdır). İşte bunlar, doğru olanlardır ve muttaki olanlar da bunlardır.
- 178 Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında size kısas¹⁷⁶ yazıldı (farz kılındı). Özgüre karşı özgür, köleye karşı köle ve dişiye karşı dişi.¹⁷⁷ Fakat kimin (hangi katilin) lehinde, onun (maktûlün) kardeşi¹⁷⁸ (vârisi veya velisi) tarafından bağışlanırsa, artık (yapılması gereken) örfe uymak¹⁷⁹ (ve) ona (maktûlün vâris veya velisine) güzellikle (diyet) ödemektir. Bu, Rabbinizden (size) bir hafifletme ve bir rahmettir. Artık kim de bundan sonra tecâvüzde bulunursa, onun için elem verici bir azab vardır.¹⁸⁰

AÇIKLAMA

175. İbâdetlerin dış formlarına verilen önemin anlamsızlığını göstermek üzere, örnek olarak, yüzünü doğuya veya batıya döndürmenin gerçek iyilik (*birr*) olmadığına işaret edilmektedir. Burada, bazı dinî formalite ve törenleri icra etmenin veya dindarlık gösterisinin gerçek iyilik olmadığı ve Allah katında önem ve değeri bulunmadığı anlatılmak istenmektedir.

176. Arapça *kisas* kelimesi, adam öldürme olaylarında cana karşılık can kuralını ifade eder. Bununla birlikte, öldüren kişinin cinayeti işlediği şekilde öldürülmesi gerektiği anlamına gelmez. Sadece, diğerinin canını aldığı için, onun da canının alınması gerektiği anlamına gelir.

177. Adalet taleplerine cevap vermek üzere, burada, insan hayatının taşıdığı değerın eşitliği ilkesi ortaya konulmaktadır. Kan bedeli ve cezası, ne öldürenin, ne de öldürülenin sınıfına bakarak belirlenemez. Bu nedenle öldüren kimsenin, kendisinin kan cezasını ödemekle sorumlu olduğu açıkça bildirilmektedir.

İslâm'dan önce insanlar kendi kabilelerinden öldürülen biri için çok yüksek bir diyet belirliyorlar ve öldürenin kabilesinden aynı değerde bir üyenin veya öldürülenin değerine göre diğer kabilede birçok, bazen de yüzlerce adamın canını istiyorlardı. Diğer taraftan eğer öldüren, öldürülen daha yüksek bir toplumsal sınıfa dahilse, o zaman onların "adâ-

letleri” öldürenin canının alınmamasını gerektiriyordu. Bu kan bedelinin belirlenmesindeki eşitsizlik, sadece o câhiliye dönemi ile sınırlı değildir. Bugün bile “medenî” uluslar kendi ülkelerinden bir kişinin öldürülmesine karşılık, katilin ülkesinden elli kişiyi öldüreceklerini açıkça söylemekten utanmamaktadırlar. Bu tehditleri pratikte uygulamaya da koymaktadırlar. Çoğu zaman köle ülkeye mensub yüzlerce kişinin, yöneten ülkeye mensub bir kişinin öldürülmesine karşılık öldürüldüğünü duyuyoruz. Örneğin 20. yüzyılda bile, Sir Lee Astek adlı bir İngiliz’in öldürülmesi üzerine, medeniyet havârisi İngilizler, tüm Mısır halkından bunun intikamını almışlardır. Fakat katil eğer “medenî” yöneten bir ülkeye mensubsa ve öldürülen de “medenî olmayan” köleleştirilmiş bir ülkeye mensubsa, onların hâkimleri katile ölüm cezası vermemektedirler. Bu adâletsiz kanunlara karşı önlem almak için Allah, ikisinin de sınıf seviyelerine bakılmaksızın öldüren kimseye karşılık, sadece ve sadece öldüren kişinin canının alınması gerektiğini bildirmektedir.

178. Burada “*kardeş*” kelimesinin kullanılması bir tür tavsiye içerir. “Öldüren kişinin size çok büyük zarar verip incitmiş olmasına rağmen, yine de o her şeyin ötesinde sizin insan olarak kardeşinizdir. Bu nedenle yanılan kardeşinize karşı hiddetinizi yener, intikam almaktan vazgeçer ve ölüm cezasını kaldırırsanız, insan olarak derecenizi yükseltmiş olursunuz.”

Bu âyet aynı zamanda, İslâm Ceza Hukuku’na göre, cinayetin bağışlanabilir bir suç olduğunu göstermektedir. Bu âyet, eğer dilerlerse, öldürülen kişinin ailesinin katili bağışlamalarına izin verir. Bu durumda mahkeme, katile ölüm cezası vermek konusunda diretemez. Tabii ki eğer velîler isterse katil, öldürülenin ailesine diyet vermek zorundadır.

179. Arapça *ma‘rûf* kelimesi, Kur’ân’ın birçok yerinde kullanılmıştır. Bu kelime, genelde bilinen ve tüm dengeli insanların kabul edeceği âdil ve aklî davranış kalıplarıdır. Bunlar o denli açık ve yaygındır ki, önyargı ve şahsî çıkar nedeniyle gözü körelmemiş herkes, bunları doğru ve âdil diye kabul edecektir. İslâm hukuku, hakkında düzenleme yapıp kural konmayan bütün meseleleri bu kavram altında inceler. Bu tür genel kullanım ve yaygın kurallara “*ma‘rûf*” denir.

180. Örneğin, eğer öldürülenin akrabaları diyeti (para cezası) kabul ettikten sonra, yine katili öldürmeye çalışırlarsa veya katil (veya arkadaşları) diyeti tam anlamıyla ödemekten kaçınır veya kötü bir şekilde karşılık verirlerse, bu, sınırı aşma olarak değerlendirilir. Her iki grup da eşit derecede lütufkâr davranmalı ve karşı tarafın gösterdiği iyi niyeti değerlendirmelidir.

وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَوةٌ يَا أُولِيَ الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٧٩﴾
 كُتِبَ عَلَيْكُمُ إِذَا حَضَرَ أَحَدُكُمُ الْمَوْتُ إِنْ تَرَكَ خَيْرًا
 الْوَصِيَّةُ لِلْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ ﴿١٨٠﴾
 فَمَنْ بَدَّلَهُ بَعْدَ مَا سَمِعَهُ فَإِنَّمَا إِثْمُهُ عَلَى الَّذِينَ يُبَدِّلُونَهُ
 إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٨١﴾ فَمَنْ خَافَ مِنْ مُوصٍ جَنَفًا أَوْ إِثْمًا
 فَأَصْلَحَ بَيْنَهُمْ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٨٢﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ
 ءَامَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ
 لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٨٣﴾ أَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ
 عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ
 مِسْكِينٍ فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ
 إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١٨٤﴾

179 Ey temiz akıl sahipleri! Kısasta sizin için hayat vardır.¹⁸¹ Umulur ki sakınırsınız.

180 Sizden birinize ölüm gelip çattığı zaman, eğer geride bir hayır bırakmışsa, anaya, babaya ve yakın akrabaya bilinen (uygun, meşrû) bir tarzda vasiyette bulunması -Allah'a karşı gelmekten sakınanlara bir hak olarak- size yazıldı¹⁸² (farz kılındı).

181 Bundan böyle kim onu (vasiyeti) işittikten sonra değiştirirse, günahı elbette onu değiştirenlerin üzerinedir. Şüphesiz Allah, işitendir, bilendir.

182 Bunun yanında, kim, vasiyet edenin haksızlığa eğilim göstereceğinden ya da günaha gireceğinden korkup da ikisinin (tarafların) ara-

sını bulup düzeltirse, artık ona da günah yoktur. Gerçekten Allah, bağışlayandır, esirgeyendir.

- 183 Ey iman edenler! Sizden öncekilere yazıldığı gibi, oruç, size de yazıldı¹⁸³ (farz kılındı). Umulur ki sakınırsınız.
- 184 (Oruç) sayılı günlerdir. Artık sizden kim hasta ya da yolculukta olursa tutamadığı günler sayısınca başka günlerde (tutsun). Zor dayanabilenlerin üzerinde de bir yoksulu doyuracak kadar fidye (vardır). Kim gönülden bir hayır yaparsa¹⁸⁴ bu da kendisi için hayırlıdır. Oruç tutmanız, -eğer bilerseniz- sizin için daha hayırlıdır.¹⁸⁵

AÇIKLAMA

181. Bu âyet, aşırıya kaçıp ölüm cezasını tamamen ortadan kaldıranlara karşı çıkar. Başka çarelere başvurmaksızın ölüm cezası üzerinde durmak nasıl insanlık dışı ise, bazı “medenî” ülkelerde yapıldığı gibi ölüm cezasını tamamen kaldırarak cinayeti teşvik etmek de aynı derecede insanlık dışıdır. Bu nedenle Allah, *kısasta* hayat olduğunu bildirmektedir. Eğer bir toplum insan hayatına gereken kutsallığı vermezse, katili korumaya çalışırsa, bu suça bir prim vermiş ve binlerce masum insanın hayatını tehlikeye atmış demektir.

182. Vasiyetle ilgili bu emir, henüz mirasla ilgili kurallar açıklanmadan verilmişti. Bunun amacı kanunî vârisleri adâletsizlikten korumaktır. Fakat daha sonraları bu emir, Kur’ân’da 4. sûrede açıklanan miras kurallarının ışığı altında Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından iki grupta toplandı: Birincisi, vârise vasiyet yoktur, yani hiçbir kanunî vârisin mirası, Kur’ân tarafından verilenden fazla veya az olamaz; hiçbir vâris mirastan mahrum bırakılamaz ve kanunî payından fazlasını alamaz. İkincisi, hibe tüm servetin üçte biri ile sınırlıdır. Yani kişi, servetinin en az üçte ikisini, kanuna göre dağıtılmak üzere vârislerine bırakmalıdır. Geriye kalan üçte biri, kanunen mirastan payı olmayan uzak akrabalara veya sosyal hizmetler için ayrılabilir. Bu nedenle, vasiyetname yazmakla ilgili emrin neshedildiği sonucunu çıkarmak yanlıştır. Aksine bu, Allah’ın, takvâ sahipleri için tanıdığı bir haktır ve eğer bu hak, Allah’ın emrine uygun olarak kullanılırsa, örneğin, yetim bir toruna vs. miras bırakmak gibi meseleler kendiliğinden ve İslâm miras hukukuyla çatışmaksızın çözülmüş olacaktır.

183. İslâm, belirlediği konularda adım adım ve derece derece ilerlemiştir. Aynı şey oruç emri için de söz konusudur. İlk önce Hz. Peygamber (s.a.v.), mü’minlere ayda üç gün oruç tutmalarını tavsiye etti; fakat bu zorlu değildi. Daha sonra hicretin ikinci yılında, ramazanda oruç tutmak-

la ilgili bu emir (183. âyet) nâzil oldu. Bununla birlikte oruca dayanabilen, fakat tutmayanlara müsamaha gösteriliyordu. Tutmadıkları bir gün oruç için bir fakiri doyurmaları gerekiyordu (184. âyet). Bundan bir müddet sonra, bir sonraki âyetle (185.) yer alan oruçla ilgili emrin son şekli bu durumu düzenledi. Sağlıklı kişiler için bu izah ortadan kaldırıldı; fakat hastalar, yolcular ve buna kıyasen hamile ve emzikli kadınlar ve oruç tutmaya dayanamayan yaşlılar için bu izin geçerli olmaya devam etti.

İmam Ahmed İbn Hanbel'in naklettiği bir sözünde, Mu'âz İbn Cebel şöyle der: "Namaz ve oruç bugünkü hâline yavaş yavaş ulaştı. İlk önceleri mü'minler namazda Kudüs'e dönerlerdi; fakat bir müddet sonra, Mekke'deki Kâ'be'ye dönmeleri emredildi. Bunun yanı sıra önceleri, herkes birbirine namaz vaktini haber vermek zorundaydı; fakat sonraları, bu amaçla ezan okunmaya başlandı. (Oruca gelince) Hz. Peygamber (s.a.v.) Medîne'ye hicret ettiğinde her ay üç gün oruç tutar, muharremin onuncu günü de oruç tutardı. Daha sonra Allah, bütün ramazan boyunca oruç tutmayı farz kıldı; fakat dayanabildiği halde oruç tutmayan bir kimsenin, fide olarak bir günlük orucu için bir fakiri doyurmasına izin verdi. Sonraları bir günlük oruç için bir fakiri doyurma izni, yolculukta olmayan sağlıklı kişi için neshedildi." (İbn Kesîr, s. 214)

Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd ve diğer âlimler, Hz. Âişe, Abdullah İbn Ömer ve Abdullah İbn Mes'ûd'dan (Allah hepsinden razı olsun) bunu destekler nitelikte hadisler rivayet etmişlerdir. Aynı konuda, meşhur Kur'ân müfessiri İbn Cerîr et-Taberî de birçok sahâbi ve tâbiünden çok sayıda sahih hadis ve rivayet nakletmiştir. Bu rivayetlerden birinde, Hz. Mu'âz İbn Cebel'in şu açıklamasını nakleder: "Araplar oruç tutmaya alışkın olmadıkları için ilk önceleri oruç tutmak onlara zor geldi. Bu nedenle onlara, ramazanda oruç tutmadıkları güne karşılık bir fakiri doyurmaları için izin verildi. Sonraları bu izin, hasta ve yolcular dışındaki kimseler için iptal edildi." İbn Cerîr et-Taberî, İbn Abbâs'tan da bu konuda bir hadis rivayet eder. Birinci emirde (184. âyet) Allah, dayanabildiği halde oruç tutmayan kişinin oruç tutmadığı günler için fide vermesine izin vermektedir. Bir yıl sonra nâzil olan 185. âyetle ise bu izin sağlıklı kimse için geçerli olmaktan çıkmakta, fakat hasta ve yolcular için geçerli olmaya devam etmektedir.

184. "*Daha fazla iyilik*" (*tatavvu*"), her oruç günü için birden fazla fakir doyurmak ve oruç tuttuğu halde bir fakiri doyurmaktır.

185. 183-184. Ayetlerde yer alan oruçla ilgili ilk emir, hicretin ikinci yılında Bedir Savaşı'ndan önce nâzil olmuştur. Bunu takib eden âyet bir yıl sonra indirilmiştir; fakat aynı konuyla ilgili olduğu için bu araya yerleştirilmiştir.

شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِّلنَّاسِ
 وَبَيِّنَاتٍ مِّنَ الْهُدَىٰ وَالْفُرْقَانِ ۚ فَمَن شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ
 وَمَن كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ
 الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَىٰ
 مَا هَدَاكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٨٥﴾

- 185 Ramazan ayı. İnsanlar için hidâyet olan ve doğru yolu ve hak ile bâtılı birbirinden ayıran apaçık belgeleri (kapsayan) Kur'ân onda indirilmiştir. Öyleyse sizden kim bu aya şâhid olursa, artık onu tutsun. Kim de hasta ya da yolculukta olursa, tutmadığı günler sayısınca diğer günlerde (tutsun).¹⁸⁶ Allah, size kolaylık diler, size zorluk dilemez. (Bu kolaylığı) sayıyı tamamlamanız ve sizi doğru yola (hidâyete) ulaştırmasına karşılık, Allah'ı büyük tanımanız içindir. Umulur ki şükredersiniz.¹⁸⁷

AÇIKLAMA

186. Yolculuk sırasında oruç tutup tutmamak kişinin seçimine bırakılmıştır. Bir yolculuk sırasında Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ashâbından bir bölümü oruç tutmuş, bir bölümü tutmamıştır ve Hz. Peygamber (s.a.v.) her iki gruba da karşı çıkmamıştır. Hz. Peygamber (s.a.v.) de yolculuk sırasında bazen oruç tutar, bazen tutmazdı. Bir keresinde Hz. Peygamber (s.a.v.), yere düşen bir adamın etrafına bir kalabalığın toplandığını gördü ve meselenin ne olduğunu sordu. Kendilerine, adamın çok oruç tut-

tuğu için güçsüz düştüğü cevabını verdiler. O zaman Hz. Peygamber (s.a.v.), böyle bir durumda oruç tutmanın fazilet olmadığını söyledi. Savaş zamanlarında da Hz. Peygamber (s.a.v.), oruçları erteleme emirleri verirdi. Hz. Ömer (r.a), Hz. Peygamber'le (s.a.v.) savaşa gittiklerinde, Bedir Savaşı ve Mekke'nin fethine rastlayan ramazan esnasında iki kez orucu terk ettiklerini bildirmiştir. İbn Ömer, Mekke'nin fethinden hemen önce Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şöyle buyurduğunu bildiriyor: "Düşmanla savaşa gittiğimize göre, savaşacak güce sahip olmanız için oruçlarınızı sonraya bırakmalısınız."

Hz. Peygamber (s.a.v.), orucu terk etmek için ne kadar uzaklığa yolculuk yapılacağı konusunda bir belirlemede bulunmamıştır. O'nun sahâbeleri de, bu konuda farklı uygulamalarda bulunmuşlardır. Genelde yolculuk sayılan ve kişinin kendisini yolculukta hissedeceği bir uzaklığa gittiği sırada orucu terk edebileceği söylenebilir. Kişi yolculuğa başlayacağı gün de orucu terk edebilir.

Düşman saldırısına uğrayan bir beldenin halkının orucu terk etmesi hakkında değişik görüşler vardır. Fakat İmam İbn Teymiyye böyle durumlarda, orucun terk edilebileceği konusunda güçlü iddialar öne sürmektedir.

187. Allah o kadar merhametlidir ki kullarını orucun fazilet ve ih-sânlarından mahrum bırakmak istemez. Bu nedenle, herhangi mâkul bir sebeple ramazan ayı içinde oruç tutamayanların, bunu başka aylarda tamamlamalarına izin verir. Ramazan ayında inen Kur'ân vahyine karşı şükürlerini eda etmek için, bu ayda orucunu tutamayanlar başka aylarda bu eksikliği tamamlamalıdır.

Bu âyetten anlaşıldığına göre ramazanda oruç tutmak, sadece ibâdet ve nefsi terbiye için değil, aynı zamanda ramazan sırasında vahyedilen Kur'ân nedeniyle Allah'a şükür etmek için farz kılınmıştır. Bir nimete şükrünü göstermenin en iyi yolu, o nimetin emrediliş amacını yerine getirmek ve mümkün olan en iyi şekilde gereğini ifâya çalışmaktır. Allah'ın bizlere Kur'ân'ı bahşetmesi, bu nimetin gereklerini yerine getirmemiz ve bu gerekleri başkalarına da tebliğ etmemiz yönündeki ilâhî iradenin yürürlüğe girmesi amacını taşımaktadır. Oruç, bu amacın yerine getirilmesini sağlayan en önemli eğitim aracıdır. Hem bir fedâkârlık, hem de bahşedilen nimete şükretmenin göstergesidir.

وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي
قَرِيبٌ أَجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا
بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ ﴿١٨٩﴾

- 186 Kullarım beni sana soracak olursa, işte Ben (onlara) pek yakınım. Bana duâ ettiği zaman, duâ edenin duâsına cevap veririm. Öyleyse, onlar da benim çağırma cevap versinler ve bana iman etsinler.¹⁸⁸ Umulur ki irşâd (doğru yolu bulmuş) olurlar.¹⁸⁹

AÇIKLAMA

188. Yani; “Siz, Beni görüp hissedemeseniz de sizden çok uzak olduğumu sanmamalısınız. Hayır, bilâkis; Ben bir kuluma o denli yakınım ki, beni çağırabilir ve nerede olursa olsun Ben’den dilekte bulunabilir. Hatta Ben, kelime olarak ifade edilemeyen ve kalpte gizli olan istekleri dahi duyarım. Cehâletiniz esnasında ortaya çıkardığınız ilâhlara gelince, onların bulunduğu yerlere gitmeniz gerek; ayrıca o zaman bile, sizi duyup cevap veremezler. Fakat Ben, sınırsız evrenin Mâlik’i ve Hâkim’i, tüm güç ve otoritelerin sahibi, buradayım; size o denli yakınım ki, nerede ve ne zaman isterseniz, gizli ve açık tüm isteklerinizi duyarım. Bu nedenle, kapı kapı sahte ilâhlar peşinde koşmaktan vazgeçin ve Ben’im davetimi kabul edin. Bana dönün; Bana güvenin; itâat edin ve kullarım olun.”

189. Yani “Onlar sizden bu gerçeği öğrenip, kendi iyilikleri için bu doğru tutumu benimseyebilirler.”

أَحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ إِلَىٰ
نِسَائِكُمْ هُنَّ لِبَاسٌ لَّكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهُنَّ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ
تَخْتَانُونَ أَنْفُسَكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنْكُمْ فَالآنَ بَاشِرُوهُنَّ
وَابْتَغُوا مِمَّا كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَكُمْ
الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ثُمَّ أَتُمُوا الصِّيَامَ
إِلَىٰ الْإِيلِ وَلَا تُبَشِّرُوهُنَّ وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَجِدِ تِلْكَ
حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَقْرُبُوهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ
يَتَّقُونَ

- 187 Oruç gecesinde kadınlarınıza yaklaşmak size helâl kılındı. Onlar, sizin örtüleriniz, siz de onlara örtüsünüz.¹⁹⁰ Allah, gerçekten sizin, nefslerinize ihânet etmekte olduğunuzu bildi; tevbenizi kabul etti ve sizi bağışladı. Artık onlara yaklaşın ve Allah'ın sizin için yazdıklarını dileyin.¹⁹¹ Fecir vakti, sizce beyaz iplik siyah iplikten ayırt edilinceye kadar¹⁹² yiyin, için;¹⁹³ sonra geceye kadar orucu tamamlayın.¹⁹⁴ Mescidlerde itikafta olduğunuz zamanlarda da onlara (kadınlarınıza) yaklaşmayın.¹⁹⁵ Bunlar, Allah'ın sınırlarıdır; (sakın) onlara yanaşmayın.¹⁹⁶ İşte Allah, insanlara âyetlerini böylece açıklar; umulur ki sakınırlar.

AÇIKLAMA

190. Karı ile koca arasındaki ilişki, elbiselerle beden arasındaki ilişki gibidir. Nasıl bu ikisi birbirine çok yakın, uygun ve aralarında hiçbir şey yoksa, aynı şekilde karı ve koca birbirleriyle çok yakın iliş-

ki içindedirler ve birbirleri için karşılıklı birer sükûnet ve mutluluk kaynağıdır.

191. Daha önceden ramazan gecelerinde karı ile koca arasındaki cinsel ilişkiyi yasaklayan açık bir emir olmamasına rağmen, Müslümanlar arasında bunun helâl olmadığı konusunda belirsiz bir inanç vardı ve bazıları hanımlarının yanına vicdânen tedirginlik içinde yatıyorlardı. Bu devam ederse, suç ve günah teşkil eden zihnî bir tavrın gelişme tehlikesi vardı. Bu nedenle Allah, onları, vicdânlarına karşı kötü davranmalarını konusunda uyardı ve vicdânları rahat olarak bu fiili işleyebilmeleri için onu helâl kıldı.

192. Ramazan'da yeme ve içme zamanı ile ilgili de bir yanlış anlama vardı. Bazıları yatsı namazından, ertesi gün güneş batıncaya dek yeme ve içmenin haram olduğu görüşündeydi. Bazıları yatsı namazından sonra uyanık kaldığı sürece yenilip içilebileceğini, fakat uyunursa, yenilip içilmeyeceğini savunuyorlardı. Bu kendi uydurdıkları fikirler nedeniyle, çoğu zaman kendileri zahmet çekiyorlardı. Bu âyette onların yanlış anlamaları ortadan kaldırılıyor ve yeme-içme yasağının günün ilk şafağından güneşin batışına; yeme, içme ve cinsel ilişki serbestisinin de güneşin batışından, günün ilk şafağına dek olacağı belirleniyor.

Hız. Peygamber (s.a.v.) oruca hazırlık olarak imsak vaktinde bir şeyler yemeyi bizzat emretmiştir.

193. İslâm, ibâdetler için her medeniyet çağında ve dünyanın her tarafındaki insanlarca uygulanabilecek zamanlar belirlemiştir. Bu nedenle ibâdetlerin zamanını saat birimleri şeklinde değil de, gökteki apaçık âlâmetlerle tayin etmiştir. Bu, her çağ ve ülke insanına uyabilecek bir ölçüttür ve bilinen sınırlar içinde şartlarına uygun olarak saatle de ifade edilebilir. Fakat bunun hikmetini anlamayan kişiler saçma fikirler öne sürerler. Örneğin, bu ölçütün kutuplarda işlemeyeceğini; çünkü oralarda gün ve gecenin aylarca sürdüğünü söylerler. Fakat onlar, kutup bölgelerinde bile sabah, akşam, gün ortası ve geceyarısı âlâmetlerinin, aynen diğer yerlerdeki gibi ortaya çıktığını ve oralarda yaşayanların çalışma, uyuma, dinlenme gibi faaliyetlerini bu belirtilere göre düzenlediklerini unutmaktadırlar. Saat ve zaman bildiren diğer aletler yokken, Atlantik çevresinde yaşayanlar zamanı bu işaretlere göre belirliyorlardı.

194. “Orucunuzu akşam oluncaya kadar tamamlayın” demek, “Orucunuz akşamın başlangıcı ile biter” anlamına gelir. Gecenin, gü-

neşin batışıyla başladığı ise açıktır. O halde oruç, doğu ufkunda gözle-yeceğimiz güneşin batış zamanı ile sona erer. Oradan yükselen bir karanlık gördüğümüzde, bu orucu açmamız için bir işarettir. Aynı şekilde doğu ufkunda sabahın ilk şafağının görülmesi, oruca başlama işaretidir.

İslâm fıkhında, orucun süresi konusunda dakika ve saniye gibi kesin ölçütler olmadığına dikkat edilmelidir. İki sınırdan da geniş bir serbestlik vardır. Bir saniye veya bir dakikalık farklar orucu bozmaz. Doğuda akşamın karanlığı yükselmeye başlar başlamaz, oruç tamam olur. O halde güneş battığında iftar edilmelidir. Aynı şekilde, doğu ufkunda sabahın ilk şafağı görüldüğünde, oruç başlar, yeme ve içme kesilir. Fakat kişi eğer zamanında uyanamamışsa, sabahın ilk şafağı görüldüğü halde başlamış olduğu yemeği bitirebilir. Bu konuda Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bir hadisi vardır: "Eğer bir kimse yemeğini yerken orucun başladığını bildiren sabah ezanını duyarsa, yemeğini bitirsin." Hz. Peygamber (s.a.v.) akşamın ilk karanlığı görüldüğünde, orucu açmakta acele edilmesini de emretmiştir.

195. İtikaf, ramazanın son on gününde yapılan özel bir nafîle ibâdet-tir. İtikafta olan kişi, bir mescide kapanır ve farz ibâdetlerin yanı sıra, tüm vaktini duâ, tefekkür gibi başka ibâdetlerle geçirir. Tüm dünyevî arzu, istek ve şehvetlerden uzak olması ve tabîî ihtiyaçlarını karşılama dışında mescidden dışarı çıkmaması gerekir.

196. Uç sınırlarla ilgili emrin ifade tarzı çok dikkat çekicidir. Bu emir sadece bu sınırları aşmayı değil, bu sınırlara yaklaşmayı da yasaklar. Yasak bir bölgenin sınırları etrafında dolaşmak çok tehlikelidir; çünkü yanlışlıkla bu sınırları aşmak muhtemeldir. Bu nedenle bu sınırlara yaklaşmak da yasaklanmıştır. Hz. Peygamber (s.a.v.) de aynı noktayı vurgulayarak şöyle buyurmuştur: "Her mâlikin sınırlı bir bölgesi vardır. Allah'ın 'sınırlı' bölgesi ise haram, helâl, iyi ve kötü diye belirlenen sınırlardır. Bu 'sınırlı' bölgenin yakınlarında otlayan bir hayvan, bir gün o bölgeye girebilir." Ne yazık ki bu apaçık uyarıya rağmen, İslâm Hukuku'nu bilmeyen bazı kimseler aşırı uçlara gidip, sınırlara yaklaşma üzerinde ısrarla durmakta ve "âlimler", bu sınırlara yaklaşmanın yasak olduğunu bildiren aynı İslâm Hukuku'ndan bu konuda fetvâ bulmaya çalışmaktadırlar. İşte bu nedenle birçok kimse doğru yoldan sapmaktadır. Bu sınırlar etrafında dolaşıldığında, ince sınırları belirlemek ve onları aşmamak çok zor bir durumdur.

وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ وَتُدْلُوا بِهَا إِلَى
 الْحُكَّامِ لِتَأْكُلُوا فَرِيقًا مِّنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْإِثْمِ وَأَنْتُمْ
 تَعْلَمُونَ ﴿١٨٨﴾ • يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَهْلِ قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ
 وَالْحَجِّ وَلَيْسَ الْبِرُّ بِأَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا وَلَكِنَّ الْبِرَّ
 مَنِ اتَّقَىٰ وَأَتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ
 تُفْلِحُونَ ﴿١٨٩﴾ وَكُتِبَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقْتَلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا
 إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ﴿١٩٠﴾ وَأَقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ
 وَأَخْرِجُوهُمْ مِّنْ حَيْثُ أَخْرَجُوكُمْ وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ وَلَا
 تَقْتُلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّىٰ يُقْتَلُوا فِيهِ فَإِنْ قَتَلْتُمُوهُمْ
 فَاقْتُلُوهُمْ كَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ ﴿١٩١﴾

188 Birbirinizin mallarını haksızlıkla yemeyin ve siz, bile bile günahla insanların mallarından bir bölümünü, yemeniz için onları hakimlere aktarmayın.¹⁹⁷

189 Sana, hilâlleri (doğuş hâlindeki ayları) sorarlar. De ki: "O, insanlar ve hacc için belirlenmiş vakitlerdir."¹⁹⁸ İyilik (birr), evlere arkalarından gelmeniz değildir, ama iyilik sakınan(ın tutumudur). Evlere kapılarından girin. Allah'tan sakının, umulur ki kurtuluşa erersiniz.¹⁹⁹

- 190 Sizinle savaşınlara karşı Allah yolunda savaşın,²⁰⁰ (ancak) aşırı gitmeyin. Elbette Allah aşırı gidenleri sevmez.²⁰¹
- 191 Onları, bulduğunuz yerde öldürün ve sizi çıkardıkları yerden siz de onları çıkarın. Fitne, öldürmeden beterdur.²⁰² Onlar, size karşı savaşınca kadar siz, Mescid-i Haram yanında onlarla savaşmayın. Sizinle savaşılırsa siz de onlarla savaşın. Kâfirlerin cezası işte böyledir.

AÇIKLAMA

197. Bu âyetin iki yönü vardır: Hiç kimse hâkimlere rüşvet vererek başkalarının malını ele geçirmeye çalışmamalı ve başkalarının malını ele geçirmek için yalan iddialarla mahkemeye başvurmamalıdır. Var olan delillere göre hâkimin, haksız kimse lehine hüküm vermesi mümkündür. Fakat bu, o malın haksız kişiye helâl olduğu anlamına gelmez. Hz. Peygamber (s.a.v.) böyle kimseleri şu şekilde uyarmıştır: “Her şeyin ötesinde ben de bir insanım. Benim önüme getirilen bir davada, karşındakinden daha iyi konuşanın lehine hüküm vermek mümkündür. Fakat bilin ki ben onun lehine hüküm vermiş olsam da, bu şekilde bir şeyler kazanan kişi, aslında kendisine Cehennem’den bir yer kazanmaktadır.”

198. Ay’ın görünüşü, her çağdaki insanların dikkatini çekmiş ve bunlarla ilgili her toplulukta çeşitli bâtıl inanç ve gelenekler türemiştir. Araplar da bununla ilgili birçok bâtıl inançlara sahiptirler. Ay’ın konak yerlerinin kendi geleceklerini etkilediğine inandıkları için, yolculuk, evlilik ve iş gibi konularda Ay’ın konaklarını delil olarak alırlar ve birçok bâtıl törenler düzenlerlerdi. Bu nedenle, aynı konuda Allah’ın Peygamberi’ne (s.a.v.) de sorular sordular. Hz. Peygamber (s.a.v.) de onlara, bu konuların tabii bir takvimden ibaret olduğu cevabını verdi. Araplar için dinî, kültürel ve ekonomik önem taşıyan hac burada özellikle anılmıştır. Dört ay, hac ve umre için belirlenmiştir ve bu aylarda savaş ertelenir, yollar güvenilir olur ve barış nedeniyle ticaret geliyordu.

199. Bu, onların bâtıl geleneklerinden biri idi. Araplar *ihram* (hac için belirlenen kıyafet) giydiklerinde, evlerine ön kapılarından girmezler, arka pencerelerden eve atarlardı. Bu âyette Allah, onları bu bâtıl gele-

nek nedeniyle eleştirmekle kalmıyor; aynı zamanda onları, atalarının bâtıl gelenek ve inançlarını körü körüne takip etmenin doğru olmadığı konusunda uyarıyor.

200. Yani, “Sizi Allah yolundan alıkoyan, hayatı Allah’ın hidâyeti üzere düzenlemeye çalıştığınız için size düşman olan ve görevinizi yapmamanız için ellerinden geleni yapanlarla savaşın.”

Bundan önce, Müslümanlar zayıf ve dağınık iken, onlara, İslâm’ı tebliğ etmeleri ve bütün zulümlere sabırla dayanmaları emredilmişti. Fakat Müslümanlar Medîne’de küçük bir devlet kurduklarında, ilk kez, İslâm’a karşı çıkanlarla savaşmalarına izin veriliyor. Bedir ve onu izleyen bir dizi savaş, bu emirden sonra vukû bulmuştur.

201. Müslümanlar, savaşmalarının sebebinin şahsî çıkar, maddî kazanç veya intikam olmaması gerektiği konusunda uyarılıyorlar. Bu nedenle Müslümanlar, kendilerine saldırmayan ve işlerini engellemeyenlerle savaşmamalıdır. Bundan, Allah, Hz. Peygamber’e (s.a.v.) savaşın insanî boyutlarda sürdürülmesi için gerekli birçok talimâtlar da vermiştir. Savaşta barbarca metotlar kullanmaktan sakınılmasını istemiş; kadın, çocuk, yaşlıların ve yaralıların öldürülmesini yasaklamıştır. Bunların yanı sıra cesetlerin hırpalanmasını, tarlaların, ağaçların ve hayvanların tahrip edilmesini ve buna benzer her tür barbarlık ve vahşiliği yasaklamıştır. Müslümanların, sadece kaçınılmaz durumda ve gerekli olduğu kadar kaba kuvvet kullanmalarına izin verilmiştir.

202. Bu âyette kullanıldığı şekliyle, Arapça “fitne” kelimesinin tam karşılığı “Şiddete başvurarak bir fikri bastırmak ve ortadan kaldırmak”tır. Bu âyette, o gün yaygın olanlara ters düşen inanç ve teorileri savunan kişi veya grupları baskı ve şiddetle cezalandırmanın çok kötü bir hareket olduğu ve toplumdaki durumu düzeltmeye yarayan fikir ve teorileri yayan ve savunan kimseleri işkence ve kaba kuvvetle bundan vazgeçirmeye çalışmanın zulüm olduğu anlatılmak istenmektedir. Kan dökmek çok kötü bir şey olmasına rağmen, insanları kendi inanç ve ilkelerine bağlayan kimseleri bastırıp ezmek ve onları baskı gruplarının inançlarını benimsemeye zorlamak bundan da kötüdür. Bu nedenle tartışıp anlaşma yerine, vahşi gücü seçen bu insanlara karşı zor kullanmak helâldir ve haklı bir sebebe dayanmaktadır.

فَإِنْ أَنْتَهَوْا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ

رَحِيمٌ ﴿١٩٢﴾ وَقَتِّلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ لِلَّهِ فَإِنْ
 أَنْتَهَوْا فَلَا عُدْوَانَ إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ ﴿١٩٣﴾ الشَّهْرُ الْحَرَامُ بِالشَّهْرِ
 الْحَرَامِ وَالْحُرُمَتُ قِصَاصٌ فَمَنِ اعْتَدَى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ
 بِمِثْلِ مَا اعْتَدَى عَلَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ
 الْمُتَّقِينَ ﴿١٩٤﴾ وَأَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى
 التَّهْلُكَةِ وَأَحْسِنُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٩٥﴾

- 192 Onlar, (savaş) son verirlerse (siz de son verin): şüphesiz Allah, bağışlayandır, esirgeyendir.²⁰³
- 193 (Yeryüzünde) fitne kalmayınca ve din (yalnız) Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın.²⁰⁴ Eğer vazgeçerlerse, artık zulüm yapanlardan başkasına karşı düşmanlık yoktur.²⁰⁵
- 194 Haram ay, haram aya karşılıktır;²⁰⁶ hürmetler (de) karşılıklıdır. Öyleyse kim size saldırırsa, size saldırdığı gibi siz de ona saldırın. Allah'tan korkup sakının ve bilin ki muhakkak Allah, korkup sakınanlarla beraberdir.
- 195 Allah yolunda infâk edin ve kendinizi kendi ellerinizle tehlikeye atmayın.²⁰⁷ İyilik edin. Şüphesiz Allah, iyilik edenleri sever.²⁰⁸

ACIKLAMA

203. Yani, "Siz kendinizle, Allah'ta var olan sıfatlara benzer nitelikler geliştirmeye çalışmalısınız. O, en azılı günahkârları ve suçluları bile bağışlar ve onlara merhamet eder. Siz de kendinizi bu modele göre biçimlendirmeye çalışmalısınız. Yaptığınız savaş kana susamışlığınızdan değil, Allah rızasından kaynaklanmalı. Onlar, Allah'ın yoluna engel olduk-

ları müddetçe onlarla savaşın. Fakat onlar savaşı bırakıp, düşmanca tutumlarından vazgeçer vazgeçmez, siz de savaşı bırakın.”

204. Bu âyetteki *fitne* kelimesi 191. âyettekinden farklı bir anlamda kullanılmıştır. Burada kelime, Allah yoluna tâbi olmak için gerekli olan özgürlük ve güven gibi şartlara sahip olunamayan bir toplum durumunu anlatmaktadır. Bu nedenle, Müslümanlara bu durumu düzeltmeleri, tekrar Allah yolunda barış ve özgürlüğü sağlamaları için savaşa devam etmeleri emredilmektedir. Arapça din kelimesinin orijinal anlamının “teslimiyet” olduğuna ve teknik olarak bir kimsenin emir ve düzenlemelerinin geçerli olduğu hayat tarzını anlatmak için kullandığına dikkat edilmelidir. Bu nedenle, insanın insana hükmettiği ve Allah yoluna tâbi olmanın imkânsız olduğu bir toplumda, fitne hüküm sürüyor demektir. İslâm’ın savaşmaktan amacı, fitneyi ortadan kaldırmak ve insanları İlâhî tebliğe uygun bir şekilde Allah’ın kulları olarak yaşayabilmeleri için, Allah’ın yolunu tesis etmektir.

205. Bu, İslâm’ın mü’minlere kâfirleri kılıç zoruyla küfür ve şirkten vazgeçirip, bunun yerine Allah’a ibâdete yöneltmek için savaşmalarını emrettiği anlamına gelmez. Savaşın amacı, sadece, onları fitneden vazgeçirmektir. Gerçekte İslâm, tüm gayri müslimlere inanç özgürlüğü verir. Kişi, istediği yaşama tarzını seçebilir ve istediği şeye tapıp tapmamakta özgürdür. İslâm mü’minlere, kâfir ve müşrikleri yanlış inanç ve alışkanlıklarından ikna yoluyla vazgeçirmeye çalışmalarını tavsiye eder; fakat bu amaçla savaş yapmaya izin vermez. Diğer taraftan kimseye, insanları Allah’a kulluktan vazgeçirip başka bir şeye kul etme hakkı da vermez. Böyle adâlete aykırı bir durumu ortadan kaldırmak için, şartların gerektirdiği şekilde tebliğe ve savaşa izin verir. Bu nedenle fitne, yani kâfirlerin hâkimiyeti ve politik üstünlükleri ortadan kaldırılmadıkça ve Allah’ın dini için gerekli özgürlük sağlanmadıkça mü’minlere dinlenme yoktur.

“Eğer vazgeçerlerse, artık zulüm yapanlardan başkasına karşı düşmanlık yoktur” âyetinden çıkarılan anlam şudur: İslâm yönetimi küfür yönetiminin yerine geçerse, Hakk’a karşı çıkma konusunda zulüm işleyenden başkaları için genel bir af ilân edilmelidir. Bu âyet, zafer anında mü’minlerin merhamet göstermesine izin vermesine rağmen, İslâm’a düşmanlıkta tüm sınırları aşan zâlimleri cezalandırmasını da yasaklamaz. Çok merhamet ve af taraftarı olan Hz. Peygamber (s.a.v.) bile, bu haktan yararlanmış ve Bedir’de savaş esiri olarak alınan iki kâfiri ölüm cezasına

çarptırmıştı. Bu bağlamda, Mekke'nin fethinden sonra genel bir af ilân edilmesine rağmen, İslâm düşmanlarından on yedisi bu aftan hariç tutulmuş ve dördü ölüm cezasına çarptırılmıştır.

206. Bu âyet, ay takvimine göre haram aylar olan zilka'de, zilhicce, muharrem (hac ayları) ve receb (umre ayı) aylarında savaşmakla ilgili soruya bir cevap niteliğindedir. Bu aylar haram aylar olarak adlandırılmıştır; çünkü Hz. İbrâhim'in (a.s) zamanından beri, hacıların Kâ'be'ye barış ve güven içinde gidip gelebilmeleri için bu aylarda cinayet, hırsızlık ve her türlü kanuna karşı davranış şekli yasaklanmıştır.

Fakat zamanla Araplar, hile ile bu yasağı çiğnemeye başladılar. Kendi isteklerine uydurmak için, ayların normal sırasını değiştirdiler. Eğer hırsızlık yapmak veya kan dökmek isterlerse, haram bir ayı çiğniyorlar ve onun yerine başka bir haram ay tayin ediyorlardı. Bu nedenle Müslümanlar, bu hileyi kullanarak kendilerine haram bir ayda saldırımları mümkün olan müşriklere karşı savunmasız durumdaydılar.

Bu âyet, onlara eğer kâfirler haram ayda saldırırlarsa, kendilerini savunabileceklerini söyleyerek bu zorluğu ortadan kaldırmaktadır. Fakat mü'minler kendileri hiçbir şekilde kutsal aylara tecâvüz etmemelidirler. Eğer kâfirler, haram ayların kudsiyetine saygı gösterir ve saldırmazlarsa, mü'minler de aynısını yapmalıdırlar. Fakat kâfirler haram aylara tecâvüz eder ve mü'minlere saldırırlarsa, mü'minler de onlara karşılık vermeli-dir.

207. “Allah yolunda infâk etmek”, Allah tarafından emredilen hayat nizamını kurmak için mâlî fedâkârlıkta bulunmaktır. Ayet şu anlama gelir: “Eğer bencil davranır ve Allah yolunda harcamada bulunmazsanız, bu dünyada aşağılık bir hayat sürer ve âhirette de en büyük azaba uğrarsınız. Bunun sonucunda Allah, bu dünyada kâfirleri size hâkim kılar ve âhirette de O'nun verdiği serveti yine O'nun yolunda harcamadığınız için sizi cezalandırır.”

208. Gerçek bir Müslüman, Allah sevgisi ile çalışır. Eğer bir kimse Allah'ı gerçekten samimiyetle severse, bütün kalbini, aklını, nefsini, bedenini ve her şeyini O'nun yolunda çalıştırır. Böyle bir kimse, sadece, Allah korkusu nedeniyle yapılan bir ibâdetle yetinmez; fakat Allah yolunda çalışmak için tüm gücünü sarfeder.

وَأَتِمُّوا الْحَجَّ

وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ فَإِنْ أُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ وَلَا تَحْلِقُوا رُءُوسَكُمْ حَتَّى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحِلَّهُ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِنْ رَأْسِهِ فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ فَإِذَا أَمِنْتُمْ فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ إِذَا رَجَعْتُمْ تِلْكَ عَشْرَةٌ كَامِلَةٌ ذَلِكَ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ أَهْلُهُ حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿١٩٧﴾ الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌ فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ وَمَا تَفَعَّلُوا مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمَهُ اللَّهُ وَتَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَى وَاتَّقُونِ يَا أُولِيَ الْأَلْبَابِ ﴿١٩٨﴾

- 196 Haccı da, umreyi de Allah için tamamlayın. Eğer (düşman, hastalık ve buna benzer nedenlerle) kuşatılırsanız, artık size kolay gelen kurban(ı gönderin).²⁰⁹ Kurban yerine varıncaya kadar başlarınızı tıraş etmeyin.²¹⁰ Kim sizden hasta ise ya da başından şikâyeti varsa, onun ya oruç ya sadaka veya kurban olarak fidye (vermesi gerekir).²¹¹ Güvenliğe kavuşursanız,²¹² hacca kadar umre ile yararlanmak isteyene, kolayına gelen bir kurban(ı kesmesi gerekir). Bulamayana da, haccdaki üç gün, döndüğünüzde yedi (gün) olmak üzere, bunlar, tamı tamına on (gündür) oruç vardır. Bu, ailesi Mescidi Haram'da olmayanlar içindir.²¹³ Allah'tan korkun ve bilin ki Al-

lah, muhakkak cezası pek çetin olandır.

- 197 Hac, bilinen aylardır. Böylelikle kim onlarda hacca farz eder, (yerine getirir)se, (bilsin ki) hacda kadına yaklaşmak,²¹⁴ fiske yapmak²¹⁵ ve kavgaya girişmek²¹⁶ yoktur. Siz, hayır adına ne yaparsanız, Allah, onu bilir. Azık edinin, kuşkusuz, azığın en hayırlısı takvâdır. Ey temiz akıl sahipleri! Benden korkup sakının.²¹⁷

AÇIKLAMA

209. Yani, “Kâ’be’ye ilerlemenizin engellendiği, yolculuğunuzu kesmek zorunda kaldığınız bir durumda Allah’a, deve, inek, koyun gibi herhangi bir hayvan kurban etmeniz gerekir.”

210. Burada “(kurbanın) yeri” ile neyin kastedildiği konusunda farklı görüşler öne sürülmüştür. Hanefî mezhebine göre bununla, Mescid-i Haram’ın çevresi, Allah’ın evi anlatılmak istenilmektedir. Eğer bir kimse yola devam edemeyecekse, oraya kendi adına kurban edilecek bir hayvan veya bedeli olan parayı göndermelidir. İmam Mâlik ve İmam Şâfi’î’ye göre kişi, yolda devam edemeyip kaldığı yerde kurban kesmelidir. Tıraş olmak ile, kurbandan sonra saçların kestirilmesi kastolunuyor.

211. Bir hadis-i şerifte Hz. Peygamber (s.a.v.) böyle bir durumda üç gün oruç tutulması, altı muhtaç kimsenin doyurulması veya en azından bir koyun kurban edilmesi gerektiğini bildirmiştir.

212. Burada güvene kavuşmaktan kasıt, düşman saldırısı dahil, o zaman hacdan alıkoyan asıl sebep her ne ise, onun ortadan kalkmasıdır. Nasıl “engel” ile hac yolculuğunu engelleyen tüm sebepler kastedilmekteyse, güven ile de tüm bu sebeplerin ortadan kalkma durumu anlatılmak istenilmektedir.

213. İslâm’dan önce Araplar aynı seferde hem hac, hem de umre yapmayı büyük bir günah olarak kabul ederlerdi. Onların kendi uydurdıkları kanunlarca, hac ve umre için ayrı ayrı yolculuklar yapılmalıydı. Bu âyette, Mescid-i Haram içinde yaşayanlardan başkası için bu sınırlama kaldırılmaktadır. Mescid-i Haram’da yaşayanların ayrı yolculuk yapmaları zor olmadığı için, hac ve umreyi ayrı ayrı yapmaları gerekmektedir. Onların umreyi yaptıktan sonra *ihram*dan çıkmaları ve gerekli yasaklardan kurtulmaları ve aynı ibâdetleri hac için tekrardan yapmaları yeterlidir.

Bundan sonraki âyetlerde sık sık değinilecek olan hac ile ilgili vecî-

beleri tam anlamıyla kavrayabilmek için, şunlara kısaca bir göz atmak yararlı olacaktır. Hacılar mi'katlardan birine, yani Mekke'ye ulaşan bütün yollardan belirlenmiş olan noktalardan birine vardıklarında, ihram giymelidirler. Bundan sonra, hac için belirlenmiş olan kurallara uymalıdır. Eğer bir hacı Mekke'ye vardığında umre yapmak isterse, o zaman Zilhicce'nin 7'sine kadar ihramdan çıkmalı ve onun gerektirdiği yasaklardan da kurtulmalıdır. Zilhicce'nin 8'inde Mekke'de tekrar ihram giymeli ve yaklaşık altı mil uzaklıktaki Mina vadisine gitmelidir. 9'uncu gün Mina'dan beş mil uzaklıktaki Arafat'a gitmeli ve o gün akşama kadar orada kalmalıdır. Daha sonra Arafat ile Mina arasında yer alan Meş'ar-i Haram'a (Müzdelife) gitmeli ve zilhiccenin dokuzunu onuna bağlayan geceyi orada namaz, duâ, tefekkür gibi ibâdetlerle geçirmelidir. Onuncu günün sabahı tekrar Mina'ya gelmeli ve orada kurban kesmelidir. Bundan sonra ihramdan çıkmalı ve Mekke'ye dönerek *tavaf-ı ziyaret* (Kâ'be'nin etrafında yedi kez dönmek) yapılmalıdır. Daha sonra Mina'ya gitmeli ve orada iki üç gün kalmalıdır. Bu üç güne (zilhiccenin 11 ile 13'ü arası) *teşrik* günleri adı verilir.

214. Hac sırasında karı ile koca arasında sadece cinsel ilişki değil, cinsel şehveti uyandırabilecek türden konuşmalar da yasaklanmıştır.

215. Her tür kötü iş her zaman yasak olmasına rağmen, eğer bunlar hac esnasında işlenirse, daha büyük bir günaha neden olurlar.

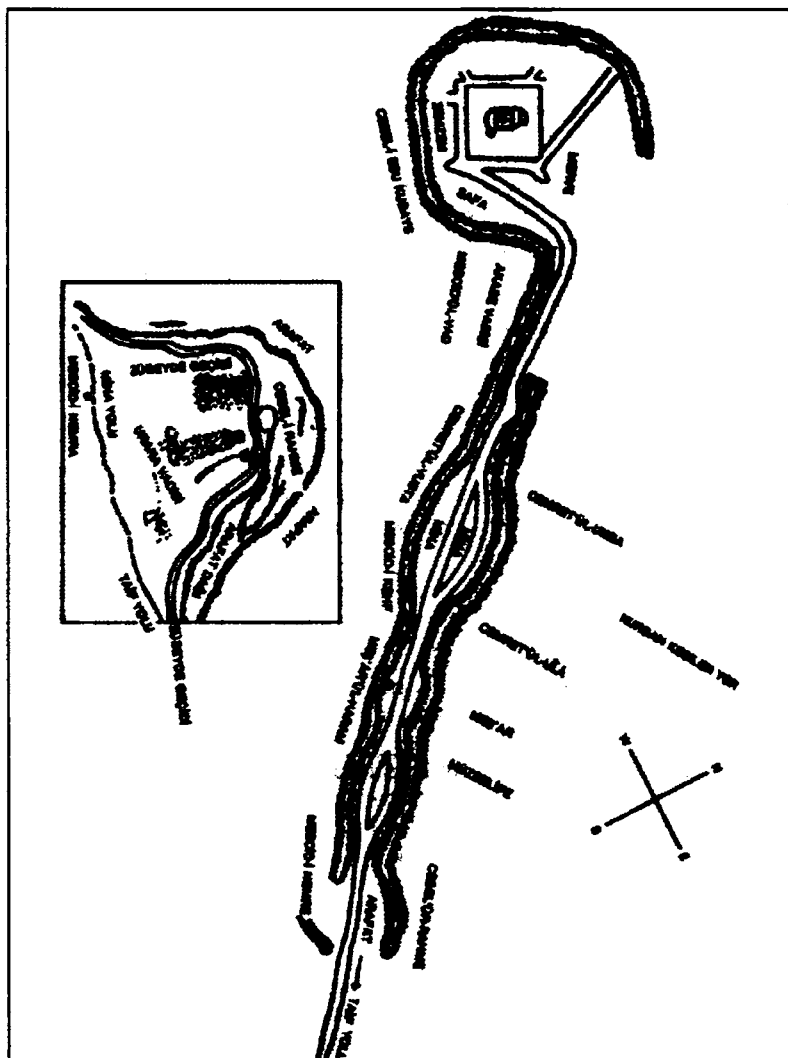
216. Hiç kimse bir hizmetçiyi dahi azarlayamaz.

217. Bu âyet yanlış bir takvâ kavramını izale etmektedir.

İslâm'dan önce, hac yolculuğuna çıkarken erzak almak dünyevî bir tutum olarak nitelenir ve gerçek muttakî bir insanın Allah'ın evine giderken yanına hiçbir dünyevî eşya almaması beklenirdi. Burada, yanına hiç erzak almaksızın Mekke'ye hacca gitmenin bir meziyet olmadığı bildirilmektedir. Gerçek meziyet, kişinin Allah'tan korkması, O'na itâat etmesi ve hayatını günahlardan temizlemesidir. Eğer bir hacı Allah'tan korkmaksızın günah işliyorsa, hacca giderken yanına hiçbir dünya malı almasa da, aslında anlamsız bir takvâ gösterisi yapmaktadır. Böyle bir kimse, hem Allah'ın, hem de insanların gözünde kendisi ve yaptığı hacı küçük düşürmektedir. Diğer taraftan, eğer bir kimse Allah'tan gerçekten korkuyor ve ahlâken temizliğini koruyorsa; hacca giderken birçok dünya malı götürse de, hem Allah katında, hem de diğer insanlar katında şeref kazanır.

HARİTA - II

Bu harita hac ibadetinin ifa edilğinde dolaşılan yerleri göstermektedir.

لَيْسَ عَلَيْكُمْ

جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ^{٢١٨} فَإِذَا أَفَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ
فَاذْكُرُوا اللَّهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ^{٢١٩} وَاذْكُرُوهُ كَمَا هَدَيْكُمْ وَإِنْ
كُنْتُمْ مِنْ قَبْلِهِ لَمَنِ الضَّالِّينَ ﴿٢٢٠﴾ ثُمَّ أَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ
النَّاسُ وَاسْتَغْفِرُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٢٢١﴾ فَإِذَا قَضَيْتُمْ
مَنْاسِكَكُمْ فَاذْكُرُوا اللَّهَ كَذِكْرِكُمْ آبَاءَكُمْ أَوْ أَشَدَّ ذِكْرًا فَمِنْ
النَّاسِ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ
خَلْقٍ ﴿٢٢٢﴾ وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي
الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿٢٢٣﴾ أُولَئِكَ لَهُمْ نَصِيبٌ مِمَّا
كَسَبُوا وَاللَّهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٢٢٤﴾

198 Rabbinizden bir fazl istemenizde size sakınca yoktur.²¹⁸ Arafat'tan hep birlikte indiginizde Allah'ı Meş'ar-ı Haram'da anın. O, sizi nasıl doğru yola yöneltip ilettyise, siz de O'nu anın. Gerçek şu ki, siz bundan evvel sapık olanlardandınız.²¹⁹

199 Sonra insanların (toplucu) akın ettiği yerden siz de akın edin ve Allah'tan bağışlanma dileyin.²²⁰ Şüphesiz Allah, bağışlayandır, esirgeyendir.

- 200 (Hac) ibâdetlerinizi bitirdiğinizde, artık (câhiliye döneminde) atalarınızı andığınız gibi hatta ondan da kuvvetli bir anma ile Allah'ı anın.²²¹ İnsanlardan öylesi vardır ki: "Rabbimiz, bize dünyada ver" der; onun âhirette nasibi yoktur.
- 201 Onlardan öylesi de vardır ki: "Rabbimiz, bize dünyada da iyilik ver, âhirette de iyilik (ver) ve bizi ateşin azabından koru." der.
- 202 İşte bunların kazandıklarına karşılık nasibleri vardır. Allah, hesabı pek seri görendir.

AÇIKLAMA

218. Araplar, hac hakkında yanlış bir görüşe daha sahiptirler. Hac döneminde ticaret yapmayı da kötü görüyorlardı. Kur'ân bu yanlış anlamayı da ortadan kaldırır ve Allah'tan korkan ve geçimini kazanmak için ticaret yapan kimsenin Allah'ın fazlından bir şeyler kazanmaya çalıştığını bildirir. Allah'ın rızası ile birlikte, O'nun nimetini de kazanmayı istemenin yanlış bir tarafı yoktur.

219. Yani, "Allah'a ortak koştüğunuz tüm putlardan ve tüm câhiliye âdetlerinden vazgeçmelisiniz. Şimdi Allah'ın size vahyettiği Hidâyet'e uygun olarak sadece ve sadece Allah'a kulluk edin."

220. Hz. İbrâhim (a.s) ve Hz. İsmail (a.s) zamanından beri bütün hacılar, zilhiccenin dokuzuncu günü Mina'dan Arafat'a giderler ve aynı günün akşamı oradan Müzdelife'ye dönerlerdi. Fakat sonraları Kureyşliler kendi kendilerine bir kural koydular ve, "Diğerleriyle birlikte Arafat'a gitmek bizim şerefimize leke sürer; çünkü biz, Allah'ın evinde yaşayan halkız" dediler. Buna uygun olarak o gün, diğerleri Arafat'a giderlerken kendileri Mina'da kalmaya başladılar. Daha sonra bu ayrıcalık Kureyş'in müttefikleri ve akrabalarına da tanındı ve onlar da Arafat'a gitmemeye başladılar. Bu âyette bu ayrıcalık hakkı ortadan kaldırılmakta, Kureyş'in bu kibri kırılmakta ve bütün insanların Mekke'ye dönmeden önce aynı ibâdetleri yapması gerektiği bildirilmektedir. Aynı zamanda onlara, Hz. İbrâhim'in (a.s) yaptığı hac ibâdetine aykırı olan eski âdetler için bağışlanma dilemeleri söylenmektedir.

221. Hac ibâdetlerini bitirdikten sonra Araplar, Mina'da toplanıp kendilerinin ve atalarının başarılarıyla övünüp sohbet etmeyi alışkanlık hâline getirmişlerdi. Burada, onlara bu kötü alışkanlıktan vazgeçmeleri ve atalarının adını anmak yerine, vakitlerini Allah'ı anmak ve tefekkür etmekle geçirmeleri bildirilmektedir.

وَاذْكُرُوا اللَّهَ فِي أَيَّامٍ

مَعْدُودَاتٍ فَمَنْ تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ فَلَا إِيْمَ عَلَيْهِ وَمَنْ تَأَخَّرَ فَلَا
 إِيْمَ عَلَيْهِ لِمَنِ اتَّقَى ۖ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَعْلَمُوا أَنَّكُمْ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٢٠٣﴾
 وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُعْجِبُكَ قَوْلُهُ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيُشْهَدُ اللَّهُ
 عَلَى مَا فِي قَلْبِهِ ۖ وَهُوَ أَلَدُّ الْخِصَامِ ﴿٢٠٤﴾ وَإِذَا تَوَلَّى سَعَىٰ فِي
 الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ ۗ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ
 الْفُسَادَ ﴿٢٠٥﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُ اتَّقِ اللَّهَ أَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ بِالْإِيْمِ ۖ فَحَسْبُهُ
 جَهَنَّمُ وَلَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿٢٠٦﴾ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْرِي نَفْسَهُ أُتْبَعَاءَ
 مَرْضَاتِ اللَّهِ ۗ وَاللَّهُ رَءُوفٌ بِالْعِبَادِ ﴿٢٠٧﴾ يَتَأَيَّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا
 اذْكُلُوا فِي السِّلْمِ كَآفَّةً وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ ۚ إِنَّهُ لَكُمْ
 عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿٢٠٨﴾ فَإِنْ زَلَلْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْكُمْ الْبَيِّنَاتُ فَأَعْلَمُوا

أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٠٩﴾

- 203 Sayılı günlerde Allah'ı anın. İki günde (Mina'dan dönmek için) eli-
 ni çabuk tutana günah yoktur; geri kalana²²² da günah yoktur.
 (Bu) sakınan için (dir.) Allah'tan korkup sakının ve gerçekten bilin-
 ki, siz O'na döndürölüp toplanacaksınız.
- 204 İnsanlardan öylesi de vardır ki, dünya hayatına ilişkin sözleri se-
 nin hoşuna gider ve kalbindekine rağmen Allah'ı şahid getirir;²²³
 oysa o azılı bir düşmandır.²²⁴
- 205 O, iş başına geçti mi²²⁵ (ya da sırtını çevrip gitti mi) yeryüzünde fe-
 sad çıkarmaya, ekini ve nesli helâk etmeye çaba harcar. Allah ise,

fesadı (bozgunculuğu ve kıskırtıcılığı) sevmez.

- 206 Ona, “Allah’tan kork” denildiği zaman, onu büyüklük gururu günaha sürükleyerek alıp kuşatır. Böylesine cehennem yeter; ne kötü bir yataktır o.
- 207 İnsanlardan öylesi de vardır ki, Allah’ın rızasını ara(yıp kazan)mak amacıyla nefsinı satın alır. Allah, kullarına karşı şefkatli olandır.
- 208 Ey iman edenler! Hepiniz topluca ‘barış ve güvenliğe (*silm’e*, İslâm’a) girin²²⁶ ve şeytanın adımlarını izlemeyin. Çünkü o, size apaçık bir düşmandır.
- 209 Size, apaçık belgeler (ayetler) geldikten sonra yine ayağınız kayarsa, bilin ki Allah, gerçekten üstün ve güçlüdür, hüküm ve hikmet sahibidir.²²⁷

AÇIKLAMA

222. Yani, “Teşrik günlerinde Mina’dan Mekke’ye, zilhiccenin 12’sinde veya 13’ünde dönmenizde bir beis yoktur. Önemli olan, Mina’da geçirdiğiniz günlerin sayısı değil, oradaki günlerinizi Allah’a yaklaştıracı şeylerle mi, yoksa eğlence ile mi geçirdiğinizdir.”

223. Bu dünya hayatına bağlı insan tipi, herkese bir nasihatçı olduğunu göstermeye çalışır. Tekrar tekrar insanları ikna etmeye çalışarak şöyle der: “Benim iyilikten başka bir şey dilemediğime Allah şahiddir. Ben şahsî çıkar için değil hak, doğruluk ve insanların kurtuluşu için çabalıyorum.” Ama dünyaya bağlı bu tip adamın, tüm bu güzel sözleri yalandır ve ikiyüzlülüktен kaynaklanır.

224. O “*Hakk’ın en büyük düşmanı*”dır. Çünkü o, düşmanlığında, akıcı konuşmasına, ikna edici sözlerine ve Allah’a ettiği yeminlere rağmen Hak aleyhine her tür kötü, hilekâr girişimlerde bulunmaktan çekinmez.

225. Bu, “Bu yapmacık konuşmasından sonra her zamanki günlük hayatına döndüğünde” anlamına da gelebilir.

226. Yani, “Hiçbir tereddüte mahal bırakmaksızın her şeyinle İslâm’a gir. Düşüncelerin, teorilerin, kültürün, bilimin, davranışların, ilişkilerin, çabaların ve buna benzer her şeyin, hayatının her vechesi İslâm’a teslim olmalıdır. Hayatını bir bölümünde İslâm’a uyulan, diğer bölümünde de İslâm’a uyulmayan parçalara ayırmamalısın.”

227. Yani, “O, günahkârları cezalandırma kudretine sahiptir ve onlarla nasıl ilgileneceğini de bilir.”

هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ فِي ظُلَلٍ
 مِنَ الْغَمَامِ وَالْمَلَائِكَةُ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ﴿٢٢٠﴾
 سَلِّ بَنِي إِسْرَءِيلَ كَمَا آتَيْنَاهُمْ مِنْ آيَةٍ بَيِّنَةٍ وَمَنْ يُبَدِّلْ نِعْمَةَ
 اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُ فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٢٢١﴾ زِينِ لِلَّذِينَ
 كَفَرُوا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَيَسْخَرُونَ مِنَ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَالَّذِينَ اتَّقَوْا
 فَوْقَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَاللَّهُ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٢٢٢﴾ كَانَ
 النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً فَبَعَثَ اللَّهُ النَّبِيِّنَ مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ وَأَنْزَلَ
 مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِيَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فِي مَا اخْتَلَفُوا فِيهِ وَمَا
 اخْتَلَفَ فِيهِ إِلَّا الَّذِينَ أُوتُوهُ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ الْبَيِّنَاتُ بَغْيًا
 بَيْنَهُمْ فَهَدَى اللَّهُ الَّذِينَ ءَامَنُوا لِمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ مِنَ الْحَقِّ بِإِذْنِهِ
 وَاللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٢٢٣﴾

210 Onlar, bulut gölgeleri içinde Allah'ın (azabının) meleklerle onlara gelmesini ve işin bitirilivermesini mi gözlüyorlar?228 Oysa bütün işler Allah'a döner.

211 İsrâiloğulları'na sor: onlara nice açık âyet(ler) verdik. Kendisine geldikten sonra kim Allah'ın nimetini değiştirirse, (bilsin ki) şüp-

hesiz Allah, cezası pek şiddetli olandır.

- 212 İnkâr edenlere dünya hayatı çekici kılındı (süslendi). Onlar, iman edenlerden kimileriyle alay ederler. Oysa korkup sakınanlar, kıyâmet günü onların üstündedir. Allah, dilediğine hesapsız rızık verir.
- 213 İnsanlar tek bir ümmetti. Allah, müjdeciler ve uyarıcı-korkutucular olarak peygamberler gönderdi²²⁹ ve beraberlerinde, insanların anlaşmazlığa düştükleri şeyler konusunda, aralarında hüküm vermek üzere hak kitaplar indirdi. Oysa kendilerine apaçık âyetler geldikten sonra, birbirlerine karşı olan 'azgınlık ve kıskançlıkları yüzünden anlaşmazlığa düşenler,²³⁰ o, (Kitap) verilenlerden başkası değildir.' Böylece Allah, iman edenleri, hakkında ayrılığa düştükleri gerçeğe kendi izniyle erıştirdi. Allah, kimi dilerse onu doğruya yöneltip iletir.

AÇIKLAMA

228. Bu sözlere özellikle dikkat edilmelidir; çünkü bunlar, evrensel bir gerçeği yansıtmaktadırlar. Allah insanı, bir imtihandan geçmesi için bu dünyaya göndermiştir. O, rasûlleri aracılığıyla Hakk'ı (İslâm) vahyetmiş ve insana bu gerçeğe inanma veya inanmama, inandıktan sonra da ona teslim olma veya olmama özgürlüğünü vermiştir. O, gerçeği insandan gizli tutar ve gönderdiği rasûller, kitaplar ve rasûllerin gösterdiği âyetler (mucizeler) ışığında, o gerçeği, mantığını ve aklını kullanarak değerlendiren hüküm vermeyi insana bırakır. Allah, gerçeği hiçbir zaman herkesin kayıtsız şartsız kabul edeceği bir şekilde cıvılcıplak gözler önüne sermez; çünkü o zaman imtihan diye bir şey söz konusu olmaz ve başarı veya başarısızlık kavramları anlamlarını yitirirler. Bu nedenle Allah insanları şöyle uyarmaktadır: "Allah'ın melekleri ile birlikte tüm azametiyle önünüze çıkacağı günü beklemeyin. O zaman sizin için azap mühürle onaylanmış olacak ve hiçbir şansınız da olmayacaktır. O zaman iman ve itâat etmenin hiçbir anlamı kalmayacaktır. İman ancak, gerçek sizin duyularınızdan gizli (gayb) iken ve siz aklınız ile muhâkeme edip, hiçbir zorlama olmaksızın onu kabul ederek ahlâkî seviyenizi gösterdiğinizde değerli olur. Allah'ı, istivâ ettiği Arş'ta gözlerinizle görüp, yerde ve gökte görevli melekleri müşâhade ettiğiniz ve kendinizi tamamen O'nun kudreti altında hissettiğiniz zaman, iman ve itâatin hiçbir değeri olmayacaktır. O zaman inatçı kâfirler ve en büyük

günahkârların bile inanmama ve itâat etmeme seçenekleri olmayacaktır. Fakat artık iş işten geçmiş olacaktır; çünkü imtihan süresi dolmuştur. Perde kaldırılıp gerçeği herkes gözleriyle görebildiğinde, kimseye şans tanınmayacak ve artık imtihan olmayacaktır; çünkü artık Hüküm Günü gelmiştir.

229. Müslümanlara bu konuda özellikle İsrâiloğulları'na bakıp ibret almaları tavsiye edilmektedir; çünkü onların yerine, dünyanın önderliğini üstlenen Müslümanlar için İsrâiloğulları, yaşayan bir örnektir. İsrâiloğulları'na nimet olarak peygamberler ve ilâhî kitaplar verilmiş ve bütün dünyanın önderleri olma görevi onlara emanet edilmişti. Fakat onlar kendilerini dünyevî arzulara, ikiyezlülüğe ve kötü amellere teslim ettikleri için kendi kendilerini bu nimetlerden mahrum bıraktılar. Bu nedenle onların makamına geçen mü'minler, bu kötülükler karşısında uyanık olmaları ve onların tarihinden ders almaları konusunda uyarılıyorlar.

230. Burada, dinde evrim fikrine karşı çıkılmaktadır. Bilim adamı denilen kimseler, insanın dinî hayatına karanlık içinde başladığını ve tabiat güçlerine tapma ve politeizmin (çoktanrıcılığın) ilk dinler olduğunu söylerler: Güya insanlar zamanla Allah'a tapmaya başlamışlar; fakat O'na ortak koşmaya da devam etmişlerdir. Bu uzun bir süre devam etmiş, fakat en sonunda insan Allah'ın birliğini fark etmiştir. Kur'ân bu fikre tamamen karşı çıkar ve insan hayatının karanlıklarda değil, ilâhî nurun ışığında başladığını bildirir. Allah, ilk insan Hz. Âdem'i (a.s) yarattığında O'na Hakk'ı vahyetmiş ve doğru yolu göstermişti. Hz. Âdem'in (a.s) torunları uzun bir süre O'nun yolunda gitmişler ve hepsi de bir ve aynı ümmete bağlı kalmışlardır. Fakat sonraları yeni yollar ve sapık dinler icat etmişlerdir. Onlara gerçek gösterildiği halde, sadece kendilerine ayrılan paydan ve verilen haktan daha fazlasını elde etmek için böyle yapmışlardır. Bu sapık insanları kötülüklerinden alıkoymak için Allah, onlara, gerçek "Hak Yol"u gösteren peygamberler göndermiştir. Bu peygamberler, kendi adlarıyla anılacak yeni dinî topluluklar kurmak için gönderilmemişlerdir. Bilâkis onlar, doğru yoldan sapanları insanlığın ilk ve gerçek dinine ve insanın yeryüzündeki hayatına ilk başladığı zaman, Allah'ın hidâyeti üzere kurulan tek ümmet hâline döndürmek için gönderilmişlerdir.

أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ

تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ مَسَّتْهُمُ
الْبَاسَاءُ وَالضَّرَاءُ وَزُلْزِلُوا حَتَّى يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا
مَعَهُ مَتَى نَصْرُ اللَّهِ أَلَا إِنَّ نَصْرَ اللَّهِ قَرِيبٌ ﴿١١٣﴾ يَسْأَلُونَكَ مَاذَا
يُنْفِقُونَ قُلْ مَا أَنْفَقْتُ مِنْ خَيْرٍ فَلِللَّهِ الدِّينُ وَالْأَقْرَبِينَ وَلِيتِمَى
وَالْمَسْكِينُ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ ﴿١١٤﴾

- 214 Yoksa sizden²³¹ önce gelip-geçenlerin hâli, başınıza gelmeden cennete gireceğinizi mi sandınız? Onlara öyle bir yoksulluk öyle dayanılmaz bir zorluk çattı ve öylesine sarsıldılar ki, sonunda peygamber, beraberindeki mü'minlerle, "Allah'ın yardımı ne zaman?" di-yordu. Dikkat edin! Şüphesiz Allah'ın yardımı pek yakındır.
- 215 Sana neyi infâk edeceklerini sorarlar. De ki: "Hayır olarak infâk edeceğiniz şey, anne-babaya, yakınlara, yetimlere, yoksullara ve yol oğluna (yolda kalmışa)dır. Hayır olarak her ne yaparsanız, Allah onu kuşkusuz bilir."

AÇIKLAMA

231. Bu âyetle, bir önceki âyet arasındaki uzun hikâye atlanmıştır. Çünkü âyet bunu ima etmektedir ve zaten daha önce Mekke'de indirilen sûrelerde de bu konu ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Bir önceki âyetle, peygamberlerin dinde ortaya çıkan ihtilâfları ortadan kaldırmak için gönderildikleri bildirilmekte; fakat Mekki sûrelerde ayrıntıyla ele alındığı için, onların çektikleri zorluklara ve işkencelere değinilmemektedir. Bu şekilde mü'minler, rasûller ve onlara uyanların her zaman, Allah'a asi olanlarla savaşmak zorunda kalacakları ve İslâm'a gerçekten iman etmenin kolaylıklarla dolu bir yol olmadığı konusunda uyarılmaktadır. Hak dini ikâme etmek ve bunu engellemeye çalışanlara karşı savaşmak için kişinin tüm gücünü harcaması, hatta gerekirse canını bile vermesi gerekir.

كَتَبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَهُوَ كُرْهُ لَكُمْ وَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا
 شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَعَسَى أَنْ تُحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَكُمْ وَاللَّهُ
 يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٢١٧﴾ يَسْأَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ
 فِيهِ قُلْ قِتَالٌ فِيهِ كَبِيرٌ وَصَدُّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَكَفْرٌ بِهِ وَالْمَسْجِدِ
 الْحَرَامِ وَإِخْرَاجُ أَهْلِهِ مِنْهُ أَكْبَرُ عِنْدَ اللَّهِ وَالْفِتْنَةُ أَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ
 وَلَا يَزَالُونَ يَقْتُلُونَكُمْ حَتَّى يَرُدُّوكُمْ عَنْ دِينِكُمْ إِنْ أَسْتَطَعُوا
 وَمَنْ يَرْتَدِدْ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَيَمُتْ وَهُوَ كَافِرٌ فَأُولَئِكَ حَبِطَتْ
 أَعْمَلُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا
 خَالِدُونَ ﴿٢١٨﴾ إِنْ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي
 سَبِيلِ اللَّهِ أُولَئِكَ يَرْجُونَ رَحْمَتَ اللَّهِ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٢١٩﴾

- 216 Savaş, hoşunuza gitmediği halde üzerinize yazıldı (farz kılındı). Olur ki hoşunuza gitmeyen bir şey, sizin için hayırlıdır ve olur ki, sevdiğiniz şey de sizin için bir şerdir. Allah bilir de siz bilmezsiniz.
- 217 Sana haram olan ayı, onda savaşmayı sorarlar. De ki: "Onda savaşmak büyük (bir günahtır). Allah katında ise, Allah'ın yolundan alıkoymak, onu inkâr etmek, Mescid-i Haram'a engel olmak ve

halkını oradan çıkarmak daha büyük (bir günahdır). Fitne ise, katleden beterdir.²³² Eğer güç yetirirlerse, sizi dininizden geri çevirinceye kadar sizinle savaşmayı sürdürürler; sizden kim dininden döner ve kâfir olarak ölürse, artık onların bütün yapıp etmeleri (amelleri) dünyada da, âhirette de boşa çıkmıştır ve onlar ateşin halkıdır, onda sürekli kalacaklardır.²³³

- 218 Şüphesiz iman edenler, hicret edenler ve Allah yolunda cihâd edenler;²³⁴ işte onlar, Allah'ın rahmetini umabilirler. Allah bağışlayandır, esirgeyendir.

AÇIKLAMA

232. Haram ayda savaş etmekle ilgili sorulan soru, hicretin ikinci yılında Receb ayında meydana gelen bir olayla ilgilidir.

Hz. Peygamber (s.a.v.) Mekke ile Taif arasında bir bölge olan Nahle'ye sekiz kişilik bir gözcü grubu göndermişti. Onlara düşmanı gözlemlerini ve onların gelecekle ilgili planlarını öğrenmelerini emretmişti. Hz. Peygamber (s.a.v.) onlara savaş izni vermediği halde bu grup, Kureyş'in küçük bir ticaret kervanına saldırmış, bir kişiyi öldürmüş, geri kalanını esir alarak ganimetlerle birlikte Medîne'ye getirmişti.

Olayın recebin sona erdiği gün mü, yoksa şabanın ilk günü mü meydana geldiği tam bilinmediğinden, saldırının, haram aylardan olan recebde mi, yoksa şabanda mı olduğu konusunda şüphe uyanmıştı. Bunun sonucunda Kureyşliler ve onların gizli müttefikleri olan Yahudilerle, Medîne'de Müslüman gözüken münâfıklar, karşı propaganda yapmak ve mü'minler aleyhine konuşmak için ellerine geçen bu fırsatı kaçırmadılar. Şöyle diyorlardı: "Ne kadar da dinlerine bağlı insanlar! Haram ayda bile kan dökmekten sakınmıyorlar." Bu tür itirazlara bu âyet şöyle cevap vermektedir: "Şüphesiz kan dökmek çok kötü bir şeydir. Fakat onların itirazları dayanaksızdır. Çünkü bu söz, on üç yıldan beri sadece Allah'a inandıkları için kendi kardeşlerine en acımasız işkenceleri yapan insanlardan çıkmaktadır. Bunlar sadece, kardeşlerini yurtlarından çıkarmakla kalmamış; Kâ'be, kimsenin tekelinde olmadığı halde, onları Kâ'be'yi ziyareten engellemişlerdir. Onların günahı daha büyüktür; çünkü böyle bir düşmanlık ve kin, iki bin yıldan beri hiç görülmemiştir. Bu nedenle günah listeleri kapkara olan bu zâlimler, böyle bir meselede itiraz hakkına sahip değildirler." Ayrıca bu olay Hz. Peygamber'in (s.a.v.) izni ol-

maksızın gerçekleşmişti ve İslâm toplumunun birkaç üyesinin sorumsuz bir hareketinden başka bir şey değildi.

Bu grup, ganimet ve esirlerle birlikte Medîne'ye geldiğinde, Hz. Peygamber'in (a.s), "Ben size savaş izni vermemiştim" dediğine ayrıca dikkat edilmelidir. O, ganimetten beytülmalın payı olan beşte biri de kabul etmemiştir. Bu da olayın kanun dışı ve emirlere aykırı bir hareket olduğunu göstermektedir. Diğer Müslümanlar da olaydan sorumlu arkadaşlarını suçlamışlardı ve Medîne'de onların hareketini onaylayan tek bir mü'min bile olmamıştı.

233. Bazı Müslümanlar, Yahudiler ve kâfirler tarafından yöneltilen yukarıdaki eleştiriyi haklı gördüler. Onlar bu eleştirilerin samimi olduğunu ve bu anlaşmazlığın ortadan kaldırılması hâlinde eleştiricilerin tatmin olacağını ve onlarla barış yapılabileceğine inanıyorlardı. Bu âyetle Müslümanlar, onlar hakkında bu tür fikirler beslememeleri için uyarılıyorlar. Çünkü onlar, gerçeğin ortaya çıkması için değil, Müslümanlara karşı propaganda yapabilmek için itiraz ediyorlardı. Müslümanlara karşı çıkmalarının asıl sebebi onların İslâm'ı kabul etmeleri ve tüm dünyayı da buna çağırmalarıydı. Bu nedenle Müslümanlara düşmanları hakkında safdıl düşünceler beslememeleri söyleniyor. Müslümanlar, kendilerini inançlarından döndürmeye çalışanların, mallarını çalmaya çalışanlardan daha büyük bir düşman olduğunu hatırlamalıdır. Çünkü hırsız, geçici olan bu dünyalarına zarar verir; oysa onları inançlarından döndürmeye çalışan kimse, ebedî olarak âhîret hayatlarını mahvetmeye çalışmaktadır.

234. Arapça "*cihâd*" kelimesi bir amaca ulaşmak için kişinin elinden gelen çabayı sarf etmesi anlamına gelir. "(Kutsal) Savaş" ile eş anlamlı değildir; bundan daha geniş bir anlamı vardır ve her tür çabayı içerir. *Mücâhid* ise, her zaman idealini elde etmeye çalışan, onu dili ile, kalemi ile tebliğ eden ve onun yolunda tüm kalbi ve bedeni ile çalışan kimsedir. Kısacası o, tüm gücünü ve kaynaklarını bu ideali elde etmek için harcar ve ona karşı çıkan tüm güçlerle savaşır; o kadar ki hayatını bile bu yolda feda etmekten kaçınmaz. Böyle bir kimsenin çabası ve gayreti teknik olarak *cihâd*dır. Buna karşı, bir Müslüman tüm bunları Allah'ın ortaya koyduğu hayat biçimini hâkim kılmak ve O'nun kelâmını yüceltmek için belli ahlâkî sınırlamalar dahilinde, Allah yolunda yapmak zorundadır. Müslüman, *cihâd* ederken bundan başka bir gayeye sahip olmamalıdır. İşte bu şekilde, Müslümanın *cihâd*ının "kâfirleri ortadan kaldırmak için açılmış genel bir savaş" olmadığı açığa kavuşur.

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ ^ط قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنْفَعَةٌ
لِلنَّاسِ وَإِنَّهُمْ هُمَا أَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا ^ط وَيَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلْ
الْعَفْوُ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ ﴿١٧١﴾ فِي
الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الَّتِي تَمْنَى ^ط قُلْ إِصْلَاحٌ لَّهُمْ خَيْرٌ ^ط
وَإِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَإِخْوَانُكُمْ ^ع وَاللَّهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ ^ع
وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَعْتَبْتُمْ ^ع إِنْ اللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿١٧٢﴾ وَلَا تَنْكِحُوا
الْمُشْرِكَاتِ حَتَّى يُؤْمِنَ ^ع وَلَأَمَةٌ مُؤْمِنَةٌ خَيْرٌ مِّنْ مُّشْرِكَةٍ وَلَوْ
أَعْجَبَتْكُمْ ^ط وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكِينَ حَتَّى يُؤْمِنُوا وَلَعَبْدٌ مُّؤْمِنٌ
خَيْرٌ مِّنْ مُّشْرِكٍ وَلَوْ أَعْجَبَكُمْ ^ط أُولَئِكَ يَدْعُونَ إِلَى النَّارِ وَاللَّهُ
يَدْعُو إِلَى الْجَنَّةِ وَالْمَغْفِرَةِ بِإِذْنِهِ ^ط وَيُبَيِّنُ ^ط آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ
يَتَذَكَّرُونَ ﴿١٧٣﴾ وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ ^ط قُلْ هُوَ أَذَى فَاَعْتَزِلُوا
النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ وَلَا تَقْرُبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهُرْنَ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ
فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ ^ط إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ

- 219 Sana içkiyi ve kumarı sorarlar. De ki: “Onlarda hem büyük günah, hem de insanlar için (bazı) yararlar vardır. Ama günahları yararlarından daha büyüktür.”²³⁵ Ve sana neyi infâk edeceklerini sorarlar. De ki: “İhtiyaçtan arta kalanı.” Böylece Allah, size âyetlerini açıklar; umulur ki düşünürsünüz;
- 220 Hem dünya (konusun)da, hem âhîret (konusunda). Ve sana yetimleri sorarlar. De ki: “Onları ıslâh etmek (yararlı kılmak) hayırlıdır.”²³⁶ Eğer onları aranızda katarsanız, artık onlar sizin kardeşlerinizdir. Allah bozgun (fesad) çıkarıcı ıslâh ediciden bilir (ayır eder). Eğer Allah dileseydi, size güçlük çıkarırdı. Şüphesiz Allah, güçlü ve üstün olandır; hüküm ve hikmet sahibidir.”
- 221 Müşrik kadınları, iman edinceye kadar nikâhlaymayın; iman eden bir câriye, -hoşunuza gitse de- müşrik bir kadından daha hayırlıdır. Müşrik erkekleri de iman edinceye kadar nikâhlaymayın; iman eden bir köle, -hoşunuza gitse de- müşrik bir erkekten daha hayırlıdır. Onlar, ateşe çağırırlar;²³⁷ Allah ise kendi izniyle cennete ve mağfirete çağırır. O, insanlara âyetlerini açıklar. Umulur ki öğüt alıp düşünürler.
- 222 Sana ‘kadınların aybaşı hâlini’ sorarlar. De ki: “O, bir rahatsızlık (eza)dır.”²³⁸ Aybaşı hâlinde kadınlardan ayrılın ve temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın.²³⁹ Eğer temizlenirlerse, Allah’ın size emrettiği yerden onlara gidin.²⁴⁰ Şüphesiz Allah, tevbe edenleri sever, temizlenenleri de sever.”

AÇIKLAMA

235. Bu, alkollü, sarhoş edici içkiler ve şans oyunları ile ilgili verilen ilk emirdir. Burada, ileride kesin yasaklamaya giriş teşkil edecek şekilde bunların kabul edilemeyeceği bildirilmektedir. Bu emrin ikinci aşaması, mü’minlere sarhoşken namaz kılmanın yasaklanmasıdır. En sonunda içki ve kumar tamamen haram kılınmıştır. (Bkz. Nisâ’: 43, Mâide: 90).

236. Bu âyet nâzil olmadan önce yetimlerin hakkının korunmasını emreden çok sert uyarılar yapılmıştı. “*Yetimlerin hakkını yiyenler, karınlarını ateşten başka bir şeyle doyurmuyorlar*” yolundaki uyarılar Müslümanları o kadar korkutmuştu ki, yetimlerin velîleri, onlarla ayrı yemek

yemeye başlamışlardı. Buna rağmen, yine de onların mallarından bir kısmının kendi mallarına karışmasından ve Allah'ın bu sebepten dolayı kendilerini cezalandırmasından korkuyorlardı. Bu nedenle Hz. Peygamber'den (s.a.v.), yetimlerle nasıl bir ilişki içinde olmaları gerektiğini ayırntı ile açıklamasını istemişlerdi. Burada, onlara iki tarafın çıkarına uygun olanı yapmaları ve aynı zamanda Allah'ın her şeyi bildiğini unutmaları söylenmektedir.

237. Mü'minlerin müşriklerle evlenmelerinin yasaklanmasının nedeni, *"onların ateşe çağırması"*dır. Yani bu tür evlilikler, mü'minleri şirk yollarına yöeltebilir. Çünkü karı-koca arasındaki ilişki sadece cinsel değil, aynı zamanda duygusal ve kültürel bir ilişkidir. Müslüman bir eşin müşrik bir eşi etkileyip onu, ailesini ve çocuklarını İslâm'a kazanması mümkündür. Fakat müşrik eşin Müslüman eşi, ailesini ve çocuklarını şirk yollarına düşürmesi de aynı derecede mümkündür. Büyük bir ihtimalle böyle bir evliliğin sonucu olarak İslâm ve gayri İslâm aynı ailede gelişmeye devam edecektir. Bir gayri müslim bunu kabul edebilir; fakat bir Müslüman kabul edemez. İslâm'a samimi olarak inanan bir kimse, sadece şehvetini tatmin etmek için böyle bir riske atılamaz. O kendisini veya en azından çocuklarını küfre, isyana ve şirke götürebilecek bir şeyi yapmaktansa arzularını bastırmayı tercih eder.

238. Arapça *"eza"* kelimesi hem hastalık, hem de pislik için kullanılır. Adet kanamaları sadece pislik değil, aynı zamanda hastalıktır. Adet kanamaları sırasında kadınlar sağlıktan çok hastalığa yakındırlar.

239. Kur'ân, bu tip ince meselelerde çok dolaylı ve imâlî bir ifade kullanır. *"Onlardan ayrılın"* ve *"Onlara yaklaşmayın"* diye ifade edilen emirler, Yahudilerde, Hindularda ve diğer bazı toplumlarda olduğu gibi âdet kanaması boyunca kadınlara hiç dokunulmayacağı anlamına gelmez. Hz. Peygamber (s.a.v.), bu emrin sadece, âdet boyunca onlarla cinsel ilişkide bulunulamayacağını kastettiğini bildirmiştir. Tüm diğer ilişkiler daha önceki gibi devam edebilir.

240. Arapça *"emr"* kelimesi kanunî bir düzenlemeyi kastetmez. Her insan ve hayvanda var olan ve herkes tarafından bilinen doğal içgüdüğü kasteder.

نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَّكُمْ فَأَتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ
 وَقَدِّمُوا لِأَنفُسِكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ مُّلَقَوْنَ وَبَشِّرِ
 الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢٢٢﴾ وَلَا تَجْعَلُوا اللَّهَ عُرْضَةً لِأَيْمَانِكُمْ أَنْ تَبَرُّوا وَتَتَّقُوا
 وَتُصْلِحُوا بَيْنَ النَّاسِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٢٣﴾

- 223 Kadınlarınız sizin tarlanızdır; tarlanıza dilediğiniz gibi varın.²⁴¹ Kendiniz için (geleceğe hazırlık olarak güzel davranışlar) takdim edin.²⁴² Allah'tan korkup sakının ve bilin ki elbette O'na kavuşucusunuz. İman edenlere müjde ver.
- 224 Bir de yeminlerinizi bahane ederek iyilik yapmanız, sakınmanız ve insanların arasını düzeltmenize Allah'ı engel kılmayın.²⁴³ Allah işitendir, bilendir.

AÇIKLAMA

241. Allah kadınları sadece erkeklerin hoşça vakit geçirmesi için yaratmamıştır. Kadınla erkek arasındaki ilişki, tarla ile çiftçi arasındaki ilişki kadar ciddidir. Çiftçi tarlasına sadece hoşlandığı için değil, onu ekmek ve ürün almak için de gider. Aynı şekilde bir erkek de karısına çocuk üretmek amacıyla yaklaşmalıdır. Allah'ın kanunu tarlanın ekilme metoduyla ilgilenmez; fakat çiftçiden ekmek için başka yere değil, kendi tarlasına ve üretim için gitmesini ister.

242. Arapça kelimeler çok geniş anlamlıdır. Soyunuzun devam etmesi için çocuk yapmalısınız anlamına gelebilir. Aynı zamanda şu anlama da gelebilir: Çocuklarınızı doğru yolda eğitip yetiştirebilmek için birçok zorluğa katlanmalısınız. Bu âyette iki anlam da kastedilmiştir. Bu nedenle ikinci âyette mü'minler, bu vecibeleri yerine getirmediklerinde cezalandırılacakları konusunda uyarılıyorlar.

243. Sahih hadislerden öğrendiğimize göre, eğer bir kimse bir şeyi yapmaya veya yapmamaya yemin eder, sonra da yemini bozmanın daha hayırlı olduğunu fark ederse, yemini bozmalı ve kefareтини vermelidir. Yemini bozmanın kefareti, on muhtacı doyurmak ve giydirmek, ya da bir köle azad etmektir. Eğer yemin eden kimse bunlara güç yetiremezse üç gün oruç tutmalıdır. (Bkz. Mâide: 89.)

لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ

بِالْغَوْرِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا كَسَبَتْ قُلُوبُكُمْ وَاللَّهُ
 غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿٢٢٥﴾ لِلَّذِينَ يُؤْلُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ تَرَبُّصُ أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ
 فَإِنْ فَاءُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٢٢٦﴾ وَإِنْ عَزَمُوا الطَّلَاقَ فَإِنَّ اللَّهَ
 سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٢٧﴾

- 225 Allah sizi, yeminlerinizdeki ‘rastgele söylemelerinizden, boş sözler (lağv)’den dolayı sorumlu tutmaz;²⁴⁴ fakat sizi kalplerinizin kazandıklarından dolayı sorumlu tutar. Allah bağışlayandır, yumuşak davranandır.
- 226 Kadınlarından uzaklaşmaya yemin edenler için dört ay bekleme süresi vardır.²⁴⁵ Eğer (bu süre içinde) dönerlerse, şüphesiz Allah, bağışlayandır, esirgeyendir.²⁴⁶
- 227 (Yok) Eğer boşamada kararlı davranırsa²⁴⁷ (boşanırlar). Şüphesiz Allah, işitendir, bilendir.

AÇIKLAMA

244. Farkında olmadan söz arasında edilen yeminler için ne kefaret, ne de ceza vardır.

245. Karı ile koca arasındaki ilişkilerin her zaman için uyumlu olmadığı doğru ise de, Allah, eziyet verici bir ilişkinin devam etmesine izin vermez. Bu nedenle ayrılmaları için, karı-kocanın kanunen nikâhlı kaldıkları, fakat pratikte ayrı yaşayıp ilişkide bulunmadıkları dört ay gibi maksimum bir süre belirlemiştir. Bu tür bir ayrılığa İslâm Hukuku’nda “ilâ” denir. Bu süre içinde karı koca ya barışmalı, ya da hoşlandıkları uygun kimselerle evlenebilmeleri için iyilikle ayrılmalıdırlar.

Hanefî ve Şâfi’î mezhebi imamları “Kadınlardan uzaklaşmaya yemin edenler...” ibaresinde, dört aylık sürenin sadece yemine bağlı ayrılıklarda söz konusu olduğu sonucunu çıkarmışlardır. Yemin etmeksizin karı ve kocanın bir müddet birbirinden ayrı yaşamaları hâlinde bu kural geçerli olmaz. Diğer taraftan Mâlikî mezhebi imamları, maksimum dört ay sü-

renin her tür boşanma olayı için geçerli olduğu görüşündedirler. İmam Ahmed'in bir sözü de bu görüşü destekler niteliktedir.

Hz. Ali, İbn Abbâs ve Hasan Basrî, bu kuralın sadece aşırı geçimsizlik sonucu olan ayrılıklar için geçerli olduğu ve karı kocanın belli bir ortak çıkar için karşılıklı anlaşma ile cinsel ilişkiyi kesip, diğer toplumsal ilişkilere devam etmeye karar verdikleri bir durum için geçerli olmadığı görüşündedirler. Bazı fakihler de, karı ile koca arasındaki ilişki iyi olsun, kötü olsun, yemine dayanan her tür ayrılık için "ilâ" kuralının geçerli olduğuna, yani bu tür ayrılığın dört ayı geçmemesi gerektiğini savunurlar.

246. Bazı fakihler bu âyeti, "Eğer karı koca yeminlerini dört ay içinde bozup cinsel ilişki kurarlarsa, o zaman kefaret vermeleri gerekmez" diye tefsîr etmişlerdir. Bu durumda Allah, onların yeminlerini kefaretsiz bağışlayacaktır. Fakat fakihlerin çoğunluğu, her ne olursa olsun kefaretin ödenmesi gerektiği görüşündedirler. "Allah bağışlayandır, esirgeyendir" sözü, kefaretin verilmeyeceği anlamına gelmez. Bu sadece, Allah'ın kefareti kabul edeceği ve ayrılık süresince birbirlerine yaptıkları haksızlıkları affedeceği anlamına gelir.

247. Hz. Osman, İbn Mes'ûd, Zeyd bin Sâbit ve bazı fakihlere göre (Allah hepsinden razı olsun), karı ile koca ancak bu dört ay içinde tekrar birleşebilir. Bu sürenin bitmesi kocanın karısını boşamaya karar verdiğinin bir delilidir. Bu nedenle, süre biter bitmez boşanma otomatik olarak gerçekleşecek ve koca tekrar birleşme şansını kaybedecektir. Fakat her iki tarafta karar verirse, tekrar evlenebilirler. Hz. Ömer, Hz. Ali, İbn Abbâs ve İbn Ömer'in ve Hanefî mezhebi fakihlerinin de (Allah hepsinden razı olsun) bu görüşü destekler nitelikte hükümleri vardır.

Hz. Sa'îd bin Müseyyeb, Zührî ve başka fakihler (Allah hepsinden razı olsun) dört aydan sonra boşanmanın otomatik olarak gerçekleştiği; fakat bu boşanmanın tek taraflı geri dönülebilir bir boşanma olduğu ve kocanın eğer isterse *iddet* süresi dolmadan tekrar birleşme hakkına sahip olduğu, bu süre içinde birleşmezlerse her ikisinin de istediği kişilerle evlenme hakkına sahip oldukları görüşündedirler.

Diğer taraftan Hz. Âişe, Ebu'd-Derdâ ve birçok Medîneli fakih (Allah hepsinden razı olsun) dört ayın sonunda meselenin bir mahkemeye götürülmesi gerektiği ve hâkimin ya kocaya tekrar karısına rücu etme veya karısını boşama emri verebileceği görüşündedirler. Hz. Ömer, Hz. Ali ve İbn Ömer'in (r.a) bu görüşü desteklediklerini gösterir nitelikte hükümleri vardır. Bu görüş İmam Mâlik ve İmam Şâfiî tarafından da kabul edilmiştir.

وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ وَلَا
يَحِلُّ لَهُنَّ أَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللَّهُ فِي أَرْحَامِهِنَّ إِنْ كُنَّ يُؤْمِنُ
بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَبُعُولَتُهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي ذَلِكَ إِنْ أَرَادُوا
إِصْلَاحًا وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ
دَرَجَةٌ ۗ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٢٨﴾

228 Boşanmış kadınlar kendi kendilerine üç 'hayız ve temizlenme süresi' beklerler. Eğer Allah'a ve âhiret gününe inanıyorlarsa, Allah'ın rahimlerinde yarattığını saklamaları onlara helâl olmaz. Kocaları, bu süre içinde barışmak isterlerse,²⁴⁸ onları geri almadaki (herkesten) daha çok hak sahibidirler.²⁴⁹ Onların lehine de, aleyhlerindeki ma'rûf hakka denk bir hak vardır. Yalnız erkekler için onlar üzerinde bir derece (farkı) var. Allah Aziz olandır, Hakîm olandır.

AÇIKLAMA

248. Yani, "Allah'tan korkun ve karılarınızı sudan ve haksız sebeplerle boşamayın. Çünkü O her şeyi bilir."

249. Fakihler bu âyetin yorumu hakkında farklı görüşlere sahiptir. Hanefî fakihlere göre, koca karısı üçüncü âdetinden temizlenene dek onunla tekrar birleşme hakkına sahiptir. Bu aynı zamanda Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Ali, İbn Abbâs, Ebû Mûsâ Eş'arî, İbn Mes'ûd ve sahâbeden diğerlerinin de (Allah hepsinden razı olsun) görüşüdür. Şâfi'î ve Mâlikî fakihleri ise kocanın, karısının üçüncü âdet kanamasını görünceye dek tekrar birleşme hakkına sahip olduğu görüşündedirler. Hz. Âişe, İbn Ömer ve Zeyd bin Sâbit'in (Allah hepsinden razı olsun) görüşü de budur. Fakat kocanın bir veya iki kez boşadığı zaman tekrar birleşme hakkına sahip olduğu, üç kez boşadığında tekrar birleşme hakkını kaybettiği noktası iyice anlaşılmalıdır.

الطَّلَقُ مَرَّتَانٍ فَإِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ أَوْ
تَسْرِيحٌ بِإِحْسَنٍ وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا مِمَّا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا
إِلَّا أَنْ يَخَافَا أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ
اللَّهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا
تَعْتَدُوهَا وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٢٢٩﴾

- 229 Boşanma iki defadır. (Sonra ise) ya iyilikle tutmak ya da güzellikle bırakmadır.²⁵⁰ Onlara (kadınlara) verdiğiniz bir şeyi geri almanız sizin için helâl olmaz.²⁵¹ Ancak ikisinin Allah'ın sınırlarını ayakta tutmayacaklarından korkmuş olmaları (durumu başka). Eğer ikisinin Allah'ın sınırlarını ayakta tutamayacaklarından korkarsanız, bu durumda (kadının) fide vermesinde ikisi için de günah yoktur.²⁵² İşte bunlar, Allah'ın sınırlarıdır; onlara tecâvüz etmeyin. Kim Allah'ın sınırlarına tecâvüz ederse, onlar zâlimlerin ta kendileridir.

AÇIKLAMA

250. Bu âyet İslâm'dan önce Arabistan'da yaygın olan çok ciddi ve kötü bir sosyal alışkanlığı düzeltmeyi amaçlar. O zamanlarda bir koca istediği kadar ve istediği zaman boşama hakkına sahipti. Ne zaman karısı ile ilişkisi kötüye gitse onu boşar ve işine gelirse tekrar onunla evlenirdi. Buna bir sınırlama getirilmediği için, olay sık sık tekrarlanabilirdi. Bu nedenle kadın, ne onunla tam bir karı-koca ilişkisi içinde olur, ne de başkası ile evlenebilecek özgürlüğe sahip olurdu. Kur'an'ın bu âyeti, bu tür zulmü ortadan kaldırmaktadır. Bütün evlilik yaşamı boyunca bir koca, karısını ancak iki kez boşama hakkına sahiptir. Bundan sonra ne zaman onu üçüncü kez boşarsa, artık ondan tamamen ayrılmış olur.

Fazla düşünmeden verilmiş kararları kontrol etmek ve her aşamada barışma kapısını açık bırakmak için Kur'an ve hadisler tarafından öğretilen doğru boşanma şekli şöyledir: Boşanma kaçınılmaz hale geldiğinde koca,

karısını ancak aybaşı hâlinde olmadığı zaman boşayabilir. Aylık periyod sırasında boşamak doğru değildir. Koca, karısının âdet kanamasının bitmesini bekler ve sonra dilerse boşadığını söyler. Daha sonra bir ay daha bekler ve ikinci âdeti bittikten sonra eğer boşamaya hâlâ kararlı ise, yine boşadığını söyler. Daha sonra üçüncü âdeti de bekler, üçüncü ve son kez, onu boşadığını söyler. Bununla birlikte kocanın, birinci ve ikinci boşamalarda meseleyi tekrar gözden geçirmesi faydalıdır. Çünkü bu durumda geri dönme, yani barışma imkânı vardır. Fakat üçüncü kez boşadıktan sonra, koca geri dönme hakkını kaybeder ve bu çiftler bir daha evlenemezler.

Üç boşamayı da bir kerede ve aynı mecliste yapan câhil kimseler ise, bu kanuna karşı büyük bir günah işlemektedirler. Hz. Peygamber (s.a.v.) bu uygulamayı yasaklamıştır. Hz. Ömer (r.a) de böyle yapan erkekleri kamçı ile cezalandırırdı. Ancak bu şekildeki bir boşama, günah olmasına rağmen dört mezhebe göre de geçerlidir.

251. Koca, karısına mehir olarak verilen evlilik hediyelerini, elbise ve takıları geri isteme hakkına sahip değildir. Birisine hediye olarak verilen bir şeyi geri istemek İslâm'ın ahlâk kurallarına tamamen aykırıdır. Hz. Peygamber (s.a.v.) bu ahlâk aykırı hareketi, kustuğunu yalamaya benzetmiştir. Bilhassa bir koca için, daha önceden isteyerek karısına verdiği şeyleri boşandıktan sonra geri istemek, çok utanç verici bir durumdur. İslâm, kocanın mehir olarak karısına bir şeyler vermesini mutlak olarak emretmektedir. (Bakara: 241.)

252. Eğer kadın belli bir fidye karşılığında kocasını boşanmaya razı ederse, buna İslâm fıkhında *bulû* denir. Eğer karı ile koca aralarında belli şartlarla boşanma konusunda anlaşılırsa da, aynı kanun uygulanır. Fakat mesele mahkemeye götürülürse, mahkeme ilk önce kadının artık onunla yaşayamayacak denli kocasından nefret edip etmediğini araştırır. Eğer mahkeme onların birlikte mutlu olamayacaklarına kanâat getirirse o zaman belirli bir fidye miktarı belirler. Koca bunu kabul edip, karısını boşamak zorundadır. Fakihler arasında genel olarak bu fidyenin, kocanın nikâh sırasında karısına verdiği mehri aşamayacağı görüşü yaygındır.

Böyle bir durumda koca, boşanmadan sonra tekrar birleşme hakkına sahip olamaz; çünkü bu hak karısı tarafından (satın) alınmıştır. Tabii ki iki taraf da isterse, tekrar evlenmeleri helâldir.

Cumhura göre *bulû* durumunda kadının iddeti, boşanmadaki iddetin aynısıdır. Fakat Ebû Dâvûd, Tirmizî, İbn Mâce ve diğer bazı kitaplarda Hz. Peygamber'in (s.a.v.) böyle bir kadına sadece bir ay iddet belirlediğine dair hadisler vardır. Hz. Osman (r.a) da bir keresinde, bu hâdise göre hüküm vermiştir. (İbn Kesîr, cilt I s. 276)

فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ ۖ فَإِنْ طَلَّقَهَا
فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يَتَرَاجَعَا إِنْ ظَنَّا أَنْ يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ ۚ وَتِلْكَ
حُدُودُ اللَّهِ يُبَيِّنُهَا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٢٣٠﴾ وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَلَبِغْنَ
أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ سَرِّحُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَلَا
تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَارًا لَتَعْتَدُوا ۚ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ ۚ وَلَا
تَتَّخِذُوا آيَاتِ اللَّهِ هُزُوعًا ۚ وَادْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَمَا أَنْزَلَ
عَلَيْكُمْ مِنَ الْكِتَابِ وَالْحِكْمَةِ يَعِظُكُمْ بِهِ ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ ۚ وَاعْلَمُوا
أَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٢٣١﴾ وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَلَبِغْنَ أَجَلَهُنَّ
فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَنْ يَنْكِحْنَ أَزْوَاجَهُنَّ إِذَا تَرَاضَوْا بَيْنَهُمْ
بِالْمَعْرُوفِ ۚ ذَلِكَ يُوعَظُ بِهِ مَنْ كَانَ مِنْكُمْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ
الْآخِرِ ۚ ذَلِكَمُ أَرْكَى لَكُمْ وَأَطْهَرُ ۚ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا
تَعْلَمُونَ ﴿٢٣٢﴾

230 Yine onu (kadını üçüncü defa) boşarsa, (kadın) onun dışında bir başka kocayla nikâhlanmadıkça ona helâl olmaz. Eğer (bu koca da) onu boşarsa, onlar (ilk koca ile karısı) Allah'ın sınırlarını ayakta tutacaklarını sanıyorlarsa, tekrar birbirlerine dönmelerinde ikisi için de günah yotur.²⁵³ İşte bunlar, Allah'ın sınırlarıdır; bilen bir topluluk için bunları (böyle) açıklar.

231 Kadınları boşadığınızda, bekleme sürelerini tamamlamışlarsa, onları ya güzellikle tutun ya da güzellikle bırakın. Fakat haklarını ihlâl edip zarar vermek için onları (yanınızda) tutmayın. Kim böyle

yaparsa artık o, kendi nefesine zulmetmiş olur.²⁵⁴ Allah'ın âyetlerini oyun (konusu) edinmeyin ve Allah'ın size verdiği nimeti ve size öğüt olsun diye size indirdiği Kitab'ı ve hikmeti anın.²⁵⁵ Allah'tan da korkup sakının ve bilin ki, Allah her şeyi bilendir.

- 232 Kadınları boşadığınızda, bekleme sürelerini de tamamlamışlarsa - birbirleriyle ma'rûf (bilinen meşrû biçimde) anlaştıkları takdirde onlara, kendilerini kocalarına nikâhlamalarına engel çıkarmayın.²⁵⁶ İşte, içinde Allah'a ve âhiret gününe iman edenlere bununla (böyle) öğüt verilir. Bu, sizin için daha hayırlı ve daha temizdir. Allah, bilir de siz bilmezsiniz.

AÇIKLAMA

253. Sahih hadisler, bir erkeğin, tekrar eski kocasına dönebilmek için ileride boşamak üzere, önceden anlaşarak bir kadını nikâhlamasını yasaklar. Bu, helâl bir davranış değildir ve böyle bir nikâh, nikâh değil zina'dır. Kadın böyle önceden ayarlanmış bir nikâh yapıp, sonradan boşanmakla önceki kocasına helâl olmaz. Hz. Ali, İbn Mes'ûd, Ebû Hureyre ve Ukbe bin Âmir (Allah hepsinden razı olsun), Hz. Peygamber'in (s.a.v.) böyle yapanları lânetlediğine dair hadis rivayet etmişlerdir.

254. Bir erkek için karısını boşadıktan sonra, iddet henüz bitmeden, onu incitmek ve üzme için tekrar bir fırsat elde etmek üzere, onunla tekrar birleşmesi doğru değildir. Bu nedenle Allah şöyle buyuruyor: "Eğer koca gerçekten tekrar karısıyla birleşmek isterse, ona iyi davranma niyetiyle onunla tekrar birleşmelidir. Aksi takdirde en iyi şey onu güzellikle bırakmak olacaktır." (Bkz. an: 250)

255. Yani, "Allah'ın sizi büyük sorumluluk gerektiren bir konuma getirdiğini unutmayın. O size Kitab'ı vermiş, Hikmet'i öğretmiş ve sizi bütün ümmetlere önderler kılmıştır. O sizi *vasat ümmet* ve hakkın şâhidleri kılmıştır. Bu nedenle safsata yaparak Allah'ın âyetleri ile oynamamanız, şer'i kuralları istismar etmemeniz ve tüm dünyaya doğru yolu göstermeniz beklenirken, evlerinizde zavallı ve adâlet dışı bir hayat sürmeniz size yakışmaz."

256. Yani, "Eğer iddet süresinin bitiminden sonra her ikisi de tekrar evlenmek isterlerse, boşanan kadının akrabaları onu, kendisini iki kez boşayan eski kocasına dönmekten alıkoymamalıdır. Aynı şekilde hiçbir erkek de, üçüncü kez boşadığı karısının iddeti dolduktan sonra başka biriyle evlenmesine engel olmamalıdır. Kendisi boşadığı için, o kadının başkası ile evlenmesini engellemenin hiçbir anlamı yoktur."

وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَدَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ^ط
لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُتِمَّ الرَّضَاعَةَ وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ
بِالْمَعْرُوفِ لَا تُكَلَّفُ نَفْسٌ إِلَّا وُسْعَهَا لَا تُضَارَّ وَالِدَةٌ بِوَلَدِهَا
وَلَا مَوْلُودٌ لَهُ بِوَلَدِهِ وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذَلِكَ فَإِنْ أَرَادَا فِصَالًا
عَنْ تَرَاضٍ مِنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا وَإِنْ أَرَدْتُمْ أَنْ
تَسْرِعُوا^ط أَوْلَادَكُمْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِذَا سَلَّمْتُمْ مَا آتَيْتُمْ
بِالْمَعْرُوفِ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢٢٣﴾
وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ
أَشْهُرٍ وَعَشْرًا فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا فَعَلْنَ فِي
أَنْفُسِهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٢٢٤﴾ وَلَا جُنَاحَ
عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَضْتُمْ بِهِ مِنْ خِطْبَةِ النِّسَاءِ أَوْ أَكْنَنْتُمْ فِي
أَنْفُسِكُمْ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ سَتَذْكُرُونَهُنَّ وَلَكِنْ لَا تُوَاعِدُوهُنَّ سِرًّا
إِلَّا أَنْ تَقُولُوا قَوْلًا مَعْرُوفًا وَلَا تَعْزِمُوا عَقْدَةَ النِّكَاحِ حَتَّى يَبْلُغَ
الْكِتَابُ أَجَلَهُ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي أَنْفُسِكُمْ فَاحْذَرُوهُ
وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿٢٢٥﴾

233 Emzirmeyi tamamlamak isteyenler için anneler çocuklarını iki tam yıl emzirirler.²⁵⁷ Onların (annelerin) yiyeceği, giyeceği bilinen

(örf)e uygun olarak, çocuk kendisinin olana (babaya) aittir. Kimseye güç yetireceğinin dışında (yük ve sorumluluk) teklif edilmez. Anne, çocuğu, çocuk kendisinin olan baba da, çocuğu dolayısıyla zarara uğratılmasın; mirasçı üzerindeki (sorumluluk ve görev) de bunun gibidir.²⁵⁸ Eğer (anne ve baba) aralarında rıza ile ve danışarak (çocuğu iki yıl tamamlanmadan) sütten ayırmayı isterlerse, ikisi için de bir güçlük yoktur. Ve eğer çocuklarınızı (bir sütanneye) emzirtmek isterseniz, örf'e uygun vereceğinizi ödedikten sonra size bir sorumluluk yoktur. Allah'tan korkup sakının ve bilin ki, Allah yapmakta olduklarınızı görendir.

- 234 İçinizden ölenlerin (geride) bıraktığı eşler, kendi kendilerine dört ay on (gün) beklerler.²⁵⁹ Bu bekleme süresi dolduğundan, artık onların kendi haklarında ma'rûf (meşrû) bir şekilde yaptıklarından dolayı size sorumluluk yoktur. Allah, işlediklerinizden haberi olmandır.
- 235 (İddeti bekleyen) kadınları nikâhlamak istediğinizi (onlara) sezdirmenizde ya da böyle bir isteği gönlünüzde saklamanızda sizin için bir sakınca yoktur. Gerçekte Allah, sizin onları (kalbinizden geçirip) anacağınızı bilmıştır. Sakın bilinen (meşrû) sözler dışında onlarla gizlice vaadleşmeyin; bekleme süresi tamamlanıncaya kadar nikâh bağıni bağlamaya kesin karar vermeyin. Ve bilin ki, elbette Allah kalbinizden geçeni bilmektedir. Artık ondan kaçının. Ve bilin ki, şüphesiz Allah bağışlayandır, (kullara) yumuşak davranandır.

AÇIKLAMA

257. Karı ile koca arasında hangi tür ayrılma (boşanma, hulû veya mahkemenin boşaması) olursa olsun, çocuk henüz emzikli ise bu kural geçerlidir.

258. Eğer baba ölürse, anneye veya bebeği emziren sütanneye bakım parası verme sorumluluğu, aynen baba gibi sorumlu olan velînindir.

259. Belirlenen *iddet*, kocaları ile cinsel ilişkide bulunmamış olan dullar için de geçerlidir. Hamile dul ise bundan müstesnadır. Onun iddeti (bekleme süresi) çocuğu doğuncaya kadardır.

"Dört ay on gün beklerler" sözü ile bu süre içinde evlenmemeleri ve kendilerini süsleyip ortaya koymamaları gerektiği anlatılmak istenir. İddet süresince kadınların takı takmamaları, renkli ve gösterişli elbiseler giymemeleri ve süslenip ortaya çıkmamaları gerektiği hakkında hadisler de vardır. Fakat dul eşin bu iddeti, ölen kocasının evinde mi yoksa başka bir yerde mi geçireceği konusunda farklı görüşler vardır. Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. İbn Ömer, dört mezhebin imamları ve daha birçok fakih, iddetin ölen kocanın evinde geçirilmesi gerektiği görüşündedirler. Hz. Âişe, Hz. İbn Abbâs, Hz. Ali ve birçok fakih de (Allah hepsinden razı olsun), iddeti istediği yerde doldurmakta serbest olduğu görüşündedirler.

لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ طَلَقْتُمْ

النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمْسُوهُنَّ أَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً وَمَتَّعُوهُنَّ عَلَى
 الْمُوسَعِ قَدَرُهُ وَعَلَى الْمَقْتَرِ قَدَرُهُ مَتَلَعًا بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى
 الْمُحْسِنِينَ ﴿٢٣٦﴾ وَإِنْ طَلَقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمْسُوهُنَّ وَقَدْ
 فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ إِلَّا أَنْ يَعْفُونَ أَوْ يَعْفُوا
 الَّذِي بِيَدِهِ عُقْدَةُ النِّكَاحِ وَأَنْ تَعْفُوا أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى وَلَا تَنْسُوا
 الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢٣٧﴾ حَفِظُوا عَلَى
 الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ ﴿٢٣٨﴾

236 Kendilerine el sürmediğiniz, mehirlerini de tesbit etmediğiniz kadınları boşamanızda sizin için bir sakınca yoktur. Onları yararlandırdınız;²⁶⁰ zengin olan kendi gücü, darda olan da kendi gücü oranında, ma'rûf (meşru ve örfe uygun) bir şekilde yararlandırmalı. (Bu,) iyilik edenler üzerinde bir hakır.

237 Eğer onlara mehir tesbit eder de, el sürmeden boşarsanız, bu durumda -kendileri ya da nikâh bağı elinde olanın bağışlaması hariç- tesbit ettiğiniz (mehr)in yarısı onlarındır. Sizin (tümünü veya fazlasını) bağışlamanız takvâya daha yakındır. Aranızdaki üstünlüğü (derece farkını) da unutmayın.²⁶¹ Şüphesiz Allah, yapmakta olduklarınızı görendir.

238 Namazları²⁶² ve orta namazını²⁶³ (üstlerine düşerek, titizlik göstererek) koruyun ve Allah'a gönülden boyun eğiciler olarak (nama-za) durun.

AÇIKLAMA

260. Evlilik bağı böyle şartlar altında bile koparıldığında, yine de kadına belirli bir zarar verilmiş olur. Bu nedenle kişinin imkânları dahilinde belirli bir fidye ödenmelidir.

261. İnsan ilişkilerinin iyi ve uyumlu olabilmesi için karşılıklı saygı, sevgi ve fedâkârlık şarttır. Eğer herkes kendi kanunî hakları üzerinde katı biçimde ayak diretirse, o zaman sosyal hayatta hiçbir zaman mutlu olunamaz.

262. Sosyal refahı ve daha medenî bir hayat kurmayı sağlamak amacıyla, gerekli kanun ve düzenlemeler ortaya konulduktan sonra Allah, son nokta olarak namazın önemini vurgulamaktadır. Çünkü namaz tek başına bile, Allah korkusu, fazilet ve hikmet duyguları doğurup İlâhî Kanun'a itâatkâr bir tavır ortaya çıkarabilir ve insanı doğru yolda tutabilir. Kimse namazsız Allah'ın kanunlarına tamamen bağlı kalamaz; çünkü insan, Yahudiler gibi şu veya bu tür isyana kaymaya mütemayildir.

263. Müfessirler "*salât-ı vustâ*"nın anlamı hakkında farklı görüşlere sahiptirler; fakat çoğunluğa göre bu beş vakit namazdan biridir ve yine çoğunluk bunun ikinci namazı (*salât-ı asr*) olduğu görüşünde birleşir. Bununla birlikte, *salât-ı vustâ*'nın ne olduğu konusunda bu yorumları destekler nitelikte açık ve kesin bir hadis yoktur. Bunun ikinci namazı olduğunu savunanlar görüşlerini şu hâdiseye dayandırırılar: "Ahzab" Savaşı sırasında, Hz. Peygamber (s.a.v.) düşman saldırısını engelleme çalışmalarıyla o denli meşguldü ki, güneş batıncaya dek ikinci namazını kılmaya fırsat bulamadı. Daha sonra da, "Bizi *salât-ı vustâ*'dan alıkoydukları için Allah onların kabirlerini ateşle doldursun." dedi. Bundan yola çıkarak, bazı âlimler *salât-ı vustâ*'nın ikinci namazı olduğunu söylemişlerdir. Fakat bence burada Hz. Peygamber'in (s.a.v.) anlatmak istediği şey, Müslümanların ikinci namazlarını zamanında ve huzurlu bir şekilde kılamamalarına neden olan korku ve huzursuzluktan tamamen onların sorumlu olduğudur. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) geçtiğine üzüldüğü namaz, ikinci namazı olduğu için tefsirciler ikinci namazının kendisinin *salât-ı vustâ* olduğu izlenimine kapılmışlardır.

Arapça "*vustâ*" kelimesi hem orta, hem de yüce anlamlarına gelir. O halde *salât-ı vustâ*, hem orta namazı, hem de zamanında ve Allah'a tam bağlılıkla eda edilen, yani namazın tüm üstün ve yüce niteliklerine sahip olan bir namazı kasteder. "*Allah'a gönülden boyun eğerek (namaza) durun*" ifadesi de *salât-ı vustâ*'nın Allah için kılınan ve en yüce özelliklere sahip bir namaz olduğu ve beş farz namazdan biri olmadığı şeklindeki tefsiri destekler niteliktedir.

فَإِنْ خِفْتُمْ

فَرَجَالًا أَوْ زُرُبَانًا فَإِذَا أَمِنْتُمْ فَأَذْكُرُوا اللَّهَ كَمَا عَلَّمَكُم مَّا لَمْ
تَكُونُوا تَعْلَمُونَ ﴿٢٢٩﴾ وَالَّذِينَ يَتُوفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا
وَصِيبَةً لِّأَزْوَاجِهِمْ مَّتَعًا إِلَى الْحَوْلِ غَيْرِ إِخْرَاجٍ فَإِنْ خَرَجْنَ فَلَا
جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ مِنْ مَّعْرُوفٍ وَاللَّهُ عَزِيزٌ
حَكِيمٌ ﴿٢٣٠﴾ وَلِلْمُطَلَّقاتِ مَتَعٌ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ ﴿٢٣١﴾
كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ ءَايَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٢٣٢﴾ أَلَمْ تَرَ إِلَى
الَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَهُمْ أُلُوفٌ حَذَرَ الْمَوْتِ فَقَالَ لَهُمُ
اللَّهُ مُوتُوا ثُمَّ أَحْيَاهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ

النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٢٣٣﴾

239 Eğer korkarsanız, yaya veya binekte iken kılın. Güvenliğe girdiğinizde ise, yine Allah'ı, size bilmediklerinizi nasıl öğrettiyse öyle anın.

240 İçinizde²⁶⁴ ölüp de (geride) eşler bırakmakta olanlar, (evlerinden) çıkarılmaksızın, senesine kadar yararlanmaları için eşlerine vasiyet (bıraksınlar). Ama onlar, (kendiliklerinden) çıkarılsa, artık onla-

rın ma'rûf (meşrû) olarak kendileri için yaptıklarından dolayı size sorumluluk yoktur. Allah güçlü ve üstün olandır. Hüküm ve hikmet sahibidir.

- 241 Boşanmış (kadın)ların ma'rûf (meşrû) bir tarzda yararlanma (ve geçim pay)ları vardır. Bu korkup sakınanlar üzerinde bir haktır.
- 242 İşte Allah, size âyetlerini böyle açıklar; umulur ki akıl erdirirsiniz.
- 243 Binlerce kişinin ölüm korkusuyla yurtlarından çıktıklarını görmedin mi?²⁶⁵ Allah onlara: "Ölün" dedi; sonra da onları diriltti.²⁶⁶ Şüphesiz Allah, insanlara karşı fazl sahibidir. Ancak, insanların çoğunluğu şükretmez.

AÇIKLAMA

264. Bu bölüm sona erdikten sonra burası bir ek ve destek olarak ilâve edilmiştir.

265. Buradan itibaren yeni bir hitâb başlamaktadır. Burada Müslümanlar *cihâda*, yani Allah yolunda elden gelen çabayı sarf etmeye ve bu amaçla mâlî fedâkârlıkta bulunmaya teşvik edilmektedirler. Aynı zamanda İsrâiloğulları'nın bozulmasına ve çökmesine neden olan zayıflıklara karşı tedbirli olmaları konusunda da uyarılmaktadırlar. Bu bölümün nüzûl sebebini göz önünde bulundurursak konuyu anlamamız daha da kolay olacaktır. O dönemde, bir-iki yıl önce Mekke'den çıkarılan ve Medîne'de muhâcir olarak yaşayan Müslümanlar, kendilerine yıllardan beri işkence eden kâfirlerle savaşmak için tekrar tekrar izin istiyorlardı. Fakat bu izin verildiğinde bazıları cesaretlerini yitirdiler. (Bkz. Bakara an: 216) Bu nedenle İsrâiloğulları'nın tarihinde yaşanmış iki önemli olay, mü'minlerin cesaretini arttırmak üzere buraya alınmıştır.

266. Burada İsrâiloğulları'nın büyük tatifeler hâlinde Mısır'dan çıkışlarına (Ayrıntıları için bkz. Mâide: 20-26) ve kendileri için bir yurt bulmak üzere çöllerde oradan oraya geçişlerine değinilmektedir. Fakat Hz. Mûsâ (a.s) Allah'tan aldığı vahiy üzerine onlara Filistinlilere saldırmalarını, oranın halkını sürüp çıkarmalarını ve orayı fethetmelerini emrettiğinde, onlar korktular ve ilerleme emrine karşı çıktılar. Bu nedenle Allah, onları başboş bir şekilde çölde bıraktı ve böylece çölün zorlukları içinde eski nesil yok olup, yerine yeni bir nesil yetişti. Daha sonra Allah onlara, Filistinlilere karşı zafer ihsân etti. Büyük bir ihtimalle "ölüm ve ikinci bir hayat" Mısır'dan çıkışın bu iki yönünü kastetmektedir.

وَقَتِّلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ

سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١١١﴾ مَن ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ

لَهُ وَأَضَاعًا كَثِيرَةً ۖ وَاللَّهُ يَقْبِضُ وَيَبْصُطُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿١١٢﴾ أَلَمْ

تَرَ إِلَى الْمَلَإِ مِن بَنِي إِسْرَءِيلَ مِن بَعْدِ مُوسَى إِذْ قَالُوا لِنَبِيِّ

لَهُمْ أَبْعَثْ لَنَا مَلِكًا نُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ قَالَ هَلْ عَسَيْتُمْ إِن

كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ أَلَّا تُقَاتِلُوا قَالُوا وَمَا لَنَا أَلَّا نُقَاتِلَ فِي سَبِيلِ

اللَّهِ وَقَدْ أَخْرَجَنَا مِن دِيَارِنَا وَأَبْنَيْنَا فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ

تَوَلَّوْا إِلَّا قَلِيلًا مِّنْهُمْ ۖ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴿١١٣﴾ وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ

إِنَّ اللَّهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا قَالُوا أَنَّى يَكُونُ لَهُ الْمُلْكُ

عَلَيْنَا وَنَحْنُ أَحَقُّ بِالْمُلْكِ مِنْهُ وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةً مِّنَ الْمَالِ قَالَ إِنَّ

اللَّهَ أَصْطَفَاهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ ۖ وَاللَّهُ

يُؤْتِي مَلَكَهُ مَن يَشَاءُ ۗ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿١١٤﴾

- 244 Allah yolunda savaşın ve bilin ki, şüphesiz Allah işitendir, bilendir.
- 245 Allah'a karşılığını çok arttırma ile kat kat arttıracak güzel bir borcu verecek olan kimdir?²⁶⁷ Allah, daraltır ve genişletir ve siz O'na döndürüleceksiniz.
- 246 Mûsâ'dan sonra İsrâiloğulları'nın önde gelenlerini görmedin mi? Hani, peygamberlerinden birine: "Bize bir melik gönder de Allah yolunda savaşalım"²⁶⁸ demişlerdi; O, "Ya üzerinize savaş yazıldığı halde, savaşmayacak olursanız?" demişti. "Bize ne oluyor ki Allah yolunda savaşmayalım? Ki biz yurdumuzdan çıkarıldık ve çocuklarımızdan (uzaklaştırdık.)" demişlerdi. Ama onlara savaş yazıldığı (öngörüldüğü) zaman, az bir kısmı dışında (çoğunluğu) yüz çevirdiler. Allah zâlimleri bilir.
- 247 Onlara peygamberleri dedi ki: "Allah size Tâlût'u"²⁶⁹ (melik olarak) gönderdi." Onlar, "Biz hükümdarlığa, ona göre daha çok hak sahibiyken ve ona bir mal (servet) bolluğu verilmemişken, nasıl bizi (yönetmek üzere) hükümdarlık (mülk) onun olabilir?" demişlerdi. O (şöyle) demişti: "Doğrusu Allah, size onu seçti ve onun bilgi ve vücut gelişimini arttırdı. Allah, kime dilerse mülkünü verir; Allah (rahmetiyle) geniş olandır, bilendir."

AÇIKLAMA

267. *Karz-ı hasen* (güzel bir borç), hiçbir kişisel kazanç veya çıkar nedeniyle değil, fakat sadece Allah'ı razı etmek için verilen borçtur. Allah böylece, sadece kendi yolunda kendisine verilen borcun karşılığını çok iyi bir şekilde değerlendirir. Allah, sadece borcu geri vermeye değil, eğer gerçekten Allah rızası için ve O'nun tasdik ettiği bir gaye için harcamışsa, daha da fazlasını ödemeye söz vermiştir.

268. Bu olay burada mü'minlere cihâdın zorluklarını anlatmak için ele alınmıştır. M.Ö. 1000 yıllarında Amalikahılar İsrâiloğulları'na saldırdılar ve Filistin'in birçok bölümünü ele geçirdiler. O dönemde İsrâiloğulları'nın işlerine bakan Peygamber Samuel (a.s) çok yaşlanmıştı. Bu nedenle İsrâiloğulları'nın büyükleri Samuel'e gittiler ve "Allah yolunda savaşacak bir hükümdar (kral) tayin et" dediler. Onlar da diğer milletler

gibi kendilerini yönetecek bir kral istiyorlardı. Böyle bir istekte bulunmuşlardı; çünkü dine bağlı olmayan yabancı yöneticilerin etkisi ile ilâhî kanun yönetimi arasındaki farkı unutmuşlardı. Bu nedenle bu istek “Samuel’i kızdırdı” ve Rabbin gazabına neden oldu. Burada Samuel’i’n 7, 8, 12. bölümlerinden bazı ayrıntıları sunuyoruz:

“Ve Samuel bütün hayatı boyunca İsrâil’e hükmetti... Samuel çok yaşlanınca, tüm İsrâil uluları toplandı; Rama’ya, Samuel’in yanına geldiler ve şöyle dediler: ‘Bak, sen yaşlısın; oğulların da senin yolundan gitmiyorlar. Diğer ülkelerdeki gibi bize hükmedecek bir kral tayin et.’ Fakat onlar, ‘Bize hükmedecek bir kral tayin et’ deyince, bu söz Samuel’in hoşuna gitmedi. Ve Samuel Rabb’a duâ etti. Rabb Samuel’e seslendi: ‘Kavminin sana söylediklerini tut. Onlar seni değil, beni reddediyorlar. Benim onları yönetmemi reddediyorlar...’ Daha sonra Samuel, Rabbin söylediklerini kendisinden bir kral isteyen kimselere tekrarladı. Size hükmedecek olan kral şöyle olacak dedi: ‘Sizin oğullarınızı alacak ve kendi atları arabaları için kendisine hizmet ettirecek. Oğullarınızdan bazıları arabaların önüne koşulacak. Onları binlerce, yüzlerce kişiye kumandan yapacak, onlara kendi toprağına baktıracak, harmanını dövdürecek, savaş araçlarını arabalarını yaptıracak. Ve kızlarınızı terzi, aşçı ve ekmekçi olarak alacak. Sizin tarlalarınızı ve bahçelerinizi ellerinizden alacak ve kendi kölelerine verecek... Sizin ürününüzün ve bahçenizin onda birini alacak ve kendi memurlarına, hizmetçilerine verecek. Sizin erkek hizmetçilerinizi, kadın hizmetçilerinizi, en iyi gençlerinizi ve merkeblerinizi kendi hizmetine alacak. İşte o gün, siz kendi seçtiğiniz kralınız nedeniyle ağlayacaksınız ve o gün Rab sizi duymayacak.’ Buna rağmen kimse Samuel’in sözlerine aldırmadı. ‘Hayır’, dediler, ‘bizim de bir kralımız olacak. Biz de diğer milletler gibi olacağız. Kralımız bizi yönetecek, önümüzden gidecek ve bizim savaşlarımızda savaşacak.’ Ve Rabb, Samuel’e, ‘Onları dinle ve onlara bir kral tayin et’ dedi...”

“Ve Samuel tüm İsrâil’e şöyle dedi: Sizin sözünüzü dinledim... ve size bir kral tayin ettim... Siz Beni Amun soyundan gelenlerin kralı Nahash’ın üzerinize saldırdığını gördüğünüzde, Rabbiniz olan Allah sizin melikiniz iken, bize bir kral gerek dediniz. O halde, şimdi istediğiniz ve seçtiğiniz kralı alın! İşte Rabb’ın seçtiği kral. Eğer Rabb’dan korkar, O’na hizmet eder, O’nun sözüne itâat eder ve O’nun emrine isyan etmezseniz, o zaman siz ve sizi yöneten kral Rabbiniz olan Allah’ın yolun-

dan gitmeye devam edersiniz. Fakat, Rabbin sözüne itâat etmez ve onun emrine isyan ederseniz, o zaman Allah'ın kudreti aynen babalarınız gibi, sizin de aleyhinize olacaktır. Bana gelince; Allah sizin için duâ etmeyi terk etme günahından beni korusun. Bilakis ben size iyiyi ve doğru yolu öğreteceğim... Fakat siz günah işlemeye devam ederseniz, o zaman siz ve kralınız mahvolursunuz.”

Yukarıdaki alıntıdan anlaşıldığına göre Allah ve Peygamberi, onların bir kral (melik) isteyişlerini hoş karşılamamıştır. “Allah, Kur’ân’da neden kral tayin etmeyi yasaklamamıştır?” sorusunun cevabı ise basittir. Burada bu hikâye, sadece Müslümanların ders alması için ele alınmıştır. Bu nedenle krallığın yasaklanması veya desteklenmesi gibi bir mesele söz konusu değildir ve bu isteğin haklı mı, haksız mı olduğu konusuna değinmek anlamsız olacaktır. Burada tek amaç İsrâiloğulları’nın dejenerasyonuna neden olan şeyleri, onların korkaklıklarını, nefse tapınmalarını ve disiplinsizliklerini ortaya koymaktır. Böylece mü’minler, bu tip zayıflıklara karşı uyanık olabileceklerdir.

269. Kitâb-ı Mukaddes şöyle der: “Benjamin’li, adı Kiş olan bir adam vardı.... Onun da Saul (Tâlût) adında seçkin genç ve iyi bir oğlu vardı. İsrâiloğulları arasında ondan iyisi yoktu. O herkesten uzundu ve Tâlût’un (Saul) babasının merkepleri kayboldu. Kiş, oğlu Tâlût’a şöyle dedi: Hizmetçilerden birisini yanına al ve merkepleri aramaya git... Onlar şehre girdiklerinde, Samuel onların ardından geldi... Samuel, Tâlût’u gördüğünde Rabb ona: ‘İşte sana bahsettiğim adam!’ dedi. Halkı bu yönetecek... Samuel, Tâlût’u ve hizmetçisini aldı ve onları misafir odasına götürdü. Orada en önemli otuz kişi için ayrılan yerlerden en iyisine onları oturttu. Daha sonra Samuel ufak bir şişe yağ aldı ve onun başına boşalttı... ‘Ve Rabb seni mülküne vâris kıldı’ dedi... Ve Samuel, diğer insanlara, Rabb’in sizin için seçtiği adamı görün dedi... (I Samuel, 9-10 bölüm).

Tâlût da aynen Hz. Hârûn, Hz. Dâvûd ve Hz. İsâ (Allah’ın selamı hepsinin üzerine olsun) gibi Allah tarafından İsrâiloğulları’na lider olarak seçilmiştir. Fakat O’nun aynı zamanda peygamber seçilip seçilmediği hakkında ne Kur’ân’da, ne de hadislerde açık bir ifade yoktur. Bu nedenle O’nun melik (kral) olarak tayin edilmesi, O’nun aynı zamanda peygamber olarak seçildiği anlamına gelmez.

وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ

ءَايَةَ مُلْكِهِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ التَّابُوتُ فِيهِ سَكِينَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَبَقِيَّةٌ مِّمَّا
 تَرَكَ ءَالُ مُوسَىٰ وَءَالُ هَارُونَ تَحْمِلُهُ الْمَلَائِكَةُ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ
 لَآيَةً لَّكُمْ إِن كُنتُمْ مُّؤْمِنِينَ ﴿٢٥٣﴾ فَلَمَّا فَصَلَ طَالُوتُ بِالْجُنُودِ قَالَ
 إِنَّ اللَّهَ مُبْتَلِيكُمْ بِنَهَرٍ فَمَن شَرِبَ مِنْهُ فَلَيْسَ مِنِّي وَمَن لَّمْ
 يَطْعَمْهُ فَإِنَّهُ مِنِّي إِلَّا مَنِ اغْتَرَفَ غُرْفَةً بِيَدِهِ فَشَرِبُوا مِنْهُ إِلَّا
 قَلِيلًا مِّنْهُمْ فَلَمَّا جَاوَزَهُ هُوَ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا مَعَهُ قَالُوا لَا طَاقَةَ
 لَنَا الْيَوْمَ بِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالَ الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُم مُّلِّقُوا اللَّهَ
 كَم مِّن فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً بِإِذْنِ اللَّهِ وَاللَّهُ مَعَ
 الصَّابِرِينَ ﴿٢٥٤﴾ وَلَمَّا بَرَّرُوا لِبِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالُوا رَبَّنَا أَفْرِغْ
 عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ

الْكَافِرِينَ ﴿٢٥٥﴾

- 248 Peygamberi, onlara (şöyle) dedi: “Onun hükümdarlığının belgesi, size Tabut’un²⁷⁰ gelmesi (olacaktır ki) onda Rabbinizden ‘bir güven duygusu ve huzur’ ile Mûsâ ailesinden ve Hârûn ailesinden arta kalanlar var; onu melekler taşır.^{270/a} Eğer inanmışlarsanız, bunda şüphesiz sizin için bir delil vardır.”
- 249 Tâlût, ordusuyla birlikte ayrıldığında dedi ki: “Doğrusu Allah sizi bir ırmakla imtihan edecektir. Kim bundan içerse, artık o benden değildir ve kim de -eliyle bir avuç avuçlayanlar hariç- onu tadmazsa o bendendir. Onlardan az bir bölümü dışında ondan içtiler.²⁷¹ O, kendisiyle beraber iman edenlerle onu (ırmağı) geçince, onlar (geride kalanlar): “Bugün bizim Câlût’a ve ordusuna karşı (koyacak) gücümüz yok.” dediler.²⁷² (O zaman) Elbette Allah’a kavuşacaklarını umanlar (şöyle) dediler: “Nice az bir topluluk, daha çok olan bir topluluğa Allah’ın izniyle galib gelmiştir; Allah sabredenlerle beraberdir.”
- 250 Onlar, Câlût ve ordusuna karşı meydana (savaşa) çıktıklarında, dediler ki: “Rabbimiz, üzerimiz sabır yağıdır, adımlarımızı sabit kıl (kaydırma) ve kâfirler topluluğuna karşı bize yardım et.”

AÇIKLAMA

270. Kitâb-ı Mukaddes Tabut’un ayrıntıları konusunda Kur’ân’dan farklıdır; fakat buna rağmen ondan çok şeyler öğrenmemiz mümkündür.

İsrâiloğulları Tabut’u, yani Tabut ahdini çok kutsal sayıyorlardı. Onlar bu Tabut sayesinde, “Allah’ın gelip kendilerini düşman güçlerinden kurtaracağına” inanıyorlardı. Bu nedenle onun geri gelmesi, İsrâiloğulları’nı bu denli sevindiriyor ve cesaretlendiriyordu.

Tabut, Hz. Mûsâ (a.s) ve Hz. Hârûn’un (a.s) evinin kutsal emanetlerini ihtivâ ediyordu. Bunlar Hz. Mûsâ’ya (a.s) Sina Dağı’nda verilen levhalardı. Bunun yanı sıra Hz. Mûsâ’nın (a.s) rehberliğinde yazılan ve Levililere verilen Tevrat’ın orijinal bir nüshası da vardı. Tabut’ta, gelecek

İsrâil nesillerinin atalarına çölde lütfettiği nimetler için Allah'a şükretmelerini sağlamak üzere bir şişe de (kudret helvası) vardı. Büyük bir ihtimalle Allah'ın bir mucizesi olan Hz. Mûsâ'nın (a.s) asâsı da bunlarla birlikteydi.

270/a. Burada Kur'ân, muhtemelen I Samuel'in 4, 5, 6, bölümlerinde ele alınan olaya değinmektedir. Rabbin Tabutu, İsrâiloğulları'nın yaptığı bir savaşta Filistilerin eline geçti. İsrâiloğulları cesaretlerini kaybetmişlerdi: "Tabut'un elden çıkmasıyla İsrâiloğulları'nın şerefi kayboldu" diye bağırıyorlardı. Tabut yedi ay boyunca Filistilerin elinde kaldı; fakat "Allah onlara büyük bir yük yüklediği" için Filistî şehirlerinde büyük bir panik başladı. Öyle ki: "İsrâil Tanrısı'nın Tabut'u (sandık) bizde kalmamalı; çünkü O bize karşı çok acımasız" diye bağırmaya başladılar. Daha sonra Tabut'u İsrâil'e geri göndermeye karar verdiler. "İki tane sığır alıp bir arabaya koştular. Ve sığırlar Beyt-Şemeş yönüne doğru yol aldı."

Arabada sürücü olmadığına göre, araba Allah tarafından tayin edilen melekler vasıtasıyla İsrâil'e doğru götürülüyordu.

271. Bu nehir, Tâlût'un İsrâil ordusu ile geçmek zorunda olduğu Ürdün nehri veya başka bir nehir olmalıdır. Tâlût toplulukta disiplin eksikliği olduğunu bildiği için, korkağı cesurdan, yetenekliyi yeteneksizden ayırt etmek için bu sınavı uygulamıştır. Bir müddet için susuzluklarını kontrol edemeyen kişilere, bir süre önce yenildikleri düşmanla karşılaş-tıklarında disiplini korumaları konusunda güvenilemeyeceği açıktır. Aynı sınamayı Tâlût'tan önce *Gideon* da yaptığı için Palmer ve Rodwell, burada (249. âyet) Saul (Tâlût) ile *Gideon*'un karıştırılmış olduğu sonucuna varmışlardır. Bununla, aslında Kur'ân'ın vahyî bir kitap değil, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) bir eseri olduğunu göstermek istiyorlardı. Bu iddia kendi kendisini çürütmektedir. Eğer iki benzer olaydan sadece biri Kitâb-ı Mukaddes'te yer almışsa, bu kitapta yer olmadığı için diğer olayın olmadığı anlamına gelmez. Bundan başka, Kitâb-ı Mukaddes'in İsrâiloğulları'nın tüm tarihini eksiksiz bir şekilde ele aldığı da söylenemez. Kitâb-ı Mukaddes'te değinilmeyen birçok olayın Talmud'da yer alması bunu isbatlamaktadır.

272. Büyük bir ihtimalle bunlar nehir kıyısında sabredemeyen kimselerdi.

فَهَزَمُوهُمْ بِإِذْنِ اللَّهِ وَقَتَلَ دَاوُدُ جَالُوتَ وَءَاتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ
وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَهُ مِمَّا يَشَاءُ وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ
بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ الْأَرْضُ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى
الْعَالَمِينَ ﴿٢٥١﴾

- 251 Böylece onları, Allah'ın izniyle yenilgiye uğrattılar. Dâvûd, Câlût'u öldürdü. Allah da ona mülk ve hikmet verdi; ona dilediğinden öğretti.²⁷³ Eğer Allah'ın, insanların bir kısmı ile bir kısmını def'i (engellemesi) olmasaydı, yeryüzü mutlaka fesada uğrardı.²⁷⁴ Ancak Allah, alemlere karşı büyük fazl (ve ihsân) sahibidir.

AÇIKLAMA

273. Kitâb-ı Mukaddes'e göre Dâvûd, o zaman genç bir delikanlıydı. Şans eseri olarak Filistilerin kahramanı olan Câlût, İsrâiloğulları'nı tehdit ettiğinde Tâlût'un ordusu içindeydi. Câlût şöyle diyordu: "İsrâil kuvvetlerine meydan okuyorum. Bir adam çıkarın karşıma da onunla dövüşeyim." Bunu duyan İsrâiloğulları'nın cesareti kırılmıştı; fakat Dâvûd, Tâlût'a: "Onun böyle dik başlılık etmesine izin vermeyin; bırakın hizmetkârlarınız gitsin ve Filistilerle savaşınsın" dedi. Tâlût izin vermedi, fakat Dâvûd ısrar edince kabul etti. Câlût onu görünce, gençliğiyle alay etti ve, "Gel de senin etini gökteki kuşlara ve dağlardaki hayvanlara yedireyim" dedi. Buna cevap olarak Dâvûd şöyle dedi: "Allah seni benim ellerime teslim edecek ve bütün dünya İsrâil'in bir Allah'ı olduğunu anlayacak. Hatta bütün buradakiler Allah'ın kılıç ve mızrakla korunmadığını öğrenecekler... Savaş O'nun elindedir; O, seni bize teslim edecek." Daha sonra Dâvûd onu öldürdü ve İsrâiloğulları arasında çok meşhur oldu. Tâlût kendi kızını onunla evlendirdi. Ve Dâvûd, Tâlût'tan sonra İsrâil'in meliki (kral) oldu. (Daha ayrıntılı bilgi için bkz. I Samuel, 17-18 böl.)

274. Yeryüzünde barış ve düzeni korumak amacıyla Allah farklı grup, millet ve partilerin belli bir sınıra kadar güç kazanmalarına izin verir. Fakat onlar bu sınırları aşarlarsa, o zaman onların gücünü kırar ve yerlerine yenilerini getirir. Eğer Allah, bir milletin veya bir grubun sonuza dek hâkimiyette kalmasına izin verseydi, o zaman Allah'ın arzı kârlılık ve düzensizliklerle dolardı.

تِلْكَ ءَايَاتُ اللَّهِ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ وَإِنَّكَ لَمِنَ
 الْمُرْسَلِينَ ﴿٢٥٦﴾ تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ مِّنْهُمْ
 مَّن كَلَّمَ اللَّهُ^ط وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ^ع وَءَاتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ
 الْبَيِّنَاتِ وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ^ق وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَقْتَلَ الَّذِينَ مِنْ
 بَعْدِهِمْ مِّنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ الْبَيِّنَاتُ وَلَكِنْ اخْتَلَفُوا فَمِنْهُمْ مَّنْ
 ءَامَنَ وَمِنْهُمْ مَّنْ كَفَرَ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَقْتَلُوا وَلَكِنْ أَفَعَلَ مَا
 يُرِيدُ ﴿٢٥٧﴾ يَتَأَيَّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا أَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ مِّنْ قَبْلِ أَنْ
 يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا بَيْعَ فِيهِ وَلَا خُلَّةٌ وَلَا شَفِيعَةٌ^ط وَالْكَافِرُونَ هُمْ
 الظَّالِمُونَ ﴿٢٥٨﴾ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ لَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ
 وَلَا نَوْمٌ لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ^ق مَن ذَا الَّذِي يَشْفَعُ
 عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ^ع يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ^ط وَلَا يُحِيطُونَ
 بِشَيْءٍ مِّنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ^ط
 وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ ﴿٢٥٩﴾

- 252 İşte bunlar, Allah'ın âyetleridir; onları sana hak olarak okuyoruz. Sen de gönderilen elçilerdensin.
- 253 İşte bu peygamberler; bir kısmını bir kısmına üstün kıldık. Onlardan, Allah'ın kendileriyle konuştuğu ve derecelerle yükselttiği vardır. Meryem oğlu İsmâ'ya apaçık belgeler verdik ve onu Rûhu'l-Kuds'le destekledik. Şayet Allah dileseydi, kendilerine apaçık belgeler geldikten sonra, onların peşinden gelen (ümme)tler, birbirlerini öldürmezdi. Ancak ihtilâfa düştüler; onlardan kimi inandı, kimi de küfretti. Allah dileseydi birbirlerini öldürmezlerdi. Ama Allah dilediğini yapandır.²⁷⁵
- 254 Ey iman edenler! Hiçbir alışverişin, hiçbir dostluğun ve hiçbir şefâatin olmadığı gün gelmezden evvel, size rızık olarak verdiklerimizden infâk edin.²⁷⁶ Kâfirler, onlar zulmedenlerdir.²⁷⁷
- 255 Allah. O'ndan başka ilâh yoktur. Diridir, kaimdir.²⁷⁸ O'nu uyuklama ve uyku tutmaz.²⁷⁹ Göklerde de, yerde de ne varsa hepsi O'nundur.²⁸⁰ İzni olmaksızın O'nun katında şefâatte bulunacak kimdir?²⁸¹ O, önlerindeki ve arkalarındaki bilir. Dilediği kadarının dışında, O'nun ilminden hiçbir şeyi kavrayıp kuşatamazlar.²⁸² O'nun kürsüsü,²⁸³ bütün gökleri ve yeri kaplayıp kuşatmıştır. Onların korunması O'na güç gelmez. O, pek yücedir, pek büyüktür.²⁸⁴

AÇIKLAMA

275. Tabîî olarak akla şu soru gelir: Peki neden Allah bunu dilemiyor? Neden hatalarla, hatta savaşla sonuçlanan ayrılıklara izin veriyor? O, bunları durdurmaktan aciz midir? Elbette O, her şeye gücü yetendir. Bunları istese durdurabilir ve hiç kimse O'nun rasûlleri aracılığıyla gönderdiği hidâyetten yüz çeviremez. Fakat insanları belirlenmiş bir yoldan gitmeye zorlamak, O'nun dileği değildir. Çünkü O, insanı yeryüzüne denemek için göndermiştir. Eğer O, insandan davranış özgürlüğünü kaldırır, imtihan anlamını yitirir. O, peygamberlerini insanları doğru yola davet etmeleri ve âyetler ve tartışmalarla ikna etmeleri için göndermiştir. Peygamberler insanları Allah'a imana ve itâate zorlamak üzere gönderilmemişlerdir. İhtilâflar ve savaşlar ortaya çıkmaktadır; çünkü insanlar Allah tarafından kendilerine verilen sınırlı düşünce ve eylem özgürlüğünü kötüye kullanmışlar ve Allah tarafından belirlenen hayat tarzından bambaşka hayat tarzları icat etmişlerdir. O halde farklılık ve ihtilâfların, Allah'ın insanları doğru yola zorlamaya (istediği halde) gücü

yetmediği için ortaya çıkmadığı meydandadır. Elbette Allah, dilediğini yapmaya gücü yetendir.

276. Mü'minler, inandıkları gayeye ulaşabilmeleri için mâlî fedâkârlıkta bulunmaya teşvik ediliyorlar.

277. "*Küfür yolunu benimseyenler*", Allah'ın emirlerine uymayı reddedenlerin ve servet biriktirmeyi Allah rızasını kazanmaya tercih edenleri veya burada uyarılan kıyâmet gününe inanmayan ya da âhirette şu veya bu şekilde bir kimsenin dostluğu ya da şefâati sayesinde kurtuluşa ereceklerini sananları kastetmektedir.

278. Her ne kadar câhil insanlar, birçok tanrılar ve ma'budlar icat etmişlerse de, bütün yaratıkların, hiçbir ortağı olmayan Ezeli ve Ebedî olan Allah'a ait olduğu gerçeği değişmez. O, bütün evrenin hâkimi olan Diri (Hayy) Allah'tır. O, bütün mülkün tek sahibidir. Sıfatlarında, özelliklerinde, güçlerinde ve haklarında hiç kimse O'na ortak değildir. Bu nedenle yerde veya gökte ne zaman Allah'tan başka bir ilâh icat edilse yalan söylenmiş ve Hakk'a karşı savaş açılmış olur.

279. Bu, eksik ve muhtaç insanoğulları gibi bazı zayıflık ve sınırlılıklara sahip bir Allah fikrini reddetmektedir. Örneğin Kitâb-ı Mukaddes şöyle der: "Ve yedinci gün Allah, yaptığı işi bitirdi. Ve yaptığı işlerin hepsini bırakarak yedinci günde dinlendi." (Tekvîn, 2:2), "Rab sanki uykudan uyanır gibi ve güçlü bir adamın şarap nedeniyle nara atması gibi uyandı." (Psalms 78:65.) Elbette Allah, tüm bu zayıflıklardan uzaktır.

280. O, yerde, gökte ve ikisi arasında olan her şeyin Sahibi ve Mâlikî'dir. Ve hiç kimse hâkimiyetinde, otoritesinde, mülkünde ve yönetiminde O'na ortak değildir. İlâh olarak kabul edilen her şey ve herkes mutlaka evrenin bir parçasıdır ve evrenin her parçası da Allah'ındır; o halde hiçbir şey O'na rakip veya eş olamaz.

281. Bu, peygamberlerin, meleklerin vs. Allah'tan şefâat dileyebileceklerini ve O'nu bağışlamaya zorlayacaklarını sanan kimselerin yanlış fikirlerini reddederler. Bu tür kimseler, yaratıklarının hiçbirinin, değil O'nu bağışlamaya zorlamak, O'nun önünde duramayacağı ve şefâat edemeyeceği konusunda uyarılmaktadırlar. Evrenin Hâkimi'nin izni olmaksızın hiçbir peygamber, hiçbir melek ve hiçbir azîz (velî), O'nun önünde bir tek söz bile söyleyemeyecektir.

282. Kur'an'a göre, Allah'a ortak veya eş koşmak veya O'nun hak veya sıfatlarını herhangi bir şekilde kendininmiş gibi benimsemek, bağışlanamayacak bir günahdır. Bu olaya *şirk* adı verilir. Bir önceki âyette Kur'an, Allah'ın hâkimiyetinin sınırsız ve gücünün mutlak olduğunu ilân ederek şirki kökünden kesmektedir. Bu âyette de aynı şey başka bir yön-

den ele alınmaktadır: Gerekli olan bilgiye hiç kimse sahip olmadığı halde, kim evrenin yönetiminde ortaklık iddia edebilir? İnsanların ve meleklerin bilgisi o kadar yetersizdir ki, hiçbirisi evrenin sistemini anlayamaz ve bu nedenle onun yönetilmesine yapılan herhangi bir müdahale karışıklık ve kaosa neden olur. Evrenin yönetimi bir yana, insanlar kendileri için neyin iyi olup, neyin kötü olduğunu bile ayırt edemezler. Bu nedenle insanlar, her tür bilginin kaynağı olan ve insanlar için hayırlı olanı bilen Allah'ın hidâyetine inanmalıdırlar.

283. Arapça "*kürsî*" (sandalye) kelimesi, burada iktidar ve otorite olarak çevrilmiştir; çünkü *kürsî* burada iktidarın sembolü olarak kullanılmıştır. Dilimizdeki koltuk kelimesi bile iktidar yerine kullanılmaktadır.

284. Bu âyet, *âyete'l-kürsî* olarak bilinir. Bu âyet Allah hakkında öyle yetkin bir bilgi verir ki, buna hiçbir yerde rastlanamaz. İşte bu nedenle hadisler bunu, Kur'an'ın en üstün âyeti olarak tanımlar.

Burada şöyle bir soru akla gelmektedir: Allah ve sıfatları burada hangi bağlamda anılmıştır? Bu soruyu cevaplayabilmek için 243. âyet ile başlayan bölümü baştan ele almamız gerekir. İlk önce mü'minler Allah yolunda ellerinden gelen çabayı sarf etmeye ve bu yolda canlarını ve mallarını feda etmeye teşvik edilmişlerdi. Aynı zamanda İsrâiloğulları'nın düştükleri zayıflıklara karşı da uyarılmışlardı. Daha sonra başarının sadece sayıya, silahlara ve techizâta dayanmadığı; bilâkis, iman, sabır, disiplin ve kararlılığa bağlı olduğu vurgulanmıştı. Daha sonra Allah'ın, savaşı, bir grubu diğer bir gurupla ortadan kaldırma aracı olarak kullanmasındaki hikmete değinilmişti. Yani eğer, sadece bir grup veya bölük hâkimiyeti elinde tutmaya devam ederse, karşıtları ve muhâlifleri için hayat çekilmez olurdu. Daha sonra, Allah'ın insanlar arasındaki ihtilâfları gidermekten aciz olmadığı; fakat bunları zorla yok etmenin O'nun dileği olmadığı bildirilmişti. Bu amaçla, O, peygamberini Hakk'a davet etmek üzere gönderir; fakat insanları kabul edip etmeme konusunda serbest bırakır. Bu bölümün başında olduğu gibi, Müslümanlara yine Allah yolunda harcamaları emredilmişti. En sonunda bu âyete insanların inançlarındaki ve dinlerindeki farklılıklara rağmen Allah'ın tüm evrenin hâkimi ve sahibi olduğu gerçeği ilân edilmektedir. Elbette, insanları kendisine inanmaya zorlamak O'nun dileği değildir. Fakat O sadece, peygamberleri aracılığıyla, kendisine inanan, O'nu razı etmek için canlarını ve mallarını O'nun yolunda feda edenlerin kazançlı çıkacaklarını ve kendisine inanmayanların zarara uğrayacaklarını bildirir.

لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ

قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ
فَقَدْ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَى لَا انْفِصَامَ لَهَا وَاللَّهُ سَمِيعٌ
عَلِيمٌ ﴿٢٥٦﴾ اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ ءَامَنُوا يُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى
النُّورِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَوْلِيَائُهُمُ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُمْ مِنَ النُّورِ
إِلَى الظُّلُمَاتِ أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٥٧﴾ أَلَمْ
تَرَ إِلَى الَّذِينَ حَاجَّ إِبْرَاهِيمَ فِي رَبِّهِ أَنْ ءَاتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ إِذْ قَالَ
إِبْرَاهِيمُ رَبِّىَ أَلَّذِى يُحْيِىْ وَيُمِيتُ قَالَ أَنَا أُحْيِىْ وَأُمِيتُ قَالَ
إِبْرَاهِيمُ فَإِنَّ اللَّهَ يَأْتِى بِالشَّمْسِ مِنَ الْمَشْرِقِ فَأْتِ بِهَا مِنَ
الْمَغْرِبِ فَبُهِتَ الَّذِى كَفَرَ وَاللَّهُ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٢٥٨﴾

256 Dinde zorlama (ve baskı) yoktur.²⁸⁵ Gerçek şu ki, doğruluk (rüşd) sapıklıktan apaçık ayrılmıştır. Artık kim tâğûtu²⁸⁶ tanımayıp Allah'a inanırsa, o, sapasağlam bir kulpa yapışmıştır; bunun kopması yoktur. Allah, iştiridir, bilendir.

257 Allah, iman edenlerin velisi (dostu ve destekçisi)dir. Onları karanlıklardan²⁸⁷ nura çıkarır; küfredenlerin velileri ise tâğûttur.²⁸⁸ Onları da nurdan karanlıklara çıkarırlar. İşte onlar, ateşin halkıdır, onda süreki olarak kalacaklardır.

258 Allah, kendisine mülk²⁸⁹ verdi, diye rabbi konusunda İbrâhim'le²⁹⁰ tartışmaya giren görmedin mi?²⁹¹ Hani İbrâhim, "Benim Rabbim diriltir ve öldürür" demişti; o da, "Ben de öldürür ve diriltirim" demişti. (O zaman) İbrâhim: "Şüphe yok, Allah güneşi doğudan getirir, (hadi) sen de onu batıdan getir" deyince, o küfre sapan böylece afallayıp kalmıştı.²⁹² Allah, zâlimler topluluğunu hidâyete erdirmez.

AÇIKLAMA

285. Arapça “*din*” kelimesi hem inancı, hem de bu inanç üzerine kuran hayat tarzını ifade eder. Burada, önceki âyetlerde ortaya konulan inanç ifade edilmektedir. Bu âyete göre İslâm, iman ve onun hayat tarzı hiç kimseye zorla kabul ettirilemez demektir.

286. Arapça “*tâğût*” kelimesi sözlük anlamıyla sınırları aşan herkes için kullanılır. Kur’ân bu kelimeyi Allah’a isyan eden, Allah’ın kullarının hâkimi ve mâliki olduğunu iddia eden ve onları kendi kulu olmaya zorlayan kimse için kullanır.

Allah’a isyan üç derecede olabilir: 1) Eğer bir kimse Allah’ın kulu olduğunu kabul eder, fakat pratikte O’nun emirlerinin aksini yaparsa buna *fâsık* denir. 2) Bir kimse Allah ile irtibatı koparır ve başka birisine bağlanırsa, o zaman *kâfir* olur. 3) Eğer bir kimse Allah’a isyan eder ve O’nun kullarını kendisine boyun eğmeye zorlarsa, o zaman *tâğüttür*. Böyle bir kimse şeytan, rahip, dinî veya politik lider, kral veya bir devlet olabilir. Bu nedenle bir kimse *tâğût* reddetmedikçe Allah’a inanmış sayılamaz.

287. Burada karanlık, kişinin doğru yoldan sapmasına tüm çaba ve enerjisini yanlış yollarda kullanmasına neden olan câhiliye karanlığı anlamında kullanılmıştır. Bunun tersine ışık, kişinin gerçeği apaçık görmesini, hayatın gerçek anlamının farkına varmasını ve bilinçli bir şekilde, kararlı olarak doğru yolu takip etmesini sağlayan Hakk’ı görmeye yarayan ışık anlamında kullanılmıştır.

288. *Tâğût* kelime olarak tekil olmasına rağmen burada anlamı çoğuldur. Çünkü Allah’ı inkâr eden kimse, sadece bir tek değil binlerce *tâğûtun* kölesi olur. Bunlardan birisi kişiyi sürekli yanlış yapmaya teşvik eden ve ayağını kaydıran şeytandır. Diğeri ise, kişiyi kendi arzu ve şehvetlerinin kölesi yapan ve sapık yollara yönelten nefsidir. Daha sonra başkaları, karısı, çocukları, akrabaları, kabilesi, ailesi, arkadaşları, milleti, politik ve dinî liderleri ve hükümeti gelir. Bütün bunlar, o kimse için *tâğüttür* ve onu kendi istek ve arzularının esiri yapmak isterler. Bütün bu efendilerin kölesi olan kimse, bütün hayatını imkânsız olan bir şey için, yani tüm bu efendilerin hepsini de teker teker hoşnut etmek uğruna harcar.

289. Bir önceki âyette, Allah’ın mü’minlerin yardımcısı ve koruyucusu olduğu, onları karanlıklardan çıkardığı; *tâğûtun* ise kâfirlerin yardımcısı olduğu ve onları karanlığa yönelttiği bildirilmişti. Burada ise buna delil olacak nitelikte üç olay ele alınmaktadır: Birincisi, Hakk’ın apaçık gösterildiği ve buna karşı hiçbir şey söyleyecek halde olmayan bir kimsenin hikâyesidir. Bu kimse Hakk’ın kendisine apaçık gösterilmesine rağmen O’nu kabul et-

memiştir. Çünkü o *tâğıt* tarafından saptırılmış ve karanlıklar içinde başıboş gezinmeye bırakılmıştır. Diğer iki olay ise, kendilerini sadece karanlıktan kurtarmakla kalmayıp, onlara görünmeyen gerçeklikleri de müşâhede ettiren Allah'a tam anlamıyla ve yakînen inanan iki kimsenin hikâyesidir.

290. Burada değinilen kimse, Hz. İbrâhim'in (a.s) doğduğu ülke olan Irak'ın kralı Nemrud'dur. Kitâb-ı Mukaddes bu tartışmadan bahsetmez; fakat Talmud, ayrıntılarıyla ele alır ve özde Kur'ân'daki pasaja çok benzemektedir. Talmud, Hz. İbrâhim'in (a.s) babasının Nemrud'un baş memurlarından biri ve efendisinin gözde kulu olduğunu bildirmektedir. Oğlu Hz. İbrâhim (a.s) ise çok küçük yaşından beri derin bir Allah sevgisi taşımaktaydı. Büyüdüğünde açıktan Allah'ın "Birliğini" ilân etmeye ve Allah'a koşulan ortak ve eşleri kötölemeye başladı. Bu inancını göstermek amacıyla putları kırdı. Babası aceleyle kralın huzuruna çıktı ve Hz. İbrâhim'i (a.s) ihbar etti: "O şöyle şöyle yaptı, hüküm vermen için senin huzuruna çıkarılsın" dedi. Hz. İbrahim (a.s), kralın huzuruna çıkarıldı ve aralarında burada bahsedilen tartışma geçti.

291. Tartışmanın asıl konusu şuydu: Hz. İbrâhim (a.s), Rab olarak kimi kabul ediyordu: Allah'ı mı, Nemrud'u mu? Bu tartışma, tebaasını Rab olarak Allah'ı değil de, kendisini kabul etmeye zorlayan Nemrud'un zorbalığından kaynaklanıyordu. Tabîî onun bu iddiası yanlıştı. Kendisine bu mülkü veren Allah'a şükreden bir kul olarak, Rab diye Allah'ı kabul etmeliydi. Şükreden bir kul olmak yerine o, öyle nankör oldu ki, tebaasının Rabbi olduğunu iddia etmeye başladı. Hz. İbrâhim (a.s) bu durumu kabul edemeyeceği için aralarında bir tartışma meydana geldi.

Bu tartışmanın asıl mahiyetini anlayabilmek için aşağıdaki noktaları göz önünde bulundurmalıyız.

1) Allah'ı ilâhlar ilâhı ve rabler rabbi olarak kabul edip, bununla birlikte O'nu tek Rab ve Ma'bud olarak kabul etmediklerini gösterir bir şekilde O'na başka ilâhlar ve rableri ortak koşmak, hemen hemen tüm *müşrik* toplumların özelliğidir.

2) Onlar her zaman ilâhlığı ikiye ayırmışlardır: Tabiatüstü ilâhlık ve hükümde ilâhlık. Bir sonuç doğuran her tür sebebi kontrol eden tabiatüstü ilâhlığı, Allah'a atfetmişlerdir. Bu nedenle ihtiyaç duyduklarında veya zorluk anlarında O'ndan yardım dilerler; fakat câhillikleri nedeniyle ruhları, melekleri, cinleri, yıldızları ve daha birçok şeyi Yüce Allah'a eş koşarlar ve onlara duâ ederler, onlara ibâdet ederler ve onlar için yapılmış tapınaklara adaklar sunarlar. Sadece Allah'a ait olan ve hayat tarzını belirleme emirlerine uyulmasını isteme ve dünyadaki bütün işler üzerinde mutlak

otorite sahibi olma hakkını sadece O'na veren hâkimiyette ilâhlığa gelince; her çağdaki müşrikler bu hakkı Allah'tan alıp, kral soyundan gelenlere veya gruplara vermişler veya Allah'la diğer putlar arasında paylaştırmışlardır. Kral soyundan gelenlerin ikinci kategorideki anlamıyla ilâhlık iddia etmelerinin nedeni budur. Bu soylular grubu, iddialarına destek bulabilmek için birinci anlamda ilâhların soyundan geldiklerini iddia etmişlerdir. Rahipleri ve din adamları ise, onları bu konuda destekleyip savunmuşlardır.

3) Nemrud, hâkimiyete sahip olduğu anlamında ilâhlık iddiasında bulunmuştur. O, ne Allah'ın varlığını reddetmiş, ne göklerin ve yerin yaratıcısı ne de evrenin yöneticisi olduğunu iddia etmiştir. O sadece, Irak'ın ve Irak'ta yaşayanların mutlak efendisi ve hâkimi olduğunu iddia ediyordu. O'nun iddiası şuydu: Ben ne dersem kanundur ve ben, söylediklerim nedeniyle benden başka hiç kimseye karşı sorumlu değilim. Bu nedenle beni efendi (rab) olarak kabul etmeyen her Iraklı asîdir.

4) Burada değinilen tartışma, Hz. İbrâhim (a.s): "Ben âlemlerin Rabbi ni rab olarak ve ibâdet edilecek ilâh olarak kabul ediyorum. O'ndan başka her şeyin rabliğini ve ilâhlığını reddediyorum." deyince ortaya çıkmıştır. Bu açıklama, sadece kutsal din ve ulusal ilâhları kökünden reddetmekle kalmıyor, aynı zamanda ulusal devletin ve onun merkezî gücü olup, Irak'ın tek efendisi olduğunu iddia eden Nemrud'un varlığını tehdit ediyordu. Buna müsamaha gösterilmemesinin ve Hz. İbrâhim'in (a.s) sorguya çekilmek üzere Nemrud'un önüne getirilmesinin nedeni işte bu tehdittir.

292. Hz. İbrâhim (a.s) ilk cümlesinden itibaren Allah'tan başka Rab olamayacağını apaçık ortaya koyduysa da, Nemrud yine de O'nun iddiasını çürütmeye çalıştı. Fakat ikinci delilden sonra Nemrud o denli köşeye sıkıştırılmış ki, başka bir sebep öne sürecek gücü kalmamıştı. Çünkü kendisi de, güneşin Hz. İbrâhim'in (a.s) Rab olarak kabul ettiği Allah'ın emrinde olduğunu biliyordu. Fakat buna rağmen O, bu apaçık gerçeği kabul edemezdi; çünkü bunu kabul etmesi, despotluk yönetiminden vazgeçmesi demek olurdu. İçindeki isyan buna hazır olmadığı için, apaçık farkına vardığı halde Nemrud, nefse tapınmanın karanlığından Hakk'ın aydınlığına çıkmadı. Eğer nefsi yerine, Allah'ı ilâh olarak kabul etseydi, Hz. İbrâhim'in (a.s) davetiyle doğru yolu bulurdu.

Talmud'da, bu tartışmadan sonra Nemrud'un Hz. İbrâhim'i (a.s) hapse gönderdiği ve Hz. İbrâhim'in (a.s) orada on gün kaldığı yazılıdır. Daha sonra kral ve adamları, O'na canlı canlı yanma cezası verdiler. Bu olaya Kur'ân'da da değinilmektedir. (Bkz. Enbiyâ: 51-74, Ankebût: 16-24, Saffât: 85-98.)

أَوْ كَالَّذِي مَرَّ عَلَى قَرْبَةٍ وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا قَالَ أَنَّى يُحْيِي هَٰذِهِ اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا فَأَمَاتَهُ اللَّهُ مِائَةَ عَامٍ ثُمَّ بَعَثَهُ ۖ قَالَ كَمْ لَبِثْتَ قَالَ لَبِثْتُ يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ ۖ قَالَ بَلْ لَبِثْتَ مِائَةَ عَامٍ فَانْظُرْ إِلَى طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ لَمْ يَتَسَنَّهْ وَانْظُرْ إِلَى حِمَارِكَ وَلِنَجْعَلَكَ آيَةً لِّلنَّاسِ وَانْظُرْ إِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ نُنْشِزُهَا ثُمَّ نَكْسُوهَا لَحْمًا فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ ۖ قَالَ أَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٥٩﴾ وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ أَرِنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَىٰ قَالَ أَوَلَمْ تُؤْمِنْ ۖ قَالَ بَلَىٰ وَلَٰكِن لِّيَطْمَئِنَّ قَلْبِي ۖ قَالَ فَخُذْ أَرْبَعَةً مِّنَ الطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ إِلَيْكَ ثُمَّ أَجْعَلْ عَلَىٰ كُلِّ جَبَلٍ مِّنْهُنَّ جُزْءًا ثُمَّ ادْعُهُنَّ يَأْتِينَكَ سَعْيًا ۚ وَاعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٦٠﴾

259 Ya da altı üstüne gelmiş, ııssız duran bir şehre uğrayan gibisi (göremedin mi?)²⁹³ Demişti ki: “Allah, burasını ölümünden sonra nasıl diriltecekmiş?”²⁹⁴ Bunun üzerine Allah, onu yüz yıl ölü bıraktı, sonra onu diriltti. (Ve ona) Demişti ki: “Ne kadar kaldın?” O: “Bir gün veya bir günden az kaldım” demişti. (Allah ona:) “Hayır, yüz yıl kaldın; böyleyken yiyeceğine ve içeceğine bak, henüz bozulmamış; eşeğine de bir bak; (bunu yapmamız) seni insanlara ibret belgesi kılmamız içindir.”²⁹⁵ Kemiklere de bir bak! Nasıl bir araya getiriyoruz, sonra da onlara et giydiriyoruz?” demişti. O, kendisine (bunlar) apaçık belli olduktan sonra demişti ki: “(Artık şimdi) Biliyorum ki gerçekten Allah, her şeye güç yetirendir.”

260 Hani İbrâhim: “Rabbim, bana ölüleri nasıl dirilttiğini göster” demişti. (Allah ona:) “İnanmıyor musun?” deyince “Hayır (inandım), ancak kalbimin tatmin olması için.” demişti.²⁹⁶ Öyleyse,

dört kuş tut. Onları kendine alıştır, sonra onları (parçalayıp) her bir parçasını bir dağın üzerine bırak, sonra da onları çağır. Sana koşarak gelirler. Bil ki, şüphesiz Allah, üstün ve güçlü olandır, hüküm ve hikmet sahibidir.”²⁹⁷

AÇIKLAMA

293. “Adamın kim olduğu ve şehrin hangi şehir” olduğu konusunda tahminler yürütmek gereksizdir. Çünkü bunu yapmak sadece anlamsız değil, aynı zamanda imkânsızdır. Bunlar ne Kur’ân’da, ne de sahih hadislerde yer almıştır ve biz de başka güvenilir kaynaklara sahip değiliz. Bunun yanı sıra, bunu öğrenmemiz, bu olayın burada anlatmak istediği şeyi daha iyi anlamamız konusunda bilgimize bir şey de katmayacaktır. Bu olayın zikrediliş amacı şudur: “Allah kendisine iman edenleri karanlıklardan nura çıkarır.” Bu da olayın geçtiği yerin adı (Kudüs veya başka bir yer) veya olayın kahramanının adı -Ezra, Hezekiel veya Nehemya- belirtilmeden ifade edilip açıkça ortaya konmuştur. Fakat daha önceki sözlerden O’nun bir peygamber olduğu ortaya çıkmaktadır.

294. Bu soru, peygamberin tekrar dirilişe inanmadığı veya bu konuda şüphe duyduğu anlamına gelmez. Bu sadece O’nun da diğer peygamberler gibi, gerçekliği kendi gözleriyle görmek istediği anlamına gelir.

295. Yüz yıldan beri ölü olan bir kimsenin dirilmesi olayı, o çağda yaşayanlar için apaçık bir âyettir.

296. Yani, “Tecrübeyle elde edilen kesin bir kanâata sahip olmak istiyorum.”

297. Bazıları, yukarıdaki iki doğaüstü olay için çok garip yorumlar yapmışlardır. Fakat bu tür ayrıntılı ve uzak tefsirleri yapmak gereksizdir. Çünkü birinci olaydaki şahsın da belirttiği gibi, Allah dilediği her şeyi yapmaya kâdirdir. Bunun yanı sıra, Allah’ın peygamberleriyle olan ilişkisi çok olağanüstü bir yapıdadır. Sıradan bir mü’min görevlerini yapmak için gerçekliği kendi gözleriyle görmeye ihtiyaç duymayabilir. Fakat bir peygamber, insanları çağıracağı gerçeklikleri kendi gözleriyle görmelidir ki görevini yapabilsin. Peygamberler tam bir gönül rahatlığı ile kendilerinden emin bir şekilde, “Sizin sadece tahmin yürütebildiğiniz gerçeklikleri, biz gözlerimizle gördük. Siz câhilsiniz, fakat biz biliyoruz; siz körsünüz, biz görüyoruz” diyebilmelidirler. Onlara meleklerin insan şeklinde gelip görünmesinin nedeni de budur. Onlara göklerin ve yerin işleyiş sistemi, Cennet, Cehennem ve öldükten sonra dirilme, apaçık gösterilmiştir. Her ne kadar peygamberler, peygamber olarak tayin edilmeden önce de bunların tümüne inanıyorlarsa da, peygamberliğin özelliği ve özel bir göreve tayin edilmeleri nedeniyle bu gerçeklikleri gözleriyle müşâhade etmeleri gerekiyordu. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Hûd an: 17, 18, 19, 34.)

مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي

سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلٍ فِي كُلِّ سُنْبُلَةٍ مِائَةٌ
حَبَّةٌ وَاللَّهُ يُضْعِفُ لِمَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٢٨﴾ الَّذِينَ
يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ لَا يُتْبِعُونَ مَا أَنْفَقُوا مَنًّا وَلَا
أَذَى لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ
يَحْزَنُونَ ﴿٢٢٩﴾ قَوْلٌ مَعْرُوفٌ وَمَغْفِرَةٌ خَيْرٌ مِّنْ صَدَقَةٍ يَتْبَعُهَا
أَذَى وَاللَّهُ غَنِيٌّ حَلِيمٌ ﴿٢٣٠﴾

261 Mallarını²⁹⁸ Allah yolunda infâk edenlerin örneği²⁹⁹ yedi başak bi-
tiren, her bir başakta yüz 'tane' bulunan bir tek 'tane'nin örneği gi-
bidir. Allah, dilediğine kat kat artırır. Allah (ihsânı) bol olandır,
bilendir.³⁰⁰

262 Mallarını Allah yolunda infâk edenler, sonra infâk ettikleri şeyin pe-
şinden başa kakmayan ve eziyet vermeyenlerin ecirleri Rabpleri ka-
tındadır, onlar için korku yoktur, onlar mahzun olmayacaklardır.³⁰¹

263 Güzel bir söz ve bağışlama, peşinden eziyet gelen bir sadakadan
daha hayırlıdır. Allah hiçbir şeye ihtiyacı olmayandır, yumuşak
davranandır.³⁰²

AÇIKLAMA

298. 243. âyetle başlayan hitapta mü'minler, inandıkları büyük ve
soylu amaç uğruna canlarını ve mallarını feda etmeye teşvik edilmişlerdi.
Uğruna bu fedâkârlıkları yaptıkları Allah'a olan imanlarını güçlendirdik-
ten sonra, buradan itibaren mü'minlere bu tür fedâkârlıkları yapabilme-
leri için gerekli olan tutumun gelişmesi için emir ve talimâtlar verilmek-
tedir. Muhakkak ki ekonomik görüşleri tamamen değişmedikçe insanlar
ahlâkî bir sebeple mâlî fedâkârlıklarda bulunamazlar. Servet biriktirmek
için yaşayan ve ölen, her şeyi kâr ve zarara göre değerlendiren materya-
listlerden, yüce bir amaç uğruna bir şeyler harcamaları beklenemez. Hat-

ta onlar soylu bir gaye uğruna harcama yapıyor görünseler bile, gerçekte bunun kendilerine, kabilelerine veya uluslarına neler kazandıracağını hesaplama ile meşguldürler. Bu tip bir kafa yapısıyla, Allah yolunda bir adım bile ilerlemek imkânsızdır. Allah kelâmını yüceltmek için kişi, dünyevî bir kazanç veya kayıp söz konusu olmaksızın tüm hayatını, servetini ve enerjisini harcamalıdır. Bu yol, geniş bir görüş açısı, büyük bir cesaret, geniş bir kalp ve her şeyin ötesinde Allah rızasını kazanmak için samimi bir istek gerektirir. Bundan başka materyalistik ahlâkı kaldırıp, yerine manevî değerleri koymak için, sosyal sistemde de köklü değişiklikler yapmak gerekir. Bu nedenle buradan itibaren 281. âyete kadar bu tür ahlâkî davranış kalıplarını geliştirmek için gerekli talimâtlar yer almaktadır.

299. İlâhî ilkelere uygun şekilde ve Allah rızası için harcanan her şey, kişinin kendi ihtiyaçları veya akrabalarının ihtiyaçları için, kamu yararına veya İslâm'ı tebliğ için, ya da cihâd için harcanmış olan her şey, Allah yolunda harcanmış demektir.

300. Allah'ın sınırsız kaynakları olduğu ve O her şeyi bildiği için, kişi Allah yolunda harcarken ne kadar samimi ve istekli olursa, Allah'tan göreceği mükâfât da o denli büyük olacaktır. Kişi, bir tohumdan yedi sekiz yüz dane üreten Allah'ın, yapılan iyilikleri de yedi yüz misli ile mükâfâtlandırmaya kâdir olduğuna kesinlikle inanmalıdır.

Bu gerçeği gözler önüne serdikten sonra, bu bağlamda Allah'ın kaynaklarının sınırsız olduğunu ve O'nun amelleri hak ettikleri ölçüde mükâfâtlandırabileceğini göstermek ve O'nun her şeyi bildiğini, neyin hangi niyetle harcadığından habersiz olmadığını göstermek amacıyla, Allah'ın iki sıfatı özellikle zikredilmiştir. Bu nedenle kişinin hakettiği mükâfâtı kaybetmesi söz konusu değildir.

301. Onlar için, ne hak etikleri mükâfâtı kaybetme korkusu vardır; ne de onların harcadıkları şeyler için üzülecekleri bir zaman gelecektir.

302. Bu, iki şeyi ifade eder. Birincisi, Allah kimseye muhtaç olmadığı için hiç kimsenin harcamasına da (infâk) ihtiyaç duymaz. İkincisi, O, cömert ve geniş yürekli insanları sever; cimri ve nekes insanları sevmez. Çünkü O Cömert'tir, Bağışlayan'dır ve Eli Açık olandır. O halde hayat için gerekli olan şeyleri insanlara sınır tanımadan veren ve onları hatalarına rağmen tekrar tekrar bağışlayan Allah, nasıl olur da, yaptıkları bağışı sürekli hatırlatarak karşılarındaki insanın gururunu inciten ve sadece bir zerre vermiş olsa bile bunu başa kakıcı ifadeler kullanan kimseleri sever?

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bir hadisi de, kıyâmet gününde Allah'ın birisine verdiği hediyeği sürekli başa kakan (ve bu konuda îmalî konuşmalar yapan) kimselerle değil konuşmak, onlara bir kez bile bakmayacağını bildirmektedir.

يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تُبْطِلُوا

صَدَقَتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَى كَالَّذِي يُنْفِقُ مَالَهُ رِثَاءَ النَّاسِ وَلَا
يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ صَفْوَانٍ عَلَيْهِ تُرَابٌ
فَأَصَابَهُ وَابِلٌ فَتَرَكَهُ صَلْدًا لَا يَقْدِرُونَ عَلَى شَيْءٍ مِّمَّا كَسَبُوا
وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴿١٦١﴾ وَمَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ
أَمْوَالَهُمْ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَتَثْبِيتًا مِّنْ أَنفُسِهِمْ كَمَثَلِ جَنَّةٍ
بِرَبْوَةٍ أَصَابَهَا وَابِلٌ فَفَاتَتْ أَكْلَهَا ضِعْفَيْنِ فَإِن لَّمْ يُصِبْهَا وَابِلٌ
فَطُلُ ۖ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿١٦٢﴾ أَيْوَدُ أَحَدُكُمْ أَن تَكُونَ لَهُ جَنَّةٌ
مِّنْ نَّخِيلٍ وَأَعْنَابٍ تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ لَهُ فِيهَا مِنْ كُلِّ
الثَّمَرَاتِ وَأَصَابَهُ الْكِبَرُ وَلَهُ ذُرِّيَّةٌ ضِعْفَاءُ فَأَصَابَهَا إِعْصَارٌ فِيهِ
نَارٌ فَاحْتَرَقَتْ ۚ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ
تَتَفَكَّرُونَ ﴿١٦٣﴾ يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا أَنْفِقُوا مِن طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ
وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ
وَلَسْتُمْ بِأَحْذِيهِ إِلَّا أَن تُغْمِضُوا فِيهِ ۖ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ

- 264 Ey iman edenler! Allah'a ve âhiret gününe inanmayıp, insanlara karşı gösteriş olsun diye malını infâk eden gibi minnet ve eziyet ederek sadakalarınızı geçersiz kılmayın.³⁰³ Böylesinin durumu, üzerinde toprak bulunan bir kayanın durumuna benzer; ona sağnak bir yağmur düştü mü, onu çırılçıplak bırakıverir.³⁰⁴ Onlar kazandıklarından hiçbir şeye güç yetiremez (elde edemez)ler. Allah, kâfirler topluluğuna hidâyet vermez.³⁰⁵
- 265 Yalnızca Allah'ın rızasını istemek ve kendilerinde olanı kökleştirip güçlendirmek için mallarını infâk edenlerin örneği, yüksekçe bir tepede bulunan, sağnak yağmur aldığı anda ürünlerini iki kat veren bir bahçenin örneğine benzer ki ona sağnak yağmur isabet etmese de bir çisintisi (vardır).³⁰⁶ Allah, yapmakta olduklarınızı görendir.
- 266 Hangi biriniz ister ki, altından ırmaklar akan hurmalardan, üzüm-lerden bir bahçesi olsun; içinde kendisinin olan bütün ürünler de bulunsun; fakat kendisine ihtiyarlık gelip çatsın, (üstelik) zayıf ve küçük çocukları olsun (böyle durumda iken), ona (bahçesine) ateşli bir kasırga isabet etsin de yanıversin.³⁰⁷ İşte Allah, size âyetleri böyle açıklar, umulur ki düşünürsünüz.
- 267 Ey iman edenler! Kazandıklarınızın iyi olanından ve sizin için yerden bitirdiklerimizden infâk edin. Kendinizin göz yummadan alamıyacağınız bayağı şeyleri vermeye kalkışmayın ve bilin ki, şüphesiz Allah, hiçbir şeye ihtiyacı olmayandır, övülmeye layık olan-
dır.³⁰⁸

AÇIKLAMA

303. O'nun münâfıklığı açıkça onun Allah'a ve âhiret gününe inanmadığını göstermektedir. Onun diğer insanlara göstermek için harcaması, onun mükâfât istediği ilâhın (Allah değil) insanlar olduğunu göstermektedir. Bir münâfık, Allah'tan hiçbir mükâfât beklemez ve bir gün bütün amellerini değerlendirip ceza veya mükâfâtla karşılaşacağına da inanmaz.

304. Bu misâlde *yağmur*, cömertlik ve harcamaktır (infâk). Yağmurun düştüğü sert ve çıplak kaya ise, bu harcamada güdülen kötü niyettir.

İnce toprak tabaka ise kötü niyeti saklayan ve harcamayı iyi gösteren sözde fazilettir. Her ne kadar yağmur yağarak bitkileri büyütüyorsa da, eğer üzerinde ince bir toprak tabakası olan bir kayaya düşerse, üstündeki toprağı akıtıp kayayı çırılçıplak bırakarak, gerçekte o kayaya zararlı olur. Aynı şekilde cömertlik ve eli açıklık, fazileti geliştiren

bir güç olmasına rağmen iyi niyetle yapılmadığı zaman fazileti geliştirmez. Bu şartlar olmaksızın infâk edilen servet, aynen, üzeri ince bir toprak tabakası ile kaplı çıplak kayaya düşen yağmur gibi boşa gitmiş olur.

305. Burada *kâfir*, “nankör, şükretmeyen” anlamında kullanılmıştır. Allah tarafından verilen serveti, O’nun yolunda ve O’nun hoşnutluğunu kazanmak için harcamayan, fakat insanların takdirini kazanmak için harcayan kimse nankör bir zavalıdır. Çünkü Allah’ın nimet ve lütfunu unutmaktadır. Bu husus, bir malı Allah yolunda harcayan, fakat aynı zamanda verdiği kişiye kötülük yapan kimse için de geçerlidir. Böyle bir kimse O’nun rızasını istemedikçe, Allah da ona kendi rızasına götüren yolu göstermez.

306. Sağnak yağmur, en iyi niyetlerle ve samimiyetle yapılan infâktır. Yağmur çisintisi ise samimi olmasına rağmen, birincisinde olduğu gibi duygu derinliğine ve yoğunluğuna sahip olmayan infâktır.

307. Yani, “Siz çok ihtiyaç duyduğunuz ve tekrar kazanma şansına sahip olmadığınız yaşlılık günlerinizde, bütün hayatınız boyunca kazandıklarınızın bir anda yok olmasından hoşlanmazsınız. Öldükten sonra dirileceğiniz güne hiç hazırlıksız giderseniz, orada da aynı hoşnutsuzluk ve üzüntüyle karşılaşacaksınız. O zaman birdenbire misâldeki yaşlı adam gibi tüm kazandıklarınızın geride, dünyada kaldığını ve misâldeki adamın harap olan bahçesi gibi size hiçbir faydası olmayacağını anlarsınız. Bunun yanı sıra kendinizi misâldeki yaşlı adam kadar çaresiz hissedeceksiniz. Çünkü âhirette artık âhiret için bir şeyler kazanma ümidiniz kalmayacaktır. Eğer bu dünyada emrolunduğu gibi infâk etmezseniz ve tüm hayatınızı ve enerjinizi bu dünya için harcarsanız, öldüğünüzde, misâldeki yaşlı adamın çaresiz durumu ile karşılaşacaksınız. O, tek bahçesini, bütün hayatı boyunca kazandığı şeyi kaybetmiştir. Kendisinin yeni bir bahçe yetiştirmeye gücünün yetmeyeceği, çocuklarının da küçük ve zayıf olduğu için bir şey yapamayacakları bir anda, tüm dayanağını kaybetmiştir.”

308. Hiçbir şeye ve hiç kimseye muhtaç olmayan Allah, insanlara kendisi için değil, fakat insanların kendi iyilikleri için, Allah yolunda infâk etmeyi emreder. O bütün yüce sıfatlara ve üstün niteliklere sahip olduğu için, alçak bir kişiliğe sahip olanlardan hoşlanmaz. O, öylesine cömerttir ki yaratıklarına sürekli lütuflarda bulunmaktadır. Bu nedenle Allah değersiz şeyleri infâk eden cimri insanlardan hoşlanmaz.

الشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُم بِالْفَحْشَاءِ وَاللَّهُ
يَعِدُكُم مَّغْفِرَةً مِّنْهُ وَفَضْلًا وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٦٨﴾ يُؤْتِي الْحِكْمَةَ
مَن يَشَاءُ وَمَن يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا
أُولُو الْأَلْبَابِ ﴿٦٩﴾

- 268 Şeytan, sizi fakirlikle korkutuyor ve size çirkin hayâsızlığı emrediyor. Allah ise, size kendisinden bağışlama ve bol ihsân (fazl) vadediyor. Allah (rahmetiyle) geniş olandır, bilendir.
- 269 Kime dilerse hikmeti ona verir; şüphesiz kendisine hikmet verilene büyük bir hayır da verilmiştir.³⁰⁹ Temiz akıl sahiplerinden başkası öğüt alıp düşünmez.

AÇIKLAMA

309. “Hikmet”, neyin doğru, neyin yanlış olduğunu ayırmaya yarayan bilgi anlamında kullanılır. O halde hikmet sahibi bir kimse şeytanın dar yollarını değil, Allah’ın geniş yolunu takip eder. Şeytanın cimri takipçilerine göre ise akıllılık, servetleri ile övünmek, her zaman daha fazla kazanmaya çalışmaktır. Bunun aksine, kendilerine gerçek hikmet verilenler, bu tür davranışı akılsızlık olarak kabul ederler. Onlara göre hikmet, kendi gerekli ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra servetini cömert bir şekilde iyi amellere sarf etmektir. Birinci grubun bu dünyada daha zengin ve rahat bir hayat yaşaması mümkündür; fakat bu dünya hayatı yaşanılacak hayatın tümü değildir. Bu dünya hayatı, ölümden sonra da devam edecek hayatın sadece küçük bir parçasıdır. O halde, bu dünya hayatının kısa zevkleri için ebedî hayatını feda eden kimse çok akılsızca davranmaktadır. Akıllı olan ise, bu dünyada hayatından en iyi şekilde yararlanan ve bu dünyada az bir servete sahip olsa da, âhiretteki ebedî hayat için kendisini hazırlayan kimsedir.

وَمَا أَنْفَقْتُمْ مِّنْ نَّفَقَةٍ أَوْ نَذَرْتُمْ مِّنْ نَّذْرٍ فَإِنَّ
 اللَّهُ يَعْلَمُهَا وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِّنْ أَنْصَارٍ ﴿٧٧﴾ إِنْ تُبْدُوا الصَّدَقَاتِ
 فَنِعِمَّا هِيَ وَإِنْ تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهَا الْفُقَرَاءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَيُكَفِّرُ
 عَنْكُم مِّنْ سَيِّئَاتِكُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٧٨﴾ لَّيْسَ عَلَيْكَ
 هُدَاهُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَن يَشَاءُ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ
 فَلَا تُنْفِسْكُمْ وَمَا تُنْفِقُونَ إِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ اللَّهِ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ
 يُّوفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ ﴿٧٩﴾

- 270 Nafakadan her ne infâk eder veya adaktan her ne adarsanız, muhakkak Allah onu bilir. Zulmedenlerin yardımcıları yoktur.³¹⁰
- 271 Sadakaları açıkta verirsiniz, o ne iyi; fakat gizleyip de fakirlere verirsiniz bu, sizin için daha hayırlıdır.³¹¹ O, günahlarınızdan bir kısmını bağışlar.³¹² Allah, yapmakta olduklarınızdan haberi olandır.
- 272 Onların hidâyete ermesi, senin üzerinde (kesin bir yükümlülük) değildir. Ancak Allah, dilediğini hidâyete erdirir. Hayır olarak her ne infâk ederseniz, kendiniz içindir. Zaten siz, ancak Allah'ın hoşnutluğunu istemekten başka (bir amaçla) infâk etmezsiniz. Hayırdan her ne infâk ederseniz -haksızlığa (zulme) uğratılmaksızın- size eksiksizce ödenecektir.³¹³

AÇIKLAMA

310. Allah herkesin niyetini ve yaptıklarını çok iyi bilir. Kişinin Allah yolunda mı, yoksa şeytânî bir yolda mı harcadığını; Allah'a mı bir şeyler adadığını, yoksa başka kimselere mi adadadığını bilir. Bu nedenle Allah yolunda harcayanlar, mutlaka mükâfâtlarını O'ndan alacaklardır. Kötülük yapanlar ve şeytanın yolunda harcayanlar, kendilerini O'nun azabından koruyacak bir yardımcı bulamayacaklardır.

Nezir (adak), bir kimse tarafından bir isteği gerçekleştigi takdirde Allah'a, bir peygambere, bir aziz veya puta bir şey yapmayı vaad etmesidir ve dinî bakımdan bağlayıcıdır. Eğer kişinin gerçekleşmesini istediği şey helâl ise ve adak da Allah'a yapılmışsa, yerine getirilmelidir. Çünkü bu, Allah yolunda yapılmış bir nezirdir. Fakat eğer istek haram bir şeyse veya adak Allah'tan başkasına yapılmışsa, bu adakta bulunmak günahtır ve adağın yerine getirilmesi cezayı gerektirir.

311. Zekâtı açıktan, diğer infâkları (sadaka) ise gizli vermek en iyisidir. Aynı prensip diğer ibâdetler için de geçerlidir. Farz ibâdetleri açıktan, nafile ibâdetleri ise gizli yapmak daha iyidir.

312. Eğer kişi iyi amelleri gizlice işlerse, bu o kişinin karakterinin şekillenmesine yardımcı olur. Bunun sonucu kişi, hikmet ve samimiyeti göz önünde bulundurarak küçük günahları affeden Allah'ın, gözde ve seçkin bir kulu olur.

313. Bu âyette, Müslümanlar arasında var olan bir yanlış anlama ortadan kaldırılmaktadır. İlk önceleri Müslümanlar gayri müslim akrabalarına veya diğer gayri müslimlere mâlî yardımda bulunma konusunda tereddüt etmişlerdir. Onlar sadece Müslümanlara yapılan yardımların Allah yolunda olduğunu sanıyorlardı. Burada mü'minlere, kâfirleri hidâyete ulaştırmakla sorumlu olmadıkları bildirilmektedir. Onların sorumluluğu Hakk'ı tebliğ etmekle sona erer. Kâfirlerin bunu algılayıp algılayamaması artık Allah'a kalmıştır. Bu nedenle Müslümanlar, sadece hidâyeti kabul etmedikleri için gayri müslimlerin isteklerini yerine getirmekte tereddüt etmemelidirler. Eğer mü'minler, Allah'ı razı etmek için bir kimsenin ihtiyacını giderirlerse, Allah onlara, mutlaka onların mükâfâtlarını verecektir.

لِلْفُقَرَاءِ الَّذِينَ أُخْصِرُوا فِي

سَبِيلِ اللَّهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ ضَرْبًا فِي الْأَرْضِ يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ
أَغْنِيَاءَ مِنَ التَّعَفُّفِ تَعْرِفُهُمْ بِسِيمَاهُمْ لَا يَسْأَلُونَ النَّاسَ إِلْحَافًا
وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ ﴿٢٧٠﴾ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ
أَمْوَالَهُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ سِرًّا وَعَلَانِيَةً فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ
وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٢٧١﴾ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لَا
يَقُومُونَ إِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ ذَلِكَ
بِأَنَّهُمْ قَالُوا إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبَا وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا
فَمَنْ جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّهِ فَانْتَهَى فَلَهُ مَا سَلَفَ وَأَمْرُهُ إِلَى
اللَّهِ وَمَنْ عَادَ فَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٧٢﴾
يَمْحَقُ اللَّهُ الرِّبَا وَيُزْبِي الصَّدَقَاتِ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ كَفَّارٍ

أَثِيمٍ ﴿٢٧٣﴾

- 273 (Sadakalar) Kendilerini Allah yolunda adayan fakirler içindir ki, onlar, yeryüzünde dolaşmaya güç yetiremezler. İffetlerinden dolayı câhil olan (kişi,) onları zengin sanır. (Ama) Sen onları yüzlerinden tanırsın. Yüzsüzlük ederek insanlardan istemezler. Hayırdan her ne infâk ederseniz, şüphesiz Allah onu bilir.³¹⁴

- 274 Onlar ki, mallarını gece, gündüz; gizli ve açık infâk ederler. Artık bunların ecirleri Rableri katındadır, onlar için korku yoktur, onlar mahzun olmayacaklardır.
- 275 Faiz (ribâ) yiyenler,³¹⁵ ancak kendisini şeytan çarpmış olanın kalkışı gibi, çarpılmış olmaktan başka (bir tarzda) kalkmazlar.³¹⁶ Bu, onların, “Alım-satım da ancak faiz gibidir”³¹⁷ demelerinden dolayıdır. Oysa Allah, alışverişi helâl, faizi ise haram kılmıştır.³¹⁸ Kime Rabbinden bir öğüt gelir de (faize) bir son verirse, artık geçmiş kendisine, işi de Allah’a aittir.³¹⁹ Kim de (faize) geri dönerse, artık onlar ateşin halkıdır, orada onlar sürekli kalacaklardır.
- 276 Allah, faizi yok eder de, sadakaları arttırır. ³²⁰ Allah, günahkâr olan kâfirlerin hiçbirini sevmez.³²¹

AÇIKLAMA

314. Bu âyette Allah, Müslümanlara, kendilerini tamamen İslâm hizmetine adanmış, bu nedenle de hayatlarını kazanamayan kimselere yardım etmelerini emretmektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde Ashâb-ı Suffa denilen sahâbe grubu bu tür bir topluluktur. Onlar her an Hz. Peygamber’in (s.a.v.) hizmetindeydiler. Hz. Peygamber (s.a.v.) de onlara İslâm’ı öğretiyor ve İslâm’a hizmet için onları eğitiyordu. Ashâb-ı Suffa öğrendiklerini başkalarına aktarıyor ve Hz. Peygamber’in (s.a.v.) emriyle çeşitli görevlere ve seferlere gidiyorlardı. Böyle kişilerin özellikle yardıma muhtaç oldukları açıktır; çünkü bunlar, tüm zamanlarını İslâm’a hizmetle geçirmektedirler ve mâişetlerini kazanmaya ayıracakları vakitleri yoktur.

315. Arapça “ribâ” kelimesinin sözlük anlamı “bir şeyi arttırmak” veya “bir şeye eklemek”tir. Teknik olarak ise, borç verenin, borçludan verdiği para üzerinden belli bir yüzde alması, yani faizdir. Kur’ân’ın vahyedildiği dönemde, faiz çok çeşitli şekillerde alınıyordu. Örneğin; bir kimse bir mal aldığı anda ödeme için belli bir vade belirleniyor ve borçlu borcunu belirlenen tarihte ödeyemezse, ona belli bir zaman daha tanınıyor, fakat ödenecek meblağa biraz daha ekleniyordu. Veya borçlanan kişi, borç aldığı miktardan fazlasını ödemek zorunda kalıyordu. Veya belli bir vade için bir faiz oranı belirleniyor, eğer borçlu belirlenen zaman içinde ödemedi bulunmazsa faiz oranı artırılıyordu.

316. Kur'ân, faizle borç vereni deli bir adama benzettir. Deli adam nasıl dengesizliği nedeniyle hâkimiyetini kaybederse, aynı şekilde borç veren kişi de para verirken o denli dengesini kaybeder ki, şuurunu yitirir. Onun akılsızlığı o denli büyüktür ki, bencilliğinin ve açgözlülüğünün nasıl insan sevgisine, insan kardeşliğine ve dostluğuna kökten bir darbe vurduğunu ve insanlığın genel maslahatına zarar verdiğini fark etmez. Birçok şeyi feda ederek zengin olduğunun farkına varamaz. İşte o da, bu dünyada sanki deli bir adam gibi davranır. Ahirette de, aynı bu dünyadaki gibi deli olarak dirilecektir. Çünkü herkes hangi konumda ölmüşse, ahirette o konumda dirilir.

317. Onlar görüşlerini yanlış bir teori üzerine dayandırdıkları için, kâr ile faiz arasındaki farkı göremezler. Onların iddiası şudur: Ticarette sermayeden kâr etmek helâl olduğuna göre, borca yatırılan paradan faiz almak neden haram olsun? Sadece Arap müşrikleri değil, günümüzün bankaları, finans kuruluşları da faiz hakkında bu tür düşüncelere sahiptirler. Borç veren bir kimse, o parayı borç vermeyip yatırım yapsa kâr eder; borç alan kişi de bir yere yatırım yapıp kâr ettiğine göre, borç veren kişi diğerinin kârının bir kısmını neden almasın, diye fikir yürütürler. Fakat onlar dünyada risksiz ve belli bir oranda sabitleştirilmiş kâr getiren hiçbir iş olmadığını unutmaktadırlar. Ticarette, endüstride, tarımda ve her tür girişimde, hem sermaye, hem de işgücü kullanılmalıdır. Aynı zamanda müteşebbis sabit bir kâr oranı beklememeli ve belli bir riski göze almalıdır. Şimdi, aldığı borçla yatırımda bulunup üretimde bulunan borçluyu bir tarafa bırakalım ve aldığı borcu tüketimde kullanan kişinin faiz ödeme durumunu ele alalım. Parasını kârlı bir işte kullanılmak üzere belli bir faiz oranıyla borç veren kimse ile başka tür yatırım ve girişimlerle meşgul olan kimseyi karşılaştıralım. Herhangi bir girişimde bulunan kişi veya kişiler tüm zaman, işgücü, kafa ve sermayelerini kullanırlar ve işlerinin başarılı olabilmesi için ellerinden geleni yaparlar. Fakat yine de sabit bir kâr oranının garantilemiş değillerdir ve birçok riskle karşı karşıyadırlar. Tam tersine, sadece sermayesini veren kredici ise, üzerine hiçbir risk almaksızın sabit bir kâr oranını garantilemiştir. Hangi mantıkla, hangi adâlet ve ekonomi düşüncesine göre onun sabit bir kâr oranını garantilemesi doğrudur? Bir kimse, bir fabrikaya, yirmi yıl içinde hangi fiyat oyunlarının olacağını hesaba katmaksızın, nasıl yirmi yıllık sabit bir faiz oranıyla borç verebilir? Bütün ülke riskle karşı karşıya bulunduğu, zarar yaptığı ve fedâkârlıklar yapmak zorunda kaldığı

halde, savaş borçlarına karşı bir yüzyıl boyunca faiz ödenmesini haklı gösterecek bir sebep var mıdır?

318. Farklı ekonomik ve ahlâkî sonuçlar doğuran faiz ve kâr arasındaki en önemli ayrılıklar şunlardır:

1) Alıcı ile satıcı arasındaki kâr anlaşması eşit şartlarda olmaktadır. Alıcı ihtiyaç duyduğu maddeyi satın alır ve satıcı da bu maddeyi alıcıya sağlarken kullandığı zaman, işgücü gibi harcamaları için kâr alır. Bunun aksine faizde, borçlu, zayıf konumu nedeniyle krediyi verenle eşit şartla anlaşma yapamaz. Borç veren kişi ise, kârı olarak belirlediği miktar kadar sabit oranda bir faiz alır. Eğer borçlu aldığı parayı kişisel ihtiyaçları için kullanırsa, elbette zaman faktörü hiçbir kâr getirmez. Eğer borçlu aldığı parayı ticaret, endüstri, tarım gibi sektörlerle yatırırsa o zaman eşit oranda kâr ve zarar şansı vardır. O halde faizle borç vermek bir tarafa sabit ve garantili bir kâr getirirken, öte tarafa zarar veya bir tarafa kesin ve garantili bir kâr, öte tarafa ise belirsiz ve kesin olmayan bir kâr getirebilir.

2) Tüccar yüksek de olsa bir kez kâr talebinde bulunur; fakat kredi veren, tekrar tekrar ve zamanla oranı artan bir faiz ister. Borçlunun borç aldığı para üzerinden kazandığı kâr kendi içinde sınırlıdır; fakat borç verenin parası üzerinden istediği faizin sınırı yoktur. Borç veren kişi bazen borçlunun tüm kârını alabilir, hatta tüm kişisel mallarına el koyabilir ve yine de borçlu borcunu ödeyemeyebilir.

3) Bir madde el değiştirdiğinde veya fiyatı değiştiğinde ticarete alışveriş sona erer. Bundan sonra, alıcıdan satıcıya bir şeyler ödemesi istenemez. Mobilya, ev veya toprak kiralalarına gelince, borç verilen şeyin aslı harcanıp tüketilmez, fakat kararlaştırılan zaman sonunda sahibine geri verilir. Fakat alınan borç para olduğunda, borçlu önce bu sermayeyi tüketir, sonra da alacaklıya üzerine bir miktar faiz katlayarak öder. Yani borçlu için iki risk vardır; borçlu hem borç aldığı ana parayı üretmeli, hem de faizi karşılayacak parayı kazanmalıdır.

4) Ticaret, endüstri ve tarım gibi ekonomik sektörleriyle uğraşan kimseler zaman, işgücü ve beyin gücü harcayarak kâr elde ederler. Fakat borç veren kimse, hiçbir riske atılmaksızın ve işgücü de harcamaksızın, ihtiyacı dışındaki parayı borç vererek borçlunun kârının en büyük hissedarı olur. O, yapılan işteki kâr oranına, gerçekten kâr olup olmadığına, belki de zarar olduğuna bakmaksızın, sadece kendisine verilen sabit garantili faiz nisbetinde işe ortaktır.

Yukarıda anlatılanlardan; ekonomik yönden de, ticaretin toplumda yapıcı bir etkisinin, faizin ise yıkıcı bir etkisinin olduğu açığa çıkmaktadır. Ahlâkî yönden ise faizin bencillik, katı kalplilik, paraya tapma gibi kötü özelliklere yol açtığı ve insanlar arasında sevgi ve yardımlaşma ruhunu öldürdüğü bilinmektedir. O halde faiz, toplum için hem ekonomik, hem ahlâkî yönden zararlıdır. Kişinin ihtiyacı olmayan parayı ne yapacağı sorusuna gelince; bu para aynı zamanda hem kâr, hem zarara aynı olmak şartıyla ticarete, endüstriye vs. yatırılabilir.

319. Bu izin sadece, faizi haram kılan âyet nâzil olmadan önce alınan faizin kanunî yönü ile ilgilidir ve o faizden kazanılan gelirin de helâl olduğu anlamına gelmez. Bu âyetten, bu meselenin Allah'a havâle edileceği ve bunun Allah tarafından bağışlanmamış olduğu anlaşılmaktadır. Sonu gelmez tartışma ve istekleri engellemek bakımından borçlanılan faizin geri ödenmesi için kanunî bir istekte bulunulmaması bildirilmektedir. Fakat ahlâkî yönden faiz pisliktir ve onu alan kimse kendisini temizlemek için elinden geleni yapmalıdır. Eğer şeytana uyup almışsa, aldığı faizi kendisine harcamamalı ve faiz aldığı kimseleri araştırıp onlara aldıklarını geri ödemeye çalışmalıdır. Faiz aldığı kimseleri bulamadığı takdirde, bu haram ve pis kazancı sosyal refah için harcamalıdır. Kıyâmet gününde, kişi hakkında kesin hüküm verecek olan Allah'ın azabından korunmanın tek çıkar yolu budur. Bu haram serveti kullanmaya devam eden kimse ise, geçmişte verdiği borçlar nedeniyle bile cezalandırılacaktır.

320. Bu; sosyal, ekonomik, ahlâkî ve rûhî yönlerden doğrudur. Görünüşte faizin zenginleştirip, infâkın fakirleştirmesine rağmen, gerçekte bunun tersi olur. Faiz, tabiatı itibarıyla sosyal, ekonomik, ahlâkî ve rûhî gelişmeye engeldir ve infâk (faizsiz borç vermeyi de içerir) tüm bunların gelişmesini sağlar.

Faize ahlâkî ve rûhî yönlerden bakacak olursak, onun açgözlülük, bencillik, cimrilik, hased, katı kalplilik gibi özelliklere dayandığını ve borç veren kişide bu özellikleri beslediğini görürüz. Diğer taraftan infâk, cömertlik, tokgözlülük, yumuşak kalplilik ve sevgi üzerine kurulmuştur ve bu yüce niteliklerin gelişmesine yardımcı olur. Hiç kimse bu özelliklerin bir önceki özelliklerinden daha iyi olduğu gerçeğini yalayabilir mi?

Toplumsal yönden bakıldığında, birazcık düşünme bile insanı, eğer toplumdaki bireyler karşılıklı ilişkilerini bencillik üzerine kurarlarsa ve

bireylerarası yardımlaşma ancak şahsî çıkar karşılığında olursa, o toplumun kuvvetli, dayanıklı ve dengeli bir toplum olamayacağı sonucuna götürür. Eğer zenginler fakirlerin sadece sömürölmek için var olduğuna inanıyorlarsa, bu durumda bir çıkar çatışması meydana gelecek ve toplumda ayrılıklar ortaya çıkacaktır. Eğer diğer şartlar da bunları desteklerse bu durum bir sınıf çatışmasına neden olacaktır. Diğer taraftan, eğer toplumun bireyleri karşılıklı ilişkilerini sempati üzerine kurarlar ve birbirlerine cömertçe davranırlarsa, toplum güçlenecektir. Eğer her birey ihtiyacı olan diğer bireye yardım ederse ve "varlıkları"lar "varlıksız"lara sempati ile veya en azından adâletle davranırlarsa, o toplumda karşılıklı sevgi ve saygı gelişecek ve toplum güçlü, dengeli bir toplum olacaktır. Tabii ki toplumdaki gelişme bu karşılıklı işbirliği ve sevgi ile de desteklenecektir.

Şimdi de faizi ekonomik yönden ele alalım. Borçlar iki çeşittir: Tüketim borçları, ihtiyacı olan kimseler tarafından kişisel gereksinimlerini karşılamak amacıyla alınır. Ekonomik borç ise, işadamları tarafından ticaret, endüstri, tarım ve benzeri sektörlerle yatırılmak üzere alınır. Birinci tür borçta faizin kötü sonuçlar doğurduğu herkes tarafından bilinmektedir. Her ülkede bankerler ve kredi veren kimseler işçilerin, köylülerin ve genelde fakir kesimin kanını emmekte ve onların durumlarının daha da kötüye gitmesine neden olmaktadır. Faiz talepleri bu insanların borçlarını ödemesini hemen hemen imkânsız kılar ve onları bu işten kurtulmak için sürekli borç almaya iter. Anaparanın birkaç katı kadar faiz ödeseler bile, anapara ödenmeden kalır. Borçlunun gelirinin büyük bir bölümü alacaklı tarafından alınır ve fakir borçlu yakasının iki ucunu bir araya getiremez. Doğal olarak bu, işçilerin işlerine olan ilgilerinin azalmasına neden olur. İşlerin meyvesi başkaları tarafından alınınca, onlar da kendilerini tüm kalpleriyle işlerine veremezler. Bundan başka, üzüntü, tedirginlik, yetersiz beslenme sağlıklarını bozduğundan, parasızlık nedeniyle gerekli ilaçları bile alamazlar. O halde faizle borç verme, çoğunluğun kanının emilmesi pahasına, küçük bir grubun palazlanıp gelişmesine ve toplumda genel bir bozulmaya neden olur. Bu yolla ortaya çıkan randıman düşüklüğü, millî üretimin kalite ve standardını düşürür. Sonunda kan emiciler de kendi ağgözlüklerinin ve zulümlerinin kurbanı olurlar. Ezilen ve sömürölen insanların bastırılmış kızgınlıkları, borç verenlerin acımasızlığı ile su yüzüne çıktığında kanlı bir devrime dönüşür ve sömürenlerin tüm şeref ve kötü yoldan kazanılmış servetlerini yerle bir eder.

Ekonomik borçlarda sabit bir faiz oranının uygulanmasının doğurduğu birçok kötü sonuçtan üçü şunlardır:

1) Piyasa oranına eşit veya ondan daha yüksek faiz ödemeyen projeler, toplum için gerekli ve faydalı olsa da sermaye elde edemez. Kullanılması mümkün olan tüm para, ulusal yönden ne denli zararlı olsa da, piyasa oranına eşit veya daha yüksek faiz verebilen ticârî ve endüstriyel sektörlere akar.

2) Ticârî, endüstriyel veya tarımla ilgili her şartta yüzde beş, altı veya daha fazla kâr oranı garanti edebilen hiçbir iş yoktur. Böyle bir garantinin olmayışı bir yana, hiçbir işte zarara karşı garanti yoktur. O halde, sermayenin sabit faiz oranı ile borç alan hiçbir iş, riske ve zarara karşı garanti altında değildir.

3) Borç veren kimse, işin kârına ve zararına doğrudan ortak olmadığı ve sadece sabit bir faiz oranını göz önünde bulduğu için, yapılan işin sosyal refahla olan ilişkisine dikkat etmez. Onun ilgilendiği tek şey kendi çıkarıdır; bu nedenle piyasada ne zaman bir kriz görse, parasını hemen piyasadan çeker. Bu şekilde bencilliği nedeniyle panik yaratmış, piyasada kriz yolu açmış ve var olan krizi ise felâkete dönüştürmeye yardım etmiş olur.

Yukarıda anılan faizin üç kötü sonucu o denli açıktır ki, ekonominin alfabelerinden haberdâr olan herkes bunu bilir. Hiç kimse Allah tarafından konan tabîî kanunun, yani faizin millî serveti azalttığı gerçeğini inkâr edemez.

Şimdi de infâkı (sadaka) ekonomik yönden ele alalım. Eğer bir toplumun zenginleri, paralarını serbestçe kendilerinin ve bakmakla yükümlü oldukları kimselerin ihtiyaçlarını karşılamak için harcasalar ve servetlerinin bir bölümünü ihtiyacı olan kimselere dağıtsalar, faizsiz borç olarak iş adamlarına verseler veya bir işe ortak olsalar ya da sosyal hizmetler için hükümete faizsiz borç verseler, o zaman elbette ticaret, endüstri ve tarım gelişecektir. Millî servet artacaktır. O halde faizin bir ulusun gelişmesini engellediği ve infâkın gelişmeye yardım ettiği apaçık ortadadır.

321. Borç veren (tefecî) şüphesiz nankör bir zavahıdır. Kendisine servet veren Allah'a karşı şükreden bir kul olarak, en azından O'nun kullarına faizsiz borç vermelidir. Eğer, bunun tersine Allah'ın nimetini, kendisinden fakir olan diğer kulları sömürmekte kullanırsa, o zaman sadece nankör olmaz, aynı zamanda kötü kalpli ve zâlim de olur.

إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ
 وَآتَوُا الزَّكَاةَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ
 يَحْزَنُونَ ﴿٢٧٧﴾ يَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ
 الرِّبَا إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٢٧٨﴾ فَإِن لَّمْ تَفْعَلُوا فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ مِّنَ اللَّهِ
 وَرَسُولِهِ ۖ وَإِن تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُءُوسُ أَمْوَالِكُمْ لَا تَظْلِمُونَ وَلَا
 تُظْلَمُونَ ﴿٢٧٩﴾ وَإِن كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ إِلَىٰ مَيْسَرَةٍ وَأَن تَصَدَّقُوا
 خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٨٠﴾

- 277 Şüphesiz iman edip güzel amellerde bulunanlar, dosdoğru namazı kılanlar ve zekâtı verenler; onların ecirleri Rablerinin katındadır. Onlara korku yoktur, onlar mahzun olmayacaklardır.³²²
- 278 Ey iman edenler! Allah'tan korkup sakının ve eğer inanmışsanız, faizden arta kalanı bırakın.
- 279 Şayet böyle yapmazsanız, Allah'a ve Rasûlü'ne karşı savaş açtığınızı bilin.³²³ Eğer tevbe ederseniz, artık sermayeleriniz sizindir. (Böylece) ne zulmetmiş olursunuz, ne de zulme uğratılmış olursunuz.
- 280 Eğer (borçlu) zorluk içindeyse, ona elverişli bir zamana kadar süre (verin). (Borcu) sadaka olarak bağışlamanız ise, sizin için daha hayırlıdır; eğer bilerseniz.³²⁴

AÇIKLAMA

322. Bu bölümde Allah, karşılaştırma için iki karakter sunmaktadır. Birisi servet düşkünü, gece gündüz Allah'a ve yarattıklarına aldırmaksızın servet biriktirmekle uğraşan tefecidir. Diğeri ise Allah'a ibâdet eden,

Allah'ın yarattıklarının haklarını gözeten, serveti kazandıktan sonra kendisi, başkaları için ve iyi ameller uğrunda harcayan cömert kimsedir. Allah, birinci tür kimselerden hoşlanmaz; çünkü onlar, iyi ve dengeli bir toplum kuramazlar. Aksine onlar, bu dünyada hem kendilerini, hem de başkalarını rezil ederler; âhirette onlara acıklı bir azap vardır. Bunun aksine Allah, ikinci tür kimselerden razı olur; çünkü bu kimseler iyi ve dengeli bir toplum kurup, gerçek başarıya ulaşabilirler. Onlar bu dünyada huzur içindedirler ve âhirette de bütün Cennet nimetleri onların olacaktır.

323. Bu âyet Mekke'nin fethinden sonra nâzil olmuştur; fakat faizle ilgili olduğu için, bu araya sokulmuştur. Bu âyet inmeden önce de, haram olmamasına rağmen faiz Müslümanlar tarafından nefretle karşılanıyordu. Fakat bu âyet indikten sonra faizle borç verme, İslâm devletinde yaptırım gerektiren bir suç oldu. Arabistan'da ticaret yapan kabileler faiz konusunda uyarıldılar. Eğer faizden vazgeçmezlerse, onlara karşı savaş açılacaktı. Necran Hristiyanlarına İslâm devleti içinde özerklik verildiğinde, anlaşmada eğer faizle ticarete devam edilirse anlaşmanın sona ereceği ve iki ülke arasında savaş çıkacağı konusu açıkça belirlendi.

Bu âyetin son bölümünden; İbn Abbâs, Hasan Basrî, İbn Sîrîn ve Rabi' bin Enes, İslâm devletinde faiz alanın yaptığı şeyden tevbe etmesi için uyarılması, eğer uyarıldığı halde vazgeçmezse ölüm cezasına çarptırılması gerektiği sonucunu çıkarmışlardır. Fakat diğer fakihler, faiz alan kişinin bu işten vazgeçinceye dek hapsedilmesi gerektiği görüşündedirler.

324. Bu âyet, İslâm mahkemelerine, borçlu çok zor durumda kaldığında alacaklıya süre tanımasını emretme ve bu emri uygulama yetkisi verir. Belirli bazı durumlarda mahkeme borcun bir kısmını veya tümünü silme hakkına sahiptir. Bir hâdiseye göre Hz. Peygamber'e (s.a.v.), çok borcu olan ve iflâs eden bir adamdan bahsedildi. Hz. Peygamber (s.a.v.) bunu duyunca etrafındakilerden bu adama yardım etmelerini istedi. Fakat etrafındakilerin yardımlarına rağmen adamın borcu ödenemedi. İslâm hukukçularına göre, borçlu kimsenin evi, mutfak eşyaları, şahsî giyim eşyaları ve geçimini kendileriyle kazandığı meslekî araç ve gereçleri hiçbir sûrette haczedilemez.

Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.), alacaklıları çağırdı ve onlara toplanan parayla yetinmeleri gerektiğini söyledi.

وَاتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ ۖ

ثُمَّ تُوفَّى كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٢٨٦﴾ يٰٓأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدِينٍ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى فَاكْتُبُوهُ وَلْيَكْتُبَ بَيْنَكُمْ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِ وَلَا يَأْبَ كَاتِبٌ أَنْ يَكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ اللَّهُ ۚ فَلْيَكْتُبْ وَلْيُمْلِلِ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ وَلَا يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْئًا فَإِنْ كَانَ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيهًا أَوْ ضَعِيفًا أَوْ لَا يَسْتَطِيعُ أَنْ يُمِلَّ هُوَ فَلْيُمْلِلْ وَلِيُّهُ بِالْعَدْلِ وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِّجَالِكُمْ فَإِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ أَنْ تَضِلَّ إِحْدَاهُمَا فَتُذَكِّرَ إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَىٰ وَلَا يَأْبَ الشُّهَدَاءُ إِذَا مَا دُعُوا وَلَا تَسْمَعُوا أَنْ تَكْتُبُوهُ صَغِيرًا أَوْ كَبِيرًا إِلَىٰ أَجَلٍ ۚ ذَٰلِكُمْ أَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ وَأَقْوَمُ لِلشَّهَادَةِ وَأَدْنَىٰ أَلَّا تَرْتَابُوا ۖ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً حَاضِرَةً تُدِيرُونَهَا بَيْنَكُمْ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَلَّا تَكْتُبُوهَا وَأَشْهِدُوا إِذَا تَبَايَعْتُمْ وَلَا يُضَارَّ كَاتِبٌ وَلَا شَهِيدٌ وَإِنْ تَفَعَّلُوا فَإِنَّهُ فَسُقٌ بِكُمْ ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ ۚ وَيُعَلِّمُكُمُ اللَّهُ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٢٨٧﴾ ۝ وَإِنْ كُنْتُمْ عَلَىٰ سَفَرٍ وَلَمْ تَجِدُوا كَاتِبًا فَرِهْلَنْ مَّقْبُوضَةً فَإِنْ أَمِنَ بَعْضُكُم بَعْضًا

فَلْيُؤَدِّ الَّذِي اُؤْتِمِنَ اَمْنَتَهُ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ
وَمَنْ يَكْتُمْهَا فَاِنَّهُ اِثْمٌ قَلْبُهُ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ

- 281 Allah'a döneceğiniz günden korkun sakının. Sonra herkese kazandığı eksiksizce ödenecek ve onlara haksızlık yapılmayacaktır.
- 282 Ey iman edenler! Belirli bir süre için borçlandığınız zaman³²⁵ onu yazınız.³²⁶ Aranızdan bir kâtib doğru olarak yazsın; kâtib Allah'ın kendisine öğrettiği gibi yazmaktan kaçınmasın, yazsın. Üzerinde hak olan (borçlu) da yazdırsın ve Rabbi olan Allah'tan korkup sakınsın, ondan hiçbir şeyi eksiltmesin. Eğer üzerinde hak olan (borçlu), düşük akıllı ya da za'f sahibi veya kendisi yazmaya güç yetirmeyecekse, velisi dosdoğru yazdırsın. Erkeklerinizden³²⁷ de iki şâhid tutun; eğer iki erkek yoksa, şâhidlerden rıza göstereceğiniz³²⁸ bir erkek ve biri unuttuğunda öbürü ona hatırlatacak iki kadının (da olur). Şâhidler çağırıldıkları zaman kaçınmasınlar. Onu (borcu) az olsun, çok olsun, süresiyle birlikte yazmaya üşenmeyin. Bu, Allah katında en adil, şâhidlik için en sağlam, şüphelenmemeniz için de en yakın olanıdır. Ancak aranızda devredip durduğunuz ve peşin olarak yaptığınız ticaret başka. Bunu yazmamanızda sizin için bir sakınca yoktur.³²⁹ Alışveriş ettiğinizde de şâhid tutun. Yazana da, şâhide de zarar verilmesin.³³⁰ (Aksini) Yaparsanız, o, kendiniz için (bir zulüm ve günah) fısktır. Allah'tan korkup sakının. Allah size öğretiyor. Allah her şeyi bilendir.
- 283 Eğer yolculukta iseniz ve kâtib de bulamazsanız, bu durumda alınan rehin (yeter).³³¹ Şu durumda eğer birbirinize güveniyorsanız, kendisine güven duyulan, Rabbi olan Allah'tan korkup sakınsın da emanetini ödesin. Şâhidliği gizlemeyin.³³² Kim onu gizlerse, artık şüphesiz, onun kalbi günahkârdır. Allah, yapmakta olduklarınızı bilendir.

AÇIKLAMA

325. Buradan, borcun ne zaman ödeneceğinin belirlenmesi gerektiği sonucu çıkarılmıştır.

326. Bu âyet çok rastlanan bir duruma karşı uyarı niteliğindedir; arkadaşlar ve akrabalar borç anlaşmalarını resmî yazı hâline sokmazlar. Çünkü bu onlara göre güvensizliği temsil eder. Allah, borç ve iş anlaşmalarının, insanlar arasındaki ilişkilerin açık seçik anlaşılabilmesi için yazıl-

masını ve şâhidler huzurunda yapılmasını emreder. Bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.v.), üç tür kimsenin Allah'a duâ ettiğini, fakat duâsına icâbet edilmediğini bildirmektedir. Bunlardan birincisi, yoldan çıkmış karısı olduğu halde onu boşamayan; ikincisi, kendisine yetim malı teslim edilen, fakat yetim henüz olgunlaşmadan malını iade eden; üçüncüsü ise, hiçbir yazılı belge ve delil olmaksızın başkalarına borç veren kimsedir.

327. "*Müslümanlardan*" ibaresi, şâhidin Müslüman olması gerektiğini bildirmektedir. *Zımmiler* ise, *zımmileri* şâhid tutabilirler.

328. Bir davada, gerçeğin ortaya çıkması büyük ölçüde şâhidin güvenilirliğine bağlı olduğu için, şâhiden çok şeyler beklenmektedir. Sadece saygıdeğer bir hayat süren, iyi bir ahlâkî karaktere sahip ve şerefli kimseler şâhid olabilir.

329. Günlük alışverişleri kaydetmek bile, kaydetmemekten iyidir. Bununla birlikte günlük alışverişlerde yapılan anlaşmaların kaydedilmesinde bir beis yoktur.

330. Bu iki anlama gelebilir. Hiç kimse kâtib veya şâhid olmaya zorlanamaz ya da bir tarafın aleyhine olarak doğru haber verdiği için kâtib veya şâhide baskı yapılamaz.

331. Bu, rehinin sadece yolculuk için geçerli olduğu anlamına gelmez. Burada özellikle belirtilmiştir; çünkü böyle bir durum genellikle yolculuk sırasında ortaya çıkar. Bundan başka kâtib bulamamak, bir şeyi rehin alabilmenin zorunlu şartlarından değildir. Eğer muhtaç bir kimse bir şeyi rehin vermedikçe borç alamıyorsa, rehin vermesine izin verilir. Kur'an, bu ikinci durumdan kasıtlı olarak bahsetmez. Çünkü Kur'an, mü'minlere cömertliği öğretmeye çalışmaktadır. Muhtaç bir kimseye, ondan rehin almaksızın borç vermemek şerefli bir kimseye yakışmaz. Bununla birlikte eğer rehin alınan şey üretici bir şeyse, alacaklı üretimi hesap etmeli ve bunu borçtan düşmelidir; aksi takdirde rehin alınan şey tarafından üretilenler, faiz hükmüne girer. Rehin almaktan amaç borcun ödenmesini garanti altına almaktır ve alacaklıya hiçbir şekilde rehin üzerinden kâr etme hakkı vermez. Örneğin, alacaklı alacağına karşılık olarak aldığı evde oturuyorsa, borçluya evin kirasını vermediği müddetçe faiz alıyor demektir. Çünkü borç üzerinden faiz almakla rehin alınan mal üzerinden para kazanmak veya o rehini kullanmak arasında hiçbir fark yoktur. Bununla birlikte alacaklı rehin olarak aldığı ineğin sütünden yararlanabilir; deve, at, gibi hayvanları da yük hayvanı olarak kullanabilir. Çünkü bu, hayvanlara verdiği yemin karşılığıdır.

332. "*Delilleri gizlemek*" hem delilleri ortadan kaldırma, hem de delilleri ortaya koyduğu halde onlardaki gerçekleri gizleme anlamlarına gelebilir.

لِلَّهِ مَا

فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَإِنْ تُبْذَوْا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ
تُخْفَوُهُ يُخَاسِبُكُمْ بِهِ اللَّهُ فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ
وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٨٤﴾ ؕ آمَنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِ مِنْ
رَبِّهِ ۖ وَالْمُؤْمِنُونَ كُلُّ ؕ آمَنَ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ ۖ لَا
نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ ۚ وَقَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا ۚ غُفْرَانِكَ رَبَّنَا
وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ ﴿٢٨٥﴾ لَا يُكَفِّرُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وَشَعَهَا لَهَا مَا
كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ ۚ رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا ۚ
رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إَصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا ۚ
رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ ۚ وَاعْفُ عَنَّا وَاعْفِرْ لَنَا
وَارْحَمْنَا ۚ أَنْتَ مَوْلَانَا فَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿٢٨٦﴾

284 Göklerde³³³ ve yerde ne varsa Allah'ındır.³³⁴ İçinizdekini açığa vursanız da, gizleseniz de, Allah sizi onunla sorguya çeker.³³⁵ Sonra dilediğini bağışlar, dilediğini azablandırır. Allah, her şeye güç yetirendir.³³⁶

285 Peygamber, kendisine Rabbinden indirilene iman etti, mü'minler de. Tümü, Allah'a, meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine inandı. "O'nun peygamberleri arasında hiçbirini (diğerinden) ayırt etmeyiz. İştirik ve itâat ettik. Rabbimiz bağışlamamı (dileriz). Varış ancak Sana'dır" dediler.³³⁷

286 Allah, hiç kimseye güç yetireceğinden başkasını yüklemez.³³⁸ Kazandığı lehine, kazandırdıkları da aleyhinedir.³³⁹ "Rabbimiz! Unuttuklarımızdan ya da yanlışlıklarımızdan dolayı bizi sorumlu

tutma. Rabbimiz! Bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır yük yükleme.³⁴⁰ Rabbimiz! Kendisine güç yetiremeyeceğimiz şeyi bize taşıtma.³⁴¹ Bizi affet, bizi bağışla. Bizi esirge, Sen bizim mevlâmızsın. Kâfirler topluluğuna karşı bize yardım et.”³⁴²

AÇIKLAMA

333. Sürenin son bölümünde, başlangıçta olduğu gibi İslâm'ın temel iman konularından bahsedilmektedir. Bu nedenle 284, 285. âyetlerle 1-4 âyetleri karşılaştırmakta fayda vardır.

334. Bu, imanın ilk temel maddesidir. Allah'ı göklerin, yerin ve iki-si arasındakilerin hâkimi olarak kabul etmek, insan için O'na boyun eğmekten başka alternatif bırakmamaktadır.

335. Bu âyette, imanın diğer iki temel maddesinden bahsedilmektedir. Birincisi, her insan yaptığı işlerden Allah'a karşı bizzat sorumludur. İkincisi, insanın kendisine sorumlu olduğu tek Hâkim olan Allah, gizli açık her şeyi bilir; o kadar ki insanın kalbinde gizli kalan niyet ve düşünceleri bile bilir.

336. Bu, Allah'ın mutlak Hâkim olduğu anlamına gelmektedir. O'nun güçleri kendisini sınırlayan kurallara tâbi değildir. O, tek Ma'bud'dur ve herhangi bir kimseyi cezalandırma veya dilerse bağışlama yetkisine sahiptir.

337. Bu âyette, imanın temel maddeleri tekrar kısaca ele alınmaktadır. Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, hayatın sonunda O'na verilecek hesaba inanmak, imanın temel şartlarından biridir. Bunları kabul ettikten sonra bir Müslümanın tutumu, Allah'ın her emrine itâat etmek olmalıdır. Aynı zamanda iyi amelleriyle övünmemeli ve Allah'tan bağışlanma ve af dilemelidir.

338. Yani, “Allah hiç kimseyi yapması mümkün olmayan bir şeyden sorumlu tutmaz ve onu bundan dolayı cezalandırmaz. Çünkü o (kul) imkânsız olmadıkça o işten yüz çeviremez.” Bununla birlikte, kişinin neyi yapabilip neyi yapamayacağına kendisinin karar veremeyeceği de açıkça anlaşılmalıdır. Belli bir kimsenin, neyi yapabilip neyi yapamayacağına karar verecek olan Allah'tır.

339. Bu bir hukuk ilkesidir. Hem cezalar, hem de mükâfâtlar, her ferdin kendi işlediği iyi ve kötü amellerinin sonuçlarıdır. Kişi ancak kendi işlediği iyi amellerin mükâfâtını alır, başkalarının yaptığı iyiliklerin karşılığını değil. Bununla birlikte, eğer bir kimse ölümünden sonra da iyi sonuçlar doğurmaya devam eden bir iyilik yapmışsa, bu iyi sonuçların

hepsi o iyiliği yapan kimsenin hesabına yazılır. Aynı şekilde eğer bir kimse, ölümünden sonra da kötü sonuçlar doğurmaya devam eden bir kötülük yapmışsa, bu sonuçların tümü o kimseye yazılacaktır. Fakat tüm bu iyi ve kötü sonuçlar, kişinin kendi işlediği amellerin karşılığı olacaktır. Kısacası kişi ancak bilerek ve isteyerek katkıda bulunduğu bir şey nedeniyle cezâ ve mükâfât alacaktır. Allah'ın sünnetinde hesapların, ceza ve mükâfâtların başkalarına devredilmesi söz konusu değildir.

340. Yani, “Rabbimiz! Bizden önce senin yolundan gidenlerin sinandığı zor engel ve sınavlarla bizi sına”. Hak yola tâbi olanların zor sınav ve deneylerden geçirilmelerinin Allah'ın kanunu olmasına rağmen, bir mü'min bu yolda kendisine kolaylıklar göstermesi ve zorluklarla karşılaştığında cesaret ve sabır vermesi için Allah'a duâ etmelidir.

341. Yani, “Bize sadece taşıyabileceğimiz kadar zorluk ve yük yükle ve bizi gücümüzün yetebileceği sınavlardan geçir. Aksi takdirde biz bu yükü taşıyamayız ve doğru yoldan saparız.”

342. Bu duânın ruhunun anlaşılabilmesi için, bu âyetlerin Medîne'ye hicretten yaklaşık bir yıl önce Mi'râc'da (göğe yükseliş) vahyedildiği göz önünde bulundurulmalıdır. O dönemde imanla küfür arasındaki çatışma çok şiddetli idi ve mü'minlere yapılan işkenceler en aşırı dereceye ulaşmıştı. Ve bu sadece Mekke ile sınırlı değildi; tüm Arabistan'da bir mü'minin huzur içinde yaşayabileceği bir yer yoktu. Bu şartlarla başa çıkabilmeleri için Müslümanlara bu duâ öğretilmişti. Allah, kuluna kendisine nasıl duâ edeceğini öğrettiğinde, kul bu duânın kabul olacağından emin olabilir. Bu nedenle, bu duâ Müslümanlara büyük cesaret verdi ve en çok işkence gördükleri zamanlarda bile huzur içinde olmalarını sağladı. Ayrıca bu duâ, onlara, arzularını kontrol altında ve bu duâda öğretilen sınırlar içinde tutumlarını ve bu arzuları yanlış yollara kanalize etmemelerini de öğretiyordu. Bu nedenle, bu duâda düşmanlara karşı acımasızlık, intikam gibi dünyevî hiçbir konuya değinilmemektedir. Buna o dönemde acil ihtiyaç vardı; çünkü Müslümanlar büyük zorluklar, maddî kayıplarla karşı karşıya kalıyorlar, işkence çekiyorlar ve hem fizikî, hem de ekonomik baskı altında tutuluyorlardı. Müslümanların bu duâsında yer alan yüce ideallerle, o dönemde çektikleri işkenceler arasındaki zıtlık, onların bu kritik dönemde bile, ahlâkî yönden nasıl eğitildiklerini göstermektedir. İşte bu, her gerçek mü'minin ulaşmak için çalışması gereken yüce ahlâkî seviyedir.

BAKARA SÜRESİ'NİN SONU

ÂL-i İMRÂN SÛRESİ

GİRİŞ

Adı: Bu sûre adını 33. âyette geçen “Âl-i İmrân” terkiibinden alır. Diğer birçok sûre adı gibi, bu da sadece sûreyi diğerlerinden ayırt etmek içindir; İmrân Ailesi anlatıldığı için değil.

Nüzûl zamanı: Bu sûre dört bölümden meydana gelir:

Birinci Bölüm (1-32 âyetler): Büyük bir ihtimalle, hemen Bedir Savaşı sonrasında nâzil olmuştur.

İkinci Bölüm (33-63 âyetler): H. 9. yılda, Necran Hıristiyanlarından bir heyetin ziyareti üzerine nâzil olmuştur.

Üçüncü Bölüm (64-120 âyetler): Birinci bölümden hemen sonra indirilmiş olmalıdır.

Dördüncü Bölüm (121-200 âyetler): Uhud Savaşı’ndan sonra nâzil olmuştur.

Konu: Bu bölümler, farklı zamanlarda ve farklı sebeplerle indirilmiş olmalarına rağmen; amaçları, ana konuları ve vurguladıkları şey açısından öyle iç bağlantılara sahiptirler ki hepsi, kopukluğu olmayan tam bir bütün oluştururlar. Bu sûre, özellikle şu iki gruba hitâb eder: Ehl-i Kitab (Yahudiler ve Hıristiyanlar) ve Hz. Muhammed’e (s.a.v.) uyanlar.

Bakara Sûresi’nde, bâtil inançları ve kötü davranışları nedeniyle uyarılan, buna karşılık Kur’ân gerçeğini kabul etmeye çağrılan Yahudiler ve Hıristiyanlara yapılan davet, bu sûrede de sürdürülüyor. Burada, onlara Hz. Muhammed’in de (s.a.v.) kendi peygamberlerinin öğrettiği hayat tarzının aynısını ortaya koyduğu söyleniyor. Öyle ki bu yol, tek doğru yoldur; Allah’ın yoludur ve bu yoldan herhangi bir sapma, onların kendi kitaplarına göre de büyük bir yanılğı addedilmektedir.

Bakara Sûresi'nde en hayırlı topluluk ve Hakk'ın koruyucuları olarak açıklanan ve dünyayı düzeltme görevi kendilerine verilen ikinci gruba, yani Müslümanlara ise burada, bir önceki sûreyi takip eder nitelikte yeni görevler veriliyor. Müslümanlar önceki toplulukların ahlâkî ve dinî çöküşünden ders almaları ve o topluluklar gibi olmamaları için uyarılıyor. Yapmak zorunda oldukları ıslâhat ile ilgili görevler konusunda da bilgi veriliyor. Bunun yanı sıra, bu sûrede, Müslümanlara, Ehl-i Kitab'a nasıl davranacakları ve Allah'ın yoluna çeşitli engeller koyan münâfıklarla nasıl ilgilenecekleri öğretiliyor. En sonunda da, Uhud Savaşı'nda açığa çıkan zayıflıklara karşı kendilerini korumaları için uyarıda bulunuluyor.

Sûrenin Arka Planı:

1) Mü'minler, Bakara Sûresi'nde dikkatlerinin çekildiği birçok zorluk ve engellerle karşılaşmışlardı. Bedir Savaşı'ndan zaferle ayrılmalarına rağmen henüz güvenlikte değillerdi. Onların zaferi, Arabistan'da İslâm'a karşı olan tüm güçlerin düşmanlığını uyandırmıştı. Her tarafta tedirgin edici söylentiler yayılmaya başladı ve mü'minler sürekli bir korku ve endişe içinde yaşamaya başladı. Sanki, küçük Medîne devletinin -o zaman sadece bir şehir devleti idi- çevresindeki tüm Arap dünyası, bu devletin varlığını ortadan kaldırmaya and içmişti. Bu savaş durumu, Mekke'den hicret eden Müslümanlar nedeniyle zaten sarsılan ekonomiyi de olumsuz yönde etkiliyordu.

2) Bir de Medîne'nin hemen dışında yaşayan Yahudi kabileleri meselesi vardı. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Mekke'den Medîne'ye hicret ettikten sonra Yahudilerle yaptığı karşılıklı anlaşmalara Yahudiler ihânet ediyorlardı. Öyle ki Bedir Savaşı'nda, Ehl-i Kitab olan bu Yahudiler, imanın temel noktalarında -Allah'ın birliği, peygamberlik, ölümden sonra dirilme- Müslümanlarla aynı şeyi paylaştıkları halde, putperestlerin kötü niyetlerine sempati duydular. Bedir Savaşı'ndan sonra Kureys ve diğer Arap kabilelerini, öçlerini almaya açıkça teşvik ettiler. Böylece Yahudi kabileleri, Medîne halkı ile yüzyıllardan beri var olan dostça komşuluk ilişkilerini bir tarafa bırakıyorlardı. En sonunda kötülükler ve anlaşmaya ihânet dayanılmaz dereceye gelince, Hz. Peygamber (s.a.v.), mü'minleri dört bir taraftan sarmak için Medîne'deki münâfıklar ve Arap putperestleri ile işbirliği yapan ve Yahudi kabileler içinde en zararlı olan Benî Kaynuka'ya saldırdı. Tehlikenin büyüklüğü, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hayatının söz konusu olmasına kadar varmıştı. Bu nedenle ashâbdan bir kısmı, geceleri zırhlarıyla uyuyorlar ve ani bir saldırıya karşı hazırlıklı bulunuyorlardı. Hz. Peygamber (s.a.v.) bir süre için gözden kaybolursa, hemen O'nu aramaya çıkıyorlardı.

3) Yahudilerin teşviki, Kureys'in kalbinde yatan korkuları alevlendirdi ve Bedir'de yaşadıkları yenilginin öcünü almak için hazırlıklara başladılar. Bundan bir yıl sonra, 3.000 kişilik bir ordu Medîne'yi ele geçirmek üzere Mekke'den yola çıktı ve Uhud Dağı'nın eteklerinde bir çatışma meydana geldi. Hz. Peygamber (s.a.v.) düşmanı karşılamak üzere Medîne'den 1.000 kişi alarak yola çıkmıştı. Savaş alanına doğru yol alırken, üç yüz münâfık ordudan ayrıldı ve Medîne'ye döndü. Fakat Hz. Peygamber'e (s.a.v.) katılanlar arasında yine birkaç münâfık kaldı. Münâfıklar görevlerini yaptılar ve çatışma sırasında mü'min saflarında kaos ve tedirginlik yaratmak için ellerinden geleni yaptılar. Bu, Müslüman topluluk arasında kendi kardeşlerine zarar vermek için daima düşmanla işbirliği yapmaya hazır çok sayıda sabotajcının var olduğunun ilk açık göstergesiydi.

4) Uhud'daki yenilgide, münâfıkların bozgunculuğu büyük bir rol oynasa da, Müslümanların kendi zayıflıklarının da katkısı vardı. Fakat Müslümanların manevî bir zaaf göstermesi çok tabîî bir olaydı. Çünkü onlar henüz çok kısa bir süre önce hayatlarını yepyeni bir ideoloji üzerine kurmuşlar ve henüz normal eğitimden geçirilmemişlerdi. Maddî ve manevî güçlerini sınavan bu ikinci zor imtihanda, tabîî olarak, bazı zayıflıklar yüzeye çıkmıştı. Müslümanları, eksiklikleri konusunda uyarmak ve düzeltilmelerine yarayacak olan tavsiyelerde bulunmak için sûrede, Uhud Savaşı'nın ayrıntılı biçimde ele alınmasının nedeni budur. Bu savaşın ele alınış ve inceleniş şeklinin, genelde buna benzer olaylardaki ele alış şekline farklı olduğuna da dikkat edilmelidir.

ÖZET

Konu: Hidâyet

Bu sûre, Bakara'nın devamı niteliğindedir ve orada Ehl-i Kitab'a yapılan çağrı burada da devam eder. Bakara'da özellikle Yahudiler, Hidâyet'i (Doğru Yol) kabul etmeye çağrılıyorlar. Bu sûrede ise özellikle Hristiyanlar, sapık inançlarından vazgeçmeleri ve Kur'ân'ın rehberliğini kabul etmeleri için uyarılmaktadırlar. Aynı zamanda Müslümanlar, görevlerini yerine getirebilmeleri ve Allah'ın hidâyetini yayabilmeleri için gerekli faziletleri edinmeleri konusunda eğitilmektedirler.

Konular ve birbirleriyle bağlantısı:

1-32 Bu ilk âyetlerde, sûrede tartışılan ana konulara uygun önsözler olarak, vahiy ve ölümden sonra dirilmenin hak olduğu konuları tekrarlanıyor.

33-65 Bu bölüm özellikle Hristiyanlara hitâb ediyor ve onları İslâm'ı kabul etmeye davet ediyor. Hz. İsa (a.s.) ve annesini, Yahudilerin attığı iftiralardan temize çıkarmasının yanı sıra, doğumundaki mucize nedeniyle Hristiyanlar tarafından formüle edilen Hz. İsa'nın (a.s.) ilâhlığı inancını da reddediyor. Bu nedenle, Hz. Yahyâ'nın (a.s.) kısır bir kadın ile çok yaşlı bir adamdan dünyaya gelmesi ve Hz. Âdem'in (a.s.) annesiz ve babasız yaratılışı olaylarına değiniliyor; Hz. İsa'nın (a.s.) babasız doğuşunun, O'na ilâhlık atfetme nedeni olamayacağı vurgulanmak isteniyor.

66-101 Bu âyetlerde Ehl-i Kitab yani Yahudiler, kötü alışkanlıklarını bırakıp Allah'ın hidâyetini kabul etmeye çağrılıyorlar. Aynı zamanda Müslümanlara da Yahudilerin kötü niyetleri, sapık alışkanlıkları ve saçma itirazlarına karşı uyanık olmaları tavsiye ediliyor.

102-120 Müslümanlara, Ehl-i Kitab'ın tarihte yaptıklarından ders almaları, kendilerini onların düzenlerine karşı korumaları ve kendilerini Hakk'ı yayıp, bâtılı yok etmek için eğitip hazırlamaları konusunda öğütler veriliyor.

121-175 Bu bölümde, Müslümanları eğer sabreder, emirlere uyar ve Allah'tan korkarlarsa, düşmanlarının onlara hiçbir kötülük yapamayacakları konusunda temin etmek (güven vermek) için Uhud Savaşı'ndan bahsediliyor. Yaşadıkları yenilginin bazı manevî niteliklerin eksikliği ve kötü duyguların varlığı nedeniyle başlarına geldiğine işaret ediliyor. Yenilginin asıl sebebi, geçidi koruyan okçuların zaafı olduğu için, insanların mala karşı olan zaafılarını ortadan kaldırmak üzere faiz yasaklanmasıdır.

176-189 109-120. âyetlerde ele alınan konu, Müslümanları düşmanlarının tehlikeli oyunlarına karşı cesaretlendirmek ve temin etmek bakımından burada tekrar özetlenmektedir.

190-200 Bu bölüm sûrenin sonuç bölümüdür ve kendisinden hemen önce gelen âyetlerle doğrudan bir bağlantısı yoktur. Fakat sûrenin bütünü ile bağlantılıdır.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 اَلَمْ نَكُنْ لِلَّهِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ ﴿١﴾ نَزَّلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ
 بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَأَنزَلَ التَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ ﴿٢﴾ مِنْ
 قَبْلُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَأَنزَلَ الْفُرْقَانَ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ
 لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُو انتِقَامٍ ﴿٣﴾ إِنَّ اللَّهَ لَا يَخْفَى
 عَلَيْهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ ﴿٤﴾

Rahmân Rahîm Allah'ın adıyla

- 1 Elif, Lâm, Mim.
- 2 Allah; O'ndan başka ilâh yoktur. Diridir, kaimdir.¹
- 3 O, sana Kitabı, Hak ve kendinden öncekileri doğrulayıcı olarak indirdi. O, Tevrat'ı ve İncil'i de indirmişti.
- 4 (Ki onlar) Bundan önce insanlar için bir hidâyetti. Doğruyu yanlıştan ayıran (furkan)ı da indirdi.² Gerçek şu ki, Allah'ın âyetlerini inkâr edenler için şiddetli bir azab vardır. Allah güçlüdür, intikam alıcıdır.
- 5 Şüphesiz, yerde ve gökte Allah'a hiçbir şey gizli kalmaz.³

AÇIKLAMA

1. Bkz. Bakara an: 278

2. Tevrat ve İncil hakkında genel bir yanlışlık vardır. Çünkü çoğu kişi *Pentateuch*'u (Eski Ahid'in ilk beş kitabı) Tevrat, *Gospel*'i (Yeni Ahid'in ilk dört kitabı) ise İncil olarak kabul eder. Bu yanlış anlama vahyin kendisinden şüpheler uyandırır ve şöyle bir soru akla gelebilir: "Bu kitaplar gerçekten Allah'ın kelâmı mı? Kur'an-ı Kerim gerçekten bunların içindekileri tasdik mi ediyor?" Aslında Kur'an'ın tasdik ettiği Tevrat, Pentate-

uch'un kendisi değildir; fakat O'nun içine serpiştirilmiştir. Aynı şekilde İncil de "Dört Gospel" değildir, fakat bu kitaplarda muhtevîdir.

Tevrat, Hz. Mûsâ'ya (a.s.) kırk yıl süren peygamberliği müddetince verilen emir ve öğütlerden oluşur. Taş tabletlere kazınmış olan ve Tûr Dağı'nda Mûsâ'ya verilen On Emir de bunların içindedir. Geri kalan emir ve öğütleri ise Hz. Mûsâ (a.s.) kendisi yazdırmıştır. Daha sonra on iki İsrail kabilesinin (sıbt) her birine, rehberlik etmesi için Tevrat'ın bir kopyasını vermiştir. Bir kopyası da dikkatle korunması için Levililere verilmiş ve taş tabletlerle birlikte Tabut'ta (On Emir'in muhâfaza edildiği sandık) muhâfaza edilmiştir. Bu Tevrat, Kudüs'ün ilk yakılıp yıkılmasına kadar tam bir kitap olarak kalmıştır. Fakat zamanla İsrâiloğulları bu Kitap'a o denli ilgisiz, anlayışsız ve aldırma bir hale geldiler ki, Yoşiya'nın krallığı zamanında Süleyman Tapınağı tamir edilirken, başkâhin Hilkiya O'nu şans eseri buldu; fakat O'nun Tevrat olduğunu anlayamadı. O'nun sadece bir kanun kitabı olduğunu düşündü ve Kitab'ı krallık yazmanına antika bir eser olarak verdi. Bir sonraki, O'nu Kral Yoşiya'ya iletti. Kitap okununca Yoşiya elbiselerini yırttı ve Hilkiya ile diğerlerine Kitab'ın içindekiler hakkında Rabbe danışmalarını emretti. (II Krallar, 22:8-13). Nebukadnazar'ın Kudüs'ü yağmalayıp Süleyman Tapınağı'nı yıktığı dönemde, İsrâiloğulları'nın durumu işte böyleydi. Bu şekilde uzun yıllardan beri bir köşede unutulmuş Tevrat'ın son kopyalarını da ebediyen kaybetmiş oldular.

İsrâiloğulları, Babil'deki sürgünden ülkeleri Kudüs'e geri dönüp tapınağı tekrar yaptıklarında Ezra, Eski Ahid'i derledi. Ezra, halkın ileri gelen bazı adamlarını topladı ve onların yardımıyla şimdi Kitâb-ı Mukaddes'in ilk 17 kitabını oluşturan İsrâiloğulları'nın tüm tarihini yazdı. Bunlardan *Çıkış* (Eski Ahid'in ikinci kitabı -çev.) Levililer (Eski Ahid'in üçüncü kitabı), *Sayılar* (Eski Ahid'in dördüncü kitabı), *Tesniye* (Eski Ahid'in beşinci kitabı) Hz. Mûsâ'nın (a.s.) hayatını anlatır. Ezra ve yardımcılarının bulup vahyin kronolojik düzenini göz önünde bulundurarak uygun yerlere yerleştirdikleri asıl Tevrat âyetlerini de içerir. Asıl Tevrat, Hz. Mûsâ'nın (a.s.) hayat hikâyesi içine serpiştirilmiş bulunan âyetlerden oluşur ve bugün bile onları diğerlerinden ayırıp Mûsâ'nın (a.s.) "Rabbimiz Allah diyor ki" dediği yerde asıl Tevrat başlar ve hayat hikâyesi yeniden başladığında, Tevrat'ın o bölümü biter. Kitâb-ı Mukaddes'in yazarı, buralara açıklama ve yorum mahiyetinde bazı şeyler eklemiştir. Sıradan okuyucu, işte bu yorumlardan asıl

Tevrat'ı ayırt etmede yanılığa düşer. Bununla birlikte İlâhî kitapların mahiyetini iyi bilenler, bir dereceye kadar bu yorumla, vahyolunan âyetleri ayırt edebilirler.

Kur'an'a göre sadece Pentateuch'un içine serpiştirilen bu bölümleri gerçek Tevrat'tır ve Kur'an sadece bu bölümleri tasdik eder. Bu âyetleri derleyip Kur'an'la karşılaştırarak sınayabiliriz. Orada veya burada ayrınılırlarda bazı farklılıklarla karşılaşılabilir; fakat iki kitabın ana öğretilerinde en ufak bir farklılık bile yoktur. Bugün bile, bu iki kitabın aynı kaynaktan geldiği açıkça görülebilir.

Aynı şekilde, İncil de Hz. İsa'nın (a.s.) hayatının son birkaç yılı boyunca sarf ettiği, vahyolunan sözler ve konulardan oluşur.

Bu sözlerin, Hz. İsa'nın (a.s.) hayatı esnasında derlenip kaydedildiğinden emin olamayız. Moffat, Kitâb-ı Mukaddes tercümesine yazdığı önsözde şöyle diyor: "İsa (a.s.) hiçbir şey yazmadı ve bir müddet için havarileri de O'nunla ilgili hiçbir kayıt tutma ihtiyacı duymadılar. O halde, tarihte İsa ile ilgili bize ulaşan bilgiler, Filistinli ilk havarilerin sözlerine ve derlemelerine dayanıyor. Bunların ne zaman yazıya geçirildiğini söyleyemeyiz. Fakat en azından onlardan bir tanesi, her halde yaklaşık M.S. 50 yıllarında yazılı halde mevcut idi." Her ne ise, ölümünden yıllar sonra Hz. İsa'nın (a.s.) hikâyeleri dört İncil (Gospel) şeklinde derlendiği zaman (Markos'un tertiplendiği zaman; ilki M.S. 65-67 yıllarında düzenlenmiştir), O'nun bazı yazılı veya ezberde kalan sözleri, tarihsel sıralamaya göre uygun yerlere konulmuştur. Yani ilk dört Gospel'in İncil olmadığı, yani Hz. İsa'nın (a.s.) söz ve rivayetlerinden oluşmadığı, fakat onları içerdiği çok açıktır. Yazarların eserlerinde Hz. İsa'nın (a.s.) sözlerini diğerlerinden ayırmak için tek bir aracımız var: Yazarların, "İsa şu nu söyledi ve öğretti" dediği yerlerde İncil başlar ve hikâyeye geri döndüklerinde İncil biter. Kur'an'a göre, sadece bu bölümler İncil'dir ve Kur'an sadece bu bölümleri tasdik eder. Eğer bu bölümler derlenir ve Kur'an'la karşılaştırılırsa, ikisi arasında ciddi bir fark görülmez. Eğer bazı ufak farklılıklar varmış gibi görünüyorsa, bunlar da önyargısız bir düşünce sonucunda ortadan kaldırılabilir.

3. Yani, "O, bütün evren hakkında tam, mükemmel ve kesin bir bilgiye sahiptir. Bu nedenle O'nun indirdiği Kitap'ta da Hakk'tan başkası yer almaz. O halde Hakk ancak Alîm (her şeyi bilen) ve Hakîm (Hikmet sahibi) olanın indirdiği o kitaptan öğrenilebilir."

هُوَ الَّذِي يُصَوِّرُكُمْ

فِي الْأَرْحَامِ كَيْفَ يَشَاءُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٦﴾ هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَبَّهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالْكَافِرُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ ﴿٧﴾ رَبَّنَا لَا تُفِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ ﴿٨﴾ رَبَّنَا إِنَّكَ جَامِعُ النَّاسِ لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ فِيهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ ﴿٩﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا وَأُولَئِكَ هُمْ وَقُودُ النَّارِ ﴿١٠﴾ كَذَابِ عَالِ فِرْعَوْنَ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَذِبُوا بِآيَاتِنَا فَأَخَذَهُمُ اللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿١١﴾ قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا سِتْرُوعٌ وَتَحْسُرُونَ إِلَىٰ جَهَنَّمَ رَبِّسَ الْمِهَادِ ﴿١٢﴾

6 Döl yataklarında size dilediği gibi şüret veren O'dur. O'ndan başka ilah yoktur; üstün ve güçlü olandır, hüküm ve hikmet sahibidir.⁴

7 Sana Kitabı indiren O'dur. Ondan, kitabın anası (temeli) olan bir kusun âyetler muhkemdir;⁵ diğerleri de benzeşen (mütşâbih)lerdir.

Kalplerinde bir kayma olanlar, fitne (ve karışıklık) çıkarmak ve onun olmadık yorumlarını yapmak için ondan müteşâbih olanına uyarlar.⁶ Oysa onun yorumunu Allah'tan başkası bilmez. İlimde derinleşenler ise: "Biz ona inandık, onun tümü Rabbimizin katındandır." derler.⁷ Temiz akıl sahiplerinden başkası öğüt alıp düşünmez.

- 8 "Rabbimiz, bizi hidâyete erıştirdikten sonra kalplerimizi kaydırma ve yanından bize bir rahmet bağışla. Şüphesiz, bağışı en çok olan Sensin, Sen."
- 9 "Rabbimiz, kendisinde şüphe olmayan bir günde insanları muhakak Sen toplayacaksın. Doğrusu Allah, va'dinden cayıp dönmez."
- 10 Şüphesiz küfredenler,⁸ onların malları da, çocukları da kendilerine Allah'tan (gelecek azaba karşı) hiçbir şey kazandırmaz. Ve onlar ateşin yakıtıdır.
- 11 Tıpkı Firavun ailesi ve onlardan öncekilerin gidiş tarzı gibi. Ayetlerimizi yalanladılar; böylece Allah günahları nedeniyle onları yakalayiverdi. Allah, (ceza ile) sonuçlandırması pek şiddetli olanıdır.
- 12 Küfredenlere de ki: "Yakında yenilgiye uğratılacaksınız ve toplanıp cehenneme sürüleceksiniz." Ne kötü yataktır o.

AÇIKLAMA

4. Bu, iki önemli noktayı ima eder:

a. Allah sizin yaradılışınızı sizden veya bir başkasından daha iyi bilir; o halde sizin için O'nun gönderdiği Hidâyet'e tâbi olmaktan başka alternatif yoktur.

b. Ana rahmine düştüğünüzden beri hayatınızın her safhasında sizin, küçük büyük bütün ihtiyaçlarınızı karşılayan merhamet sahibi Allah'ın, sizin hayatınızın her şeyden öte en büyük ihtiyacı olan hidâyeti (doğru yolu) bulmanızı sağlamayı ihmal etmesi mümkün değildir.

5. *Muhkem* açık, kesin, yalın ve kat'î demektir. *Muhkemât* ise, hiçbir belirsizlik gölgesine düşürmeksizin anlamlarını çok açık olarak ifade eden Kur'ân âyetleridir. Bu âyetler yanlış anlamaya çok az meydan bırakacak şekilde anlamlarının çok açık ve kesin olması için böyle ifade edilmişlerdir. Bu âyetler Kitab'ın ana prensiplerini oluştururlar; yani Kur'ân'ın gerçekleştirmek için indirdiği amacı ancak ve ancak bu âyetler belirler. Bunlar dünyayı İslâm'a çağırır, öğütler verir ve uyarılarda bulunur. Yanlış inanç ve uygulamaları reddedip doğru hayat nizamını bu âyetler ortaya koyar. Dinin esaslarını açıklayıp, inançla ibâdetleri, görevle sorumluluk-

ları, emir ve yasakları bunlar bildirir. Bu nedenle Hakk'ı arayan bir kimse, kendi ihtiyaçlarına ancak bunlar cevap verebileceği için bu âyetlere başvurmalıdır. Doğal olarak böyle bir kimse bu âyetler üzerinde duracak ve bunlardan en fazla faydayı elde etmeye gayret edecektir.

6. *Müteşâbihât*, birden fazla anlama gelebilen âyetlerdir. Bu âyetlerin amacı evren hakkında, onun başlangıcı ve sonu, insanın evrendeki konumu gibi konularda bir miktar bilgi vermektir. Çünkü bu tip bilgiler, herhangi bir hayat sistemini formüle etmede esas teşkil ederler. Hiçbir dilin, henüz insan duyuları tarafından algılanmamış, hiçbir insan tarafından duyulmamış, koklanmamış dokunulmamış ve tadılmamış bu doğaüstü şeyleri ifade edecek kelime, ifade, deyim vs. sahip olmadığı bilinen bir şeydir. Bu doğaüstü şeylerin, insan hayatı söz konusu edilerek anlatılmasının nedeni işte budur. Kur'ân'ın, insan dilinde birden çok anlama gelebilecek mübhem ifadeler kullanmasının nedeni de budur.

O halde bu âyetlerin en önemli faydasının, kişinin gerçekliğe yaklaşmasının ve onun bu gerçekliği bu şekilde kavramasını sağlamak olduğu söylenebilir. Bu nedenle bu âyetlerin asıl manalarını belirlemek için ne denli çaba sarf edilirse, o denli şüphe ve belirsizlik içine düşülür. Bunun bir sonucu olarak kişi, gerçekliği bulmayı hiçbir zaman başaramaz; hatta ondan uzaklaşır ve sapıklığa düşer. Bu yüzden Hakk'ı arayanlar ve gereksiz şeylerin peşinde koşmayanlar, bu mübhem âyetlerden aldıkları yalın gerçeklik anlayışıyla yetinirler ve bu da onların Kur'ân'ı anlamalarını sağlar. Bu tür kişiler tüm dikkatlerini anlamları açık ve kesin âyetleri anlamakta kullanırlar. Diğer taraftan, gereksiz şeylerden hoşlanan ve fitne peşinde koşanlar, zamanlarını ve enerjilerini bu anlamı belirsiz olan âyetleri yorumlamada harcarlar.

7. Bu şöyle bir soruya neden olabilir: Kişi müteşâbih âyetlerin gerçek anlamını bilmediği halde nasıl onların hak olduğuna inanabilir? Bu soruya şöyle cevap verilebilir: Müteşâbih âyetler yorumlandığında değil, muhkem (anlamı açık ve kesin) âyetler iyice incelendiğinde, bu inceleme, anlayışlı bir kişiyi Kur'ân'ın gerçekten Allah'ın kelâmı olduğu inancına götürür. Muhkem âyetleri inceleme, kişiyi bir kez Kitab'ın gerçekten Allah'tan olduğu inancına götürdükten sonra, müteşâbih âyetler onun zihninde şüphelere yol açmaz ve kişi bu âyetlerden anladığı en basit anlamı kabul edip, âyet anlamlarında karmaşıklıklara rastlandığında ise, bunları bir tarafa bırakır. Kılı kırk yarıp onları araştıracağına, Allah'ın Kelâmı'na bütün olarak inanır ve dikkatini daha faydalı işlere yöneltir.

8. Bkz. Bakara an: 61

قَدْ كَانَ لَكُمْ آيَةٌ فِي فِئَتَيْنِ الْتَقَتَا
 فِئَةٌ تُقَاتِلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَأُخْرَى كَافِرَةٌ يَرَوْنَهُمْ مِثْلَهُمْ رَأَى
 الْعَيْنِ وَاللَّهُ يُؤَيِّدُ بِنَصَرِهِ مَنْ يَشَاءُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِّأُولِي
 الْأَبْصَارِ ﴿١٠﴾

- 13 Karşı karşıya gelen iki toplulukta, sizin için and olsun bir âyet (ibret) vardır. Bir topluluk, Allah yolunda vuruşuyordu; diğeri ise kâfirdi ki göz görmesiyle karşılarındakini kendilerinin iki katı görüyorlardı.⁹ İşte Allah, dilediğini yardımıyla destekler. Şüphesiz burada, basiret sahipleri için gerçekten bir ibret vardır.¹⁰

AÇIKLAMA

9. Gerçek oranın üçte bir olmasına rağmen, sıradan bir gözlemci bile kâfirlerin sayısının, Müslümanların sayısının en azından iki katı olduğunu gözleyebilirdi. .

10. Kısa bir zaman önce yaşanan Bedir Savaşı'nın ana hatları, o savaşta yaşanan olaylara ve sonuca değinilerek ders verici bir nitelikte burada tekrarlanmaktadır. Bedir Savaşı üç önemli şey öğretmiştir:

1) Allah yolunda savaşılan mü'minler, savaş alanında bile kâfirlerden farklı davranırlar. Kâfirler, Kureyşliler gibi cümbüş yapıp, kadın, şarap, dans ve müzikle eğlenirken; Müslümanlar Allah'tan korkup, ibâdet ederler ve kendilerini namaza ve oruca verirler. Ayrıca ahlâkî esaslara bağlı kalarak Allah'a duâ ederler. Bu manzarayı gören bir insan, hangi grubun Allah yolunda savaştığını açıkça anlayabilir.

2) Sayıca az ve techizât bakımından yoksun olmalarına rağmen Müslümanların, daha kalabalık ve daha iyi silahlara sahip olan kâfirleri yenmeleri, Allah'ın yardımının onlarla olduğunu açıkça göstermiştir.

3) Yenilgi, Allah'ın gücünü görmezlikten gelip kendi silahlarının ve adamlarının çokluğu ile övünen kâfirler için büyük bir şok olmuştur. Bununla Allah, Mekke'den hicret eden birkaç muhâcir ile Medîneli çiftçilere güç vererek, Arabistan'ın en etkili ve güçlü kabilesi olan Kureyşlilere müthiş bir yenilgiye uğratabileceğini öğretmiştir.

زَيْنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ
 وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ
 وَالْأَنْعَمِ وَالْحَرْثِ ذَلِكَ مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ
 الْمَتَابِ ﴿١٦﴾ قُلْ أُوْنِتُكُمْ بِخَيْرٍ مِّنْ ذَالِكُمْ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا عِنْدَ
 رَبِّهِمْ جَنَّاتٌ تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَأَزْوَاجٌ
 مُّطَهَّرَةٌ وَرِضْوَانٌ مِّنَ اللَّهِ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ ﴿١٧﴾ الَّذِينَ يَقُولُونَ
 رَبَّنَا إِنَّا أَمَّا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿١٨﴾ الصَّابِرِينَ
 وَالصَّادِقِينَ وَالْقَنِيتِينَ وَالْمُنْفِقِينَ وَالْمُسْتَغْفِرِينَ بِالْأَسْحَارِ ﴿١٩﴾
 شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُوا الْعِلْمِ قَائِمًا
 بِالْقِسْطِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٢٠﴾

- 14 Kadınlar, oğullara, kantar kantar yığılmış altın ve gümüşe, salma güzel atlara, hayvanlara ve ekinlere duyulan tutkulu şehvet insanlara 'süslü ve çekici' kalmıdı. Bunlar, dünya hayatının metaıdır. Asıl varılacak güzel yer, Allah katında olındır.

- 15 De ki: “Size bundan daha hayırlı olanı bildireyim mi? Korkup sakanlar için Rablerinin katında, içinde temelli kalacakları, altından ırmaklar akan cennetler, tertemiz eşler¹¹ ve Allah’ın rızası vardır. Allah, kulları hakkıyla görendir.”¹²
- 16 Ki onlar: “Rabbimiz! Şüphesiz biz iman ettik; artık bizim günahlarımızı bağışla ve bizi ateşin azabından koru” diyenler;
- 17 Sabredenler,¹³ doğru olanlar, gönülden boyun eğenler, infâk edenler ve ‘seher vakitlerinde’ bağışlanma dileyenlerdir.
- 18 Allah, gerçekten kendisinden başka ilâh olmadığına şahidlik etti;¹⁴ melekler ve ilim sahipleri de O’ndan başka ilâh olmadığına adâletle¹⁵ şahidlik ettiler. Azîz ve Hakîm olan O’ndan başka ilâh yoktur.

AÇIKLAMA

11. Bkz. Bakara an: 27

12. Yani, “Allah, kendi rızasını hatalı veya acaib bir şekilde izhâr etmez. O yapmacık ve geliş güzel kararlar da vermez. O, kullarının niyetlerinden, amellerinden ve hareketlerinden tamamen haberdârdır ve onları doğru değerlendirip, kimin kendi rızasını kazanması gerektiğini, kimin de kendi gazabına müstehak olduğunu bilir.”

13. Bu şu anlama gelir: “Onlar hak yolunda sabrederler, kayıplar ve zorluklardan yılmazlar, yenilgilerle onların cesaretleri kırılmaz ve onları hiçbir çıkar hak yoldan çeviremez. Hiçbir başarı şansı olmadığı durumlarda bile onlar Hakk’a bağlı kalırlar.” (Bkz. Bakara an: 60)

14. Bu, Allah’ın kendisinin tüm evrende ma’budluk sıfatına, otorite ve haklarına sahip tek Ma’bud olduğuna şehâdet etmesidir. Bu O’nun şahidliğidir ve kimin şahidliği, evrendeki tüm gerçeklikleri doğrudan bilen Allah’ın şahidliğinden daha güvenilir olabilir? O, tüm yarattıklarını görür ve ne yerde, ne gökte, O’ndan gizli bir şey yoktur.

15. Allah’tan sonra en güvenilir şahidler, evrendeki işleri yöneten meleklerdir. Onların delili kendi kişisel bilgilerine dayanır; yani “Bu ülkenin tek Hâkim’i Allah’tır, dolayısıyla gök ve yerle ilgili işlerde O’ndan başka emir verebilecek kimse yoktur.” Daha sonra Hak bilgisiyle donanan herkes, dünyanın başlangıcından bugüne dek, tüm evrende sadece Allah’ın Hâkim ve düzenleyici olduğuna şahidlik etmektedir.

إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ

الْإِسْلَامُ وَمَا اخْتَلَفَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا
جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ وَمَنْ يَكْفُرْ بِآيَاتِ اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ
الْحِسَابِ ﴿١٦﴾ فَإِنْ حَاجُّوكَ فَقُلْ أَسْلَمْتُ وَجْهِيَ لِلَّهِ وَمَنِ اتَّبَعَنِ
وَقُلْ لِلَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَالْأُمِّيِّينَ أَسْلَمْتُمْ فَإِنْ أَسْلَمُوا فَقَدِ
اهْتَدَوْا وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ ﴿١٧﴾ إِنَّ
الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيِّينَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَيَقْتُلُونَ
الَّذِينَ يَأْمُرُونَ بِالْقِسْطِ مِنَ النَّاسِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿١٨﴾

- 19 Hiç şüphesiz din, Allah katında İslâm'dır.¹⁶ Kendilerine kitap verilenler, ancak kendilerine ilim geldikten sonra, aralarındaki "kıskançlık ve Hakk'a başkaldırma" (buğz) yüzünden ayrılığa düştüler.¹⁷ Kim Allah'ın âyetlerine küfrederse, gerçekten Allah, hesabı pek çabuk görendir.
- 20 Eğer seninle çekişip tartışılırsa, de ki: "Ben, bana uyanlarla birlikte, kendimi Allah'a teslim ettim." Ve kendilerine kitap verilenlerle ümmilere de ki: "Siz de teslim oldunuz mu?"¹⁸ Eğer teslim oldularsa, gerçekten hidâyete ermişlerdir. Fakat yüz çevirdilerse, artık yalnızca sana düşen duyurup bildirme (tebliğ)dir. Allah, kulları hakkıyla görendir.

- 21 Allah'ın âyetlerine küfredenler, peygamberleri haksız yere öldürenler ve insanlardan adâleti emredenleri öldürenler; işte onlara acıklı bir azabı müjdele.¹⁹

AÇIKLAMA

16. Allah'a göre sadece bir tek doğru sistem ve insan için bir tek doğru hayat tarzı vardır. Bu şu demektir: İnsan, Allah'a ibâdet etmeli; O'nu ma'bûd olarak tanımalı, tamamen O'na teslim olmalı, kendisini O'na ibâdet ve hizmete adanmalıdır. Ayrıca keyfine göre bir ibâdet şekli de icat etmemelidir. Bilâkis hiçbir şey ekleyip eksiltmeksizin Allah'ın rasûllerine indirdiği Hidâyet'i rehber edinmelidir. Bu düşünce ve davranma şekline "İslâm" denir. Allah'ın, kulları ve yarattıkları için İslâm'dan başkasını meşrû kabul etmemesi, O'nun kulları üzerindeki mutlak hakkıdır. Bir kimse câhilce, herhangi bir sistemi -ateizm, putperestlik gibi- seçmenin, kişinin kendi hakkı olduğunu düşünebilir; fakat evrenin Hâkimi bu davranışı isyan olarak kabul eder.

17. Bu, Allah tarafından tarih boyunca dünyanın hangi köşesine gönderilmiş olursa olsun, her peygamberin sadece ve sadece İslâm'ı tebliğ ettiği anlamına gelir. O halde herhangi bir topluluğa, herhangi bir dilde indirilen her kitap, aynı İslâm'ı öğretmiştir. Sonraları insanlar bu dini bozmuşlar ve ona ya kendi çıkarlarını korumak ya da nefislerini yüceltmek için bazı şeyler eklemişler, çıkarlarına uymayan bazı bölümleri de kitaptan çıkarmışlardır. Belirlenen sınırları aşmak, adâletsiz kazanç, imtiyaz ve haklar elde etmek istedikleri için yeni dinler icad etmişlerdir. Böylece bu dine tâbi olan kişiyi, kendi istek ve arzularına uydurmak için doğru Din'in prensipleri, inançları ve emirlerinde değişiklikler yapmışlardır.

18. Aynı şey şu şekilde de ifade edilebilir; "Ben ve peşimden gelenler İslâm'dan eminiz ve Allah'ın hak dinini kabul ettik. Şimdi söyleyin bakalım, sizin ve büyüklerinizin yaptığı değişiklikleri bırakıp eski hak dininize dönecek misiniz?"

19. Bu, alaylı bir şekilde kâfirleri, bugün "güzel şeyler" olarak kabul edip eğlendikleri kötü amellerin sonuçlarıyla uyarmanın bir yoludur.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ حَبِطَتْ أَعْمَلُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمَا لَهُمْ مِّنْ
نَّصِيرِينَ ﴿٢٢﴾ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِّنَ الْكِتَابِ يُدْعَوْنَ
إِلَى كِتَابِ اللَّهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ يَتَوَلَّى فَرِيقٌ مِّنْهُمْ وَهُمْ
مُّعْرِضُونَ ﴿٢٣﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَن نَّمَسَّنَا النَّارَ إِلَّا أَيَّامًا
مَّعْدُودَاتٍ وَغَرَّهُمْ فِي دِينِهِمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٢٤﴾ فَكَيْفَ إِذَا
جَمَعْنَاهُمْ لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ فِيهِ وَوُفِّيَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا
يُظْلَمُونَ ﴿٢٥﴾ قُلِ اللَّهُمَّ مَلِكُ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَن تَشَاءُ
وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّن تَشَاءُ وَتُعِزُّ مَن تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَن تَشَاءُ بِيَدِكَ

الْخَيْرُ إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٦﴾

- 22 Onlar, yaptıkları dünyada ve âhirette boşa gitmiş olanlardır.²⁰ Ve onların yardımcıları yoktur.²¹
- 23 Kendilerine Kitap'tan bir pay verilenleri görmedin mi? Aralarında Allah'ın Kitabı hükmetsin diye çağırılıyorlar da, onlardan bir bölümü yüz çeviriyor. Onlar, işte böyle arka dönenlerdir.²²
- 24 Bu, onların: "Ateş bize sayılı günler dışında kesinlikle dokunmayacak" demelerindendir.²³ Onların bu iftiraları, dinleri konusunda kendilerini yanılığa düşürmüştür.

- 25 Artık onları, kendisinden şüphe olmayan bir gün topladığımızda ve her bir nefse -kendileri haksızlığa uğratılmaksızın- kazandığı tam olarak ödendiğinde nasıl olacak?
- 26 De ki: “Ey mülkün sahibi Allah’ım! Dilediğine mülkünü verirsin ve dilediğinden mülkünü çekip alırsın; dilediğini aziz kılar, dilediğini alçaltırsın; hayır Senin elindedir. Gerçekten Sen, her şeye güç yetirersin.”

AÇIKLAMA

20. Yani, “Onlar tüm enerji ve güçlerini kötü yollarda harcadıkları için, yaptıkları şeyler onlara hem bu dünyada, hem de âhirette hüsrana girecektir.”

21. “Onların kötüye yönelmiş çabalarından iyi sonuçlar çıkarabilecek veya en azından onların zararını ortadan kaldıracak bir güç yoktur. Bu dünyada veya âhirette kendilerine yardım edeceklerine inandıkları hiçbir şeyin onlara faydası dokunmayacaktır.”

22. Yani, “Onlardan Allah’ın Kitabı’nı en son otorite olarak kabul etmeleri, hükümleri önünde baş eğmeleri, O’nun doğru olarak öne sürdüğü şeyleri doğru olarak kabul etmeleri ve O’na göre yanlış olan şeyleri yanlış olarak kabul etmeleri isteniyor.” Burada Allah’ın Kitabı ile Tevrat’ın veya İncil’in kastedildiği ve “Kitab’ın bilgisinin bir kısmına sahip olanlar”dan da Yahudi ve Hristiyan âlimlerin kastedildiği belirtilmelidir.

23. Bu tür kimseler, kendilerini Allah’ın gözdeleleri olarak kabul ettikleri için, amellerinin niteliği söz konusu olmaksızın her hâlükârda Cennet’e gireceklerini zannederek kendilerini aldatırlar. Onlar “gerçek” mü’minler oldukları, çok dindar ataların çocukları, şu şu peygamberlerin ümmeti, şu şu ulu kişilerin takipçileri vs. oldukları için, aptalca, Cehennem’e atılsalar bile orada günahlarının pisliğinden temizlenmek için sadece birkaç gün kalacaklarını ve daha sonra sürekli olarak Cennet’te yaşayacaklarını savunurlar. Bu tip yanlış anlayış ve hatalı fikirler, onları o denli gözü pek yapmıştır ki, en ağır suçları ve en büyük günahları korkusuzca işlerler. O kadar ki en ufak bir Allah korkusu duymaksızın açıkça Hakk’ı reddederler.

تُولِجَ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَتُولِجَ

النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَتُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ
 الْحَيِّ وَتَرْزُقُ مَنْ تَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٢٧﴾ لَا يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُونَ
 الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَلَيْسَ مِنَ
 اللَّهِ فِي شَيْءٍ إِلَّا أَنْ تَتَّقُوا مِنْهُمْ تُقَاتُوا وَيُحَذِّرُكُمُ اللَّهُ نَفْسَهُ وَإِلَى
 اللَّهِ الْمَصِيرُ ﴿٢٨﴾ قُلْ إِنْ تُخَفُّوْا مَا فِي صُدُورِكُمْ أَوْ تُبْدُوْهُ يَعْلَمُهُ
 اللَّهُ وَيَعْلَمُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ

شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٩﴾

- 27 “Geceyi gündüzü bağlayıp katarsın; gündüzü de geceye bağlayıp katarsın; diriye ölüden çıkarırsın, ölüyü de diriden çıkarırsın. Sen, dilediğine hesapsız rızık verirsin.”²⁴
- 28 Mü'minler, mü'minleri bırakıp da kâfirleri velîler edinmesinler. Kim böyle yaparsa, Allah'tan hiçbir şey (yardım) yoktur. Ancak onlardan korunma gayesiyle sakınma(nız) başka.²⁵ Allah, sizi kendiyle sakındırır. Varış Allah'adır.²⁶
- 29 De ki: “Sinelerinizde olanı gizleseniz de, açığa vursanız da Allah onu bilir. Ve göklerde olanı da, yerde olanı da bilir. Allah, her şeye güç yetirendir.”

AÇIKLAMA

24. 26. ve 27. âyetler kendilerinden önceki ve hemen sonraki âyetlerle güzel bir uyum teşkil eder. 19. âyetten itibaren İslâm düşmanlarına bir uyarı ve tehdit yer alır ve 25. âyette Müslümanlar düşmanlarının ce-

za gününde yaptıklarının karşılığını göreceği konusunda temin edilirler. Allah bu âyetlerde onları tekrar temin etmek için mü'minler ve Allah'a itâat eden kullar, açlık ve zorluklar çekerken, kâfirlerin ve Allah'a isyan edenlerin dünyada bolluk içinde yaşadığı görüldüğünde, insanın aklına gelen, fakat henüz sorulmamış olan bir soruyu cevaplandırıyor. Soru şöyledir: İki grubun bu zenginlik ve yoksulluğu arasındaki dengesizliğin altında yatan hikmet nedir? Bu bölümün nâzil olduğu dönemde (H. 3) Hz. Peygamber (s.a.v.) ve ashâbı her taraftan o kadar baskıya maruz kalıyorlardı ki insanların zihninde bu soru oluşuyordu. Sorunun cevabını bu âyetler ihtivâ eder; tüm otorite, güç, zenginlik ve servetin sahibi olan Allah, bunlardan bir kısmını istediği kişilere verir. Onlar, bu dengesizlikten tedirgin olmazlar. Çünkü O, Hakîm'dir (Hikmet sahibi) ve Âlîm'dir (her şeyi bilendir). Bundan başka Allah serveti dilediğine verir, dolayısıyla zenginlik bir şeref ve dostluk kriteri değildir. Bu nedenle, bunu takip eden âyetlerde Müslümanların zengin kâfirlerle dostluk kurmaları yasaklanmaktadır.

25. Yani, eğer bir mü'min, İslâm düşmanlarının eline düşer ve kötü davranılmaktan, tahakküm altına alınmaktan korkarsa, imanını gizleyip onlardan biriymiş gibi, onlarla birlikte yaşayabilir. Veya kâfirler onun mü'min olduğunu anlarsa, hayatını kurtarmak için onlara dostluk gösterebilir. Aşırı korku anında, eğer onların baskısına katlanacak gücü olmadığını hissederse, inandığını inkâr etmesine bile izin verilmiştir.

26. Bu bir tavsiyedir: İnsanlardan korku duymanız, kalplerinizden Allah korkusunu silecek kadar size hükmetmesin. İnsanların size yapabilecekleri en büyük kötülük bile bu dünya hayatı ile sınırlıdır. Oysa Allah, size ebedî bir azap yükleme gücüne sahiptir. Bu nedenle, eğer aşırı bir durumda hayatınız tehlikeye düşer de imanınızı gizlemek zorunda kalırsanız, İslâm davasına, İslâm toplumuna ve hiçbir Müslümanın mal ve canına zarar vermediğiniz sürece malınızı ve canınızı kurtarabilirsiniz. Aynı zamanda, kâfirlerin elinde âlet olup İslâm'ın karşısındaki kötü güçleri desteklememek ve kâfirlerin Müslümanlar üzerinde baskı uygulamalarını sağlayacak hiçbir konuda onlara hizmette bulunmamak için her an tetikte olmalısınız. Eğer hayatınızı kurtarmak için Allah'ın dinine, mü'minler topluluğuna veya bir tek mü'mine herhangi bir zarar verirseniz veya Allah'a asi olanlara herhangi bir gerçek hizmette bulunursanız; en sonunda Allah'a döndürüldüğünüzde, Hesap Günü'nde kendinizi kurtaramayacağınızı aklınızdan çıkarmayın.

يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُّحْضَرًا
 وَمَا عَمِلَتْ مِنْ سُوءٍ تَوَدُّ لَوْ أَنَّ بَيْنَهَا وَبَيْنَهُ أَمَدًا بَعِيدًا^{٢٧}
 وَيُحْذِرُكُمُ اللَّهُ نَفْسَهُ وَاللَّهُ رَءُوفٌ بِالْعِبَادِ ﴿٣٠﴾ قُلْ إِنْ كُنْتُمْ
 تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللَّهُ
 غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٣١﴾ قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ لَا
 يُحِبُّ الْكَافِرِينَ ﴿٣٢﴾ ﴿٣٣﴾ إِنَّ اللَّهَ أَصْطَفَىٰ آدَمَ وَنُوحًا وَآلَ
 إِبْرَاهِيمَ وَآلَ عِمْرَانَ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿٣٤﴾ ذُرِّيَّةٌ بَعْضُهَا مِنْ
 بَعْضٍ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٣٥﴾

- 30 Her bir nefsin hayırdan yaptıklarını hazır bulduğu ve her ne kötü-
 lük işlediyse onunla kendisi arasında uzak bir mesafe olmasını iste-
 diği o günü (düşünün). Allah, sizi kendisiyle sakındırır. Allah, kul-
 larına karşı şefkatli olandır.²⁷
- 31 De ki: “Eğer siz Allah’ı seviyorsanız bana uyun; Allah da sizi sev-
 sin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah bağışlayandır, esirgeyendir.”
- 32 De ki: “Allah’a ve Resûlü’ne itâat edin.” Eğer yüz çevirirlerse şüp-
 hesiz Allah, kâfirleri sevmez.²⁸
- 33 Gerçek şu ki, Allah,²⁹ Âdem’i, Nûh’u, İbrâhîm ailesini ve İmrân ai-
 lesini³⁰ alemler üzerine seçti;
- 34 Onlar birbirlerinden (türeme tek) bir zürriyettir. Allah işitendir, bi-
 lendir.³¹

AÇIKLAMA

27. “Allah’ın helâk olmanıza sebep olabilecek şeyler için sizi önceden uyarması, sadece O’nun engin merhametinden kaynaklanır.”

28. Burada birinci bölüm sona erer. Eğer bu bölümün temasını, özellikle, Bedir Savaşı'na değinilmesini göz önünde bulundurursak, bu bölümün Bedir Savaşı'ndan bir müddet sonra, Uhud Savaşı'ndan ise bir müddet önce, yani hicrî 3. yılda nâzil olduğu sonucuna varırız. Muhammed İbn İshâk'ın rivayeti, çoğu kişiyi, ilk 80 âyetin hicrî 9. yılda nâzil olduğu konusunda sabit ve yanlış bir fikre götürmektedir. Bu kaynağa göre, bu bölüm Necran'dan gelen heyet nedeniyle nâzil olmuştur. Fakat bu görüş şu iki sebep yüzünden hatalıdır. Birincisi; bu giriş bölümünü teşkil eden konunun dile getiriliş biçimi, onun çok daha önce nâzil olduğunu açıkça ortaya koyar. İkincisi; Mukâtil İbn Süleyman'ın rivayetinde, adı geçen heyetle ilgili olarak sadece Hz. Yahyâ'dan (a.s.) ve Hz. İsa'dan (a.s.) bahseden 33-63. âyetler nâzil olduğu konusunda kesin bir tesbit yapılmıştır.

29. Buradan itibaren ikinci bölüm başlamaktadır. Bu bölüm hicrî 9. yılda, Hicaz ile Yemen arasında yer alan Necran Hristiyanlarından bir delege grubunun gelmesi üzerine nâzil olmuştur. Necran'ın 73 köy ve kasabadan oluştuğu ve yüz yirmi bin kişilik bir ordudan fazlasını çıkarabileceği söylenir. Topluluğun tümü Hristiyan'dı ve ülke, toplumun başkanı olan "seyyid", sosyal ve politik olaylarla ilgilenen "akib" ve halkın dinî işlerine bakan bir "piskopos" tarafından yönetiliyordu. Yukarıda adı geçen delegeler, Mekke'nin fethinden sonra, Arabistan'ın tümünün, ülkenin geleceğinin O'nun ellerinde olduğunu fark ettiğinde, Hz. Peygamber'i (s.a.v.) ziyaret etmeye başlayan birçok delege grubundan biriydi. Necran'dan Medîne'ye gelen bir heyet 60 kişiden ve üç yöneticiden oluşuyordu. Kesinlikle savaş etmeyi düşünmedikleri için önlerinde iki seçenek vardı: Ya İslâm'ı kabul edecekler, ya da *zımmî* olarak yaşayacaklardı. Bu sebeple Allah, bu bölümü Hz. Peygamberi'ne (s.a.v.), heyettekileri İslâm'a davet etmesi için göndermişti.

30. İmrân, Hz. Mûsâ'nın (a.s.) ve Hz. Hârûn'un (a.s.) babalarının ismidir ve Kitab-ı Mukaddes'te "Emren" olarak geçer.

31. Hristiyanların sapık olmalarının asıl nedeni, Hz. İsa'yı (Allah'ın kulu ve rasûlü olarak değil), Allah'ın oğlu ve ilâhlığa ortak olarak kabul etmeleridir. Bu nedenle bu büyük hata, gerçek ve doğru İslâm'ı anlamalarına yardım edecek bir tarzda düzeltiliyor. Bölüme girişin, Hz. Âdem'in, Hz. Nûh'un, İbrâhim ailesinden ve İmrân ailesinden gelen peygamberlerin (Allah'ın selamı hepsinin üzerine olsun) hepsinin insan olduğunun ve hiçbirinin "Allah" olmadığını teyid edilmesiyle başlamasının nedeni işte budur. Onların tek farkı, Allah'ın onları, dinini yaymaları ve dünyayı ıslâh etmeleri için seçmiş olmasıydı.

إِذْ قَالَتِ امْرَأَتُ عِمْرَانَ رَبِّ إِنِّي
نَذَرْتُ لَكَ مَا فِي بَطْنِي مُحَرَّرًا فَتَقَبَّلْ مِنِّي إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ
الْعَلِيمُ ﴿٣٥﴾ فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ إِنِّي وَضَعْتُهَا أُنْثَىٰ وَاللَّهُ
أَعْلَمُ بِمَا وَضَعْتَ وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْأُنْثَىٰ وَإِنِّي سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ
وَإِنِّي أُعِيدُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ ﴿٣٦﴾ فَتَقَبَّلَهَا
رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ وَأَنْبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا كُلَّمَا دَخَلَ
عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا قَالَ يَمْرِئُمُ أَنَّىٰ لَكَ
هَذَا قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ إِنْ أَلَّاهُ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ

حِسَابِ ﴿٣٧﴾

- 35 Hani İmrân'ın karısı:³² “Rabbim! Karnımda olanı, ‘her türlü ba-
ğimlılıktan özgürlüğe kavuşturulmuş olarak’ Sana adadım, benden
kabul et. Şüphesiz işiten, bilen Sensin Sen.”³³ demişti.
- 36 Fakat onu doğurduğunda -Allah onun ne doğurduğunu daha iyi bi-
lirken- dedi ki: “Rabbim, doğrusu bir kız (çocuğu) doğurdum. Er-
kek ise, kız gibi değildir.”³⁴ Ona Meryem adını koydum. Ben onu ve
soyunu o taşta tutulmuş şeytandan Sana sığındırırım.”
- 37 Bunun üzerine Rabbi, onu güzel bir kabul ile kabul etti ve onu güzel
bir bitki gibi yetiştirdi. Zekerıyyâ’yı³⁵ da ona sorumlu kıldı. Zeke-
riyyâ, ne zaman mihraba³⁶ girdiyse, yanında bir yiyecek buldu:
“Meryem, sana nereden bu?” deyince, “Bu, Allah katındandır. Şüp-
hesiz Allah, dilediğine hesapsız rızık verendir” dedi.

AÇIKLAMA

32. Eğer “İmrân’ın kadını” ile “İmrân’ın karısı” kastediliyorsa, bu,

33. âyette adı geçen İmrân'dan başka biri olmalı. Bu durumda, büyük dedelerinden sonra Hz. Meryem'in babasının bu adı aldığı sonucuna varılır. Fakat eğer *İmrân'ın kadını* ile İmrân ailesinden herhangi bir kadın kastediliyorsa, Hz. Meryem'in annesinin İmrân soyundan gelen bir kadın olduğu ortaya çıkar. Bu görüşlerden birini tercih edebilecek sahipsiz bilgiye sahip değiliz. Bazı Hristiyan kaynaklarında, Hz. Meryem'in babasının *İaachim* olarak geçmesine rağmen, tarih, Hz. Meryem'in babasının kim olduğunu ve annesinin hangi aileye mensub olduğunu bildirmez. Fakat eğer Hz. Meryem ile Hz. Yahyâ'nın annesi Elisabeth'in kuzen oldukları görüşü doğru kabul edilirse (Luka 1;36), o zaman "*İmrân'ın kadını*", İmrân ailesinden bir kadın anlamına gelecektir.

Luka İncili (1;5), Hz. Zekeriyâ'nın (a.s.) karısı Elisabeth'in "Hârûn'un kızlarından" olduğunu, yani İmrân'ın kızı veya İmrân'ın kadını olduğunu söyler, O halde Hârûn'un kızkardeşi Miriyam ile bakire Meryem'i birbirine karıştırma gibi bir hata söz konusu değildir. Çocukları dedelerinin adıyla anmak yaygın bir gelenektir. Bu nedenle açıklamalardan her biri kabul edilmeye değer. Bununla birlikte burada yapılan bu tartışma, yani İmrân gerçekten Meryem'in babasının ismi mi, yoksa dedelerinden biri mi tartışması, asıl konu olan Hz. İsa'nın mucizevi doğumunu açıklamada herhangi bir fark yaratmaz.

33. Yani "Sen kullarının duâlarını duyarsın ve onların niyetlerinden haberdarsın."

34. Hz. Meryem'in annesi bununla şunu kastetmiştir: "Eğer erkek olsaydı daha iyi olabilirdi; çünkü kadın birçok doğal zayıflıklar ve toplumsal kısıtlamalarla sınırlandırılmıştır ve bir din adamı (priest) olamaz. Bu nedenle benim çocuğumu adadığım amaca bir erkek çocuk daha uygun düşerdi."

35. Bu olay, Hz. Meryem rüşde erdiğinde ve gece gündüz Allah'a ibâdetle meşgul olduğu Ma'bed'e (Kudüs) kabul edildiğinde meydana gelmiştir. O'nun koruyuculuğunu üstlenen Hz. Zekeriyâ (a.s.), büyük bir ihtimalle Hz. Meryem'in teyzesinin kocası idi ve Ma'bed'in koruyucularından biri idi. O, Eski Ahid'e göre, öldürülen Zekeriyâ Peygamber'le (a.s.) aynı kişi değildir.

36. Arapça bir kelime olan "*mihrab*", camilerde imam için hazırlanan bir makam (ibâdet edilen oyuk bir yer) anlamına gelir. Fakat burada bu kelime, manastırları ve kiliseleri birbirine bağlayan ve yerden biraz yüksek olarak inşa edilen hücreler için kullanılmıştır. Bu yerler, ibâdet edilen yerlerin koruyucuları olan ve kendini zahidce ibâdete veren kimseler için hazırlanmıştır. Hz. Meryem de bu hücrelerden birinde kendini ibâdete veriyordu.

هُنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهُ ۖ قَالَ رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ
 ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً ۖ إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ ﴿٣٨﴾ فَنَادَتْهُ الْمَلَايِكَةُ وَهُوَ قَائِمٌ
 يُصَلِّي فِي الْمِحْرَابِ أَنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكَ بِيَحْيَىٰ مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِّنَ
 اللَّهِ وَسَيِّدًا وَحَصُورًا وَنَبِيًّا مِّنَ الصَّالِحِينَ ﴿٣٩﴾ قَالَ رَبِّ أَنَّى
 يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَقَدْ بَلَغَنِيَ الْكِبَرُ وَامْرَأَتِي عَاقِرٌ ۖ قَالَ كَذَلِكِ قَالَ اللَّهُ
 يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ ﴿٤٠﴾ قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِّي آيَةً ۖ قَالَ ءَايَتُكَ أَلَّا تُكَلِّمَ
 النَّاسَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ إِلَّا رَمْرًا ۖ وَادْكُرْ رَبَّكَ كَثِيرًا وَسَبِّحْ بِالْعَشِيِّ
 وَالْإِبْكَرِ ﴿٤١﴾ وَإِذْ قَالَتِ الْمَلَايِكَةُ يَمْرُؤُا۟ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاكِ
 وَطَهَّرَكِ وَأَصْطَفَاكِ عَلَىٰ نِسَاءِ الْعَالَمِينَ ﴿٤٢﴾ يَمْرُؤُا۟ اقْنُتِي
 لِرَبِّكِ وَاسْجُدِي وَارْكَعِي مَعَ الرَّاكِعِينَ ﴿٤٣﴾

- 38 Orada Zekerıyyâ Rabbine duâ etti: “Rabbim bana katundan tertemiz bir soy armağan et. Doğrusu Sen, duâları işetensin”³⁷ dedi.
- 39 O mihrabda namaz kılmakta iken, melekler ona seslendi: “Allah, sana Yahyâ’yı müjdeler.”³⁸ O, Allah’tan olan kelimeyi (İsâ’yı) doğrulayan,³⁹ efendi, iffetli ve sâlihlerden bir peygamberdir.”
- 40 Dedi ki: “Rabbim, bana gerçekten ihtiyarlık ulaşmışken ve karım da kısır iken, nasıl benim bir oğlum olabilir?” “Böyledir” dedi, “Allah dilediğini yapar.”⁴⁰

- 41 (Zekeriyyâ) dedi ki: “Rabbim, bana bir alâmet ver.”⁴¹ “Sana alâmet, işaretleşme dışında, insanlarla üç gün konuşmamandır. Rabbi ni çokça zikret ve akşam sabah onu tesbîh et.” dedi.⁴²
- 42 Hani melekler de: “Meryem! Şüphesiz Allah seni seçti, seni arındırdı ve âlemlerin kadınlarına üstün kıldı.” demişti.
- 43 “Meryem! Rabbine gönülden itâatte bulun, secde et ve rükû edenlerle birlikte rükû et.”

AÇIKLAMA

37. Hz. Zekeriyyâ (a.s.), o döneme kadar çocuksuzdu. Bu temiz genç kızı görünce bir çocuğu olsun istedi. O’nun Allah’ın özel koruması altında ve O’nun tükenmez kaynaklarından verilen nimetlerle nasıl büyüdüğünü görünce, bu ileri yaşında bile Allah’ın kendisine, eğer dilerse, bir çocuk verebileceğini ümit etmeye başladı.

38. Kitâb-ı Mukaddes, Hz. Yahyâ’dan (a.s.) John the Babtist olarak bahseder. (Matta: böl. 3, 11, 14, Markos, 1, 6, Luka, 1, 3).

39. “Allah’tan bir emir (kelime)” ile burada Hz. İsâ (a.s.) kastediliyor. Kur’ân-ı Kerîm O’nu, “Allah’ın bir emri (kelimesi)” olarak anar; çünkü O’nun doğumu mucizevî olarak Allah’ın bir tek “Ol!” emri ile meydana gelmiştir.

40. Yani, “Senin yaşlılığına ve karının kısırlığına rağmen, Allah sana bir oğul bağışlayacak.”

41. “Benim gibi yaşlı bir adamla, karım gibi kısır bir kadından bir oğul dünyaya geleceğinden emin olabilmem için bana bir işaret ver.”

42. Bu bölümün en önde gelen amacı, Hristiyanların, Hz. İsâ’yı (a.s.) Allah’ın oğlu kabul edip, O’na karşı ibâdet ederek yaptıkları büyük hatayı anlamalarını sağlamaktır. Hz. Yahyâ’nın (a.s.) mucizevî doğumu da, onların bu yanlış inançlarını savunmalarına karşı bir delil olarak Kur’ân’da anlatılıyor. Hz. İsâ’nın (a.s.) mucizevî doğumu, O’nu ilâh olarak kabul etmeye yol açmamalıdır. Çünkü aynı ailede yetişen ve çok değişik bir şekilde yetiştirilen Hz. Yahyâ da (a.s.), bir mucize sonucu dünyaya gelmiştir.

ذَٰلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ

الْغَيْبِ نُوحِيهِ إِلَيْكَ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يَقُولُونَ أَفَلَمَنَّمْهُمْ أَتِيَهُمْ
يَكْفُلُ مَرْيَمَ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يَخْتَصِمُونَ ﴿٤٤﴾ إِذْ قَالَتِ
الْمَلَكَةُ يَمْزِيمٌ إِنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ مِّنْهُ اسْمُهُ الْمَسِيحُ
عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ وَجِيهًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمِنَ الْمُفَرِّينَ ﴿٤٥﴾
وَيُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَمِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٤٦﴾ قَالَتْ رَبِّ
أَنَّى يَكُونُ لِي وَلَدٌ وَلَمْ يَمَسِّنِي بَشَرٌ قَالَ كَذَٰلِكَ اللَّهُ يَخْلُقُ مَا
يَشَاءُ إِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُن فَيَكُونُ ﴿٤٧﴾ وَيُعَلِّمُهُ
الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ ﴿٤٨﴾

- 44 Bunlar, gayb haberlerindendir; bunları sana vahy ediyoruz. Onlardan hangisi Meryem'i sorumluluğuna alacak diye kalemleriyle kur'a atarlarken, sen yanlarında değildin; çekişirlerken de yanlarında değildin.⁴³
- 45 Hani melekler, dedi ki: "Meryem! Doğrusu Allah, kendinden bir kelimeyi sana müjdelemektedir. Onun adı Meryem oğlu İsa Mesih'tir. O, dünyada da, âhirette de 'seçkin, onurlu, saygın' ve (Allah'a) yakın kılınarlardandır."
- 46 "Beşikte de, yetişkinliğinde de insanlarla konuşacaktır. Ve o sâlihlerdendir."

- 47 “Rabbim, bana bir beşer dokunmamışken, nasıl bana bir çocuk olabilir?” dedi. Öyle (idi cevap).⁴⁴ (Fakat) Allah neyi dilerse yaratır. Bir işin olmasına karar verirse, yalnızca ona “Ol!” der, o da hemen olur.”
- 48 “Ona Kitab’ı, Hikmet’i, Tevrat’ı ve İncil’i öğretecek.”

AÇIKLAMA

43. Hz. Meryem, annesi tarafından Allah yolunda Ma’bede adanmış bir kız olduğu için, cinsiyeti nedeniyle onun koruyuculuğunu kimin yapacağı konusu, Ma’beddeki görevliler için bir problem oldu. Bu nedenle görevliler problemi çözmek için kura çekiyorlardı.

44. Yani, “Sana hiçbir erkeğin dokunmamış olmasına rağmen, bir erkek çocuğu dünyaya getireceksin.” “Öyle olacak” anlamına gelen aynı “*kezâlike*” kelimesi, Hz. Zekerıyyâ’nın (a.s.) duâsına cevap olarak kullanılmıştı. Bu nedenle burada da aynı anlamı taşır. Bu bölümün tümünde, Hz. Meryem’e, hiçbir erkekle ilişkide bulunmaksızın dünyaya getireceği erkek çocuğunun müjdesinin verilmesi ve tabii durumdan farklı bir şekilde meydana gelen Hz. İsâ’nın (a.s.) doğumunun hikâyesi anlatılıyor. Eğer Hz. Meryem, normal yoldan hâmile kalsaydı, Hz. İsâ’nın (a.s.) doğumunu anlatan diğer bölümleri de anlamsızlaşacaktı. Hristiyanlar Hz. İsâ’yı (a.s.), sadece mucizevî doğuşu nedeniyle Allah’ın oğlu ve ibâdete değer bir ilâh olarak kabul ettiler. Yahudiler de, Hz. Meryem’in hiç evlenmeksizin Hz. İsâ’yı (a.s.) doğurduğuna bakıp onu suçladılar. Eğer aksi olsaydı, iki grup da Hz. Meryem’in filan adamla evlendiğini ve Hz. İsâ’nın (a.s.) da o adamın sulbünden olduğunu söylerlerdi. Bu durumda, O’nun mucizevî doğumuyla ilgili şüpheleri dağıtmak için neden bu kadar uzun bir giriş yapıldığına bir sebep bulmak imkânsız olurdu. O zaman Hz. İsâ (a.s.), “Meryem’in oğlu” olarak değil de, filan adamın oğlu olarak anılabilirdi. Bir taraftan Kur’ân’ın Allah kelâmı olduğuna inandığını ilân eden, diğer taraftan da Hz. İsâ’nın (a.s.) normal olarak bir anne ve bir babadan dünyaya geldiğini isbatlamaya çalışanların durumu, gerçekte, Allah’ın kendisini bu insanlar kadar iyi bir şekilde ifade edemediğini göstermeye çabalamaktır. (Allah bizi küfre düşmekten korusun.)

وَرَسُولًا إِلَىٰ بَنِي

إِسْرَءِيلَ أَنِّي قَدْ جِئْتُكُمْ بِآيَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ أَنِّي أَخْلُقُ لَكُمْ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ فَأَنْفُخُ فِيهِ فَيَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِ اللَّهِ وَأُبْرِئُ الْأَكْمَةَ وَالْأَبْرَصَ وَأُحْيِي الْمَوْتَىٰ بِإِذْنِ اللَّهِ وَأُنَبِّئُكُم بِمَا تَأْكُلُونَ وَمَا تَدْخِرُونَ فِي بُيُوتِكُمْ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لَّكُمْ إِن كُنتُمْ مُّؤْمِنِينَ ﴿٤٩﴾ وَمُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرَةِ وَلَأُحِلَّ لَكُمْ بَعْضَ الَّذِي حُرِّمَ عَلَيْكُمْ وَجِئْتُكُمْ بِآيَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا عِزِّي ﴿٥٠﴾ إِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ هَٰذَا صِرَاطٌ مُّسْتَقِيمٌ ﴿٥١﴾ فَلَمَّا أَحَسَّ عِيسَىٰ مِنْهُمُ الْكُفْرَ قَالَ مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ أَنْصَارُ اللَّهِ ءَامَنَّا بِاللَّهِ وَأَشْهَدُ بِأَنَّا

مُسْلِمُونَ ﴿٥٢﴾

- 49 İsrâiloğulları'na peygamber kılacak. (O da onlara şöyle diyecek:) "Gerçek şu! Ben size Rabbinizden bir âyetle geldim. Ben size çamurdan kuş biçiminde bir şey oluşturur, içine üfürürüm, o da hemencecik Allah'ın izniyle kuş olur. Ve Allah'ın izniyle doğuştan kör olanı, alaca hastalığına tutulana iyileştirir ve ölüyü diriltirim. Yediklerinizi ve stok ettiklerinizi size haber veririm. Şüphesiz, eğer inanmışsanız bunda sizin için kesin bir âyet vardır."⁴⁵
- 50 "(Ben,) Benden önceki Tevrat'ı doğrulamak ve size haram kılınan bazı şeyleri helâl kılmak⁴⁶ üzere size Rabbinizden bir âyetle geldim.⁴⁷ Artık Allah'tan korkup sakının ve bana itâat edin."
- 51 "Gerçekten Allah, benim de Rabdim, sizin de Rabbinizdir. Öyleyse O'na ibâdet edin. Dosdoğru olan yol işte budur."⁴⁸

52 Nitekim İsâ, onlardan küfrü sezince, dedi ki: “Allah için bana yardım edecekler kimdir?” Havariler:⁴⁹ “Allah’ın yardımcıları biziz;⁵⁰ biz Allah’a inandık, bizim gerçekten Müslümanlar olduğumuza şâhid ol” dedi.

AÇIKLAMA

45. Yani, “Eğer siz inatçı değilseniz, bilakis Hakk’ı (Gerçek) kabul etmek istiyorsanız, bu âyetler sizi, benim bu evrenin Mutlak Hâkimi ve Yaratıcısı olan Allah tarafından gönderildiğime ikna edecek kadar açıktır.”

46. “Bu da benim Allah tarafından gönderildiğime bir delildir. Eğer ben gerçekten peygamber olmasaydım, kendi dinimi icad eder ve bu mucizelerle sizi daha önceki imanınızdan yeni inanca döndürürdüm. Fakat ben, asıl dinin yine aynı ve doğru olduğunu söylüyor ve benden önce gönderilen peygamberlerin getirdiklerini tasdik ediyorum.”

Hz. İsâ’nın, Hz. Mûsâ ve diğer peygamberler (Allah’ın selamı hepsinin üzerine olsun) tarafından getirilen dinin aynısını öğrettiği konusu, bugünkü İnciller tarafından bile desteklenmektedir. Örneğin, Matta İncili’ne göre Hz. İsâ (a.s.), dağda verdiği vaazda şöyle der: “Benim, kanunu ve peygamberleri yok etmeye geldiğimi düşünmeyin: Ben yok etmeye değil, tamamlamaya geldim.” (5; 17).

Hukukçu olan Ferisîlerden biri, Hz. İsâ’ya (a.s.) sordu: “Kanundaki en büyük emir nedir?” Hz. İsâ (a.s.) şu cevabı verdi: “Rabbin olan Allah’ı bütün kalbinle, bütün nefsinle ve bütün zihninizle seveceksin. Bu ilk ve en büyük emirdir. İkincisi de buna benzer: Komşunu kendin gibi seveceksin. Bütün peygamberler ve kanun, bu iki emirde toplanır.” (Matta, 22; 37-40).

Başka bir fırsatta Hz. İsâ (a.s) havarilerine şöyle dedi: “Hâkimler ve Ferisîler, Mûsâ’nın yerinde oturuyorlar. Bu nedenle onlar her neyi emrederlerse, gözleyin ve yapın; fakat onların yaptıklarının peşinden gitmeyin; çünkü onlar söylediklerini yapmazlar.” (Matta 23; 2-3)

47. Yani, “Ben câhil halkınızın bâtıl inançlarını, kanun adamlarınızın kılı kırk yaran tutumunu, zâhidlerinizin aşırı sofuluğunu ve Müslüman olmayanların hükmü altında Allah’ın kanunlarına yapılan kısıtlayıcı eklemeleri yürürlükten kaldırmak ve silmek için geldim. Ben size sadece Allah’ın helâl ve haram kıldığı şeyleri helâl ve haram yapacağım.”

48. Bu, tüm diğer peygamberler gibi Hz. İsâ’nın (a.s) da öğretilerini aşağıdaki üç esasa dayandırıldığını gösterir:

1) İnsanların boyun eğip teslim olması gereken En Yüce Otorite, sadece Allah’tır. Ve tüm sosyal ve ahlâkî sistemler tamamen bunun üzerine bina edilmelidir.

2) Bu Yüce Gücün temsilcisi olarak bir peygambere de kayıtsız şart-sız itâat edilmelidir.

3) Eşyayı haram-helâl ve temiz-pis diye sınıflandıran düzenlemeler ve kanunlar yapmak hakkı sadece Allah'ındır.

O halde Hz. İsâ, Hz. Mûsâ, Hz. Muhammed (s.a.v.) ve tüm peygamberlerin (Allah'ın selâmı hepsinin üzerine olsun) bir tek ve aynı görev ile geldiği açıktır. Peygamberlerin hepsinin farklı görevlerde ve farklı amaçları yerine getirmek için gönderildiklerini sanan kişiler, büyük bir yanlışlı içindedirler. Evrenin mutlak Hâkim'i tarafından, O'nun kullarına elçi olarak gönderilen hiç kimsenin, insanların O'na asi ve O'ndan müstağnî olmalarını önlemek ve herhangi bir şekilde otoritede Allah'ın yanı sıra, O'na ortaklar edinmelerini yasaklamaktan başka bir görevi olmaz. Çünkü onlar, insanları Azîz olan Allah'a teslim olup, O'na itâat etmeye ve O'na bağlılığa ve sadece O'na ibâdet etmeye davet etmek üzere gönderilmişlerdir.

Ne yazık ki şu anda elde bulunan İncillerden hiçbiri, Kur'ân-ı Kerim'deki gibi bu kadar açık ve kesin bir şekilde Hz. İsâ'nın (a.s.) görevini anlatmamaktadır. Yine de bu kitaplarda bu üç ana esas, oraya buraya serpiştirilmiş halde bulunmaktadır. Örneğin, Hz. İsâ'nın (a.s.) tek bir Allah'a ibâdete inandığı aşağıdaki bölümlerden açıkça anlaşılmaktadır:

1) "Rabbin olan Allah'a ibâdet edecek ve yalnız O'na hizmet edecek-sin" (Matta, 4: 10).

2) Hz. İsâ (a.s.) sadece buna inanmakla kalmadı; bunu tüm etkinliklerinin nihaî gayesi kıldı ve nasıl tüm evren O'nun fiziksel kanunlarına boyun eğiyorsa, yeryüzündeki tüm insanları da o şekilde Allah'ın vahyî kanunlarına boyun eğdirmek için uğraştı.

"Melekûtun gelsin. Senin mülkün (saltanatın) gökte olduğu gibi yerde de egemen olacak" (Matta, 6; 10).

Hz. İsâ'nın (a.s.) kendisini daima bir peygamber ve semâvî mülkün bir temsilcisi olarak sunduğu ve insanları sadece bu alan içinde kendisine tâbi olmaya davet ettiğini bazı kendi sözleri de destekler. O, doğduğu yer olan Nâsıra'da tebliğe başladığında, kendi halkı ve akrabaları O'na karşı çıktılar. Matta, Markos ve Luka İncillerine göre Hz. İsâ (a.s.) şöyle dedi: "Hiçbir peygamber kendi ülkesinde kabul görmez." Düşmanları, Kudüs'te O'nu öldürmek için bir komplo hazırlamaya başladığı ve insanlar O'na başka yerlere gitmesini tavsiye ettiğinde, "Hiçbir peygamber Kudüs dışında ölmez" dedi. (Luka, 13; 33).

Hz. İsâ (a.s.), son kez Kudüs'e girerken, havarileri: "Rab adına gelen Kral'a selam olsun" diye yüksek sesle saygı göstermeye başladılar. Ferisîler buna gücendiler ve O'ndan havarilerini susturmasını istediler. O şu cevabı verdi: "Size derim ki: eğer bunlar sussalar, birdenbire taşlar ba-

ğirmaya başlar.” (Luka, 19; 38-40).

Başka bir seferde de şöyle demiştir: “Ey çalışanlar ve ağır yükü olanlar! Bana gelin, sizi dinlendireyim. Benim boyunduruğumu alın ve beni anlayın; çünkü ben alçakgönüllü ve halim biriyim... Benim işim kolay ve yüküm de hafif.” (Matta 11: 28-30).

Bunun yanı sıra Hz. İsa'nın (a.s.), insanların, insan yapısı kanunlara değil ilâhî kanunlara uymalarını istediği; Matta ve Markos İncillerindeki bir bölümden de anlaşılabilir. Bu bölümde Ferisîler, havarilerin neden eskilerin geleneğini bozarak ellerini yıkamadan yemek yediklerini sorduklarında Hz. İsa (a.s.) şu cevabı verdi: “İşaya (Kitâb-ı Mukaddes'e göre Hz. İsa'dan (a.s.) önce 8. yüzyılda gelen peygamberlerden biri. -Çev.) sizin ikiyüzlülüğünüzü önceden haber vermiştir. Bu insanlar beni ağızlarıyla destekliyorlar, fakat kalpleri benden uzaktır. Ne yazık ki onlar bana itâat etmiyor ve insanların emirlerini öğretiyorlar. Allah'ın emirlerini bir kenara bırakıp, testi ve çömlekleri yıkıyor ve benzeri insanların koyduğu görenekleri uyguluyorsunuz.” Daha sonra onlara şöyle dedi: “Pekâlâ! Allah'ın emirlerini terk edip kendi geleneklerinizi muhafaza edin bakalım! Hz. Mûsâ (a.s.), anne babanıza iyi davranın; kim anne ve babaya kötü konuşursa mutlaka öldürülsün demişti. Siz anne-babasına karşı gelen bir adamı serbest bırakıyorsunuz. Babalarınızdan miras aldığınız gelenekler karşısında Allah'ın emirlerini hiçe sayıyorsunuz ve buna benzer daha birçok şeyler yapıyorsunuz.” (Markos 7: 6-13).

49. Arapça “havârî” kelimesi hemen hemen “ensâr” kelimesi ile eş anlamlıdır. Kitâb-ı Mukaddes'te bunlar “şâkird” bazı yerlerde “rasûl” olarak adlandırıldılar. Hz. İsa (a.s.), diğer insanlara mesaj ulaştırmak gayesiyle onları görevlendirmiş, bu nedenle onlara bu ad verilmiştir; Allah onları kendi elçileri (apostles) olarak seçtiği için değil.

50. İslâm'ın ikamesine yardımcı olan kişiler, Allah'ın yardımcıları olarak isimlendirilirler. Allah insanlara serbest irade vermiştir. İnsan ister isyan eder, ister itâat eder. Ancak ikna yoluyla insana itâat yolu açık bırakılmıştır. Çünkü O, serbestlik bahsettiği alanlarda insanlara isteklerini zorla kabul ettirmez. Bilakis nasihat ve muhâkeme yoluyla kabul ettirmek ister. İnsanları tavsiye ve nasihatla doğru yola ulaştırmak Allah'ın işi olduğundan Allah, İslâm'ı yaymak için güçlerinin son noktasına kadar çabalaayanları “yardımcıları ve dostları” olarak adlandırır. Gerçekte bu, bir kulun ulaşabileceği en üst derecedir. Çünkü namaz kılarken, oruç tutarken ve bu gibi diğer ibâdetleri yaparken insanın konumu sadece kul olmaktır. Fakat o, Allah'ın dininin yayılmasına çalıştığında, Allah'ın “dostu ve yardımcısı” olma gibi eşsiz ve yüce bir konuma yükselmektedir. Bu da bir insanın bu dünyada rûhî yücelme ile kazanabileceği en yüksek makamdır.

رَبَّنَا ءَامَنَّا بِمَا أَنزَلْتَ وَاتَّبَعْنَا الرَّسُولَ فَاكْتُبْنَا مَعَ
الشَّاهِدِينَ ﴿٥٣﴾ وَمَكْرُؤًا مِّمَّا كَرِهَ اللَّهُ وَاللَّهُ خَيْرٌ الْمُنْكَرِينَ ﴿٥٤﴾ إِذْ
قَالَ اللَّهُ يٰعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ قُمْ فَاذْلُقْ إِلَيَّ مِطَاطَافَكَ مِنَ الَّذِينَ
كَفَرُوا وَجَاعِلُ الَّذِينَ اتَّبَعُوكَ فَوْقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَى يَوْمِ الْقِيَمَةِ
ثُمَّ إِلَىٰ مَرْجِعِكُمْ فَأَحْكُم بَيْنَكُمْ فِيمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٥٥﴾

- 53 “Rabbimiz, biz indirdiğine inandık ve peygambere uyduk. Böylece bizi şahidlerle beraber yaz.”
- 54 Onlar ise bir düzen kurdular. Allah da (buna karşılık) bir düzen kurdu. Allah, düzen kurucuların en hayırlısıdır.
- 55 Hani Allah, İsâ'ya demişti ki: “Ey İsâ! Doğrusu senin hayatına Ben son vereceğim,⁵¹ seni kendime yükselteceğim, seni küfredenlerden temizleyeceğim ve sana uyanları kıyâmete kadar küfre sapanların üstüne geçireceğim.⁵² Sonra dönüşünüz yalnızca Bana'dır, hakkın- da anlaşmazlığa düştüğünüz şeyde aranızda Ben hükmedeceğim.”

AÇIKLAMA

51. Arapça metindeki *müteveffî* kelimesi, “teslim almak” ve “can almak” anlamlarına gelen *teveffâ* kelimesinden gelir; fakat burada mecâzî anlamda kullanılmıştır. Burada “görevden alma” anlamına gelmektedir. Allah, Hz. İsâ'yı (a.s) geri çağırmıştır; çünkü İsrâiloğulları getirdiği apaçık âyetlere rağmen O'nu reddetmişlerdir. Onlar yüzyıllardan beri Allah'a isyan ediyorlar ve onlara yapılan çeşitli uyarı ve nasihatlarla rağmen millî karakterleri yavaş yavaş bozuluyordu. Arka arkaya birçok peygamberi öldürmüşler ve o denli küstah olmuşlardı ki, onları doğru yola çağıran her adamın kanına giriyorlardı. Onlara son bir şans vermek için Allah, Hz. İsâ (a.s) ve Hz. Yahyâ (a.s) peygamberleri aynı dönemde topluluklarına gönderdi. Bu peygamberler kendilerinin Allah tarafından gönderildiğine delâlet eden öylesine açık âyetlerle gelmişlerdi ki, onları ancak Hakk'a karşı önyargılı, gözü kapalı ve doğru yoldan sapmış kişiler reddedebilirdi. İsrâiloğulları bu son şanslarını da kaybettiler. Çünkü onlar daveti reddetmekle kalmayıp bir rakkasenin (dansöz) isteği üzerine Hz. Yahyâ (a.s) gibi büyük bir peygamberin başını kestiler. Yine onlardan Ferisiler ve Hâ-

kimler, komplo hazırladılar ve Hz. İsa'ya (a.s.) Roma hükümeti tarafından bir şans daha verilmesine değmeyecek kadar inatçı olduklarını isbatlamış oldular. Bu nedenle Allah, Hz. İsa'yı (a.s.) geri çağırdı ve İsrailoğulları'na, kıyamet gününe kadar rezil ve aşağı bir hayatı lâıyk gördü.

Bütün bu bölümün, Hristiyanların Hz. İsa'nın (a.s.) ilâhlığı ile ilgili sapık görüşünü reddetmek ve düzeltmek üzere indirildiğini akılda tutmak faydalı olacaktır. Bu inancın Hristiyanlar arasında geçerli olmasının üç nedeni vardır:

- 1) Hz. İsa'nın (a.s.) mucizevî doğumu,
- 2) O'nun görülüp algılanabilen mucizeleri,

3) O'nun göğe yükselişi ki bu konuda onların kitapları çok açık ifadeler kullanır. Kur'an, birinci maddeyi onaylar ve bunun, yani Hz. İsa'nın (a.s.) babasız dünyaya gelişinin sadece Allah'ın sonsuz gücünü gösteren bir mucize olduğunu belirtir. O, istediği kimseyi istediği şekilde yaratabilir. Bu nedenle Hz. İsa'nın (a.s.) mucizevî doğumu, O'nu ilâhlığa ortak kabul etmeye neden oluşturmaz.

Kur'an, ikinci maddeyi de onaylar; hatta Hz. İsa'nın (a.) bütün bu mucizeleri, Allah'ın bir kulu olarak gösterdiği ve O'nun otoritesinden bağımsız olarak değil, bilakis O'nun izniyle yaptığı gerçeği vurgulanır. O halde Hz. İsa'nın (a.s.) ilâhlığa ortak olduğu sonucuna varmak yanlıştır.

Şimdi de üçüncü maddeyi ele alalım: Eğer Hristiyanların "göğe yükseliş" inancı tamamen temelsiz olsaydı; bu inanç, onların tapındığı ve "Allah'ın oğlu" dedikleri kişinin yıllarca önce öldüğü ve toprak olduğu; eğer tam tatmin olmak istenirse, şu yerde mezarının görülebileceği öne sürülerek kolayca reddedilebilirdi. Fakat Kur'an bunu açık bir şekilde ifade etmiyor. Diğer taraftan Kur'an, sadece O'nun "yükselişi"ni ima eden açık ifadeler kullanmakla kalmaz, Hz. İsa'nın (a.s.) çarmıha gerildiği fikrini de tamamen reddeder. Kur'an'a göre, son nefesinde "*Eli, Eli, lama sabahchtani?*" diye bağırarak ve çarmıha gerilen kişi kesinlikle Mesih değildi. Çünkü çarmıha germe işlemi meydana gelmeden önce Allah, Mesih'i kendisine yükseltmiştir.

O halde şu açıktır ki, bu âyetlerde Hz. İsa'nın (a.s.) öldüğünü isbatlamaya çalışanlar, gerçekte Allah'ın kendisini açık ve belirli bir şekilde ifade edemediğini göstermeye çalışmaktadırlar. (Allah bizi böyle bir düşünceden korusun!)

52. "*O'nu inkâr edenler*", Hz. İsa (a.s.) tarafından Hakk'ı kabul etmeye çağrılan Yahudilerdir. "*O'na uyanlar*" ise, gerçekte sadece Müslümanlardır; fakat O'na inananların hepsini kastettiği de söylenebilir. O zaman samimi Hristiyanlar da bu gruba dahil olur.

فَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَأَعَذِبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ
وَمَا لَهُمْ مِّنْ نَّاصِرِينَ ﴿٥٦﴾ وَأَمَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
فَيُؤْتِيهِمْ أُجُورَهُمْ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ ﴿٥٧﴾ ذَلِكَ نَتْلُوهُ
عَلَيْكَ مِنَ الْآيَاتِ وَالذِّكْرِ الْحَكِيمِ ﴿٥٨﴾ إِنَّ مَثَلَ عِيسَىٰ عِندَ اللَّهِ
كَمَثَلِ ءَادَمَ ۖ خَلَقَهُ مِن تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ ۖ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٥٩﴾ الْحَقُّ
مِن رَّبِّكَ فَلَا تَكُن مِّنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿٦٠﴾ فَمَنْ حَاجَّكَ فِيهِ مِن بَعْدِ
مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ أَبْنَاءَنَا وَأَبْنَاءَكُمْ وَنِسَاءَنَا
وَنِسَاءَكُمْ وَأَنفُسَنَا وَأَنفُسَكُمْ ثُمَّ نَبْتَهِلْ فَنَجْعَل لَّعْنَتَ اللَّهِ عَلَى
الْكَاذِبِينَ ﴿٦١﴾

- 56 “Küfredenleri ise, dünyada ve âhirette şiddetli bir azabla azablandıracağım. Onların hiç yardımcıları yoktur.”
- 57 “İman edip sâlih amellerde bulunanların ecirleri eksiksiz ödenecektir. Allah, zâlim olanları sevmez.”
- 58 Bunları biz sana âyetlerden ve hikmetli zikir'den (Kur'ân'dan) okuyoruz.
- 59 Şüphesiz, Allah katında İsâ'nın durumu, Âdem'in durumu gibidir. Onu topraktan yarattı, sonra ona “ol” demesiyle o da hemen oldu.⁵³
- 60 Gerçek, Rabbindendir. Öyleyse kuşkuya kapılanlardan olma.⁵⁴
- 61 Artık sana gelen bunca ilimden sonra, onun hakkında seninle ‘çekişip tartışmalara girişirlerse’ de ki: “Gelin, oğullarımızı ve oğullarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı, kendimizi ve kendinizi çağıralım; sonra karşılıklı lanetleşelim de Allah'ın lanetini yalan söyleyenlerin üstüne kılalım.”⁵⁵

AÇIKLAMA

53. “Eğer bir mucize sonucu dünyaya gelmek, insana, Allah veya Allah’ın oğlu olma hakkını veriyorsa, Âdem buna daha lâyıktır. Çünkü Âdem anasız-babasız yaratılmıştır; oysa İsâ’nın sadece babası yoktu.”

54. Buraya kadar Hristiyanların gözü önüne serilen noktalar şunlardır:

Birinci olarak, onlara, Hz. İsâ’nın (s.a.v.) ilâhlığı inançlarının tamamen yanlış olduğu bildiriliyor. O sadece Allah’ın dileği ile mucizevî şekilde dünyaya gelmiş ve kendisine peygamberliğin apaçık bir kanıtı olan mucizeler verilmiş bir insandı. O’nun “yükselişi”ne gelince, kâfirler O’nu çarşıya germeden önce Allah, O’nu kendine yükseltmiştir. Aslında kâinât Hâkimi’nin gücü, kullarından herhangi birine dilediği herhangi bir şekilde davranmaya yeter. Bu nedenle Hz. İsâ’ya (a.s) hasredilen bu özel davranış nedeniyle, Hz. İsâ’nın (s.a.v.) ilâh olduğu, O’nun oğlu olduğu veya otoritesinde O’na ortak olduğu sonucuna varmak tamamen yanlıştır.

İkincisi; Hz. Muhammed’in (s.a.v.), onları, Hz. İsâ’nın (a.s) kendi zamanında ortaya koymaya çalıştığı aynı gerçeğe (Hakk) çağırdığı ve iki peygamberin öğretilerinin temelde özdeş oldukları noktasında dikkat etmeye yöneltiyorlar.

Üçüncüsü; Hz. İsâ’nın (a.s) havarileri, Kur’ân’da ortaya konulan aynı İslâm’a inanmışlar ve uymuşlardır. Bununla birlikte daha sonraki çağlarda yaşayan Hristiyanlar, Hz. İsâ’nın (a.s) mesajını terk etmişler ve havarilerin inancından sapmışlardır.

55. Tartışmayı bu şekilde halletme metodu, Necran’dan gelen heyet üyelerinin gerçekten inat ettiklerini göstermek için öne sürülmüştür. Aslında onlar yukarıdaki bölümde değinilen noktalara hiçbir cevap bulamamışlar ve kendi kitaplarında bile söz konusu inançlarını destekler ve haklı gösterir nitelikte delil getirememişlerdir. Bu nedenle, kendi inançlarının gerçeğe uygun olduğunu ve hatalı olmadığını emin bir şekilde iddia edememişlerdi. Bunun yanı sıra, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) yaptığı şeyleri, öğrettiklerini ve karakterini yakından gözlediklerinde, o kadar etkilenmişlerdi ki, heyettekilerin çoğu kalben O’nun gerçekten peygamber olduğuna ikna olmuşlardı veya en azından O’nu cesaretle reddedemeyecek hâle gelmişlerdi. Yapılan teklifi kabul etmemelerinin nedeni de buydu: “Eğer gerçekten inancınızda sâdıksanız, bizimle birlikte Allah’a duâ edip O’nun lânetinin, İsâ (a.s) hakkında yanlış şeyler söyleyenlerin üzerine olmasını dilersiniz.” Onların, bu teklifi kabul etmemeleri; bütün Arabistan’a açıkça, o zamana dek dindar olarak tanınan Necran Hristiyanlarının râhib ve dinî liderlerinin, kendilerinin bile emin olmadıkları inançları öne sürdüklerini gösterdi.

إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْقَصَصُ الْحَقُّ وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا اللَّهُ
 وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٦٢﴾ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ
 بِالْمُفْسِدِينَ ﴿٦٣﴾ قُلْ يَتَّاهِلُ الْكِتَابُ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا
 وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا
 بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَّا
 مُسْلِمُونَ ﴿٦٤﴾ يَتَّاهِلُ الْكِتَابُ لِمَ تُحَاجُّونَ فِي إِبْرَاهِيمَ وَمَا
 أُنزِلَتِ التَّوْرَةُ وَالْإِنْجِيلُ إِلَّا مِنْ بَعْدِهِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٦٥﴾ هَاتِئْنُمْ
 هَؤُلَاءِ حُجَجَتُنْمْ فِيمَا لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ فَلِمَ تُحَاجُّونَ فِيمَا لَيْسَ
 لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦٦﴾ مَا كَانَ إِبْرَاهِيمَ
 يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا وَلَكِنْ كَانَ حَنِيفًا مُسْلِمًا وَمَا كَانَ مِنَ
 الْمُشْرِكِينَ ﴿٦٧﴾ إِنَّ أَوَّلَى النَّاسِ بِإِبْرَاهِيمَ لِلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ وَهَذَا
 النَّبِيُّ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا وَاللَّهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٦٨﴾

62 Şüphesiz bu, gerçek bir olayın haberidir. Allah'tan başka ilâh yoktur. Ve şüphesiz Allah, üstün ve güçlü olundur, hüküm ve hikmet sahibidir.

63 Eğer yüz çevirirlerse, elbette Allah, fesat çıkaranları bilir.

64 De ki:⁵⁶ “Ey Kitap Ehli! Bizimle aranızda müşterek (olacak) bir kelimeye gelin.⁵⁷ (Ki o da şudur:) Allah'tan başkasına kulluk etmeyelim, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım ve Allah'ı bırakıp kimimiz

kimimizi rabler edinmeyelim.” Eğer yine yüz çevirirlerse, deyin ki: “Şâhid olun, biz gerçekten Müslümanlarız.”

- 65 “Ey Kitap ehli! İbrâhim konusunda ne diye çekişip tartışıyorsunuz? Tevrat da, İncil de ancak ondan sonra indirilmiştir. Yine de akıl erdirmeyecek misiniz?”⁵⁸
- 66 İşte sizler böylesiniz; (diyelim ki) hakkında bilginiz olan şeyde tartıştınız; ama hakkında hiç bilginiz olmayan şey konusunda ne diye tartışıp duruyorsunuz? Oysa Allah bilir, sizler bilmezsiniz.
- 67 İbrâhim, ne Yahudi idi, ne de Hristiyan’dı: ancak o, hanif (muvaahhid) bir Müslümandı;⁵⁹ müşriklerden de değildi.
- 68 Doğrusu, insanların İbrâhim’e en yakın olanı, ona uyanlar ve bu peygamberle iman edenlerdir. Allah, mü’minlerin velisidir.

AÇIKLAMA

56. Buradan itibaren üçüncü bölüm başlar. Burada ele alınan konu, bu bölümün Bedir ve Uhud Savaşları arasındaki süre içinde nâzil olduğunu göstermektedir. Üç bölümün muhtevâsı da kendi içine o kadar bağlantılıdır ki, hiçbir yerde tutarsızlığa rastlanmaz. Bu nedenle bazı tefsirciler bu bölümün de Necran heyetine hitâben nâzil olduğu gibi yanlış bir düşünceye kapılmışlardı. Fakat buradan itibaren yer alan bölümün dile getiriliş biçimi, onun Yahudilere hitâben nâzil olduğunu açıkça göstermektedir.

57. Yani, “Bizim kabul ettiğimiz ve sizin de kendi kitaplarınızın öğretileri ile desteklendiği ve tasdik edildiği için, ‘yanlış’ diye reddedemediğiniz inancımızda bize katılın.”

58. Yani, “Sizin Yahudiliğiniz ve Hristiyanlığınız, Tevrat ve İncil indirildikten çok uzun zaman sonra ortaya çıktı. Oysa Hz. İbrâhim (a.s) bu kitaplar gönderilmeden çok önce yaşadı. Şimdi, sıradan bir adam bile Hz. İbrâhim’in (a.s) dininin hiçbir şekilde Yahudilik veya Hristiyanlık olmayacağını kolayca anlayabilir. O halde eğer Hz. İbrâhim (a.s) sizin de inandığınız gibi, doğru yolda ve kurtuluşa erenlerden ise, doğru yolda olmak ve kurtuluşa ermek için, Yahudilik veya Hristiyanlığa uymanın şart olmadığı ortaya çıkıyor.” (Bkz. Bakara an: 135, 141)

59. Arapça *hanîf* kelimesi, diğer bütün yolları reddettikten sonra, bir tek belirli yola uymayı seçen kişi için kullanılır. Biz bu anlamı “*Müslüman, imanında samimi olan*” diye ifade ettik.

وَدَّتْ طَآئِفَةٌ مِّنْ

أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يُضْلُونَكُمْ وَمَا يُضْلُونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿٦٤﴾ يَتَّأَهَّلُ الْكِتَابُ لِمَ تَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَأَنْتُمْ تَسْهَدُونَ ﴿٦٥﴾ يَتَّأَهَّلُ الْكِتَابُ لِمَ تَلْبُسُونَ الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٦٦﴾ وَقَالَتْ طَآئِفَةٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ ءَامِنُوا بِالَّذِي أُنْزِلَ عَلَى الَّذِينَ ءَامَنُوا وَجْهَ النَّهَارِ وَآكْفُرُوا ءَاخِرَهُ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٦٧﴾ وَلَا تُؤْمِنُوا إِلَّا لِمَنْ تَبَعَ دِينَكُمْ قُلْ إِنْ أَلْهَدَىٰ هُدَىٰ اللَّهُ أَنْ يُؤْتَىٰ أَحَدٌ مِّثْلَ مَا أُوتِيتُمْ أَوْ يُحَاجُّوكُمْ عِنْدَ رَبِّكُمْ قُلْ إِنْ أَلْفَضَلَ بِيَدِ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٦٨﴾ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿٦٩﴾ * وَمِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بِقِنطَارٍ يُودِّهِ إِلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بِدِينَارٍ لَا يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ إِلَّا مَا دُمْتَ عَلَيْهِ قَائِمًا ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَيْسَ عَلَيْنَا فِي الْأُمِّيَّةِ سَبِيلٌ وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٧٠﴾ بَلَىٰ مَنْ أَوْفَىٰ بِعَهْدِهِ وَاتَّقَىٰ فَإِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ﴿٧١﴾

- 69 Kitap Ehlerinden bir grup, sizi şaşırtıp saptırmayı arzuladı; fakat onlar, ancak kendi nefislerini şaşırtıp saptırırlar da şuuruna varmazlar.
- 70 Ey Kitap Ehli! Siz şahid olup dururken, ne diye Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorsunuz?⁶⁰
- 71 Ey Kitap Ehli! Neden Hakkı bâtlı ile örtüyor ve siz de bildiğiniz halde Hakkı gizliyorsunuz?`
- 72 Kitap ehlerinden bir bölümü, dedi ki: "İman edenlerin üzerine inene, gündüzün başlangıcında inanın, bitiminde ise inkâr edin. Belki onlar da dönerler."⁶¹
- 73 "Ve sizin dininize uyanlardan başkalarına inanıp güvenmeyin." De ki: "Hiç tartışmasız doğru olan yol Allah'ın dosdoğru yoludur. Sizi verilenin bir benzeri birine (İslâm peygamberine) veriliyor ya da Rabbinizin katında onlar (Müslümanlar) size karşı deliller getiriyorlar, diye mi (bu telaşınız?) De ki: "Şüphesiz 'lütuf ve ihsân (fazl)' Allah'ın elindedir, onu dilediğine verir.^{61/a} Allah (rahmetiyle) geniş olandır,⁶² bilendir."⁶³
- 74 O, kime dilerse rahmetini tahsis eder. Allah büyük 'lütuf ve ihsân (fazl)' sahibidir.
- 75 Kitah ehlerinden öylesi vardır ki, ona bir kantar emanet bıraksan onu sana öder; onlardan öylesi de vardır ki, ona bir dinar emanet bıraksan, sen, onun tepesine dikilip durmadıkça, onu sana ödemez. Bu onların "ümmîler (zayıf ve bilgisizler veya Ehl-i Kitap olmayanlar) konusunda üzerinizde bir yol (sorumluluk) yoktur"⁶⁴ demiş olmalarındandır. Oysa onlar kendileri de bildikleri halde Allah'a karşı yalan söylemektedirler.
- 76 Hayır; kim ahbine vefa eder ve sakınırsa, şüphesiz Allah da muttakî olanları sever.

AÇIKLAMA

60. Bu cümle "Siz kendiniz şehâdet edip dururken" şeklinde de anlaşılabilir. Fakat iki durumda da ifadenin anlamında bir değişiklik olmaz. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) temiz hayatı, O'nun ashâbı üzerinde görülen derin etkisi, Kur'an'ın yüce öğretileri, o kadar açık âyetlerdir ki, peygamberlerin hayatlarına ve ilâhî kitapların tabiatına âşinâ olan hiç kimse, O'nun peygamberliğini reddedemezdi. O kadar ki, Ehl-i Kitap bazı

zamanlarda apaçık Hakk'a karşı çıkamıyor ve ister istemez Kur'ân'ın, onları tekrar tekrar inatçılık ve Allah'ın apaçık âyetlerini görüp kalplerinde tamamen ikna olduktan sonra, bile bile Hakk'ı reddetmekle suçlamasının nedeni budur.

61. Bu, Medîne'nin hemen dışında yaşayan Yahudi âlimlerinin ve liderlerinin İslâmî Hareket'in gücünü zayıflatmak için kurdukları tuzaklardan biriydi. Onlar, sadece, gizli düzenlerle bazı Müslümanları kandırmak için İslâm'a ilgi duyar görünüyorlardı. Amaçları Müslümanların cesaretini kırmak ve yığınlar arasında Hz. Peygamber'in (s.a.v.) söyledikleri ve öğrettikleri ile ilgili şüpheler uyandırmaktı. Bu amaçla Medîne'ye Müslüman olduğunu ilân eden, fakat daha sonra Müslümanlar arasında ve onların Peygamber'inde şu şu kötülükleri gördüğü için İslâm'dan çıktığını açıklayan adamlar göndermeye başlamışlardı.

61/a. Onların bu zavallı oyuna girmelerinin nedeni, İslâm'ı kıskanmaları ve ataların dinine bağlı olmalarıdır. Onlar şu sözlerle azarlanıyorlar: "Allah sizin önyargılarınızla sınırlı değildir; bilâkis, O kime dilerse hidâyetini (doğru yol) verir. Şimdi de O, size verilen hidâyetin bir benzerini, rahmeti nedeniyle, Müslümanlara vermiştir. Sizin kurnazca tuzaklarınızın, hidâyeti onlardan gideremeyeceğini veya onun yerine sapık yolu getiremeyeceğini; bilakis bu tuzakların Rabbiniz katında sizin aleyhinize bir kanıt olacağını çok iyi anlamalısınız." Allah bununla onların önyargılarından vazgeçip, başka birine (Hz. Muhammed [s.a.v.]) indirilmiş de olsa, Hakk'a tâbi olmayı mı; yoksa inatlarında direnip Müslümanların, Rableri önünde kendi aleyhlerinde kullanabilecekleri deliller ortaya koymaya devam etmesine rağmen, sadece inatçı ve önyargılı oluşları nedeniyle Hakk'ı reddetmeyi mi seçeceklerini görmek istemiştir.

62. Arapça *vâsi*, *her şeyi kaplayan* kelimesi, genellikle Kur'ân'da şu üç durumda geçer:

1) Bir topluluğun dar görüşlülükle uyarıldığı ve onlara Allah'ın kendileri gibi olmadığı hatırlatıldığında,

2) Birisi cimrilik ve hasisliği nedeniyle azarlandığı ve Allah'ın onun gibi cimri olmadığı söylendiği zaman,

3) İnsanlar, kendi tahayyül kapasitelerinin sınırlı olması nedeniyle Allah'ın sonlu olduğuna inandıklarında, onlara, Allah'ın sonsuz ve sınır-

sız olduğu söylenir. (Bkz. Bakara an: 116).

63. Yani, “Allah, kimin şerefli ve daha faziletli olmayı hak ettiğini bilir.”

64. Yani, “Onlardan sadece Yahudilerle olan ilişkilerinde adâletli olmaları isteniyor ve Yahudi olmayan birinin mülkünü gasb etmekte bir beis görülüyordu. Bu inanç sadece câhil Yahudi yığınları arasında yaygın değildi. Bilakis bütün dinî sistem, İsrâilliler ve İsrâilli olmayanlarla kurulan ilişkilerde tamamen farklı davranmaya müsaade edecek bir şekilde yoğunlaşmıştı. Onların ahlâkî değerleri belli bir tür davranışı İsrâiloğulları’ndan birine karşı yapmayı yasaklıyor, fakat Yahudi olmayan birine karşı o şekilde davranmaya izin veriyordu. Aynı şey bir İsrâilli için doğru oluyor; fakat İsrâilli olmayan biri için ise yanlış kabul ediliyordu. Örneğin Kitâb-ı Mukaddes şöyle der: “Her yedi yılın sonunda... komşusuna bir şey ödünç veren kişi onu bağışlasın...”, fakat “eğer bir yabancı(ya borç vermiş) iseniz, onu geri isteyebilirsiniz.” (Tesniye, 15: 1-3). Başka bir yerde de, tefecilikle (faiz) ilgili kanun şu şekilde ifade edilmiştir: “Bir yabancıya faizle borç verebilirsiniz; fakat kardeşinize faizle borç vermemelisiniz.” (Tesniye, 23: 20). “Eğer bir adam İsrâiloğulları’ndan birinin bir şeyini çalsa, onunla ticaret yapsa veya onu satsa, bu kişi öldürülür.” (Tesniye, 24: 7). Talmud’da denilmektedir ki: “Şayet bir İsrâillinin boğasını İsrâilli olmayan bir kimse-nin boğası yaralarsa, İsrâilliyeye tazminat vermek zorundadır. Eğer İsrâillinin boğası İsrâilli olmayanın boğasını yaralarsa, İsrâilli tazminat vermek zorunda değildir. Bir kimse kaybolmuş bir şey bulursa ve bulduğu şey İsrâillilerin yerleşim bölgesindeyse, bulduğu şeyi sahibine vermek için ilân etsin. Şayet, İsrâilli olmayanların bölgesinde bulunmuşsa, ilân etmeye gerek yoktur. İsmail’in Rabbi diyor ki: Eğer bir ümmî ile bir İsrâilli arasında anlaşmazlık çıkmışsa, mahkemedeki hâkim, kardeşinin lehine bitmesi için uğraşsın. Mümkün değilse ümmîlerin kanunlarına göre, kardeşinin lehine bir sonuç almaya çalışsın. Ve “Bu sizin kanunuunuza göredir” desin. Her iki kanundan da yararlanamıyorsa, hangi yolla olursa olsun, İsrâilli kardeşini kazandırsın. İsmail’in Rabbi, “İsrâilli olmayanların zaaflarından yararlanın” diyor.” (Talmudic Miscellany, Paul İsaac Hershon, 1880, London. Sh. 37, 210-221).

إِنَّ الَّذِينَ

يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَأَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلًا أُولَٰئِكَ لَا خَلَاقَ لَهُمْ فِي
 الْآخِرَةِ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ وَلَا يَنْظُرُ إِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَلَا
 يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٧﴾ وَإِنَّ مِنْهُمْ لَفَرِيقًا يَلُودُونَ أَلْسِنَتَهُمْ
 بِالْكِتَابِ لِتَحْسَبُوهُ مِنَ الْكِتَابِ وَمَا هُوَ مِنَ الْكِتَابِ وَيَقُولُونَ
 هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَمَا هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ
 وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٧٨﴾ مَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُؤْتِيَهُ اللَّهُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ
 وَالنَّبُوءَةَ ثُمَّ يَقُولَ لِلنَّاسِ كُونُوا عِبَادًا لِي مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَكِنْ
 كُونُوا رَبَّانِيِّنَ بِمَا كُنْتُمْ تُعَلِّمُونَ الْكِتَابَ وَبِمَا كُنْتُمْ

تَدْرُسُونَ ﴿٧٩﴾

- 77 Allah'ın ahdini ve yeminlerini az bir değere karşılık satanlar, işte onlar; âhirette onlar için hiçbir pay yoktur. Kıyâmet gününde Allah, onlarla konuşmaz, onları gözetlemez ve onları arındırmaz.⁶⁵ Ve onlar için acıklı bir azab vardır.
- 78 Onlardan öyleleri vardır ki, dillerini kitaba doğru eğip бүkerler, siz onu (bu okur göründüklerini) kitaptan sanırsınız diye.⁶⁶ Oysa o kitaptan değildir. “Bu Allah katındandır” derler. Oysa o, Allah katın-

dan değildir. Ve onlar, kendileri de bildikleri halde Allah'a karşı (böyle) yalan söylerler.

- 79 Beşerden hiç kimsenin, Allah kendisine Kitabı, hükmü ve peygamberliği versin de, sonra o, insanlara: "Allah'ı bırakıp bana kulluk edin" deme (hakkı ve yetki)si yoktur. Fakat o, "Öğretmekte olduğunuz ve ders alıp vermekte bulunduğunuz Kitaba göre Rabbânîler⁶⁷ olunuz (deme görevindedir.)"

AÇIKLAMA

65. Onlar günahların en kötüsünü işlemelerine rağmen hâlâ hesap gününde Allah'ın gözdeleri olacaklarından, O'nun rahmet ve iltifatına sadece kendilerinin sahip olacağından emindirler. Çünkü onlar âhirette, azizlerin şefâati ile dünyada işledikleri günahların cezalarından âhirette kurtulacaklarına inanıyorlardı. Fakat o gün onlara umduklarından farklı bir şekilde davranılacaktır.

66. Arapça metni sadece şeklen ele alırsak, "onların, Kitab'ın asıl anlamından uzaklaştıkları ve kelimeleri değiştirerek anlamını saptırdıkları" anlatılmak isteniyor denebilir. Fakat metnin gerçek anlamı şudur: Kitab'ı okurlarken onlar, kendi çıkarlarına, kendi icad ettikleri dinî inançlara veya teorilere uygun olmayan belirli bazı kelime veya cümlelerde dillerini sürçtürüyorlardı. Böylece, insanları zihnî hatalara, yanlış sonuçlara ve yanlış dinî inançlara yöneltmek için anlamları değiştiriyorlardı. Ne yazık ki, bazılarının Kur'ân'da da aynı şeyi denemeye çalıştığı görülmüştür. Örneğin Hz. Peygamber'in (s.a.v.) insanüstü özelliklere sahip olduğuna inananlar, Kehf Sûresi'nin 110. âyetini (قل انما انا بشر مثلكم) değiştirip (قل ان ما انا بشر مثلكم) diye okuyorlardı. Birinci ve doğru okuyuş: "De ki (ey Peygamber)! Ben de sizin gibi bir beşerim" anlamına gelir. Halbuki ikinci okuyuş anlamı saptırır: "De ki (ey Peygamber)! Gerçekte ben sizin gibi bir beşer değilim."

67. *Rabbânî* (rabbi), Yahudilerin dinî işlerini yöneten, ibâdetlerini düzenleyen ve kanununu yürüten, yorumlayan dinî görevlinin adıdır.

وَلَا يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَتَّخِذُوا الْمَلَائِكَةَ وَالنَّبِيِّينَ أَرْبَابًا
 أَيَأْمُرُكُمْ بِالْكُفْرِ بَعْدَ إِذْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿٨٠﴾ وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ
 النَّبِيِّينَ لَمَّا أَعْتَبْتُكُمْ مِنْ كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُولٌ
 مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهِ وَلَتَنْصُرُنَّهُ قَالَ أَأَقْرَرْتُمْ وَأَخَذْتُمْ
 عَلَىٰ ذَٰلِكُمْ إِصْرِي قَالُوا أَقْرَرْنَا قَالَ فَاشْهَدُوا وَأَنَا مَعَكُمْ مِنَ
 الشَّاهِدِينَ ﴿٨١﴾ فَمَنْ تَوَلَّىٰ بَعْدَ ذَٰلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٨٢﴾
 أَفَغَيْرَ دِينِ اللَّهِ يَبْتَغُونَ وَلَهُوَ أَسْلَمَ مِنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ
 طَوْعًا وَكَرْهًا وَإِلَيْهِ يُرْجَعُونَ ﴿٨٣﴾

80 O, melekleri ve peygamberleri sizin Rabler edinmenizi emretmez. Siz, Müslümanlar olduktan sonra, size küfrü mü emredecek?⁶⁸

81 Hani Allah peygamberlerden ‘kesin bir söz (misak)’ almıştı: “And olsun size Kitap ve Hikmet’ten verip sonra size beraberinizdekini doğrulayan bir peygamber geldiğinde, ona kesin olarak iman edecek ve ona yardımda bulunacaksınız.”⁶⁹ Demişti ki: “Bunu ikrar ettiniz ve bu ağır yükümü aldınız mı?” Onlar: “İkrar ettik” demişlerdi de, “Öyleyse şâhid olun, ben de sizinle birlikte şâhid olanlardanım” demişti.

82 Artık kim bundan sonra sırt çevirirse, onlar fâsık olanlardır.⁷⁰

83 Peki onlar, Allah’ın dininden başka bir din mi arıyorlar? Oysa göklerde ve yerde her ne varsa -istese de, istemese de- O’na teslim olmuştur⁷¹ ve O’na döndürülmektedirler.

AÇIKLAMA

68. Bu iki âyet, birçok topluluğun peygamberlerine atfettikleri yanlış sıfatların, bir meleği veya bir peygamberi ilâh veya tapınma nesnesi yapmak için Kitap'ta yaptıkları değişikliklerin toptan reddedilişidir. Burada önemli bir formül gözler önüne serilmektedir. Allah'tan başkasına ibâdeti öğreten ve Allah'ın bir kulunu ilâhlık makamına yücelten hiçbir mesaj Allah'ın talimâtı olamaz. Bu nedenle bir kitapta böyle bir şeyin varlığı, onun sonraki yıllarda sapık bir kimse tarafından kitaba eklendiğinin açık bir delili olarak görülmelidir. O halde "Allah'ın oğlu olma veya O'na eşit olma" iddiası, hiçbir şekilde Hz. İsâ'nın (a.s) kendisi tarafından ortaya konulmuş olamaz. Ancak O'nun sapık takipçilerinden biri bunu uydurmuş olabilir.

69. Bu şu anlama gelir: "Ey Kitap Ehli! Siz, kendi peygamberinize verdiğiniz sözle Muhammed'e (s.a.v.) inanmak ve O'na yardım etmekle yükümlüsünüz. Çünkü biz her peygamberden (ve onlara uyanlardan), yeryüzünde bizim öngördüğümüz hayat tarzını kurmak ve tebliğ etmek için tarafımızdan gönderilen her peygambere yardım etmeleri konusunda söz aldık. Bu nedenle siz O'na karşı önyargılı olmamalısınız, dini de kendi tekelinizde sanmamalısınız; Hakk'a karşı çıkmak yerine, Hakk'ı yaymak amacıyla ortaya çıkan bayraktarın sancağı altında toplanmalısınız."

Bu bağlamda bu sözün Hz. Muhammed'den (s.a.v.) önce gelen bütün peygamberlerden alındığını açıkça belirtmekte yarar var. Böylece her peygamber kendinden sonra gelecek olan peygamberi halkına haber vermiş ve onlardan, gelen peygambere uymaları istenmiştir. Fakat Hz. Muhammed'den (s.a.v.) de böyle bir söz alındığını bildirir bir delile, ne Kur'ân'da, ne de hadislerde rastlanmamaktadır. O, ümmetine kendisinden sonra bir peygamber geleceğini de bildirmemiştir. Aksine O, peygamberlerin sonuncusu olduğunu söylemiştir.

70. Bu, Ehl-i Kitab'ın, Hz. Muhammed'e (s.a.v.) karşı çıkıp O'nun davetini reddederek Allah'a verdikleri sözü tutmadıkları anlamına gelir. Onlar kendi peygamberlerinin Allah'la yaptığı sözleşmeyi önemsemiyorlardı. Bu nedenle onlar, Allah'ın koyduğu sınırları aşan azgın ve sapıklardır.

71. Yani, "Bütün kâinat ve onun içindekiler İslâm'a uyup Allah'a teslim olurken, aynı kâinatta yaşayan bu kâfirler İslâm'dan başka hangi hayat nizamına uymaya çalışıyorlar?"

قُلْ ءَامَنَّا بِاللّٰهِ وَمَا أُنزِلَ عَلَيْنَا

وَمَا أُنزِلَ عَلَيْنَا إِلَّا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ
وَالْأَسْبَاطَ وَمَا أُوتِيَ مُوسَى وَعِيسَى وَالنَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ
بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿٨٤﴾ وَمَنْ يَتَّبِعْ غَيْرَ الْإِسْلَامِ
دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٨٥﴾ كَيْفَ
يَهْدِي اللَّهُ قَوْمًا كَفَرُوا بَعْدَ إِيمَانِهِمْ وَشَهِدُوا أَنَّ الرُّسُولَ حَقٌّ
وَجَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٨٦﴾ أُولَٰئِكَ
جَزَاؤُهُمْ أَنْ عَلَيْهِمْ لَعْنَةُ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿٨٧﴾
خَالِدِينَ فِيهَا لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ ﴿٨٨﴾ إِلَّا
الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذَٰلِكَ وَأَصْلَحُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٨٩﴾
إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بَعْدَ إِيمَانِهِمْ ثُمَّ أَزْدَادُوا كُفْرًا لَنْ تُقْبَلَ تَوْبَتُهُمْ
وَأُولَٰئِكَ هُمُ الضَّالُّونَ ﴿٩٠﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ
فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْ أَحَدِهِمْ مِلَّةٌ إِلَّا أَرْضٌ ذَهَبًا وَلَوْ افْتَدَىٰ بِهِ ۚ أُولَٰئِكَ
لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ ﴿٩١﴾

84 De ki: "Biz Allah'a, bize indirilene, İbrâhim, İsmail, İshâk, Ya'kûb ve torunlarına indirilene, Mûsâ'ya, İsâ'ya ve peygamberlere Rablerinden verilenlere iman ettik. Onlardan hiçbirisi arasında ayrılık gözetmeyiz.⁷² Ve biz O'na teslim olmuşlarız."

- 85 Kim İslâm'dan başka bir din ararsa, asla ondan kabul edilmez. O, âhirette de kayba uğrayanlardandır.
- 86 Kendilerine apaçık belgeler geldiği ve peygamberin hak olduğuna şahid oldukları halde, imanlarından sonra küfre sapan bir kavmi Allah nasıl hidâyete erdirir?⁷³ Allah, zulmeden bir kavmi hidâyete erdirmez.
- 87 İşte bunların cezası, Allah'ın meleklerin ve bütün insanların lanetlerinin üzerine olmasıdır.
- 88 İçinde temelli kalıcıdır. Onların azabı hafifletilmez ve onlar gözetilmezler.
- 89 Ancak bundan sonra tevbe edenler, 'sâlih olarak davrananlar' başka. Çünkü Allah, gerçekten bağışlayandır, esirgeyendir.
- 90 Doğrusu, imanlarından sonra küfredenler, sonra küfürlerini arttıranlar;⁷⁴ bunların tevbeleri kesinlikle kabul edilmez. İşte bunlar, sapıkların ta kendileridir.
- 91 Şüphesiz küfredip kâfir olarak ölenler, bunların hiçbirisinden, yeryüzü dolusu altın olsa -bunu fidye olarak verse de- kesin olarak kabul edilmez. Onlar için acıklı bir azab vardır ve onların yardımcılarını yoktur.

AÇIKLAMA

72. "Biz farklı peygamberlere farklı davranmayız", biz onların her birini kabul eder ve hiçbirini reddetmeyiz. Onlardan hiçbirine yalancı demeyiz, hepsinin hak peygamber olduğuna inanırız. Biz önyargıdan ve cehâletten uzağız; yeryüzünün neresine gelirse gelsin, Allah'tan Hakk'ı (Gerçek) getiren her rasûlün hak olduğuna şehâdet ederiz."

73. Burada Hz. Peygamber'in (s.a.v.) zamanında yaşayan Yahudi âlimlerinin, O'nun gerçekten Allah'ın peygamberi olduğunu ve O'nun öğretilerinin daha önceki peygamberlerle aynı olduğunu açıkça anlayıp, şehâdet ettikleri anlatılıyor. Fakat buna rağmen onlar, sadece, O'nu reddetmekle kalmadılar; yüzyıllardan beri süren önyargıları, inatçılıkları ve Hakk'a düşman oluşları nedeniyle, aynı zamanda O'na düşman da oldular.

74. "Onlar küfürde direndiler": İmanı reddetmekle kalmadılar, daha da ileri gidip ona karşı düşmanlık ve kötü niyetlerini ortaya koydular. Kafalarda şüpheler ve sorular yaratarak ve tebliği başarısız kılmak için çeşitli tuzak ve gizli planlar kurarak insanları Allah'ın yolundan engellemek için ellerinden geleni yaptılar.

لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّىٰ

تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ ﴿١٢٢﴾ ﴿١٢١﴾
 كُلُّ الطَّعَامِ كَانَ حَلَالًا لِّبَنِي إِسْرَءِيلَ إِلَّا مَا حَرَّمَ إِسْرَءِيلُ عَلَىٰ
 نَفْسِهِ مِنْ قَبْلِ أَنْ تُنَزَّلَ التَّوْرَةُ ۚ قُلْ فَأْتُوا بِالتَّوْرَةِ فَاتْلُوهَا إِن
 كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٢٢﴾ فَمَنْ أَفْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ
 فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿١٢٣﴾ قُلْ صَدَقَ اللَّهُ فَاتَّبِعُوا مِلَّةَ إِبْرَٰهِيمَ
 حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٢٤﴾

- 92 Sevdiğiniz şeylerden infâk edinceye kadar asla iyiliğe erişemezsiniz.⁷⁵ Her ne infâk ederseniz, şüphesiz Allah onu bilir.
- 93 Tevrat indirilmeden evvel, İsrâil'in⁷⁶ kendine haram kıldıklarından başka, İsrâiloğulları'na⁷⁷ bütün yiyecekler helâl idi. De ki: "Şu halde eğer doğruysanız, Tevrat'ı getirin de onu okuyun."
- 94 Artık bundan sonra kim Allah'a karşı yalan düzüp uydurursa, işte onlar, zâlim olanlardır.
- 95 De ki: "Allah doğru söyledi. Öyleyse Allah'ı bir tanıyan (Hanif)ler olarak İbrâhim'in dinine uyun. O, müşriklerden değildi."⁷⁸

AÇIKLAMA

75. Bundan kasıt, Yahudilerin fazilet konusundaki yanlış anlayışlarını ortadan kaldırmaktır. Onlara göre en büyük fazilet, yüzyıllardan beri ataları tarafından uygulanan gelenekleri dış görünüşlerinde sergilemekti.

Bunun yanı sıra onlar, fazileti (*birr*), bilginlerinin ortaya koyduğu legal sistemin standartlarıyla ölçüyorlardı. Dıştan çok dindar görünmelerine rağmen en “muttaki”leri bile bağnaz, ağgözlü ve cimri idi. Bunun da ötesinde onlar Hakk’ı satmakta veya O’na ihânet etmekte tereddüt etmiyorlardı. Yine de sıradan insanlar onları faziletli olarak tanıyorlardı. Burada onların gerçek fazilete (*birr*), sadece dışta kendi icat ettikleri bazı ibâdetleri yapar görünmekle sahip olamayacakları; ancak Allah’ı sevip, O’nun dileğini her şeyden üstün tutarak *birr*’e erebileceklerinin söylenmesinin nedeni işte budur. Herhangi dünyevî bir şeyi Allah’tan çok seven bir kişi için fazilet kapısı kapalı olduğundan, Allah aşkı için sevdiği şeyleri feda etmeye hazır olmayan bir kimse, gerçek iyiliğe (*birr*) ulaşamaz.

Bu sevgi ruhu olmaksızın yapılan ibâdetler, kurtlar tarafından yenmiş bir tahta üzerine çekilen boya gibidir. Bir insanın bu dıştaki boya ile aldatılması mümkündür; fakat Allah’ı bu tür düzenlerle aldatmak imkânsızdır.

76. 93. âyet bir itiraza cevap vermektedir. Yahudiler, Kur’ân’ın ve Hz. Peygamber’in (s.a.v.) talimâtlarının esas noktalarında bir hata bulamayınca -çünkü bu din ile daha önceki peygamberlerin getirdiği din arasında fark yoktu- fıkıhla ilgili itirazlarda bulunmaya başladılar. İtirazlardan biri de Hz. Peygamber’in (s.a.v.) diğer peygamberler zamanında helâl olan şeyleri haram kıldığı konusu idi.

77. Eğer *İsrâil* kelimesi İsrâilîoğulları’nı kast ediyorsa, onların Tevrat’ın indirilmesinden önce, geleneksel olarak yasak olan bazı şeyleri kendilerine yasakladıkları anlaşılır. Fakat eğer kelime Hz. Ya’kûb’u (a.s) kast ediyorsa (ki bu ihtimal daha kuvvetlidir), o zaman O’nun bazı şeyleri sevmediği için veya bazı hastalıklara neden olduklarından dolayı yemediği; fakat O’nun soyundan gelenlerin bunları yasak olarak kabul ettikleri anlaşılır. Bunu izleyen âyet, Kitâb-ı Mukaddes’te devenin, yabanî tavşanın, vs. haram olduğunu bildiren hükmün Tevrat’ta olmadığını, fakat sonradan Yahudi bilginleri tarafından Tevrat’a sokulduklarını gösterir. (Bkz. En’am an: 122).

78. Burada onlara şu ders anlatılmak isteniyor: Hz. İbrâhim (a.s) tarafından öğretilen yalnız Allah’a itâat ilkesi gerçek imanın köküdür. Fakat siz bunu terk ettiniz ve O’nun yanı sıra başka ilâhlar edindiniz. Bundan başka, yüzyıllar süren sürgün hayatınız boyunca Hz. İbrâhim’in (a.s) dinini bıraktıktan sonra, bilginleriniz tarafından ortaya konulan küçük meselelerle uğraşmaya daldınız.

إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ

لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِّلْعَالَمِينَ ﴿٩٦﴾ فِيهِ ءَايَاتٌ بَيِّنَاتٌ مَّقَامُ
إِبْرَاهِيمَ وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ ءَامِنًا ۚ وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ
أَسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا ۚ وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ ﴿٩٧﴾ قُلْ
يَتَأَهَّلَ الْكِتَابُ لِمَ تَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ شَهِيدٌ عَلَى مَا
تَعْمَلُونَ ﴿٩٨﴾ قُلْ يَتَأَهَّلَ الْكِتَابُ لِمَ تَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ مَنْ
ءَامَنَ تَبَغُّونَهَا عِوَجًا وَأَنْتُمْ شُهَدَاءُ ۚ وَمَا اللَّهُ بِغَفِلٍ عَمَّا

تَعْمَلُونَ ﴿٩٩﴾

- 96 Gerçek şu ki, insanlar için ilk kurulan Ev, Bekke (Mekke)'de, o, kutlu ve bütün insanlar (alemler) için hidâyet olan (Kâ'be)dir.⁷⁹
- 97 On da apaçık âyetler⁸⁰ (ve) İbrâhim'in makamı vardır. Kim oraya girerse o güvenliktedir.⁸¹ Ona bir yol bulup güç yetirenlerin Ev'i hacetmesi Allah'ın insanlar üzerindeki hakkıdır. Kim de küfre sarsa, kuşku yok, Allah âlemlere karşı muhtaç olmayandır.
- 98 De ki: "Ey Kitap Ehli! Allah yapmakta olduklarınıza şâhid iken, ne diye Allah'ın âyetlerine küfrediyorsunuz?"
- 99 De ki: "Ey Kitap Ehli! Sizler şâhidler olduğunuz halde, ne diye iman edenleri Allah yolundan -onda bir çarpıklık bulmaya yeltenecek- çevirmeye çalışıyorsunuz? Allah, yapmakta olduklarınızdan gafil değildir."

AÇIKLAMA

79. Onların itirazı, kublenin eski peygamberlerin kiblesi olan Kudüs'teki Mescid-i Aksâ'dan Mekke'deki Mescid-i Haram'a çevrilmesi hak-

kındaydı. Bu itiraza Bakara Sûresi'nde cevap verilmişti; fakat, Yahudiler bu eleştirilerinde direndikleri için burada bir kez daha cevap veriliyor. Kâ'be'nin Hz. İbrâhim (a.s) tarafından Mescid-i Aksâ'dan önce inşa edildiği, bu nedenle kible olması için zaman önceliğine sahip olduğu iddia edilir. Kitâb-ı Mukaddes, Mescid-i Aksâ'nın Hz. Mûsâ'dan (a.s) yaklaşık 450 yıl sonra Hz. Süleyman (a.s) tarafından yaptırıldığını (I Krallar, 6:1) ve O'nun krallığı döneminde kible olduğunu yazar (I Krallar, 8:29-30). Diğer taraftan, Arabistan'la ilgili tüm tarih kitapları ittifakla, Kâ'be'nin, Hz. İbrâhim (a.s) tarafından, Hz. Mûsâ'nın (a.s) gelişinden yaklaşık 900 yıl önce yapıldığını söyler. Kâ'be'nin inşa edilmeye zaman önceliğine sahip olduğu konusu o kadar kesindir ki, kimse bunu inkâr edemez.

80. “*Beyt*” (Ev) kelimesinde, Allah'ın onu kabul ettiğini ve “*Kendi Evi*” olarak tayin ettiğini gösteren birçok âyetler vardır. Çok verimsiz bir yerde yapılmış olmasına rağmen, Allah orada yaşayanlara rızıkları için vesile kılmıştır. Bunun yanı sıra, İslâm'ın gelişinden önce tüm Arabistan'da 2.500 yıldan beri süregelen karışıklık ve düzensizliğe rağmen, Kâ'be ve çevresinde barış ve güvenlik hüküm sürüyordu. Sadece bununla da kalmıyordu; Kâ'be'nin varlığı nedeniyle yılda dört ay Arabistan'da barış yapılmıyordu. Bir başka işaret de Kâ'be'yi yıkmak için, Mekke'ye 50 yıl önce saldırdığında Ebrehe ve ordusunun, Allah'ın azabına uğramasıydı. Bu âyeterin nâzil olduğu dönemde, her Arap bu olayı bütün ayrıntıları ile biliyordu; olayı bizzat yaşayanlar da vardı.

81. Kâ'be'nin kudsiyeti, cehâletin en karanlık günlerinde bile o kadar saygı uyandırıyor ki, kana susamış iki düşman bile onun içinde birbirlerine dokunmuyorlardı.

97. Ayette geçen *kefere* kelimesi, Allah'ın emrine uymayan ve maddî imkânı olduğu halde hac ibâdetini yapmayan kişinin, teknik anlamıyla kâfir olacağı anlamına gelmez. Bir kişinin Allah'a ve peygamberine inanıp şehâdet getirdikten sonra bile, bir kâfirin davranışını benimsediği anlamına gelir. Bu çok açıktır; çünkü hac emri kâfirlere değil, Müslüman olduğunu ilân edenlere hitap etmektedir. O halde bir Müslüman hâkim, bu kimsenin İslâm'dan çıkıp, bu nedenle kâfir ve mürted olduğu hükmüne varamaz.

“*Allah... âlemlerden müstağnîdir*”. Allah'ın, mü'min olsun, kâfir olsun; insanlardan hiçbirinin yardımına ihtiyacı yoktur. İhlâslı mü'minler olmak kulların kendi yararınadır. Diğer taraftan, Allah'ın emirlerini sözle veya fiille reddedenler, mü'min olduklarını söylese bile, Allah tarafından mü'min olarak kabul edilmeyeceklerdir.

يَتَّيِّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِن تَطِيعُوا فَرِيقًا مِّنَ الَّذِينَ
 أَوْتُوا الْكِتَابَ يَرُدُّوكُم بَعْدَ إِيمَانِكُمْ كَافِرِينَ ﴿١٠٠﴾ وَكَيْفَ
 تَكْفُرُونَ وَأَنْتُمْ تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ ءَايَاتُ اللَّهِ وَفِيكُمْ رَسُولُهُ وَمَن
 يَعْتَصِم بِاللَّهِ فَقَد هُدِيَ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿١٠١﴾ يَتَّيِّهَا الَّذِينَ
 ءَامَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُّسْلِمُونَ ﴿١٠٢﴾
 وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ
 عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُم بِنِعْمَتِهِ
 إِخْوَانًا وَكُنْتُمْ عَلَىٰ شَفَا حُفْرَةٍ مِّنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُم مِّنْهَا كَذَٰلِكَ
 يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ ءَايَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٠٣﴾ وَلَتَكُن مِّنْكُمْ أُمَّةٌ
 يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ
 وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿١٠٤﴾

- 100 Ey iman edenler! Eğer kendilerine kitap verilenlerden herhangi bir gruba boyun eğecek olursanız, sizi imanınızdan sonra tekrar küfre döndürürler.
- 101 Allah'ın âyetleri size okunuyorken ve O'nun Rasûlü içinizdeyken, nasıl oluyor da inkâr ediyorsunuz? Kim Allah'a sımsıkı tutunursa, artık elbette o, dosdoğru olan bir yola iletilmiştir.
- 102 Ey iman edenler! Allah'tan nasıl korkup sakınmak gerekiyorsa, öylece korkup sakının ve siz, ancak Müslüman olmaktan başka (bir din ve tutum üzerinde) ölmeyin.⁸²
- 103 Allah'ın ipine hepiniz sımsıkı yapışın.⁸³ Dağılıp ayrılmayın. Ve Allah'ın sizin üzerinizdeki nimetini hatırlayın. Hani siz düşmanlar

idiniz. O, kalplerinizin arasını uzlaştırıp ısındırdı ve siz O'nun nimetiyle kardeşler olarak sabahladınız. Yine siz, tam ateş çukuru-
nun kıyısındaiken, oradan sizi kurtardı.⁸⁴ Umulur ki hidâyete
erersiniz diye, Allah, size âyetlerini işte böyle açıklar.⁸⁵

104 Sizden, hayra çağıran, iyiliği (ma'rûfu) emreden ve kötülükten
(münkerden) sakındıran bir topluluk bulunsun. Kurtuluşa erenler
işte bunlardır.

AÇIKLAMA

82. Yani, “Son nefesinize kadar Allah’a bağlı ve itâatkâr olun.”

83. “Allah’ın ipi”, O’nun tarafından belirlenen hayat tarzıdır. O bir
“ip”tir; çünkü mü’minlerin Allah’la ilişkilerini sağlam tutar ve aynı za-
manda onları birbirlerine bağlayıp, bir toplum hâlinde birleştirir.

“Allah’ın ipine hepiniz sımsıkı yapışın” ifadesi, Müslümanların Al-
lah’ın yoluna en büyük önemi vermeleri; dini, tüm ilgilerinin merkezi
yapmaları ve onu yaymak için güçlerinin sonuna kadar çabalayıp, ona
hizmette işbirliği yapmaları gerektiği anlamına gelir. Bu ipi gevşettikleri
ve onun ana prensiplerinden uzaklaştıkları anda bölücülüğün şikâyet et-
meye başlayacaklar ve daha önceki peygamberlerin kavimleri gibi bölüm-
lere ve alt bölümlere ayrılacaklardır. Bunun bir sonucu olarak, geçmiş
peygamberlerin ümmetleri bu dünyada da, âhirette de rezil olmuşlardır.

84. Bu, Arapların İslâm’dan sonra içinden çıktıkları dehşet verici du-
ruma işaret etmektedir. İslâm’dan önce Arap kabileleri düşman kampla-
ra bölünmüştü ve bu kamplar incir çekirdeğini dolduramaz nedenler için
savaş yapıyorlardı. İnsan hayatı kudsiyetini kaybetmişti ve insanlar vic-
dansızca öldürülüyordu. Eğer İslâm lütfedip onları kurtarmasaydı, düş-
manlık ateşi tüm Arabistan’ı yakabilirdi. Bu lütuf, bu âyetlerin nâzil ol-
duğu dönemde Medîne’de elle tutulur bir şekilde gözlenebiliyordu. Yıl-
lardan beri birbirine düşman olan, kanlı savaşlar yapan ve birbirlerine
vahşi saldırılarda bulunan Evs ve Hazrec kabileleri, İslâm’ı kabul ettik-
ten sonra birbirleriyle kardeş olmuşlardı. Sadece bununla da kalmamış,
tarihte hiç eşine rastlanmayacak bir şekilde Mekke’den gelen muhâcirle-
rin rahat etmesi için emsalsiz fedâkârlıklar yapmışlardı.

85. “Eğer görebilen gözlere sahipseniz, çıkarınızın Allah’ın yoluna
sımsıkı sarılmakta mı, yoksa onu terk edip eski câhiliye yollarına dön-
mekte mi olduğunu; veya size hayır dileyenin Allah ve Rasûlü mü, yok-
sa sizi eski hâlinize döndürmek isteyen Yahudiler, putperestler ve münâ-
fıklar mı olduğunu anlayabilirdiniz.”

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا
وَاخْتَلَفُوا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَأُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ
عَظِيمٌ ﴿١٥٩﴾ يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ فَأَمَّا الَّذِينَ أُسَوِّدَتْ
وُجُوهُهُمْ أَكْفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ
تَكْفُرُونَ ﴿١٦٠﴾ وَأَمَّا الَّذِينَ أَبْيَضَتْ وُجُوهُهُمْ فَفِي رَحْمَةِ اللَّهِ هُمْ
فِيهَا خَالِدُونَ ﴿١٦١﴾ تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ وَمَا اللَّهُ
يُرِيدُ ظُلْمًا لِّلْعَالَمِينَ ﴿١٦٢﴾ وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ
وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ﴿١٦٣﴾ كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ
تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَوْ
ءَامَنَ أَهْلُ الْكِتَابِ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ مِّنْهُمْ الْمُؤْمِنُونَ وَأَكْثَرُهُمُ
الْفٰسِقُونَ ﴿١٦٤﴾ لَنْ يَضُرَّوْكُمْ إِلَّا أَذًى وَإِنْ يُقَتِّلُوكُمْ يُولُوكُمْ
الْأَذْبَارَ ثُمَّ لَا يُنصَرُونَ ﴿١٦٥﴾

105 Kendilerine apaçık belgeler geldikten sonra, parçalanıp ayrılan ve anlaşmazlığa düşenler gibi olmayın.⁸⁶ İşte onlar için büyük azab vardır.

106 Bazı yüzlerin ağaracağı, bazı yüzlerin de kararacağı gün... Yüzleri kapkara kesilecek olanlara: “İmanınızdan sonra inkâr ettiniz, öyle mi? Öyleyse inkâr etmenize karşılık olarak azabı tadın” (denilir).

107 Yüzleri ağaranlar ise, artık onlar Allah’ın rahmeti içindedirler, içinde de temelli kalacaklardır.

- 108 Bunlar sana hak olarak okumakta olduğumuz Allah'ın âyetleridir. Allah, alemlere zulüm isteyen⁸⁷ değildir.
- 109 Göklerde olanlar da, yerde olanlar da Allah'ındır ve (bütün) işler Allah'a döndürülür.
- 110 Siz, insanlar için çıkarılmış hayırlı bir ümmetsiniz;⁸⁸ ma'rûf (iyi ve İslâm'a uygun) olanı emreder, münker olandan sakındırır ve Allah'a iman edersiniz. Kitap Ehli⁸⁹ de inanmış olsaydı, elbette kendileri için hayırlı olurdu. İçlerinden iman edenler vardır, fakat çoğunluğu fıska sapanlardır.
- 111 Onlar size ezadan başka kesinlikle bir zarar veremezler. Eğer sizlerle savaşılırsa, size arkalarını dönüp kaçarlar. Sonra kendilerine yardım da edilmez.

AÇIKLAMA

86. Bu, Allah'ın Rasûlü'nün getirdiği apaçık delillere ve Hidâyet'e kavuşan, fakat daha sonra Hidâyet'in ana prensiplerinden ayrılıp, çok küçük ve önemsiz meselelere dayanarak kendilerini farklı farklı gruplara ayıran, anlamsız ve faydasız tartışmalarla uğraşan toplulukları kasteder. Onlar, bu anlamsız tartışmalara o denli kendilerini kaptırmışlardır ki, Allah'ın onlara emanet ettiği asıl görevi unutmuşlar ve hatta insanoğlunun başarı ve kurtuluşunun dayanağını teşkil eden ana prensiplere bile ilgi duymaz olmuşlardır.

87. Allah, insanlara zulmetmek istemediği için, onlara, hesabını verecekleri şeyleri önceden haber vererek, doğru yolu (hidâyet) gösteriyor. O halde artık bundan sonra doğru yolu bırakıp sapık yollara girenler kendi kendilerine zulmediyorlar demektir.

88. Bu, Bakara Sûresi'nde yapılan ilânın bir tekrarıdır. Hz. Peygamber'e (s.a.v.) uyanlara, başarısızlıkları nedeniyle İsrâiloğulları'nın elinden alınan diğer insanlara önderlik yapma görevinin kendilerine verildiği hatırlatılıyor. Müslümanlar, liderlik için gerekli olan tüm niteliklere sahip olduklarından bu göreve layık görülmüşlerdir. Bunlar; pratikte iyiliği emretmek, kötülükten alıkoymak, Allah'tan başka ilâh olmadığına inanmak ve bu inancın ifade ettiği gereklilikleri pratikte uygulayarak göstermektir. O halde Müslümanlar, kendilerine emanet edilen görevin sorumluluğunun bilincine varmalı ve kendilerinden öncekilerin düştükleri hatalara düşmemelidirler. (Bkz. Bakara an: 123, 144)

89. Burada "Ehl-i Kitap" ile Yahudiler kastediliyor.

ضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذَّلِيلَةُ أَتَيْنَ مَا تُخْفُونَ

إِلَّا بِحَبْلٍ مِّنَ اللَّهِ وَحَبْلِ مِّنَ النَّاسِ وَبَاءُوا بِغَضَبٍ مِّنَ اللَّهِ

وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الْمَسْكَنَةُ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ

اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ الْأَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقِّ ذَٰلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا

يَعْتَدُونَ ﴿١١٣﴾ ۞ لَيْسُوا سَوَاءً مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ أُمَّةٌ قَائِمَةٌ يَتْلُونَ

آيَاتِ اللَّهِ ءَانَاءَ اللَّيْلِ وَهُمْ يَسْجُدُونَ ﴿١١٤﴾

- 112 Her nerede bulunurlarsa bulunsunlar -Allah'ın ipine ve insanların ipine (ahdine) sığınanlar başka- onlara zilet (horluk damgası) vurulmuştur.⁹⁰ Onlar, Allah'tan bir gazaba uğradılar da üzerlerine aşağılanma (damgası) vuruldu. Bu, Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri ve peygamberleri haksız yere öldürmeleri nedeniyledir. (Yine) Bu, isyan etmeleri ve haddi aşmaları dolayısıyladır.
- 113 Onların hepsi bir değildir. Kitap Ehli'nden bir topluluk vardır ki, gece vaktinde ayakta durup Allah'ın âyetlerini okuyarak secdeye kapanırlar.

AÇIKLAMA

90. Yani, “Onların dünyada yaşadıkları en ufak bir güvenlik bile kendileri tarafından kazanılmamıştır; aksine, başkalarının yardımları ve nezaketi nedeniyle güvenliğe sahip olmuşlardır. Onlar bunu, ya Allah adına Müslüman devletlerden ya da başka nedenlerle gayri müslim devletlerden almaktadırlar. “Eğer bazı durumlarda biraz politik güç kazanmışlarsa, bunu bile kendi çabalarıyla değil, başkaları sayesinde elde etmişlerdir.

يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ

الْآخِرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُسِرُّعُونَ
فِي الْخَيْرَاتِ وَأُولَئِكَ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١١٤﴾ وَمَا يَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ
فَلَنْ يُكْفَرُوهُ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ ﴿١١٥﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ تُغْنِيَ
عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا وَأُولَئِكَ أَصْحَابُ
النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿١١٦﴾ مَثَلُ مَا يُنْفِقُونَ فِي هَذِهِ الْحَيَاةِ
الدُّنْيَا كَمَثَلِ رِيحٍ فِيهَا صِرٌّ أَصَابَتْ حَرْثَ قَوْمٍ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ
فَأَهْلَكَتُهُ وَمَا ظَلَمَهُمُ اللَّهُ وَلَكِنْ أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿١١٧﴾ يَتَأَيَّهَا
الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بِطَانَةً مِّنْ دُونِكُمْ لَا يَأْلُونَكُمْ خَبَالًا
وَدُّوا مَا عَنِتُّمْ قَدْ بَدَتِ الْبَغْضَاءُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ وَمَا تُخْفِي
صُدُورُهُمْ أَكْبَرُ قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْآيَاتِ إِن كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ ﴿١١٨﴾

- 114 Bunlar, Allah'a ve âhiret gününe iman eder, ma'rûf olanı emreder, münker olandan sakındırır ve hayırlarda yarışır. İşte bunlar sâlih olanlardandır.
- 115 Onlar hayırdan her ne yaparlarsa, elbette ondan yoksun bırakılmazlar. Allah, muttakileri bilendir.
- 116 Gerçekten küfredenlerin ise, ne malları, ne çocukları, onlara Allah'tan yana bir şey sağlayamaz. İşte onlar, ateşin halkıdır, onda temelli olarak kalacaklardır.

- 117 Onların bu dünya hayatındaki harcamaları kendi nefislerine zulmetmiş olan bir kavmin ekinine isabet eden kavurucu soğuklukta-ki bir rüzgâra benzer ki, onu (ekini) helâk etmiştir.⁹¹ Allah, onlara zulmetmedi; fakat kendi nefislerine kendileri zulmetmektedirler.
- 118 Ey iman edenler! Kendinizden olmayanı sırdaş edinmeyin. Onlar size kötülük ve zarar vermeye çalışırlar, size zorlu bir sıkıntı verecek şeyden hoşlanırlar.⁹² Buğz (ve düşmanlıkları) ağızlarından dışa vurmıştır; sinelerinin gizli tuttukları ise, daha büyüktür. Size âyetlerimizi açıkladık; belki akıl erdirirsiniz.

AÇIKLAMA

91. Bu misâlde “ekin” (hars), insan hayatını sembolize eder. Çünkü insan, hayatta iyi ve kötü işleri eker ve âhirette bunları biçer. “Rüzgâr” da, kâfirleri yani mallarını bağışlayıp, insanlar yararına harcamaya sevk eden yüzeysel ve ikiyezlü bir yardım isteğini temsil etmektedir. “Kavurucu soğuk” ise, insanın tüm iş ve faziletlerini anlamsız kılacak bir şekilde İlâhî Kanun’a uymamayı ve ona inançtaki eksikliği ifade eder. Allah bu misâlde şu dersi öğretir: Hava, tahılların yetişmesi için yararlı olabildiği gibi, eğer içinde kavurucu soğuk varsa, zararlı olup onları yok da edebilir. Aynı şekilde sadaka verip yardım etmek de, âhirette toplanacak olan hesabın çoğalmasına yardım ettiği gibi, eğer küfürle zehirlenmişse aynı ürünü mahvedebilir de. Allah hem insanın, hem onun sahip olduğu servetin ve hem de onun etkinlikte bulunduğu alanın hâkimidir. Eğer Allah’ın kulu, Rabbinin hâkimliğini kabul etmez veya kanunsuz olarak tapınma nesneleri bulup, O’nun nimetlerini tüketmede, O’nun kanunlarını çiğnerse, suçlu olacaktır. Aksine bu harcamaları için cezalandırılacaktır. Böyle bir insanın verdiği sadaka, efendisinin hazinesinden bir miktar para çalıp, onu, efendisinin istemediği şekilde harcayan kölenin verdiği sadakaya benzer.

92. Burada Allah, Müslümanları, Medîne’nin çevresinde yaşayan Yahudilerin münâfikça tavırlarına karşı uyarıyor. Evs ve Hazrec kabileleri eskiden beri onlarla dostça ilişkiler içindeydiler ve İslâm’ı kabul ettikten sonra bile bu samimi tutumlarına devam ettiler. Bunun aksine Hz. Peygamber’e (s.a.v.) ve getirdiklerine düşman olan Yahudiler, yeni harekete katılan hiç kimseye dostluk göstermediler. Yine de dışta Ensâr’a dostmuş gibi göründüler; fakat gerçekte, onların en azılı düşmanı idiler. Onlar bu dış görünüşteki dostluktan yararlanarak Müslüman topluluğunda ayrılık ve karışıklık yaratmaya uğraşıyorlardı. Aynı zamanda Müslüman topluluğun sırlarını öğrenip, düşmanlara açıklamayı da ihmal etmiyorlardı. Bu nedenle Allah, Müslümanları, bu tip insanlara güvenmemeleri için uyarıyor.

هَآأَنْتُمْ أَوَّلَآءِ تُحِبُّونَهُمْ وَلَا يُحِبُّونَكُمْ وَتُؤْمِنُونَ بِالْكِتَابِ كُلِّهِ
وَإِذَا لَقَوُكُمْ قَالُوا ءَامَنَّا وَإِذَا خَلَوْا عَضُوا عَلَیْكُمْ الْأَنَامِلَ مِنْ
الْغِیْظِ قُلْ مُوتُوا بِغِیْظِكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿١١٩﴾ إِنْ
تَمَسَّسْكُمْ حَسَنَةً تَسْؤُهُمْ وَإِنْ تُصِيبْكُمْ سَيِّئَةٌ يَفْرَحُوا بِهَا وَإِنْ
تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا لَا يَضُرُّكُمْ كَيْدُهُمْ شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ

مُحِيطٌ ﴿١٢٠﴾

- 119 Sizler, işte böylesiniz: onları seversiniz, oysa onlar sizi sevmezler.⁹³ Siz Kitabın tümüne inanırsınız. Onlar sizinle karşılaştıklarında “inandık” derler, kendi başlarına kaldıklarında ise, size karşı olan kin ve öfkelerinden dolayı parmak uçlarını ısırırlar. De ki: “Kin ve öfkenizle ölün.” Şüphesiz Allah, sinelerin özünde saklı duranı bilir.
- 120 Size bir iyilik dokununca onları tasalandırır, size bir kötülük isabet edince ise onunla sevinirler. Eğer siz sabreder ve sakınırsanız, onların ‘hileli düzenleri’ size hiçbir zarar veremez. Şüphesiz Allah, yapmakta olduklarını kuşatandır.

AÇIKLAMA

93. Yani, “Siz kendi kitabınızın yanı sıra onların kitabına da inandığınız halde, onlar sizin kitabınız Kur’ân’ı reddediyorlar ve buna rağmen yine de sizi suçluyorlar. Onların sizden şikâyet etmelerine hiçbir neden yoktur; aksine siz, Kitabınıza inanmadıkları için onlardan şikâyetçi olmalısınız.”

وَإِذْ غَدَوْتَ مِنْ أَهْلِكَ تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنِينَ مَقْعِدَ لِلْقِتَالِ
وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٢١﴾

121 Hani sen,⁹⁴ mü'minleri savaşmak için elverişli yerlere yerleştirmek için evinden erkenden ayrılmıştın. Allah işitendir, bilendir.

AÇIKLAMA

94. Buradan itibaren, Uhud Savaşı'ndan sonra nâzil olan dördüncü bölüm başlar. Bu bölüm, mü'minlere sabır gösterip Allah'tan korktukları sürece, düşmanlarının tuzaklarının kendilerine hiçbir zarar veremeyeceğini bildiren bir tavsiye ile biten bir önceki bölüme, çok güzel bir şekilde bağlanmıştır. Bu bölüm aynı temanın devamı niteliğindedir; çünkü Uhud'daki yenilgi, sabırsızlık ve Allah korkusunun azlığı nedeniyle yaşanmıştı.

Verilmek istenen derslerin ortaya konabilmesi için savaşın önemli olaylarının bir özeti sunulduğundan, bu olayların arka planını göz önünde bulundurmak yararlı olacaktır. Çünkü bu bölümde olayların ayrıntılarına girilmeden, sadece önemli noktalarına değinilmiştir.

Hicrî 3. yılda Şevval ayının başlarında, Kureyş 3.000 kişilik bir orduyla Medîne'ye saldırdı. Müslümanlardan hem sayıca fazlaydılar, hem de daha iyi silahlanmışlardı. Bunun yanı sıra, hepsi de Bedir'deki yenilginin öcünü alma arzusuyla yanıp tutuşuyordu. Hz. Peygamber (s.a.v) ve sahâbeden tecrübeli olanlar, Medîne'yi duvarların içinde savunma taraftaydılar. Fakat Bedir Savaşı'na katılamayan gençler şehid olma isteği ile o denli dolu idiler ki, düşmanı karşılama fikri üzerinde duruyorlardı. Onların bu ısrarı üzerine Hz. Peygamber (s.a.v) şehrin dışına çıkmaya karar verdi. Bunun üzerine 1.000 kişilik ordu ile yola çıktı; fakat Şavt'da, münâfıkların lideri Abdullah İbn Übey, 300 kişiyle birlikte ordu saflarından çekildi. Doğal olarak onun bu ihâneti Müslüman askerler arasında karışıklığa yol açtı. O kadar ki Benî Harise ve Benî Seleme kabileleri cesaretlerini kaybettiler ve kararsızlık içinde geri dönmeyi düşünmeye başladılar. Fakat azim sahibi sahâbeler sayesinde bu düşünceden kurtuldular.

Hız. Peygamber (s.a.v), Abdullah İbn Übey'in ayrılışından sonra kalan 700 kişiyle Uhud Dağı'na doğru yola çıktı. Bu dağ, Medine'den takriben 4 mil uzaktadır. Adamlarını, Uhud Dağı arkalarına, Kureyş ordusu karşısına gelecek şekilde düzenledi. Böylece saldırıya müsait bir tek geçit kalıyordu. Hız. Peygamber (s.a.v.) oraya da Hız. Abdullah İbn Cübeyr'in (r.a) kumandasında 50 okçu yerleştirdi ve onlara şöyle dedi: "Düşmanlardan hiçbirinin bize yaklaşmasına izin vermeyin ve hiçbir şekilde yerinizden ayrılmayın. Kuşların etlerimizi gagaladığını görseniz bile, sakın yerlerinizi terk etmeyin."

Savaşın başlangıcında İslâm ordusu üstün durumdaydı ve düşman ordusunu bozguna uğratmayı başarmıştı. Fakat onlar, bu başarılı başlangıcı sonuca bağlayıp zafere ulaşmak yerine, mal hırsıyla gözleri dönmüş bir şekilde ganimet toplamaya başladılar. Geçidi koruyan okçular, arkadaşlarının kaçan düşmanı yağmaladıklarını görünce, ganimet toplayanlara katılmak üzere yerlerini terk ettiler. Hız. Abdullah İbn Cübeyr (r.a), boş yere onları vazgeçirmek için Hız. Peygamber'in (s.a.v.) kesin emrini hatırlattı. Sadece birkaç kişi onu dinledi. Düşman süvarilerine kumanda eden Hâlid İbn Velîd bu fırsattan tam anlamıyla yararlandı. Dağın çevresini dolaşarak geçitten geçti ve Müslümanlara arkadan saldırdı. Hız. Abdullah İbn Cübeyr (r.a.), yanında kalan birkaç kişi ile birlikte onları durdurmak için elinden geleni yaptı. Fakat Hâlid İbn Velîd ganimet toplamaya koyulan mü'minlere ansızın saldırdı. Mü'minler arkadan gelen bu saldırıya o kadar şaşırmışlardı ki, geri dönüp kaçmaya başladılar. Fakat ne yazık ki, önlerinden de Mekke ordusu geri dönüp saldırıya başlamıştı. Bu durum, savaşın Müslümanların aleyhine dönmesine neden oldu. Savaş alanında hâlâ sabırla savaşan cesur Müslümanlar da vardı. Fakat o sırada Hız. Peygamber'in (s.a.v.) şehid olduğu söylentisi yayılmaya başladı. Sahâbe bu söylentiden o denli etkilenmişti ki, savaş alanında sebat edenler bile cesaretlerini kaybettiler ve O'nun yanında sadece bir düzine kadar fedâkâr Müslüman kaldı. Sahâbe Hız. Peygamber'in (s.a.v.) yaralanmasına rağmen hâlâ yaşadığı haberini aldığı anda, bu söylenti nerede ise gerçekleşecekti. O'nun yaşadığı haberini alınca tekrar etrafında toplandılar ve dağın emin bir yerine çekildiler.

Bu arada vuku bulan acâyib bir olayı belirtmekte yarar var: Kureyş ordusu bu fırsattan tam anlamıyla yararlanamadı; aksine Mekke'ye geri döndü. Bu çok garipti; çünkü eğer onlar kazandıkları zaferi sonuna kadar götürselerdi, önlerine hiçbir engel çıkmazdı. Müslümanlar o kadar perişan olmuşlardı ki, onlara karşı koymaları imkânsızdı.

إِذْ هَمَّتْ طَائِفَتَانِ مِنْكُمْ أَنْ تَفْشَلَا وَاللَّهُ
 وَلِيَهُمَا وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١٢٢﴾ وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ
 بِبَدْرٍ وَأَنْتُمْ أَذِلَّةٌ فَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٢٣﴾ إِذْ تَقُولُ
 لِلْمُؤْمِنِينَ أَلَنْ يَكْفِيَكُمْ أَنْ يُمِدَّكُمْ رَبُّكُمْ بِثَلَاثَةِ آلَافٍ مِنَ
 الْمَلَائِكَةِ مُنَزَّلِينَ ﴿١٢٤﴾ بَلَىٰ إِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا وَيَأْتُوكُم مِّنْ
 فَوْرِهِمْ هَذَا يُمِدِّدْكُمْ رَبُّكُمْ بِخَمْسَةِ آلَافٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ
 مُسَوِّمِينَ ﴿١٢٥﴾ وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَىٰ لَكُمْ وَلِتَطْمَئِنَّ قُلُوبُكُمْ
 بِهِ ۖ وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ﴿١٢٦﴾ لِيَقْطَعَ طَرَفًا
 مِّنَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَوْ يَكْبِتَهُمْ فَيَنْقَلِبُوا خَآئِبِينَ ﴿١٢٧﴾ لَيْسَ لَكَ مِنَ
 الْأَمْرِ شَيْءٌ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ يُعَذِّبُهُمْ فَإِنَّهُمْ ظَالِمُونَ ﴿١٢٨﴾ وَاللَّهُ
 مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ يَغْفِرُ لِمَن يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَن
 يَشَاءُ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٢٩﴾ يٰٓأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمُ
 أَضْعَافًا مُّضَاعَفَةً وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٣٠﴾

122 O zaman sizden iki grup, neredeyse, 'çözülüp geri çekilmek' istemişti.⁹⁵ Oysa Allah onların (velisi) yardımcısıydı. Artık mü'minler, yalnızca Allah'a tevekkül etmelidirler.

123 And olsun, siz güçsüz iken Allah size Bedir'de yardımıyla zafer verdi. Şu halde Allah'tan korkup sakının, O'na şükredebilesiniz.

- 124 Sen mü'minlere: "Rabbinizin, size meleklerden indirilmiş üç bin kişiyle yardım iletmesi size yetmez mi?" diyordun.⁹⁶
- 125 Evet, eğer sabrederseniz, korkup sakınırsanız ve onlar da aniden üstünüze çullanıverirlerse, Rabbiniz size meleklerden nişanlı beş bin kişiyle yardım ulaştıracaktır.
- 126 Allah bunu (yardımı) size ancak bir müjde olsun ve kalpleriniz bununla tatmin bulsun diye yaptı. 'Yardım ve zafer (nusret)' ancak üstün ve güçlü, hüküm ve hikmet sahibi olan Allah'ın katındandır.
- 127 (Ki bununla) Küfre sapanların ileri gelenlerini kessin (onları helâk etsin) ya da 'umutları suya düşmüşler olarak onları tepesi aşağı gertsin de geri dönüp gitsinler.'
- 128 (Allah'ın) onların tevbelerini kabul etmesi veya zâlimler olduklarından dolayı azablandırması işinden sana bir şey (sorumluluk ve görev) yoktur.
- 129 Göklerde ve yerde olanların tümü Allah'ındır. Kimi dilerse bağışlar, kimi dilerse azablandırır. Allah bağışlayandır, esirgeyendir.⁹⁷
- 130 Ey iman edenler! Faizi kat kat arttırılmış olarak yemeyin.⁹⁸ Ve Allah'tan korkup sakının; umulur ki kurtulursunuz.

AÇIKLAMA

95. Bu iki grup, münâfıkların lideri Abdullah İbn Übey 300 adamıyla ayrıldığında tereddüte düşen Benî Seleme ve Benî Hârise kabileleriydi.

96. Müslümanlar, 3.000 kişinin karşısına 1.000 kişiyle çıktıklarında, aralarından 300 kişinin de ayrılması sonucu moralleri bozuldu. Hz. Peygamber (s.a.v.), onları bu vaadle cesaretlendirdi.

97. Bu âyetler, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) savaş sırasında yaralandığında, düşmanlarına karşı söylediği lânete bir cevap niteliğindedir. Hz. Peygamber (s.a.v.) savaşta yaranınca, ister istemez düşmanlarının kötülüğü için duâ etmiş ve "Peygamberi yaralayan bir toplum nasıl hâlâ kurtuluş içinde olabilir?" demişti.

98. Uhud'daki yenilginin en önemli nedeni, Müslümanların servet gailisine düşmeleri olmuştu. Müslümanları ganimet toplama hırsı öyle bürümüştü ki, kazanmak üzere oldukları zaferi devam ettirmek yerine, ganimetleri toplamaya koyuldular. Hakim olan Allah'ın faize dikkat çekip yasaklamasının nedeni işte budur. Çünkü faizle borç para verenlerin, kendilerini, gece gündüz, kazanılmamış kârlarını arttırmaktan başka bir şey düşünmeyecek kadar kazanma hırsına kaptırdıkları, yaşanan bir gerçektir. Tabii ki bu, onların paraya karşı açgözlülüklerini daha da arttırır.

وَاتَّقُوا النَّارَ

الَّتِي أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ ﴿١٣١﴾ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ
تُرْحَمُونَ ﴿١٣٢﴾ ۝ وَسَارِعُوا إِلَى مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا
السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ ﴿١٣٣﴾ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ فِي
السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ وَالْكُتُمِينِ الْغَيْظِ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ ۗ وَاللَّهُ

يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٣٤﴾

- 131 Ve kâfirler için hazırlanmış olan ateşten sakının.
132 Allah'a ve Rasûlû'ne itâat edin ki merhamet olunasz.
133 Rabbinizden olan mağfirete ve eni, göklerle yer kadar olan cennete (kavuşmak için) yarışın; o, muttakiler için hazırlanmıştır.
134 Onlar, bollukta da, darlıkta da infâk edenler, öfkelerini yenenler ve insanlar(daki hakların)dan bağışlama ile (vaz)geçenlerdir. Allah, iyilik yapanları sever.⁹⁹

AÇIKLAMA

99. Faizin ihdâs edilmesi, faiz alanlarda açgözlülük, hırs, cimrilik ve bencillik; faiz ödemek zorunda olanlarda ise nefret, kızgınlık, düşmanlık ve kıskançlık duyguları yaratır. İşte bu kötü duygular, Uhud'daki yenilgide belli bir ölçüde rol oynamışlardı. Bu nedenle Allah faizi yasakladı ve haram kıldı; onun aksine infâkı emretti. Cennet'in faizle borç para veren açgözlüler için değil, infâk eden ve cömertçe harcayanlar için hazırlandığı aşikârdır. (Bkz. Bakara an: 320).

وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا
 أَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللَّهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ وَمَنْ يَغْفِرِ اللَّهُ ذُنُوبَهُ إِلَّا
 اللَّهُ وَلَمْ يُصِرُّوا عَلَى مَا فَعَلُوا وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿١٣٥﴾ أُولَٰئِكَ
 جَزَاؤُهُمْ مَغْفِرَةٌ مِّن رَّبِّهِمْ وَجَنَّاتٌ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ
 خَالِدِينَ فِيهَا وَنِعْمَ أَجْرُ الْعَامِلِينَ ﴿١٣٦﴾ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِكُمْ سُنَنٌ
 فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكْذِبِينَ ﴿١٣٧﴾
 هَٰذَا بَيَانٌ لِّلنَّاسِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةٌ لِّلْمُتَّقِينَ ﴿١٣٨﴾ وَلَا تَهِنُوا وَلَا
 تَحْزَنُوا وَأَنْتُمْ الْأَعْلَوْنَ إِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِينَ ﴿١٣٩﴾

- 135 Ve ‘çirkin bir hayasızlık’ işledikleri ya da nefslerine zulmettikleri zaman, Allah’ı hatırlayıp hemen günahlarından dolayı bağışlanma isteyenlerdir. Allah’tan başka günahları bağışlayan kimdir? Bir de onlar yaptıkları üzerinde bildikleri halde ısrarla durmayanlardır.
- 136 İşte bunların karşılığı, Rablerinden bağışlanma ve içinde ebedî kalacakları altından ırmaklar akan cennetlerdir. (Böyle) yapıp edenlere ne güzel bir karşılık (ecir var.)
- 137 Gerçek şu ki, sizden önce nice sünnetler gelip geçmiştir. Bundan dolayı yeryüzünde gezip dolaşın da yalanlayanların uğradıkları sonuç nasıl oldu bir görün.
- 138 Bu (Kur’ân), insanlar için bir beyan, sakınanlar için de bir hidâyet ve öğüttür.
- 139 Gevşemeyin, üzülmeyin; eğer (gerçekten) iman etmişseniz en üstün olan sizlersiniz.

إِنْ يَمَسُّكُمْ قَرْحٌ

فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِّثْلُهُ ۚ وَتِلْكَ الْأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ
وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَيَتَّخِذَ مِنْكُمْ شُهَدَاءَ ۚ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ
الظَّالِمِينَ ﴿١٤٠﴾ وَلِيُمَحِّصَ اللَّهُ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَيَمْحَقَ
الْكَافِرِينَ ﴿١٤١﴾ أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ
جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَيَعْلَمَ الصَّادِرِينَ ﴿١٤٢﴾ وَلَقَدْ كُنْتُمْ تَمَنَّوْنَ الْمَوْتَ
مِنْ قَبْلِ أَنْ تَلْقَوْهُ فَقَدْ رَأَيْتُمُوهُ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ ﴿١٤٣﴾ وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا
رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَإِنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ
عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ ۚ وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلَىٰ عَقْبَيْهِ فَلَنْ يَضُرَّ اللَّهَ شَيْئًا
وَسَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ ﴿١٤٤﴾

- 140 Eğer bir yara aldıysanız, o kavme de benzeri bir yara değmiştir.¹⁰⁰ O günleri; biz onları insanlar arasında devrettirip dururuz. Bu, Allah'ın iman edenleri belirtip ayırması ve sizden şahidler (veya şehidler) edinmesi içindir.¹⁰¹ Allah, zulmedenleri sevmez;
- 141 (Yine bu) Allah'ın, iman edenleri arındırması ve küfre sapanları yok etmesi içindir.
- 142 Yoksa siz, Allah, içinizden cihâd edenleri belirtip ayırt etmeden ve sabredenleri de belirtip ayırt etmeden cennete gireceğinizi mi sandınız?
- 143 And olsun, siz onunla karşılaşmadan önce ölümü temenni ediyordunuz. İşte onu gördünüz, ama bakıp duruyorsunuz.¹⁰²
- 144 Muhammed, yalnızca bir peygamberdir. Ondan önce nice peygamberler gelip geçmiştir. Şimdi O ölürse ya da öldürülürse, siz topuklarınız üzerinde gerisin geriye mi döneceksiniz?¹⁰³ İki topuğu üze-

rinde gerisin geri dönen kimse, Allah'a kesinlikle zarar veremez. Allah, şükredenleri pek yakında ödüllendirecektir.

AÇIKLAMA

100. Allah, Bedir Savaşı'ndaki zaferi hatırlatarak Müslümanlara cesaret veriyor ve "Bedir'deki bozgun nedeniyle kâfirler cesaretlerini yitirmediklerine göre, siz iman edenler, Uhud'daki bozgun için neden cesaretinizi kaybediyorsunuz?" diyor.

101. Arapça orijinal metin aşağıdaki iki anlama da gelebilir: "Allah bazılarınıza şehidlik şerefini vermek istedi" veya "Allah mü'minleri münâfıklardan ayırt etmek istedi: Böylece Müslüman topluluğuna verilen görevi yerine getirmeye yaraşır kişileri, yani Hakk'ın gerçek şahidleri, diğerlerinden ayırt edilmiş oluyordu."

102. Bu şehid olma arzusuyla, Hz. Peygamber'i (s.a.v.) kendi isteği-ne rağmen, Medîne dışına çıkıp düşmanla çarpışmaya razı eden kişileri kastetmektedir.

103. Bu, Uhud Savaşı'nda Müslümanlarla birlikte yer alan münâfıkların zararlı konuşmalarına bir cevap niteliğindedir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) öldürüldüğü söylentisi yayılınca, gerçek mü'minler tabii olarak cesaretlerini kaybettiler; fakat münâfıklar şöyle demeye başladılar: "Abdullah İbn Übey'e gidelim ve bizim için Ebû Süfyan'dan aman dilemesini rica edelim." Daha küstah olanları ise; "Eğer Muhammed gerçek bir peygamber olsaydı öldürülmezdi. Atalarımızın dinine dönsek daha iyi olur" diyecek kadar ileri gittiler. Allah böyle düşünenleri azarlar ve şöyle der: "Muhammed bir peygamberdir ve O'ndan önce gelen diğer peygamberler gibi ölümlüdür. Bu nedenle eğer sizin İslâm'a bağlılığınız Muhammed'in şahsına bağlıysa ve eğer O'nun ölümüyle tekrar küfre dönecekseniz, Allah'ın dininin size ihtiyacı yoktur."

Bu âyet, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) diğer bütün peygamberler gibi ölümlü olduğunu vurgulamak için nâzil olmuştur. Bir kaynağa göre, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) öldüğü sabah, Hz. Ebû Bekir (r.a) Medîne'de mes-cide girdiğinde bütün insanları şaşkın ve Hz. Ömer'i (r.a) de, O'nun öldüğünden bahsetmenin günah olduğunu söyler bir halde buldu. Hz. Ebû Bekir (r.a) gitti ve olayın gerçek olup olmadığını araştırdı; tekrar mescide gelerek: "Bakın! Kim Muhammed'e (s.a.v.) tapıyor idiyse, Muhammed (s.a.v.) öldü; kim de Allah'a tapıyor idiyse, Allah diridir ve ölmez" diye bağırdı. Daha sonra bu âyeti okudu. Sanki insanlar o zamana kadar hiç böyle bir âyetin nâzil olduğunu bilmiyorlardı.

وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تَمُوتَ إِلَّا بِإِذْنِ

اللَّهِ كَتَبْنَا مُوَجَّلًا وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَمَنْ يُرِدْ
ثَوَابَ الْآخِرَةِ نُؤْتِهِ مِنْهَا وَسَنَجْزِي الشَّاكِرِينَ ﴿١٤٥﴾ وَكَأَيِّن مِّن
نَّبِيٍّ قَتَلَ مَعَهُ رِبِّيُّونَ كَثِيرٌ فَمَا وَهَنُوا لِمَا أَصَابَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ
وَمَا ضَعُفُوا وَمَا اسْتَكَانُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ ﴿١٤٦﴾ وَمَا كَانَ
قَوْلُهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَإِسْرَافَنَا فِي أَمْرِنَا
وَتَبَّتْ أَقْدَامَنَا وَانْصَرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿١٤٧﴾ فَآتَاهُمُ اللَّهُ
ثَوَابَ الدُّنْيَا وَحُسْنَ ثَوَابِ الْآخِرَةِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٤٨﴾

- 145 Allah'ın izni olmaksızın hiçbir nefis için ölmek yoktur. O, süresi belirtilmiş bir yazıdır.¹⁰⁴ Kim dünyanın yararını (sevabını) isterse ona ondan veririz; kim de âhiret sevabını isterse, ona da ondan veririz.¹⁰⁵ Biz şükredenleri pek yakında ödüllendireceğiz.¹⁰⁶
- 146 Nice peygamberle birlikte birçok Rabbânî (bilgin)ler savaşa girdiler de, Allah yolunda kendilerine isabet eden (güçlük ve mihnet)den dolayı ne gevşeklik gösterdiler, ne de boyun eğdiler.¹⁰⁷ Allah, sabır gösterenleri sever.
- 147 Onların söyledikleri: “Rabbimiz, günahlarımızı ve işimizdeki aşırılıklarımızı bağışla, ayaklarımızı (bastıkları yerde) sağlamlaştıır ve bize kâfirler topluluğuna karşı yardım et.” demelerinden başka bir şey değildi.
- 148 Böylece Allah, dünya sevabını da, âhiret sevabının güzelliğini de onlara verdi. Allah iyilikte bulunanları sever.

AÇIKLAMA

104. Burada Müslümanlara ölüm korkusundan kaçmanın anlamsız olduğu öğütleniyor. Çünkü hiç kimse Allah'ın belirlediği zamandan bir dakika bile önce veya belirlenen zamandan bir dakika bile fazla yaşayamaz. Bu nedenle insanın dikkat etmesi gereken konu, ölümden nasıl kaçılacağı değil, bu dünyada kendisine verilen zamanı nasıl en iyi bir şekilde değerlendirebileceği olmalıdır. Önemli olan nokta şudur: İnsan kendisine verilen zamanı bu dünya hayatı için mi, yoksa ölümden sonraki hayat için mi harcayacaktır?

105. Sevap nedir? Sevap, bir amelin karşılığıdır. Dünyadaki sevap ile insanın amellerinin karşılığını dünyada elde etmesi; âhiretteki sevap ile de, bu dünyadaki amellerinin karşılığını âhirette sürekli bulması kastedilmektedir. Yapılan her işin sonucu, yapan kişiyi kaçınılmaz bir şekilde takip ettiği için, İslâmî hayat görüşünde en önemli nokta, hayat için sarfedilen çabaların bu dünyanın geçici zevk ve çıkarları uğruna mı, yoksa âhiretin son bulmayan zevkleri uğruna mı harcandığı konusudur. Bu soruya verilen cevap, kişinin iyi veya kötü olma konusundaki ahlâkî tutumunu belirler.

106. “Şükreden kullar”, an: 105’de ortaya konulan soruya doğru cevabı verdikleri için Allah’ın mükâfâtını kazanan kimselerdir. Allah, onlara bu dünyanın sınırlı hayatının ötesinde sonsuz ve sınırsız bir hayatın var olduğunu ve bu dünyada yapılanların karşılığının, sadece bu dünya ile sınırlı olmayıp, kişiyi âhirete kadar takip ettiğini bildirmişti. Bu nedenle, Allah’ın öbür dünyada iyi amellerin karşılığını vereceği sözüne güvenen ve sonuçlarının bu dünyada ortaya çıkıp çıkmamasına veya sonucunun olumsuz olmasına aldırmaksızın bu amelleri işlemeye devam eden kişi, gerçekten şükreden bir kuldur. Diğer taraftan zamanlarını, paralarını ve enerjilerini bu dünyada “olumlu” bir sonuç oluşturması tahmin edilmeyen hiçbir şeye harcamayan kimseler ise, şükretmeyen, nankör kullardır. Onlar şükretmezler; çünkü onlar, Allah’ın, bu dünyada yapılanların âhirette karşılığının verileceğini bildiren sözünü doğru değerlendirmemişlerdir.

107. Yani, “Onlar, sayıca düşmanlarından az ve techizât yönünden zayıf olmalarına rağmen, bâtila tapanlara boyun eğmemişlerdir.”

يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِن تَطِيعُوا الَّذِينَ كَفَرُوا يُرْذُوكُمْ عَلَىٰ
 أَعْقَبِكُمْ فَتَنْقَلِبُوا خَاسِرِينَ ﴿١٤٩﴾ بَلِ اللَّهُ مَوْلَاكُمْ وَهُوَ خَيْرُ
 النَّاصِرِينَ ﴿١٥٠﴾ سَنُلْقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ بِمَا
 أَشْرَكُوا بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزَّلْ بِهِ سُلْطَانًا وَمَأْوَهُمُ النَّارُ وَبِئْسَ
 مَوْئِلُ الظَّالِمِينَ ﴿١٥١﴾

- 149 Ey iman edenler! Eğer küfre sapanlara itâat ederseniz, sizi topuk-
 larınız üzerinde gerisin geri çevirirler,¹⁰⁸ böylece büyük hüsrâna
 uğrayanlara dönersiniz.
- 150 Hayır; sizin mevlânız Allah'tır. O, yardım edenlerin en hayırlısıdır.
- 151 Kendisi hakkında hiçbir isbatlı delil indirmedeği şeyi Allah'a ortak
 koştuklarından dolayı küfredenlerin kalplerine korku salacağız.
 Onların barınma yerleri ateştir. Zâlimlerin konaklama yeri ne kö-
 tüdür.

AÇIKLAMA

108. "Onlar sizi, henüz kurtulduğunuz küfür durumuna tekrar geri
 döndüreceklerdir". Bu uyarı tam zamanında yapılmıştı; çünkü Uhud ye-
 nilgisinden sonra münâfıklar ve Yahudiler, Müslümanları inançlarından
 döndürmeye çalıştılar. Yaptıkları yanlış mantıkî değerlendirme şu şekil-
 de idi: "Eğer Muhammed (s.a.v.) gerçekten peygamber olsaydı, bir yenil-
 gi yaşanmazdı. Buradan da anlaşıldığı üzere O, bir gün yenen, öbür gün
 de yenilen normal bir insandır. Allah'ın O'na yardım ve zafer vaad etti-
 ği sadece bir propagandadan ibarettir."

وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللَّهُ وَعْدَهُ إِذْ تَحُسُونَهُمْ
يَاذُنِهِ^{١٠٨} حَتَّىٰ إِذَا فَسِلْتُمْ وَتَنَزَّعْتُمْ فِي الْأَمْرِ وَعَصَيْتُمْ مِمَّا بَعْدَ مَا
أَرْسَلْنَاكُمْ مِمَّا تَحِبُّونَ^{١٠٩} مِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الدُّنْيَا وَمِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ
الْآخِرَةَ ثُمَّ صَرَفْنَا عَنْهُمْ لِبَاسَهُمْ^{١١٠} وَلَقَدْ عَفَا عَنْكُمْ وَاللَّهُ ذُو
فَضْلٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ ﴿١١١﴾

- 152 And olsun, Allah size verdiği sözünde sâdık kaldı; siz O'nun izniyle onları kırıp geçiriyordunuz. Öyle ki sevdiğiniz (zafer)^{108/a} size gösterdikten sonra, siz yılgınlık gösterdiniz, isyan ettiniz ve emir hakkında çekiştiniz. Sizden kiminiz dünyayı istiyor, kiminiz de âhireti istiyordu. Sonra (Allah) denemek için sizi ondan çevirdi. Ama (yine de) sizi bağışladı.¹⁰⁹ Allah mü'minlere karşı fazl (ve ih-sân) sahibi olandır.

AÇIKLAMA

108/a. Bu, okçuların durumuna işaret ediyor. Ganimet toplamaları yasaklandığında, onlar liderleriyle tartışıp O'na karşı geldiler ve yerlerinden ayrılarak savaşın Müslümanların aleyhine dönmesine neden oldular.

109. Yani, “Sizin bu kaçışınız, eğer Allah sizi affetmeseydi, toptan helâk olmanıza yol açabilirdi. Allah'ın merhameti ve yardımı sayesinde bu kötü sonuçtan kurtuldunuz; çünkü Kureyşliler zaferi kazanmış olmaları-na rağmen, hiçbir neden yokken geri dönüp gittiler.”

إِذْ تَضَعِدُونَ وَلَا تَلُورُونَ عَلَى أَحَدٍ

وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ فِي أَخْرَانِكُمْ فَاتَّبِعْكُمْ عَمَّا بَغِمَ لَكُمْ لَا تَحْزَنُوا
 عَلَى مَا فَاتَكُمْ وَلَا مَا أَصَابَكُمْ ۗ وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٥٧﴾ ثُمَّ
 أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ بَعْدِ الْغَمِّ أَمْنَةً نَوَاسًا يَغْشَى طَآئِفَةً مِنْكُمْ
 وَطَآئِفَةٌ قَدْ أَهَمَّتْهُمْ أَنْفُسُهُمْ يَظُنُّونَ بِاللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ
 الْجَاهِلِيَّةِ يَقُولُونَ هَلْ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ مِنْ شَيْءٍ ۗ قُلْ إِنْ الْأَمْرُ كُلُّهُ
 لِلَّهِ يُخْفُونَ فِي أَنْفُسِهِمْ مَا لَا يُبْدُونَ لَكَ يَقُولُونَ لَوْ كَانَ لَنَا مِنَ
 الْأَمْرِ شَيْءٌ مَّا قُتِلْنَا هَاهُنَا قُلْ لَوْ كُنْتُمْ فِي بُيُوتِكُمْ لَبَرَزَ الَّذِينَ
 كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقَتْلُ إِلَى مَضَاجِعِهِمْ وَلِيَبْتَلِيَ اللَّهُ مَا فِي
 صُدُورِكُمْ وَلِيُمَحِّصَ مَا فِي قُلُوبِكُمْ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ
 الصُّدُورِ ﴿١٥٨﴾ إِنَّ الَّذِينَ تَوَلَّوْا مِنْكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ إِنَّمَا
 اسْتَزَلَّهُمُ الشَّيْطَانُ بِبَعْضِ مَا كَسَبُوا وَلَقَدْ عَفَا اللَّهُ عَنْهُمْ ۗ إِنَّ اللَّهَ

غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿١٥٩﴾

- 153 Siz o zaman durmaksızın uzaklaşıyor, kimseye dönüp bakmıyordunuz. Peygamber de sürekli sizi arkadan çağırıyordu.¹¹⁰ (Allah) Elinizden kaçırdıklarınıza ve size isabet edene üzülmemeniz için sizi kederden kedere uğrattı.¹¹¹ Allah, yaptıklarınızdan haberi olandır.
- 154 Sonra kederin ardından üzerinize bir güvenlik (duygusu) indirdi, bir uyuklama ki,¹¹² içinizden bir grubu sarıveriyordu. Bir grup da, canları derdine düşmüştü; Allah'a karşı haksız yere câhiliye zannıyla zanlara kapılarak "Bu işten bize ne var ki?" diyorlardı. De ki: "Şüphesiz işin tümü Allah'ındır." Onlar, sana açıklamadıkları şeyi içlerinde gizli tutuyorlar, "Bu işten bize bir şey olsaydı, biz burada öldürülmezdik" diyorlar. De ki: "Eğer evlerinizde de olsaydınız, üzerlerine öldürülmesi yazılmış olanlar, yine devrilecekleri yerlere gidecekti. (Bunu) Allah, sinelerinizdekini denemek ve kalplerinizde olanı arındırmak için (yaptı). Allah, sinelerin özünde saklı duranı bilendir."
- 155 İki topluluğun karşı karşıya geldikleri gün, sizden geri dönenleri, kazandıkları bazı şeyler dolayısıyla şeytan onların ayağını kaydırmak istemişti. Ama andolsun ki, Allah onları affetti. Şüphesiz Allah, bağışlayandır, yumuşak olandır.

AÇIKLAMA

110. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) cesareti ve sabrı, düşmanın hem önden, hem de arkadan saldırmasıyla ortaya çıkan karışıklığın apaçık bir felâkete dönüşmesini önledi. Bazı Müslümanlar Medîne tarafına, bazıları da Uhud'a doğru kaçışırken, Hz. Peygamber (s.a.v.) olduğu yerde kaldı ve imtihanı başarıyla geçen birkaç arkadaşıyla birlikte mevkiini korudu. O sırada kaçanlara şöyle bağıırıyordu: "Ey Allah'ın kulları! Bana gelin."

111. Zaferin yenilgiye dönüşmesi, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şehid olduğu söylentisinin yayılması, ashâbdan birçoğunun şehid olması, yaralıların acıklı durumu, vatanlarının tehlikede oluşu ve Medîne'nin toplam nüfusundan bile fazla olan Kureyş ordusunun şehre girip yağma edeceği korkusu gibi kaygılar, üzüntünün artmasına neden olmuştu.

112. Bu, savaşta cesaretlerin kaybetmeyen Müslümanlara bir yardım ve destektir. Bu kimseler öyle bir güven duygusu yaşamışlardı ki, acı içinde olmalarına rağmen kendilerini emin hissediyorlardı. Savaşta rol alan Hz. Ebû Talha (r.a), kendilerini, kılıçlarını ellerinden bırakacak kadar güven içinde ve emin hissettiklerini anlatmıştır.

يَتَأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ كَفَرُوا
وَقَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ إِذَا ضَرَبُوا فِي الْأَرْضِ أَوْ كَانُوا غُزًى لَوْ كَانُوا
عِنْدَنَا مَا مَاتُوا وَمَا قُتِلُوا لِيَجْعَلَ اللَّهُ ذَٰلِكَ حَسْرَةً فِي قُلُوبِهِمْ
وَاللَّهُ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿١٥٦﴾ وَلَئِنْ قُتِلْتُمْ فِي
سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ مُتُّمْ لَمَغْفِرَةٌ مِّنَ اللَّهِ وَرَحْمَةٌ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ ﴿١٥٧﴾
وَلَئِنْ مُّتُّمْ أَوْ قُتِلْتُمْ لَإِلَى اللَّهِ تُحْشَرُونَ ﴿١٥٨﴾ فَبِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ
لِنتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ
فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ
فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ ﴿١٥٩﴾ إِنْ يَنْصُرْكُمُ اللَّهُ
فَلَا غَالِبَ لَكُمْ وَإِنْ يَخْذَلْكُمْ فَمَنْ ذَا الَّذِي يَنْصُرُكُمْ مِّنْ بَعْدِهِ
وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١٦٠﴾ وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَغُلَّ وَمَنْ
يَغُلَّ يَأْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ الْقِيَمَةِ ثُمَّ تُوَفَّى كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ
وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١٦١﴾

156 Ey iman edenler! Küfre sapanlar ile yeryüzünde gezip dolaşırken veya savaşta bulundukları sırada (ölen) kardeşleri için: “Yanımızda olsalardı, ölmezlerdi, öldürülmezlerdi” diyenler gibi olmayın. Allah, bunu¹¹³ onların kalplerinde onulmaz bir hasret olarak kıldı. Dirilten ve öldüren Allah’tır. Allah, yapmakta olduklarınızı görendir.

- 157 And olsun, eğer Allah yolunda öldürülür ya da ölürseniz, Allah'tan olan bir bağışlanma ve rahmet, onların bütün toplamakta olduklarından daha hayırlıdır.
- 158 And olsun; ölmeniz de, öldürülmeniz de şüphesiz Allah'a (varıp) toplanacaksınız.
- 159 Allah'tan bir rahmet dolasıyla, onlara yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar çevrenden dağılır giderlerdi. Öyleyse onları bağışla, onlar için bağışlanma dile ve iş konusunda onlarla müşâvere et. Eğer azmedersen, artık Allah'a tevekkül et. Şüphesiz Allah, tevekkül edenleri sever.
- 160 Eğer Allah size yardım ederse, artık sizi yenilgiye uğratacak yoktur ve eğer sizi 'yapayalnız ve yardımsız' bırakacak olursa, ondan sonra size yardım edecek kimdir? Öyleyse mü'minler, yalnızca Allah'a tevekkül etsinler.
- 161 Hiçbir peygambere, emanete ihânet yaraşmaz.¹¹⁴ Kim ihânet ederse, kıyâmet günü ihânet ettiğiyle gelir. Sonra her nefis ne kazandıysa, (ona) eksiksiz olarak ödenir. Onlar haksızlığa uğratılmazlar.

AÇIKLAMA

113. Bunlar, onların hatalı düşüncelerinin sonucu olan üzüntü ve kurntular. Allah'ın iradesinden kaçamayacağı bir gerçektir. Bu tür kurntular sadece, Allah'a değil, kendi plan ve programlarına güvenen kimselerin kalbinde keder ve acı yaratır. Bununla birlikte çabaları başarısızlıkla sonuçlandığında ellerini büküp yine de "Of! Şöyle şöyle yapılırdı, şu şu sonuçlar elde edilebilirdi" derler.

114. Bu, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ganimetleri dağıtırken adil davranıp davranmadığı konusunda okçuların zihninde uyanan şüphelere bir cevap niteliğindedir. Okçular diğer arkadaşlarının ganimetleri toplama-ya başladığını görünce, kendileri toplama işinde rol almadıkları için dağıtımda, toplayanlardan daha az ganimet almaktan korktular. Yerlerinden aniden ayrılmaya kalkışmalarının nedeni işte buydu. Daha sonraları bazı özürler öne sürmeye çalıştılar, ama bu özürler kabul edilmedi. O zaman Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle dedi: "Aslında siz bana güvenmediniz. Size adâletli davranmayacağımı ve gerçek hakkınız olan payı vermeyeceğimi düşündünüz." Bu âyetle Allah, Allah'ın Peygamberi (s.a.v.) hakkında bu tip yanlış düşüncelere kapılmayı sorguluyor ve şöyle diyor: "Siz kendi çıkarlarınızın, Allah'ın Peygamberi elinde güven içinde olduğundan nasıl şüphe ediyorsunuz? Allah'ın Rasûlü'nün kendine emanet edilen serveti adâletsizce dağıtacağını nasıl düşünebilirsiniz?"

أَفَمِنْ أَتَّبَعَ رِضْوَانِ اللَّهِ كَمَنْ بَاءَ بِسَخَطِ
 مِنْ اللَّهِ وَمَا وَهُ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿١٦٢﴾ هُمْ دَرَجَتٌ عِنْدَ اللَّهِ
 وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿١٦٣﴾ لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ
 فِيهِمْ رَسُولًا مِنْ أَنْفُسِهِمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ
 وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ
 مُبِينٍ ﴿١٦٤﴾ أَوَلَمَّْا أَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةٌ قَدْ أَصَبْتُمْ مِثْلَيْهَا قُلْتُمْ أَنَّى
 هَذَا قُلْ هُوَ مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٦٥﴾
 وَمَا أَصَابَكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ فَبِإِذْنِ اللَّهِ وَلِيَعْلَمَ
 الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٦٦﴾ وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ نَافَقُوا وَقِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا قَاتِلُوا فِي
 سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ ادْفَعُوا قَالُوا لَوْ نَعْلَمُ قِتَالًا لَا تَبْعَنَكُمُ هُمْ لِلْكَفَرِ
 يَوْمَئِذٍ أَقْرَبُ مِنْهُمْ لِلْإِيمَنِ يَقُولُونَ بِأَفْوَهِهِمْ مَا لَيْسَ فِي
 قُلُوبِهِمْ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يَكْتُمُونَ ﴿١٦٧﴾

- 162 Allah'ın rızasına uyan kişi, Allah'tan bir gazaba uğrayan ve barın-
 ma yeri cehennem olan kişi gibi mi? Ne kötü barınaktır o?
- 163 Allah katında onlar derece derecedir. Allah yapmakta olduklarını
 görür.
- 164 And olsun ki Allah, mü'minlere, içlerinde kendilerinden onlara bir
 peygamber göndermekle lütufta bulunmuştur. (Ki o) Onlara âyet-
 lerini okuyor, onları arındırıyor ve onlara Kitabı ve hikmeti öğre-
 tiyor. Ondan önce ise onlar apaçık bir sapıklık içindeydiler.
- 165 Başınıza bir belâ gelince niçin, "Bu nereden?" diyorsunuz?¹¹⁵ Hal-

buki siz (Bedir'de) onların (düşmanların) başlarına bunun iki katı belâ getirmiştiniz.¹¹⁶ Ey Peygamber! Onlara de ki: "Bu belâyı kendi başınıza siz getirdiniz."¹¹⁷ Şüphesiz Allah her şeye kâdirdir.¹¹⁸

- 166 İki topluluğun karşı karşıya geldiği gün, size isabet eden ancak Allah'ın izniyle idi. (Bu, Allah'ın) mü'minleri ayırt etmesi;
- 167 Münâfıklık yapanları da belirtmesi içindi. Onlara: "Gelin, Allah'ın yolunda savaşın ya da savunma yapın" denildiğinde, "Biz savaşmayı bilseydik elbette sizi izlerdik" dediler.¹¹⁹ O gün onlar, imandan çok küfre daha yakındılar. Kalplerinde olmayana ağızlarıyla söylüyorlardı. Allah, onların gizli tuttuklarını daha iyi bilir.

AÇIKLAMA

115. Bu âyet, Uhud'daki yenilgi nedeniyle Müslümanların çoğunun zihninde beliren karışıklıkları ortadan kaldırmayı amaçlıyordu. Hz. Peygamber'e (a.s) yakın olan samimi Müslümanlar için, sadece Peygamber'in varlığı kendileri için bir başarı garantisi idi. Fakat Müslümanların çoğu bu yanlış anlayış içine düşmüşlerdi. Hz. Peygamber (s.a.v.) kendi aralarında bulunduğu ve Allah'ın yardım ve desteğine sahip oldukları için, kâfirlerin hiçbir şekilde kendilerini yenmemelerinin gerektiğini düşünüyorlardı. Bu nedenle, beklentilerinin aksine Uhud'da bir yenilgi ile karşılaştıklarında, kendi kendilerine şöyle demeye başladılar: Allah adına savaştığımız halde, İslâm'ı yıkmak için savaşan kâfirler karşısında bu yenilgiye uğramamızın sebebi ne? Bunu anlayamamalarının bir nedeni de, Allah'ın yardım edip destekleyeceğini vaad etmesi ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) savaş alanında bulunmasıydı. Onlara bu felâkete kendilerinin neden olduğu söyleniyor.

116. Uhud Savaşı'nda 70 Müslüman şehid olmuştu, oysa Bedir Savaşı'nda 70 kâfir öldürülmüş, 70 kâfir de esir alınmıştı.

117. Yani, "Bu sizin zayıflığınız ve yanlış davranışlarınızın bir sonucudur; siz sabretmediniz, takvâya aykırı şeyler yaptınız; komutanlarınızın tertibâtına aykırı davrandınız; ağgözlülüğün kurbanı oldunuz ve bir-birinizle tartışmaya başladınız. Bir de kalkmış, 'Bu felâket nasıl başımıza geldi?' diye soruyorsunuz."

118. "Allah zafer vermeye de, yenilgiye uğratmaya da muktediridir."

119. Abdullah İbn Übey'in 300 adamıyla savaş alanından ayrılmasının bahanesi buydu. Müslümanlar onun ordudan ayrılmak üzere olduğunu görünce, onu kendileriyle birlikte kalmaya ikna etmeye çalıştılar; fakat o şu cevabı verdi: "Bugün hiç çarpışma olmayacağından eminiz. Geri dönmemizin nedeni bu; eğer bugün bir savaş olacağını ummuş olsaydık, muhakkak sizinle kalırdık."

الَّذِينَ قَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ

وَقَعَدُوا لَوْ أَطَاعُونَا مَا قُتِلُوا قُلْ فَادْرَأُوا عَنْ أَنْفُسِكُمُ الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٦٨﴾ وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ ﴿١٦٩﴾ فَرِحِينَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَيَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِمْ مِنْ خَلْفِهِمْ أَلَّا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿١٧٠﴾ • يَسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةِ مِنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٧١﴾ الَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِلَّهِ وَالرَّسُولِ مِنْ بَعْدِ مَا أَصَابَهُمُ الْقَرْحُ لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا مِنْهُمْ وَاتَّقُوا أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿١٧٢﴾ الَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ إِيمَانًا وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ ﴿١٧٣﴾

168 Onlar, kendileri oturup kardeşleri için: “Eğer bize itâat etselerdi, öldürülmezlerdi” diyenlerdir. De ki: “Eğer doğru sözlüler iseniz, ölümü kendinizden savın öyleyse.”

169 Allah yolunda öldürülenleri sakın ‘ölüler’ saymayın. Hayır! Onlar, Rableri katında diridirler,¹²⁰ rızıklanmaktadırlar.

170 Allah’ın kendi fazlından onlara verdikleriyle sevinç içindedirler.¹²¹ Onlara arkalarından henüz ulaşmayanlara müjdelere vermektedirler ki onlara hiçbir korku yoktur, mahzun da olacak değildir.

- 171 Onlar, Allah'tan bir nimeti bir fazlı (bolluğu) ve gerçekten Allah'ın mü'minlerin ecirini boşa çıkarmadığını müjdelemektedirler.
- 172 Kendilerine yara isabet ettikten sonra, Allah ve Rasûlü'nün çağrısına icâbet edenler,¹²² içlerinden iyilik yapanlar ve sakınanlar için büyük bir ecir vardır.
- 173 Onlar,¹²³ kendilerine insanlar: "Size karşı insanlar topla(n)dılar, artık onlardan korkun" dedikleri halde, (buna rağmen) imanları artanlar ve "Allah bize yeter, O ne güzel vekildir" diyenlerdir.

AÇIKLAMA

120. Bkz. Bakara an: 155

121. *Müsned-i Ahmed*'de geçen bir hadise göre, Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "İyi amellerle âhirete göçen bir kimseye, Allah tarafından orada o kadar güzel ve câzibeli bir hayat verilir ki, hiç bu dünyaya dönmeyi istemez. Fakat şehidin durumu farklıdır. O bu dünyaya tekrar gelip, kendisini Allah yolunda ölüme terk ettiği zaman hissettiği zevk ve mutluluğu bir kez daha yaşamak ister."

122. Bu âyet, çok kritik bir dönemde bile Kureyşlilerin peşinden gitmekte olan Hz. Peygamber'e (s.a.v.) eşlik eden samimi ve muttaki Müslümanları kasteder.

Uhud Savaşı'ndan sonra Kureyş ordusu geri dönüp Mekke'ye doğru yürümeye başladı. Medîne'den belli bir miktar uzaklaştıktan sonra, Müslümanları yok etmek imkânından ve fırsatından yararlanamadıklarının farkına vardılar ve pişman oldular. Bu mükemmel şansı kullanmamakla ne büyük aptallık ettik, dediler. Bu nedenle hemen konakladılar ve bir savaş konseyi topladılar. Medîne'ye dönüp ani bir saldırı yapmaya taraftar olmalarına rağmen, geri dönme cesaretini gösteremediler ve yollarına devam ettiler. O sırada Hz. Peygamber de (s.a.v.) düşmandan bir saldırı gelebileceğini tahmin ediyordu. Bu nedenle Uhud'un ertesi günü Müslümanları topladı ve "Kureyş'in peşinden gidelim" dedi. Çok kritik bir durum olmasına rağmen mü'minler ve Allah'a bağlı kullar, çağrıya cevap verdiler ve gönüllü olarak Hz. Peygamber'le (s.a.v.) birlikte Medîne'den sekiz mil uzakta yer alan Hamraü'l-Esed'e kadar gittiler.

123. 173-175. âyetler Bedir Savaşı'ndan bir yıl sonra nâzil olmuştur. Fakat aynı olaylara ve konulara değindiği için bu bölümde yer almıştır.

فَانْقَلَبُوا بِنِعْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ لَّمْ يَمَسَّسْهُمْ سُوءٌ وَاتَّبَعُوا رِضْوَانَ اللَّهِ وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَظِيمٍ ﴿١٧٤﴾ إِنَّمَا ذَلِكُمُ الشَّيْطَانُ يُخَوِّفُ أَوْلِيَآءَهُ فَلَا تَخَافُوهُمْ وَخَافُوا إِن كُنتُمْ مُّؤْمِنِينَ ﴿١٧٥﴾ وَلَا يَحْزُنكَ الَّذِينَ يُسْرِعُونَ فِي الْكُفْرِ إِنَّهُمْ لَن يَضُرُّوا اللَّهَ شَيْئًا يُرِيدُ اللَّهُ أَلَّا يَجْعَلَ لَهُمْ حِطًّا فِي الْأَخِرَةِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٧٦﴾ إِنَّ الَّذِينَ اشْتَرُوا الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ لَن يَضُرُّوا اللَّهَ شَيْئًا وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٧٧﴾ وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّمَا نُمَلِّى لَهُمْ خَيْرٌ لِّأَنفُسِهِمْ إِنَّمَا نُمَلِّى لَهُمْ لِيَزْدَادُوا إِثْمًا وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴿١٧٨﴾ مَا كَانَ اللَّهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَىٰ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتَّى يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُطْلِعَكُمْ عَلَى الْغَيْبِ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ يَجْتَبِي مِن رُّسُلِهِ مَن يَشَاءُ فَتَأْمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِن تُؤْمِنُوا وَتَتَّقُوا فَلَكُمْ أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿١٧٩﴾

- 174 Bundan dolayı, kendilerine hiçbir kötülük dokunmadan bir bolluk (fazl) ve Allah'tan bir nimetle geri döndüler. Onlar, Allah'ın rızasına uydular. Allah, büyük fazl (ve ihsân) sahibidir.
- 175 İşte bu şeytan, ancak kendi dostlarını korkutur. Siz onlardan korkmayın, eğer mü'minlerseniz, Ben'den korkun.¹²⁴
- 176 Küfürde 'büyük çaba harcayanlar' seni üzmesin. Çünkü onlar, Allah'a hiçbir şeyle zarar veremezler. Allah, onları âhirette pay sahibi kılmanayı ister. Onlar için büyük bir azab vardır.

- 177 Onlar, imana karşılık küfrü satın alanlardır. Onlar, Allah'a hiçbir şeyle zarar veremezler. Onlar için acıklı bir azab vardır.
- 178 O küfre sapanlar, kendilerine tanıdığımız süreyi sakın kendileri için hayırlı sanmasınlar, biz onlara, ancak günahları daha da artırsın, diye süre vermekteyiz. Onlar için aşağılatıcı bir azab vardır.
- 179 Allah, murdar olanı, temiz olandan ayırt edinceye kadar mü'minleri, sizin kendisi üzerinde bulunduğunuz durumda bırakacak değildir.¹²⁵ Allah sizi gayb üzerine muttali kılacak da değildir.¹²⁶ Ama Allah, peygamberlerinden dilediğini seçer. Öyleyse siz de Allah'a ve Rasûlü'ne iman edin. Eğer iman eder ve korkup sakınırsanız, sizin için büyük bir ecir vardır.

AÇIKLAMA

124. Bu âyet Medîne'de yayılan korkunç söylentilere değinir. Ebû Süfyan, Uhud'dan dönüşte Müslümanları Bedir'in yıldönümünde tekrar savaşa davet etmişti. Fakat o zaman gelince, Mekke'de süren bir kıtlık nedeniyle savaşma cesareti bulamadı. Bu nedenle durumu kurtarmak için sorumluluğu Müslümanların üzerine atmaya uğraştı. Bunu yapabilmek için Medîne'ye, Kureyş'in savaş için büyük hazırlıklara giriştiği ve Arabistan'daki her orduyu yenebilecek güçte bir ordu topladığı haberini yayacak bir casus gönderdi. Ebû Süfyan istediği telaşı yaratmayı başardı. Hz. Peygamber (s.a.v.) kararlaştırılan zamanda Bedir'de Kureyşlilerle savaşmayı teklif ettiğinde, Müslümanlardan cesaret verici bir cevap alamadı. O kadar ki, Allah'ın Rasûlü, (s.a.v.) topluluğun önünde şöyle ilân etmek zorunda kaldı: "Benimle hiç kimse gelmese de, söz verilen savaşa tek başıma ben gideceğim." İşte o zaman 1.500 gönüllü O'nunla birlikte Bedir'e gittiler. Diğer taraftan Ebû Süfyan 2.000 kişilik bir ordu ile Mekke'den ayrılmıştı. Fakat iki gün yol aldıktan sonra, adamlarına bu yıl savaş yapmalarının uygun olmadığını ve gelecek yıl savaş için geleceklerini açıkladı. Daha sonra adamlarıyla birlikte Mekke'ye döndü. Hz. Peygamber (s.a.v.) yine de Bedir'de sekiz gün onu bekledi. Bugünlerde Rasûlullah'ın (s.a.v.) ashâbı, bir ticarî grupla ticarî anlaşmalar ve kârlı işler yaptılar. Daha sonra kâfirlerin Mekke'ye geri döndüğü haberi gelince Medîne'ye döndüler.

125. Yani, "Allah, aynı Müslüman topluluk içinde mü'minlerle münâfıkların karışık bir halde bulunmasından hoşlanmaz."

126. "Allah mü'minleri münâfıklardan, onlara; münâfıklar şöyle söyle insanlardır diye bildirerek ayırmaz." O, mü'minleri, münâfıklardan fiili olaylar yaratarak ayırır ve iki grup birbirinden apayrı şekilde kendini belli eder.

وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ

يَبْخُلُونَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ هُوَ خَيْرٌ لَّهُمْ بَلْ هُوَ شَرٌّ
لَّهُمْ سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخُلُوا بِهِ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَلِلَّهِ مِيرَاثُ
السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿١٨٠﴾ لَقَدْ سَمِعَ اللَّهُ
قَوْلَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ أَغْنِيَاءُ سَنَكْتُبُ مَا قَالُوا
وَقَتْلَهُمُ الْأَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَنَقُولُ ذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ ﴿١٨١﴾
ذَٰلِكَ بِمَا قَدَّمْتُمْ أَيْدِيَكُمْ وَأَنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيدِ ﴿١٨٢﴾
الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ عَهِدَ إِلَيْنَا أَلاَّ نُؤْمِنَ لِرَسُولٍ حَتَّىٰ يَأْتِينَا
بِقُرْبَانٍ تَأْكُلُهُ النَّارُ قُلْ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّن قَبْلِي بِالْبَيِّنَاتِ
وَبِالَّذِي قُلْتُمْ فَلِمَ قَتَلْتُمُوهُمْ إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٨٣﴾

180 Allah'ın, bol ihsânından kendilerine verdiği şeylerde cimrilik edenler, bunun kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar. Hayır; bu, onlar için şerdir; kıyâmet günü, cimrilik ettikleriyle tasmalandırılacaklardır. Göklerin ve yerin mirası Allah'ındır.¹²⁷ Allah yaptıklarınızdan haberi olandır.

181 And olsun; “Gerçek, Allah fakirdir, biz ise zenginleriz” diyenlerin sözlerini Allah işitmiştir.¹²⁸ Onların bu sözlerini ve peygamberleri haksız yere öldürmelerini yazacağız ve “Yakıcı olan azabı tadın” diyeceğiz.

- 182 Bu, sizin ellerinizin önden sunduklarıdır. Allah, gerçekten kullara zulmedici değildir.
- 183 “Allah, bize ateşin yiyeceği bir kurban getirmedikçe hiçbir peygambere inanmamamız konusunda and verdi” diyenlere, de ki: “Şüphesiz, benden önce nice peygamberler, apaçık belgeler ve söylediklerinizle geldi; eğer, siz doğru idiyerseniz, şu halde onları ne diye öldürdünüz?”¹²⁹

AÇIKLAMA

127. Her şey kendi mirası olarak, sonuçta, Allah’a dönecektir. Çünkü o, gerçekte Allah’a aittir. O’nun kullarından birinin mülkiyetinde olan şey, sadece geçici bir emanettir. Herkes şu kısa dünya hayatında kendisinin olduğunu zannettiği servet ve zenginliği bir gün bırakmak zorunda kalacaktır; bu servet ve mal ise, onların gerçek sahibi olan Allah’a dönecektir. Bu nedenle akıllı olan kişi, Allah’ın servetini Allah yolunda harcayandır, aptal kişi ise onu biriktirip yığmaya çalışandır.

128. Yahudiler bu sözü, Bakara Sûresi’nin 245. âyetinin nâzil olması üzerine söylemişlerdir: “*Aranızda Allah’a güzel bir borç verecek olan kimse...*” Onlar bu sözü alaya aldılar ve şöyle dediler: “Ah, evet! Allah servetini kaybetti, şimdi de kullarından borç istiyor.”

129. Bu, Yahudiler tarafından Allah’a yöneltilen bir iftira ve yalandır; çünkü Allah, böyle bir şeyden beridir. Kitâb-ı Mukaddes’te yakılmış kurbanlardan bahsedilmesine rağmen, bunlar, peygamberliğin asıl işaretlerinden kabul edilmezler. Bunlar sadece Allah’ın kurbanları kabul ettiğini gösteren sembollerdir. (Bkz. Hakimler, 6:20-21, 13:19-20; Levililer, 9:24, II Tarihler, 7:1-2).

Bu isteğin Hz. Muhammed’in (s.a.v.) peygamberliğini reddetmek anlamına geldiği ortadadır. Onların samimi olmadıklarının bir delili olarak, onlara yakılmış kurbanı bir işaret olarak gösteren kendi peygamberlerinden bazılarını da öldürdükleri hatırlanmalıdır. Hz. İlyâs’ın (s.a.v.) durumu bir örnek olarak gösterilebilir: “Ashâb, kendinden önceki bütün krallardan daha çok Tanrı’yı (Eternal) önemsememeye başlayınca, İlyâs ona gitti ve Tanrı’ya karşı gelerek İsrâil’i bozduğunu söyledi. Tabii ki Bal’ın (eski Sami ırkının tanrılarının biri -çev-) “peygamberleri” imtihanı kaybettiler. Allah’ın nuru kurbanı yaktı ve bütün İsrâil bunu seyretti. Yine de İlyâs’a karşı çıktılar ve O, hayatını kurtarmak için kaçmak zorunda kaldı.” (Ayrıntılı bilgi için bkz. I Krallar, 18 ve 19).

فَإِنْ كَذَّبُوكَ

فَقَدْ كُذِّبَ رُسُلٌ مِّن قَبْلِكَ جَاءُوا بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ ۖ وَالْكِتَابِ
 الْمُنِيرِ ﴿١٨٤﴾ كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ ۖ وَإِنَّمَا تُوَفَّقُونَ أُجُورَكُمْ يَوْمَ
 الْقِيَمَةِ ۖ فَمَن زُحْزِحَ عَنِ النَّارِ وَأُدْخِلَ الْجَنَّةَ فَقَدْ فَازَ وَمَا الْحَيَاةُ
 الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ ﴿١٨٥﴾ ۖ لَتَبْلُؤَنَّ فِي أَمْوَالِكُمْ وَأَنفُسِكُمْ
 وَلَتَسْمَعَنَّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِن قَبْلِكُمْ وَمِنَ الَّذِينَ
 أَشْرَكُوا أَذًى كَثِيرًا ۖ وَإِن تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ ذَلِكَ مِّنْ عَزْمِ
 الْأُمُورِ ﴿١٨٦﴾ ۖ وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ
 لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُ فَنَبَذُوهُ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ وَاشْتَرَوْا بِهِ ثَمَنًا
 قَلِيلًا فَبُئْسَ مَا يَشْتَرُونَ ﴿١٨٧﴾

- 184 Eğer seni yalanlarlarsa, senden önce apaçık belgeler, Zebûrlar ve aydınlık kitapla gelen peygamberleri de yalanlamışlardır.
- 185 Her nefis ölümü tadıcıdır. Kıyâmet günü elbette ecirleriniz eksiksizce ödenecektir. Kim ateşten uzaklaştırılır ve cennete sokulursa, artık o gerçekten kurtuluşa ermiştir. Dünya hayatı, aldatıcı metâdan başka bir şey değildir.¹³⁰
- 186 And olsun, mallarınızla ve canlarınızla imtihan edileceksiniz ve sizden önce kendilerine kitap verilenlerden ve şirk koşturma olanlardan elbette çok eziyet verici (sözler) işiteceksiniz. Eğer sabreder ve sakınırsanız,¹³¹ (bu) emirlere olan azimdendir.
- 187 Hani kendilerine kitap verilenlerden, “Onu mutlaka insanlara açıklayacaksınız ve onu gizlemeyeceksiniz” diye kesin söz almıştı.¹³² Fakat onlar, bunu arkalarına attılar ve ona karşılık az bir değeri satın aldılar. O aldıkları şey ne kötüdür.

AÇIKLAMA

130. Bu dünya hayatı fitneye sebep olan bir şeydir. Çünkü yapılan iyi ve kötü amellerin nihaî sonucu ile ilgili yanlış izlenimler uyandırır. Bu nedenle kişi, dünya hayatında sahip olunan varlık veya yokluğu hak ve bâtilin ölçüsü olarak kabul etmek gibi yanlış bir düşünceye yönelebilir. Bir kişinin bu dünyada refah ve servet sahibi olması, onun doğru yolda olduğu ve Allah'ın da onu desteklediği anlamına gelmez. Diğer taraftan, eğer bir kimsenin şanssızlıklara kurban gitmesi ve servet sahibi olmaması, onun yanlış yolda olduğu ve Allah'ın yardımından yoksun olduğu anlamına gelmez. Çünkü çoğunlukla bu dünyadaki sonuçlar, âhirette karşılaşılan sonuçların hemen hemen tam tersi niteliğindedir. Bu nedenle sonraki sonuçlar (yani âhirette elde edilenler) asıl değerlerdir ve insanın önemsemesi gereken sonuç da budur.

131. Yani “Yüksek karakterinizin sağlamlığını, tahrikler karşısında bile hiddetinizi kontrol ederek isbat etmelisiniz. Onların suçlamalarına, sataşmalarına, alaylarına, kötü laflarına ve propagandalarına sabırla karşılık verin. En zor durumlarda bile yanlış, adâletsiz, gayri medenî ve ah-lâk dışı söz ve hareketlerde bulunacak şekilde hiddetlenmeyin.”

132. “Allah'ın onlarla yaptığı ahdi ve onlara emanet edilen büyük görevi hatırlat. Çünkü onlar, bazı peygamberlere verilen ateşin yediği kurbanların işaretlerini hatırlamalarına rağmen, onu (verilen görevi) unuttular.”

Bu âyette sözü edilen Ahid'e, Kitâb-ı Mukaddes'te sık sık değinilir; özellikle Tesniye'de tekrar tekrar adı geçer. Mûsâ Peygamber (a.s) onlara “kelimeye bir şey eklememeyi” ve “ondan hiçbir şey eksiltmemeyi” ve “Rabbin emirlerini muhâfaza etmeyi” nasihat etti (4:2). Çocuklara bu emirleri hararetle öğretmelerini; onların evlerinde otururken, yolda yürürken, yatarken ve kalkarken bu emirleri çocuklara anlatmalarını; ayrıca evlerinin girişine ve kapılarına yazmalarını da tavsiye etti. (Tesniye, 6:7, 9). Bu son istekle İsrâil'in yaşlılarını, Filistin'in sınır çizgisini geçtikten sonra Ebel Dağı'na büyük kayalar dizmeye teşvik etti. (27:2-4).

İşte onların Tevrat'ı bilmediklerini gösterir bir örnek daha: Hz. Mûsâ (a.s) Tevrat'ın bir kopyasını Levilere emanet etti ve onlara kitabı her yedi yılda bir fısıh bayramına denk gelen günde İsrâiloğulları'nın erkek, kadın ve çocuklarının yer aldığı bir topluluk önünde açıktan okumalarını emretti. Fakat onlar görevlerinden o kadar gafildiler ki, Hz. Mûsâ'nın (a.s) ölümünden yedi yüz yıl sonra, artık Tevrat adında bir kitabın var olduğunu bile unutmışlardı. Hatta tapınağın başrahibi ve Kudüs'ün Yahudi kralı bile, böyle bir kitabın var olduğunu bilmiyordu. (II Krallar, 22:8-13).

لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَفْرَحُونَ بِمَا أَتَوْا
وَيُحِبُّونَ أَنْ يُحْمَدُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا فَلَا تَحْسَبَنَّهُمْ بِمَفَازَةٍ مِّنَ
الْعَذَابِ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٨٨﴾ وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ
وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٨٩﴾ إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ
وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَآيَاتٍ لِّأُولِيَ الْأَلْبَابِ ﴿١٩٠﴾ الَّذِينَ
يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَمًا وَقُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ
السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَطِيلًا سُبْحَنَكَ فَقِنَا
عَذَابَ النَّارِ ﴿١٩١﴾ رَبَّنَا إِنَّكَ مَن تَدْخِلِ النَّارَ فَقَدْ أَخْرَجْتَهُ وَمَا
لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ ﴿١٩٢﴾ رَبَّنَا إِنَّا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِي لِلْإِيمَانِ
أَنْ ءَامِنُوا بِرَبِّكُمْ فَآمَنَّا رَبَّنَا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّئَاتِنَا
وَتَوَفَّنَا مَعَ الْأَبْرَارِ ﴿١٩٣﴾

- 188 Getirdikleriyle sevinen ve yapmadıkları şeyler nedeniyle övülme-
den hoşlananları¹³³ (kazançlı) sayma; onları azabdan kurtulmuş
olarak sayma. Onlar için acıklı bir azab vardır.
- 189 Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. Allah, her şeye güç yetirendir.
- 190 Şüphesiz göklerin¹³⁴ ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün art
arda gelişinde temiz akıl sahipleri için gerçekten âyetler vardır.
- 191 Onlar, ayakta iken, otururken, yan yatarken Allah'ı zikrederler ve
göklerin ve yerin yaratılışı konusunda düşünürler.¹³⁵ (Ve derler
ki:) "Rabbimiz, sen bunu boşuna yaratmadın. Sen pek yücesin, bi-
zi ateşin azabından korusun."¹³⁶
- 192 "Rabbimiz! Şüphesiz Sen kimi ateşe sokarsan, artık onu 'hor ve

aşâğılık' kalmışsındır; zulmedenlerin yardımcıları yoktur.”

- 193 “Rabbimiz! Biz, “Rabbimize iman edin” diye imana çağrıda bulunan bir çağırıcıyı işittik, hemen iman ettik.¹³⁷ Rabbimiz! Bizim günahlarımızı bağışla, kötülüklerimizi ört ve bizi de iyilik yapanlarla birlikte öldür.”

AÇIKLAMA

133. Örneğin bu tür insanlar, gerçekte bu karakterlerin hiçbirine sahip olmadıkları halde, başkalarının kendilerini muttakî, dindar, Allah’tan korkan bir mü’min ve İlâhî Kanun’un koruyucusu diye övmelerinden hoşlanırlar veya gerçekte tam tersi olduğu halde, başkalarının kendilerini samimi, fedâkâr, şerefli, başkaları için kendisini feda eden, diye propaganda etmelerini isterler.

134. Buradan itibaren sûrenin son bölümü başlar. Bu âyetlerin biraz önceki âyetlerle doğrudan bağlantısı yoktur; fakat sûrenin bütünlüğüne uygun niteliktedir. Bu nedenle bu bölümü anlayabilmek için sûrenin giriş bölümüne tekrar bakmak faydalı olacaktır.

135. Yani, “Bu âyetler (işaretler), Allah’tan gafil olmayan ve tabiat hâdiselerini bir hayvan gibi değil, düşünen bir insan gibi gözleyen herkesin hakikatı anlamasını sağlayabilir.”

136. Evrenin sistemini yakından gözlemeleri, onları, bu hayattan sonra cezaları ve mükâfâtı ile bir âhiret hayatının var olduğu fikrine götürür. Sistemin kendisi, arka planında varolan hikmeti açıkça ortaya koyar. Bundan da anlaşılacağı üzere Hakîm (hikmet sahibi) olan Yaratıcı’nın insanı yaratmasının belli bir amacı vardır. Her şeyin insanın kullanımına verilmesi ve Allah’ın, insanı, iyiyi kötünden ayırt edebilecek bir idrâk merkezi ile donatmış olması açıkça gösterir ki, Allah insanı bu yaratılış amacına uygun olmadığı konusunda hesaba çekecektir. Bunun sonucu, dünyada yaptığı iyilikler nedeniyle mükâfât alacak, kötülükler nedeniyle de cezalandırılacaktır. Bu düşünce insanı, kişinin amellerinin hesaba çekileceği, ölümden sonra bir hayatın var olması gerektiği sonucuna götürür. Bu düşünceye ulaşma insanı âhirette cezaya çarptırılma korkusuyla doldurur ve bu nedenle kendisini Cehennem azabından koruması için Allah’a duâ etmeye yöneltir.

137. Aynı şekilde, evreni gözleme, doğru düşünebilen kimseleri, rasûllerin, evrenin başlangıcı, sonu ve yaratılış gayesi ile ilgili olarak ortaya koydukları dünya görüşünün asıl doğru görüş olduğu sonucuna götürür. Böylece onlar tarafından tavsiye edilip ortaya konan hayat tarzının tek doğru yol olduğu anlaşılır.

رَبَّنَا وَءَاتِنَا مَا وَعَدْتَنَا عَلَىٰ رُسُلِكَ وَلَا

تُخْزِنَا يَوْمَ الْقِيَمَةِ إِنَّكَ لَا تُخْلِفُ الْمِيعَادَ ﴿١٧٧﴾ فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ أَنِّي لَا أَضِيعُ عَمَلَ عَمِلٍ مِنْكُمْ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أَنْسَىٰ بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ قَالَتَيْنِ هَاجَرُوا وَأُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأُودُوا فِي سَبِيلِي وَقَتَلُوا وَقِيلُوا لَا كُفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَلَا تُدْخِلَنَّهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرَىٰ مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ثَوَابًا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الثَّوَابِ ﴿١٧٨﴾ لَا يَغُرُّكَ تَقَلُّبُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي الْبَلَدِ ﴿١٧٩﴾ مَتَّعَ قَلِيلٌ ثُمَّ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿١٨٠﴾ لَكِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرَىٰ مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا نُدُورًا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَمَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ لِلْآبِرَارِ ﴿١٨١﴾ وَإِنْ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَمَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِمْ خَاسِعِينَ لِلَّهِ لَا يَشْتَرُونَ بِعَاثَتِ اللَّهِ شَمَنًا قَلِيلًا أَوْ لَتَبِكَ لَهُمْ أُجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿١٨٢﴾ يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا أَصْبَرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٨٣﴾

- 194 “Rabbimiz, peygamberlerine va’dettiklerini bize ver, kıyâmet gününde de bizi ‘hor ve aşağılık’ kılma. Şüphesiz Sen, va’dine muhâlefet etmeyensin.”¹³⁸
- 195 Nitekim Rableri onlara (dualarını kabul ederek) cevap verdi: “Şüphesiz Ben, erkek olsun, kadın olsun, sizden bir işte bulunanın işini boşa çıkarmam.¹³⁹ Sizin kiminiz kiminizdendir. İşte, hicret edenlerin, yurtlarından sürülüp çıkarılanların ve yolumda işkence görenlerin, çarpışıp öldürülenlerin, mutlaka kötülüklerini örteceğim ve onları, altlarından ırmaklar akan cennetlere sokacağım. (Bu), Allah katından bir karşılık (sevap)tır. (O) Allah, karşılığın (sevabın) en güzeli O’nun katındadır.”¹⁴⁰
- 196 Küfre sapanların, ülke ülke dönüp dolaşmaları seni aldatmasın.
- 197 (Bu) az bir yarar(lanma)dır. Sonra bunların barınma yerleri cehennemdir. Ne kötü bir yataktır o.
- 198 Ama Rablerinden korkup sakınanlar; onlar için Allah katında -bir şölen olarak- altlarından ırmaklar akan -içinde ebedî kalacakları- cennetler vardır. İyilik yapanlar için, Allah’ın katında olanlar daha hayırlıdır.
- 199 Şüphesiz, Kitap Ehli’nden de, Allah’a, size indirilene ve kendilerine indirilene -Allah’a derin saygı gösterenler olarak- inananlar vardır. Onlar, Allah’ın âyetlerine karşılık olarak az bir değeri satın almazlar. İşte bunların Rableri katında ecirleri vardır. Şüphesiz Allah, hesabı pek çabuk görendir.
- 200 Ey iman edenler! Sabredin ve sabırda yarışın.¹⁴¹ (Sınırlarda) nöbetleşin. Allah’tan korkup sakının. Umulur ki kurtuluşa varırsınız.

AÇIKLAMA

138. Bu onların Allah’ın verdiği söz konusunda şüpheye düştükleri anlamına gelmez. Fakat bu, sadece, onların söz verilen mükâfâtlara kendilerinin lâıyk olup olmadıklarını öğrenme konusundaki tedirginliklerine delâlet eder. Bu nedenle onlar Allah’a duâ ederler: “Rabbimiz, bizi affet; sen sözünden dönmezsın.” Çünkü onlar, kâfirlerin kendilerini bu dünyada, “Şunlara bakın; rasûllere inanmaları bile onları sefâletten kurtarmadı” diyerek alaya almaları gibi âhirette alaya alınmaktan korkmaktadırlar.

139. Yani, “Benim gözümde hepiniz insansınız ve ben herkesi aynı adâlet ve yargılama standardına tâbi tutarım. Erkekler unutmasınlar ki,

kadınlar da kendileri gibi insandır. Ben kadın-erkek, efendi-köle, siyah-beyaz, yüksek ve aşağı tabaka arasında hiçbir ayırım yapmam.”

140. Bir hâdisе göre bir grup kâfir Hz. Peygamber'e (s.a.v.) gelip: “Bütün peygamberler beraberlerinde bir veya birkaç âyet (mucize) getirdiler. Örneğin, Mûsâ mucizevî asaya ve beyaz bir ele sahipti. İsâ ise körün gözünü açar ve alacayı iyi derdi. Peki, sen peygamberliğini isbatlayacak bir âyet olarak ne getirdin, söyler misin?” deyince, Hz. Peygamber (s.a.v.) 192-195. âyetleri okumuş ve “Ben bunu getirdim” demiştir.

141. Arapça orijinal metindeki (صابر) *sâbirû* kelimesi iki anlama gelir:

- 1) Hakk'ı savunurken kâfirlerin yanlış bir şeyi savunurken harcadıkları çabadan daha fazla gayret gösterin;
- 2) “Kâfirlerle savaşırken şecâat, yiğitlik göstermede birbirinizle yarışın.”

ÂL-İ İMRÂN SÛRESİ'NİN SONU

4

NİSÂ' SÜRESİ GİRİŞ

Nüzûl zamanı: Bu sûre, muhtemelen hicrî 3. yılın sonları ile hicrî 4. yılın sonları veya hicrî 5. yılın başları arasında geçen dönem boyunca nâzil olan birçok bölümden oluşmaktadır. Nüzûl tarihlerini kesin olarak belirlemek oldukça zor olmasına rağmen, âyetlerde verilen emirler, zikredilen olaylar ve bu âyetlerle ilgili hadisler sayesinde, doğru olması muhtemel bir nüzûl dönemi belirlemek mümkündür. Bunu birkaç örnek olayla açıklayabiliriz.

a) Şehidlerin miraslarının paylaştırılması ve yetimlerin haklarının korunması ile ilgili emirlerin, 70 Müslüman'ın şehid edildiği Uhud Savaşı'ndan sonra verildiğini biliyoruz. O zaman tabîi olarak Medîne'deki birçok ailede şehidlerin mirasının paylaştırılması ve yetimlerin haklarının korunmasıyla ilgili sorunlar ortaya çıkmıştı. Bundan yola çıkarak 1-28. âyetlerin bu dönemde indirildiği sonucuna varabiliriz.

b) Hadislerden öğrendiğimize göre, *savaştan sonra namazla* (korku namazı) ilgili emirler hicrî 4. yılda yapılan Zâtü'r-Rika seferi sırasında verilmiştir. O halde 102. âyeti içeren bölümün bu sefer sırasında nâzil olduğunu söyleyebiliriz.

c) Yahudilere yapılan son uyarı (47. âyet), Benî Nadir kabileleri hicrî 4. yılın Rebîü'l-evvel ayında Medîne'den çıkarılmadan önce yapılmıştır. Bu nedenle 47. âyeti içeren bölümün, bu olaydan bir müddet önce indirildiğini söylememizde hiçbir sakınca yoktur.

d) Teyemmümle (su bulunmadığında, temiz toprak kullanarak abdest alma) ilgili izin, hicrî 5. yılda Benî Mustalık'a karşı yapılan seferde veril-

miştir. O halde 43. âyeti içeren bölümün hicrî 5. yılda nâzil olması muhtemeldir.

Konular ve Sûrenin Arka Planı: Şimdi de sûreyi anlayabilmek için o dönemin sosyal ve tarihî durumuna bir göz atalım.

Bu sûredeki bütün bölümler, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) o dönemde karşılaştığı üç temel meseleyle ilgilidir. İlk olarak, Hz. Peygamber (s.a.v.), Medîne'ye hicret ettikten sonra oluşan İslâm topluluğunun düzenlenmesi ve gelişmesi ile uğraşıyordu. Bu amaçla, İslâm öncesi dönemdeki değerlerin yerine ahlâkî, kültürel, sosyal, ekonomik ve politik yeni değerler ortaya koyuyordu. O'nun dikkat ve çabasını yönelttiği bir diğer sorun da, kendi davetini reddeden müşrik Araplar, Yahudi kabileleri ve münâfıklarla, Müslüman topluluk arasındaki savaştı. Üçüncüsü; her şeyin ötesinde, O, kötü güçlerin tüm karşı çıkışlarına rağmen İslâm'ı yaymak ve gün geçtikçe daha çok kişiyi İslâm'a kavuşturmak zorundaydı.

Bu nedenle, bu sûrede Bakara Sûresi'nde verilenlerin devamı niteliğinde, İslâm toplumunu güçlendiren ve birbirine bağlama işlevini gören, ayrıntılı emir ve tavsiyeler yer alır. Aile kurumunun iyi işlemesi ve aile kavgalarının çözülmesini sağlayan prensipler öğretilir. Evlilik kuralları, karı ve kocanın karşılıklı ve eşit hakları belirlenir. Kadının toplumdaki statüsü ortaya konur ve yetimlerin haklarının ne olması gerektiği bildirilir; mirasın paylaşılması için gerekli olan kanun ve düzenlemeler ortaya konur ve ekonomik faaliyetleri yeniden düzenleyen emirler verilir. Ceza hukukunun temelleri kurulur; içki içmek yasaklanır, temizlik ve paklıkla ilgili emirler verilir. Müslümanlara, sâlih bir insanın Allah'la ve diğer insanlarla nasıl bir ilişki içinde olması gerektiği öğretilir. İslâm toplumunda disiplinin sağlanması ve devam ettirilmesi için gerekli olan emirler verilir.

Müslümanlara ders vermek ve onların Ehl-i Kitab'ı takip etmemeleleri konusunda uyarmak için, Ehl-i Kitab'ın ahlâkî ve dinî durumu tekrarlanır. Münâfıkların durumu eleştirilir ve Müslümanların onları gerçek Müslümanlardan ayırt edebilmesini sağlamak için münâfıklık ile gerçek imanın belirgin özellikleri anlatılır.

Uhud Savaşı sonrasında ortaya çıkan durumu düzeltmek için, Müslümanları düşmanlara karşı cesurca savaşmaya teşvik eden bölümler indirilmiştir. Çünkü savaşta yenilgi, müşrik Arap kabilelerini, komşu Yahudi kabilelerini ve münâfıkları çok cesaretlendirmişti ve bu düşman kabileler, Müslümanları her taraftan tehdit ediyorlardı. Bu kritik durumda Allah Müslümanlara cesaret verdi ve onlara bu tip savaş rüzgârları eser-

ken gerekli olan emir ve tavsiyelerde bulundu. Münâfıklar ve imanı zayıf olan Müslümanlar tarafından yayılan korkunç söylentilerin etkisini hafifletmek için, mü'minlere bu söylentilerin kaynağını iyice araştırmaları ve bunları sorumlu ve yetkili kişilere haber vermeleri tavsiye edilmektedir. Bunun yanı sıra mü'minler, bazı seferler sırasında abdest almak vs. için gereken suyu bulamadıklarından dolayı namazlarını eda etmekte güçlük çekiyorlardı. Burada, bu gibi durumlarda temiz toprakla abdest almalarına (teyemmüm) ve namazı kısaltmalarına veya herhangi bir tehlikeyle karşı karşıya kaldıklarında "korku namazı" kılmalarına izin verilmektedir. Ayrıca sûrede kâfir ve çoğunlukla da düşman Arap kabileleri arasında yaşayan mü'minlerin problemleriyle ilgili çözümler ve emirler de getirilmektedir. Onlara, İslâm yurdu olan Medîne'ye hicret etmeleri tavsiye edilmektedir.

Bu sûre aynı zamanda, Müslümanlarla yaptıkları barış anlaşmalarına rağmen, düşmanca ve haince davranışlarda bulunan Benî Nadir kabilesinin durumunu da ele alır. Bu Yahudi kabilesi, açıkça İslâm düşmanlarının safında yer alıyor ve hatta Medîne'de bile Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ve İslâm toplumuna karşı tuzaklar kuruyordu. Adı geçen kabile halkı, bu tür haince davranışlarından dolayı sorguya çekilmiş ve tutumlarını değiştirmeleri için kendilerine son bir uyarı yapılmıştır. En sonunda da anlayışsızlık ve itaatsizlikleri nedeniyle Medîne'den sürülmüşlerdir.

O dönemde çok belirgin olan münâfıklar sorunu, mü'minleri çok meşgul ediyor ve onları zorluklar içinde bırakıyordu. Bu nedenle Müslümanların onlarla uğraşmasını kolaylaştırmak için belirli kategorilere sokulmuşlardır.

Sûrede, kendileriyle savaş hâlinde olunmayan kabilelere karşı takınılması gereken tavır hakkında da, gereken direktifler açıkça gözler önüne serilmiştir. O dönemde gereken en önemli şey, Müslümanları İslâm düşmanlarına karşı yapılan savaşa hazırlamaktır. Bu amaçla Müslümanların şahsiyetlerinin oluşturulmasına çok büyük önem verilmiştir. Gerçek şu ki; küçücük İslâm toplumu ancak çok yüksek bir ahlâkî karaktere sahip olduğu zaman başarılı olabilir ve hayatını idame ettirebilirdi. Bu nedenle onlar çok yüksek bir ahlâkî karaktere sahip olmaları konusunda eğitiliyorlar ve herhangi bir manevî zayıflık gösterdiklerinde derhal uyarılıyorlardı.

Bu sûrede, ahlâkî ve sosyal düzenlemeler ele alınmış olmasına rağmen, İslâm'ın tebliğ edilmesine de gereken önem verilmiştir. Bir taraftan İslâm ahlâk ve kültürünün, Yahudi, Hristiyan ve müşriklerin ahlâk ve kültüründen daha yüce olduğu ortaya konulurken; diğer taraftan da on-

ları doğru yola davet ortamını hazırlamak için, yanlış dinî düşünceleri, hatalı ahlâk anlayışları ve kötü davranışları anlatılmaktadır.

ÖZET

Konu: İslâm Toplumu'nun Takviye Edilmesi.

Bu sûrenin en önemli amacı, Müslümanlara, bir topluluğu birleştirip güçlü ve küçük birimini oluşturan ailenin istikrarı için, gereken tavsiye ve direktiflerin verilmesidir. Daha sonra mü'minler kendilerini savunmaları konusunda teşvik edilmektedirler. Bunlarla birlikte onlara İslâm'ı tebliğ etmenin önemi de öğretilmektedir. Her şeyin ötesinde, en çok toplumu takviye etme ve birleştirme teması altında, ahlâkî karakterin yüksek ve güçlü olması gerektiği vurgulanmaktadır.

Konular ve Aralarındaki Bağlantı:

1-35 Karı ve koca için, aile hayatının düzenli ve güzel bir şekilde devam etmesini sağlayan dengeli, adil ve eşitlikçi kanun ve düzenlemeler ortaya konuyor. Mirasın paylaşılmasıyla ilgili ayrıntılı belirlemeler yapılıyor ve yetimlerin hakkının korunmasına özel bir önem veriliyor.

36-42 Bu kanun ve düzenlemelere kolaylıkla uymayı sağlayacak olan rûhî yapıyı oluşturmak için Müslümanlara etraflarındaki herkese cömertlik göstermeleri ve bencillik, cimrilik ve hasislikten sakınmaları emrediliyor. Çünkü toplumun birbirine sınıksız bağlanmasını ancak bu sağlayabilir ve aynı zamanda İslâm'ın tebliğini de kolaylaştırır.

43 Namazı eda etmeden önce yapılması gereken ruh ve beden temizliğinin yolları öğretiliyor. Çünkü namaz, ahlâkî ve sosyal düzenlemelerde en önemli rolü oynayan bir ibâdetir.

44-57 Ahlâkî yönden hazırlandıktan sonra Müslümanlara savunma ile ilgili emirler veriliyor. Öncelikle Müslümanlar, bu yeni harekete karşı olan komşu Yahudi kabilelerinin düşmanca faaliyetleri ve gizli tuzaklarına karşı hazırlıklı olmaları bakımından uyarılıyorlar. İslâm'dan önce Medîne halkı ile Yahudiler arasında varolan anlaşmanın ortaya çıkarılabileceği bazı yanlış anlamalara meydan vermemek için böyle bir uyarı ve dikkat çekmek çok gerekliydi.

58-72 Daha sonra güven ve emanetlerini şerefli ve ehil kişilere vermeleri, doğru ve adil olanı işlemeleri, Allah'a, Rasûlü'ne (s.a.v.) ve kendi içlerinden işlerini yapmak üzere seçtikleri kişilere itâat etmeleri ve anlaşmazlıklarının çözümü için Allah ve Rasûlü'ne (s.a.v.) başvurmaları

emrediliyor. Çünkü sadece bu tür bir davranış toplumun birlik ve bütünlüğünü sağlayabilir. Mü'minler bu yoldan saparlarsa ayrılık ve çözülme ile karşılaşacakları konusunda da uyarılmaktadırlar.

73-100 Bu ön hazırlığın sağlanmasından sonra, mü'minler yurtlarını savunmaya ve hiçbir korku ve zayıflık göstermeksizin Allah yolunda cecurca savaşmaya teşvik ediliyorlar. Aynı zamanda münâfıklara karşı temkinli olmaları konusunda da uyarılıyorlar. Art niyetli hilekârlarla çaresiz ve samimi mü'minleri ayıran kesin bir sınır çizgisi çekiliyor.

101-103 Burada tekrar, askerî seferler ve savaş sırasında namazın nasıl edileceği konusunda direktifler veriliyor, tehlike ve korku anında bile namazın önemini vurgulanıyor.

104 Diğer konuya geçmeden önce Müslümanlar, savaşta hiçbir zayıflık göstermeksizin sebat etmeye teşvik ediliyorlar.

105-135 İslâm toplumunu güven içinde güçlü ve emin kılmak için, Müslümanlara adâleti çok iyi korumaları emrediliyor. Müslümanların, savaş hâlinde oldukları düşmanlar söz konusu olduğunda bile kesinlikle adil olmaları gerekmektedir. Karı ile koca arasındaki anlaşmazlıklar da adilce çözümlenmeli. Bunu becerebilmek için mü'minler, inanç ve amel-lerini her türlü pisliklerden temizlemeli ve adâletin gerçek koruyucuları olmalıdırlar.

136-175 Savunma konusu tekrar ele alınarak, Müslümanlar düşmanlarına karşı temkinli olmaları konusunda uyarılıyor. Onlara münâfıkların, kâfirlerin ve Ehl-i Kitab'ın tuzaklarına karşı gerekli önlemleri almaları tavsiye ediliyor. Allah'a, vahye ve ölümden sonra dirilişe inanmak, her tür düşmana karşı kişiyi koruyacak tek silah olduğu için, mü'minler, Allah'ın Rasûlü Hz. Muhammed'e (s.a.v.) samimiyetle inanmalı ve O'na uymalıdırlar.

176 Bu âyette de 1-35. âyetlerde ele alınan aile hukukuna değinilse de, sûrenin sonuna sadece ilâve olarak eklenmiştir. Çünkü bu âyet, Nisâ' Sûresi tam bir sûre olarak vahyolunmadan çok önce nâzil olmuştur.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۝ يٰٓأَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ
وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ
الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ ۖ وَالْأَرْحَامَ ۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا ۝
وَأَتُوا آلِيتِمَىٰ أَمْوَالَهُمْ ۖ وَلَا تَبَدَّلُوا الْخَبِيثَ بِالطَّيِّبِ ۖ وَلَا تَأْكُلُوا
أَمْوَالَهُمْ إِلَىٰ أَمْوَالِكُمْ ۚ إِنَّهُ كَانَ حُوبًا كَبِيرًا ۝ وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا
تُقْسِطُوا فِي آلِيتِمَىٰ فَأَنْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مِثْنَىٰ
وَأُولَٰئِكَ وَرُبْعٌ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً أَوْ مَا مَلَكَتْ
أَيْمَانُكُمْ ذَٰلِكَ أَذْنَىٰ ۖ أَلَّا تَعُولُوا ۝ وَأَتُوا النِّسَاءَ صَدُقَتِهِنَّ
نِحْلَةً فَإِنْ طِبَّنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِّنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنِيئًا مَّرِيئًا ۝

Rahmân ve Rahîm Allah'ın adıyla

- 1 Ey insanlar! Sizi tek bir nefsten yaratan, ondan da eşini yaratan ve her ikisinden birçok erkek ve kadın türetilen Rabbinizden korkup sakının.¹ Ve (yine) kendisiyle, birbirinizle dilekleştiğiniz Allah'tan ve akrabalık (bağlarını koparmak)tan sakının. Şüphesiz Allah, sizin üzerinizde gözeticidir.
- 2 Yetimlere mallarını verin² ve murdar olana karşı temiz olanı değiştirmeyin.³ Onların mallarını mallarınıza katarak yemeyin. Çünkü bu, büyük bir suçtur.
- 3 Eğer yetim(kız)lar konusunda adâleti yerine getiremeyeceğinizden korkarsanız, bu durumda, size helâl olan (başka) kadınlardan ikişer, üçer, dörder olmak üzere nikâhlayın.⁴ Şayet (yine de) adâlet yapamı-

yacağınızdan korkarsanız, o zaman bir (eş)⁵ ya da sağ ellerinizin mâlik olduğu (câriye) ile (yetinin).⁶ Bu sapmamanıza daha yakındır.

- 4 Kadınlar mehirlerini gönülden isteyerek (ve bir hak olarak) verin; fakat onlar, gönül hoşluğuyla size ondan bir şeyi bağışlarsa, onu da afiyetle, iç huzuruyla yiyin.⁷

AÇIKLAMA

1. Bu giriş, bir müddet sonra gelecek olan insan hakları ile ilgili, özellikle de aile hayatının iyi bir şekilde devam etmesini sağlamak amacıyla ortaya konulan kural ve düzenlemelerle büyük bir uyum içindedir. Bir taraftan insanlar Allah'tan ve onun azabından korkma konusunda uyarılırken, diğer taraftan onlara bütün insanların bir tek ana-babadan yaratıldıkları ve bu nedenle insanların birbirinden türemiş olduğu hatırlatılıyor. "...O sizi tek bir nefsten yarattı." İlk önce bir tek insan yaratılmış ve bütün insanlık da ondan türetilip yeryüzüne yayılmıştır. Bu nedenle akrabalık bağlarına ve haklarına dikkat edilmelidir. Kur'an'ın bir başka sûresinden de Hz. Âdem'in (s.a.v.) "*bir tek nefis*" olduğunu öğreniyoruz. O bütün insanların kendisinden türetildiği ilk insandı. "...Ondan da eşini yarattı." Eşinin ondan nasıl yaratıldığı konusunda ayrıntılı kesin bir bilgiye sahip değiliz. Müfessirler genellikle Hz. Havvâ'nın (a.s), Hz. Âdem'in (a.s) kaburga kemiğinden yaratıldığını söylerler. Kitâb-ı Mukaddes'te de aynı hikâyeye vardır. Talmud bundan başka, onun Hz. Âdem'in (a.s) on üçüncü kaburga kemiğinden yaratıldığını da belirtir. Fakat Kur'an bu konuda sükût eder. Bunu destekler nitelikteki Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hadisi de, anlaşılandan farklı bir anlama delâlet eder. Bu nedenle yapılacak en iyi şey, bu meseleyi Kur'an'da bırakıldığı şekilde belirsiz bırakmak ve onun ayrıntılarını tayin etmek için zaman harcamamaktır.

2. Yani, "Yetimlerin yaşı küçük olduğu sürece, onların malını sadece onlar için harcayın ve gerekli yaşa ulaştıklarında onların hakkı olan mallarını geri verin."

3. Bu, anlamı çok geniş olan bir cümle. Bu cümle, "Gelirinizi yasak olan hiçbir yolla pisliğe bulamayın" anlamına gelebildiği gibi; "Kendi değersiz şeylerinizi, yetimlerin değerli şeyleri ile değiştirmeyin" anlamına da gelebilir.

4. Müfessirler buna üç anlam veriyorlar:

a) Hz. Âişe (r.a) bu âyetin, câhiliye döneminde yaygın olan kötü bir alışkanlığı ortadan kaldırmak üzere indirildiğini söylemiştir. Yetim kızla-

rın velîleri, onları kendi kontrolleri altında tutmak için, koruyucuları olmamasından yararlanarak güzellikleri ve zenginlikleri için bu yetimlerle evleniyorlardı. Daha sonra da hiç çekinmeden onlara adâletsiz davranıyorlardı. Bu nedenle Müslüman olduktan sonra yetim kızlarla evlenme konusunda şüpheye düştüler. Bunun üzerine Kur'ân, onlara eğer adil davranamayacaklarından korkarlarsa, yetim kızlar yerine kendilerine helâl olan diğer kadınlarla evlenmelerini tavsiye ediyor. Bu sûrenin 127. âyeti de bu yorumu destekler niteliktedir.

b) Bu âyeti tefsîr ederken Hz. İbn Abbâs ve talebesi Hz. İkrime (Allah hepsinden razı olsun), bu emrin o dönemde var olan bir adâletsizliği ortadan kaldırmak için verildiğini iddia ederler. İslâm'dan önceki günlerde, evlenilen kadınların sayısında herhangi bir sınırlama yoktu; bazıları bir düzine kadınla bile evlenirlerdi. Fakat onların artan ihtiyaçlarını karşılayamayınca, yetim yeğenlerinin veya diğer akrabalarının çaresiz yetim kızlarının mallarına el koyarlardı. Bu nedenle Allah, evlenilecek kadınların sayısını azami dört ile sınırladı ve hepsine adâletli davranma şartını getirdi.

c) Sa'îd İbn Cübeyr, Katâde ve diğer bazı müfessirler, bu emrin kadınların haklarını korumak için verildiğini söylerler. Onların iddiaları şudur: İslâm'dan önce de yetimlere yapılan haksızlık kötü görülürdü; fakat kadınlara gelince bu başkaydı. İstedikleri sayıda kadınla evlenirler, vicdân azabı hissetmezler ve toplumdan çekinmeksizin onlara kaba ve adâletsizce davranırlardı. Bu nedenle, Allah, onları yetimlere yaptıkları gibi karılarına da haksızlık yapmaktan sakınmaları konusunda uyarıyor. O halde erkekler dört kadından fazlasıyla evlenmemeli ve ancak onlara adâletli davranabilecekler ise, bu sayıda kadın almalıdırlar.

Bu âyetin üç anlamının da doğru olması muhtemeldir. Ayrıca şöyle bir anlam da verilebilir: "Eğer sizler yetimlere insafsızlık etmekten korkuyorsanız, yetim kızları olan dul kadınları nikâhınız altına alın."

5. Fıkıh âlimlerinin ortak fikri şudur: Bu âyet evlenilen kadınların sayısını sınırlar ve dörtten fazla kadınla aynı anda evli olmayı yasaklar. Hadisler de bunu destekler niteliktedir. Taif'in başkanı Gaylan'ın, Müslüman olduğunda dokuz karısı vardı. Hz. Peygamber (s.a.v.) ondan sadece dört tanesini bırakıp diğerlerini boşamasını istedi. Hz. Peygamber (s.a.v.), Nevfel İbn Muâviye'ye de beş karısından birini boşamasını emretmiştir.

Bu âyetin kadınlar arasında eşit davranmak şartıyla poligamiyi (birden fazla kadınla evlenmek) sınırladığına dikkat edilmelidir. O halde kim adâleti yerine getirmeksizin bu izinden yararlanır ve birden fazla kadınla evlenirse, Allah'ı aldatmaya çalışmış olur. Bu nedenle İslâm devletin mahkemeleri, bir kadına veya kadınlara yapılan haksızlıkları ortadan kaldırmak için, zorlayıcı önlemler alma hakkına sahiptir. Aynı zamanda bu emirde şart koşulan adâlet ön koşulundan yola çıkarak, çok kadınla evliliğin tamamen yasaklandığı sonucuna varmak da kesinlikle yanlıştır. Bu, Kur'ân'ın görüşü değil, sadece Batılı Hristiyanlardan çok etkilenmiş olan bazı Müslümanların görüşüdür. Bunlar, Kur'ân'ın da çok kadınla evliliğe karşı olduğunu; fakat o dönemde bu geleneğin çok yaygın olması nedeniyle, çok sert olmasından kaygı duyarak doğrudan yasaklamadığını söylerler. Kur'ân çok evliliğe, bütün eşlere eşit davranıldığı sürece izin vermiştir. Bu şartı yerine getirmek ise, çok zor olduğuna göre, tek kadınla evlilik tavsiye edilmiş olmalıdır.

Açıkça görülmektedir ki bu görüş, zihin ve düşünce bağımlılığının bir sonucudur. Çünkü çok kadınla evlilik bazı durumlarda kültürel ve ahlâkî bir ihtiyaçtır ve aslen kötü değildir. Öyle kimseler vardır ki isteseler bile bir tek kadınla yetinemezler. Çok kadınla evlilik izni, onların imdadına yetişir ve hem onları, hem de bütün toplumu yasak cinsel ilişkilerin zararlarından korur. Kur'ân, işte bu nedenle bu tür kimselere adâlet şartını yerine getirmek koşuluyla çok kadınla evlenme izni vermiştir.

6. “*Sahibi olduğunuz kadınlar*” ile, savaşta esir alınan ve hükümet tarafından paylaştırılan câriyeler kastedilmektedir. Bu âyet iki anlama gelebilir: “Eğer hür bir kadının masraflarını karşılayamazsanız, 25. âyette izin verildiği gibi bir câriye ile evlenebilirsiniz.” Veya “Eğer birden fazla kadınla evlenmek istiyorsanız, fakat hür olarak alacağınız karılarınız arasında adâleti sağlayamayacağınızdan korkuyorsanız, câriyelerle evlenebilirsiniz. Çünkü bu durumda sorumluluğunuz daha az olacaktır.” (Ayrıntılar için bkz. Nisâ' an: 44).

7. Hz. Ömer (r.a) ve Kadı Şurayh (r.a), eğer bir kadın, mehrinin hepsinden veya bir kısmından vazgeçerse, fakat daha sonra isterse, kocası ona mehri geri vermelidir; çünkü onun sonradan istemesi mehirden kendi isteğiyle vazgeçmediğini gösterir, diye hüküm vermişlerdir. [Daha ayrıntılı bilgi için bkz. *Hukuk-u Zevceyn* (Karı-Kocanın Hakları) adlı kitabımın “Mehir” bölümü.]

وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيَمًا
وَأَرْزُقُوهُمْ فِيهَا وَاكْسُوهُمْ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا ﴿٥﴾ وَابْتَلُوا
الْيَتَامَىٰ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ فَإِنْ آنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوا
إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ وَلَا تَأْكُلُوهَا إِسْرَافًا وَبِدَارًا أَنْ يَكْبَرُوا وَمَنْ كَانَ
غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ وَمَنْ كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ فَإِذَا دَفَعْتُمْ
إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ فَأَشْهَدُوا عَلَيْهِمْ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ حَسِيبًا ﴿٦﴾ لِلرِّجَالِ
نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ
الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ أَوْ كَثُرَ نَصِيبًا مَّفْرُوضًا ﴿٧﴾

- 5 Allah'ın, sizin için (kendileriyle hayatınızı) kaim (geçiminizi sağla-
maya destekleyici bir araç) kıldığı mallarınızı düşük akıllılara ver-
meyin; bunlarla onları rızıklandırıp giydirin ve onlara güzel (ma'rûf)
söz söyleyin.⁸
- 6 Yetimleri, nikâha erişecekleri çağa kadar deneyin;⁹ şayet kendilerin-
de bir (rüşd) olgunlaşma gördünüz mü, hemen onlara mallarını ve-
rin.¹⁰ Büyüyecekler diye israf ile çarçabuk yemeyin. Zengin olan if-
fetli olmaya çalışsın, yoksul olan da artık ma'rûf (ihtiyaca ve örfe
uygun) bir şekilde yesin.¹¹ Mallarını kendilerine verdiğiniz zaman,
onlara karşı şahid bulundurun. Hesap görücü olarak Allah yeter.
- 7 Anne ve baba ile akrabaların bıraktıklarından erkekler için bir pay var-
dır;¹² anne ve baba ile akrabaların bıraktıklarından kadınlar için de bir
pay vardır. Bunun azından ve çoğundan farz kılınmış bir pay vardır.

AÇIKLAMA

8. Bu âyetin anlamı çok geniş kapsamlıdır. Müslüman topluluğa, haya-
tın devam ettirilmesi için çok gerekli olan servetin, hiçbir zaman beyinsiz-

lere ve onu doğru dürüst kullanmayı başaramayacak ehil olmayan kişilere verilmemesi gerektiği; çünkü bu tür kişilerin, serveti israf ederek toplumun ekonomik ve kültürel sistemini, uzun dönemde de ahlâkî düzenini bozabileceği öğretilmektedir. Özel mülkiyet hakları mutlaka korunmalıdır; fakat aynı zamanda kişinin onu istediği şekilde sınırsızca kullanıp, toplumu ifsad etmesine de izin verilmemelidir. Bir kişinin hayatî ihtiyaçları da söz konusu olduğunda bunlar karşılanmalıdır. Fakat kişinin bu hakkı zorlayarak, toplumunun ahlâkını, kültürünü ve ekonomik düzenini bozacak kadar ileri götürmesine izin verilmemelidir. Bu âyete göre, her servet sahibi kendi servetini birine emanet etmeden önce, o kişinin ehil olup olmadığına dikkat etmelidir. Daha geniş planda ise İslâm devleti, kendi servetlerini kullanmaya ehil olmayanların veya kötü yollarda kullananların temel ihtiyaçlarını karşılamak şartıyla, onların servetlerinin idaresini ele alabilir.

9. Yani, “Onlar olgunluğa yaklaştıklarında, onları yakından gözetin ve kendi işlerini yapabilecek seviyeye gelip gelmediklerini sınayın.”

10. Yetimlere mallarını geri verebilmek için iki şart koşulmuştur: Olgunluk ve ehil olma. Birinci şartın yerine getirilmesi konusunda bütün İslâm fıkıh âlimleri fikir birliği içindedirler; fakat ikinci şart hakkında farklı görüşler vardır. İmam Ebû Hanîfe'ye göre, yetim olgunluk çağına eriştiğinde, eğer velîsi onda ehil olma (akıllılık) özelliğini görmezse, en fazla yedi yıl bekleyebilir. Bu yedi yılın sonunda yetimde ehil olma şartı yerine gelsin gelmesin, malını ona teslim etmek zorundadır. Fakat İmam Ebû Yûsuf, İmam Muhammed ve İmam Şâfi'î, ehil olmanın yetimin malını geri verebilmek için bir ön koşul olduğu görüşündedirler. Bu son zikrettiğimiz âlimler, böyle bir kimse için kadıya gidilmesi gerektiği ve malını, servetinin idaresini kadı'nın yürütmesi gerektiği görüşündedirler.

11. Yani, “Hizmetleri için yetimin malından, herkes tarafından adil kabul edilen bir ölçüde harcamalıdır ve bunu açıkça yapıp hesabını da tutmalıdır.”

12. Bu âyet miras hakkında beş düzenlemeyi içerir: Birincisi; hem kadınların, hem de erkeklerin mirasta bir hakları vardır. İkincisi; az olsun çok olsun, miras bütün vârisler arasında paylaşılmalıdır. O kadar ki, eğer ölen kişi bir miktar kumaş bırakmış olsa bile, gerekiyorsa mesela on parçaya ayrılmalıdır. Bununla birlikte eğer bir vâris isterse, diğerinin rızasını alarak onların paylarını satın alır ve tüm mirasa sahip olabilir. Üçüncüsü; bu âyetten anlaşıldığına göre, bu kural nakledilebilir olsun veya olmasın, tarımsal veya endüstriyel veya diğer her tür mal için geçerlidir. Dördüncüsü; mirasın ancak ölen kişinin arkasında mal bırakması hâlinde, hak olduğunu gösterir. Beşincisi; âyetin ortaya koyduğu hükme göre, yakın akrabalar hayatta ise, uzak akrabaların mirasta hakları yoktur.

وَإِذَا

حَضَرَ الْقِسْمَةُ أُولُو الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسْكِينُ فَأَرْزُقُوهُمْ
مِنْهُ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا ﴿٨﴾ وَلْيَخْشَ الَّذِينَ لَوْ تَرَكَوْا مِنْ
خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعَفًا خَافُوا عَلَيْهِمْ فَلْيَتَّقُوا اللَّهَ وَلْيَقُولُوا قَوْلًا
سَدِيدًا ﴿٩﴾ إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَى ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ
فِي بُطُونِهِمْ نَارًا وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيرًا ﴿١٠﴾ يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي
أَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَيَيْنِ فَإِنْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ
فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ وَإِنْ كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ وَلِأَبَوَيْهِ لِكُلِّ
وَاحِدٍ مِّنْهُمَا السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ إِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ فَإِنْ لَّمْ يَكُنْ لَهُ
وَلَدٌ وَوَرِثَتُهُ أَبَوَاهُ فَلِأُمِّهِ الثُّلُثُ فَإِنْ كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ فَلِأُمِّهِ السُّدُسُ
مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا أَوْ دَيْنٍ ؕ أَبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ لَا تَدْرُونَ
أَيُّهُمْ أَقْرَبُ لَكُمْ نَفْعًا فَرِيضَةٌ مِّنَ اللَّهِ إِنْ اللَّهُ كَانَ عَلِيمًا

حَكِيمًا ﴿١١﴾

- 8 (Miras) bölüşme sırasında yakınlar; yetimler ve yoksullar da hazır olursa, onları ondan rızıklandırın ve onlara güzel (ma'rûf) söz söyleyin.¹³

- 9 Arkalarında bıraktıkları zayıf çocuklardan dolayı korku duyanlar, (vasiyetleri altında olanlar için de) içleri ürpertiyle titresin. Allah'tan sakınsınlar ve onlara doğru söz söylesinler.
- 10 Gerçek şu ki, yetimlerin mallarını zulmederek yiyenler, karınlarına ancak ateş yemiş olurlar. Onlar, çılgın bir ateşe gireceklerdir.¹⁴
- 11 Çocuklarınız konusunda Allah, erkeğe iki dişinin hissesi kadar tavsiye eder.¹⁵ Eğer onlar ikiden çok kadın ise, (ölünün) geride bıraktığının üçte ikisi¹⁶ onlarındır. Kadın (veya kız) bir tek ise, bu durumda yarısı onundur. (Ölenin) bir çocuğu varsa, geriye bıraktığından anne ve babadan her biri için altıda bir,¹⁷ çocuğu olmayıp da anne ve baba ona mirasçı ise, bu durumda annesi için üçte bir vardır.¹⁸ Onun kardeşleri varsa, o zaman da annesi için altıda birdir.¹⁹ (Ancak bu hükümler, ölenin) ettiği vasiyet veya (varsa) borcun düşülmesinden sonradır.²⁰ Babalarınız, oğullarınız; siz onların hangilerinin yarar bakımından size daha yakın olduğunu bilmezsiniz. (Bunlar) Allah'tan bir farzdır. Şüphesiz Allah, bilendir, hüküm ve hikmet sahibi olandır.²¹

ACIKLAMA

13. Burada ölen kişinin vârislerine, mirasta hiçbir hakları olmadığı halde yakın ve uzak akrabalara, ailedeki fakirlere ve mirasın paylaştırıldığı sırada orada hazır bulunan yetimlere karşı cömert olmaları emrediliyor. Vârisler onlara bir şeyler vermeli ve güzel sözler söylemelidirler; be-yinsiz ve cimri kimseler gibi onlara sert ve kötü sözler söylememelidirler.

14. Bir hâdisе göre, Uhud Savaşı'ndan sonra bu âyet Hz. Sa'd bin Rubâî'nin dul karısının isteği ve sorusu üzerine nâzil olmuştur. Hz. Sa'd'ın dul karısı, iki kızı ile Hz. Peygamber'e (s.a.v.) gelmiş ve şöyle demiştir: "Ey Allah'ın Rasûlü! İşte bunlar Uhud'da şehid olan Sa'd'ın kızları. Amcaları onların mirasının hepsini aldılar ve bunlara bir dirhem bile kalmadı. Bundan sonra bunlarla kim evlenir?"

15. Mirasın bölüştürülmesinde ilk önemli prensip; erkeğin hakkının, kadınınkinin iki katı olmasıdır. Bu tamamen akla uygun ve adil bir paylaştırmadır. İslâm hukuku, ailenin ekonomik sorumluluğunu erkeğe yüklediği ve kadını bundan bağımsız kıldığı için, adâlet, kadının miras payının erkeğinkinden az olması gerektiğidir.

16. Aynı şey, iki kız çocuğu için de geçerlidir. Yani eğer ölen kimse-nin geride erkek çocuğu değil de iki veya daha fazla sayıda kız evladı kal-mışsa, bu kız çocuklara tüm mirasın üçte ikisi verilir ve geride kalan üç-

te bir, diğer vârisler arasında paylaştırılır. Bunun gibi, eğer ölenin geride sadece bir tek oğlu kalmışsa ve başka vârisi yoksa, tüm miras oğluna kalır. Fakat eğer başka vârisi varsa, onların hakkı verildikten sonra geride kalan mirasın hepsi, o oğulun olur. Bu konuda ümmetin âlimleri ittifak etmişlerdir.

17. Ölen kişi geride kız ya da erkek, sadece bir çocuk veya çocuklar bırakmış olsa, anne ve babasından her birine mirasın altıda biri düşer. Geride kalan üçte iki ise, diğer vârisler arasında paylaştırılır.

18. Eğer başka hiçbir vâris yoksa, geriye kalan üçte iki babaya verilir; eğer başka vâris varsa, baba o üçte ikiyi o vârislerle paylaşır.

19. Eğer ölen kişinin geride kız veya erkek kardeşleri varsa, annenin payı üçte birden altıda bire düşer. Düşürülen altıda bir ise, babanın payına eklenir. Çünkü bu durumda babanın sorumlulukları artmaktadır. Ölen kişinin anne babası hayatta ise, kız veya erkek kardeşlerine mirastan pay düşmediğine dikkat etmelidir.

20. Vasiyetin yerine getirilmesi borçların ödenmesinden öncedir. Çünkü ölen herkesin borcu olmayabilir, fakat vasiyeti olabilir. Kanunun uygulamasına gelince; İslâm toplumunda, borcun vasiyetten önce gelmesi gibi ortak bir görüş vardır. Yani borç her hâlükârda önce ödenmeli, sonra vasiyet yerine getirilmeli ve ondan sonra da miras paylaştırılmalıdır. Bakara Sûresi'nin 182. açıklama notunda, kişinin vasiyet ederek tüm servetinin üçte birini hibe etmeye hakkı olduğu belirtilmişti. Bu izin, mirastan pay alamayan akraba veya akrabalara servetten bir miktar bırakabilmek için verilmiştir. Söz gelimi yetim bir kız veya erkek torun varsa, bir oğulun dul karısı, fakir bir kız veya erkek kardeş vs. varsa, kişi vasiyet ederek mirasının bir kısmını böyle birisine bırakabilir. Hatta kişinin herhangi bir kimseye veya kamu yararına malının bir kısmını vasiyet etmeye hakkı vardır. Kısacası, kanun kişinin mirasının üçte ikisinin (veya biraz daha fazlasının) paylaştırılmasını düzenler ve geride kalan (yaklaşık üçte bir) miras için de, kişiyi (her şahıs için farklı olabilen) kendi ailesinin özel durumlarına uygun bir şekilde vasiyet etmesi için serbest bırakır. Aynı zamanda vasiyetle vârislere herhangi bir haksızlık yapılması da engellenmiş olmaktadır. Aile üyeleri vârislere yapılan herhangi bir haksızlık durumunda, bu hatayı kendi aralarında veya kadı'ya başvurarak çözümlayebilirler. Daha fazla açıklama için, "Torunun Veraset Meselesi" adlı kitabıma bakınız.

21. Bu, miras hakkındaki İlâhî kanunun hikmetini anlamayan ve kendi yaptıkları eklemelerle, kanundaki "eksikliği" doldurmaya çalışan anlayışsız kişilere bir cevap niteliğindedir.

وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ أَزْوَاجُكُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُنَّ
وَلَدٌ فَإِنْ كَانَ لَهُنَّ وَلَدٌ فَلَكُمْ الرُّبْعُ مِمَّا تَرَكَنَّ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ
يُوصِينَ بِهَا أَوْ دَيْنٍ وَلَهُنَّ الرُّبْعُ مِمَّا تَرَكَتُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَكُمْ وَلَدٌ
فَإِنْ كَانَ لَكُمْ وَلَدٌ فَلَهُنَّ الثُّمْنُ مِمَّا تَرَكَتُمْ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ
تُوصُونَ بِهَا أَوْ دَيْنٍ وَإِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَلَةً أَوْ امْرَأَةٌ وَلَهُ أَخٌ
أَوْ أُخْتُ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا السُّدُسُ فَإِنْ كَانُوا أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ
فَهُمْ شُرَكَاءُ فِي الثُّلُثِ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصَى بِهَا أَوْ دَيْنٍ غَيْرِ
مُضَارٍّ وَصِيَّةً مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَلِيمٌ ﴿١٢﴾

- 12 Eşlerinizin, eğer çocukları yoksa, geride bıraktıklarının yarısı sizindir. Şayet çocukları varsa, -onunla yapacakları vasiyetten ya da (ayıracakları) borçtan sonra- bu durumda bıraktıklarının dörtte biri sizindir. Sizin çocuğunuz yoksa, geriye bıraktıklarınızdan dörtte biri onların (kadınlarınızın)dır. Eğer sizin çocuğunuz varsa, geriye bıraktıklarınızdan sekizde biri onların (kadınlarınızın)dır.²² (Yine bu hükümler,) edeceğiniz vasiyet veya (varsa) borcun düşülmesinden sonradır. Mirası aranan erkek ya da kadın, çocuğu ve babası olmayan bir kimse olup da onun erkek veya kız kardeşi bulunursa, onlardan her biri için altıda bir vardır. Eğer bundan fazla iseler, bu durumda -kendisiyle yapılan vasiyetten ya da (varsa)

borçtan sonra- üçte birde²³ -zarara uğratılmaksızın-²⁴ onlar ortak-tırlar. (Bu size) Allah'tan bir vasiyettir. Allah, bilendir, (kullara) yumuşak olandır.²⁵

AÇIKLAMA

22. Eğer ölen kişi geride çocuklar bırakmışsa, karısı veya karılarına mirasın sekizde biri düşer. Eğer geride çocuk bırakmazsa, karısı veya karılarına bütün mirasın dörtte biri düşer. Bu dörtte bir veya sekizde bir, eşler arasında eşit paylaştırılır.

23. Eğer başka vârisler varsa, onlara duruma göre geride kalan 5/6 veya 2/3 üzerinden payları verilir. Aksi takdirde, ölen kişinin geride kalan tüm 5/6 veya 2/3'yi vasiyet etme hakkı vardır.

Bütün müfessirler, bu âyetteki erkek kardeş veya kız kardeşlerden sadece anne tarafından olan kardeşlerin kastedildiği konusunda aynı fikir-dedirler. Öz kız ve erkek kardeşler ve sadece baba tarafından kız ve erkek kardeşler hakkında miras kuralı sürenin sonunda yer almıştır.

24. Vasiyet eğer kanunî vârislerin haklarına tecâvüz ediyorsa zararlıdır; borç da eğer alacaklı gerçekte var olmayan bir alacağı olduğunu söylese veya vârislerin hakkı olan payları, bazı oyunlarla azaltmaya çalışırsa zararlı olur. Bir hadise göre, bu en büyük günahlardan biridir. Başka bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle der: “Bir kimse, hayatı boyunca Cennet’e yaklaşacak ameller işler; fakat tam öleceği sırada zararlı bir vasiyette bulunur ve sonunda kendisini Cehennem’e sokacak bir amel işlemiş olur.” Böyle bir zarar verme, her durumda büyük günah olmasına rağmen, burada özellikle vâris olarak ne anne babası, ne evlatları olmayan kişi için söylenmiştir. Çünkü böyle bir kimsenin, uzak akrabaları mirasından mahrum etmek için vasiyet etmesi daha muhtemeldir.

25. Burada Allah'ın *Alîm* sıfatı, iki nedenden ötürü anılmıştır: Birincisi, insanlara O'nun kanunundan kaçmanın imkânsız olduğunu, çünkü O'nun her şeyi bildiğini hatırlatmak için; ikincisi, Allah'ın onlar için hayırlı olanı daha iyi bildiğinden dolayı, Allah tarafından emredilen miras taksiminin, mutlaka doğru olduğuna insanları ikna etmek için. *Halîm* sıfatı ise, Allah'ın kanunlarının katı ve sert olmadığını, bilâkis onların yumuşak olduğunu ve insanları zora koşmadığını gösterir.

تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ وَمَنْ

يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ

خَالِدِينَ فِيهَا وَذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١٣﴾ وَمَنْ يَعِصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ

وَيَتَعَدَّ حُدُودَهُ يُدْخِلْهُ نَارًا خَالِدًا فِيهَا وَلَهُ عَذَابٌ مُهِينٌ ﴿١٤﴾

- 13 Bunlar, Allah'ın sınırlarıdır. Kim Allah'a ve Rasûlü'ne itâat ederse, onu altından ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları cennetlere sokar. İşte büyük kurtuluş ve mutluluk budur.
- 14 Kim Allah'a ve Rasûlü'ne isyan eder ve onun sınırlarını aşarsa, onu da içinde ebedî kalacağı ateşe sokar. Onun için alçaltıcı bir azab vardır.^{25/a}

AÇIKLAMA

25/a. Bu sert uyarı, insanları, miras hükümlerini değiştirdikleri veya Allah tarafından belirlenen sınırları aştıkları zaman atılacakları Cehennem azabından korumak için yapılmıştır. Ne yazık ki Müslümanlar da, Yahudilerin yaptığı hataya düşerek Allah'ın hükmüne karşı gelmiş ve onu değiştirmişlerdir. Kadınlara miras hakları verilmiyor, Müslümanlar tek erkek evlat sistemini (mirasın tümünü en büyük erkek çocuğa bırakmak -çev.) veya geniş aile sistemini (birden fazla çekirdek ailenin bir arada yaşaması -çev.) esas alan uygulamalara tabi oluyorlardı. Bir başka uygulama şekli de, bugünkü İslâm dünyasının Batı'yı takip ederek "ölüm vergisi" almasıdır. Bu açıkça gösterir ki, devlet de, Allah'ın diğer vârisler arasında saymayı unuttuğu bir vâristir! Gerçekte ise devlet, ancak ölen kişi arkasında vârişsiz bir miras bırakmışsa veya kendi isteğiyle bir kısmını vasiyet etmişse miras almaya hak kazanabilir.

وَالَّتِي يَأْتِينَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَائِكُمْ فَاسْتَشْهِدُوا عَلَيْهِنَّ أَرْبَعَةً
 مِنْكُمْ فَإِنْ شَهِدُوا فَأَمْسِكُوهُنَّ فِي الْبُيُوتِ حَتَّى يَتَوَقَّعَهُنَّ
 الْمَوْتُ أَوْ يَجْعَلَ اللَّهُ لَهُنَّ سَبِيلًا ﴿١٥﴾ وَالَّذَانِ يَأْتِيَنِهَا مِنْكُمْ
 فَقَاذُوهمَا فَإِنْ تَابَا وَأَصْلَحَا فَأَعْرِضُوا عَنْهُمَا إِنَّ اللَّهَ كَانَ تَوَّابًا
 رَحِيمًا ﴿١٦﴾ إِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللَّهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ الشُّوْءَ بِجَهْلَةٍ
 ثُمَّ يَتُوبُونَ مِنْ قَرِيبٍ فَأُولَئِكَ يَتُوبُ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَكَانَ اللَّهُ
 عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٧﴾ وَلَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ حَتَّى
 إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ إِنِّي تُبْتُ الْكَفَرَ وَلَا الَّذِينَ
 يَمُوتُونَ وَهُمْ كُفَّارٌ أُولَئِكَ أَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٨﴾ يَأْتِيهَا
 الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَرِثُوا النِّسَاءَ كَرِهًا وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ
 لِيَذْهَبُوا بِبَعْضِ مَا ءَاتَيْتُمُوهُنَّ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِفَاحِشَةٍ مُبَيَّنَةٍ
 وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ فَإِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا
 وَيَجْعَلَ اللَّهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا ﴿١٩﴾

- 15 Kadınlarınızdan fuhuş yapanlara aleyhlerinde olmak üzere içinizden dört şahid tutun. Eğer şehâdet ederlerse, onları, ölüm alıp götürünceye veya Allah onlara bir yol kılıncaya kadar evlerde alıkoyun.
- 16 Sizlerden fuhuş yapanlardan, her ikisine eziyet edin. Eğer tevbe ederler de ıslâh olurlarsa, artık onlardan vazgeçin. Şüphesiz, Allah, tevbeleri kabul edendir, esirgeyendir.²⁶

- 17 Allah'ın (kabulünü) üzerine aldığı tevbe, ancak cehâlet nedeniyle kötülük yapanların, sonra hemencecik tevbe edenlerin(kidir). İşte Allah, böylelerinin tevbelelerini kabul eder. Allah, bilendir, hüküm ve hikmet sahibi olandır.
- 18 Tevbe, ne kötülükleri yapıp edip de onlardan birine ölüm çatınca: "Ben şimdi gerçekten tevbe ettim" diyenler, ne de kendileri kâfirler olarak ölenler için değil. Böyleleri için acıklı bir azab hazırlamıştır.²⁷
- 19 Ey iman edenler! Kadınlara zorla mirasçı olmaya kalkışmanız, size helâl değildir.²⁸ Apaçık olan 'çirkin bir hayasızlık' yapmadıkları sürece,²⁹ onlara verdiklerinizin bir kısmını gidermeniz (kendinize almanız) için onlara baskı yapmanız da (helâl değildir.) Onlarla güzellikle geçinin. Şayet onlardan hoşlanmadınızsa, belki, bir şey hoşunuza gitmez; ama Allah, onda çok hayır kılar.³⁰

AÇIKLAMA

26. İslâm'da ilk defa bu iki âyette (15-16) zina suçu için cezadan bahsedilmektedir. 15. âyete göre, suçlu kadın bir sonraki emre kadar kapalı tutulmalıdır. 16. âyete göre ise, zina eden kadın ve erkek azarlanarak, hor görülerek, dövülerek vs. cezalandırılmalıdır. Daha sonra Nur Sûresi'ndeki 2. âyette bu ceza değiştirilmiştir. Artık zina eden kadın ve erkekten her birine yüz değnek vurulmalıdır. Ceza hukukunda cezaların tedricî olarak artması, akıl ve hikmete dayanmaktadır. O dönemde Araplar, belirli bir hukuk ve ceza sistemine sahip olan yerleşik bir hükümetin emri altında yaşamaya alışkın değildi. Bunun için eğer İslâm devleti, onlara tüm ceza sistemini birden uygulamaya kalksaydı, bu onlara ağır gelebilirdi. Bu nedenle ilk önce bu iki âyetteki tipte cezalar uygulanmış, daha sonra da yavaş yavaş zina, hırsızlık, cinayet gibi suçlar için daha ağır cezalar belirlenmiştir. Böylece İslâm ceza hukuku belirlenip tam bir sistem hâline gelmiş, Hz. Peygamber (s.a.v.) ve daha sonra râşid halifeler döneminde uygulanmıştır.

Bu iki âyet arasındaki gözle görülen fark, müfessir Süddî'yi, 15. âyetin evli kadın için, 16. âyetin de bekâr kadın ve erkek için indirildiği sonucuna götürmüştür. Fakat bu tür bir tefsîr, hiçbir ciddi delile dayanmamaktadır. Aynı şekilde, Ebû Müslim İsfehânî'nin tefsîrinde yer alan 15. âyetin, iki kadının doğal olmayan ilişkisi, 16. âyetin de iki erkeğin doğal olmayan ilişkisi için indirildiği görüşü de yanlıştır. Ebû Müslim İsfehânî gibi değerli bir âlimin, böyle bir sonuca varmasına hayret ediyorum. Halbuki Kur'an, sadece kanunun ve ahlâkın prensiplerini ortaya koyar. Bu nedenle sadece normal hayatta karşılaşılan problemleri ele alır ve anormal şartlar altında meydana gelen olaylara değinmez. Bu son iki problem, Müslümanların ic-tihâdlarına bırakıldığı için, bir hükme bağlanmamışlardır. Bu nedenle Hz.

Peygamber (s.a.v.) öldükten sonra ortaya çıkan, iki erkeğin gayri tabii ilişkisi hakkında hüküm verirken sahâbe, bu iki âyete başvurmamıştır.

27. Arapça *tevbe* kelimesi, “geri dönmek” ve “yönelmek” anlamlarına gelir. Günahından pişman olup ondan vazgeçen kimse, sahibinden kaçtıktan sonra tekrar efendisine geri dönen bir köleye benzetilebilir. Bu onun tevbesidir. Efendisi onun pişmanlığını ve özrünü kabul ettiğinde, ona iyi davranışlarla yönelir ve onu affeder. Arapça’da bu, onun kölesine tevbesidir. Bu âyette Allah, tevbenin iki yönünü de ortaya koyuyor. Allah şöyle diyor: “Sadece câhillikle, istemeden bir günah işleyen, sonra da hatalarını fark edince benim bağışlamama sığınan kullarımın tevbesini kabul ederim. Böyle bir tevbe için benim bağışlama kapılarım tamamen açıktır.” Fakat hayatları boyunca Allah’tan en ufak bir korku duymayan ve ölüm yaklaştığında tevbe etmeye başlayan kişi için böyle değildir. Hz. Peygamber (s.a.v.) ölümün yaklaştığını bildirir bir belirti olmadığı zaman, yapılan tevbeleri Allah’ın kabul ettiğini söylemiştir. İmtihan zamanı sona erdiğinde artık kişinin günahından dönme şansı yoktur. Aynı şekilde, eğer bir kişi kâfir olarak ölüyorsa ve gözleriyle öte dünyayı gördüğü anda tevbe ederse, bu tevbe de kabul olunmaz.

28. Bu ölen kişinin dul eşlerinin miras olarak kabul edilmemesi gerektiği anlamına gelir. Kadın, kocasının ölümünden sonra istediği yerde yaşama ve iddetini doldurduktan sonra, istediği kimse ile evlenme hakkına sahiptir.

29. Yani, “Onların ahlâksızca davrandıkları için cezalandırabilirsiniz; fakat mallarını ellerinden almak için onlara eziyet edemezsiniz.”

30. Eğer kadın güzel değilse veya kocasının hoşuna gitmeyen bir eksikliği varsa, koca hiç düşünmeden hemen onu boşama yoluna gitmemelidir. Soğukkanlı ve dikkatli davranmalıdır. O kadının, mutlu bir hayat geçirmeyi sağlayacak olan güzellikten başka iyi özellikleri de olabilir. Bu iyi niteliklerin keşfedilmesi, onun ilk andaki hayâl kırıklığını sevgiye dönüştürebilir. Aynı şekilde bazen evliliğin başlangıcında, koca, karısında beğenmediği bir şeyle karşılaşır ve ondan hoşlanmamaya başlar. Fakat sabırlı olur ve onun iyi yönlerini de ortaya koymasına izin verirse iyi özelliklerinin, eksikliklerinden daha fazla olduğunu ve onların eksikliğini kapatacak kadar baskın olduğunu anlayabilir. Bu nedenle kocanın, uzun süre düşünmeden karısıyla ilişkisini kesmesi doğru değildir. Boşanma ise, insanın son çare olarak başvuracağı bir sosyal operasyondur. Hz. Peygamber (s.a.v.), helâl olan şeyler içinde Allah’ın en hoşlanmadığı şeyin boşanma olduğunu söylemiştir. Başka bir hadiste ise, Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle der: “Evlenin ve boşanmayın. Çünkü Allah sadece cinsel hazlar için evlenen, boşanan erkek ve kadınları sevmez.”

وَإِنْ أَرَدْتُمْ أَسْتَبْدَالَ زَوْجٍ مَّكَانَ
 زَوْجٍ وَءَاتَيْتُمْ إِحْدَهُنَّ قِنطَارًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا أَتَأْخُذُونَهُ
 بُهْتَنًا وَإِنَّمَا مُبِينًا ﴿٣١﴾ وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُ وَقَدْ أَفْضَى بَعْضُكُمْ
 إِلَى بَعْضٍ وَأَخَذْنَ مِنْكُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا ﴿٣٢﴾ وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ
 آبَاؤُكُمْ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ إِنَّهُ كَانَ فَحِشَةً وَمَقْتًا وَسَاءَ
 سَبِيلًا ﴿٣٣﴾ حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ وَأَخَوَاتُكُمْ
 وَعَمَّتُكُمْ وَخَالَاتُكُمْ وَبَنَاتُ الْأَخِ وَبَنَاتُ الْأُخْتِ وَأُمَّهَاتُكُمْ
 اللَّاتِي أَرْضَعْنَكُمْ وَأَخَوَاتُكُمْ مِنَ الرَّضْعَةِ وَأُمَّهَاتُ نِسَائِكُمْ
 وَرَبِّبُكُمْ اللَّاتِي فِي حُجُورِكُمْ مِنْ نِسَائِكُمُ اللَّاتِي دَخَلْتُمْ بِهِنَّ
 فَإِنْ لَمْ تَكُونُوا دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ وَحَلَائِلُ أَبْنَائِكُمُ
 الَّذِينَ مِنْ أَصْلَابِكُمْ وَأَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ^٤

إِنْ أَلَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٣٤﴾

- 20 Bir eşi bırakıp yerine bir başka eşi almak isterseniz, onlardan birine (öncekine) yüklerle (mal ve para) vermişseniz bile, ondan hiçbir şey almayın. Ona iftira ederek ve apaçık bir günaha girerek verdiğinizizi alacak mısınız?
- 21 Onu nasıl alırsınız ki, birbirinize katılmış (birleşerek içli dışlı olmuş)tınız. Onlar sizden kesin bir güvence (kuvvetli bir ahid) de almışlardı.³¹
- 22 Kadınlardan babalarınızın nikâhladıklarını nikâhlamayın.³² Ancak (câhiliyede) geçen geçmiştir. Çünkü bu, 'çirkin bir hayasızlık' ve 'öfke duyulan bir iğrençliktir'.³³ Ne kötü bir yoldu o!...
- 23 Sizlere anneleriniz,³⁴ kızlarınız,³⁵ kız kardeşleriniz,³⁶ halalarınız, teyzeleriniz, erkek kardeşlerin kızları, kız kardeşlerin kızları,³⁷ sizi emziren (süt) anneleriniz, süt kız kardeşleriniz,³⁸ kadınlarınızın anneleri³⁹ ve kendileriyle (gerdeğe) girdiğiniz kadınlarınızdan olup koruyuculuğunuz altında bulunan üvey kızlarınız⁴⁰ -onlarla gerdeğe girmemişseniz, size bir sakınca yoktur-, sizin sulbünüzden olan oğullarınızın eşleri⁴¹ ve iki kız kardeşi bir araya getirdiğiniz (evlilik) haram kılındı.⁴² Ancak (câhiliyede) geçen geçmiştir. Şüphesiz Allah, bağışlayandır, esirgeyendir.⁴³

ACIKLAMA

31. "*Sağlam teminat*"; bir kadının, kendisini kocasına teslim etmesini sağlayan evlilik bağının garantisidir. Bu nedenle eğer erkek, kendi verdiği teminatı hiçe sayarsa, anlaşmanın (evliliğin) meydana geldiği zaman, karısına verdiği mehirden istemeye hakkı olmaz. (Bkz. Bakara an: 251).

32. Kur'ân, câhiliye döneminde işlenen kötülükleri yasaklarken, genellikle emri şu kelimelerle bitirir. *Geçmişte olanlar hâriç*. Bunun görünürde iki anlamı vardır: Birincisi, kişi eğer bu emri aldıktan sonra, o yoldan döner ve hatalarını tamir ederse, geçmişte işlenen hataların dikkate alınmayacağı anlatılmak isteniyor. İkincisi, bu emirlerin geçmişte olanlarla bir ilgisi olmadığını belirterek, bu hataları işleyenler teselli ediliyor. Söz gelimi, eğer bir kimse yasaklanmadan önce üvey annesi ile evlenmişse, bu sözlere göre, bu evlilikten olma çocukların otomatikman gayri meşrû olmaları ve mirastan mahrum bırakılmaları söz konusu değildir. Yine söz gelimi, bir kimse sonradan yasaklanan bir ticaret şekliyle birçok alışverişler yapmış olsa, bu daha önce yapılan bütün anlaşmaların geçer-

siz olduğu, kişinin bu yolla kazandığı bütün servetini geri vermesi gerektiği veya o zamana dek kazanılan malların hepsinin haram olduğu anlamına gelmez.

33. İslâm hukukuna göre bu, cezayı gerektiren bir davranıştır. Ebû Dâvûd, Nesâî ve *Müsned-i Ahmed*'de nakledilen bazı hadislerle göre, Hz. Peygamber (s.a.v.), üvey anneleriyle evlenen kişilerin mallarına el koymuş ve onları ölüm cezasına çarptırmıştır. İbn Mâce'de, Hz. İbn Abbâs'tan rivayet edilen bir hâdiseye göre, Hz. Peygamber (s.a.v.) bu konuda şu hükmü vermiştir: "Evlenmenin yasaklandığı kişilerle zina eden herkes ölüm cezasına çarptırılır." Bununla birlikte İslâm fıkıh âlimlerinin bu konuda farklı görüşleri vardır. İmam Ahmed, böyle bir suçlunun malına el konulması ve ölüm cezasına çarptırılması gerektiğini savunur. Ebû Hanîfe, İmam Mâlik ve İmam Şâfi'î ise, haram olan kişilerle zina eden bir kimsenin normal zina cezasına çarptırılması; haram olan kişilerden biri ile evlendiğinde ise, bu büyük günah için uygun olacak bir cezaya çarptırılması gerektiği görüşündedirler.

34. Bu yasak; hem öz, hem de üvey anne için geçerlidir ve ikisi de haramdır. Bu kural aynı zamanda annenin annesi ve babanın annesi için de geçerlidir. Babasının gayri meşrû ilişkide bulunduğu bir kadının, oğula haram olup olmadığı konusunda âlimler farklı görüşlere sahiptirler. Böyle bir kadınla evlenmenin haram olduğu görüşünde olanlar, babanın şehvetle dokunduğu bir kadının bile, oğula haram olduğunu söylerler. Oğulun gayri meşrû ilişkide bulunduğu bir kadının babaya haram olup olmadığı veya kızın gayri meşrû ilişkide bulunduğu bir adamın anneye veya tam tersi bir durumun, kıza haram olup olmadığı konusunda da birçok ihtilâflar vardır. Bu meselenin fikhî incelikleriyle ilgili birçok karşıt görüş vardır. Fakat biraz düşünülünce, bu tür olayların toplum hayatında meydana gelmemesi gerektiği ve hak yolundaki bir hayatla uyum içinde olmadığı anlaşılır. Bu nedenle ilâhî kanun; bu tür şeyleri kılı kırk yararak helâl kılmaya çalışılmasına müsamaha gösteremez. Çünkü bu küçücük ayrılıklar, tüm toplum refahının dayanağı olan aile bağının kopmasına neden olacak kıskançlıklar açığa çıkaracaktır. Bu, aşağıda yer alan, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) iki hadisi ile de desteklenmektedir:

1) "Bir erkeğe, cinsel organına baktığı bir kadının annesi ve kızı haram olur."

2) "Allah, aynı zamanda hem annenin hem de kızın cinsel organını gören bir adama bakmaktan bile hoşlanmaz."

35. Kız için söylenen haram hükmü, oğulun kızı ve kızın kızı (yani torunlar) için de geçerlidir. Bununla birlikte gayri meşrû ilişki sonucu doğan kız hakkında ihtilâf vardır. İmam Ebû Hanîfe, İmam Mâlik, Ahmed İbn Hanbel, aynen meşrû kız çocuk gibi gayri meşrû ilişki sonucunda doğan kız çocuğun da babaya haram olduğu görüşündedirler. İmam Şâfi'î ise, gayri meşrû ilişkiden doğan kızın haram olmadığını söyler. Fakat bir babanın kendi sulbünden olduğunu bile bile bir kızla evlenebileceği düşüncesi çok iğrençtir.

36. Bu kural, aynı zamanda anne ve baba tarafından üvey kız kardeşleri, öz kız kardeşleri de kapsar.

37. Öz olsun, üvey olsun, anne veya baba tarafından bütün bu akrabalar haramdır. Öz olsun, üvey olsun, annenin veya babanın kız kardeşi oğul için haramdır. Aynı şekilde öz olsun veya üvey olsun, kız veya erkek kardeşin kızları, erkek için kendi öz kızı gibi haramdır.

38. Bu yasaklama göz önünde bulundurulursa, bir kızı veya erkeği emziren bir kadın öz anne gibi, onun kocası da öz baba gibi kabul edilmelidir. Bu hususta ittifak vardır. Öz anne ve baba tarafından yasaklanan ilişkiler sütanne ve onun kocası, yani süt baba tarafından akrabalıklar için de geçerlidir. Bu, bu konuda Hz. Peygamber'in (s.a.v.) söylediği bir hâdise dayanmaktadır: "Kanın haram kıldığını, süt de haram kılar..." Fakat emilmesi gereken süt miktarı konusunda görüş ayrılıkları vardır. İmam Ebû Hanîfe ve İmam Mâlik'e göre, eğer çocuk en az orucu bozacak kadar bir miktar süt emerse, o kadın evlilik bakımından aynı öz annesi gibi olur. Fakat İmam Ahmed'e göre, haramlar, ancak çocuk en az üç kez emdiğinde, İmam Şâfi'î'ye göre de en az beş kez emdiğinde başlar. Aynı zamanda, emdiği sırada çocuğun kaç yaşında olması gerektiği konusunda da farklı görüşler vardır. Aşağıda çeşitli fakihlerin bu konudaki fikirleri özetlenmiştir.:

1) Hz. Ümmü Seleme, Hz. İbn Abbâs, Zührî, Hasan Basrî, Katâde, İkrime ve Evzât'ye (Allah hepsinden razı olsun) göre, eğer çocuk süttan kesilmeden önce emzirilir ve doyacak kadar emerse, ancak o zaman haram kuralı geçerli olur. Eğer süttan kesildikten sonra emerse, haram olmaz; çünkü bu aynen su içmek gibidir. Hz. Ali'nin (r.a) de bunu destekleyen bir sözü vardır.

2) Hz. Ömer, Hz. İbn Mes'ûd, Hz. Ebû Hureyre ve Hz. İbn Ömer (Allah hepsinden razı olsun), çocuğun iki yaşına kadar herhangi bir za-

manda emzirildiğinde bu yasağın geçerli olacağı görüşündedirler. İmam Şâfi'î, İmam Ahmed, İmam Ebû Yûsuf, İmam Muhammed ve Süfyân Sevrî de bu görüştedirler. Ebû Hanîfe'nin de bunu destekler nitelikte bir sözü vardır. İmam Mâlik de bu görüşü destekler; fakat iki yaştan bir iki ay geçse bile, bu yasağın geçerli olacağını söyler.

3) İmam Ebû Hanîfe'nin güvenilir bir kaynaktan gelen sözüne göre, eğer çocuk emzirilme dönemi boyunca, yani "iki buçuk yaşına dek" emzirilse, bu, yasak sınırları içine girer.

4) Hz. Âişe'ye (r.a) göre, yaş sınırı olmaksızın ne zaman emerse emsin, kişi bu yasağın sınırları içine girer. Hz. Ali'nin (r.a) bir sözü de bunu destekler niteliktedir. Urve İbn Zübeyr, Atâ, Leys bin Sa'd ve İbn Hazm da bu görüşü benimsemişlerdir.

39. Bir kadınla sadece nikâh yapmanın, onun annesi ile evlenmeyi haram kılıp kılmadığı konusunda da ihtilâf vardır. İmam Ebû Hanîfe, İmam Mâlik, İmam Ahmed ve İmam Şâfi'î, sadece nikâhlanmanın da, o kadının annesinin nikâh yapan kişiye haram kılmaya yettiği görüşündedirler. Fakat Hz. Ali'ye (r.a) göre, eğer henüz cinsel birleşme meydana gelmemişse, nikâhlayan kişiye, o kadının annesi haram olmaz.

40. Karısının kızı, kendi evinde büyümüş olsun veya olmasın, kocaya haramdır. Allah, bu kelimeleri akrabalık ilişkisinin hassasiyetini göstermek için kullanmıştır. Bir adamın karısının kızının, kendi evinde büyümüş olsun veya olmasın, o adama haram olduğu konusunda görüş birliği vardır.

41. Burada "*sizin sulbünüzden olan*" ifadesi, evlatlık olarak alanın oğulların dul veya boşanmış eşlerinin değil, sadece kendi oğullarının karılarının kendilerine haram olduğunu belirtmek için kullanılmıştır. Aynı şekilde erkek torunlarının karıları da haramdır.

42. Bir kişinin; hanımının teyzesi, halası ve öz yeğenini hanımı ile birlikte nikâh altına alması haramdır. Bu prensip şu şekilde genişletilebilir: Erkeğe kendi akrabalarından, kendisine haram olan kadınların, hanımı tarafında benzer konumdakileri de hanımı ile birlikte nikâh altında bulundurması haramdır.

43. Yani, "Câhiliye döneminde iki kız kardeşle aynı anda evli bulunarak işlenen günah bir cezaya tâbi tutulmayacaktır." (Bkz. an: 32). Fakat kişi Müslüman olduktan sonra, câhiliye döneminde aldığı iki kız kardeşten birini boşamalıdır.

وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا
 مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ كَتَبَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ وَأُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذَلِكَ
 أَنْ تَبْتَغُوا بِأَمْوَالِكُمْ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسْفِحِينَ فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ
 بِهِ مِنْهُنَّ فَآتُوهُنَّ أَجُورَهُنَّ فَرِيضَةً وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا
 تَرَضَيْتُمْ بِهِ مِنْ بَعْدِ الْفَرِيضَةِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿٢٤﴾

- 24 Sağ ellerinizin malik olduğu (câriyeler)⁴⁴ dışında kadınlardan ‘evli ve özgür’ olanlarla da (evlenmeniz haramdır.) Bunlar, Allah’ın üzerinize yazdığıdır. Bunların dışında kalanı iffeti koruyup fuhuşta bulunmak üzere mallarınızla (mehir vererek) evliliği veya evlenecek kadın aramanız (veya istemeniz) size helâl kılındı. Öyleyse onlardan hangi şeyle (veya ne kadar) yararlandığınız, onlara ücret (mehir)lerini, tesbit edildiği miktarıyla ödeyin. Miktarın tesbitinden sonra, karşılıklı hoşnud olduğunuz bir şey konusunda üstünüze bir sorumluluk yoktur. Şüphesiz Allah, bilendir, hüküm ve hikmet sahibi olandır.

AÇIKLAMA

44. Yani, “Savaş esiri olarak alınan ve kocaları savaş hattı dışında kalan evli kadınlar haram değildir.” Çünkü İslâm sınırları içine girdiği için artık onların evlilik bağı kopmuştur. Bu tür kadınları nikâhlayıp onlarla evlenen veya câriye olarak elinde bulunduranların onlarla cinsel ilişki kurması helâldir. Fakat böyle bir kadının kocası da esir alındığında, kadının yine helâl olup olmayacağı konusunda görüş ayrılığı vardır. Ebû Hanîfe ve onun gibi düşünenler, böyle bir çiftin evlilik bağının devam etmesi gerektiği görüşündedirler. Fakat İmam Mâlik ve İmam Şâfi’î’ye göre bu bağ koparılmalıdır.

Savaşta esir alınan câriyelerle ilgili zihinlerde meydana gelmesi muhtemel olan yanlış anlamaları önlemek için, aşağıdaki hususlar dikkatle incelenmelidir.

1) Bir askerin, kendisine ganimet payı olarak verilmeden önce savaş esiri olarak aldığı câriye ile ilişki kurması haramdır. İslâm hukuna göre, bütün esir alınan kadınlar devlete teslim edilir. Devlet de onları serbest bırakma, düşman elindeki Müslüman esirlerle takas etme veya onları askerlere dağıtma hakkına sahiptir. Bir askere, ancak devlet tarafından resmen verildiği takdirde bir câriye ile ilişki kurması helâl olur.

2) O zaman bile, câriye ile ilişki kurmadan önce, onun hamile olup olmadığını anlamak için bir ay beklemesi gerekir. Aksi takdirde, doğum yapana dek onunla ilişki kurması haram olur.

3) Kadın savaş esirlerinin Ehli Kitap'tan olup olmaması, bu hükümde bir değişikliğe neden olmaz. Dini ne olursa olsun bu kadın, kendisine kanunen verilen adama helâl olur.

4) Sadece câriyeyi alan kişinin, o câriyeye "dokunmaya" hakkı vardır. Cariye efendisinin sulbünden bir çocuk doğurursa, o çocuk da İlahî Kanun'un, efendinin kendi sulbünden olan diğer çocuklara verdiği tüm kanunî haklardan yararlanır. Çocuk doğurduktan sonra, artık o câriye satılamaz ve efendisinin ölümünden sonra da hür olur.

5) Eğer efendi, câriyesini başka bir adamla evlendirirse, cinsel haklarını ona devretmiş olur; fakat ondan hizmet bekleme hakkını devam ettirir.

6) Hür eşlerde konulan azamî dört sınırı, câriyeler için geçerli değildir. Çünkü kadın savaş esirlerinin sayısı çok fazla olabilir. Ancak böyle bir sınırlamanın olmayışı, zengin ve şehvetine düşkün kişilerin evlerini bir meşkhane hâline getirmeleri için değildir.

7) Bir kişiye devlet tarafından verilen kadın veya erkek esirlerin mülkiyet hakları, tüm diğer kanunî mülkiyet hakları gibi el değiştirilebilir.

8) Anne babanın veya velînin hür kızını bir adama nikâhlanması sonucunda, nasıl o kız artık adama helâl oluyorsa, o câriye de o adama helâl olur. Bu nedenle, evlilikten tiksinnmeyen bir adamın, câriye ile cinsel birleşmeyi iğrenç bulmasına hiçbir sebep yoktur.

9) Devlet bir kez bir câriyeyi bir adama verdi mi, artık o câriye üzerindeki bütün haklarını ona devretmiş olur. Aynı durum hür kızını evlendiren ebeveyn için de geçerlidir.

10) Eğer bir komutan, belirli aralıklarla askerlerine cinsel ilişkide kullanılmak üzere savaş esiri kızlar dağıtıyorsa veya onlara belli bir zaman için kullanma izni veriyorsa, böyle bir hareket tamamen haramdır. Çünkü bununla zina arasında hiçbir fark yoktur ve İslâm'a göre de zina büyük bir suçtur. (Daha geniş bilgi için bkz. *Tefhîmât* cilt II ve *Resâil ve Mesâ'il* cilt I adlı kitaplarım.)

وَمَنْ لَّمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلاً أَنْ يَنْكِحَ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ
فَمِنْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ مِنْ فَتَيَاتِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ وَاللَّهُ أَعْلَمُ
بِإِيمَانِكُمْ بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ فَانْكِحُوهُنَّ بِإِذْنِ أَهْلِهِنَّ
وَأَتُوهُنَّ أَجُورَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ مُحْصَنَاتٍ غَيْرَ مُسَفِّحَاتٍ وَلَا
مُتَّخِذَاتِ أَخْدَانٍ فَإِذَا أُحْصِنَ فَإِنَّ أَتَيْنَ بِفَلْحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ
مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ ذَٰلِكَ لِمَنْ خَشِيَ الْعَنَتَ
مِنْكُمْ وَأَنْ تَصْبِرُوا خَيْرٌ لَّكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٢٥﴾

- 25 İçinizden inanmış hür kadınlarla evlenmeye gücü yetmeyen kimse, ellerinizde bulunan Müslüman câriyelerden alsın. Allah sizin imanınızı daha iyi bilir. Hepiniz birbirinizdensiniz.⁴⁵ Öyle ise, iffetli yaşamaları, zina etmemek ve gizli dost da tutmamaları şartıyla, velilerinin izniyle onlarla evlenin, mehirlerini de güzelce verin. Evlendikten sonra bir fuhuş yaparlarsa, onlara hür kadınlara verilen cezanın yarısı verilir.⁴⁶ Bu (câriye ile evlenme izni),⁴⁷ içinizden evlenmediği takdirde ahlâkî sıkıntıya düşmekten korkanlar içindir. Sabretmeniz ise sizin için daha iyidir. Allah bağışlayan, esirgeyendir.

AÇIKLAMA

45. Yani, “Bir toplumda yaşayan insanlar arasındaki sosyal farklılıklar izâfidir; bunun ötesinde, bütün Müslümanlar eşittir. Bir Müslümanı, diğer Müslümandan ayıran fark takvâ derecesidir ve bu da toplumun üst sınıflarının tekelinde değildir. Müslüman bir câriyenin, ahlâk ve iman yönünden üst seviyeye mensub bir aileden gelme hür bir kadından daha üstün olması mümkündür.”

46. Bu bölümde (24-25. âyetler), Arapça *muhsanât* kelimesinin iki anlamda kullanıldığına dikkat edilmelidir: 1) Kocalarının koruması altında olan “evli kadınlar”. 2) Evli olmasalar da ailelerinin koruması altında olan “hür Müslüman kadınlar.” Bu önemlidir; çünkü bu ikisi arasındaki farkı anlamamak birçok yanlış hükümler çıkarmaya neden olmuştur. Hâriciler ve zina eden kadının recm edilmesi (taşlanarak öldürülmesi) kuralına inanmayanlar, bu âyeti (25) kendi görüşlerine dayanak olarak almışlardır. Onlar şöyle derler: Bu âyette, zina eden bir câriye için, ceza olarak bunun yarısını vermek imkânsızdır. Bu nedenle, onlara göre, bu âyet İslâm’da recm cezasının olmadığını bir delilidir.

Eğer *muhsanât* kelimesinin anlamı doğru tesbit edilirse, yukarıdaki iddianın ne kadar yanlış olduğu anlaşılır. Zina eden câriye söz konusu olduğunda bu kelime, kocasının koruması altında olan “evli kadın” anlamında kullanılmıştır. Bu “*evlendikten sonra*” ibaresinden de anlaşılabilir. Fakat zina eden câriyenin, yarı cezasına çarptırılacağı, zina eden Müslüman kadın söz konusu olduğunda ailesinin koruması altında olan “hür Müslüman kadın” anlamında kullanılmıştır ve recm cezasına karşı olanlar tarafından anlaşıldığı gibi, “hür evli Müslüman kadın” anlamına gelmez.

Zina eden câriyeye, hür bir Müslüman kadına verilen cezadan daha hafif bir ceza verilmesine gelince; bu ikincinin, birinciye oranla çift koruma altında olması (evli olsa bile) ailesi tarafından korunması ilkesine dayanır. Hür bir kadının tersine, bir câriye evli değilse, sığınabileceği hiçbir dayanağa sahip değildir. Evli bile olsa, bu, onun konumunu bekâr hür bir Müslüman kadının seviyesine çıkarmaz. Çünkü hür kadının dayanabileceği bir statüsü, ailesi, vb. şeyleri vardır. Diğer taraftan bir câriye köleliğin sınırları içindedir ve aile, kabile gibi dayanakları yoktur. Bu nedenle onun cezası hür ve evli Müslüman kadının değil, hür ve bekâr Müslüman kadının cezasının yarısı kadardır.

Bu aynı zamanda, zina eden kadın için Nur Sûresi 2. âyette belirlenen 100 değnek cezasının bekâr ve hür Müslüman kadın için geçerli olduğunu gösterir. Evli ve hür bir Müslüman kadın zina ettiğinde, onun cezasının daha ağır olması normaldir. Çünkü o, hem kocası, hem de ailesi tarafından çift taraflı korunmaktadır. Bu nedenle onun cezası recm, yani taşlanarak öldürülmektir. Kur’ân, recm cezasını açık bir şekilde anlamış olmasına rağmen, onu ima eder bir ifade kullanmıştır. Peygamber de (s.a.v.) bunu anlamış ve bu cezayı uygulamıştır. Kur’ân’ı ondan daha iyi kim anlayabilir?

47. “*Bu izin*”, efendisinin rızasıyla bir câriye ile evlenmektir.

يُرِيدُ اللَّهُ

لِيُبَيِّنَ لَكُمْ وَيَهْدِيَكُمْ سُنَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَيَتُوبَ عَلَيْكُمْ
وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٢٦﴾ وَاللَّهُ يُرِيدُ أَنْ يَتُوبَ عَلَيْكُمْ وَيُرِيدُ الَّذِينَ
يَتَّبِعُونَ الشَّهَوَاتِ أَنْ تَمِيلُوا مَيْلًا عَظِيمًا ﴿٢٧﴾ يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ
يُخَفِّفَ عَنْكُمْ وَخُلِقَ الْإِنْسَانُ ضَعِيفًا ﴿٢٨﴾

- 26 Allah, size açıklayarak anlatmak, sizi sizden öncekilerin sünnetleri-ne iletmek ve tevbelerinizi kabul etmek ister. Allah bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.⁴⁸
- 27 Allah, tevbelerinizi kabul etmek ister; şehvetleri ardınca gidenler ise, sizin büyük bir sapma ile sapmanızı isterler.⁴⁹
- 28 Allah (ağır yükleri) sizden hafifletmek ister: (Çünkü) insan zayıf olarak yaratılmıştır.

AÇIKLAMA

48. Burada geçen “yollar” (sünen) kelimesiyle, sünenin başından bu-
raya kadar verilen ve Bakara Sûresi’nde de değinilen kültürel ve sosyal
problemlerle ilgili emir ve talimâtlar kastedilmektedir. Allah, mü’minle-
re, kendilerini câhiliye âdetlerinden kurtarıp, her dönemde Peygam-
ber’in (s.a.v.) ve onların samimi takipçilerinin uydukları doğru yola ulaş-
tıran şeyin, Allah’ın bir rahmeti olduğunu bildiriyor.

49. Mü’minleri doğru yoldan döndürüp, sapıklığa yöneltmek iste-
yen münâfıklar, müşrikler ve Medîne’nin hemen dışında yaşayan Yahu-
dilerdi. Bu ilk iki grup eski önyargıları, âdet ve gelenekleri değiştirmek
için yapılan düzenlemelere kesinlikle karşı çıkıyorlardı: a) Kız çocukla-
rın mirastan pay almalarına, b) Dul kalan kadının, kocasının akrabala-
rı tarafından kendisine uygulanan kısıtlamalardan bağımsız olmasına,

c) İddet süresi bittikten sonra dul kadının istediği kimse ile evlenebilme hakkı olmasına, d) Üvey anne ile evlenmenin ve iki kız kardeşi aynı anda nikâh altında bulundurmanın yasaklanmasına karşı çıkıyorlardı. Onlar aynı zamanda, evlât edinilen çocuğun mirastan pay sahibi olmadığı ve evlât edinilen erkek çocuğun karısı ile (boşandıktan sonra) evlenmekte hiçbir sakınca olmadığı esaslarına dayanan yeni evlatlık kurumundan da hiç hoşlanmıyorlardı. Bu ve buna benzer düzenlemeler, putperestlerin eski gelenek ve alışkanlıklarına o denli ters düşüyordu ki, bunlara şiddetle karşı çıkıyorlardı. Bozguncular Hz. Peygamber'i (s.a.v.) sert bir şekilde eleştiriyor ve insanları O'nun kişiliğine ve tebliğine karşı çıkmaya teşvik ediyorlardı. Örneğin, Kur'ân'ın gayri meşrû kıldığı bir ilişki sonucu doğan bir kimse varsa, hemen ona gidip Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kendisini gayri meşrû ilân ettiğini söylüyorlardı. İlâhî İrade'nin devam ettirdiği ıslâh hareketine böylece engel olmaya çalışıyorlardı.

Diğer taraftan ise, kendi yaptıkları kanunlara uymayan ıslâh hareketlerine karşı eleştirel bir propaganda yürüten Yahudiler vardı. Onlar gereksiz ayrıntılar ortaya koyup kendi çıkarlarına uygun olan kuralları kanun yaparak, kendilerine sert kurallar ve sınırlamalar koyuyor ve birçok helâl şeyi haram yaptıkları, dolayısıyla bu kanunların karakter ve özünü değiştirdikleri halde, Kur'ân'ın bunları tasdik etmesini istiyorlardı. Yahudi âlimlerinin, hâkimlerinin ve sıradan halkın, Kur'ân'ı Allah'ın kitabı olarak kabul etmemelerinin nedeni işte buydu. Kur'ân'ın kanunlarına o kadar karşıydılar ki, her âyetini ve her emrini bir eleştiri konusu hâline getiriyorlardı.

Örneğin, Yahudiler kadının hayız (regl) dönemi boyunca pis olduğunu kabul ediyorlardı. Onların pişirdiği yemeği yemezler, ellerini sürdükleri suyu içmezler, hatta onlarla aynı şiltenin altında oturmazlardı. Kısacası kadınlar evlerinde temas edilmez bir konumda kalırlardı. Ensâr da aynı geleneklere sahip olduğu için, Hz. Peygamber (s.a.v.) Medine'ye hicret edince, O'na hayız ile ilgili sorular sordular. Bu soruya cevap olarak Bakara Sûresi'nin 222. âyeti nâzil oldu. Hz. Peygamber (s.a.v.) aybaşı kanaması boyunca, sadece cinsel ilişkinin yasak olduğunu ve kadınlarla daha önceden var olan bütün ilişkilerin aynen devam ettirilebileceğini bildirdi. Yahudiler buna sert bir şekilde karşı çıktılar ve "Bu adam her şeyde bize karşı çıkmak, bizim helâl dediklerimizi haram, haram dediklerimizi de helâl yapmak için gönderilmiş" dediler.

يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا

لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ
تَرَاضٍ مِّنْكُمْ وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا ﴿٣١﴾
وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ عُدْوَانًا وَظُلْمًا فَسَوْفَ نُصْلِيهِ نَارًا وَكَانَ ذَلِكَ
عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا ﴿٣٢﴾ إِنْ تَجْتَنِبُوا كِبَآئِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنْكُمْ
سَيِّئَاتِكُمْ وَنُدْخِلْكُمْ مُّدْخَلًا كَرِيمًا ﴿٣٣﴾ وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللَّهُ
بِهِ بَعْضُكُمْ عَلَى بَعْضٍ لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا أَكْتَسَبُوا وَلِلنِّسَاءِ
نَصِيبٌ مِّمَّا أَكْتَسَبْنَ وَسَأَلُوا اللَّهَ مِنْ فَضْلِهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُلِّ
شَيْءٍ عَلِيمًا ﴿٣٤﴾ وَلِكُلِّ جَعَلْنَا مَوَالِيَ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ
وَالْأَقْرَبُونَ وَالَّذِينَ عَقَدَتْ أَيْمَنُكُمْ فَآتَوْهُمْ نَصِيبَهُمْ إِنَّ اللَّهَ

كَانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدًا ﴿٣٥﴾

29 Ey iman edenler! Mallarınızı, sizden karşılıklı anlaşmadan (doğan) bir ticarettten başka haksız 'nedenler ve yollarla (bâtılca)' yemeyin.⁵⁰ Ve kendi nefislerinizi öldürmeyin.⁵¹ Şüphesiz, Allah, sizi çok esirgeyendir.⁵²

30 Kim haddi aşarak ve zulmederek böyle yaparsa, biz onu ateşe göndeririz. Bu Allah için pek kolaydır.

- 31 Size yasaklanan büyük günahlardan kaçınırsanız, sizin kusurlarınızı⁵³ örteriz ve sizi 'onurlu-üstün' bir makama sokarız.
- 32 Allah'ın kendisiyle kiminizi kiminize üstün kıldığı şeyi temenni etmeyin. Erkeklerle kazandıklarından bir pay (olduğu gibi), kadınlara da kazandıklarından bir pay vardır. Allah'tan onun fazlını (ihsânını) isteyin. Gerçekten, Allah, her şeyi bilendir.⁵⁴
- 33 Anne-babanın ve yakınların geride bıraktıklarından, her birine mirasçılar kıldık. Yeminlerinizin (akid ile) bağladığı kimselere de kendi paylarını verin. Şüphesiz, Allah, her şeye şahid olandır.⁵⁵

AÇIKLAMA

50. “*Bâtıl*”, İslâm kanunlarına, prensiplerine aykırı olan yanlış ve gayri ahlâkî her şeyi ihtivâ eder.

“*Ticaret*”, alışveriş, endüstri vs. de olduğu gibi kâr, kazanç vb. faydalar için yapılan karşılıklı alışveriş akitleridir. Bu şekilde bir taraf, hizmetin karşılığını ödeyen karşı tarafın ihtiyaçlarını gidermiş olur.

“*Karşılıklı anlaşma*” sözü, bu alışverişlerin korkutma ve tehdit ile değil, karşılıklı anlaşma ile yapılması gerektiğini ifade etmektedir. Örneğin, faiz ve rüşvette de, karşılıklı anlaşma varmış gibi görünse de; ihtiyacı olan tarafın, şartların zorlamasıyla bu anlaşmayı kabul ettiği ortadadır. Kumarda ise iki taraf da “kazanma” ümidi ile avunmaktadır. Aksi takdirde, taraflardan biri kaybedeceğini bilse oynamaz. İçinde hile bulunan her iş de böyledir. Dolandırılan kişi, o işte hile olmadığı inancıyla kandırılmaktadır. Eğer kandırılacağını bilse, hiçbir zaman o anlaşmayı kabul etmez.

51. “*Kendi kendinizi öldürmeyin*” ifadesi, bir önceki âyetin devamı olabilir veya kendi başına apayrı bir âyet de olabilir. Birinci ihtimali kabul edersek şu anlama gelir: Haksız olarak başkalarının malını alanlar, gerçekte kendi sonlarını hazırlamaktadırlar. Çünkü böyle kötü işler, sosyal düzeni öyle bir bozar ki, sonunda kişi kendisi de bu kötü sonuçlardan kurtulamaz ve âhirette de mutlaka elem verici bir azapla karşılaşır.

İkinci ihtimali kabul edersek, “*Birbirinizi öldürmeyin*” veya “*İntihar etmeyin*” anlamına gelir. Allah, bir hikmet eseri olarak bu üç anlama da gelebilecek kelimeleri kullanmıştır.

52. Yani, Allah sizin iyi olmanızı ister; merhameti nedeniyle sizi felâkete sürükleyecek olan kötülükleri de size yasaklar.

53. Yani, “Biz acımasız ve önyargılı değiliz ve biz kullarımızı küçük ve basit meseleler için sorguya çekmeyiz. Fakat siz büyük ve çok kötü günahlar işlersiniz; işlediğiniz küçük günahlardan da sorguya çekileceksiniz.”

Burada “büyük günahlar” ile “küçük günahlar” arasındaki önemli farkları anlamak sanırım yararlı olacaktır. Bu konuda Kur’ân ve sünnetle yaptığım araştırmalara dayanarak (doğru ve gerçek ilim Allah katındadır) şu üç şeyin, bir günahı “büyük günahlar”dan biri kıldığı sonucuna vardım.

1) Bir kimsenin, Allah’ın, anne babasının, başka insanların veya biz-zat kendisinin haklarına tecâvüz etmesi. Günahın vahim oluşu, hakkı gözetilmeyen kişinin değerine göre artış gösterir. Kur’ân’ın, bir günahı zulüm olarak nitelemesinin ve şirkin (Allah’a ortak koşma) en büyük zulüm olduğunu belirtmesinin nedeni işte budur.

2) Eğer bir günah, İlâhî kanunlara meydan okuyup karşı çıkıyorsa, o zaman da büyük günahlardan olur. Çünkü bu günahı işleyen kişi, açıkça utanmadan Allah’ın emir ve yasaklarını hiçe sayar ve sadece Allah’a isyan amacıyla bir emir veya yasağı çiğner. İsyân ve itâatsizlikte Allah’a karşı küstahlığın derecesi arttıkça günahın büyüklüğü de artar. Allah’ın Kur’ân’da bir günahı fîsk (itâatsizlik) ve ma’siyet (haddi aşmak) olarak nitelemesinin nedeni işte budur.

3) İnsan hayatının huzurunun dayanağını teşkil eden bağ ve ilişkileri kesmek -bu ilişkiler ister Allah’la insan, ister insanla insan arasında olsun- bir günahı büyük günahlar arasına sokar. Bir bağı veya ilişkiyi kesme sonucu ortaya çıkan günahın büyüklüğü, o bağın önemine ve bağdaki emanete göre değişir. Söz gelimi, zina her şekliyle büyük günahlardan biridir, çünkü insan toplumunu felâkete sürükler. Fakat şekilleri diğerlerinden daha büyük ve önemlidir. Evli bir erkeğin zina yapması, bekâr bir erkeğin zina yapmasından daha büyük bir günahdır. Aynı şekilde, evli bir kadının zina yapması, bekâr bir kadının zina yapmasından daha büyük bir günahdır. Komşu veya akrabalarından bir kadınla zina etmek, diğerleriyle yapılan zinadan daha büyük bir günahdır. İlişkinin emaneti ve kudsiyeti nedeniyle, anne, kız kardeş ve kız çocuğu ile yapılan zina en büyük günah olarak sayılmıştır. Aynı nedenle mescidde işlenen bir günah, başka bir yerde işlenen günahtan daha büyüktür. Yukarıdaki örneklerde, aynı günahın haramlık bakımından yoğunluğundaki fark, bu ilişkilerdeki kudsiyet ve ilişkide duyulan eminlik derecesinin farklı oluşundan kaynaklanır. Bir günahın, fücûr (ilişki ve bağları koparma) olarak anılması-nın nedeni işte budur.

54. Bu âyette Allah, eğer dikkat edilirse, bugünkü problemlili sosyal hayata bir çözüm getirecek ahlâkî bir direktif sunuyor. Allah, insanlara başkalarının malları için arzu ve kıskançlık duymamaları gerektiğini öğretiyor. Çünkü O, bir hikmete bağlı olarak, herkesi aynı yaratmamıştır. Eğer bu eşitsizlik olmasa, hayat çok saçma ve anlamsız olurdu. Allah her şeyin en iyisini bilen olduğu için, birini güzel, diğerini çirkin yaratmıştır. Birine tatlı bir ses, diğerine ise kaba bir ses vermiştir. Birini fizik olarak güçlü, diğerini ise zayıf yapılı kılmıştır. Birine akıl ve bedenle ilgili belli kabiliyetler vermiş, diğerini başka yeteneklerle donatmıştır. Kimini zengin, kimini fakir yapmıştır. Birazcık düşünmek bile insanı, insan kültüründen tüm çeşitliliklerin, bilgi ve hikmete dayanan bu farklılık ve değişikliklere dayandığı sonucuna götürür. Bu nedenle, ne zaman ki insanlar, bu farklılıkların arasını açmaya veya onları tamamen ortadan kaldırmaya yeltenseler, toplumda şu veya bu çeşit bir karışıklık ortaya çıkar. İnsanların, üstünlükleri nedeniyle başkalarını kıskanmaya karşı eğilimleri; hasislik, gırtlak gırtlığa rekabet, düşmanlık, sınıf çatışmaları ve buna benzer kötü sonuçlara yol açar. Böyle bir kafa yapısına sahip olan kişi, Allah'ın, kendisine vermediği şeyi elde etmek için O'nun kurallarına karşı gelir. Ayette, Allah, Müslümanlara böyle bir kafa yapısından kaçınmalarını ve başkalarını kıskanmaktan vazgeçmelerini tavsiye ediyor. Bununla birlikte insan, Allah'ın kendi lütfundan vermesi için duâ etmelidir. Çünkü O, kendisi için hayırlı olan şeyi verir ve O her şeyi bilendir.

“Erkeklerle de kazandıklarının bir karşılığı var, kadınlara da kazandıklarının bir karşılığı var.” ifadesi ile ise, “kadınlar erkekleri, erkekler de kadınları sahip oldukları Allah vergisi üstünlükler nedeniyle kıskanmasınlar” demek isteniyor. Kendilerine verilen yetenekleri tam anlamıyla kullansınlar ve herkesin kazancının karşılığını aynen alacağı hususunda şüphe etmesinler.

55. 33. Ayet, Araplarda var olan çok eski bir geleneği yürürlükten kaldırdı. Araplar birbirleriyle dostluk ve kardeşlik anlaşmaları yaparlardı ve böylece birbirlerine vâris olurlardı. Bu şekilde bir manevî oğul, bir manevî babaya vâris olurdu. Bu âyette bu “câhiliye” âdeti ortadan kaldırılıyor ve mirasın Allah tarafından belirlenen vârisler arasında dağıtılması gerektiği bildiriliyor. Bununla birlikte hayatta iken bu tip kişilere istenildiği kadar verilebilir.

الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا

فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ^٤
فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ لِّلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللَّهُ^٥ وَالَّتِي
تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَأَهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ
وَأَضْرِبُوهُنَّ^٦ فَإِنْ أَطَعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا^٧ إِنَّ اللَّهَ كَانَ
عَلِيمًا كَبِيرًا ﴿٨﴾ وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَأَبْعَثُوا حَكَمًا مِنْ
أَهْلِهِ^٩ وَحَكَمًا مِنْ أَهْلِهَا^{١٠} إِنْ يُرِيدَا إِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللَّهُ بَيْنَهُمَا^{١١} إِنَّ

اللَّهُ كَانَ عَلِيمًا خَبِيرًا ﴿١٢﴾

34 Allah'ın, bazısını bazısına üstün kılması ve onların kendi mallarından harcaması nedeniyle erkekler, kadınlar üzerinde 'sorumlu-yöneticilerdir.'⁵⁶ İyi kadınlar gönülden (Allah'a) itaat edenler,⁵⁷ -Allah, (onları ve haklarını) nasıl koruduysa- görünmeyeni koruyanlardır.⁵⁸ Başkaldırıp idarelerinden korktuğunuz kadınlara (önce) öğüt verin, (sonra) yataklarda yalnız bırakın, (bu da yetmezse hafifçe) döğün.⁵⁹ Size itaat ederlerse, aleyhlerinde bir yol aramayın. Doğrusu Allah yücedir, büyüktür.

35 (Kadın ile kocanın) aralarının açılmasından korkarsanız, bu durumda erkeğin ailesinden bir hakem, kadının da ailesinden bir ha-

kem gönderin. İki taraf⁶⁰ (arayı) düzeltmek isterlerse, Allah da aralarında başarı sağlar. Şüphesiz Allah, bilendir, haberdar olandır.⁶¹

AÇIKLAMA

56. Arapça *kavvâm* veya *kayyûm* kelimesi, bir kimsenin, bir kuruluşun veya bir kurumun işlerini yürüten, ona bekçilik eden kimse için kullanılır. O halde erkekler, kadınların işlerinin düzenleyicisi, yöneticisi, koruyucusu, hâkimi ve reisidirler.

57. Erkekler kadınlardan, kadınlara verilmeyen veya az verilen bazı doğal nitelik ve güçlere sahip oldukları için üstündürler. Yoksa bu, onların şeref ve fazilet bakımından üstün oldukları anlamına gelmez. Erkek sahip olduğu doğal nitelikler nedeniyle, ailenin *kavvâmı* yani reisidir. Kadın da doğal niteliklerindeki bazı eksiklikler nedeniyle, kendi güvence ve güvenliği için ona tâbi olmak zorundadır.

58. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bir hadisi bu konudaki en iyi tefsirdir: "En iyi kadın, gördüğünüzde sizi hoşnud eden, emirlerinizi dinleyen, evde olmadığınız zaman sizin malınızı ve kendi namusunu koruyan kadındır."

Bu bağlamda bir uyarı yapmak yerinde olacaktır. Allah'a itâat, kocaya itâattan daha önemlidir ve ondan önce gelir. Bu nedenle koca, karısına Allah'ın emirlerine aykırı bir şey yapmasını emrettiğinde, kadının ona itâat etmemesi gerekir. Bu durumda kocaya itâat etmek, büyük bir günah olur. Eğer kadın Allah'ın emrettiği bir ibâdet yapıyor ve kocası onu engelliyorsa, kadın yine karşı koymalıdır. Karşı koymaz ise, günah işlemiş olur. Şayet kadını, nafile namazdan ve oruçtan kocası men ediyorsa, kadın kocasına uymak zorundadır. Uymadığı takdirde ibâdeti makbul olmaz.

59. Eğer kadın isyankârsa, kocasına itâat etmiyor veya onun haklarını korumuyorsa, bunun da aynı anda yapılması gerektiği anlamına gelmez. Bunların üçüne de izin verilmiş olmasına rağmen, işin mahiyet ve niteliğine göre belli bir oranda uygulanması gerekir. Ufak bir uyarı yeterli ise, daha ileri bir adım atmaya gerek yoktur. Dövmeye gelince, Peygamberimiz (s.a.v.) buna isteksizce izin vermiştir. İzin verdiği halde bile, bundan hoşlanmamıştır. Fakat gerçek şu ki, bazı kadınlar dövülmeksizin hatalarını tamir etme yoluna gitmezler. Böyle bir durumda bile, Hz. Peygamber (s.a.v.) kadınının yüzüne vahşice vurmaya ve vücutta yara izi bırakacak bir şeyle vurmaya kesinlikle yasaklamıştır.

60. “İki taraf”, hem karı-kocaya hem de araçlara işaret eder. Eğer taraflar istiyorsa ve araçlar samimi ve adil davranabilirlerse, her tartışmada anlaşma ve barış sağlanabilir.

61. Bu âyette, karı ile koca arasındaki anlaşmazlıkları çözmek için bir plan öne sürülüyor. Mahkemeye başvurmadan veya son adımı atmadan önce bir barıştırma girişiminde bulunulmalıdır. Bu görevi yürütmek için de karı-kocadan her birinin ailesinden birer hakem seçilmelidir. Bu iki hakem, anlaşmazlığın neden veya nedenlerini araştırmalı ve bunlara çözüm aramalıdır. Elbette karı ve kocanın gerçek durumunu bildikleri için akrabalar bu işte daha ehildirler.

Allah, hakemleri kimin seçeceği konusunu belirsiz bırakmıştır. Yani eğer karı-koca anlaşmazlıklarını çözüme bağlamak istiyorlarsa, kendi akrabalarından birer hakem seçebilirler. Veya iki tarafın aile reisleri, bu işi çözümlmek üzere iki hakemi görevlendirebilir. Yahut da iş mahkemeye varmışsa, mahkeme henüz bir girişimde bulunmadan önce iki hakem tayin edebilir.

Hakemlerin güç ve yetkisi ile ilgili olarak âlimler arasında görüş ayrılığı vardır. Hanefî ve Şâfi’î ekollerine göre hakemlerin işi sonuca bağlama yetkisi yoktur; sadece eşler tarafından kabul edilip edilmeyeceği belli olmayan barıştırma girişimlerinde bulunma yetkileri vardır. Eğer eşler hakemleri, meseleyi boşanma (*bul’u*) veya başka bir sonuca bağlamaları için bizzat tayin etmişlerse, onların kararlarına elbette uymak zorundadırlar. Hasan Basrî, Katâde ve diğer bazı fakihler, hakemlerin barıştırmada zorlayıcı olabileceği; fakat boşanma işleminde eşleri zorlayıcı olmayacakları görüşündedirler. İbn Abbâs, Sa’îd İbn Cübeyr, İbrâhim Nehâî, Şa’bî, Muhammed İbn Sîrîn ve diğer bazı fakihlere göre ise, hakemler uygun gördükleri her şeyi (barıştırma veya boşanma) zorla kabul ettirme yetkisine sahiptirler.

Halife Osman (r.a) ve Halife Ali (r.a) şartlar gereğince, barışma veya ayrılma kararını uygulama yetkisine sahip hakemler tayin etmişlerdir. Örneğin, Ebû Tâlib’in oğlu Akîl ile (Utbe İbn Rabî’a’nın kızı olan) karısı Fâtıma’nın meselesi, Hz. Osman’ın (r.a) mahkemesine getirilince; mü’minlerin emîri olan Hz. Osman (r.a), kocasının ailesinden İbn Abbâs’ı, kadının ailesinden de Muâviye’yi hakem tayin etti ve onlara şartlar gereği eşleri barıştırma veya boşandırma yetkisi verdi. Aynı şekilde, Hz. Ali (r.a) halîfeliği döneminde buna benzer bir durumda hakemler tayin etti ve onlara eşleri barıştırma veya ayırma yetkisi verdi. Bu da gösterir ki, bunun gibi hakemlerin hükmî resmî bir yetkileri yoktur. Fakat gerekli otorite onlara belli yetkiler verirse, o zaman onlar da zorlayıcı yetkilere sahip olabilirler.

وَأَعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا

وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَنًا وَبِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينِ
وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ بِالْجَنُبِ وَآبِنِ
السَّبِيلِ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ مُخْتَلًا
فَخُورًا ﴿٣٦﴾ الَّذِينَ يَبْخُلُونَ وَيَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ وَيَكْتُمُونَ مَا
آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ ۗ وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا ﴿٣٧﴾
وَالَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ رِئَاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا
بِالْيَوْمِ الْآخِرِ ۚ وَمَنْ يَكُنِ الشَّيْطَانُ لَهُ قَرِينًا فَسَاءَ قَرِينًا ﴿٣٨﴾
وَمَاذَا عَلَيْهِمْ لَوْ ءَامَنُوا بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقَهُمُ
اللَّهُ وَكَانَ اللَّهُ بِهِمْ عَلِيمًا ﴿٣٩﴾ إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ ۚ وَإِنْ
تَكَ حَسَنَةً يُضْعِفْهَا وَيُؤْتِ مِنْ لَدُنْهُ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٤٠﴾ فَكَيْفَ إِذَا
جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَىٰ هَؤُلَاءِ شَهِيدًا ﴿٤١﴾

36 Allah'a ibâdet edin ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Anne-babaya, yakın akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yanınızdaki arkadaş'a,⁶² yolda kalmışa ve sağ ellerinizin mâlik olduklarına güzellikle davranın. Çünkü Allah, her büyüklük taslayıp böbürleneni sevmez.⁶³

37 Onlar, cimrilikte bulunurlar, insanlara da cimriliği emreder (önerir)ler ve Allah'ın fazlından kendilerine verdiğini gizli tutarlar. Biz o kâfirlere, aşâğılatıcı bir azab hazırlamışızdır.

- 38 Ve onlar, mallarını insanlara gösteriş olsun diye infâk ederler, Allah'a ve âhiret gününe de inanmazlar. Şeytan, kime arkadaş olursa, artık ne kötü bir arkadaşdır o.
- 39 Allah'a ve âhiret gününe inanarak Allah'ın kendilerine verdiği rızık-tan infâk etselerdi, aleyhlerine mi olurdu? Allah, onları iyi bilendir.
- 40 Gerçek şu ki, Allah zerre ağırlığı kadar haksızlık yapmaz. (Bu ağırlıkta) bir iyilik olursa, onu kat kat kılar ve kendi yanından pek büyük bir ecir verir.
- 41 Her ümmetten bir şâhid getirdiğimiz ve onların da üzerine seni şâhid olarak getirdiğimiz zaman nasıl olacak?⁶⁴

AÇIKLAMA

62. Arapça metindeki *es-sâhib-i bi'l-cenb* terimi, herhangi yakın bir arkadaşı veya bir kimsenin herhangi bir zamanda beraber olduğu bir kişiyi kasteder. Örneğin; caddede, otobüste, trende vs. karşılaşılan kimse. İyi bir insan bu kadar bir süre arkadaşlık yaptığı kişiye bile, mümkün olduğu kadar nazik davranmalı ve ona zarar vermekten kaçınmalıdır.

63. "*Allah'ın fazlından kendilerine verdiğini gizlemek*", Allah'ın rahmet ve lütfunu görmeksizin yaşamak demektir. Söz gelimi, zengin bir kimse asıl seviyesinden aşağı bir seviyede yaşar; parasını ne kendisine, ne ailesine, ne muhtaçlara, ne de başka yararlı bir işe harcamazsa; o zaman Allah'ın fazlından verdiği şeyleri gizliyor ve cimrilik ediyor demektir. Kısacası, onun görünüşü sanki çok fakir bir konumda imiş gibidir. Bu Allah'a yapılan apaçık bir nankörlüktür.

Bir hadisi şerifte, Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle der: "Allah bir kişiye fazlından verdi mi, onu o kimsede görmek ister." Yani kendisine servet lüfedilen kişi, fakir kimselere bir şeyler verirken, cömert davransın. Böylece Allah'ın kendisine verdiklerini açıkça belli etsin.

64. Yani, her ümmetin peygamberi Allah'ın huzurunda şehâdet edecek ve "Ya Rabbi! Senin mesajını halkıma ulaştırdım; onlara doğru hayat şeklini ve bana öğrettiğin doğru düşünme ve uygulama şeklini öğrettim" diyecektir. En sonunda da Hz. Muhammed (s.a.v.), kendi ümmetinin mensublarına şehâdet edecektir. Kur'an'a göre, O'nun peygamberlik dönemi, rasûl olarak tayin edilmesinden başlayıp kıyâmet gününe kadar sürer. (Bkz. Âl-i İmrân an: 69).

يَوْمَئِذٍ يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَعَصُوا الرَّسُولَ لَوْ تُسَوَّى بِهِمُ الْأَرْضُ
وَلَا يَكْتُمُونَ اللَّهَ حَدِيثًا ﴿٤٢﴾ يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَقْرُبُوا
الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَرَىٰ حَتَّىٰ تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنُبًا إِلَّا
عَابِرِي سَبِيلٍ حَتَّىٰ تَغْتَسِلُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ
جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ أَوْ لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً
فَتَمَيَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ
عَفُوًّا غَفُورًا ﴿٤٣﴾

- 42 O gün, küfre sapıp da peygambere isyan edenler, yerle bir olmayı 'severek isteyecekler.' Oysa Allah'tan hiçbir sözü gizleyemezler.
- 43 Ey iman edenler! Sarhoş iken,⁶⁵ ne dediğinizi bilinceye⁶⁶ ve cünüb iken de -yolculukta olmanız hariç-⁶⁷ gusül edinceye kadar⁶⁸ namaza yaklaşmayın. Eğer hasta veya yolculukta iseniz ya da biriniz ayak yolundan (hâcet yerinden) gelmişseniz yahud kadınlara dokunmuş⁶⁹ da su bulamamışsanız, bu durumda, temiz bir toprakla teyemmüm edin, (hafifçe) yüzlerinize ve ellerinize sürün.⁷⁰ Şüphesiz, Allah, bağışlayandır, esirgeyendir.

AÇIKLAMA

65. Bu, şarap içme ile ilgili ikinci emirdir. Birincisinde (Bakara: 219), içkinin kötü bir şey olduğu ve Allah'ın bundan hoşlanmadığı bildirilmişti. Bunu göz önünde bulundurarak bazı mü'minler, içki içmekten kaçınmaya başlamışlardı. Bununla birlikte büyük çoğunluk içkiyi bırakmamış-

tı ve bazen namaza sarhoş gelip okurken şaşırıyorlar ve anlaşılmaz şeyler söylüyorlardı. Bu ikinci emir, büyük bir ihtimalle hicrî 4. yılın başında nâzil olmuştur ve kişinin içkili iken namaz kılmasını yasaklamaktadır. Bunun sonucu Müslümanlar, içki içtikleri zamanları, namazlara denk gelmeyecek şekilde ayarlamaya başladılar. Bundan bir süre sonra da içkiyi tamamen yasaklayan âyetler nâzil oldu. (Mâide: 90-91).

Arapça metindeki *sekr* (sarhoşluk) kelimesi, bu emrin sadece içkili iken değil, her türlü sarhoşluk anı için geçerli olduğunu ifade eder. Bunun yanı sıra, sarhoşluk veren bir şey aslında haramdır; fakat eğer sarhoş iken namaza yaklaşırsa, o zaman iki kata büyük bir günah işlemiş olur.

66. Aynı nedenle, Hz. Peygamber (s.a.v.), namaz sırasında uykusu gelen ve uyuklayan kişinin namazı bırakıp uyuması gerektiğini söylemiştir.

Bazı kimseler bu âyetten yola çıkarak, Arapça metnin anlamını bilmeyen kişinin namazının hiç kabul olmayacağını iddia etmişlerdir. Bunun gereksiz bir zorluk olmasının yanı sıra, Kur'ân bunu kastetmiyor. Kur'ân, "Onun anlamını anlamadıkça" veya "söylediğiniz şeyi anlamadıkça" demiyor; fakat "ne okuduğunuzu bilmedikçe" diyor. Yani kişi, namazda iken ne okuduğunun farkında olmalı ve şiir mi yoksa Kur'ân mı okuduğunu hissetmeli, kısacası kendinde olmalıdır.

67. Arapça *cenâbet* kelimesi, sözlükte "uzak ve yabancı olmak" anlamına gelir ve ecnebî kelimesi ile aynı köktendir. Şer'î istilâhta ise, cinsel birleşmeden sonra veya rüya görme sonucunda meninin akmasıyla temizlikten uzaklaşma hâli anlamına gelir.

68. Abdullah İbn Mes'ûd, Enes İbn Mâlik, Hasan Basrî ve İbrâhim Nehâf gibi bazı müfessirler ve fakihler, "*Yolcu olmanız müstesna*" ifadesinden yola çıkarak; bir kişinin cünüb iken, çok acil ve önemli bir işi olup da mescidin içinden geçmesi müstesna, mescidlere giremeyeceği sonucuna varmışlardır. Hz. Ali (r.a), İbn Abbâs (r.a) ve Sa'îd İbn Cübeyr (r.a) gibi bazı müfessirler ise bundan, kişinin yolculukta iken su bulamadığında, temiz toprakla el ve yüzlerini meshederek cünüblükten temizlenebileceği hükmünü çıkarmışlardır. Mescide cünüb iken girme konusunda ise bu sonraki grup, kişinin ancak abdest aldıktan sonra girebileceği görüşündedir. Yolculukta cünüb olup da su bulamayınca temiz toprak ile teyemmüm etme konusunda âlimler arasında fikir birliği vardır. Fakat birinci grup, bu görüşlerini hadislere dayandırır; ikinci grup ise, 43. âyetin bu kısmından bu sonuca varır.

69. “Eğer kadınlara dokunmuşsanız” ifadesinin farklı yorumları vardır. Hz. Ali, İbn Abbâs, Ebû Mûsâ Eş'arî, Übey İbn Kâ'b, Sa'îd İbn Cübeyr, Hasan Basrî (Allah hepsinden razı olsun) ve diğer birçok fakih, “kadınlara dokunmak”la “cinsel ilişki” kastedildiği görüşündedirler. İmam Ebû Hanîfe ve onun gibi düşünenlerle Süfyân-ı Sevrî bu tefsîri kabul etmişlerdir. Buna karşıt olarak Abdullah İbn Mes'ûd, Abdullah İbn Ömer ve (bazı kaynaklara göre) Hz. Ömer (Allah hepsinden razı olsun), “kadınlara dokunmak” sözüyle, sözlük anlamı olan “el ile dokunma”nın kastedildiği görüşündedirler. İmam Şâfi'î de bu görüşü benimsemiştir. İmam Mâlik gibi bazı fakihler ise, bu iki görüşün ortasında bir yol benimsemişlerdir. Onlara göre, eğer bir erkekle bir kadın cinsel haz duyarak birbirlerine dokunurlarsa, abdest almak zorundadırlar; fakat hiçbir şey hissetmeksizin vücutları birbirlerine dokunursa, bu durumda abdest almaları gerekmez.

70. *Teyemmüm*: Eğer kişi namazdan önce abdest almak veya gusletmek ihtiyacında ise ve su da bulamamışsa *teyemmüme* başvurmalıdır. Veya eğer kişi hasta ise ve su ile abdest alıp guslettiğinde hastalığının artma tehlikesi varsa, o zaman da su bulunduğu halde *teyemmüm* yapar.

Teyemmüm, sözlük anlamı olarak “bir şeye niyet etmek” anlamına gelir. Yani eğer su bulunamazsa veya su kullanmak zararlı ise, o zaman abdest ve gusül için temiz toprağa niyet edilmelidir. İmam Ebû Hanîfe, İmam Şâfi'î ve İmam Mâlik gibi birçok fakih, *teyemmümde* ellerin temiz toprağa vurulup, yüze sürülmesi ve tekrar toprağa vurulup, dirseklere kadar kollara sürülmesi gerektiği görüşündedirler. Bu metot Hz. Ali, Abdullah İbn Ömer, Hasan Basrî, Şa'bî ve Sâlim İbn Abdullah gibi sahâbe ve tâbiundan bazıları tarafından belirlenmiştir. Fakat Atâ, Mekhûl, Evzâî ve Ahmed İbn Hanbel gibi bazı fakihler, elleri toprağa vurup yüze sürmenin ve elleri dirseklere kadar değil, bileklere kadar meshetmenin yeterli olduğu görüşündedirler. Ehl-i Hadis de genellikle bu yolu takip eder.

Teyemmüm yapabilmek için toprak şart değildir; herhangi bir şey veya kuru bir toprak parçası da bu vazifeyi görür.

“Eller temiz toprağa sürülüp, el ile yüze ve kollara sürülerek nasıl temizlenebilir?” diyerek *teyemmümmü* kabul etmeyen bazı kimseler vardır. Onlara, bu olaya psikolojik yönden bakmaları tavsiye edilebilir. *Teyemmüm*, uzun bir süre su bulamasa da, kişide kendisini temizleme ve namazın kutsal olduğu duygusunu canlı tutmaya yarar. Bu şekilde bir Müslüman, İslâm hükümleri tarafından belirlenen temizlik ve paklığı her an gündemde bulundurur ve namaz için temiz ve pak olmak gerektiğinin idrâki içinde olur.

أَلَمْ تَر إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِّنَ الْكِتَابِ
 يَشْتَرُونَ الضَّلَالَةَ وَيُرِيدُونَ أَن تَضِلُّوا السَّبِيلَ ﴿٤٤﴾ وَاللَّهُ أَعْلَمُ
 بِأَعْدَائِكُمْ وَكَفَى بِاللَّهِ وَلِيًّا وَكَفَى بِاللَّهِ نَصِيرًا ﴿٤٥﴾ مِّنَ الَّذِينَ
 هَادُوا يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَن مَّوَاضِعِهِ وَيَقُولُونَ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا
 وَأَسْمَعُ غَيْرَ مُسْمِعٍ وَرَاعِنَا لَيْئًا بِالْسِنَتِهِمْ وَطَعْنًا فِي الَّذِينَ وَلَوْ
 أَنَّهُمْ قَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَأَسْمَعُ وَانْظُرْنَا لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ وَأَقْوَمَ
 وَلَكِن لَعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٤٦﴾ يَتَأْتِيهَا
 الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ ءَامِنُوا بِمَا نَزَّلْنَا مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَكُمْ مِّن قَبْلِ
 أَن نَّطْمِسَ وُجُوهًا فَنَرُدَّهَا عَلَىٰ أَدْبَارِهَا أَوْ نَلْعَنَهُمْ كَمَا لَعَنَّا
 أَصْحَابَ السَّبْتِ وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولًا ﴿٤٧﴾

- 44 Kendilerine kitaptan bir pay verilenlerin⁷¹ sapıklığı satın aldıklarını ve sizin de yolu sapıtmanızı istediklerini görmedin mi?
- 45 Allah, sizin düşmanlarınızı daha iyi bilendir; bir velî (en güvenilir bir dost) olarak Allah yeter, bir yardımcı olarak da Allah yeter.
- 46 Kimi Yahudiler,⁷² kelimeleri 'konuldukları yerlerden' saptırırlar⁷³ ve dillerini de eğip bükerek ve dine bir kin ve hınç besleyerek: "Dinledik⁷⁴ ve karşı geldik. İşit, -işitmez olası-⁷⁵ ve *Râinâ*⁷⁶ bizi güt, bize bak" derler. Eğer onlar: "İşittik ve itaat ettik, sen de işit ve 'Bizi gözet' deselerdi, elbette kendileri için daha hayırlı ve daha doğru olurdu. Fakat Allah, onları küfürleri dolayısıyla lanetlemiştir. Böylece onlar, az bir bölümü dışında, inanmazlar.

- 47 Ey kitap verilenler! Yanınızdakini doğrulayıcı olarak indirdiğimiz Kitab'a inanın.⁷⁷ Bazı yüzleri silip arkalarına döndürmeden ya da cumartesi adamlarını⁷⁸ lanetlediğimiz gibi onları da lânetlemeden önce buna inanın. Hatırlayın ki Allah'ın emri daima yapılagelmiştir.

AÇIKLAMA

71. Kur'ân'da birçok kez, Ehl-i Kitap âlimleri için "*Kendilerine Kitap'tan bir nasib verilenler*" ifadesi kullanılır. Böyle denmesinin nedeni, onların kendilerine verilen Kitab'ın bir kısmını kaybetmiş olmaları ve ellerinde kalan bölümün ruhundan ve gerçek amacından uzaklaşmış olmalarıdır. Ellerinde kalan Kitap'tan aldıkları tek şey, ifadelerin ayrıntılarına ve imanın felsefi inceliklerine dalmalarıdır. Kendilerine "Âlimler" ve "Hakimler" denmesine ve topluluklarının önderi olmalarına rağmen, onlar dinin gerçek özünden câhildirler ve dinin aslına karşı gözleri kapalıdır.

72. "*Yahudi olan*" ifadesi, her peygamberin topluluğunun Müslüman olması gibi, onların da daha önceden "Müslüman" olduklarını anlatmak için kullanılmıştır. Daha sonra dejenere olmuşlar ve "Yahudi" adını almışlardır.

73. Onlar üç yönden suçluydular: 1) Kitab'ın kelimelerinde değişiklik yaptılar. 2) Yanlış yorumlarla Kitab'ın anlamını değiştirdiler. 3) Hz. Peygamber (s.a.v.) ve aşhâbının yanına gidip, daha sonra bozgunculuk çıkarmak için onlar hakkında yanlış haberler yaydılar. Bu şekilde İslâm hakkında yanlış bir imaj oluşturuyorlar ve insanların Müslüman olmasına engel oluyorlardı.

74. Yani, onlara Allah'ın emirleri okunduğunda *semi'nâ* (işittik) diyorlar ve sessizce içlerinden *aseynâ* (karşı çıktık) diyorlardı veya *eta'nâ* (itâat ettik) kelimesini öyle bir telaffuz ediyorlardı ki *aseynâ* gibi duyuluyordu.

75. Hz. Peygamber'le (s.a.v.) konuşurlarken O'nun dikkatini çekmek için *isma'* (bizi dinle) diyorlar ve arkasından birçok anlamlara gelebilecek olan *ğayre müsme'in* sözlerini ekliyorlardı. Bu söz, "Sen o kadar saygıdeğer bir insansın ki sen istemesen, senin yanında kimse söz söyleyemez" anlamına gelebildiği gibi, "Sen bir şey söylenmeye değmezsin" veya "Allah seni kahretsin!" anlamlarına da gelebilir.

76. Bkz. Bakara an: 108.

77. Bkz. Âl-i İmrân an: 2.

78. Bkz. Bakara an: 82-83.

إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ

يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ
 افْتَرَىٰ إِثْمًا عَظِيمًا ﴿٤٨﴾ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يُزَكُّونَ أَنْفُسَهُمْ بَلِ اللَّهُ
 يُزَكِّي مَنْ يَشَاءُ وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا ﴿٤٩﴾ أَنْظِرْ كَيْفَ يَفْتَرُونَ عَلَى
 اللَّهِ الْكَذِبَ وَكَفَىٰ بِهِ إِثْمًا مُّبِينًا ﴿٥٠﴾ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا
 نَصِيبًا مِّنَ الْكِتَابِ يُؤْمِنُونَ بِالْجِبْتِ وَالطَّاغُوتِ وَيَقُولُونَ
 لِلَّذِينَ كَفَرُوا هَتُولَاءِ ۖ أَهْدَىٰ مِنَ الَّذِينَ ءَامَنُوا سَبِيلًا ﴿٥١﴾ أُولَٰئِكَ
 الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ وَمَنْ يَلْعَنِ اللَّهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ نَصِيرًا ﴿٥٢﴾ أَمْ لَهُمْ
 نَصِيبٌ مِّنَ الْمُلْكِ فَإِذَا لَا يُؤْتُونَ النَّاسَ نَقِيرًا ﴿٥٣﴾

48 Gerçekten, Allah, kendisine şirk koşulmasını bağışlamaz.⁷⁹ Bunun dışında kalanı ise, dilediğini bağışlar.⁸⁰ Kim Allah'a şirk koşarsa, doğrusu büyük bir günahla iftira etmiş olur.

49 Kendilerini (Övgüyle) temize çıkaranları görmedin mi? Hayır; Allah, dilediğini temizleyip yüceltir. Onlar, 'bir hurma çekirdeğindeki ipince iplik kadar' bile haksızlığa uğratılmazlar.

50 Allah'a karşı nasıl yalan düzüp uyduruyorlar, bir bak. Bu, apaçık bir günah olarak yeter.

51 Kendilerine Kitap'tan bir pay verilenleri görmedin mi? Onlar cibt⁸¹ ve tâgûta⁸² inanıyorlar ve inkâr edenlere, "Bunlar, inananlardan daha doğru yoldadır"⁸³ diyorlar.

52 İşte bunlar, Allah'ın kendilerini lanetlediğidir. Allah'ın kendisini lanetlediğine hiçbir yardımcı bulamazsın.

53 Yoksa onların mülkten bir payları mı var? Eğer böyle olsaydı, insanlara 'çekirdeğin sırtındaki küçük bir tomurcuğu' bile vermezlerdi.⁸⁴

AÇIKLAMA

79. Ehl-i Kitap, peygambere ve indirilen kitaplara iman ettiği halde şirk koşmakla suçlanıyorlar.

80. Bu, kişi *şirkten* sakındığı sürece başka günahları işleyebilir anlamına gelmez. Bilakis basit bir günahmış gibi kabul edilen şirkin, en büyük günah ve zulüm olduğunu vurgular. Günahlar içinde bağışlanması mümkün olmayan tek günah, şirktir.

Yahudi âlimleri, çoğunlukla kitapta adı bile geçmeyen fakat kitaptan çıkarılan küçük ayrıntılarla, basit hükümlerle uğraşırlardı. Diğer taraftan şirk çok basit bir mesele olarak kabul ederlerdi. Sadece kendileri şirke bulaşmakla kalmaz, topluluklarını da bu yola düşmekten alıkoymaya hiçbir çaba harcamazlardı. Bu nedenle müşrik kabilelerle işbirliği yapmakta hiçbir beis görmüyorlardı.

81. Arapça *cibt* kelimesi anlamsız, hiçbir dayanağı olmayan, saçma bir şey anlamına gelir. İslâm ıstılâhında ise, büyüculük, münecimlik, gelecekte haber verme, kehânet gibi şeylere *cibt* denir. Hz. Peygamber (s.a.v.) bir hadis-i şerif'te şöyle demiştir: "Kuşların sesinden, hayvanların ayak izinden yararlanarak gelecekte haber vermek ve diğer bütün kehânet çeşitleri cibtir." O halde *cibt*, bâtıl inanç, hurâfe ile eş anlamlıdır.

82. Bkz. Bakara an: 286-288.

83. Yahudi bilginleri İslâm'a karşı çıkmakta o kadar ileri gitmişlerdi ki, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) inananları müşrik Araplardan bile daha sapık olarak kabul ediyorlardı. Bir tarafta şirk koşmaksızın bir tek Allah'a iman, diğer tarafta ise, Kitâb-ı Mukaddes'in üzerinde çok durduğu ve hep kötilediği putperestlik ve şirk bulunmasına rağmen; onlar, müşriklerin, Müslümanlardan daha doğru bir yolda olduklarını ilân ediyorlardı.

84. Yani, "Onlara ilâhî otoriteden bir pay mı verilmiş mi ki onlar, kim doğru yolda, kim sapık yolda diye karar vermeye kalkışıyorlar?" "Eğer onlara bir bilgi ve yetki verilmiş olsaydı, başkalarına bir zerre bile pay vermezlerdi." Çünkü onlar o kadar cimridirler ki, Hakk'ı kabul etmeye bile yanaşamazlar.

Bu şu anlama da gelebilir: Onlar, başkalarının pay almak istediği bir ülkenin mülküne mi sahiptirler ki onu paylaşmak istemiyorlar? Onlardan istenen tek şey, Hakk'ı kabul etmeleri; fakat onlar kıskançlık yüzünden bunu bile reddediyorlar.

أَمْ يَحْسُدُونَ

النَّاسَ عَلَى مَا آتَيْنَهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ فَقَدْ آتَيْنَا آلَ إِبْرَاهِيمَ
الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَآتَيْنَهُمْ مُلْكًا عَظِيمًا ﴿٨٥﴾ فَمِنْهُمْ مَنْ آمَنَ
بِهِ وَمِنْهُمْ مَنْ صَدَّ عَنْهُ وَكَفَىٰ بِجَهَنَّمَ سَعِيرًا ﴿٨٦﴾

- 54 Yoksa onlar, Allah'ın kendi fazlından insanlara verdiklerini mi kıskanıyorlar?⁸⁵ Doğrusu biz, İbrâhim ailesine Kitabı ve hikmeti verdik; onlara büyük bir mülk de verdik.⁸⁶
- 55 Böylece, onlardan kimi ona inandı, kimi ona sırt çevirdi.⁸⁷ Çılgın ateş olarak cehennem yeter.

AÇIKLAMA

85. Yahudiler burada Hz. Peygamber (s.a.v.) ve taraftarlarına karşı kıskançlık duydukları için azarlanıyorlar. Çünkü onlar daha önceden Allah'ın lütuna (peygamberlik) mazhar olmuşlardı. Şimdi ise ona layık olmadıkları halde kendilerine peygamberlik gelmesini bekliyorlar. Kendi değersizlikleri nedeniyle peygamberliğin kendilerine gelmemiş olmasına üzülecekleri yerde, Allah'ın lütuf ve merhameti ile Arabistan'da büyük rûhî, zihnî ve ahlâkî bir devrim gerçekleştiren Hz. Peygamber'i (s.a.v.) kıskanıyorlar. Onların müşriklerle beraber olup mü'minlere karşı çıkmalarının sebebi sadece kıskançlıklarıydı.

86. Arapça *mülk-i azîm* kelimesi, dünyanın lideri ve rehberi olmak, Kitap ve Hikmeti rehber edinerek, diğer milletlere üstün gelmek anlamına gelir. Bu da Kitap ve Hikmet ile amel ederek elde edilir.

87. Bunun, İsrâiloğulları'nın kıskançlık dolu konuşmalarına bir cevap olduğu unutulmamalıdır. Onlara, hiçbir sebep olmaksızın Hz. Peygamber'i (s.a.v.) ve O'na inananları kıskandıkları söyleniyor.

"Biz, İbrâhim'e (a.s.) dünyanın liderlik ve rehberliğini, onun soyundan gelen ve gönderdiğimiz Kitap ve Hikmet'e tâbi olan kimselere vereceğimizi vaad etmiştik. İlk olarak Kitab'ı ve Hikmet'i onun soyundan gelen sizlere verdik; fakat siz onu tam olarak uygulamadınız. Daha sonra biz de onu, yine İbrâhim'in soyundan gelen İsmailoğulları'na verdik. Onlar kabul ettiler, ona inandılar ve uyguladılar. Şimdi kendi kendinize sorun bakalım; İsmailoğulları'nı kıskanmanız için hiçbir sebep var mı?"

إِنَّ الَّذِينَ

كَفَرُوا بِآيَاتِنَا سَوْفَ نُصْلِيهِمْ نَارًا كُلَّمَا نَضِجَتْ جُلُودُهُمْ
 بَدَّلْنَاهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا لِيَذُوقُوا الْعَذَابَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَزِيزًا
 حَكِيمًا ﴿٥٦﴾ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَنُدْخِلُهُمْ
 جَنَّاتٍ تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا لَهُمْ فِيهَا
 أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَهُمْ فِيهَا ظِلِيلًا ﴿٥٧﴾ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ
 تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ
 تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ إِنَّ اللَّهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعًا
 بَصِيرًا ﴿٥٨﴾ يَأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ
 وَأُولِيَ الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَإِنْ تَنَزَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ
 وَالرَّسُولِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكَ خَيْرٌ
 وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا ﴿٥٩﴾

- 56 Ayetlerimize karşı küfre sapanları şüphesiz ateşe sokacağız. Derileri yanıp döküldükçe, azabı tatmaları için onları başka derilerle değiştireceğiz. Gerçekten, Allah, güçlü ve üstün olandır. Hüküm ve hikmet sahibidir.
- 57 İman edip sâlih amellerde bulunanları, altından ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları cennetlere sokacağız. Onda, onlar için tertemiz kılınmış eşler vardır. Ve onları, 'ne sıcak, ne soğuk, tam kararmada gölgeliğe' sokacağız.

- 58 Hiç şüphe yok; Allah, size emanetleri ehline (sahiplerine) teslim etmenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adâletle hükmetmenizi emrediyor.⁸⁸ Bununla Allah, size ne güzel öğüt veriyor!.. Doğrusu Allah, işitendir, görendir.
- 59 Ey iman edenler! Allah'a itâat edin; Peygamber'e itâat edin ve sizden olan emir sahiplerine de. Eğer bir şeyde anlaşmazlığa düşerseniz, artık onu Allah'a ve Rasûlü'ne döndürün.⁸⁹ Şayet Allah'a ve âhiret gününe iman ediyorsanız. Bu, hayırlı ve sonuç bakımından daha güzeldir.⁹⁰

AÇIKLAMA

88. Burada Müslümanlar, İsrâiloğulları'nın daha önce düştükleri hatalara düşmemeleri için uyarılıyorlar. Onların düştükleri en büyük hata, dejenere oluşları sürecinde yetkiyi hep beceriksiz ve ehil olmayan kişilere vermeleriydi. Sorumluluk isteyen, dinî ve siyasî liderlikleri hep beceriksiz, ehil olmayan, dar kafalı, ahlâksız, şerefsiz ve adâletsiz kişilere vermeye başladılar. Bunun sonucu, tüm toplum yapısı çöktü. Müslümanlara bu konuda dikkatli olmaları ve sorumluluk isteyen yetkileri ehil, sorumluluğunun idrâkinde ve iyi ahlâklı kişilere vermeleri söyleniyor.

Yahudiler arasında yaygın olan bir diğer kötülük ise adâletsizlikti. Onlar adâlet ruhunu çoktan unutmuşlar, açıkça adâletsiz, şerefsiz, zâlim olmuşlar ve hiçbir vicdân azabı duymaksızın rahatlıkla zulüm işleyebilecek dereceye düşmüşlerdi. Bizzat Müslümanlar bu zulmü acı bir şekilde tatmışlardı. Yahudiler, iki tarafın yaşadığı hayat, hangi tarafın doğru yolda olduğunu gösterdiği halde, mü'minlere karşı putperest Kureys'in yanında yer alıyorlardı. Bir taraftan Hz. Peygamber (s.a.v.) ve O'na inananların saf ve temiz hayatı, diğer tarafta ise kız çocuklarını diri diri toprağa gömen, üvey anneleri ile evlenen, Kâ'be'yi çirılçıplak tavaf eden ve daha nice ahlâksızlıkları yapan putperestlerin iğrenç ve kirli hayatı vardı. "Ehl-i kitap" bunlara rağmen, hâlâ putperest kâfirlerle işbirliği yapıyor ve soğukkanlılıkla onların mü'minlerden daha iyi ve daha doğru bir yolda olduğunu söylüyorlardı. Allah, mü'minleri bu tip haksızlıklara karşı uyarıyor ve onlara her zaman hakkı söylemelerini; dost olsun, düşman olsun, insanlara adâletle hükmetmelerini emrediyor.

89. Bu âyet, İslâm'ın bütün dinî, kültürel ve siyasî sisteminin temelini teşkil ettiği gibi, sistemin kurulması için de, ilk ve en önemli düstûrdur. Bu âyetten aşağıdaki prensipler çıkarılabilir:

1) İslâm sisteminde, tek gerçek otorite olan Allah'a itâat edilmelidir. Bir Müslüman her şeyden önce Allah'ın kuludur; diğer bütün özellikleri, bu niteliğinden sonra gelir. Bu nedenle bir fert veya toplum olarak bütün Müslümanlar, ilk olarak Allah'a bağlıdırlar; tüm diğer bağlar bu bağa boyun eğmek zorundadır. Çünkü tüm insanlar, Allah'a verdikleri söze (ahid) sâdık kalmak zorundadırlar. Başka birisine bağlılık ve itâat, ancak Allah'a itâati engellemeyecekse kabul edilir. Bu aslî bağlılık ve ahde aykırı olan tüm öteki bağlılık ve ahitler geçersizdir. Hz. Peygamber (s.a.v.) bunu bir hadisinde şöyle açıklamıştır: "Yaratıcıya isyan (itâatsizlik) olan yerde, yaratıklardan hiçbirine itâat edilmez."

2) İslâm dininin ikinci önemli prensibi Hz. Peygamber'e (s.a.v.) itâat ve bağlılıktır. Bu itâat, peygamberlik kurumunun bir gereği değil, bilâkis Allah'a itâat etmenin tek çıkar yoludur. Allah'ın Rasûlü'ne (s.a.v.) itâat edilmelidir. Çünkü O, Allah'tan gelen emir ve direktiflerin elde edilebileceği tek kaynaktır. O halde biz, ancak O'nun Rasûlüne (s.a.v.) itâat ederek Allah'a itâat edebiliriz. Çünkü itâatin başka bir yolu yoktur. Bunun aksine Rasûl (s.a.v.) ile aradaki bağı koparmak, O'nu gönderen Hakim'e başkaldırmak demektir. Bir hadis-i şerifte bu konuyu şöyle açıklar: "Kim bana itâat ederse Allah'a itâat etmiş olur; kim de bana isyan ederse Allah'a isyan etmiş olur." Aynı konu, bu sûrenin 80. âyetinde de vurgulanmıştır.

3) Bu birinci ve ikinci bağlılıktan sonra, bunlardan daha aşağı derecede yer alan bir bağlılık daha vardır. Bu, Müslümanların kendi aralarında seçip yetki verdikleri yöneticilere bağlılıktır. *Ulû'l-emr* (kendilerine yetki verilenler) kelimesi çok geniş kapsamlıdır. Müslümanların herhangi bir işinin başında olan herkesi kapsar. Din âlimleri, düşünürler, politik liderler, yöneticiler, mahkemelerdeki kadılar, kabile başkanları ve buna benzer kimseler. Kısacası, Müslümanlar arasından seçilip kendilerine yetki verilen herkese itâat edilmelidir. Onlar; a) Müslümanlardan oldukları, b) Allah'a ve Rasûlü'ne itâat ettikleri sürece, onlara karşı gelip, Müslümanların toplum hayatındaki barışı bozmak doğru değildir. Bu iki şart onlara itâat edilmesinin ön şartını oluşturur. Bunlar hem âyette açıkça ortaya konmuş, hem de Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından açıklanmıştır. Aşağıda şartların gerekliliğini belirten Hz. Peygamber'den (s.a.v.) birkaç hadis zikrediyoruz:

a) "Emrettiği şey günah olmadığı sürece, bir Müslümanın kendilerine yetki verilen yöneticilerin emirlerine, hoşlansın veya hoşlanmasın, itâat etmesi gerekir. Eğer emir ona günah olan bir şeyi yapmasını emre-

derse, o yöneticiyi dinlememeli ve emirlerine de itâat etmemelidir.” (Buhârî, Müslim).

b) “Günah olan bir konuda bir kimseye itâat etmek haramdır. İtaat ancak doğru olan şeylerde zorunludur.” (Buhârî, Müslim).

c) Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Sizin başınızda doğru olduğu kadar yanlış da uygulayan yöneticiler bulunacaktır. (Böyle bir durumda) kim yanlış olan şeylerden nefret ederse, sorumluluktan kurtulacaktır; kim de bu yapılan yanlışlardan hoşlanmazsa (cezadan) kurtulacaktır.” Ashâbdan bazıları, “Böyle yöneticilere karşı savaşılmayacak mıyız?” diye sorunca; Hz. Peygamber (s.a.v.), “Namazı kıldıkları müddetçe, hayır” diye cevap vermiştir. (Müslim)

Yani, eğer namazı terk ederlerse, bu onların Allah’a ve Rasûlü’ne isyan ettiklerinin açık bir göstergesi olacaktır.

d) Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Sizin en kötü yöneticileriniz, sizin nefret ettiğiniz ve sizden nefret eden ve sizin beddua ettiğiniz ve size beddua eden yöneticilerdir.” Ashâbdan bazıları: “Ey Allah’ın Rasûlü! Böyle yöneticilere karşı başkaldırmayacak mıyız?” diye sorunca, Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Aranızda namazı ikame ettiği müddetçe, hayır.”

Bir öncekinde koşulan namaz şartı, bu hadiste daha açık bir şekilde belirlenmektedir. “c” hadisinde, ferdî olarak namaz kılan bir yöneticiye karşı ayaklanılmaması gerektiği hükmü çıkıyor. Fakat “d” hadisinde, yöneticilerin İslâm toplumunda namazı ikame edip onun temel direklerden biri yapmaları şart koşuluyor. Bu bir başka hadiste de şöyle ifade ediliyor: “Hz. Peygamber (s.a.v.) bizden bazı şeylerle ilgili olarak bağlılık yemini aldı. Bunlardan biri de, başımızdaki yöneticilerde apaçık küfür âlâmetleri görmeden onlara karşı gelmememizdi. O (küfür âlâmetlerini gördüğümüz) zaman Allah huzurunda (başkaldırmamız için) geçerli bir nedene sahip olabiliriz.” (Buhârî, Müslim).

4) Mutlak ve sürekli bir prensip olarak konulan dördüncü husus ise, Allah’ın emirlerinin ve Hz. Peygamber’in (s.a.v.) sünnetinin, hükümlerin tesbitinde ve İslâm dininde tek ve nihaî otorite olduğu noktasıdır. O halde Müslümanlar arasında veya yönetici ile yönetilenler arasında herhangi bir mesele ortaya çıktığında, hepsi birden Kur’ân ve Sünnet’e başvurmalı ve O’nun verdiği karara boyun eğmelidirler. Bu nedenle İslâm’ı, diğer İslâm dışı sistemlerden ayıran ana sebebin, Allah’ın Kitab’ını ve Rasûlü’nün (s.a.v.) sünnetini nihaî otorite olarak kabul edip,

bu ikisine başvurulması ve onların hükmüne boyun eğilmesi olduğunu söyleyebiliriz.

Bazı insanlar bu ilkenin derin anlamı konusunda şüpheye düşerler. Hayatın birçok yönü olduğu (örneğin; demiryolları, posta, belediye vs.) için ve ne Allah'ın Kitabı'nda ne de Rasûlü'nün (s.a.v.) Sünneti'nde bunlarla ilgili hiçbir bilgi ve düzenleme olmadığı için, böyle bir ilkenin uygulanmasının çok zor olduğunu söylerler. O halde bu kadar çeşitli konularda karşılaştığımız sorunlara nasıl çözüm bulacağız? Bu şüphe, onların İslâm'ın temel ilkesini tam anlamıyla kavramamış olmalarından kaynaklanır. İslâm, Allah'ın Kitab'ının ve Rasûlü'nün (s.a.v.) sessiz kaldığı konularda istenilen şekilde davranmayı serbest bırakmıştır. Bir Müslümanla, bir gayri müslimi ayıran fark, ikincisinin kendisini mutlak bir şekilde özgür hissetmesi; birincisinin ise, kendisini Allah'ın kulu olarak kabul edip, ancak İslâm'ın serbest bıraktığı konularda kendisini özgür hissetmesidir. Müslüman olmayanlar her konuda kendileri hüküm verirler ve ilâhî bir rehber ihtiyaçları olmadığına inanırlar. Bunun aksine Müslümanlar, her şeyde Allah ve Rasûlü'nün (s.a.v.) rehberliğine mürâcaat ederler ve onların kararına uyarlar. Fakat eğer belli bir konuda ne Kur'ân'da, ne de Sünnet'te bir hüküm bulamazlarsa, o zaman doğru olduğuna inandıkları herhangi bir şekilde davranmakta serbesttir. İslâm'ın belli bir konuda susması, o konuda davranış özgürlüğünün var olduğuna bir işarettir.

90. Bu âyetin ilk bölümünde Kur'ân, İslâmî bir yapının dört asıl ilkesini ilân eder ve ikinci bölümde bu ilkelerin altında yatan hikmeti öğretir. Müslümanlara, gerçekten mü'minler iseler, bu dört ilkeye uymaları emredilir; aksi takdirde onların şehâdetleri şüpheli olur. Daha sonra onlara hayat sistemlerini, refahlarının dayanağını teşkil eden bu dört temel ilkeye dayandırmaları öğretiliyor. Çünkü sadece bu ilke, onları bu dünyada doğru yola götürüp âhirette de mutlu bir hayata ulaştırabilir.

Bu tavsiyenin, Yahudilerin ahlâkî ve dinî durumlarını eleştiren pasajdan sonra geldiğine ve Müslümanları belirsiz bir şekilde onların kötü durumlarına karşı uyardığına dikkat edilmelidir. Bu, şu anlama gelir: Ne zaman bir toplum, Allah'ın Kitabı ve Rasûlü'nün Sünnetini fırlatıp atar, Allah ve Rasûlü'ne (s.a.v.) isyan eden lidere uyar, Kitap ve Sünnet'in hüküm vermesini istemeksizin yönetici ve dinî liderlere düşüncesizce itâat ederse, İsrâiloğulları'nın kötü akıbetine uğramaktan kurtulamaz.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ ءَامَنُوا بِمَا
 أَنْزَلَ إِلَيْكَ وَمَا أَنْزَلَ مِنْ قَبْلِكَ يُرِيدُونَ أَنْ يَتَحَاكَمُوا إِلَى
 الطَّاغُوتِ وَقَدْ أُمِرُوا أَنْ يَكْفُرُوا بِهِ وَيُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُضِلَّهُمْ
 ضَلَالًا بَعِيدًا ﴿٦٠﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا إِلَى مَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَإِلَى
 الرَّسُولِ رَأَيْتَ الْمُتَنَفِّقِينَ يَصُدُّونَ عَنْكَ صُدُودًا ﴿٦١﴾ فَكَيْفَ إِذَا
 أَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ ثُمَّ جَاءُوكَ يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ
 إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا إِحْسَانًا وَتَوْفِيقًا ﴿٦٢﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ يَعْلَمُ اللَّهُ مَا فِي
 قُلُوبِهِمْ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَعِظْهُمْ وَقُلْ لَهُمْ فِي أَنْفُسِهِمْ قَوْلًا
 بَلِيغًا ﴿٦٣﴾ وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا لِيُطَاعَ بِإِذْنِ اللَّهِ وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ
 ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ جَاءُوكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ
 لَوَجَدُوا اللَّهَ تَوَّابًا رَحِيمًا ﴿٦٤﴾

- 60 Sana indirilene ve senden önce indirilene gerçekten inandıklarını öne sürenleri görmedin mi? Bunlar, tâğûtuñ önünde muhâkeme olmayı istemektedirler; oysa onlar onu reddetmekle emrolunmuşlardır.⁹¹ Şeytan da onları uzak bir sapıklıkla sapıtmak ister.
- 61 Onlara, “Allah’ın indirdiğine ve peygambere gelin” denildiğinde, o münâfıkların senden kaçabildiklerince kaçtıklarını görürsün.⁹²
- 62 Öyleyse, nasıl olur da, kendi ellerinin sundukları sonucu, onlara bir musibet isabet eder, sonra sana gelerek: “Kuşkusuz, biz iyilikten ve uzlaştırmaktan başka bir şey istemedik” diyen Allah’a yemin ederler?⁹³

- 63 İşte bunların, Allah kalplerinde olanı bilmektedir. O halde sen, onlardan yüz çevir, onlara öğüt ver ve onlara nefislerine ilişkin açık ve etkileyici söz söyle.
- 64 Biz peygamberlerden hiç kimseyi, ancak Allah'ın izniyle kendisine itâat edilmesinden başka bir şeyle göndermedik.⁹⁴ Onlar kendi nefislerine zulmettiklerinde, şayet sana gelip Allah'tan bağışlama dileselerdi ve peygamber de onlar için bağışlama dileseydi, elbette Allah'ı tevbeleri kabul eden, esirgeyen olarak bulurlardı.

AÇIKLAMA

91. Bu âyette *tâğût* kelimesi, ilâhî olmayan hükümlere göre kararlar veren otorite anlamına gelir. Aynı zamanda ne Allah'ı tek Hâkim ve ne de Rasûlü'nü (s.a.v.) nihaî otorite olarak tanımayan hüküm sistemini de kasteder. Yani bu âyet göstermektedir ki bir kimsenin, prensip itibarıyla tâğûtî olan bir merciye kendi ile ilgili kararlar vermesi için başvurması, o kişinin imanına ters bir davranıştır. Allah'a ve Kitabına iman, bir kimsenin böyle bir mercii kabul etmemesini gerektirir. Kur'ân'a göre Allah'a iman, tâğûtu inkâr etmeyi gerektirir. O ikisini birden aynı anda kabul etmek münâfıklığın ta kendisidir.

92. Bu, münâfıkların sadece kendi lehlerine sonuçlanacağını umdukları sorunları Hz. Peygamber'e (s.a.v.) getirdikleri ve kendi aleyhlerine sonuçlanacağından korktukları meselelerde ise, O'na başvurmadıkları anlamına gelir. Aynı şey bugünkü münâfıklar için de geçerlidir. Ancak İslâm hükümlerinin kendi lehlerine hüküm vereceği durumlarda ona tâbi olurlar; aksi takdirde, kendi çıkarlarına uygun düşen herhangi bir âdet, gelenek veya merciye müracaat etmekten çekinmezler.

93. Yani münâfıklar yaptıkları işler ortaya çıktığında, kendileri aleyhinde bir tedbir alınmasından korkarak samimi olduklarına inanmaları için mü'minlere yemin ederler.

94. Bu âyet bir peygamberin konumunu açıkça ortaya koyar: Allah, rasûllerini; sadece insanlar, peygamberliğini kabul etsinler, daha sonra da başkalarına tâbi olsunlar diye göndermemiştir. Peygamber gönderilmesinin tek amacı, onun getirdiği hayat tarzına uyulup diğerlerinin reddedilmesi ve yalnızca O'nun Allah'tan getirdiği emirlere uyulup, diğerlerinin terk edilmesidir. Eğer bir kimse peygambere yukarıdaki anlamda inanmıyorsa, onun peygamber olduğuna şehâdet etmesinin hiçbir anlamı yoktur.

فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ

يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنْفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا
قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا ﴿٦٥﴾ وَلَوْ أَنَّا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ أَنْ اقْتُلُوا
أَنْفُسَكُمْ أَوْ أَخْرِجُوا مِنْ دِيَارِكُمْ مَا فَعَلُوهُ إِلَّا قَلِيلٌ مِّنْهُمْ وَلَوْ
أَنَّهُمْ فَعَلُوا مَا يُوعَظُونَ بِهِ لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ وَأَشَدَّ ثَبَاتًا ﴿٦٦﴾ وَإِذَا
لَا تَيَّنَّ لَهُمْ مِنْ لَّدُنَّا أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٦٧﴾ وَلَهَدَيْنَاهُمْ صِرَاطًا
مُّسْتَقِيمًا ﴿٦٨﴾ وَمَنْ يَطْعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَٰئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ
اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ
وَحَسَنَ أُولَٰئِكَ رَفِيقًا ﴿٦٩﴾ ذَٰلِكَ الْفَضْلُ مِنَ اللَّهِ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ
عَلِيمًا ﴿٧٠﴾ يَتَأَيَّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا خُذُوا حِذْرَكُمْ فَانْفِرُوا ثُبَاتٍ أَوْ
انْفِرُوا جَمِيعًا ﴿٧١﴾ وَإِنَّ مِنْكُمْ لَمَنْ لَّيَبْطُنَّ فَإِنْ أَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةٌ
قَالَ قَدْ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيَّ إِذْ لَمْ أَكُن مَعَهُمْ شَهِيدًا ﴿٧٢﴾

65 Hayır, öyle değil! Rabbine and olsun; aralarında çekıştikleri şeyler-
de seni hakem kılıp sonra senin verdiği hükme, içlerinde hiçbir sı-
kıntı bulmaksızın, tam bir teslimiyetle teslim olmadıkça, iman etmiş
olmazlar.⁹⁵

66 Eğer gerçekten biz, onlara, "Kendinizi öldürün ya da yurtlarınızdan
çıkın" diye yazmış olsaydık, onlardan az bir bölümü dışında, bunu
yapmazlardı.⁹⁶ Onlar, kendilerine verilen öğüdü yerine getirselerdi,
bu şüphesiz onlar için hayırlı ve daha sağlam⁹⁷ olurdu.

- 67 Biz de onlara, o zaman yanımızdan büyük bir ecir verirdik.
 68 Ve onları mutlaka dosdoğru yola yöneltip ilettirdik.⁹⁸
 69 Allah'a ve Rasûl'e kim itâat ederse, işte onlar, Allah'ın kendilerine nimet verdiği peygamberler, doğrular (ve doğrulayanlar), şehidler ve sâlihlerle⁹⁹ beraberdir. Ne iyi arkadaşdır onlar?¹⁰⁰
 70 Bu fazl (bol ihsân), Allah'tandır. Bilen olarak Allah yeter.
 71 Ey iman edenler! (Düşmanlarınıza karşı) tedbirinizi alın¹⁰¹ da savaş-
 şa bölük bölük çıkın ya da topluca çıkın.
 72 Şüphesiz sizden ağır davrananlar vardır.¹⁰² Şayet, size bir musibet isabet edecek olsa, "Doğrusu Allah, bana nimet verdi, çünkü onlarla birlikte olmadım" der.

AÇIKLAMA

95. Ayet 65'te verilen emir, sadece Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hayat süresi ile sınırlı değildir; kıyâmet gününe kadar geçerlidir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Allah'ın rehberliğiyle öğrettiği hayat tarzı, O'nun uyguladığı ve öğrettiği hüküm ve düzenlemeler, kıyâmete dek tek nihaî otorite olarak kalacaktır. Bir kimsenin gerçek Müslüman olup olmadığını işte bu otoriteyi kabul edip etmemesi belirler. Bir hadis-i şerife göre, Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle demiştir: "Sizden biriniz, şehvî arzularına, benim getirdiğim Hak yol önünde boyun eğdirmedikçe mü'min olduğunu iddia edemez."

96. 65. âyette Hz. Peygamber'in (s.a.v.) getirdiği hayat tarzına şükür ve ihlâsla bağlanmaları ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kararları önünde kendi arzu ve çıkarlarını feda etmeleri gerektiği söylenmişti. Bu âyette ise, İslâm hükümleri gereğince ufacak bir fedâkârlık bile yapamazlarsa, büyük fedâkârlıkları hiçbir zaman yapamayacakları konusunda uyarılıyorlar. Aksi halde eğer onlardan hayatlarını feda etmeleri, Allah yolunda yurtlarından ayrılmalrı istense, o zaman tamamen Hak yoldan ayrılır küfür ve isyana saparlardı.

97. Yani, "Eğer onlar şüphe, kararsızlık ve tereddütten vazgeçip hiçbir zihnî bocalama göstermeksizin Hz. Peygamber'e (s.a.v.) tâbi olsalardı; o zaman kendilerinden emin, sebat içinde olurlar ve düşünceleri, moralleri ve işleri daha kolaylaşır ve sağlam bir temel üzerine olurdu." Kısacası, sebat ile doğru ve hak yolu izlemenin karşılığı olan tüm lütuf ve faziletlere sahip olurlardı. Bunun aksine, kararsızlık, şüphe ve tereddüt içinde olan ve insandan uzak bir şekilde bir o yola, bir diğerine sapan ki-

şinin bütün hayatı, hiçbir şey kazanmadan geçip gider ve bir başarısızlık timsali olur.

98. Yani, bir kimse, şek ve şüpheyi terk ederek, Hz. Rasûlullah'a (s.a.v.) tâbi olursa, Allah kendi fazlıyla, o kimseye doğru yolu gösterir. Ayrıca o kimsenin bu yolda attığı her adımda onu gerçek hedefe yaklaştırır.

99. “Sıddîk” doğru ve adil olan kimsedir; her zaman doğruluk ve hak üzere olan, bütün işlerinde hakkı koruyan ve doğru olan, tüm kalbiyle her zaman hakkın ve adâletin yanında yer alan, hiçbir zayıflık göstermeksizin tüm haksızlıklara karşı çıkan kimsedir. Sıddîk olan kimse o denli temiz ve bencillikten uzaktır ki, sadece dostları değil, düşmanları bile ondan tarafsızlık ve adâlet bekler.

Şehîd kelimesinin sözlük anlamı, bir şeye şâhid olan “tanık”tır. Hayatının her yönünde onu uygulayarak imana şâhidlik (tanıklık) eden kişi şehiddir. Allah yolunda öldürülen kişiye de şehid denir; çünkü o Allah için isteyerek ölümü seçer. Doğru olduğuna inandığı şey için hayatını feda etmesi, imanındaki ihlâsın bir göstergesidir. Herhangi bir şey hakkında doğrudur demesinin, o şeyin gerçekten doğru olduğuna yeter delil teşkil ettiği kimseler de şehiddir.

Sâlih ise; inancında, niyetinde, sözlerinde ve hareketlerinde doğru olan ve hayatının her yönünde doğruluğu benimseyen kimsedir.

100. Yani, “Şüphesiz bu dünyada böyle kimselerle arkadaşlık eden kişi, âhirette de onlarla beraber olacaktır.” Eğer bir kimsenin ferâseti tamamen yok olmamışsa, kötü kimselerle arkadaşlık etmenin bu dünyada bile zararlı olduğunu ve âhirette ise, onları aynı akıbetin beklediğini fark edecektir. Bu nedenle iyi kimseler bu dünyada sürekli doğrularla arkadaşlık ve dostluk kurmak isterler. Ahirette de o doğrularla birlikte olmak için duâ ederler.

101. Bu hitab, Müslümanların Uhud'da yenilmesi nedeniyle cesaretleri artan komşu kabileler hakkındadır. Müslümanlar her taraftan tehlike ile sarılmışlardı ve her taraftan saldırı tehditleri ve söylentileri geliyordu. Müslüman tebliğciler İslâm'ı öğretmeleri için çağırılıyorlar ve sonra acımasızca öldürülüyorlardı. Medîne sınırları dışında ne can, ne de mal güvenliği kalmıştı. Bu durum Müslümanların, bu kadar büyük tehlikeler karşısında İslâm hareket ve davetini sürdürebilmeleri için çok büyük çaba harcamasını gerektiriyordu.

102. Bir diğer anlam da şudur: O, sadece tehlike karşısında kendi cesaretini yitirmekle kalmaz, diğerlerini de cihâddan döndürmek ve vazgeçirmek için korkutur.

وَلِينَ

أَصَابَكُمْ فَضْلٌ مِّنَ اللَّهِ لِيَقُولَنَّ كَأَن لَّمْ تَكُنْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُ مَوَدَّةٌ يَلَيْتَنِي كُنْتُ مَعَهُمْ فَأَفُوزَ فَوْزًا عَظِيمًا ﴿٦٦﴾ فَلْيَقْتُلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يَشْرُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ وَمَن يُقْتَلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيُقْتَلْ أَوْ يَغْلِبْ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٦٧﴾ وَمَا لَكُمْ لَا تُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْ هَذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ أَهْلُهَا وَاجْعَل لَّنَا مِن لَّدُنكَ وَلِيًّا وَاجْعَل لَّنَا مِن لَّدُنكَ نَصِيرًا ﴿٦٨﴾ الَّذِينَ ءَامَنُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ الطَّاغُوتِ فَقَاتِلُوا أَوْلِيَاءَ الشَّيْطَانِ إِنَّ كَيْدَ الشَّيْطَانِ كَانَ ضَعِيفًا ﴿٦٩﴾ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ قِيلَ لَهُمْ كُفُّوا أَيْدِيَكُمْ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ إِذَا فَرِيقٌ مِّنْهُمْ يَخْشَوْنَ النَّاسَ كَخَشْيَةِ اللَّهِ أَوْ أَشَدَّ خَشْيَةً وَقَالُوا رَبَّنَا لِمَ كَتَبْتَ عَلَيْنَا الْقِتَالَ لَوْلَا أَخَّرْتَنَا إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ قُلْ مَتَّعُ الدُّنْيَا قَلِيلٌ وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ لِّمَنِ اتَّقَىٰ وَلَا تُظْلَمُونَ

فَتِيلًا ﴿٧٠﴾

- 73 Eğer size Allah'tan bir fazl (zafer) isabet ederse, o zaman da, sanki onunla aranızda hiçbir yakınlık yokmuş gibi kuşkusuz şöyle der: "Keşke onlarla birlikte olsaydım, böylece ben de büyük 'kurtuluş ve mutluluğa' erseydim."
- 74 Öyleyse, dünya hayatına karşılık âhireti satın alanlar,¹⁰³ Allah yolunda savaşsınlar; kim Allah yolunda savaşırken, öldürülür ya da galip gelirse, ona büyük bir ecir vereceğiz.
- 75 Size ne oluyor ki, Allah yolunda ve "Rabbimiz, bizi halkı zâlim olan bu ülkeden çıkar, bize katından bir velî (koruyucu sahib) gönder, bize katından bir yardım eden yolla" diyen erkekler, kadınlar ve çocuklardan zayıf bırakılmışlar adına savaşmıyorsunuz?¹⁰⁴
- 76 İman edenler, Allah yolunda savaşsınlar,¹⁰⁵ küfredenler de tâğûtun yolunda savaşsınlar; öyleyse şeytanın dostlarıyla savaşın. Hiç şüphesiz, şeytanın hileli düzeni pek zayıftır.¹⁰⁶
- 77 Kendilerine; "Elinizi (savaşta) çekin, namazı kılın, zekâtı verin" denenleri görmedin mi? Oysa savaş üzerlerine yazıldığında, onlardan bir grup, insanlardan Allah'tan korkar gibi -hatta daha da şiddetli bir korkuyla- korkuya kapılıyorlar¹⁰⁷ ve "Rabbimiz! Ne diye savaşı üzerimize yazdın, bizi yakın bir zamana ertelemeli değil miydin?" dediler. De ki: "Dünyanın metayı azdır; âhiret ise muttakiler için daha hayırlıdır ve siz 'bir hurma çekirdeğindeki ip ince bir iplik kadar' bile haksızlığa uğratılmayacaksınız."¹⁰⁸

AÇIKLAMA

103. Yani, "Onlar açıkça anlasınlar ki yalnızca dünyevî faydalar peşinde koşanlar, Allah yolunda savaşmaya meyletmezler. Sadece, Allah'ı razı etmekten başka düşünceleri olmayan, Allah'a ve âhiret gününe tam anlamıyla iman eden ve bu nedenle bu dünyanın bütün zevk ve çıkarlarını Rablerini razı etmek için feda edebilecek olan kimseler, Allah yolunda savaşmaya hazırdırlar. Onlar bu dünyada 'başarılı' olmasalar da, amellerinin âhirette boşa çıkmayacağından emindirler. O halde sadece bu dünyada kazanacakları fayda ve çıkarlara önem verenler Allah yolunda yürüyemezler."

104. Bu, Mekke'de veya başka yerlerde Müslüman olan, fakat Medîne'ye hicret etmeye veya kendilerini işkenceden korumaya güçleri yetmeyen zayıf ve yardıma muhtaç çocuk, kadın ve erkeklerin feryadı idi.

Bunlar her yönden işkence ve baskıya maruz kalıyorlar ve Allah'a kendilerini bu kötü durumdan kurtarması için yalvarıyorlardı.

105. Allah katında iki tür savaşçı vardır. Birincisi Allah yolunda, yer yüzünde O'nun dinini ikâme etmek için savaşan mü'minlerdir ve her mü'min bu görevle yükümlüdür. İkinci grup ise, *tâğûtî* bir nizam kurmak için savaşan kâfirlerdir ve hiçbir mü'min bu kötü işte onlarla beraber olamaz.

106. Mü'minler şeytanın büyük hile ve düzenleri karşısında korkuya kapılıp dehşete düşmemeleri için uyarılıyorlar. Çünkü her hâlükârda şeytanın hilesi boşa çıkmıştır.

107. Bu âyet, üç anlama gelir ve üçü de aynı derecede doğrudur: Birincisi; şimdi korkaklık gösterip geri çekilen kimseler, savaş emri verilmeden önce savaşmak için sabırsızlanıyorlardı. Kendilerine uygulanan baskılardan şikâyet ederek, "Bize izin ver de savaşalım. Çünkü bunca yanlışlığa tahammülümüz kalmadı" diyorlardı. Kendilerine sabırlı olmaları, namaz ve zekâtla nefislerini temizlemeleri tavsiye edildiğinde ise, bu tavsiyeleri tutmuyorlardı. Fakat onlara savaş emri verildiğinde, aynı kişiler, düşman ordusu ve çeşitli tehlikelerle karşılaşınca korkmaya başladılar.

İkinci anlam ise şudur: Bu kimseler namaz ve zekât gibi kolay ve bir tehlike teşkil etmeyen ibâdetlerle emrolundukları sürece "dindardır" dırlar. Fakat onlara Allah yolunda savaşmaları emrolununca, hayatlarını kaybetmekten korkup dehşete kapıldılar ve dindarlıklarını unuttular.

Üçüncü anlam ise şudur: İslâm öncesi dönemde ganimet toplamak veya hevâ ve heveslerini tatmin etmek için gece gündüz savaş yapıyorlardı. Fakat Allah yolunda savaşmaları emredilince, kendi nefislerini yüceltmek için savaşta birer cesaret örneği olan bu kişiler birer korkak hâline geliyor ve kaplan gibi atılgan olanlar, kedi gibi korkak oluyorlardı.

Yukarıda bahsettiğimiz bu üç anlam üç farklı gruba tekabül eder ve Arapça metin o kadar geniş kapsamlıdır ki bu üç gruba da uyar.

108. Yani, "Allah yolunda yaptığınız hizmetlerin karşılığını merak etmenize gerek yoktur. Siz Allah yolunda çaba sarf ederseniz, O sizin emeklerinizi boşa çıkarmaz."

أَيْنَمَا تَكُونُوا يُدْرِكْكُمُ الْمَوْتُ وَلَوْ كُنْتُمْ فِي بُرُوجٍ
 مُّشِيدَةٍ وَإِنْ تُصِيبَهُمْ حَسَنَةٌ يَقُولُوا هَذِهِ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَإِنْ
 تُصِيبَهُمْ سَيِّئَةٌ يَقُولُوا هَذِهِ مِنْ عِنْدِكَ قُلْ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ فَمَالِ
 هَٰؤُلَاءِ الْقَوْمِ لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ حَدِيثًا ﴿٧٨﴾ مَا أَصَابَكَ مِنْ
 حَسَنَةٍ فَمِنَ اللَّهِ وَمَا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ وَأَرْسَلْنَاكَ
 لِلنَّاسِ رَسُولًا وَكَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا ﴿٧٩﴾ مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ
 اللَّهَ وَمَنْ تَوَلَّى فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِظًا ﴿٨٠﴾ وَيَقُولُونَ طَاعَةٌ
 فَإِذَا بَرَزُوا مِنْ عِنْدِكَ بَيَّتَ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ غَيْرَ الَّذِي تَقُولُ وَاللَّهُ
 يَكْتُبُ مَا يُبَيِّتُونَ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ وَكَفَى بِاللَّهِ
 وَكِيلًا ﴿٨١﴾ أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ أَلْقُرْءَانُ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ

لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا ﴿٨٢﴾

78 Her nerede olursanız, ölüm sizi bulur; yüksekçe yerlerde tahkim edilmiş şatolarda olsanız bile. Onlara bir iyilik dokunsa, “Bu Allah’tandır” derler; onlara bir kötülük dokunsa, “Bu sendendir”¹⁰⁹ derler. De ki: “Tümü Allah’tandır.” Fakat ne oluyor ki bu topluluğa, hiçbir sözü anlamağa çalışmıyorlar?

79 Sana iyilikten her ne gelirse Allah’tandır, kötülükten de sana ne gelirse o da kendindendir. Biz seni insanlara bir peygamber olarak gönderdik; şahid olarak Allah yeter.

- 80 Kim peygambere itâat ederse, gerçekte Allah'a itâat etmiştir. Kim de yüz çevirirse, Biz seni onların üzerine koruyucu göndermedik.¹¹⁰
- 81 "Tamam-kabul" derler. Ama yanından çıktıkları zaman, onlardan bir grup, karanlıklarda senin söylediğinin tersini kurarlar. Allah, karanlıklarda kurduklarını yazıyor. Sen de onlardan yüz çevir ve Allah'a tevekkül et: Vekil olarak Allah yeter.
- 82 Onlar hâlâ Kur'ân'ı iyice düşünmüyorlar mı? Eğer o, Allah'tan başkasının katından olsaydı, kuşkusuz içinde birçok aykırılıklar (çelişkiler, ihtilâflar) bulacaklardı.¹¹¹

AÇIKLAMA

109. Onlar, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) karşı takındıkları tavır hakkında uyarılıyorlar. Ne zaman başarı ve zafer elde etseler, bunu hemen Allah'a bağlıyor ve Allah'ın onlara Hz. Peygamber'i (s.a.v.) aracılığı ile lüt-fettiğini unutuyorlardı. Fakat ne zaman kendi hata ve zayıflıkları nedeniyle bir yenilgi ve başarısızlıkla karşılaşsalar, Hz. Peygamber'i (s.a.v.) suçluyor ve sorumluluğu kendi üstlerinden atıyorlardı.

110. "Yaptıkları işlerden onlar kendileri sorumludurlar; sen onlardan mes'ul değilsin. Sana verilen tek görev, Allah'ın emir ve direktiflerini onlara iletmektir. Sen de bunu gereği üzere yapıyorsun. Onları hak yolu kabul etmeye zorlamak senin görevin değildir. Senin aracılığınla onlara ulaştırılan Hakk'a tâbi olmazlarsa, sen onların isyanından sorumlu tutulmayacaksın."

111. Bu âyetlerde uyarılan zayıf inançlıların ve münâfıkların hatalı tutumlarının asıl nedeni; onların, Kur'ân'ın Allah'tan gelmediği konusunda şüpheler taşımalarıydı. Onlar Kur'ân'ın Allah tarafından Hz. Peygamber'e (s.a.v.) vahyedildiği ve onun içindeki emirlerin Allah'tan geldiği konusunda şüpheli duydular. Bu nedenle onlara Kur'ân'ı yakından tetkik etmeleri, şüphelerinin gerçek olup olmadığını araştırmaları tavsiye ediliyor. Kur'ân'ın kendisi, onun Allah tarafından gönderildiğine şâhiddir. Çünkü ne kadar akıllı olursa olsun, hiç kimse 23 yıl sonunda içinde hiçbir çelişki ve tutarsızlık bulunmayan, birçok konuya ve birçok duruma hitâb edebilen bir kitap meydana getiremez.

وَإِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِّنَ الْأَمْنِ أَوْ
 الْخَوْفِ أَدْعَاؤُهُمْ وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَى أُولَى الْأَمْرِ
 مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ
 وَرَحْمَتُهُ لَاتَّبَعْتُمُ الشَّيْطَانَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٨٣﴾ فَقَتِلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ
 لَا تُكَلِّفُ إِلَّا نَفْسَكَ وَحَرَضَ الْمُؤْمِنِينَ عَسَى اللَّهُ أَن يَكْفِيَ
 بَأْسَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَاللَّهُ أَشَدُّ بَأْسًا وَأَشَدُّ تَنْكِيلًا ﴿٨٤﴾ مَّن يَشْفَعِ
 شَفَعَةً حَسَنَةً يَكُنْ لَهُ نَصِيبٌ مِنْهَا وَمَن يَشْفَعِ شَفَعَةً سَيِّئَةً
 يَكُنْ لَهُ كِفْلٌ مِنْهَا وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ مُّقِيتًا ﴿٨٥﴾ وَإِذَا
 حُيِّيتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا أَوْ رُدُّوهَا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَى
 كُلِّ شَيْءٍ حَسِيبًا ﴿٨٦﴾

- 83 Kendilerine güven veya korku haberi geldiğinde, onu yaygınlaştı-
 verirler. Oysa bunu peygambere ve kendilerinden olan emir sahip-
 lerine götürmüş olsalardı, onlardan sonuç çıkarabilenler, onu bilir-
 lerdi.¹¹² Allah'ın üzerinizdeki fazlı ve rahmeti olmasaydı, azınız ha-
 riç herhalde şeytana uymuştunuz.
- 84 Artık sen Allah yolunda savaş; kendinden başkasıyla yükümlü tu-
 tulmayacaksın. Mü'minleri de hazırlayıp teşvik et. Umulur ki Al-
 lah, küfredenlerin ağır baskılarını geri püskürtür. Allah, 'kahredici
 baskısıyla' daha zorlu, acı sonuçlandırmasıyla da daha zorludur.
- 85 Kim, güzel bir aracılıkla aracılıkta (şefâatte) bulunursa, ondan ken-
 disine de bir hisse vardır; kim de kötü bir aracılıkla aracılıkta bu-
 lunursa, ondan da kendisine bir pay vardır.¹¹³ Allah her şeyin üze-
 rinde koruyucudur.

86 Bir selamla selamlandığınızda, siz ondan daha güzeliyle selam verin ya da aynıyla karşılık verin.¹¹⁴ Şüphesiz, Allah, her şeyin hesabını tam olarak yapandır.

AÇIKLAMA

112. Bu kritik dönemde her yönden çeşitli söylentiler geliyordu. Bazen Medîne ve çevresinde alarına geçilmesine neden olan asılsız ve abartılmış haberler de geliyordu. Bazen de Müslümanların gevşeyip tetikte durmaktan vazgeçmeleri için, düşman kampının çok sakin olduğu haberi yayılıyordu. Bu tür söylentileri, sadece heyecan ve macerayı seven kişiler ciddiye alıyordu. Böyle kimseler, İslâm ve küfür arasındaki çatışmayı önemli bir mesele olarak kabul etmiyorlar ve bu tür asılsız söylentilerle uğraşmanın ciddi sonuçlar doğurabileceğini düşünmüyorlardı. Ne zaman bir söylenti duysalar, sebep olacakları büyük zararları düşünmeksizin bunu hemen yayıyorlardı.

Bu âyette bu tür kimselere yaptıkları işin ciddiyeti anlatılıyor ve böyle yapmamaları konusunda uyarılar yapılıyor. Onlara duydukları herhangi bir haberi hemen yetkili kişilere iletmeleri söyleniyor.

113. İnsanlar farklı davranışlarda bulunurlar ve farklı sonuçlara neden olurlar. Bazıları insanları, Allah yolunda çalışmaya, O'nun Kelimesini yüceltmeye davet ederler ve bunun mükâfâtını alırlar. Bazıları ise Allah'ın Kelimesini yüceltmekten alıkoymaya çalışırlar. Bu nedenle de ceza ya müstehak (lâyık) olurlar.

114. Müslümanlar özellikle kâfirlere karşı nazik ve medenî davranışları konusunda uyarılıyorlar. Çünkü o dönemde iki topluluk arasındaki ilişki, düşmanlık tohumları üzerine kurulmuştu. Gerginliğin bu denli fazla olduğu bir dönemde Müslümanlar, gayri insanî ve vahşice davranışlarda bulunmamaları konusunda uyarılıyorlar. Yani davetçiler kendilerine saygı ile selam veren kimselere karşı aynı şekilde saygılı ve nazikçe karşılık vermelidirler. Hatta onlar karşısındaki kimselerden çok daha saygılı ve insanca davranmalıdırlar.

Sert davranış ve sözlerin hiç kimseye faydası olmaz. Fakat bu tür davranış ve sözler özellikle, kendilerini insanları Hak yola çağırmaya adanmış ve insanları doğru yola ulaştırmaya uğraşan İslâm tebliğcilerinin görevine uygun düşmez. Bu tür davranışlar insanın nefsinde hoş görünür ve onu tatmin edebilir; fakat aynı zamanda Müslümanın yüklendiği görevi büyük zararlar verir.

اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ لِيَجْمَعَنَّكُمْ إِلَى يَوْمِ
 الْقِيَمَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ حَدِيثًا ﴿٨٧﴾ ۞ فَمَا لَكُمْ
 فِي الْمُنَافِقِينَ فِتْنَةٍ وَاللَّهُ أَرْكَسَهُمْ بِمَا كَسَبُوا أَتُرِيدُونَ أَنْ تَهْدُوا
 مَنْ أَضَلَّ اللَّهُ وَمَنْ يُضِلِّ اللَّهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ سَبِيلًا ﴿٨٨﴾ وَدُّوا لَوْ
 تَكْفُرُونَ كَمَا كَفَرُوا فَتَكُونُونَ سَوَاءً فَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ أَوْلِيَاءَ
 حَتَّى يُهَاجِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَخُذُوهُمْ وَأَقْتُلُوهُمْ
 حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿٨٩﴾ إِلَّا
 الَّذِينَ يَصِلُونَ إِلَى قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ أَوْ جَاءُوكُمْ
 حَصِرَتْ صُدُورُهُمْ أَنْ يَقْتُلُوكُمْ أَوْ يُقَتِّلُوا قَوْمَهُمْ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ
 لَسَلَطَهُمْ عَلَيْكُمْ فَلَقَتْلُوكُمْ فَإِنْ أَعْتَزَلُوكُمْ فَلَمْ يُقَتِّلُوكُمْ وَالْقَوَا
 إِلَيْكُمْ أَلْسَلَمَ فَمَا جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيلًا ﴿٩٠﴾ سَتَجِدُونَ
 ءَاخِرِينَ يُرِيدُونَ أَنْ يَأْمَنُوكُمْ وَيَأْمَنُوا قَوْمَهُمْ كُلٌّ مَا رُدُّوا إِلَى
 الْفِتْنَةِ أُرْكَسُوا فِيهَا فَإِنْ لَمْ يَعْتَزِلُوكُمْ وَيُلْقُوا إِلَيْكُمْ أَلْسَلَمَ
 وَيَكْفُرُوا أَتَيْدِيَهُمْ فَخُذُوهُمْ وَأَقْتُلُوهُمْ حَيْثُ تَقِفْتُمُوهُمْ وَأُولَئِكَ
 جَعَلْنَا لَكُمْ عَلَيْهِمْ سُلْطَانًا مُبِينًا ﴿٩١﴾

doğru sözlü kimdir?¹¹⁵

- 88 Şu halde münâfıklar konusunda ikiye bölünmeniz ne diye?¹¹⁶ Oysa Allah, onları kazandıkları dolayısıyla tepetaklak etmiştir.¹¹⁷ Allah'ın saptırdığını hidâyete eriştirmek mi istiyorsunuz? Allah kimi saptırırsa, artık sen ona kesin olarak bir yol bulamazsın.
- 89 Onlar, kendilerinin küfre sapmaları gibi, sizin de küfre sapmanızı istediler. Böylelikle bir olacaktınız. Öyleyse Allah yolunda hicret edinceye kadar onlardan velîler (dostlar) edinmeyin. Şayet yine yüz çevirirlerse, artık onları tutun ve her nerede ele geçirerseniz öldürün.¹¹⁸ Onlardan ne bir velî (dost) edinin, ne de bir yardımcı.
- 90 Ancak sizinle aralarında andlaşma bulunan bir kavime sığınanlar¹¹⁹ ya da hem sizinle, hem kendi kavimleriyle savaşmak (isteme-yip bun)dan göğüslerini sıkıntı basıp size gelenler (dokunulmazdır.) Allah dileseydi, onları da üstünüze saldırtır, böylece sizinle çarpışır-lardı. Eğer sizden uzak durur (geri çekilir), sizinle savaşmaz ve ba-rış (şartların)ı size bırakırlarsa, artık Allah, sizin için onların aley-hinde bir yol kılmamıştır.
- 91 Diğerlerinin de sizden ve kendi kavimlerinden güvende olmayı isti-yor bulacaksınız. (Ama) fitneye her geri çağrılışlarında içine başa-şağı (balıklama) dalarlar. Şayet sizden uzak durmaz, barış (şartla-rın)ı size bırakmaz ve ellerini çekmezlerse, artık onları her nerede bulursanız tutun ve onları öldürün. İşte size, onların aleyhinde apa-çık olan 'destekleyici bir delil' kıldık.

ACIKLAMA

115. Yani, "Kâfirlerin, inkârcıların, müşriklerin ve benzerlerinin kötü davranışları Allah'ın ilâhlığına hiçbir zarar veremez. Çünkü onlar, Allah'ın bir, her şeye kâdir ve güçlü olduğu, o gün bütün insanları bir araya topla-yıp onları amellerine göre hesaba çekeceği ve O'nun hesaba çekmesinden hiç kimsenin kurtulamayacağı gerçeğini değiştiremezler. Bu nedenle Al-lah'ın, kendisini, isyan edenlere karşı koruyacak kimselere ihtiyacı yoktur."

Bu, âyeti bir önceki âyete bağlayan noktadır. Fakat bu âyet, aynı za-manda, 60. âyetle birlikte başlayıp pasaja bir ek niteliğindedir. Bu du-rumda âyetin anlamı şöyle olur: "Bırakın bu dünyada herkes istediği yo-lu seçsin ve istediği şekilde çalışsın. Fakat böyle bir kimse o gün tek Hâ-kim olan Allah'ın huzuruna çıkarılacağını unutmamalıdır. İşte o zaman herkes yaptıklarının ve işlediklerinin sonucunu görecektir."

116. Bu pasaj, Mekke'de ve Arabistan'ın diğer bölgelerinde İslâm'ı kabul eden fakat Medîne'ye hicret etmeyen münâfıklarla ilgilidir. Onlar önceden olduğu gibi, kendi kabileleriyle birlikte yaşıyorlar ve onların İslâm ve Müslümanlar aleyhinde yaptıkları bütün düşmanca hareketlerde rol alıyorlardı. Bu, böyle kimselere karşı nasıl davranılacağını kestireme-yen Müslümanlar için büyük bir sorun olmuştı. Müslümanlardan bazı-

ları, onların her şeyin ötesinde Müslüman oldukları görüşündeydiler. Çünkü onlar şehâdet kelimesini söylüyorlar, namaz kılıyor, oruç tutuyor ve Kur'ân okuyorlardı. Böyle olduğu halde onlara nasıl kâfir gibi davranılabilir? Allah, Müslümanlar arasındaki bu anlaşmazlığı çözüme bağlıyor ve onlara nasıl davranacaklarını bildiriyor.

Bu pasajı anlayabilmek için Medîne'ye hicret etmeyen Müslümanların neden münâfık olarak ilân edildikleri iyice anlaşılmalıdır. Aksi takdirde, hem bu pasaj ve hem de Kur'ân'daki benzer pasajlar iyi anlaşılamaz. Hz. Peygamber (s.a.v.) Medîne'ye hicret ettikten sonra, orada İslâm'ın tüm kurallarının uygulanabileceği bir ortam meydana getirildiğinde, herhangi bir beldede ezilen ve İslâmî emirleri tam anlamıyla yerine getiremeyen tüm Müslümanların Medîne'ye, "İslâm Yurdu"na hicret etmeleri konusunda genel bir çağrı yapıldı. Bunun sonucunda hicret etme imkânına sahip olan, fakat yurtlarını, akrabalarını, çıkarlarını İslâm'dan çok sevdikleri için hicret etmeyenler münâfık olarak ilân edildiler. Sadece gerçekten hicret etmeye güç yetiremeyen ve bu konuda sıkı tedbirlerle engellenen kimseler bu sürenin 97. âyetinde mustaz'af olarak tanımlandı.

"Dâru'l-harb"de yaşayan Müslümanlar, ancak "Dâru'l-İslâm"da yaşayan kimselerden genel bir çağrı aldıkları veya en azından "Dâru'l-İslâm"ın kapıları onlara açık olduğu halde, hicret etme gücüne sahip olmalarına rağmen, hicret etmeye çabalamadıkları zaman münâfık olarak ilân edilebilirler. Diğer taraftan eğer hicret için genel bir çağrı yapılmamışsa veya "Dâru'l-İslâm"ın kapıları onlara açık değilse, o zaman hicret etmemiş olmaları, onların münâfık olmasını gerektirmez. Bir kimse gerçekten hicret etmeye güç yetirememiş ise, o mustaz'af kabul edilir.

117. Münâfıklar, ikiyüzlü bir politika izledikleri ve sadece bu dünya hayatını göz önünde bulundurdıkları için, Allah onları eski küfürlerine geri döndürmüştür. Onlar bu dünya hayatını âhirete tercih ettikleri için bazı çıkar hesapları yaparak İslâm dairesine girmişlerdi. İmanlarıyla çatışan çıkarlarını feda etmeye hazır değillerdi ve kişinin bu dünyayı rahatlıkla, âhiret hayatı için fedâ edebilmesini sağlayan kesin bir âhiret inancına sahip değillerdi. O halde münâfıklığın ayırt edildiği nokta o kadar açık ve kesindir ki, bu konuda fikir ayrılığına mahal yoktur.

118. Burada Müslümanlara, kâfirlerle işbirliği içinde olan ve onların İslâm devleti karşısındaki girişimlerine ortak olan münâfıklara karşı dikkatli olmaları tavsiye ediliyor.

119. İstisna, sadece emrin birinci kısmı için geçerlidir. Müslümanlar, İslâm devletinin anlaşma yaptığı kâfir topluluklara sığınan münâfıkları yakalayıp öldürmemelidirler. Fakat onları, arkadaş ve dost da edinmemelidirler. Böyle bir münâfığın kanı helâldir; fakat İslâm devletinin anlaşma yaptığı bir gayri müslim devlete sığınrsa, takip edilip öldürülmemelidir. Bu, münâfığın kanının haram olduğuna değil, anlaşmayı bozmanın yasak olduğuna delâlet eder.

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ أَنْ يَقْتُلَ

مُؤْمِنًا إِلَّا خَطَاً وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَاً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَّةٌ
مُسْلَمَةٌ إِلَى أَهْلِهِ إِلَّا أَنْ يَصَّدَّقُوا فَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ
وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ
مِيثَاقٌ فَدِيَّةٌ مُسْلَمَةٌ إِلَى أَهْلِهِ وَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ
فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ تَوْبَةً مِّنَ اللَّهِ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا

حَكِيمًا

- 92 Bir mü'mine, -hata sonucu olması dışında bir başka mü'mini öldürmesi yakışmaz.¹²⁰ Kim bir mü'mini 'hata sonucu' öldürürse, mü'min bir köleyi özgürlüğüne kavuşturması¹²¹ ve ailesine teslim edilecek bir diyeti¹²² vermesi gerekir. Onların (bunu) sadaka olarak bağışlamaları başka. Eğer o, mü'min olduğu halde size düşman olan bir topluluktan ise, bu durumda da mü'min bir köleyi özgürlüğe kavuşturması gerekir. Şayet kendileriyle aranızda andlaşma olan bir topluluktan ise, bu durumda da ailesine¹²³ bir diyet ödemek ve bir mü'min köleyi özgürlüğe kavuşturmak gerekir. (Diyet ve köle özgürlüğü için gereken imkânı) bulamayan ise, kesintisiz olarak iki ay oruç tutmalıdır.¹²⁴ Bu, Allah'tan bir tevbedir.¹²⁵ Allah bilendir, hüküm ve hikmet sahibi olandır.

AÇIKLAMA

120. Bu, yukarıda sözü edilen ve kanı helâl olan münâfıkları değil, "İslâm yurdunda" "savaş bölgesinde" veya "küfür diyarı"nda yaşayan ve kâfirlerin İslâm aleyhinde yaptıkları düşmanca davranışlara ortak oldukları konusunda hiçbir delili olmayan samimi Müslümanları kasteder. O dönemde böyle bir uyarı gerekliydi. Çünkü Müslüman oldukları halde, İslâm düşmanlarının arasında yaşamak zorunda kalan kimseler de vardı.

Bazı durumlarda, Müslümanların düşman bir kabileye saldırdıklarında yanlışlıkla Müslüman bir kimseyi öldüren kişinin, günahının kefareti için ne yapması gerektiğini bildiriyor.

121. Öldürülen kişi bir mü'min olduğu için, bu kaza sonucu ortaya çıkan cinayete kefaret olarak mü'min bir köle âzâd edilmelidir.

122. Hz. Peygamber (s.a.v.) öldürülen kimsenin ailesine verilecek olan kan diyetini yüz deve, iki yüz inek veya iki bin keçi olarak belirlemiştir. Bu diyeti başka şeylerle ödemek isteyen kişi, bu hayvanların piyasa fiyatını göz önünde bulundurarak hesaplama yapmalıdır. Örneğin, Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde para olarak ödenen diyet, sekiz yüz altın dinar veya sekiz bin gümüş dirhem idi. Halifelîği döneminde Hz. Ömer (r.a) şöyle ilân etmiştir: “Şimdi devenin fiyatı arttı, o halde diyet olarak bin dinar veya on iki bin dirhem verilmelidir.” Fakat buradaki cinayetin kasten olmadığına, sadece kaza sonucu işlendiğine dikkat edilmelidir.

123. Kısaca 92. âyetle verilen emirler şöyle özetlenebilir:

Eğer öldürülen kimse “İslâm diyarı”nda (Dârü'l-İslâm) yaşıyorsa, öldüren kimse kefaret olarak kan diyeti vermeli ve Allah'ın bağışlaması için de bir köle âzâd etmelidir.

Eğer öldürülen kişi mü'minlerle anlaşma hâlinde bulunan bir kâfir topluluk içinde yaşıyorsa, katil, bir köle âzâd etmeli ve anlaşmaya göre gayri müslim birinin öldürülmesi sonucu verilmesi gereken diyetin aynıını vermeli.

124. Bu oruçlar hiç ara verilmeksizin arka arkaya tutulmalıdır. Şer'i mazereti hariç eğer en ufak bir ara verilirse, belirlenen iki ay oruç tekrar baştan tutulmalıdır.

125. Yani, “Bir köleyi âzâd etmek, diyeti ödemek veya aralıksız iki ay oruç tutmak, birer ceza değil, fakat suçun bağışlanması için birer kefarettir. İkisi arasındaki fark şudur: Ceza durumunda pişmanlık, kendi kendini kınama, vicdân azabı ve nefsin ıslâh olması söz konusu değildir. Bunun aksine nefret, zıtlasma ve antipati duyguları hakimdir. Bu nedenle Allah kefaret ve tevbe'yi emrediyor. Bu şekilde günahkâr olan kişi iyi ameller, fedâkârlıklar, görevi ifa gibi davranışlarla kalbini temizleyip pişmanlık ve vicdân azabı içinde Allah'a yönelebilir. Bu şekilde günah işleyen kişi, sadece o günahından kurtulmakla kalmayıp gelecekteki günahlardan da sakınacaktır.

Kefaret; sözlükte örtü anlamına gelir. Bir günaha kefaret olması için işlenen iyi amel, aynen badananın duvardaki kiri örtmesi gibi günahı örtüp kaplar.

وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا
وَعَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَلَعَنَهُ وَأَعَدَّ لَهُ عَذَابًا عَظِيمًا ﴿٩٣﴾ يٰٓأَيُّهَا
الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا ضَرَبْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَتَبَيَّنُوا وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ
أَلْقَى إِلَيْكُمُ السَّلَامَ لَسْتَ مُؤْمِنًا تَبْتَغُونَ عَرَضَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا
فَعِنْدَ اللَّهِ مَغَانِمٌ كَثِيرَةٌ كَذَٰلِكَ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلُ فَمَنَّ اللَّهُ عَلَيْكُمْ
فَتَبَيَّنُوا إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿٩٤﴾

- 93 Kim bir mü'mini de kasıtlı olarak (taammüden) öldürürse, onun da cezası, içinde ebedî kalmak üzere cehennemdir. Allah ona gazaplanmış, onu lanetlemiş ve ona büyük bir azab hazırlamıştır.
- 94 Ey iman edenler! Allah yolunda adım attığınız (savaşa çıktığınız) zaman gerekli araştırmayı yapın ve size (İslâm geleneğine göre) selam verene, dünya hayatının geçiciliğine istekli çıkarak, "Sen mü'min değilsin"¹²⁶ demeyin. Asıl çok ganimet, Allah katındadır, bundan önce siz de böyle idiniz; Allah size lütufta bulundu.¹²⁷ Öyleyse iyice açıklık kazandırın. Şüphesiz Allah, yapmakta olduklarınızdan haberi olandır.

AÇIKLAMA

126. İslâm'ın ilk zamanlarında "es-selâmû aleyküm", Müslümanların tanınmasını sağlayan bir semboldü. Bir Müslüman diğer bir Müslüman-

la karşılaştığında, bu sözlerle selam veriyor ve “Ben senin topluluğundayım; senin arkadaşın ve dostunum. Senin için ancak barış ve güvenlik sunabilirim. Bu nedenle bana karşı düşmanlık göstermemelisin, benden de düşmanlık ve zarar beklememelisin” demek istiyordu. Bu, sanki orduda karanlıkta iken düşmanla dostu ayırmak için kullanılan bir parola vazifesi görüyordu.

Selam vermenin tanınmaya yarayan bir sembol olarak kullanılması-
nın önemi, bilhassa o dönemde çok büyüktü. Çünkü Müslüman bir Arab'la Müslüman olmayan bir Arab'ı birbirinden ayırmaya yarayan açık bir işaret yoktu. Aynı şekilde giyiniyor, aynı dili konuşuyorlardı. Müslümanlar bir kabileye saldırıp orada yaşayan bir Müslüman'la karşı karşıya geldiklerinde asıl zorluk başgösteriyordu. Düşman konumunda olan kişi “es-selâmü aleyküm” veya “Lâ ilâhe illallah” derse, saldırı konumunda olan Müslüman bundan şüphe ediyor ve onu öldürmekten kurtulmak için yalan söyleyen bir kâfir olduğu kanısına varabiliyordu. Bu nedenle, çoğunlukla böyle kimseleri öldürüp mallarını ganimet olarak alıyorlardı. Hz. Peygamber (s.a.v.) böyle bir durumda Müslümanların öldürmemeleri gerektiğini emrettiği halde böyle olaylar tekrarlanıyordu. Bunun üzerine Allah, bu sorunu çözümleyen bir âyet indirdi: “Kendisini Müslüman olarak ilân eden kişinin yalan söyleyip söylemediğini merak ederek araştırmak size düşmez. Gerçeği söylüyor olabilir, aynı şekilde yalan söylüyor da olabilir ve derin bir araştırma yapmaksızın hangisinin doğru olduğuna karar verilemez. Bu nedenle Müslüman olduğunu söyleyen yalancı bir kâfiri serbest bırakmak muhtemel olduğu gibi, samimi bir mü'mini öldürme ihtimali de mevcuttur. Her ne olursa olsun, yanlışlıkla bir kâfiri serbest bırakmak, sizin için, yanlışlıkla bir mü'mini öldürmekten daha hayırlıdır.”

127. Yani, “Bir zamanlar siz de kâfir kabileler arasında tek tek fertler olarak yaşamaktaydınız. O zaman baskı ve işkence korkusuyla İslâm olduğunuzu gizliyordunuz ve dilinizle ikrar etmekten başka Müslüman olduğunuza deliliniz yoktu. Siz şimdi Allah'ın rahmeti nedeniyle Müslüman bir topluluk içinde yaşıyorsunuz ve kâfirlere karşı İslâm bayrağını yüceltme şansına sahipsiniz. Bu lütuf ve rahmete karşılık Allah'a duyduğunuz şükürün ifadesi, sizin daha önce bulunduğunuz durumda olan mü'minlere nazik ve müsamahakâr davranmanızdır.”

لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ

مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولَى الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ
بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ
عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً وَكُلًّا وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَىٰ وَفَضَّلَ اللَّهُ
الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٩٥﴾
وَمَغْفِرَةً وَرَحْمَةً وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿٩٦﴾

- 95 Mü'minlerden, özür olmaksızın oturanlar ile, Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihâd edenler eşit değildir. Allah, mallarıyla ve canlarıyla cihâd edenleri oturanlara göre derece olarak üstün kılmıştır. Tümüne güzelliği (cenneti) va'detmiştir; ancak Allah, cihâd edenleri oturanlara göre büyük bir ecirle üstün kılmıştır.¹²⁸
- 96 (Onlara) kendinden dereceler, bağışlanma ve rahmet (vermiştir.) Allah, bağışlayandır, esirgeyendir.

AÇIKLAMA

128. Bu ibarede, İslâm ordularının lideri, bütün Müslümanları savaşa çağırmadığı ve sadece gönüllüler için cihâd çağrısı yapıldığı zaman, bu çağrıya icâbet esas alınarak gerçek Müslümanların nasıl ayırt edildiği ifade ediliyor. Malları ve canlarıyla katılanlar, iyi amellerle meşgul olsalar da, geride kalanlardan daha yüksek bir dereceye sahiptirler. Bunun ötesinde onlara “büyük bir ecir” vardır. Cihâda gitmeleri emredildiği halde bahaneler öne sürerek geride kalan kimseler ise -bu iki durumda cihâda gitmeyip başka işlerle uğraşanlar- münâfıklardır ve geride kalmaları için geçerli bir sebebi olanlar hariç “büyük ecir”den onlara bir pay yoktur.

إِنَّ الَّذِينَ تَوَفَّيْنَاهُمْ

الْمَلَائِكَةُ ظَالِمِي أَنْفُسِهِمْ قَالُوا فِيمَ كُنْتُمْ قَالُوا كُنَّا مُسْتَضْعَفِينَ
فِي الْأَرْضِ قَالُوا أَلَمْ تَكُنْ أَرْضُ اللَّهِ وَاسِعَةً فَتُهَاجِرُوا فِيهَا
فَأُولَئِكَ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَسَاءَتْ مَصِيرًا ﴿٩٧﴾ إِلَّا الْمُسْتَضْعَفِينَ
مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ لَا يَسْتَطِيعُونَ حِيلَةً وَلَا يَهْتَدُونَ
سَبِيلًا ﴿٩٨﴾ فَأُولَئِكَ عَسَى اللَّهُ أَنْ يَعْفُوَ عَنْهُمْ وَكَانَ اللَّهُ عَفُوًّا
غَفُورًا ﴿٩٩﴾ وَمَنْ يُهَاجِرْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يَجِدْ فِي الْأَرْضِ
مُرَآغَمًا كَثِيرًا وَسِعَةً وَمَنْ يَخْرُجْ مِنْ بَيْتِهِ مُهَاجِرًا إِلَى اللَّهِ
وَرَسُولِهِ ثُمَّ يَدْرِكْهُ الْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ أَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ وَكَانَ اللَّهُ
غَفُورًا رَحِيمًا ﴿١٠٠﴾

- 97 Melekler kendi kendilerine zulmedenlerin¹²⁹ hayatına son verecekleri zaman, derler ki: “Neyde idiniz?” Onlar, “Biz, yeryüzünde zayıf bırakılmışlar (mustaz’aflar) idik.” derler. (Melekler de:) “Onda hicret etmeniz için Allah’ın arzı geniş değil miydi?”¹³⁰ derler. İşte onların barınma yerleri cehennemdir. Ne kötü yataktır o.
- 98 Ancak erkeklerden, kadınlardan ve çocuklardan mustaz’aflar olup hiçbir çareye güç yetiremeyenler ve bir yol (çıkış) da bulamayanlar başka.
- 99 Umulur ki Allah bunları affeder. Allah affedicidir, bağışlayıcıdır.
- 100 Allah yolunda hicret eden, yeryüzünde barınacak çok yer de bulur, genişlik (ve bolluk) da. Allah’a ve Rasûlü’ne hicret etmek üzere

evinden çıkan, sonra kendisine ölüm gelen kişinin ecridi şüphesiz Allah'a düşmüştür. Allah, bağışlayıcıdır, esirgeyicidir.¹³¹

AÇIKLAMA

129. "*Kendi nefslerine zulmedenler*"; İslâm'ı kabul eden, fakat geçerli bir nedenleri olmadığı halde henüz İslâm'a girmemiş kabileler arasında yaşayan kimselerdir. Onlar, "İslâm diyarı" var olduğu halde ve oraya hicret edip tam bir Müslüman olarak yaşamaları mümkün olduğu halde, yarı İslâmî bir durumda yaşayarak kendi kendilerine zulmediyorlardı. Onların "*Biz yeryüzünde zayıflardan idik*" diye öne sürdükleri özrün kabul edilmemesinin nedeni işte budur. (Bkz. an: 116).

130. Yani "Niçin Allah'a isyankâr kimseler tarafından baskı altında tutulan ve Allah'ın kanunlarına uygun olarak yaşamanın mümkün olmadığı bir yerde yaşamaya devam ettiniz? Neden hiçbir engel olmadığı halde Allah'ın kanunlarına uyabileceğiniz bir yere hicret etmediniz?"

131. "*Allah yolunda hicret etmek*" iki durum dışında bir zorunluluktur: Kişi orada İslâm'ı yaymak, peygamberin ve takipçilerin görevlerinin ilk dönemlerinde yaptıkları gibi küfür üzerine kurulu hayat sistemini İslâmî bir sisteme çevirmek için kalabilir. Veya kişi oradan çıkıp gitmeye bir yol bulamaz da nefret ve hoşnutsuzluk içinde orada kalır. Bu iki durum hariç "küfür diyarı"nda yaşamak sürekli günah içinde yaşamak demektir. "*Hicret edecek bir İslâm diyarı bulamadık*" diye öne sürülen özür de kabul edilmeyecek ve şöyle denilecektir. "Eğer 'İslâm diyarı' diye bir bölge bulunmadı ise, küfrün kanunlarına boyun eğmekten kurtulmak için ağaç yaprakları ve keçi sütü ile beslenebileceğiniz bir dağ veya orman da yok muydu?"

Bu bağlamda, "Mekke'nin fethinden sonra hicret yoktur" hadisi hakkındaki yanlış anlama da ortadan kaldırılmalıdır. Bu, hicretle ilgili sürekli bir emir değil, Mekke'nin fethinden sonra Arabistan'da değişen duruma uygun düşen geçici bir emirdi. Arabistan'ın büyük bölümü "küfür diyarı" olduğu sürece Müslümanlar, o dönemde tek "İslâm diyarı" olan Medîne'ye hicret etmeye çağırılmışlardı. Fakat Arabistan'ın hemen her tarafı İslâm kontrolüne girince, Hz. Peygamber (s.a.v.) hicretin zorunlu olduğu birinci emri ortadan kaldırmıştır: "Mekke'nin fethinden sonra artık (zorunlu olarak Medîne'ye) hicret etmek yoktur." Bu hadis hiçbir zaman kıyâmete dek gelecek olan tüm Müslümanlara her zaman için hicreti yasaklayan bir emir değildir.

وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ
 أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلَاةِ إِنْ خِفْتُمْ أَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنَّ
 الْكَافِرِينَ كَانُوا لَكُمْ عَدُوًّا مُبِينًا ﴿١٣١﴾

- 101 Yeryüzünde sefere çıktığınızda (yolculuğa ya da savaşa çıktığınızda), namazı kısaltmanızda size bir günah yoktur.¹³² (Özellikle de) inkâr edenlerin size bir kötülük yapmalarından korkarsanız.¹³³ Şüphesiz kâfirler, sizin apaçık düşmanlarınızdır.

AÇIKLAMA

132. Barış zamanında yolculuk sırasında namazı kısaltmak, dört rekâtı iki rekâta indirmektir. Fakat savaş sırasında ne kadar kısalacağını bildiren bir sınırlama yoktur. Namaz her hâlükârda ve imkânların el verdiği ölçüde her yerde kılınmalıdır. Namazı eğer cemâatle kılmak mümkünse, cemâatle kılınmalıdır; mümkün değilse tek başına kılınmalıdır. Yüzü kible tarafına çevirmek mümkün değilse, herhangi bir tarafa yönelerek namaz kılınabilir. Namazda bir yerde sabit olarak kalmak mümkün değilse binek üzerinde veya yürüyerek kılınabilir. Eğer rükû ve secde yapılamıyorsa, ima ile namaz kılınabilir. Eğer namaz sırasında oradan ayrılmak gerekiyorsa, hareket hâlinde iken de namaza devam edilebilir. Elbiseleri kan ile pislenmiş de olsa, o kişinin bu şekilde namaz kılmasında bir beis yoktur. Eğer bütün bu kolaylıklara rağmen yine de namaz kılamiyorsa o zaman "Ah-zab" (Hendek) Savaşı sırasında olduğu gibi istemeyerek tehir edilir.

Sefer sırasında sadece farzların mı kılınması gerektiği, yoksa bununla birlikte Hz. Peygamber'in (s.a.v.) fazladan kıldığı sünnetlerin de kılınıp kılınmayacağı konusunda görüş ayrılığı vardır. Hz. Peygamber (s.a.v.) seferde iken hiç terk etmeksizin sabah namazının iki sünnetini ve yatsı namazından sonra kılınan üç rekât vitr namazını kılmıştır. Bunlardan başka, sünnet kılıp kılmadığı konusunda delil yoktur. Bununla birlikte Hz. Peygamber (s.a.v.) yolculuk sırasında vakit bulduğunda, bazan binek üzerinde iken nafîle (nevâfil) namazlar kılardı. Bu nedenle Abdullah İbn Ömer, yolculuk sırasında sabahın sünnetinden başka sünnetlerin kılınmayacağını söylemiştir. Fakat ulemânın çoğu, seferde sünnetleri kılıp kılma konusunda kişiyi serbest bırakmışlardır. Hanefiler, yolculuk yapıldığı sırada sünnetlerin terk edilmesi, fakat insanın gerekli zemini bulabileceği bir konak yerine gelindiğinde kılınması gerektiği görüşündedirler.

Namazın kısaltılacağı seferin (yolculuk) özelliğine gelince, bazı âlim-

ler (İbn Ömer, İbn Mes'ûd ve Atâ) yolculuğun Allah yolunda, yani cihâd, hac, umre, ilim gibi sebepler için olmasını şart koşmuşlardır. İmam Şâfi'î ve İmam Ahmed, yolculuğun meşrû bir nedene dayanması gerektiği, aksi takdirde kişinin namazı kısaltma hakkından yararlanamayacağı görüşündedirler. Yolculuğun niteliği ne olursa olsun, kendi niteliği nedeniyle ceza veya mükâfâta neden olabilir, fakat namazın kısaltılması konusunda hiçbir değişiklik yapmaz.

"Sizin üzerinizde bir günah yoktur" âyetinin orijinal metindeki Arapça kelimeler, çeşitli şekillerde tefsir edilmiştir. Bazıları bunun "Namazı kısaltmak zorunda değil, isteğe bağlıdır" anlamına geldiğini söylemişlerdir. Kişi bu izinden yararlanıp namazı kısaltma veya kısaltmama serbestisine sahiptir. İmam Şâfi'î de, namazı kısaltmanın daha iyi olduğuna inanmasına rağmen bu görüştedir. İmam Şâfi'î, "kısaltmadan yararlanmayan kişinin yüce olanı bırakıp, aşağı olanı seçen bir kişi" olduğunu söyler. İmam Ahmed, "kısaltma"nın vâcib olmamasına rağmen, bu izinden yararlanmanın uygun olmadığı görüşündedir. İmam Ebû Hanîfe'ye göre ise, "kısaltma" vâcibdir. İmam Mâlik de bunu destekler nitelikte bir hadis rivayet etmiştir. Hz. Peygamber'den (s.a.v.) rivayet edilen bütün hadisler, O'nun her yolculukta namazı kısalttığını göstermektedir ve O'nun seferde iken dört rekât kıldığını gösteren hiçbir güvenilir hadis yoktur. İbn Ömer der ki: "Çeşitli yolculuklarda Hz. Peygamber (s.a.v.), Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer veya Hz. Osman'la (Allah hepsinden razı olsun) birlikte oldum. Onların hep namazı kısalttıklarını müşâhede ettim. Hiçbir zaman dört rekât kılmadılar." Aynı görüş, İbn Abbâs'tan ve diğer birçok sahâbeden rivayet edilen sahih hadislerle de desteklenmektedir.

Bir keresinde Hz. Osman (r.a) Mina'da namaz kıldırırken dört rekât kıldı ve sahâbeden birçoğu ona karşı çıktılar. Hz. Osman (r.a) onlara, "Ben Mekkeli bir kadınla evlendim ve Hz. Peygamber'den (s.a.v.) 'Kim nereden evlenirse oralı olur' diye duydum. Bu nedenle namazı kısaltmadım" diyerek teskin etti.

Bununla birlikte, Hz. Âişe'den (r.a) rivayet edilen ve namazı kısaltmanın da tam olarak kılmanın da aynı şekilde doğru olduğunu gösteren bu rivayetlere zıt iki hadis vardır. Fakat bu iki hadis de sıhhatçe zayıf ve Hz. Âişe'nin (r.a) kendi uygulamalarına aykırıdır. Çünkü o da seferde iken her zaman namazı kısaltırdı.

Bu bağlamda bir kimsenin dönüşümlü olarak değişen şartlara göre bazen seferde, bazen "ikametgâhında" olabileceği hatırlanmalıdır. Böyle bir durumda kişi, ortamına göre namazı ya kısa kısaltır, ya da tam olarak kılar. Büyük bir ihtimalle Hz. Âişe (r.a) böyle bir durumu kasteder: "Seferde iken Hz. Peygamber (s.a.v.) namazı bazen kısaltır, bazen de tam kılardı" demiş olabilir.

"*Namazı kısaltmanızda size bir günah yoktur*" sözlerine bakıp "emr" in ihtiyârî olduğu sonucuna varılmamalıdır. Aynı sözler, Bakara Sûresi'nin 158. âyetinde, hacda Safâ ile Merve arasında sa'y etme konusunda da kullanılmıştır. Oysa sa'y, haccin farzlarından biridir. İki yerde de bu kelimelerin kullanılmasının sebebi, bunu yapmanın günah olduğu veya namaz kısaltıldığında Safâ ile Merve arasında gidip gelindiğinde sevabın az olacağı korkusunun ortadan kaldırılmasıdır.

Yolculuğun uzaklığı söz konusu olduğunda, metnin sözlük anlamına göre hüküm veren Zâhirîler, yolculuğun uzaklığı ne olursa olsun, "kısaltma"nın her yolculukta yapılabileceği görüşündedirler. İmam Mâlik'e göre, yolculuk en azından 48 mil olmalı veya süresi en az bir gün bir gece olmalıdır. İbn Abbâs ve İmam Ahmed de aynı görüştedir. İmam Şâfi'i'nin de aynı görüşü desteklediğini gösterir bir sözü vardır. Hz. Enes'e göre, "kısaltma" yapabilmek için yolculuğun en az 15 mil olması gerekir. İmam Evzâi ve İmam Zühri, Hz. Ömer'in görüşüne uyarak "kısaltma" için bir günlük yolculuk yeterlidir, derler. Hasan Basrî ve İmam Yûsuf'a göre, iki günlük yolculuk yapan kişi namazı kısaltabilir. İmam Ebû Hanîfe en az 54 millik bir yolculukta namazın kısaltılabileceğini söyler. İbn Ömer, İbn Mes'ûd ve Hz. Osman da (Allah hepsinden razı olsun) bu görüştedir.

Yolculuk sırasında konaklandığında kısaltmanın yapılıp yapılmayacağı konusunda görüş ayrılığı vardır. İmam Ahmed'e göre, eğer dört veya daha fazla gün için konaklanmışsa, namaz tam olarak kılınmalıdır. İmam Mâlik ve İmam Şâfi'i'ye göre, tam namaz için asgarî konaklama süresi beş gündür. Fakat bu konuda Hz. Peygamber'in (s.a.v.) açık bir emri yoktur. Bununla birlikte, eğer şartlar kişiyi bir yerde kalmaya zorlar ve kişi mümkün olan ilk fırsatta evine dönmeyi beklerse, bu belirsiz zaman içinde namazın kısaltılabileceği konusunda görüş birliği vardır. Sahâbeden bazılarının, bu sebeble yaklaşık iki yıl boyunca namazlarını kısalttıkları vaki olmuştur. Ahmed İbn Hanbel'e göre, bir mahpus hapsolunduğu sürece namazlarını kısaltabilir.

133. Zâhirîler ve Hâricîler, âyetin bu bölümünden yola çıkarak namazları kısaltmanın sadece savaş zamanında geçerli olduğu ve barışta yapılan yolculuk sırasında namazı kısaltmanın Kur'ân'a aykırı olduğu sonucuna varmışlardır. Fakat sahih bir hadisten öğrendiğimize göre, Hz. Ömer (r.a) aynı sebeple bu uygulamaya karşı çıkmış ve Hz. Peygamber (s.a.v.) ona şu cevabı vermiştir: "Namazı kısaltma izni Allah'tan bir lütuftur. O halde onu kabul et." Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hem savaşta, hem de barış zamanında yaptığı yolculuklarda namazını kısalttığı da sabittir.

İbn Abbâs'tan rivayet edilen diğer bir hadis de meseleyi açıklığa kavuşturur: "Hz. Peygamber (s.a.v.), Medîne'den Mekke'ye giti ve Allah'tan başka korkulacak bir şey olmadığı halde, dört rekâtlik namazı iki rekât olarak kıldı." Bu nedenle mealde "*özellikle*" kelimesini parantez içinde not ettik.

وَإِذَا كُنْتَ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ

لَهُمُ الصَّلَاةَ فَلَتَقُمْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا أَسْلِحَتَهُمْ فَإِذَا
سَجَدُوا فَلْيَكُونُوا مِنْ وَرَائِكُمْ وَلْتَأْتِ طَائِفَةٌ أُخْرَى لَمْ يُصَلُّوا
فَلْيُصَلُّوا مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا حِذْرَهُمْ وَأَسْلِحَتَهُمْ وَذَ الَّذِينَ كَفَرُوا
لَوْ تَغْفُلُونَ عَنْ أَسْلِحَتِكُمْ وَأَمْتِعَتِكُمْ فَيَمِيلُونَ عَلَيْكُمْ مَيْلَةً
وَاحِدَةً وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ كَانَ بِكُمْ أَذَى مِنْ مَطَرٍ أَوْ كُنْتُمْ
مَرَضَى أَنْ تَضَعُوا أَسْلِحَتَكُمْ^{١٣٥} وَخُذُوا حِذْرَكُمْ إِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ
لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا ۝ فَإِذَا قَضَيْتُمُ الصَّلَاةَ فَادْكُرُوا اللَّهَ
فَيْمًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِكُمْ فَإِذَا اطْمَأْنَنْتُمْ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ^{١٣٦} إِنَّ
الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا ۝ وَلَا تَهِنُوا فِي
أَبْتِغَاءِ الْقَوْمِ إِنْ تَكُونُوا تَأْلُمُونَ فَإِنَّهُمْ يَأْلُمُونَ كَمَا تَأْلُمُونَ^{١٣٧}
وَتَرْجُونَ مِنَ اللَّهِ مَا لَا يَرْجُونَ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ۝

102 İçlerinde olup onlara namazı kıldırıldığında,¹³⁴ onlardan bir grup, seninle birlikte dursun¹³⁵ ve silahlarını da (yanlarına) alsın; böylece onlar secde ettiklerinde, arkalarınızda olsunlar. Namazlarını kılmayan diğer grup da gelip seninle namaz kılsınlar, onlar da 'korunma araçlarını' ve silahlarını alsınlar.¹³⁶ Küfredenler, size apansız bir

baskın yapabilmek için, sizin silahlarınızdan ve emtianız (erzak ve mühimmatınız)dan ayrılmış olmanızı isterler. Yağmur dolayısıyla bir güçlüğüňüz varsa veya hastaysanız, silahlarınızı bırakmanızda size bir sorumluluk yoktur. Korunma tedbirlerinizi alın. Şüphesiz, Allah, kâfirler için aşağılatıcı bir azab hazırlamıştır.¹³⁷

- 103 Namazı bitirdiğinizde, Allah'ı ayaktayken de, otururken de ve yan yatarken de zikredin. Artık 'güvenliğe kavuşursanız' namazı dosdoğru kılın. Çünkü namaz, mü'minler üzerinde vakitleri belirlenmiş bir farzdır.
- 104 (Düşmanınız olan) topluluğu¹³⁸ aramakta gevşeklik göstermeyin. Siz acı çekiyorsanız, şüphesiz onlar da, sizin acı çektiğiniz gibi acı çekiyorlar. Oysa siz, onların umud etmediklerini Allah'tan umu-yorsunuz.¹³⁹ Allah, bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.

AÇIKLAMA

134. "*Ey Peygamber! Sen de içlerinde bulunup onlara namaz kıldır-dığın zaman*" ibaresinden İmam Yûsuf ve Yûsuf bin Ziyâd, "korku na-mazı" ile ilgili emrin sadece Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında geçerli ol-duğu sonucunu çıkarmışlardır. Fakat sadece Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şahsına hitâb edildiğinden yola çıkarak, emrin, O'nun zamanıyla sınır-lanması sonucuna varmanın hiçbir nedeni yoktur. Birçok durumda hi-tâb, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) yapılmış ve O'na uyanlar da o emirden so-rumlu tutulmuşlardır. Bunun yanı sıra, sahâbeden birçoğunun Hz. Pey-gamber'in (s.a.v.) irtihâlinden sonra "korku namazı" kıldığı sabittir. Sa-hâbeden hiçbirinden bu uygulamanın aksini savunan bir tek söz bile bi-ze ulaşmamıştır.

135. "Korku namazı" ile ilgili emir, savaş hâlinde olmaksızın düş-mandan ani bir saldırı beklendiği durumlar için de geçerlidir. Savaşın de-vam ettiği sırada, Hanefîlere göre, namaz tehir edilmelidir. İmam Mâlik ve İmam Sevri'ye göre ise, eğer rûkû ve secde yapmak mümkün değilse, ima ile namaz kılınmalıdır. İmam Şâfi'i'ye göre, "korku namazı" kılınır-ken, eğer gerekirse az olmak şartıyla çatışma ile de meşgul olunabilir.

Sahih hadislerden, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) "Ahzâb" (Hendek) Sava-şı sırasında arka arkaya dört vakit namazı tehir ettiğini ve daha sonra ay-nı sıra ile eda ettiğini öğreniyoruz. Oysa "korku namazı" ile ilgili emir bu olaydan önce indirilmiştir.

136. "Korku namazı"nın şekli savaş şartlarına göre değişir. Hz. Pey-gamber (s.a.v.) çeşitli durumlara göre çeşitli şekillerde namaz kıldırıldığı

için, Müslüman komutanlar durumuna göre bu şekillerden herhangi birini seçebilirler.

Birinci yol; bir grubun komutan ile namaz kılıp, ikinci grubun savaşa devam etmesidir. Birinci rekât tamamlandıktan sonra bu grup çatışma alanına gitmeli ve diğer grup gelip imamla birlikte bir rekât kılmalıdır. Bu şekilde komutan iki rekât, iki grup ise birer rekât namaz kılmış olurlar. (İbn Abbâs, Câbir b. Abdullah ve Mücâhid).

İkinci yol; bir grup imam ile bir rekât kılar ve sonra ikinci grup gelip, onlar da imam ile bir rekât kılarlar; daha sonra birinci grup tekrar gelir ve tek başlarına birer rekât kılarak, ikiye tamamlarlar. İkinci grup da aynısını yapar. (Abdullah İbn Mes'ûd ve Hanefiler de bu görüşü tercih ederler.)

Üçüncü yol ise şöyledir: Bir grup, komutanın arkasında iki rekât kılar ve savaş alanına döner. İkinci grup, bunun devamı olan iki rekâtı komutanla birlikte kılarlar ve son oturuştan sonra savaş alanına dönerler. Bu şekilde imam dört rekât, askerler ikişer rekât kılmış olurlar. (Hasan Basrî)

Dördüncü yol; bir grubun iki rekâtı imamının arkasında kılması, ikinci rekâtı kendilerinin tamamlaması ve sonra savaş alanına dönmeleridir. İmama gelince; imam ikinci rekâtını biraz uzatarak ikinci grubun kendisine yetişmelerini sağlar. İkinci grup, imamın arkasında bir rekât kıldıktan sonra, bir rekât da kendi kendilerine kılarlar. Bu şekilde imam, ikinci grubun da imamın arkasında kılabilmesi için ikinci rekâtını biraz uzatmış olur. (İmam Şâfi'î, bu görüşü biraz farklı olarak kabul etmiştir.)

Bundan başka, çeşitli "korku namazı" kılış şekilleri vardır ki bunların ayrıntıları İslâm fıkıh kitaplarında belirtilmiştir.

137. Kendi yanlış kuruntuları ile Allah'ın nurunu söndürmek isteyen kâfirlere Allah gereken cezayı verecektir ve onları büyük bir alçaklığa uğratacaktır. Mü'minler bu konuda temin ediliyorlar. Alınması emredilen tedbirler, sadece onlara güçlerinin son noktasına kadar çabalayıp sonucu, zafer ve yenilgi hükmünü elinde bulunduran Allah'a bırakmaları gerektiğini öğrenmek içindir.

138. "O topluluk" İslâm'ı reddeden ve İslâm dininin yayılıp yerleşmesini engellemek için çalışan kâfirlerdir.

139. Yani, "Mü'minlerin, kâfirlerin tâğût için katlandıkları zorluk kadar Hak yolda zorlukları cesaretle üzerlerine almamaları çok gariptir. Çünkü kâfirlerin bu dünyadan ve onun geçici menfaatlerinden başka amaçları yoktur. Oysa mü'minler, göklerin ve yerin Rabbi olan Allah'ı razı etme amacına sahiptirler ve onlar Rablerinden hiç sona ermeyecek olan mükâfâtlar beklerler."

إِنَّا

أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرْنَاكَ اللَّهُ
وَلَا تَكُنَ لِلْخَائِنِينَ خَصِيمًا ۝ وَأَسْتَغْفِرِ اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا
رَحِيمًا ۝ وَلَا تَجِدِ لِعَنِ الَّذِينَ يَخْتَانُونَ أَنْفُسَهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا
يُحِبُّ مَنْ كَانَ خَوَّانًا أَثِيمًا ۝ يَسْتَخْفُونَ مِنَ النَّاسِ وَلَا
يَسْتَخْفُونَ مِنَ اللَّهِ وَهُوَ مَعَهُمْ إِذْ يُبَيِّتُونَ مَا لَا يَرْضَى مِنَ الْقَوْلِ
وَكَانَ اللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطًا ۝

- 105 Şüphesiz, Allah'ın sana gösterdiği gibi insanlar arasında hükmetmen için biz sana Kitabı hak olarak indirdik.¹⁴⁰ (Sakin) hainlerin savunucusu olma.
- 106 Ve Allah'tan bağışlanma dile. Gerçekten Allah, bağışlayandır esirgeyendir.
- 107 Kendi nefslerine ihânet edenlerden yana mücâdeleye girişme.¹⁴¹ Hiç şüphesiz Allah, ihânette ilerlemiş günahkârı sevmez.
- 108 Onlar, insanlardan gizlerler de Allah'tan gizlemezler. Oysa O, kendileri, sözden (plan olarak) hoşnut olmayacağı şeyi 'geceleleri düzenleyip kurarlarken,' onlarla beraberdir. Allah, yapmakta olduklarını kuşatandır.

AÇIKLAMA

140. 105-115. âyetlerde o dönemde meydana gelen bir olayla ilgili çok önemli noktalara değiniliyor.

Ensâr'ın Benî Zafer kabilesinden, Ta'me veya Beşîr bin Ubeyrik denilen bir adam vardı. Ta'me, Ensâr'dan başka birinin zırhını çalmış ve bir Yahudi'nin evine gizlenmişti. Bir hırsızlıkla ilgili soruşturma başladığın-

da, zırhın sahibi meseleyi Hz. Peygamber'e (s.a.v.) götürdü ve O'na Ta'me'den şüphelendiğini söyledi. Fakat suçlu olan Ta'me, akrabaları ve Benî Zafer kabilesinden birçok kişi işbirliği yapıp suçu, suçsuz olduğunu savunan Yahudi'nin üzerine yıktılar. Ta'me'nin akrabaları Yahudi'yi suçlamayı sürdürerek şöyle söylediler: "Hakk'ın düşmanı olan, Allah ve Rasûlü'ne inanmayan bir Yahudi'nin sözüne güvenilmez. Oysa biz Müslümanız ve güvenilir kişileriz; o halde bizim sözümüze inanılmalı." Hz. Peygamber (s.a.v.) tabii olarak, doğru gibi görünün bu iddiadan etkilen-di; neredeyse Ta'me'yi beraat ettirip Yahudi aleyhine hüküm verecekti ki bu meseleyi açıklığa kavuşturan bir vahiy aldı.

Hz. Peygamber (s.a.v.), bir hâkim olarak kendi önüne getirilen delil-lere göre hüküm verecek olsaydı, suçlu sayılmazdı. Çünkü hâkimler, kendi önlerine getirilen delillere göre hüküm vermelidirler ve bazen in-sanlar olayı yanlış aksettirerek kendi lehlerine hüküm verilmesini sağla-mayı başarabilirler. Fakat meselenin bir yönü daha vardır: Eğer Hz. Pey-gamber (s.a.v.), İslâm ile küfür arasında kıyasıya bir çatışmanın hüküm sürdüğü o dönemde Yahudi'nin aleyhine hüküm verseydi, İslâm düşman-ları O'nun, İslâm toplumunun ve İslâm davetinin aleyhinde kuvvetli bir manevî silah ele geçirmiş olacaktı. İslâm aleyhinde sıkı bir propagan-daya girişip, "Müslümanlar arasında hiç adâlet yoktur. Bu Yahudi aley-hine verilen hükümden de anlaşılacağı üzere, onlar her ne kadar önyar-gı ve kavmiyetçiliğin aleyhinde gibi görünüyorsa da önyargılı ve kav-miyetçidirler." diyeceklerdi. Bu nedenle Allah, Müslümanları bu tehlike-den uzaklaştırmak için meseleye doğrudan müdahale etmiştir.

Bu pasajda (105-115. âyetler), bir taraftan kendi kabilelerinden suç-lu olan kişinin suçunu gizlemeye çalışan Müslümanlar, kavmiyetçilikleri nedeniyle sert bir şekilde azarlanıyorlar; diğer taraftan bütün Müslü-manlara kavmiyet ve kabile endişelerinin adâleti engellememesi gerekti-ği öğretiliyor. Bir kimsenin, haksız olduğu halde kendi grubundan bir ki-şiyi savunup, haklı olduğu halde karşı gruptan bir kimseyi suçlaması apa-çık bir ihânettir.

141. Başkalarına karşı böyle davranan, aslında kendisine namus dışı davranmış olur. Çünkü o kendisine emanet olarak verilen kafa, kalp ve bütün diğer melekelerini haysiyetsiz haince davranışlarda kullanır. Bu-nun yanı sıra o, Allah'ın kendisine, ahlâkını korumakta yardımcı olsun diye verdiği vicdânını bastırır ve böylece vicdânı tam anlamıyla devreye girip onu bu haince davranıştan kurtaramaz. Dolayısıyla kişi, kendisine haksızlık edip haince davranabildiği zaman, başkalarına karşı rahatça böyle davranabilir.

هَآأَنْتُمْ هَتُولَآءِ جَدَلْتُمْ عَنْهُمْ

فِى الْحَيَوَةِ الدُّنْيَا فَمَنْ يُجَدِلِ اللَّهَ عَنْهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ أَمْ مَنْ
يَكُونُ عَلَيْهِمْ وَكِيلًا ﴿١٥٦﴾ وَمَنْ يَعْمَلْ سُوءًا أَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُ ثُمَّ
يَسْتَغْفِرِ اللَّهَ يَجِدِ اللَّهَ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿١٥٧﴾ وَمَنْ يَكْسِبْ إِثْمًا فَإِنَّمَا
يَكْسِبُهُ عَلَى نَفْسِهِ ؕ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٥٨﴾ وَمَنْ يَكْسِبْ
خَطِيئَةً أَوْ إِثْمًا ثُمَّ يَرْمِ بِهِ بَرِيئًا فَقَدِ احْتَمَلَ بُهْتَانًا وَإِثْمًا
مُبِينًا ﴿١٥٩﴾ وَلَوْ لَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ وَرَحْمَتُهُ لَهَمَّتْ طَآئِفَةٌ مِّنْهُمْ
أَنْ يُّضِلُّوكَ وَمَا يُضِلُّونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ ؕ وَمَا يَضُرُّونَكَ مِنْ شَيْءٍ ؕ
وَأَنْزَلَ اللَّهُ عَلَيْكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُن تَعْلَمُ ؕ
وَكَانَ فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ عَظِيمًا ﴿١٦٠﴾ ۝ لَا خَيْرَ فِى كَثِيرٍ مِّنْ
تَّجَوَّلِهِمْ إِلَّا مَنْ أَمَرَ بِصَدَقَةٍ أَوْ مَعْرُوفٍ أَوْ إِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ ؕ
وَمَنْ يَفْعَلْ ذَٰلِكَ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا

عَظِيمًا ﴿١٦١﴾

- 109 İşte siz böylesiniz; dünya hayatında onlardan yana mücadele ettiniz. Peki, kıyâmet günü onlardan yana Allah'la mücadele edecek kimdir? Ya da onlara vekil olacak kimdir?
- 110 Kim kötülük işler veya nefsine zulmedip sonra Allah'tan bağışlanma dilerse, Allah'ı bağışlayıcı ve merhamet edici olarak bulur.
- 111 Kim bir günah kazanırsa, o ancak kendi nefsi aleyhinde onu kazanmıştır. Allah, bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.
- 112 Kim bir hata ya da günah kazanır da sonra bunu bir suçsuza yüklerse, gerçekten o, böyle bir yalan (bühtan)ı ve apaçık bir günahı yüklenmiştir.
- 113 Eğer, Allah'ın fazlı ve rahmeti senin üzerinde olmasaydı; onlardan bir grup, seni de saptırmak için tasarı kurmuştu. Oysa onlar, ancak kendi nefislerini saptırırlar ve sana hiçbir şeyle zarar veremezler.¹⁴² Allah, sana Kitabı ve Hikmeti indirdi ve sana bilmediklerini öğretti. Allah'ın üzerindeki fazlı çok büyüktür.
- 114 Onların 'gizlice söyleşmelerinin' çoğunda hayır yok. Ancak bir sadaka vermeyi veya iyilikte bulunmayı ya da insanların arasını düzeltmeyi emredenlerinki başka. Kim Allah'ın rızasını isteyerek böyle yaparsa, artık ona büyük bir ecir vereceğiz.

AÇIKLAMA

142. Yani, "Eğer onlar, sana yanlış haberler vererek bu meselede seni şaşırtmayı ve kendi lehlerine hüküm vermeni başarmış olsalardı bile, sana hiçbir zarar veremezler; ancak kendilere zarar verirlerdi. Çünkü bu durumda Allah katında sen değil, onlar suçlu olurlardı." Bu çok açıktır; çünkü gerçek suçlu, kendi önüne getirilen dellillere göre hüküm veren hâkim değil, hâkimi aldatarak kendi lehinde karar vermesini sağlayan kişidir. Bunun yanı sıra, böyle bir kimse kendi aldatıcı metotlarıyla "Hakk'ı" kendisinin kazandığını sanabilir. Fakat gerçekte "Asıl Hakk", Allah katında "Hakk" olarak kalır. (Bkz. Bakara an: 197).

وَمَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدَىٰ
وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ نُؤَلِّهِ مَا تَوَلَّىٰ وَنُصْلِهِ جَهَنَّمَ
وَسَاءَتْ مَصِيرًا ﴿١١٥﴾ إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ
ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ ۚ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا ﴿١١٦﴾ إِنْ
يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ ۖ إِلَّا إِنَّا وَإِنْ يَدْعُونَ إِلَّا شَيْطَانًا مَرِيدًا ﴿١١٧﴾
لَعَنَهُ اللَّهُ وَقَالَ لَا تَخِذَنَّ مِنْ عِبَادِكَ نَصِيبًا مَفْرُوضًا ﴿١١٨﴾
وَلَا ضِلَّيْنَهُمْ وَلَا مَنِّينَهُمْ وَلَا مُرَنَّهُمْ فَلَيَبْتَئِكُنَّ ءَاذَانَ الْأَنْعَامِ
وَلَا مُرَنَّهُمْ فَلَيَغْفِرَنَّ خَلْقَ اللَّهِ وَمَنْ يَتَّخِذِ الشَّيْطَانَ وَلِيًّا مِّنْ دُونِ
اللَّهِ فَقَدْ خَسِرَ خُسْرَانًا مُّبِينًا ﴿١١٩﴾ يَعِدُهُمْ وَيُمْنِيهِمْ ۖ وَمَا يَعِدُهُمُ
الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا ﴿١٢٠﴾ أُولَٰئِكَ مَا لَهُمْ جَهَنَّمُ وَلَا يَجِدُونَ عَنْهَا
مَحِيصًا ﴿١٢١﴾ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَنُدْخِلُهُمْ
جَنَّاتٍ تَجْرَىٰ مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا وَعْدَ اللَّهِ
حَقًّا وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ قِيلًا ﴿١٢٢﴾

- 115 Kim de kendisine 'dosdoğru yol' apaçık belli olduktan sonra, peygambere muhâlefet ederse ve mü'minlerin yolundan başka bir yola uyarsa, onu döndüğü şeyde bırakırız¹⁴³ ve cehenneme sokarız. Ne kötü bir yataktır o!..
- 116 Hiç şüphesiz, Allah, kendisine şirk koşanları bağışlamaz.¹⁴⁴ Bunun dışında kalanlar ise, dilediğini bağışlar. Kim Allah'a şirk koşarsa, elbette o uzak bir sapıklıkla sapmıştır.
- 117 Onlar, O'nu bırakıp da (birtakım) dişilere²² taparlar.²³ Onlar, o her türlü hayırla ilişkisi kesilmiş şeytandan¹⁴⁵ başkasına tapmazlar.
- 118 Allah, onu lanetlemiştir. O da (şöyle) dedi: "And olsun, kullarından 'miktarları tesbit edilmiş bir grubu' (kendime uşak) edineceğim."¹⁴⁶
- 119 Onları -ne olursa olsun- şaşırtıp saptıracağım; en olmadık kuruntulara düşüreceğim ve onlara kesin olarak davalarının kulaklarını kesmelerini emredeceğim¹⁴⁷ ve Allah'ın yaratıklarını değiştirmelerini emredeceğim."¹⁴⁸ Kim Allah'ı bırakıp da şeytanı dost (*velî*) edinirse, kuşkusuz o, apaçık bir hüsrana uğramıştır.
- 120 (Şeytan) onlara vaidler ediyor, onları en olmadık kuruntulara düşürüyor.¹⁴⁹ Oysa şeytan, onlara bir aldanıştan başka bir şey va'detmez.
- 121 Onların barınma yerleri cehennemdir; ondan kaçacak bir yer de bulamayacaklardır.
- 122 İman edip de sâlih amellerde bulunanlar, biz onları altından ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları cennetlere sokacağız. Bu, Allah'ın gerçek olan va'didir. Allah'tan daha doğru sözlü kim vardır?

AÇIKLAMA

143. Yani, "hain 'Müslüman' İslâm dışı bir yola saptı. Allah da onu o yola döndürdü." Hırsızlık suçuyla ilgili gerçekler Allah tarafından vahyolunup, Yahudi beraat ettiğinde ve Ta'me suçlu bulunduğu, bu münâfık Medîne'yi terk etti ve Mekke'de Hz. Peygamber'in (s.a.v.) düşmanlarına katılıp, orada açıkça Hz. Peygamber'e (s.a.v.) karşı çıkmaya başladı.

144. Bu temanın bir devamı olarak, kızgınlıkla müşriklerin tarafına geçen münâfığın, yaptığı bu akılsızca hareketin getireceği sonuçları tam olarak kavramadığı belirtiliyor. Bu amaçla onun tâbi olduğu yolun kötü-lükleri, beraber olduğu arkadaşlarının özellikleri anlatılıyor.

145. Hiç kimse Şeytan'ın önünde eğilerek ibâdet yapmaz; fakat kendisini tamamen ona teslim eden ve onun saptırdığı her yerde onu takip

eden kişi, ona ibâdet ediyor demektir. Buradan da anlaşılacağı üzere, kim bir başkasına körü körüne itâat ederse, gerçekte ona ibâdet ediyor demektir.

146. Yani, “onların zamanlarından, işlerinden, çabalarından, kuvvetlerinden, yeteneklerinden, servetlerinden ve çocuklarından bir kısmını kendim için ayıracam: Onları hile ile aldatacağım ve bunların büyük bir kısmını benim yolumda harcamalarını sağlayacağım.”

147. Burada putperest Arapların bâtil geleneklerinden biri kastediliyor. Araplar dişi bir deve, beş veya on yavru doğurduğunda onun kulaklarını yararlar, onu tanrılarına adarlar ve onu çalıştırmayı haram sayarlardı. Aynı şekilde on yavrunun doğmasında dişi deveye eşlik eden erkek devenin de kulakları yarılr ve tanrıya adanırdı.

148. Bu ifade, yaratıklar üzerinde yapılan doğru ve yerinde değişiklikleri lânetlemez. Aksi takdirde insanlık medeniyetinin tümü Şeytan'ın saptırması olurdu. Medeniyetin, Allah tarafından yaratılan şeylerin doğru ve yerinde kullanılışından başka bir şey olmadığı açıktır. Kur'ân'ın şeytanî değiştirmeler olarak tarif ettiği şey, eşyanın, insan fıtratının ve kendi tabii fonksiyonunun aksine kullanılması olayıdır. O halde tabiatın düzeninden bir kaçış olarak benimsenen livâta (eşcinsellik), doğum kontrolü, dünyadan el-etek çekme vs. gibi şekillerin tümü şeytanın aldatmasının sonuçlarıdır. Kadınların kendilerine uygun fonksiyonları bırakıp, yaratılışın erkeklere verdiği görevleri üstlenmeleri de aynı şekilde şeytanın aldatmasıdır. Şeytanın takipçilerinin, evrenin yaratıcısının kanunlarını beğenmeyip onları “ıslâh” etmeye çalıştıklarını gösteren bu tür örnekleri daha da çoğaltmak mümkündür.

149. Şeytanın başarısı tamamen boş vaadlere ve aldatmaya dayanır. Şeytan, fertleri ve toplumu aldatmak için kurbanlarını temin etmek üzere, kendi yanlış yolunu süsleyip insanlara pembe bir manzara çizer. Kişiyi başarı ve zevk vaadlerinde bulunarak aldatır. Bazılarına millî güç ve zenginlik, bazılarına insanlık refahının başka bir yönünü vaad ederek aldatır. Bazılarına da kendisinin Hakk'a ulaşmada tek doğru yol olduğunu söyler. Bazılarını, ne Allah'ın, ne de âhiret diye bir şeyin var olmadığını söyleyerek aldatır. Bazılarını da âhiretteki hesaptan şu veya bu azizin şefâati ile kurtulabileceklerini söyleyerek saptırır. Kısacası, şeytan insanı en zayıf tarafıyla aldatmaya çalışır.

لَيْسَ بِأَمَانِيكُمْ وَلَا أَمَانِيَّ

أَهْلَ الْكِتَابِ مَنْ يَعْمَلْ سُوءًا يُجْزَ بِهِ وَلَا يَجِدْ لَهُ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿١٢٢﴾ وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أَنْتُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُونَ نَقِيرًا ﴿١٢٣﴾ وَأَحْسَنُ دِينًا مِمَّنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ وَاتَّبَعَ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَاتَّخَذَ اللَّهُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا ﴿١٢٤﴾ وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُحِيطًا ﴿١٢٥﴾

- 123 Ne sizin kuruntularınızla, ne de Kitap Ehli'nin kuruntularıyla değil. Kim kötülük yaparsa, onunla ceza görür; o, Allah'tan başka bir velî (dost) ve bir yardımcı bulamaz.
- 124 Erkek olsun, kadın olsun, inanmış olarak kim sâlih bir amelde bulunursa; onlar, cennete girecek ve onlar, bir 'çekirdeğin sırtındaki tomurcuk kadar' bile haksızlığa uğramayacaklardır.
- 125 İyilik yaparak kendini Allah'a teslim eden ve hanif (tevhîdî) olan İbrâhim'in dinine uyandan daha güzel din'li kimdir? Allah, İbrâhim'i dost edinmiştir.
- 126 Göklerde ve yerde ne varsa tümü Allah'ındır.¹⁵⁰ Allah, her şeyi kuşatandır.¹⁵¹

AÇIKLAMA

150. Göklerde ve yerde var olan her şey Allah'ın olduğuna göre, insan için en iyi şey kendi bağımsızlığını tamamen O'na teslim etmesi ve hiç karşı koymaksızın O'na itâat etmesidir. Eğer insan kendi isteğiyle O'nun kulu olmayı seçer ve O'na karşı hiçbir asilik göstermeksizin itâat ederse, o zaman tabiat ve fitrata yaklaşmış olur.

151. İnsan, isyankâr bir tutum içine girip Allah'a itâat etmediği zaman cezadan kurtulamayacağını aklında tutmalıdır. Çünkü O, her şeyi kuşatmıştır ve O her şeyi bilicidir.

وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ قُلْ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِيهِنَّ وَمَا يُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ فِي يَتَنَصَّى النِّسَاءِ الَّتِي لَا تُؤْتُونَهُنَّ مَا كُتِبَ لَهُنَّ وَتَرْجُونَهُنَّ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرُّبُلَةِ إِنْ وَانَ تَقْرُمُوا لِلْيَتَامَىٰ بِالْقِسْطِ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِهِ عَلِيمًا ﴿١٢٧﴾ وَإِنْ أَمْرًا خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا أَوْ إِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا وَالصُّلْحُ خَيْرٌ وَأُخْضِرْتُ الْأَنْفُسَ الشُّحَّ وَإِنْ تُخْسِنُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿١٢٨﴾ وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا أَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمِيلِ فَتَدْرُوا كَالْمِزَاقِ وَإِنْ تُصْلِحُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿١٢٩﴾ وَإِنْ يَتَفَرَّقَا يُغْنِ اللَّهُ كُلًّا مِّن سَعَتِهِ وَكَانَ اللَّهُ وَاسِعًا حَكِيمًا ﴿١٣٠﴾ وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَلَقَدْ وَصَّيْنَا الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَإِيَّاكُمْ أَنْ اتَّقُوا اللَّهَ وَإِنْ تَكْفُرُوا فَإِنَّ اللَّهَ فَإِنَّ اللَّهَ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَكَانَ اللَّهُ

- 127 Kadınlar konusunda senden fetvâ isterler.¹⁵² De ki: “Onlara ilişkin fetvâyı size Allah veriyor. Bunun yanı sıra size bu kitapta okunmakta olan emirleri,¹⁵³ yani kendilerine yazılan (hakları veya mirası)ı vermediğiniz¹⁵⁴ ve kendilerini nikâhlamayı istediğiniz yetim kadınlar¹⁵⁵ ve zayıf çocuklar (hakkında) ile yetimlere karşı adâleti ayakta tutmanız konusunda size Kitap’ta okunmakta olanlardır.¹⁵⁶ Hayır adına her ne yaparsanız, şüphesiz Allah onu bilir.
- 128 Eğer¹⁵⁷ bir kadın, kocasının zulüm ile eziyet etmesinden veya ondan yüz çevirip uzaklaşmasından korkarsa, barış ile aralarını bulup düzeltmekte ikisi için de sakınca yoktur. Barış daha hayırlıdır.¹⁵⁸ Nefsler ise ‘kıskançlığa ve bencil tutkulara’¹⁵⁹ hazır (elverişli) kılınmıştır. Eğer iyilik yapar ve sakınırsanız, şüphesiz, Allah, yapmakta olduklarınızdan haberi olandır.¹⁶⁰
- 129 Kadınlar arasında adâleti sağlamaya -ne kadar özen gösterseniz de- güç yetiremezsiniz. Öyleyse, büsbütün (birine) eğilim (sevgi ve ilgi) gösterip de öbürünü askıdaymış gibi bırakmayın.¹⁶¹ Eğer arayı düzeltir ve sakınırsanız; şüphesiz, Allah, bağışlayandır, esirgeyendir.¹⁶²
- 130 Eğer ikisi ayrılacak olurlarsa, Allah her birine ‘genişlik (rızk ve ih-sân) kaynaklarından’ kazandırır (ihtiyaçlardan korur). Allah, (rahmetiyle) geniş olandır, hüküm ve hikmet sahibidir.
- 131 Göklerde ve yerde ne varsa Allah’ındır. And olsun, biz sizden önce kitap verilenlere ve sizlere, “Allah’tan korkup sakının” diye tavsiye ettik. Eğer küfre saparsanız, şüphesiz, göklerde ve yerde ne varsa Allah’ındır. Allah, hiçbir şeye ihtiyacı olmayan, hamde layık olandır.

AÇIKLAMA

152. Burada insanların kadınlarla ilgili sorular sordukları bildiriliyor. Bu soruların cevabı 128. âyette verilmiştir.

153. Bu, soruya cevap değil, fakat daha önceden sosyal reform yönünden meselenin önemini vurgulamak için genelde yetimler, özelde de yetim kızlarla ilgili verilen emirleri hatırlatan bir giriş niteliğindedir. Yetimlerin haklarına bu sûrenin 1-14.ayetlerinde büyük önemle değinilmiş olmasına rağmen, sorulmadığı halde Allah bu konuyu tekrar vurguluyor. Bu mesele, sosyal problemlerin çözümünde çok önemli bir yer tuttuğu için sorulan evlilikle ilgili sorunların çözümüne geçmeden önce, Allah tekrar yetimlerin haklarını hatırlatıyor.

154. Burada bu sûrenin 3. âyeti ima ediliyor: “Eğer yetimlere haksızlık etmekten korkarsanız...”

155. Metindeki “*Terğabûne en tenkihûhünne*” sözleri aynı zamanda, “Evlenmek istediğiniz” anlamına da gelebilir. Hz. Âişe (r.a) şöyle buyruyor: “Kendilerine servet kalan yetim kızların velîleri onlara haksızlık yapmak için çok çeşitli yollara başvurmuşlardı. Eğer yetim kız zengin ve güzelse, onun servetini harcayıp, hiçbir mâlî sorumluluk yüklenmeden güzelliğinden de faydalanabilmek için onunla evlenmek istiyorlardı. Eğer yetim kız zengin, fakat çirkinse, ne kendileri onunla evleniyor, ne de başkalarının onunla evlenmesine izin veriyorlardı. Bu şekilde yetim kız, kendi haklarını koruyacak bir velîye sahip olamıyordu.”

156. Sûrenin 1. âyetinden 14. âyete kadar olan bölümde, yetim haklarına işaret edilmiştir.

157. 127. âyette sözü geçen hüküm bu paragrafta (128-134. âyetler) veriliyor. Bunu anlayabilmek için bu âyetlerin cevap teşkil ettiği sorunun mahiyetini çok iyi kavramak gerekir.

Bu sûrenin 3-5. âyetlerinde evliliğe konan sınırlamalarla ilgili birçok sorunlar başgöstermiştir. İslâm öncesi dönemde, bir kimse hiçbir sorumluluk duymaksızın istediği kadar kadınla evlenebilirdi. Fakat bu âyetler, evlenilebilecek azami kadın sayısını dörtle sınırladı; kadınlara mehir hakkı verdi ve birden fazla kadınla evlenildiği takdirde onlar arasında adâlet ve eşitliği şart koştu. Bazı durumlarda bu şartları yerine getirmek imkânsız olmaktadır. Söz gelimi; eğer bir kimsenin karısı kısır veya hasta ise veya onun için çekiciliğini yitirmişse veya cinsel birleşme için uygun değilse, insan ikinci bir hanımla evlendiğinde bazı problemlerin ortaya çıkması tabiidir. İnsan iki karısını da aynı derecede sevecek mi ve yahut cinsel birleşme konusunda ikisine de eşit davranabilecek mi? Eğer bunu yapmak mümkün değilse, adâlet ikinci ile evlenmeden önce birinciye boşamayı mı gerektirir? Veya birinci hanım kocası ile birleşmek istemiyorsa, kocanın kendisini boşamamasına karşılık bazı haklarından fedâkârlık yapmaya razı ise, bu, adâlet şartına aykırı bir durum mudur? Bu bölüm bu tür sorulara cevap veriyor.

158. Yani, “Bir kadın için haklarının bir kısmından fedâkârlık ederek kocasıyla anlaşma yapması ve ömrünün bir bölümünü birlikte geçirdiği kocası ile birlikte yaşamaya devam etmesi, ondan boşanıp ayrılmasından daha hayırlıdır.”

159. Kadın için bağınazlık; kendisinin bir kadını çekici yapan özellikleri yitirdiğini bilmesine rağmen, kocasından o özelliklere sahip bir kadına gösterilen ilgi ve sevginin aynısını bekleyip istemesidir. Diğer taraf-

tan koca, çekiciliğini yitiren fakat yine de kendisiyle birlikte yaşamak isteyen karısının haklarını gözetmez ve onları dayanılmaz bir noktaya kadar kısarsa, o zaman bağınaz olur.

160. Allah, tekrar kocadan karısına iyi davranmasını istiyor; çünkü erkek, evlilikte güçlü olan taraftır. Kocayı, çekiciliğini yitirse bile yıllardan beri birlikte yaşadığı karısına iyi davranmaya teşvik ediyor. Allah, kocanın karısına karşı olan tutum ve davranışlarında kendisinden korkması gerektiğini bildiriyor. Kocanın, Allah kendisine lütfetmeyip, kendisinde bazı eksiklikler var etseydi, nasıl dayanacağını tahayyül etmesi gerekir.

161. Allah, kocanın karılarının hepsine birden tam anlamıyla eşit davranmasının mümkün olmadığını; çünkü kadınların her yönden birbirlerine eşit olamayacaklarını bildiriyor. Bir kocadan çirkin karısına da, güzel karısına da aynı davranmasını veya genç karısına, yaşlı karısına, sağlıklı karısına ve hasta karısına, iyi huylu karısına ve kötü huylu karısına eşit davranmasını beklemek fazla bir beklenti olur. Bu ve buna benzer durumlar tabii olarak kocanın birinden çok, diğer karısına eğilim göstermesine neden olur. Böyle durumlarda İslâm hukuku, kocadan sevgi ve aşk yönünden karılarına eşit davranmasını istemez. İslâm hukukunun gerekli gördüğü nokta, bir kadının tamamen ihmal edilip kocasız bir kadın konumunda bırakılmamasıdır. Eğer kocası onu herhangi bir nedenle veya karısı istemediği için boşamıyorsa, en azından ona bir eş gibi davranmalıdır. Tabii bu gibi durumlarda koca gözde olan kadına daha çok ilgi gösterir. Fakat diğer kadını sanki hiç onun karısı değilmiş gibi bir konumda bırakmamalıdır.

Bazıları bu âyetten yola çıkarak Kur'ân'ın birden fazla kadınla evlenmeye izin verdiği halde, "Ne kadar istesenez de kadınlar arasında adâlet yapamazsınız..." diyerek pratikte bu izni ortadan kaldırdığı sonucuna varmışlardır. Onlar, bunun bütün bir emrin sadece bir bölümünü oluşturduğunu görmezden geliyorlar: "*O halde (ilâhî kanunlara uyabilmek için) bir kadına tamamen yönelip de ötekini muallakta bırakmaym.*" Bu emir, Kur'ân'da izin verilen birden fazla kadınla evliliği göz önünde bulundurduğuna göre, batılılaşmış kişilerin, İslâm'ın belli şartlar altında birden fazla kadınla evliliğe izin verdiği gerçeğinden kaçabilecekleri bir boşluk kalmamıştır.

162. Allah, Rahmân ve Rahîm olduğu için, tabii faktörler nedeniyle kaçınılmaz olan eksikleri de affeder. Şu şartla ki, kişi kasten ve isteyerek adâletsizlik yapmamalı ve mümkün olduğu kadar adil olmaya çalışmalıdır.

وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَكَفَى
 بِاللَّهِ وَكِيلًا ﴿١٣٢﴾ إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ أَيُّهَا النَّاسُ وَيَأْتِ بِآخَرِينَ
 وَكَانَ اللَّهُ عَلَى ذَلِكَ قَدِيرًا ﴿١٣٣﴾ مَنْ كَانَ يُرِيدُ ثَوَابَ الدُّنْيَا فَعِنْدَ
 اللَّهِ ثَوَابُ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَكَانَ اللَّهُ سَمِيعًا بَصِيرًا ﴿١٣٤﴾ يَتَأْتِيهَا
 الَّذِينَ ءَامَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ وَلَوْ عَلَى
 أَنْفُسِكُمْ أَوِ الْوَالِدِينَ وَالْأَقْرَبِينَ إِنْ يَكُنْ غَنِيًّا أَوْ فَقِيرًا فَاللَّهُ
 أَوْلَىٰ بِهِمَا فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوَىٰ أَنْ تَعْدِلُوا وَإِنْ تَلُوتُوا أَوْ تَعْرِضُوا
 فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿١٣٥﴾

- 132 Göklere ve yerde ne varsa Allah'ındır. Vekil olarak Allah yeter.
 133 Eğer dilerse, ey insanlar, sizi giderir (yok eder) ve başkalarını getirir. Allah, buna güç yetirendir.
 134 Kim dünya sevab (yarar)ını isterse, dünyanın da, âhiretin de sevabı Allah katındadır. Allah işitendir, görendir.¹⁶³
 135 Ey iman edenler! Kendiniz, anne-babanız ve yakınlarınız aleyhinde bile olsa, Allah için şahidler olarak adâleti ayakta tutun.¹⁶⁴ (Onlar) ister zengin olsun, ister fakir olsun;¹⁶⁵ çünkü Allah onlara daha yakındır. Öyleyse adâletten dönüp hevâ (tutkuları)nıza uymayın. Eğer dilinizi eğip büker (sözü geveler) ya da yüz çevirirseniz, şüphesiz Allah, yapmakta olduklarınızdan haberi olandır.

AÇIKLAMA

163. Müslümanları kadınlara ve yetimlere karşı adil olmaya teşvik etmek için Allah, her zaman olduğu gibi, sonuç bölümünde (130-134) kısa fakat etkili bir tavsiyede bulunuyor ve mü'minlere aşağıdaki şeyleri emrediyor:

1) Bir başkasının kaderini tayin edebileceğiniz veya bozabileceğiniz zannına kapılmayın ve eğer bir kimseden yardım ve desteğinizi çekerse-niz, o kimsenin tamamen yardımsız kalacağını da sanmayın. Gerçekte si-zin kaderiniz ve sizin desteklediğiniz kişilerin kaderi, tamamen Allah'ın elindedir ve siz Allah'ın, kullarını desteklemesine vesile olan tek vasıta değilsiniz. Göklerin ve yerin Sahibi'nin kaynakları çok geniş ve sınırsız-dır. O, hüküm ve hikmet sahibidir; dilediği kişiye dilediği şekilde yardım etme gücüne sahiptir.

2) Allah size ve sizden önceki ümmetlere, işlerini yaparken kalbiniz-de Allah korkusu olmasını emretti. Bu Allah için değil, sizin iyiliğiniz içindir. Eğer bu emirlere uymazsanız, Allah'a hiçbir zarar vermezsiniz; fakat kendiniz eski asi ümmetlerin yolundan gitmiş olursunuz. Kâinatın Hâkimi olan Allah, hiçbir şekilde size muhtaç değildir. Allah'ın emirleri-ni uygulamazsanız sizi helâk eder ve yerinize başka bir topluluk getirir. Ve sizin ortadan kaldırılmanız, O'nun Mülkü'nün büyüklüğünden hiçbir şey eksiltmez.

3) Allah, bu dünyanın ve ahiretin, geçici veya kalıcı tüm fayda ve mü-kâfâtlarının sahibidir. Bunlardan kendi kapasiteniz ve cesaretiniz ölçü-sünde seçim yapmak size düşer. Eğer bu dünyanın geçici nimetlerini isti-yorsanız ve hatta âhiretin kalıcı saâdetini bunlara feda ediyorsanız, Allah istediklerinizi burada ve şimdi verecektir. Fakat âhirette bir payınız olma-yacaktır. Kendi akılsızlığınız ve kafasızlığınız yüzünden, Allah'ın lütuf deryasından sadece bir damlayı seçtiğinizi unutmamalısınız. O halde hem bu dünyanın, hem de âhiretin sonsuz nimetlerine kavuşmanızı sağlayacak olan, itâat ve bağlılık yolunu seçmeniz sizin için daha hayırlıdır.

Bu tavsiyenin, "*O her şeyi işiten ve her şeyi görendir*" ifadesiyle bitiril-mesi ayrıca anlamlıdır. Allah (hâşâ) sağır ve kör olmadığı için rahmet ve lütfunu kimselere dağıtacağı konusunda en ince ayrıntıları hesaplama kud-retine sahiptir. Kendi hükmettiği kâinatta neler olduğundan ve herkesin niyet ve çabalarından haberdardır. O halde, O'na asi olan kimse, O'nun itâatkâr kullarına tahsis ettiği nimet ve lütuftan pay beklememelidir.

164. "*Adâleti tam yerine getirerek Allah için şahidlik edenler olun*" sözleri çok önemlidir ve şunları anlatmak ister: "Sadece adâleti yerine getirmekle değil, haksızlığı ortadan kaldırıp yerine adâleti ve hakkı ge-tirmek için adâletin koruyucuları ve şahidleri olmakla da yükümlüsünüz. Mü'minler olarak ne zaman sizin desteğinize ihtiyaç duyulsa, adâleti ko-rumak için hemen harekete geçmelisiniz."

165. Yani, "Şehâdetinizin tek gayesi, içinde hiçbir korku, kişisel çı-kar ve taraf tutma bulunmaksızın Allah'ın rızasını kazanmak olmalıdır."

AÇIKLAMA

166. Burada, iman eden kimselere, “*Ey iman edenler! İman ediniz*” denmektedir. Bu ilk bakışta bazı kimselere tuhaf gelebilir. Fakat aslında “*iman*” kelimesi, burada iki anlamda kullanılmıştır. Birincisi, bir insanın küfürden vazgeçip iman etmesi ve ehli imandan sayılması anlamındadır. İkincisi, bir insanın tüm kalbiyle iman etmesi ve ciddi bir şekilde ihlâsla düşüncelerini, zevklerini, sevgilerini, hayat tarzını, dostluk ve düşmanlıklarını, ilişkilerini inancına uygun bir biçime sokması; buna uygun arkadaşlıklar kurması; düşmanlıklarını ona göre ayarlaması ve tüm çabalarını inancına uygun bir yapıya sokması anlamındadır. Bu âyet, birinci anlamda Müslüman olanlara; ikinci anlamda, yani tam bir mü'min olmalarını emretmektedir.

167. Buradaki küfür iki durumu ihtivâ eder:

1) Bir kimse açıktan İslâm'ı reddedebilir.

2) Bir kimse gerçekte (samimiyetle) inanmadığı halde İslâm'a bağlı imiş gibi görünebilir veya inandığını söylediği halde, davranışları onun İslâm'a inanmadığını gösterir.

Burada küfür iki anlamı da kapsar; kısaca âyet iki tür küfrün de İslâm inancı ile bir arada olamayacağını ve kişiyi Hak yoldan ayıran bâtil yollara sürükleyeceğini bildirmektedir.

168. Bunlar imanı ciddi bir mesele olarak kabul etmeyen, kendi arzu ve isteklerini tatmin etmek için onlarla bir oyuncakla oynar gibi oynayan kimselerdir. Kafalarına eser, İslâm'ı seçerler; kafalarına eser aksi yöne saparlar ve kâfirlerden olurlar. Veya çıkarlarına uygun düştüğünde Müslüman olurlar ve kâfirlikte menfaat varsa hiç tereddüt etmeksizin küfrü seçerler. Böyle kişilere Allah ne merhamet edecek, ne de onları doğru yola ulaştıracaktır. Onlar kendi kâfirlikleriyle kalmayıp daha da ileri giderek, diğer Müslümanları İslâm'dan döndürmeye çalışırlar. İslâm sancağını indirip yerine küfür sancağını dikmek için İslâm aleyhine hile ve desiseler tertib ederler. Bu, insanın kişisel küfrüne ek bir günah teşkil ettiği için, İslâm'a inanmayan fakat düşmanlık da etmeyen kişiden daha büyük cezaya müstehaktır.

169. Arapça (*izzet*) kelimesi, “bir kimsenin etrafındakilerden gördüğü saygı ve itibar” anlamına gelen “onur” kelimesinden daha geniş kapsamlıdır. İzzet, dokunulmazlığa sahip, sarsılmaz yüce bir itibar anlamına gelir.

وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ

فِى الْكِتَابِ أَنْ إِذَا سَمِعْتُمْ آيَاتِ اللَّهِ يُكْفَرُ بِهَا وَيُسْتَهْزَأُ بِهَا
فَلَا تَقْعُدُوا مَعَهُمْ حَتَّى يَخُوضُوا فِى حَدِيثٍ غَيْرِهِ ۚ إِنَّكُمْ إِذَا
مِثْلُهُمْ إِنَّ اللَّهَ جَامِعُ الْمُنَافِقِينَ وَالْكَافِرِينَ فِى جَهَنَّمَ
جَمِيعًا ﴿١٤٠﴾ الَّذِينَ يَتَرَبَّصُونَ بِكُمْ فَإِنْ كَانَ لَكُمْ فَتْحٌ مِّنَ اللَّهِ
قَالُوا أَلَمْ نَكُنْ مَّعَكُمْ وَإِنْ كَانَ لِلْكَافِرِينَ نَصِيبٌ قَالُوا أَلَمْ
نَسْتَحِذْ عَلَيْكُمْ وَنَمْنَعَكُمْ مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ فَاللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ
يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ
سَبِيلًا ﴿١٤١﴾ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ يُخَدِّعُونَ اللَّهَ وَهُوَ خَدِيعُهُمْ وَإِذَا
قَامُوا إِلَى الصَّلَاةِ قَامُوا كَسَالَى يُرَاءُونَ النَّاسَ وَلَا يَذْكُرُونَ اللَّهَ

إِلَّا قَلِيلًا ﴿١٤٢﴾

140 O, size Kitapta: “Allah’ın âyetlerine küfredildiğini ve onlarla alay edildiğini işittiğinizde, onlar bir başka söze dalıp geçinceye kadar, onlarla oturmayın; yoksa siz de onlar gibi olursunuz” diye indirdi.¹⁷⁰ Doğrusu Allah, münâfıkların da, kâfirlerin de tümünü cehennemde toplayacak olandır.

141 Onlar sizi gözetleyip durmaktalar. Size Allah’tan bir fetih (zafer ve ganimet) gelirse, “Sizinle birlikte değil miydik?” derler. Ama kâfirlere bir pay düşerse, “Size üstünlük sağlamadık mı, mü’minlerden size (gelecek tehlikeleri) önlemedik mi?” derler.¹⁷¹ Allah, kıyâmet günü aranızda hükmedecektir. Allah, kâfirlere mü’minlerin aleyhinde kesinlikle yol vermez.

- 142 Gerçek şu ki, münâfıklar (sözde), Allah'ı aldatmaktadırlar. Oysa O, onları aldatandır. Namaza kalktıkları zaman, isteksizce kalkarlar. İnsanlara gösteriş yaparlar ve Allah'ı ancak çok az anarlar.¹⁷²

AÇIKLAMA

170. Mü'minlere İslâm'ı alaya alan kâfirlerle birlikte oturmama konusunda verilen emir, Nisâ' Sûresi'nden daha önce nâzil olan En'am Sûresi'nin 68. âyetinde yer almıştır. Bu emir mü'minlere, eğer kâfirleri Allah'ın âyetlerini alaya aldıkları sırada soğukkanlılıkla dinlerlerse, bu küfürde onların da pay sahibi olacaklarını bildirmektedir. Bu durumda onlarla kâfirler arasında hiçbir fark kalmayacaktır.

171. Münâfıklar her dönemde dilleriyle Müslüman olduklarını söyleyerek ve sözde İslâm topluluğuna katılarak İslâm'ın sağladığı kolaylıklardan yararlanmışlardır. Aynı zamanda kâfirlerin arasına karışıp; "Biz onlarla birlikte görünsek de gerçekte Müslüman olmadık. Kültürde, düşüncede, hayat tarzında, size daha yakınız. Menfaatlerimiz ve bağlılığımız sizinkilerin aynısı. Bu nedenle İslâm ile küfür arasındaki çatışmada sizin yanınızda yer aldığımızdan emin olun" diyerek onlardan da menfaat bakımından faydalanırlar.

172. Namazı cemâatle kılmak, samimi bir mü'minle münâfığı ayıran kıtas olarak kabul edilmiştir. Çünkü Hz. Peygamber'in (s.a.v.) zamanında, bir kişi düzenli ve vaktinde namaz kılmadıkça, İslâm topluluğunun bir üyesi sayılmazdı. Her cemiyet ve kuruluş, nasıl çok önemli bir neden olmaksızın, bu üyenin toplantıya katılmamasını ilgisizlik kabul eder ve sürekli devamsızlık hâlinde üyeyi cemiyetten uzaklaştırırsa; bir mü'minin cemâatle namaz kılmaması da, onun İslâm'a olan ilgisinin azlığına işaret eder. Eğer sürekli olarak cemâatten uzak olursa, bu da onun İslâm'dan döndüğüne bir delil teşkil eder. İşte bu nedenle o dönemde münâfıklar da günde beş vakit namaza katılmak zorundaydılar. Aksi takdirde İslâm toplumunun birer üyesi sayılmazlardı. Fakat gerçek mü'minlerle münâfıkları ayıran nokta, mü'minlerin mescide büyük bir şevkle vaktinden önce gitmeleri ve namazdan sonra bile orada kalmalarıydı. Bu da onların ne kadar samimi olduklarını gösteriyordu. Diğer taraftan ezan sesi münâfığa ölüm habercisi kadar korkunç geliyordu. Yine de isteksizce cemâate katılmak üzere kalkıyordu; fakat onun tüm davranışları namazı isteksizce kıldığını gösteriyordu. Daha sonra da sanki hapishaneden kaçır gibi mescidden aceleyle ayrılıyordu. Onun bütün davranışları, bir mü'minin aksine, onun Allah'ı anmaya hiçbir ilgi duymadığını gösteriyordu.

مُذَبِّدِينَ بَيْنَ ذَلِكَ لَا إِلَى هَتُولَاءِ وَلَا إِلَى هَتُولَاءِ
وَمَنْ يُضِلِلِ اللَّهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ سَبِيلًا ﴿١٤٣﴾ يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا
تَتَّخِذُوا الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ ؕ أَتُرِيدُونَ أَنْ
تَجْعَلُوا لِلَّهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا مُبِينًا ﴿١٤٤﴾ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرَكِ
الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ وَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ نَصِيرًا ﴿١٤٥﴾ إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا
وَأَصْلَحُوا وَاعْتَصَمُوا بِاللَّهِ وَأَخْلَصُوا دِينَهُمْ لِلَّهِ فَأُولَٰئِكَ مَعَ
الْمُؤْمِنِينَ ؕ وَسَوْفَ يُؤْتِي اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿١٤٦﴾ مَا يَفْعَلُ
اللَّهُ بِعَذَابِكُمْ إِنْ شَكَرْتُمْ وَءَامَنْتُمْ وَكَانَ اللَّهُ شَاكِرًا عَلِيمًا ﴿١٤٧﴾
لَا يُحِبُّ اللَّهُ الْجَهْرَ بِالسُّوءِ مِنَ الْقَوْلِ إِلَّا مَنْ ظَلَمَ وَكَانَ اللَّهُ
سَمِيعًا عَلِيمًا ﴿١٤٨﴾ إِنْ تَبَدُّوا خَيْرًا أَوْ تُخَفُّوهُ أَوْ تُعْفُوا عَنْ سُوءٍ
فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُورًا قَدِيرًا ﴿١٤٩﴾

143 Arada bocalayıp dururlar. Ne onlarla, ne bunlarla. Allah kimi sapırırsa, artık sen ona yol bulamazsın.¹⁷³

144 Ey iman edenler! Mü'minleri bırakıp kâfirleri velîler (dostlar) edinmeyin. Kendi aleyhinizde Allah'a apaçık olan kesin bir delil vermek ister misiniz?

145 Gerçekten münâfıklar, ateşin en alçak tabakasındadırlar. Onlara bir yardımcı da bulamazsın.

- 146 Ancak tevbe edenler, ıslâh edenler, Allah'a sınıksız sarılanlar ve dinlerini katıksız olarak Allah için (hâlis) kılanlar başka;¹⁷⁴ işte onlar mü'minlerle beraberdirler. Allah, mü'minlere büyük bir ecir verecektir.
- 147 Eğer şükreder¹⁷⁵ ve iman ederseniz, Allah azabınızla ne yapsın? Allah şükürün karşılığını verendir,¹⁷⁶ bilendir.
- 148 Allah, zulme uğrayanlar dışında, kötü sözün açıkça söylenmesini sevmez. Allah işitendir, bilendir.
- 149 Bir hayrı açıkla ya da gizli tutarsanız veya bir kötülüğü bağışlarsanız, şüphesiz Allah, affedicidir, güç yetiricidir.¹⁷⁷

AÇIKLAMA

173. Hiç kimse, Kitap ve Sünnet'ten yüz çevirip, kendi yöneldiği yanlış yolda Allah'ın kendisini terk ettiği; illâ da sapmak istediği için Allah'ın bütün hidâyet kapılarını kendisine kapattığı bir kimseyi hidâyete ulaştıramaz. Allah'ın sünnetinde herkes arayıp kazanmak istediği şeye kavuşur. Örneğin, bir kimse rızkını helâl yoldan kazanmak istiyor ve buna çabalıyorsa, Allah ona helâl yolları açar ve onun niyetinin samimiliği nisbetince haram yolları kapatır. Bunun aksine, eğer bir kimse, rızkını haram yoldan kazanmak istiyor ve buna çabalıyorsa, Allah ona haram yolları açar ve hiç kimse onu doğru yola ulaştıramaz. İsteddiği kişiyi istediği şekilde hidâyete ulaştırmak Allah'a mahsustur; hiç kimse O'nun yardımını ve izni olmaksızın hiçbir yola koyulamaz. Bilâkis o herkese kendisi için seçtiği yolda yardım eder. Eğer bir kimse Allah'ı seviyor, Hakk'ı arıyor ve O'nun yolundan gitmek için samimi bir çaba harcıyorsa, Allah ona, doğru yola ulaştıran düşünce ve hareketlerde yardım eder, izin verir ve ona bu yolda ilerlemesi için destek sağlar. Fakat eğer bir kimse yanlış yolu seçer ve o sapık yolda ilerlemek isterse, Allah ona hidâyet kapısını kapar ve ona kendisinin seçmiş olduğu sapık yolları açar. Hiç kimse böyle bir kişiyi yanlış düşüncelerden, kötü amellerden ve enerjisini sapık yolda harcamaktan alıkoyma gücüne sahip değildir. O halde, kendi isteyerek doğru yolu kaybeden ve isteyerek saptığı için Allah'ın da kendisini saptırdığı zavallı kişiyi, hiç kimseler doğru yola ulaştıramaz.

174. İmanını Allah'a has kılan kişi, bütün hayatını O'nun yoluna feda eder; ihlâsla sadece O'na bağlanır ve tüm bağlılıklarını, ilgilerini ve sevgisini sadece O'na hasreder. Kısacası, onun Allah'a olan bağlılığı o ka-

dar kuvvetlidir ki, herhangi bir şeyi veya kimseyi O'nun yoluna feda etmeye hazırdır.

175. Yani, “Eğer Allah’a ihlâsla şükreder de, O’nun verdiği nimet ve rızıklara karşılık O’na nankörlük edip karşı yolu seçmezseniz, Allah’ın sizi cezalandırması için hiçbir sebep olmaz.”

Şükrün belirtisi ihlâsla Allah’ın lütfettiği nimetlerin kadrini bilmek ve bunu dil ile ikrar edeb davranışlarla sergilemektir. Bu da üç şeyi ifade eder: Birincisi, şükreden kimse kendisine nimet verenin lütfunu iyice değerlendirmeli ve şükürde başkasını O’na ortak kabul etmemelidir. İkincisi, kendisine nimet veren varlığa sevgi ve bağlılık duymalı ve bu tür duyguları O’nun düşmanlarına karşı beslememelidir. Üçüncüsü, kendisine nimet verene itâat etmeli ve O’nun isteğine aykırı hareketlerde bulunmamalıdır.

176. Arapça *şâkir* kelimesi, Allah kastedildiğinde, Allah’ın kulunun hizmetlerini kabul ettiği anlamına gelir. Kullar kastedildiğinde ise kulun, verdiği nimetler karşılığında Allah’a şükrettiği anlamına gelir. Allah kullarının kendi yolunda yaptığı hizmetlerin nitelik ve niceliğini çok iyi bilir ve hepsine hakkı olan karşılığı verir; hatta onların hak ettiğinin kat kat fazlasını verir. Elbette O’nun kullarına karşı tutumu, insanların diğer insanlara karşı olan tutumlarından farklıdır. İnsanlar başka bir insanın yaptığı hizmetin kadrini pek bilmezler ve yaptığı bir hatayı büyütürler. Allah ise, rahmeti ile kendi yolunda hizmet eden kullarının amellerini cömertce takdir eder; ayrıca kullarının hizmette yaptıkları kusurları görmezden gelme konusunda çok hâlim ve affedicidir.

177. Bu âyete bahsedilen ahlâkî değerler, en yüce değerlerdir. Müslümanlara faziletli olmaları, en azından sinirli anlarında sabretmeleri gerektiği öğretiliyor. Bu âyet nâzil olduğu dönemde münâfıklar, Yahudiler ve müşrikler mümkün olan her yönden İslâm’a karşı çıkıyorlar ve Müslümanlara her fırsatta kötü davranıyorlardı. Bu nedenle Müslümanların nefret ve kızgınlık hisleriyle dolu olmaları tabiiydi. Allah kalplerindeki duygu fırtınasına karşı onları uyarıyor ve zulmedilmiş, yani haklı olsalar bile nefret duygularını açığa vurup küfreden ve duygularının esiri olan kimseleri sevmediğini belirtiyor. İnkârcılara karşı Müslümanlar olarak gizli veya âşikâr iyilik yapmaları veya en azından kötülüğe karşı kötülük yapmamaları gerektiği öğretiliyor: “Siz de Allah’ın Rahmân ismini kendi karakterinizle yoğurmalısınız. Çünkü Allah o kadar bağışlayıcıdır ki, en asi kullarını bile affeder ve onlara rızık verir. Bu nedenle çok hâlim davranıp, en sinirli ve kritik anlarınızda bile bağışlayabilmelisiniz.”

إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ

وَيُرِيدُونَ أَنْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ اللَّهِ وَرُسُلِهِ وَيَقُولُونَ نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ

وَنَكْفُرُ بِبَعْضٍ وَيُرِيدُونَ أَنْ يَتَّخِذُوا بَيْنَ ذَلِكَ سَبِيلًا ﴿١٥٠﴾

أُولَٰئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ حَقًّا وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُّهِينًا ﴿١٥١﴾

وَالَّذِينَ ءَامَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَلَمْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ أُولَٰئِكَ

سَوْفَ يُؤْتِيهِمْ أَجْرُهُمْ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿١٥٢﴾ يَسْأَلُكَ أَهْلُ

الْكِتَابِ أَنْ تَنْزِلَ عَلَيْهِمْ كِتَابًا مِنَ السَّمَاءِ فَقَدْ سَأَلُوا مُوسَىٰ

أَكْبَرَ مِنْ ذَلِكَ فَقَالُوا أَرَنَا اللَّهُ جَهْرَةً فَأَخَذَتْهُمُ الصَّاعِقَةُ

بِظُلْمِهِمْ ثُمَّ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ الْبَيِّنَاتُ فَعَفَوْنَا

عَنْ ذَلِكَ وَءَاتَيْنَا مُوسَىٰ سُلْطَانًا مُّبِينًا ﴿١٥٣﴾

150 Allah'ı ve peygamberlerini (tanımayıp) küfre sapan, Allah ile peygamberlerinin arasını ayırmak isteyen ve "Bazısına inanırız, bazısını tanımayız" diyen ve bu ikisi arasında bir yol tutturmak isteyenler;

151 İşte onlar, gerçekten kâfir olanlardır.¹⁷⁸ Kâfirlere aşağılatıcı bir azab hazırlamıştır.

152 Allah'a ve peygamberine inananlar ve onlardan hiçbiri arasında ayırım yapmayanlar, işte onlara ecirleri verilecektir.¹⁷⁹ Allah, bağışlayandır, esirgeyendir.¹⁸⁰

153 Kitap Ehli, senden kendilerine gökten bir kitap indirmeni istiyor.¹⁸¹ Mûsâ'dan, bundan daha büyüğünü istemişlerdi. Demişler-

di ki: “Bize Allah’ı açıkça göster.” Böylece zulümlerinden dolayı onlara yıldırım çarpmıştı.¹⁸² Ardından kendilerine apaçık belgeler geldikten sonra, buzağıyı (ilâh) edinmişlerdi.¹⁸³ Yine bundan dolayı da onları affettik ve Mûsâ’ya apaçık olan isbatlayıcı bir delil verdik.

AÇIKLAMA

178. Yani, “Şu insanların hepsinin aynı seviyede kâfir olduğunda şüphe yoktur: Allah ve Rasûlü’nü inkâr edenler, Allah’ı kabul edip Rasûlü’nü (s.a.v.) inkâr edenler, rasûllerin bir kısmını kabul edip, bir kısmını reddedenler... Böyle insanların hepsi apaçık kâfirlerdir.”

179. Yegâne hükmedici olarak Allah’ı kabul eden, yalnız O’na ibâdet eden, O’nun gönderdiği bütün elçileri kabul edip onların yolundan giden kimseler, iyi amelleri ölçüsünde mükâfâtlandırılacakları konusundada temin ediliyorlar. Bunların aksine, Allah’ı tek Hâkim ve Mâlik olarak kabul etmeyen veya rasûllerin bir kısmına inanıp bir kısmına inanmayan kimselere ise acıklı bir azab vardır. Allah böyle kimselerin iyi amellerini kabul etmez; çünkü o’nun katında bu tür amelerin hiçbir değeri yoktur.

180. Allah, Rahmân ve Rahîm olduğu için kendisine ve rasûllerine inanan kimselerin amellerinin değerlendirilmesinde çok bağışlayıcı olacaktı ve böyle kimselere bir zorluk olmayacaktır.

181. Bu, Medîneli Yahudilerin garip dileklerinden biri idi. Hz. Peygamber’e (s.a.v.) şöyle demişlerdi: “Sen gökten yazılı bir kitap indirmedikçe veya bu konuda her birimize gökten ‘Muhammed (s.a.v.) bizim rasûlümüzdür, O’na inanın’ diye bir emir gelmedikçe, senin peygamber olduğuna inanmayacağız.”

182. İsrâiloğulları’nın günah listesindeki bu günaha da, Yahudilerin ne kadar küstah olduklarını anlatmak için kısaca değinilmiştir. Bu olay Bakara Sûresi’nin 55. âyetinde anlatılmaktadır. (Ayrıntılar için bkz. Bakara an: 71).

183. İsrâiloğulları, Hz. Mûsâ’nın (s.a.v.) Allah’ın rasûlü oluşundan beri apaçık âyetler görüyorlardı. Onlar Mısır’dan çıkarken Firavun ve ordusunun nasıl boğulduklarını gözlemişlerdi. Bu nedenle kendilerini Firavun gibi güçlü bir hükümdarın zulmünden (bir buzağının değil), âlemlerin Rabbi olan Allah’ın kurtardığını biliyorlardı. Yine de kendilerini o denli putlara kaptırmışlardı ki, Allah’ı bıraktılar ve altın buzağıya tapmaya başladılar.

وَرَفَعْنَا فَوْقَهُمُ الطُّورَ

بِمِيثَقِهِمْ وَقُلْنَا لَهُمْ ادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُلْنَا لَهُمْ لَا تَعْدُوا
 فِي السَّبْتِ وَأَخَذْنَا مِنْهُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا ﴿١٥٤﴾ فَبِمَا نَقْضِهِم
 مِيثَقَهُمْ وَكَفَرِهِمْ بَاتَيْنَا اللَّهُ وَفَتَلِهِمُ الْأَنْبِيَاءَ بَغَيْرِ حَقٍّ وَقَوْلِهِمْ
 قُلُوبُنَا غُلْفٌ بَلْ طَبَعَ اللَّهُ عَلَيْهَا بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا
 قَلِيلًا ﴿١٥٥﴾ وَبِكُفْرِهِمْ وَقَوْلِهِمْ عَلَى مَرْيَمَ بُهْتَنَّا عَظِيمًا ﴿١٥٦﴾
 وَقَوْلِهِمْ إِنَّا قَتَلْنَا الْمَسِيحَ عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ رَسُولَ اللَّهِ وَمَا قَتَلُوهُ
 وَمَا صَلَبُوهُ وَلَكِنْ شُبِّهَ لَهُمْ وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ لَفِي شَكٍّ
 مِنْهُ مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ إِلَّا اتِّبَاعَ الظَّنِّ وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًا ﴿١٥٧﴾ بَلْ
 رَفَعَهُ اللَّهُ إِلَيْهِ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿١٥٨﴾

- 154 Kesin söz vermeleri dolayısıyla Tûr'u üstlerine yükselttik¹⁸⁴ ve onlara: "Bu kapıdan secde ederek girin" dedik¹⁸⁵ ve onlara, "Cumartesinde haddi aşmayın" da dedik. Ve onlardan kesin bir söz aldık.¹⁸⁶
- 155 Onların kendi sözlerini bozmaları, Allah'ın âyetlerine karşı küfre sapmaları, peygamberleri haksız yere öldürmeleri ve "Kalplerimiz örtülüdür" demeleri nedeniyle (onları lanetledik.)¹⁸⁷ Hayır,¹⁸⁸ Allah, küfürleri dolayısıyla ona (kalplerine) damga vurmuştur. Onların azı dışında, inanmazlar.
- 156 (Bir de)¹⁸⁹ küfre sapmaları ve Meryem'in aleyhinde büyük bühتانlar söylemeleri.¹⁹⁰

- 157 Ve “Biz, Allah’ın rasûlü Meryem oğlu Mesih İsâ’yı gerçekten öldürdük”¹⁹¹ demeleri nedeniyle de (onlara böyle bir ceza verdik.) Oysa¹⁹² O’nu öldürmediler ve O’nu asmadılar. Ama onlara (O’nun) benzeri gösterildi.¹⁹³ Gerçekten O’nun hakkında anlaşmazlığa düşenler, kesin bir şüphe içindedirler. Onların bir zanna uymaktan başka buna ilişkin hiçbir bilgileri yoktur.¹⁹⁴ O’nu kesin olarak öldürmediler.
- 158 Hayır; Allah onu kendine yükseltti.¹⁹⁵ Allah üstün ve güçlüdür, hüküm ve hikmet sahibidir.

AÇIKLAMA

184. “*Apaçık bir emir*”le, Hz. Mûsâ’ya (a.s) verilen levhalarda yazılı olan emir kastediliyor. (Bkz. Bakara: 63. ve A’râf: 171) Alınan söz, Tûr Dağı eteklerinde İsrâil’in ileri gelenlerinden alınan bağlılık yeminiydi. Bu olay Bakara Sûresi’nin 63 üncü, A’râf Sûresi’nin 171’inci âyetinde anlatılmaktadır.

185. Bkz. Bakara Sûresi: 58-59 ve an: 75.

186. Bkz. Bakara Sûresi: 65 ve an: 82-83.

187. Bakara Sûresi’nin 88. âyetinde, Yahudilerin bu tür sözlerine değinilmişti. Bâtıla tapan bütün müşriklerin Hakk’a karşı körlükleriyle övünmelerine uygun bir şekilde, Yahudiler de inançlarıyla o denli övünüyordı ki; babalarından miras aldıkları inanç, önyargı, âdet ve geleneklerine sımsıkı bağlıydılar ve onları bunlardan vazgeçmeye ikna etmek imkânsızdı. İşte bu nedenle Allah Rasûlü’nün (s.a.v.) mesajını sağır bir kulakla dinliyor ve her zaman şu cevabı veriyorlardı: “Siz ne kadar kesin deliller getirseniz de, davetinizi kabul etmemeye kararlıyız. İnandığımız ve uyguladığımız şeylere samimiyetle ve kuvvetle inanıyoruz.” (Bkz. Bakara an: 94).

188. Bu, bir ara cümlesidir.

189. Bu, bahsedilen konunun devamı niteliğindedir.

190. İsâ Mesih’in doğumu ile ilgili Hz. Meryem’e atılan iftira burada “küfür” olarak niteleniyor. Çünkü bu, masum Meryem’in veya oğlunun şahsına değil, Allah’ın Rasûlü İsâ Mesih’e (a.s) yöneltilmiş bir iftira idi. Yahudiler onun mucize olarak babasız dünyaya gelişi konusunda hiçbir şüpheye meydan bulamadılar; çünkü Allah, bütün topluluğu bu mucizeye şahid tuttu. İsrâiloğulları’ndan soylu ve dindar bir aileye mensub olan Hz. Meryem, yeni doğmuş bir çocukla eve döndüğünde, orada büyük bir topluluk birikti ve O’ndan bir açıklama yapmasını istedi-

ler. Fakat Hz. Meryem sadece çocuğa işaret etti. Kalabalık beşikteki bir çocuğun nasıl konuşabileceğini anlayamadılar; fakat onları şaşırtacak bir şekilde çocuk topluluğa hitâb ederek fasih (düzgün) bir dille konuşmaya başlayarak; *"Ben Allah'ın kuluyum. Allah bana kitap verdi ve beni peygamber yaptı"* (Meryem: 30) dedi. Bu şekilde Allah dedikoduyu kökünden kesmişti. Bu nedenle, Hz. İsâ (s.a.v.) kendisini bir peygamber olarak ilân edinceye kadar, kimse Hz. İsâ'yı (a.s) gayri meşrû bir çocuk olarak, Hz. Meryem'i de zâniye olarak suçlayamadı. Hz. İsâ (a.s), insanları Allah'ın yoluna çağırmaya, Yahudileri kötü amelleri nedeniyle azarlamaya, onların din adamları ve hâkimlerinin münâfıklıklarını ortaya çıkarmaya ve bütün toplumu ahlâkî bozulmaya karşı uyarmaya başlayınca, insanlar onun aleyhine döndüler; onun davetini kabul edip, Allah yolunda fedâkârlık yapmak ve kötü hallerini düzeltmek yerine, bu isyankâr ve adi günahkârlar, Hakk'ın sesini kesmek için her tür pis düzen ve hileye başvurdular. İşte o zaman, otuz yıl boyunca Hakk'ı engellemek için büyük bir iftira uydurdular. Daha önce bunu söylememişlerdi; çünkü Hz. Meryem ve oğlunun böyle bir suçtan uzak olduklarını biliyorlardı.

191. Allah'ın rasûlü olduğunu bildikleri halde, Hz. İsâ'yı (a.s) öldürmeye teşebbüs etmeleri, onların ne kadar asi ve cüretkâr bir toplum olduklarını gösterir. Bir önceki notta, beşikte iken konuşmasının, onun peygamberliği konusunda Yahudilerin zihninde hiçbir şüphe bırakmadığını görmüştük. Daha sonra onlara O'nun, gerçekten Allah'ın rasûlü olduğunu gösteren apaçık âyetler (Âl-i İmrân: 49) gösterildi. Bu nedenle, onların Hz. İsâ'ya (a.s) karşı olan bu haşin tutumları, bir yanlış anlama neticesi değildi; bilâkis Allah tarafından elçi tayin edilen bir kişiye karşı girişilen kasıtlı bir tutumdur.

Bir topluluğun, Allah'ın elçisi olduğunu bildikleri halde bir kimseyi öldürmeleri çok gariptir. Fakat bu yaşanmış bir olaydır; çünkü sapık toplulukların gidiş yolları çok gariptir. Onlar, kendi kötü davranışlarını eleştiren ve haram olan şeylerden men eden bir kimseye müsaama gösteremezler. Allah'ın elçileri olmalarına rağmen böyle kişiler, kendi sapık toplulukları tarafından işkence edilmiş, hapsedilmiş veya öldürülmüşlerdir.

Talmud'dan bunu destekler nitelikte bir bölüm sunuyoruz:

"Şehir ele geçirilince Nebukadnazar, Ma'bed'in koruyucuları ve yöneticileri ile birlikte yürüdü... Duvarlardan birinde, sanki orada biri öldürülmüş ve yakınında biri vurulmuş gibi duvara saplanmış bir ok başı gördü ve 'Burada kim öldürüldü?' diye sordu.

'Yüce rahip Yehoyada'nın oğlu Zekeriyâ' cevabını verdiler. 'O bizi, sürekli olarak zulmediyoruz' diye azarlıyordu. 'Biz de onun dinlemekten bıktık ve öldürdük.' "

Kitâb-ı Mukaddes'te Yeremya Peygamber, Yahudileri zulümleri ve ahlâksızlıkları nedeniyle uyarmış ve onlara, "Şayet bu zulme devam ederseniz, Allah sizleri başka kavimler vasıtasıyla helâk eder" demiştir. Bunun üzerine Yahudiler O'nu, "Kildânîlerin ajanı olmakla" suçladılar ve hapsedtiler. Ayrıca Hz. İsâ'nın (s.a.v.) çarmıha gerilme hâdisesinden 2,5 yıl önce Hz. Yahyâ (a.s) katledildi. Yahudiler Hz. Yahyâ'nın (a.s) peygamber, en azından aralarındaki en erdemli kişi olduğunu biliyorlardı. Buna rağmen Kral Herod, onu önce hapsedti, sonra sevgilisinin isteği üzerine başını kestirdi.

O halde onların bu davranışları gösteriyor ki, Hz. İsâ'yı (a.s) çarmıha gerdiklerinde büyük bir ihtimalle "Allah'ın rasûlünü öldürdük" diye sevinmişlerdi.

192. Bu bir ara cümlesidir.

193. Bu âyetten, Hz. İsâ Mesih'in (a.s) çarmıha gerilmekten kurtarıldığı ve onun çarmıhta öldüğüne inanan Yahudi ve Hristiyanların yanlış bir zanda bulundukları apaçık anlaşılır. Kur'ân'ın ve Kitâb-ı Mukaddes'in karşılaşmalı bir tahkiki, Pilatus'un mahkemesinde sorguya çekilenin, Hz. İsâ'nın (a.s) kendisi olduğu tahminini destekler. Fakat onu ne öldürebilmişler, ne de çarmıha gerebilmişlerdir. Çünkü Allah onu kendisine yükseltmiştir.

Olay budur; Pilatus, Hz. İsâ'nın (a.s) suçsuz olduğunu ve sadece kiskançlık nedeniyle kendi mahkemesine getirdiğini biliyordu. Bu nedenle kalabalığa festivalde, "İsâ'yı mı, yoksa meşhur hırsız Barabbas'ı mı serbest bırakmak istediklerini" sordu. Fakat rahipler ve büyükler, kalabalığı, Barabbas'ın serbest bırakılıp, Hz. İsâ'nın çarmıha gerilmesini istemeye razı ettiler. Bundan sonra dilediği her şeyi yapmaya kadir olan Allah, Hz. İsâ'yı (a.s) kendisine yükseltti ve O'nu çarmıha gerilmekten kurtardı. O'ndan sonra çarmıha gerilen kişi, şu veya bu şekilde Hz. İsâ'nın yerine çarmıha gerildi. Yine de onun mucizevî kurtuluşu, Yahudilerin aşâğılık günahını azaltmaz; çünkü Yahudiler işkence ettikleri, yüzüne vurdıkları, tükürdükleri ve acımasızca çarmıha gerdikleri kişiyi Meryem'in oğlu İsâ (a.s) olarak biliyorlardı. Bu şahsın onlara ne şekilde "Hz. İsâ benzeri" olarak gösterildiğini bilemiyoruz. Bu nedenle sadece tahmin ve

söylentilere dayanarak, Meryem oğlu İsa (a.s), onlardan kurtulduğu halde Yahudilerin nasıl onu çarmıha gerdiklerine inandıklarını yorumlamak doğru değildir.

194. “O’nun hakkında anlaşmazlığa düşenler” Hristiyanlardır. Hz. İsa’nın (a.s) çarmıha gerilmesi konusunda onların ortak bir inançları yoktur. Bu mesele hakkında birçok farklı inanca sahip olmaları, onların bu konuda kesin bir bilgiye sahip olmadıklarını gösterir. Bir inanca göre, çarmıha gerilen kişi Hz. İsa (a.s) değil, O’na çok benzeyen bir adamdı. Yahudiler ve Romalı askerler bu adamı acımasızca çarmıha gererken, Hz. İsa (a.s) onlara bakıp aptallıklarına gülüyordu. Başka bir görüşe göre, çarmıha gerilen kişi Hz. İsa (a.s) idi; fakat çarmıhta ölmemişti ve çarmıhtan indirildiğinde yaşıyordu. Bazıları da Hz. İsa’nın (a.s) çarmıhta öldüğüne, daha sonra tekrar dirilip havarileri ile birçok kez buluşup, konuştuğuna inanırlar. Bazıları, O’ndan Kutsal Ruh çıkarılmıştır derler. Bazıları da, Hz. İsa’nın (a.s) ölümünden sonra, insan vücudu içinde dirildiğini ve bu vücut içinde yükseltildiğini söyler. Tüm bunlar, Hristiyanların bu konuda gerçek bir bilgiye sahip olmadıklarını, farklı görüşlerini sadece tahminlere dayandıklarını gösterir.

195. Burada Allah, meselenin gerçeğini anlatıyor. Kur’ân, Yahudilerin Hz. İsa’yı (a.s) öldürmeyi başaramadıklarını, Allah’ın O’nu kendisine yükselttiğini açıkça söyler; fakat meselenin nasıl olduğunu ve ayrıntıları konusunda sessiz kalır. Ne Allah’ın, O’nu bedeni ile birlikte yeryüzünden gökteki bir yere yükselttiğini; ne de O’nun diğer insanlar gibi ölüp ruhunun göğe yükseltildiğini belirtmez. Mesele o kadar kapalı bir dille anlatılmıştır ki, olay hakkında, olayın olağanüstü ve mucizevi olduğunu söylemekten başka bir yorum yapmak imkânsızdır. Aşağıdaki ifadeler, olayın olağanüstü olduğu sonucuna götürür. Birincisi, Kur’ân olay hakkında “Allah O’nu kendisine yükseltti” ve “Seni kendime yükselteceğim” (Âl-i İmrân: 55) sözlerini kullanır. Bu sözler, Hz. İsa’ya (a.s) ilâhî nitelikler atfeden Hristiyan mezheplerinden birinin görüşü olan “Yükselme doktrini”ne destek olarak alınabilir. Bu olay olağanüstü ve mucizevi bir olay olmasaydı, Kur’ân kendisinin reddettiği Hz. İsa’nın (a.s) ilâhlığı doktrinini destekleyebilecek bu tür belirsiz ve her anlama gelebilen sözler kullanmazdı.

İkincisi; eğer Allah, metinde geçen (158. âyet) kelimelerle (a) “Allah O’nu öldürdü” veya (b) “Allah O’nun makamını yükseltti” demek isteseydi, daha açık bir ifade kullanabilirdi. (a)nın yerine: “Şüphesiz onlar

O'nu ne öldürdüler, ne de çarmıha gerdiler; fakat O'nu onlardan kurtardı ve sonra O kendi eceli ile öldü” sözleri kullanılabilir; (b)nin yerine ise, “Onlar O'nu çarmıha gererek alçaltmaya çalıştılar; fakat Allah, O'nun makamını çok yükseltti” ifadesi kullanılabilirdi. Bu tür bir ifade, Hz. İdris Peygamber (a.s) hakkında kullanılmıştır: “Ve biz, O'nu yüce bir makama yükselttik” (Meryem: 57).

Üçüncüsü; eğer burada anlatılan olay, sadece Hz. İsâ'nın (a.s) tabii olarak ölmesi olayı olsaydı, hemen arkasından söylenen “Allah güçlüdür, hüküm ve hikmet sahibidir” sözleri çok anlamsız olacaktı. Bu sözler, ancak Allah'ın güç ve hikmetini gösteren olağanüstü bir olay söz konusu olduğunda kullanılır. Bu âyetten (158), Hz. İsâ'nın normal bir şekilde öldüğü şeklinde bir sonuç çıkarabilmemize destek teşkil eden tek nokta, bu olayla ilgili Âl-i İmrân Sûresi'nin 55. âyetinde geçen “müteveffık” kelimesidir. Fakat Âl-i İmrân Sûresi'nin an: 51'de *teveffâ* kelimesinin sözlükte “ruhu kabzetmek” anlamına değil; bedeni, ruhu veya her ikisini birlikte “almak ve ele geçirmek” anlamına geldiği konusunda açıklığa kavuşmuştur. Bu kelime iki şekilde de tefsir edilebildiği için, bu kelimenin anlamı, yukarıda “Allah O'nu öldürdü” fikrine karşı öne sürülen delillerin hiçbirine ters düşmez. Ayeti bu şekilde tefsir edenler, *müteveffâ* kelimesinin hem ruh, hem de bedenin kabzedilmesi anlamında hiçbir yerde kullanılmadığını öne sürerler. Fakat bu çok saçmadır; çünkü bu olay, tarih boyunca kendi türünde meydana gelmiş tek olaydır. Göz önünde bulundurulması gereken tek nokta, bu kelimenin sözlük anlamı bakımından bu anlamda kullanılıp kullanılmayacağıdır. Eğer sözlükten bu kelimenin bu anlamda kullanılabileceği anlaşılırsa, ki öyledir, o zaman şu soruya cevap vermeliyiz: Kur'ân ölüm için direkt bir söz kullanmak yerine, neden Hz. İsâ'nın (a.s) ilâhlığı inancına sebep olan göğe yükselme inancına destek teşkil edebilecek şekilde yorumlanabilen belirsiz bir kelime kullanmıştır? Bu kelimenin kullanılması, olayla ilgili olağanüstü bir durumun söz konusu olduğunu gösterir. Bunun ötesinde, göğe yükselme inancı daha sonraları, Meryemoğlu İsâ'nın (a.s) yeryüzüne dönüp Deccal'le savaşaacağını bildiren hadislerle de desteklenmiştir. (Bu hadisler, Ahzab Sûresi'nin tefsirine ek olarak ilâve edilmiştir). Bu hadisler, açıkça Hz. İsâ'nın (a.s) tekrar yeryüzüne geleceğini bildirir. Bu nedenle, Hz. İsâ'nın (a.s) bir yerde ölü olmaktan çok, ikinci gelişine dek evrenin bir yerlerinde yaşıyor olduğuna inanmak daha mantıklı olacaktır.

وَإِنْ مِنْ أَهْلِ

الْكِتَابِ إِلَّا لِيُؤْمِنَ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ وَيَوْمَ الْقِيَمَةِ يَكُونُ عَلَيْهِمْ
 شَهِيدًا ﴿١٥٩﴾ فَبِظُلْمٍ مِنَ الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَاتٍ أُحِلَّتْ
 لَهُمْ وَبِصَدِّهِمْ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ كَثِيرًا ﴿١٦٠﴾ وَأَخَذَهُمُ الرَّبُّوْا وَقَدْ
 نُهُوا عَنْهُ وَأَكْلِهِمْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ
 مِنْهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٦١﴾ لَكِنَّ الرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ مِنْهُمْ
 وَالْمُؤْمِنُونَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ
 وَالْمُقِيمِينَ الصَّلَاةَ وَالْمُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالْمُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ
 الْآخِرِ أُولَئِكَ سَنُؤْتِيهِمْ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿١٦٢﴾

- 159 And olsun, Kitap Ehlinden, ölmeden önce ona inanmayacak kimse yoktur.¹⁹⁶ Kıyâmet günü, o da onların aleyhine şahid olacaktır.¹⁹⁷
- 160 (Kısaca)¹⁹⁸ Yahudilerin yaptıkları zulüm ve birçok kişiyi Allah'ın yolundan alıkoymaları¹⁹⁹ nedeniyle, (önceleri) kendilerine helâl kılınmış güzel şeyleri onlara haram kıldık.²⁰¹
- 161 Ondan nehyedildikleri halde faiz almaları²⁰⁰ ve insanların mallarını haksız yere yemeleri nedeniyle (öyle yaptık.) Onlardan kâfir olanlara pek acıklı bir azab hazırlamışsınızdır.²⁰²
- 162 Ancak onlardan ilimde derinleşenler ile mü'minler, sana indirilene ve senden önce indirilene inanırlar.²⁰³ Namazı dosdoğru kılanlar, zekâtı verenler, Allah'a ve âhiret gününe inananlar; işte onlar, Biz onlara büyük bir ecir vereceğiz.

AÇIKLAMA

196. Bu, iki şekilde tefsîr edilmiştir. (Burada Ehl-i Kitap'tan Yahudiler kastedilir, ama Hristiyanlar da olabilir.) Mealde uygulanan birinci tür tefsîre göre: "Hz. İsa'nın (a.s) ölümü sırasında hayatta olan bütün Ehl-i Kitap O'na, yani peygamberliğine inanmışlardır." İkinci tefsîr şekli ise şöyledir: "Ehl-i Kitap'tan hiç kimse yoktur ki, ecelleri gelmeden önce O'na inanmış olmasın." Yani, ölmekten önce Ehl-i Kitap'tan her biri, Hz. İsa'nın (a.s) gerçekten Allah'ın rasûlü olduğuna inanır, fakat artık bunun hiçbir faydası olmaz. Bu iki tür tefsîr de birçok sahâbe, tâbiûn ve çağdaş müfessirler tarafından kabul edilmiştir; fakat hangisinin doğru olduğunu ancak Allah bilir.

197. Yani, "Allah'ın huzurunda Hz. İsa (a.s), Yahudi ve Hristiyanların, O'nun getirdiği mesajı reddettikleri, değiştirdikleri ve bozdukları hakkında şahidlik edecektir." Bu şahidlikle ilgili bazı ayrıntılar, Mâide Süresi 116-117. âyetlerde yer almıştır.

198. Bir parantez açılarak kesilen ana tema buradan tekrar başlıyor.

199. Kendilerine Allah'tan bir kitap gelen ve O'nun peygamberini gören Yahudiler, sadece kendileri Allah yolundan uzaklaşmakla kalmadılar; O'nun doğru yoluna engel de oldular. Onların Hakk'ı yaymak için girişilen tüm hareketlere karşı çıktıkları, bu tür hareketlerin önüne engeller koydukları ve Allah'ın yolunun aksi istikametinde hareket başlattıkları bir gerçektir. Onların en son günahı, tarihte ilk defa hayat ve yönetim sistemini, açık ve kasıtlı olarak Allah'ı inkârâ dayandıran ve Allah'a ibâdeti ortadan kaldırmak için O'nun kanunlarına apaçık karşı çıkan ilk sistem olan komünizmi kurmuş olmalarıdır. Modern çağın, insanları saptıran bir başka doktrininin (Freudculuğun) kurucusu da yine bir Yahudi'dir.

200. İşte Kitâb-ı Mukaddes'te faizi yasaklayan apaçık bir madde; "Kullarımdan fakir olanlardan birine borç para verdiğinizde ona tefeci gibi davranmayın ve onun üstüne faiz yüklemeyin."

"Eğer komşunuzun elbisesini ödünç almışsanız, onu güneş battığında geri teslim etmelisiniz; çünkü o, onun tek elbisedir, onun derisini kapatan giysidir. Vermezseniz ne ile uyuyacak? O bana duâ edip ağladığında Ben onu duyayım, çünkü Ben affediciyim". (Çıkış, 22, 25-27).

Bunun yanı sıra faiz, Tevrat'ın birçok yerinde de yasaklanmıştır. Fakat bu yasaklamalara rağmen, Tevrat'a inandıklarını söyleyen Yahudiler, dünyanın en büyük faizcileridir, cimrilikleri ve vicdânsızlıkları ile ün salmışlardır.

201. Büyük bir ihtimalle bu, En'am Sûresi 146. âyetinde geçen hususa değinmektedir; yani tüm tırnaklı hayvanlar, koyun ve öküzün yağları Yahudilere haram kılınmıştı. Bunun yanı sıra, Yahudi din adamlarının, din kitaplarında kendi kendilerine yasakladıkları şeyleri de kastetmiş olabilir. Gerçekte hayat standartının bu şekilde daraltılması, bir toplum için çok büyük bir cezadır. (Ayrıntılar için bkz. En'am an: 122)

202. Allah'ın, dinî tahrif eden, Allah'a itâatten uzaklaşan, küfür ve isyanı benimseyen Yahudilere, nasıl ibret olacak bir ceza hazırladığına tarih şahiddir. Son iki bin yıldır Yahudiler, onur içinde yaşayabilecekleri bir beldeye sahip olmamışlardır. Tüm dünyaya yayılmakta ve her yerde yabancı gibi karşılanmaktadırlar. O kadar zengin olmalarına rağmen, dünyanın hiçbir yerinde saygı ve itibar görmemektedirler. Bundan başka bu millet, diğer milletler için yaşayan bir örnek olarak hayat sürmeye devam etmektedir. Oysa diğer milletler, itibardan düştüklerinde yok olup gitmişlerdir. Böylece Allah, onların, kötülerin “ne ölüm, ne de hayat içre olamayacakları” Cehennem azabından bir kısmını bu dünyada tatmalarını sağlamış oluyor. Çünkü onlar, Allah'ın kitabını beraberinde taşıdıkları halde, Allah'a isyanda aşırı gidiyorlardı. Cehennem'de görecekları azabın ise, bundan kat kat fazla olacağı söylenebilir. İsrâil devletinin varlığı ile ilgili yanlış anlamaları ortadan kaldırmak için, Âl-i İmrân Sûresi 112. âyetine ve onunla ilgili açıklayıcı nota (90) bakınız.

203. Burada, ilâhî kitapların niteliklerini çok iyi bilen, adil, doğru ve her tür önyargı, isyan ve zulümden uzak olan Yahudi âlimleri kastediliyor. Onlar körcesine babalarının dinine tâbi olmamış ve vahyolunan kitaptan öğrendikleri Hakk'a hemen tâbi olmuşlardır. Bu nedenle onlar, Kur'an öğretilerinin kendi peygamberlerinin öğretileriyle aynı olduğunu kolayca anlamışlar ve samimiyetle her ikisine de inanmışlardır.

إِنَّا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ

كَمَا أَوْحَيْنَا إِلَى نُوحٍ وَالنَّبِيِّينَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَوْحَيْنَا إِلَى إِبْرَاهِيمَ
وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَعِيسَى وَأَيُّوبَ
وَيُونُسَ وَهَارُونَ وَسُلَيْمَانَ وَأَتَيْنَا دَاوُدَ زُبُورًا ﴿١٥٦﴾ وَرُسُلًا قَدْ
فَضَّلْنَاهُمْ عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ وَرُسُلًا لَمْ نَقْضُصْهُمْ عَلَيْكَ وَكَلَّمَ
اللَّهُ مُوسَى تَكْلِيمًا ﴿١٥٧﴾ رُسُلًا مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ لِئَلَّا يَكُونَ
لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿١٥٨﴾

- 163 Nûh'a ve ondan sonraki peygamberlere vahyettiğimiz gibi, sana da vahyettik.²⁰⁴ İbrâhîm'e, İsmail'e, İshâk'a, Ya'kûb'a, torunlarına, İsâ'ya, Eyyûb'a, Yûnus'a, Hârûn'a ve Süleyman'a da vahyettik. Dâvûd'a da Zebûr verdik.²⁰⁵
- 164 Ve sana daha önceden gerçekten haberlerini aktarıp verdiğimiz peygamberler ile, sana haberlerini aktarıp vermediğimiz peygamberlere de (vahyettik). Allah, Mûsâ ile de konuştu.²⁰⁶
- 165 Peygamberler; müjdeciler ve uyarıcı-korkutucular²⁰⁷ olarak (gönderildi). Öyle ki peygamberlerden sonra insanların Allah'a karşı (savunacak) delilleri olmasın.²⁰⁸ Allah, üstün ve güçlü olandır, hikmet ve hüküm sahibidir.

AÇIKLAMA

204. Bu, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) yeni bir şey getirmediğini, tarihte ilk defa yeni bir şeyi iddia etmediğini vurgulamak, O'nun gerçekte kendisinden önce gelen tüm peygamberlerle aynı kaynaktan vahiy aldığını ve dünyanın her tarafına gelen bütün peygamberlerin getirdiği Hak ve gerçeğin aynısını getirdiğini göstermek içindir.

Vahy sözlükte (1) işaret etmek; (2) ima ile iletişim kurmak; (3) gizli bir şekilde ifade etmek; (4) bir mesaj göndermek anlamlarına gelir.

205. Şu anda elde bulunan Kitâb-ı Mukaddes'te, Mezmurlar kitabının sadece bir bölümü, Hz. Dâvûd'un (a.s) Mezmurlarından oluşur ve O'nun adı ile anılır. Diğer bölümler, başka insanlar tarafından söylenmiş

mezmurlardır ve onların adlarıyla anılırlar. Gerçekte Zebûr, yani Hz. Dâvûd'un (a.s) mezmurları incelendiğinde, onun Allah katından gelme bir kitap olduğu kolayca anlaşılır. Aynı şekilde, Hz. Süleyman'ın (a.s) Meselleri kitabına da eklemeler yapılmıştır ve son iki bölümün eklemesi olduğu çok açıktır. Fakat buna rağmen, Meseller'in büyük bir kısmı Hakikat ve Hikmet doludur. Aynı şey Hz. Eyyûb'un (a.s) kitabı için de geçerlidir. Bu kitap incelendiğinde, hikmet dolu olduğu görülmesine rağmen, kitabın tümünün Hz. Eyyûb'a (a.s) atfedilmesi yanlıştır. Kur'an'ın ve Eyyûb kitabının giriş bölümlerinin, Hz. Eyyûb'un (a.s) gösterdiği sabra şahidlik ediyor olmasına rağmen, bu kitabın son bölümlerinde Hz. Eyyûb'un (a.s) Allah'a şikâyetle bulunduğu ve arkadaşlarının O'nun Allah'ın adâletsiz olmadığı konusunda yatıştırmaya çalıştıkları yer alır.

Bunun yanı sıra, Eski Ahid'deki İsrâil peygamberlerinden on yedi kitabın hepsinin büyük bir bölümü gerçek vahiydir. Özellikle Yeşu, Yeremya, Hezekiel ve Amos'un kitaplarında vahyin azametini gösteren ve insan gönlüne neşve veren ibareler vardır. Onlardaki yüce ahlâkî öğreti, putperestliğe karşı açılan savaş, Allah'ın birliğini isbatlayan deliller, akla uygun tezler ve İsrâilîogulları'ndaki bozulmayı eleştiren bölümler gösteriyor ki, bunlar, Hz. İsa'nın (a.s) Yeni Ahid'deki vaazlarıdır ve Kur'an'la aynı kaynaktan gelmektedir.

206. Vahyin, Hz. Mûsâ'ya (a.s) geliş şekli diğer peygamberlere geliş şeklinden farklıydı. Diğer peygamberler ya bir ses duymuşlar, ya da melekten mesaj almışlardır. Fakat Hz. Mûsâ, (a.s) Kur'an'da (Ta-Ha: 11-48) sözü geçen (Allah'la doğrudan konuşma) ayrıcalığına sahip olmuştur. Bu ayrıcalıktan Kitâb-ı Mukaddes'te de bahsedilir: "ve Rabbi, Mûsâ ile, bir kimsenin arkadaşı ile konuşması gibi yüz yüze konuştu" (Çıkış, 33: 11).

207. Yani, "Bütün peygamberlerin bir tek görevi vardır. Onlar ilâhî mesaja inanan ve ona uygun bir şekilde hallerini düzelterler müjdelemiş, yanlış düşünce ve hareketleri benimseyenleri de kötü bir akıbetle korkutmuşlardır."

208. Bütün peygamberler, insanların önünde Hak Yol'u teorik ve pratik olarak sergilemekten başka bir amaçla gönderilmemişlerdir ki kuyâmet gününde günahkâr bir kul, Hakk'ı bilmediğini söyleyerek mazeret öne süremesin. İşte bu nedenle Allah, yeryüzünün çeşitli yerlerine çeşitli peygamberler ve kitaplar göndermiştir. Bu peygamberler, hak bilgisini büyük sayıda bir insan topluluğuna ulaştırmışlar ve arkalarında insanlara hidâyet rehberi olarak kitaplar bırakmışlardır. Artık buna rağmen yolunu sapıtan kişi, suçu Allah'a ve rasûllerine atamaz. Bundan kendisi sorumludur; çünkü Hakk kendisine geldiğinde onu kabul etmemiştir. Yahut da sorumluluk, Hakk'ı bilen, fakat bunu sapık kişilere tebliğ etmeyen kişidedir.

لَٰكِنِ اللَّهُ يَشْهَدُ بِمَا أَنزَلَ إِلَيْكَ أَنزَلَهُ بِعِلْمِهِ ۖ وَالْمَلَائِكَةُ
يَشْهَدُونَ ۚ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا ﴿١٦٦﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَن
سَبِيلِ اللَّهِ قَدْ ضَلُّوا ضَلَالًا بَعِيدًا ﴿١٦٧﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَظَلَمُوا
لَمْ يَكُنِ اللَّهُ لِيَغْفِرْ لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ طَرِيقًا ﴿١٦٨﴾ إِلَّا طَرِيقَ جَهَنَّمَ
خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ۚ وَكَانَ ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا ﴿١٦٩﴾ يَتَأْتِيهَا النَّاسُ
قَدْ جَاءَكُمُ الرَّسُولُ بِالْحَقِّ مِن رَّبِّكُمْ فَتَأْمِنُوا خَيْرًا لَّكُمْ وَإِن
تَكْفُرُوا فَإِنَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا

حَكِيمًا ﴿١٧٠﴾

- 166 Fakat Allah, sana indirdiğiyle şahidlik eder ki, O, bunu kendi ilmiyle indirmiştir. Melekler de şahiddirler. Şahid olarak Allah yeter.
- 167 Şüphesiz, küfredenler ve Allah yolundan alıkoyanlar, gerçekten uzak bir sapıklıkla sapıtmışlardır.
- 168 Gerçek şu ki, küfredenler ve zulmedenler, Allah onları bağışlayacak değildir, onları bir yola da iletecek değildir;
- 169 Ancak, onda ebedî kalmaları için cehennem yoluna (iletecektir.) Bu da Allah'a pek kolaydır.
- 170 Ey insanlar! Şüphesiz peygamber size Rabbinizden hakla geldi. Öyleyse iman edin; sizin için hayırlıdır. Eğer küfüre sayarsanız, şüphesiz göklerde olanların ve yerde olanların tümü Allah'ındır.²⁰⁹ Allah bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.²¹⁰

AÇIKLAMA

209. Yani, "Siz inkâr ve isyanınızla kendinizden başkasına zarar veremezsiniz. Çünkü sizin göklerin ve yerin sahibine zarar vermeniz imkânsızdır."

210. Yani, "Allah her şeyden haberdardır; bu nedenle O'nun mülkünde çıkarabileceğiniz hiçbir fesat cezasız kalmaz. O Hakîm'dir ve kendi emirlerine isyan edenlere ne yapacağını bilir."

يَتَأْهَلِ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ وَلَا تَقُولُوا عَلَى
 اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ إِنَّمَا الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ اللَّهِ
 وَكَلِمَتُهُ أُلْقِيَتْهَا إِلَى مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِّنْهُ فَتَأْمِنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَلَا
 تَقُولُوا ثَلَاثَةٌ ۚ اٰنْتَهُوا خَيْرًا لَّكُمْ إِنَّمَا اللَّهُ إِلَهُ وَاحِدٌ سُبْحَانَهُ أَنْ
 يَكُونَ لَهُ وَلَدٌ لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَكَفَى بِاللَّهِ
 وَكِيلًا ﴿١٧١﴾

- 171 Ey Kitap Ehli! Dininiz konusunda taşkınlık etmeyin;²¹¹ Allah'a karşı gerçek olandan başkasını söylemeyin. Meryemoğlu Mesih İsa, ancak Allah'ın peygamberi ve kelimesidir.²¹² Onu (OL kelimesini) Meryem'e yöneltmiştir ve O'ndan bir ruhtur.²¹³ Öyleyse Allah'a ve peygamberine inanınız;²¹⁴ "üçtür"²¹⁵ demeyiniz. (Bundan) kaçının, sizin için hayırlıdır. Allah, ancak bir tek ilâhtır. O, çocuk sahibi olmaktan yücedir.²¹⁶ Göklerde ve yerde her ne varsa, O'nundur.²¹⁷ Vekil olarak Allah yeter.²¹⁸

AÇIKLAMA

211. Burada "Kitap Ehli" ile, dinde sınırı aşan ve Hz. İsa'ya (a.s) olan aşırı sevgileri nedeniyle Onu ilâh mertebesine çıkaran Hristiyanlar kastediliyor. Bu, diğer aşırı uca yönelerek Hz. İsa'ya (a.s) düşmanlık gösteren Yahudilerin (diğer Kitap Ehli) tam aksi bir durumdadır.

212. Hz. İsa (a.s), babasız dünyaya geldiği için çoğunlukla "Allah'ın Kelimesi" diye anılır. Allah, Hz. Meryem'in hiçbir erkek dokunmadan hamile kalmasını emretmiş ve Hz. Meryem de, Hz. İsa'ya (a.s) hâmile kalmıştır. Başlangıçta Hristiyanlara, Hz. İsa'nın (a.s) Allah'ın emri (kelimesi) ile babasız dünyaya geldiği söylenmişti, fakat onlar yine de felsefesinden etkilendikleri için "kelime"yi (emir) "İlâhî kelâm" anlamında kabul ettiler. Daha sonra "İlâhî kelâm"ı "Logos"a çevirdiler. Daha sonra Hz. İsa'nın (a.s) ilâhlığı inancını savunan bâtil Logos doktrinini kurdular. Bu şekilde Allah'ın kendisini veya kendi kelâm sıfatını Hz.

İsâ'nın kişiliğinde tezâhür ettirdiğine inanmaya başladılar. (Bkz. Yuhanna, I: 1, 14).

213. Burada Hz. İsâ, (a.s) *"Allah'tan bir ruh"* olarak anılmaktadır. Bakara Sûresi'nin 253. âyetinde de, Allah'ın Hz. İsâ'yı (a.s) *"Kutsal Ruh"* ile takviye ettiğinden bahsedilir. İki durumda da bu, Allah'ın Hz. İsâ'yı (a.s) yüksek ahlâkî faziletlerle ve mükemmel bir hak sezgisine sahip ve tüm kötülüklerden uzak kutsal bir ruhla techîz ettiği anlamına gelir. Hristiyanlara bu öğretilmiş olmasına rağmen, onlar yine aşırı giderek *"Allah'tan bir ruh"*u, *"Allah'ın ruhu"* diye değiştirdiler ve Kutsal Ruh'un anlamını Hz. İsâ'ya (a.s) hulûl eden *"Allah'ın kendi ruhu"* diye saptırdılar. Dinde yaptıkları bu saptırmalar *"üçlü doktrin"* inancına neden oldu. Üçün birliği, yani Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'un bir tek Tanrı'da birleşmesi inancı.

"Allah'tan bir ruh" ifadesini, Matta İncili'ndeki ifadesinin tersine *"Allah'ın ruhu"* (Kutsal Ruh) diye değiştirdiler. Oysa Matta'da (1; 20) *"Meryem'de hâsıl olan şey 'Kutsal Ruh'tan' idi"* ifadesi geçiyordu. Yani Kutsal Ruh'un kendisi değildi.

214. Yani, *"Hz. İsâ (a.s) sadece Allah'tan bir ruh olduğuna ve O'nun ilâhlıkta bir payı olmadığına göre, sınırları aşmayın ve sadece Allah'a inanıp Hz. İsâ (a.s) dahil bütün rasûllerine inanın."* Hz. İsâ'nın (a.s) öğrettiği gerçek de budur ve gerçek Hristiyan da buna inanmalıdır.

215. Hristiyanlar üçün birliğine (teslis) inandıkları için eleştiriliyorlar ve onlara haddi aşmamaları tavsiye ediliyor. Garip görünmesine rağmen Hristiyanların hem Allah'ın birliğine, hem de teslîse inandıkları bir gerçektir. Çünkü hiçbir Hristiyan, Hz. İsâ'nın (a.s) Kitâb-ı Mukaddes'teki sözlerine göre, Allah'tan başka ilâh olmadığı gerçeğini reddedemez. Fakat Hristiyanlığın daha ilk döneminde, Logos doktrininin ortaya çıkması, onları yanlış bir inanca yöneltti. Allah ve Kutsal Ruh ile birlikte Hz. İsâ'nın (a.s) ilâhlığına inanmaya başladılar. O zamandan beri bu iki zıt inancı uzlaştırmak, onların en önemli çıkmazları olmuştur ve on sekiz yüzyıldan beri Hristiyan ilâhiyatçılar, bu kendi icad ettikleri sorunu çözmeye çalışmaktadırlar. Bundan başka, bu doktrinlerin değişik yorumları üzerine birçok Hristiyan mezhebi kurulmuş ve her mezhebin diğerini küfürle suçladığı birçok dinî tartışmalar ortaya çıkmıştır. Kısacası bütün âlimler ve tefsirciler ne Allah, ne de Hz. İsâ (a.s) tarafından ortaya konulmayan bu meselenin çözümlenmesi için uğraşmaktadırlar. Bu sorunun çözümünün olmadığı açıktır; çünkü hiç kimse, hem üç kişinin

ilâhlığını paylaştıkları, hem de Allah'ın hiç ortağı olmaksızın tek olduğu inancını savunan bir sorunu çözümleyemez. Bu ikilem, onların ilâhî sınırları aşmaları sonucu ortaya çıktığı için, ancak haddi aşmaktan sakınırlar, Hz. İsa'nın (a.s) ve Kutsal Ruh'un ilâhlığı inancından vazgeçerler, yalnız Allah'a ibâdet edip bağlanırlar ve Hz. İsa'yı (a.s) Allah'ın ilâhlığına ortak değil, Allah'ın rasûlü olarak kabul ederlerse bu ikilem çözülebilir; ancak tüm şartlar yerine getirildiğinde mümkündür bu.

216. Bu âyet, Hz. İsa'nın (a.s) Allah'ın oğlu olduğuna inanan Hristiyanların haddi aştıkları dördüncü noktayı reddeder. Bu inançla onlar, kendi dinlerinin sınırını aşmışlardır. Yeni Ahid'in ilk üç kitabına göre (bu sözler güvenilir kabul edilse bile), Hz. İsa (a.s) Allah'la insan arasındaki ilişkiyi baba ile oğul arasındaki ilişkiye benzetmiştir ve İsrâiloğulları arasında yaygın olan geleneğe göre, Allah'a mecâzî olarak baba demiştir. Eski Ahid'de de buna benzer birçok örnekler vardır. Hz. İsa (a.s), “Baba” kelimesini kavminin kullandığı anlamda da kullanmıştır. O, Allah'ı sadece kendi babası olarak değil, tüm insanlığın babası olarak adlandırmıştır. Fakat buna rağmen Hristiyanlar sınırı aşıp Hz. İsa'yı (a.s) Allah'ın tek oğlu olarak ilân etmişlerdir. Onlar, bu saçma inancı, Hz. İsa'nın (a.s) Allah'ın tezâhürü olduğu ve O'nun Kelimesi ve Kutsal Ruhunun tecessüm etmiş şekli olduğu varsayımına dayandırmışlardır. Aynı zamanda, Allah'ın, bütün insanlığın işlediği günahın yükünü üzerine alması, çarmıha gerilmesi ve kendi kanı ile insanların günahlarına kefarete olması için, kendi biricik oğlunu yeryüzüne gönderdiğine inanarak, büyük bir sapıklığa düşmüşlerdir. Bu inanç tamamen onların hayâllerinin ürünüdür; çünkü Hz. İsa'nın (a.s) bunu destekler nitelikte bir tek sözü bile yoktur.

Burada Allah “kefarete” doktrinini reddetmiyor; çünkü bu, Hristiyan inancının temel bir ilkesi değildir. Bilâkis (a) Hz. İsa'nın (a.s) Allah'ın oğlu olduğu inancının, (b) “Eğer Hz. İsa (a.s) Allah'ın oğlu ise, neden çarmıha gerilerek öldürüldü?” sorusuna verilen felsefî ve mistik cevabın bir yan ürünüdür. Hz. İsa'nın (a.s) Allah'ın oğlu olmadığı ve çarmıhta ölmediği gösterildiğinde, bu doktrin de zaten otomatik olarak reddedilmiş olmaktadır.

217. Göklerde ve yerde olanların hepsi Allah'ın olduğu için, onlardan hiçbiri, O'nun baba-oğul ilişkisi içinde değil, bilâkis efendi ve köle ilişkisi içindedirler.

218. Allah mülkünü idare etmeye yeter ve bunun için bir oğula ihtiyacı yoktur.

لَنْ يَسْتَنْكِفَ الْمَسِيحُ أَنْ يَكُونَ عَبْدًا لِلَّهِ وَلَا
الْمَلَائِكَةُ الْمُقَرَّبُونَ وَمَنْ يَسْتَنْكِفَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيَسْتَكْبِرْ
فَسَيَحْشُرُهُمْ إِلَيْهِ جَمِيعًا ﴿٧٧﴾ فَأَمَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ فَيُوَفِّيهِمْ أُجُورَهُمْ وَيَزِيدُهُمْ مِنْ فَضْلِهِ ؕ وَأَمَّا الَّذِينَ
أَسْتَنْكَفُوا وَاسْتَكْبَرُوا فَيُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا وَلَا يَجِدُونَ لَهُمْ مِنْ
دُونِ اللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿٧٨﴾ يَتَأَيَّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ بُرْهَانٌ مِنْ
رَبِّكُمْ وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكُمْ نُورًا مُبِينًا ﴿٧٩﴾ فَأَمَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا بِاللَّهِ
وَأَعْتَصَمُوا بِهِ فَيْسُدُّ خَلْفَهُمْ فِي رَحْمَةٍ مِنْهُ وَفَضْلٍ وَيَهْدِيهِمْ إِلَيْهِ
صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا ﴿٨٠﴾ يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ إِنْ
أَمَرُوا هَلْكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَلَهُ أُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ وَهُوَ
يَرِثُهَا إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا وَلَدٌ فَإِنْ كَانَتَا اثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا الشُّلْثَانِ مِمَّا
تَرَكَ وَإِنْ كَانُوا إِخْوَةً رِجَالًا وَنِسَاءً فَلِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَيْنِ ؕ
يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ أَنْ تَضِلُّوا وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٨١﴾

- 172 Mesih de, yakınlaştırılmış (yüksek derece sahibi) melekler de, Allah'a kul olmaktan kesinlikle çekimser kalmazlar. Kim O'na ibâdet etmeğe 'karşı çekimser' davranırsa ve büyülenme gösterirse (bilmeli ki) onların tümünü huzurunda toplayacaktır.
- 173 Ama iman edenler ve sâlih amellerde bulunanlar, onlara ecirlerini eksiksiz ödeyecek ve onlara kendi fazlından ekleyecektir de. Çekimser davrananlar ve büyülenenler, onları acıklı bir azabla azablandıracaktır ve kendileri için Allah'tan başka bir (velî) koruyucu-dost ve yardımcı da bulamayacaklardır.
- 174 Ey insanlar! Rabbinizden size 'kesin bir kanıt (burhân)' geldi ve size apaçık bir nur (Kur'ân) indirdik.
- 175 İşte Allah'a iman edenler ve O'na sarılanlar, onları kendisinden olan bir rahmetin ve bir fazlın içine yerleştirecektir ve onları, Kendisine varan dosdoğru bir yola yöneltip iletecektir.
- 176 Senden fetvâ isterler.²¹⁹ De ki: "Allah, 'çocuksuz ve babasız olanın (kelâlenin)' mirasına ilişkin hükmü açıklar.²²⁰ Ölen kişinin çocuğu yok da kız kardeşi²²¹ varsa, geride bıraktıklarının yarısı kız kardeşinindir. Ama (ölen) kız kardeşinin çocuğu yoksa, kendisi (erkek kardeşi)²²² ona mirasçı olur. Eğer kız kardeşi iki ise, geride bıraktıklarının üçte ikisi onlarındır.²²³ Ama (mirasçılar) erkekler ve kız kardeşler ise, bu durumda erkek için dişinin iki payı vardır. Allah, -şaşırp sapmayasınız diye- açıklar. Allah, her şeyi bilendir.

AÇIKLAMA

219. 176. âyet, bu sûre nâzil olduktan çok uzun bir süre sonra indirilmiştir. O kadar sonra nâzil olmuştur ki, bazı hadislerle göre bu, Kur'ân'ın nâzil olan son âyetidir. Sıhhatçe güvenilir hadislerle göre bu âyet, hicrî 9. yılda Nisâ' Sûresi tam bir sûre olarak okunurken nâzil olmuştur. Bu nedenle, bu âyet sûrenin başında mirasla ilgili âyetlere eklenmemiş, fakat bir ilâve şeklinde sûrenin sonuna eklenmiştir.

220. *Kelâle*'nin anlamı konusunda farklı görüşler vardır. Bazı müfessirlere göre *kelâle*, ne çocuğu, ne babası, ne de dedesi hayatta olmaksızın ölen kişidir. Bazılarına göre ise, babası veya dedesi hayatta olsun olmasın, geride çocuk bırakmadan ölen kimse demektir. Hz. Ömer de (s.a.v.) bu konuda kesin bir karara varamamıştır. Bununla birlikte fakih-

lerin çoğu, *kelâle*'nin, babası ve dedesi kendisinden önce ölmüş olan ve geride çocuk bırakmaksızın ölen kişi olduğu yolundaki Hz. Ebû Bekir'in (r.a) görüşünü benimsemişlerdir. Bu görüş, Kur'ân tarafından da desteklenmektedir. Çünkü Kur'ân'da, *kelâle*'nin mirasının yarısının kız kardeşe verilmesi gerektiği bildiriliyor. Oysa baba hayatta olsa, kız kardeş mirastan hiçbir pay alamaz.

221. Burada ortak anne-babadan veya aynı babadan olma kız ve erkek kardeşlerin kastedildiği konusunda görüş birliği vardır. Hz. Ebû Bekir (r.a) bu şekilde tefsîr etmiş ve sahâbenin hiçbirisi, bu konuda ona ihtilâf etmemişlerdir.

222. Başka vâris olmadığında erkek kardeş mirasın tümünü alır. Örneğin çocuğu olmayan kadının kocası hayatta ise, kadının kardeşi, kocaya düşen pay verildikten sonra geriye kalan bütün mirasa sahip olur.

223. Aynı durum ikiden fazla kız kardeş için de geçerlidir.

NİSÂ' SÜRESİ'NİN SONU

MÂİDE SÛRESİ

GİRİŞ

Adı: Bu sûre adını, içinde *mâide* kelimesinin geçtiği 112. âyetten alır. Daha başka pek çok sûrenin adı gibi, bu sûrenin adının da konusuyla özel bir bağlantısı yoktur. Yalnızca, onu diğer sûrelerden ayırıcı bir sembol olarak kullanılmıştır.

Nüzûl zamanı: Konusunun gösterdiği ve rivayetlerin de desteklediği üzere, bu sûre Hudeybiye Anlaşması'ndan sonra, hicretin 6. yılında veya 7. yılın başlarında vahyolunmuştur. Bu nedenle, bu anlaşmadan doğan sorunları ele almaktadır.

Hız. Peygamber (s.a.v.) hicrî 6. yılın Zilkade ayında *umre* yapmak için 1.400 Müslümanla birlikte Mekke'ye gitti. Fakat düşmanlığa bürünen Kureyş, Arabistan'ın tüm eski dinî geleneklerine aykırı olmasına rağmen, Hız. Peygamber'in (s.a.v.) bu düşüncesine engel oldu. Sert ve kırıkcı görüşmelerden sonra Hudeybiye'de bir anlaşmaya varıldı. Buna göre umre gelecek yıl yapılacaktır. Müslümanlara gerçek İslâmî vakarla Mekke'ye haccetmenin yolunu öğretmek ve kâfirlerin kötü davranışlarına bir misilleme olarak, onların Mekke'ye haccetmelerine engel olmamayı emretmek için mükemmel bir fırsat doğmuş bulunuyordu. Pek çok kâfir, Mekke'ye giderken Müslümanların toprağından geçmek zorunda kaldığı için, bu zor da değildi. İşte bu nedenle, ilk âyetler Mekke'ye hacla ilgili konuları ele almakta, aynı şeyler 101-104. âyetlerde de vurgulanmaktadır. Sûrenin kalan konuları da aynı döneme ait olmalıdır.

Konunun sürekliliği, çok büyük ihtimalle sûrenin tamamının aynı zamanda ve tek bir defada vahyolunduğunu göstermektedir. Ne var ki, bazı âyetlerin daha sonraki bir dönemde vahyedilip, sûre içinde uygun düş-

tükleri yerlere yerleştirilmiş olmaları da mümkündür. Fakat sûre içinde, onun iki veya daha fazla ayrı dönemde vahyedildiğini gösterecek en küçük bir üslûp farklılığı, kesikliği yoktur.

Konu: Bu sûre, Âl-i İmrân ve Nisâ' sûrelerinin vahyedildiği zamanda geçerli olan şartlardan daha değişik ve farklı şartların gerekliliklerine uygun olarak vahyedilmiştir. Adı geçen sûrelerin vahyedildiği dönemde Uhud'daki gerileyişin yarattığı şok, Medîne'nin çevresini Müslümanlar için tehlikeli bir hale getirmişken, şimdi İslâm artık savunmasız bir güç olmaktan çıkmış ve İslâm devletinin sınırları doğuda Necid'e, batıda Kızıldeniz'e, kuzeyde Suriye ve güneyde ise Mekke'ye uzanmış bulunuyordu. Uhud'daki gerileyişleri Müslümanların kararlılıklarını sarsamamış; aksine daha da hareketlendirmişti onları. Tükenmek bilmez kavgalarının ve eşsiz fedâkârlıklarının sonucu olarak, 200 mil yarıçapındaki bir alanın içinde kalan komşu kabilelerin gücü kırılmıştı. Medîne'yi tehdit edip duran Yahudi baş belası bertaraf edilmiş ve Hicaz'ın kalan yörelerindeki Yahudiler de Medîne Devleti'ne vergi verir duruma gelmişlerdi. Kureys'in İslâm'ı ezmek için harcadığı son çaba da Hendek Savaşı'nda etkisiz bırakılmıştı. Artık Araplar, hiçbir gücün İslâmî hareketi kıramayacağını iyice anlamışlardı. İslâm, halkın zihinlerine ve kalplerine hükmeden bir akide değildi yalnızca; sınırları içinde yaşayan insanların hayatlarının her yönüne hükmeden bir devlettir de aynı zamanda. Artık Müslümanlar inançlarına göre, herhangi bir engelle karşılaşmadan kendi hayatlarını yaşayabiliyorlardı.

Bu dönemde bir başka gelişme daha olmuştu. İslâmî bakış açısı ve İslâm'ın ilkelerine uygunluk içinde bir İslâm medeniyeti doğmuştu. Tüm yönleriyle diğer medeniyetlerden bütünüyle farklı bir medeniyetti bu. Müslümanların ahlâkî, sosyal ve kültürel davranış biçimlerinde gayri müslimlerden açıkça ayıran bir medeniyeti. İslâm devletinin tüm topraklarında camiler yapılmıştı. Cemaatle namaz yerleşmiş ve her yerleşim bölgesi ve kabile için bir imam atanmıştı. Bütün ayrıntılarıyla tesbit edilen İslâm medenî ve ceza hukuku, İslâm mahkemeleri tarafından uygulanıyordu. Yeni baştan düzenlenmiş olan ticaret ve alışveriş biçimleri eskilerinin yerini almıştı. Evlenme ve boşanma, kadın-erkek ayrımı, zina, iftira ve benzeri suçların cezalarıyla ilgili İslâmî yasalar, Müslümanların sosyal hayatına yeni bir şekil vermişti. Sosyal davranış biçimleri, konuşmaları, giyimleri, yaşayış şekilleri, kültürleri vs. kendine özgü apayrı bir kalıba girmişti. Bütün bu değişimlerin sonucu olarak, Müslüman olmayanlar, Müslümanların artık bir daha eski durumlarına döneceklerini umamıyorlardı.

Hudeybiye Anlaşması'ndan önce Müslümanlar, Müslüman olmayan Kureyş'le öylesine bir mücâdele içine girmişlerdi ki, mesajlarını yayacak vakitleri bile yoktu. Bu durum, bir yenilgi gibi görülmekle birlikte, gerçekte, kazanılan bir zafer olan Hudeybiye Anlaşması'yla ortadan kalktı. Müslümanlar bu zaferin sonucunda yalnızca kendi topraklarında sükûna kavuşmakla kalmadılar, aynı zamanda çevre bölgelere mesajlarını götürme fırsatını da buldular. Bu arada Hz. Peygamber (s.a.v.) İran, Mısır ve Roma İmparatorluğu (Bizans-çev.) hükümdarlarına, onları İslâm'a davet eden mektuplar gönderdi. Yine bu dönemde İslâm davetçileri kabileler arasında yayılıp, onları Allah'ın İlâhî Yolu'nu kabule çağırdılar.

Mâide Sûresi'nin vahyedildiği dönemde durum kısaca buydu.

Konular: Mâide Sûresi şu üç ana konuyu ele alır:

1) Müslümanların dinî, kültürel ve siyasal hayatlarıyla ilgili hükümler, talimâtlar:

Bu bağlamda, hac yolculuğuyla ilgili hükümler manzumesi ortaya konur; Allah'ın 'şeâiri'ne tam bir saygı emredilir ve Kâ'be'ye gelen hacılara karşı girişilecek her türlü engelleme ve müdahale yasaklanır. Yiyecekler konusunda neyin helâl, neyin haram olduğuyla ilgili kesin hükümler ve düzenlemeler getirilir ve İslâm öncesi çağın koyduğu saçma sınırlamalar kaldırılır. Kitap Ehli'nin yemeğini yeme ve kadınlarıyla evlenme izni verilir. Abdest, gusül ve teyemmümle ilgili hükümler ve düzenlemeler ortaya konur. İsyan, kamunun huzurunu bozma ve hırsızlıkla ilgili cezalar belirtilir. İçki, kumar mutlak anlamda yasaklanır. Yemin kefareti açıklanır ve şahidlik yasasına yeni ilâveler yapılır.

2) Müslümanlara uyarılar:

Artık Müslümanlar hâkim duruma geçtiklerine göre, iktidarın kendilerini bozması tehlikesi söz konusudur. Bu nedenle Allah, Müslümanları, büyük imtihan döneminde, adâlete bağlı kalmaları ve kendilerinden önce geçen Kitap Ehli'nin hatalarına düşmemeleri konusunda tekrar tekrar uyarmaktadır. Kendilerine Allah'a ve Rasûlü'ne itâat ahbine bağlı kalmaları; Allah ve Rasûlü'nün emir ve yasaklarını, onları yerine getirmeyen Yahudi ve Hıristiyanların karşılaştıkları kötü sonuçlardan korunmaları için, titizlikle gözetmeleri emredilmektedir. Yine, tüm işlerinde Kur'an-ı Kerim'in emir ve yasaklarına uymaları ifade olunmakta ve nifâka (münâfıklığa) karşı uyarılmaktadırlar.

3) Yahudilere ve Hıristiyanlara uyarılar:

Yahudilerin gücü tümüyle zayıflatılmış ve Kuzey Arabistan'daki hemen hemen tüm yerleşim bölgeleri Müslümanların yönetimi altına girmiştir. Bu nedenle Yahudiler yanlış tavırlarına karşı yeniden uyarılmakta ve Doğru Yol'u izlemeye çağrılmaktadırlar. Aynı şekilde Hıristiyanlara da ayrıntılı bir davet yapılmaktadır. İnançlarındaki yanlışlar açıkça belirtilmekte ve kendilerine Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yol göstericiliğini kabul etmeleri konusunda uyarıda bulunmaktadır. Burada hemen belirtelim ki, Mecûsîlere ve komşu ülkelerdeki putperestlere doğrudan bir çağrı yapılmamaktadır. Çünkü onların durumları, müşrik Araplara yapılan seslenişlerle zaten ortaya konulmuş, kendilerine ayrıca seslenmeye gerek kalmamıştır.

ÖZET

Konu: İslâm toplumunun yerleşip pekişmesi:

İslâm toplumunun yerleşmesi için Nisâ' Sûresi'nde verilen talimâtların devamında Müslümanlar, tüm yükümlülüklerini gözetip yerine getirmeye yöneltilmekte, bu amaç doğrultusunda Müslümanları eğitmek için yeni yeni düzenlemeler getirilmektedir.

Ayrıca Müslümanlar, hâkim güç olarak iktidarda bulunmanın getirmesi muhtemel sapmalara karşı uyarılıp, Kur'ân'ın ahdini gözetmeye yöneltilmektedirler. Yine, kendi adlarına, Doğru Yol karşısındaki yanlış tavırlarını bırakıp, Peygamber Hz. Muhammed'in (s.a.v.) getirdiği hidâyeti kabul etme konusunda uyarılan Yahudi ve Hıristiyanların başarısızlıklarından ders almaya çağrılmaktadırlar.

Konular ve Birbirleriyle Olan Bağlantıları:

1-10. Mü'minler, tüm yükümlülüklerini inceden inceye yerine getirmeye ve İlâhî Hukuk'un yiyecek, cinsiyet, namaz, adâlet vb. hakkında öngördüğü düzenlemeye uymaya sevk edilmektedirler.

11-26. Müslümanlar kendilerinden önce gelenlerin yanlışları karşısında uyarılmaktadır; Sırât-ı Müstakîm'i izlemeli ve ahidlerini bozarak bâtil yollara sapan Yahudi ve Hıristiyanların ortaya koydukları kötü örnekten sakınmalıdırlar. Ayrıca, Yahudi ve Hıristiyanlar da tuttukları yanlış yol ve İslâm'ı kabul etme konusunda uyarılmaktadır.

27-32. Hz. Âdem'in (a.s) iki oğlunun kıssasıyla, Hz. Peygamber (s.a.v.) ve ashâbını öldürmek için kurdukları tuzak nedeniyle Yahudileri

azarlama arasında bağlantı kurulmaktadır (Âyet: 11, an: 30). Kıssa ayrıca insan hayatının kutsallığını vurgulamak için de kullanılmaktadır.

33-40. Bu amaçla, İslâm devletinde kaos meydana getirenler için cezalar öngörülmüş ve mü'minler İslâm'ı yerleştirmek için ellerinden geleni yapmaya çağırılmışlardır; mülkiyetin kutsallığı da ayrıca vurgulanmaktadır.

41-50. Hz. Peygamber (a.s) ve O'nun aracılığıyla Müslümanlar, Yahudilerin düşmanlıklarına, şer planlarına ve tuzaklarına aldırmayıp, Kur'ân'ın hidâyetine uygun olarak Doğru Yol'u yerleştirmek için ellerinden geleni yapmayı sürdürmesi konusunda yeniden temin edilmektedir. Çünkü, kendi kitaplarına (Tevrat) sırt çevirenlerden daha iyi bir şey beklenemez. Peygamber, Hristiyanlara da aynı şekilde davranmalıdır. Onlar da kendi İncillerini terk etmişlerdir çünkü.

51-69. Mü'minler ahlâkî çöküntü içinde bulunan Yahudi ve Hristiyanları dost ve sırdaş edinmemeleri için uyarılmaktadırlar. Mü'minler, münâfıkların, kâfirlerin ve benzerlerinin desiseleri karşısında dikkatli ve korunmada olmalı ve yalnızca gerçekten mü'min olanlara güvenmelidirler. Sonra, Kitap Ehli de düşmanlıklarını bırakmaya, doğru tavır takınmaya çağırılmaktadır. Aksi takdirde kurtulmaları mümkün olmayacaktır.

70-86. Yahudi ve Hristiyanların sapıklıkları konusu yeniden ele alınmakta, özellikle Hristiyanlar *tevhit* akîdesiyle ilgili hatalarından dolayı azarlanmaktadır. Bununla birlikte, içlerinde gerçeğe daha yakın kişiler bulunması nedeniyle, katı kalpli Yahudilere tercih edilmektedirler.

87-108. Sûrenin bu bölümünde, 1-10. âyetlerdekilere ek olarak, meşrû ve gayri meşrû olanla ilgili yeni düzenlemeler getirilmektedir.

109-119. Sûrenin sonunda, akîdelerini düzeltmeleri için yanlış yol-daki insanların yargılanması için *Hüküm Günü* Allah'la Peygamberi arasında geçecek konuşma yer almaktadır. Özelde kendisine inandıklarını ikrar eden Hristiyanları ve genelde peygamberleri vs. hakkında bâtıl ümitler besleyenleri uyarmak için İsâ Peygamber'le (a.s) yapılacak konuşma bir örnek olarak verilmiştir.

120 Sonuç: "Ey insanlık! Göklerin ve yerin mülkü, hâkimiyeti Allah'a aittir; o halde, O'nun gerçek kulları olmaya bakmalı ve O'ndan korkmalısınız. Çünkü O her şeye kadirdir, gücü her şeye yetendir."

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا أَوفُوا بِالْعُقُودِ ؕ أَحَلَّتْ لَكُمْ بَهِيمَةُ ٱلْأَنْعَامِ
 إِلَّا مَا يُتْلَى عَلَيْكُمْ غَيْرَ مُحْلَى ٱلصَّيْدِ وَأَنْتُمْ حُرْمٌ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ يَحْكُمُ
 مَا يُرِيدُ ۝﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَحِلُّوا شَعَائِرَ ٱللَّهِ وَلَا ٱلشَّهَرَ
 ٱلْحَرَامَ وَلَا ٱلْهَدْيَ وَلَا ٱلْقَلَائِدَ وَلَا ءَامِينَ ٱلْبَيْتِ ٱلْحَرَامِ يَتَّبِعُونَ
 فَضْلًا مِّن رَّبِّهِمْ وَرِضْوَانًا ۖ وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَٱصْطَادُوا ۚ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ
 شَنَاٰنُ قَوْمٍ أَن صَدُّوكُمْ عَنِ ٱلْمَسْجِدِ ٱلْحَرَامِ أَن تَعْتَدُوا ۚ وَتَعَاوَنُوا
 عَلَى ٱلْبِرِّ وَٱلتَّقْوَىٰ ۖ وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى ٱلْإِثْمِ وَٱلْعُدْوَانِ ۚ وَٱتَّقُوا ٱللَّهَ
 إِنَّ ٱللَّهَ شَدِيدُ ٱلْعِقَابِ ۝﴾

Rahmân ve Rahîm Allah'ın adıyla

- 1 Ey iman edenler! Akitleri titizlikle yerine getirin.¹ Size dört ayaklı tüm otlayan hayvanlar² helâl kılındı; ancak size okunanlar ve ihramlıyken³ avlanmayı helâl kılmamamız başka. Şüphesiz Allah dilediği hükmü koyar.⁴
- 2 Ey iman edenler! Allah'ın şiarlarına,⁵ haram olan aya, kurbanlık hayvanlara, (onlardaki) gerdanlıklara ve Rablerinden bir fazl ve hoşnutluk isteyerek Beyt-i Haram'a gelenlere sakın saygısızlık etmeyin.⁶ İhramdan çıktınız mı artık avlanabilirsiniz.⁷ Sizi Mescid-i Haram'dan alıkoyduklarından dolayı bir topluluğa olan kininiz, sakın sizi haddi aşmaya sürüklemesin.⁸ İyilik ve takvâ konusunda yardımlaşın, günah ve haddi aşmada yardımlaşmayın ve Allah'tan korkup sakının. Gerçekten Allah (ceza ile) sonuçlandırması pek şiddetli olandır.

AÇIKLAMA

1. Yani, “sizin için bu sûrede açıklanan ve genelde İlahî Hukuk'ta ortaya konan tüm akitleri yerine getirin, tüm sınırları gözetin.” Bu kısa giriş cümlesinden sonra, titizlikle uyulması gereken sınırlar, akitler sıralan-

maya başlıyor.

2. Arapça *En'am* kelimesi deve, sığır, koyun ve keçi; *behîme* ise, dört ayaklı otlayan tüm hayvanlar için kullanılır. İki kelimenin (isim tamlaması şeklinde) birlikte kullanılması, *En'am* kelimesinin ifade ettiği dört tür hayvanı andıran tüm otlayan dört ayaklıları içine alarak anlamı daha kapsamlı hâle getirmiştir. Yine başka hayvanları öldürüp yiyerek beslenen etoburların gayri meşrû olduğunu da imâ etmektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.) bir hadislerinde, et yiyenlerin gayri meşrû olduğunu ifade ederek bu durumu açıklığa kavuşturmuştur. Aynı şekilde, pençesi olup, yiyecek için başka hayvanları öldüren veya lâşe (ölmüş vücut, ceset) yiyen kuşların da haram olduğunu belirtmiştir. İbn Abbâs'tan rivayet edilen bir hâdis'e göre, Hz. Peygamber (s.a.v.) etoburların ve pençeli kuşların etinin yenmesini yasaklamışlardır. Değişik sahâbelerden gelen daha başka hadisler de bu hükmü desteklemektedir.

3. *İhram*, Kâ'be'den bilinen uzaklıktaki belirli mesafeler içinde giyilmesi gereken hac elbisesidir. Hacıların günlük elbiselerini çıkarıp, hac elbiselerini giymedikçe Kâ'be'ye varmaları meşrû değildir. İhram, biri bele sarılan, diğeri omuzlara atılan dikişsiz ve süssüz iki parça kumaştan oluşur. Ayakların üst yüzeyi, topuklar ve baş açık olmalıdır. Buna ihramlı bulunma denir. Bu hal normalde meşrû olan bazı şeyleri gayri meşrû kılar. Söz gelimi traş olunmaz, saç kesilmez, elbiseler giyilip süsler takılmaz, koku kullanılmaz, şehvî arzulara dalınmaz vs. Bir diğer sınırlama da, hiçbir canlının öldürülmemesi, avlanılmaması veya kimsenin avda yardıma itilmemesidir.

4. Bu demektir ki, dilediği emri vermekte Allah mutlak yetki sahibidir ve kulların bunu sorgulamaya hiçbir hakları yoktur. Allah'ın tüm irade ve emirleri hikmete dayanıyor ve tam bir üstünlük ve mükemmeliyet taşıyorsa da, yine de bir Müslüman, sadece kendi düşüncesi ve kendi hayrına uygun olması sebebiyle itâat etmez; ancak, üstündeki Hâkimiyet Sahibi'nin emirleri olduğu için itâat eder. Eğer Allah bir şeyi gayri meşrû ilân etmişse, bu bir başka nedenle değil, ancak O gayri meşrû ilân ettiği için gayri meşrûdur. Aynı şekilde, O bir şeyi meşrû yapmışsa, yine o şeyin ve her şeyin sahibinin kullarına, O'nun kullanma izni vermesinden başka bir nedenle meşrû olmaz. Bu nedendir ki, Kur'ân bu temel ilke üzerinde yani bir şeyi meşrû veya gayri meşrû yapan tek temelin, Mâlik'in onun kullanımına izin verip vermediği üzerinde şiddetle durur. Yine, kulların bir şeyi meşrû veya gayri meşrû saymak konusunda bundan başka hiçbir dayanağı yoktur. Bir şeyi, eğer Allah meşrû kılmışsa meşrûdur, yasaklamışsa meşrû değildir.

5. *Şeâir*, *şîârın* çoğuludur. Bir yol, bir akide, bir düşünce biçimi bir eylem veya bir sistemi sembolize eden bir nesne veya onun temsilcisine, bir amblem görevi gördüğünden dolayı *şîâr* denilir. Resmî bayraklar, polis veya asker üniformaları, paralar, pullar vs. yönetimi altındakilerden ve belli

ölçülerde başkalarından kendilerine gerekli saygı isteyen hükümetlerin *şearidir*. Söz gelimi; tapınak, ekmek-şarap âyini, haç vs. Hıristiyanlığın *şearidir*. Orak ve çekiç komünistlerin şîarı, SS'ler nazilerin şîarıdır. Tüm bunlar, izleyicilerinden sembolleri için saygı isterler. Eğer bir kimse, bir sistemin sembollerinden birine saygısızlık gösterirse, bu, o sisteme karşı bir düşmanlık göstergesidir ve eğer saygısızlık gösteren kişi aynı sisteme aitse bu durumda bu hareket bir isyan, bir yüz çevirme (irtidat) demektir.

Allah'ın *şeari* putatıcılık, küfr ve tanrıtanımazlık şekillerine aykırı olarak Allah'a ibâdetin saf şeklini temsil eden işaret ve sembollerdir. Psikolojik temelleri yalnızca Allah'a ibâdete dayandığı ve şu veya bu şekilde şirk ya da küfürle kirletilmediği sürece, nerede ve hangi sistemde karşılaşılırsa karşılaşsınlar, Müslümanların Allah'ın şiarlarına saygı göstermeleri gerekir. Bu bakımdan, eğer bir Müslüman, bir gayri Müslimin inanç ve ya hareketlerinde Allah'a ibâdetten öğeler taşıyan bir şey bulursa, bu öğeye ve Allah'a ibâdetle bağlantılı sembollere gereken saygıyı gösterecektir. Bu noktada Müslüman olmayanlarla hiçbir tartışmaya girilmez; tartışma, ancak Allah'a ibâdet, başkalarına ibâdetle kirletildiği zaman ortaya çıkar.

Bu bağlamda şu nokta iyi anlaşılmalıdır ki, Allah'ın şiarlarına gereken saygıyı gösterme emri, Müslümanların Mekke'yi ellerinde bulunduran müşrik Araplarla savaşta olduğu bir zamanda gelmiştir. Müşrik Araplardan bazıları Kâ'be'ye giderken, Müslümanların kendilerini kolayca vurabilecekleri yollardan geçmek durumunda olduklarından bu emir gerekliydi. Bu yüzden Müslümanlara, putperest de olsalar, kendileriyle savaş hâlinde de olsalar, Allah'ın Evi'ne giden müşriklere eziyet etmeme emri verilmektedir. Yine, Müslümanlar hac aylarında onlara saldırmamalı, kurban olarak Allah'ın Evi'ne götürdükleri hayvanları ellerinden almamalıdır. Bu, bozuk dinlerinde sağlam kalmış olan Allah'a ibâdet öğesine saygı gösterilip, ayak altına alınmamasını temin içindir.

6. Savaş hâli nedeniyle Müslümanların çiğnemesi tehlikesi bulunduğu, emr'in hemen arkasından Allah'ın birkaç şiarı özellikle anılmaktadır. Tabii ki, saygı gösterilmesi gereken yalnızca bu şiarlar değildir.

7. Burada hemen *ihramla* ilgili emir gelmektedir. Çünkü Allah'ın şiarlarından biridir bu. Allah'ın şiarlarından birini çiğnemek olduğu için *ihramlyken* avlanma yasaklanmaktadır. Fakat hükme göre, *ihramın* sınırlamaları sona erdiğinde istenilirse avlanmaya izin verilmektedir.

8. Bu yasak, Müslümanların müşrik Arapların hacca gelmelerine engel olmalarını ve kendi bölgelerinden geçerlerken onlara saldırmalarını önlemek için konmuştur. Düşmanları, eski âdetlerine bile zıt olarak kendilerini Kâ'be'yi ziyaretten ve haccetmekten alıkoyduklarından dolayı Müslümanlar öyle kızgındılar ki, misillemede bulunabilirlerdi. Fakat Allah sınırları aşmamaları için kendilerini uyarmaktadır.

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالْدَّمُ وَلَحْمُ
 الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ وَالْمُنْخَنِقَةُ وَالْمَوْقُوذَةُ وَالْمُتَرَدِّيَةُ
 وَالنَّطِيحَةُ وَمَا أَكَلَ السَّبُعُ إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ
 وَأَنْ تَسْتَقْسِمُوا بِالْأَزْلَمِ ذَلِكُمْ فِسْقٌ الْيَوْمَ يَبْسُ الدِّينَ كَفَرُوا
 مِنْ دِينِكُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنَ الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ
 وَأَتَمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا فَمَنِ
 اضْطُرَّ فِي مَخْمَصَةٍ غَيْرِ مُتَجَانِفٍ لِإِثْمٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ

رَحِيمٌ ﴿٣﴾

- 3 Ölü eti,⁹ kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına kesilen, boğulmuş,¹⁰ vurulmuş, yüksek bir yerden düşmüş, boynuzlanmış, yırtıcı hayvan tarafından yenmiş, -(henüz canlıyken yetişip) kestikleriniz hariç,-¹¹ dikili taşlar üzerine¹² boğazlanan¹³ (hayvanlar), ve fal oklarıyla kismet aramanız¹⁴ size haram kılındı. Bunlar fısıktır (günahla yoldan sapmadır.) Bugün küfre sapanlar, sizin dininizden (dininizi yıkmaktan) umut kesmişlerdir. Artık onlardan korkmayın, Ben'den korkun.¹⁵ Bugün size dininizi kemâle erdirdim; üzerinizdeki nimetimi tamamladım ve size din olarak İslâm'ı seçip beğendim.¹⁶ Kim 'şiddetli bir açlıkta kaçınılmaz bir ihtiyaçla karşı karşıya kalırsa' -günaha eğilim göstermeksizin- (bu haram saydıklarımızdan yetecek kadar yiyebilir.) Çünkü Allah bağışlayandır, esirgeyendir.¹⁷

AÇIKLAMA

9. Yani, "normal ölümle ölen hayvan etleri."

10. Yani, Allah'ın adından başka bir kimse veya bir şey adına boğazlanan veya bir velî (azîz), bir tanrı ya da bir tanrıça vs.ye sunma niyetiyle boğazlanan hayvanın eti. (Ayrıca bkz. Bakara: 171).

11. “Eğer bir hayvanın başına bunlardan biri gelir de yine ölmez ve gereği gibi boğazlanırsa, onun etini yemek helâldir.” Buradan, temiz bir hayvanın etinin ancak öngörüldüğü şekilde boğazlanmasıyla helâl olacağı ve onu helâl kılmanın başka bir yolunun bulunmadığı anlamı da çıkmaktadır. Hayvan öngörüldüğü şekilde, yani boğazın çoğu kısmı kanın serbestçe akmasına imkân verecek biçimde kesilir. Eğer boynun tamamı koparılır veya hayvan boğazından sıkılarak ya da bir başka şekilde öldürülürse, gerektiği gibi boğazlanmış olmaz. Çünkü bu durumda kanın çoğu vücutta kalır ve farklı yerlerde pıhtılaşır ete yapışır. Fakat, eğer öngörüldüğü şekilde boğazlanacak olursa, vücudun tamamı beyinle bağlantılı olarak kanın bütünüyle vücuttan akmasına izin verecek kadar uzun bir süre kalır ve et bizzat haram (*haram liaynihî*) olan kandan temizlenir. Bu bakımdan, etin helâl olması için kandan temizlenmesi gerekir.

12. Arapça’da *nusub*, özellikle herhangi bir aziz veya tanrı için, kendilerine gayri meşrû bir tapınmadan dolayı kurbanın kesildiği her türlü yer için kullanılır.

13. Bu bağlamda, hükmün yiyecekleri haram veya helâl kılmak için öngördüğü sınırların tıbbî açıdan değil de ahlâkî ve manevî açıdan çizildiği iyice anlaşılmalıdır. Tıpla ilgili konularda bu sınırlama, kişinin kendi yargı ve algı gücüne bırakılmıştır. Sağlığı ve beslenmesi açısından nelerin yararlı, nelerin zararlı olduğunu bulup çıkarmak kişinin kendi işidir. Hüküm, bu sahada yol göstericilik için herhangi bir sorumluluk yüklenmez. Böyle yapmış olsaydı, ilk yasaklanması gereken zehir olurdu. Fakat ne Kur’ân’da, ne de hadislerde mutlak olarak ne zehirden söz edilir, ne de başka öldürücü şeylerden. Hüküm, ancak neyin ahlâkî veya manevî açıdan zararlı ya da yararlı olduğu ve helâl şeyleri kazanmanın doğru ve yanlış yollarıyla ilgilenir. İnsanın kendi kendine bunları ortaya çıkarma aracının bulunmadığı ve bu nedenle hükmün yol göstericiliği olmadan bu alanda yanlışlıklar yapabileceği açıktır. Bu yüzden, yasaklanan şeyler temizlik (tayyib) veya ahlâk ya da inanç açısından zararlı olduğu için yasaklanmıştır. Meşrû kılınan şeyler ise, bütün bu kötülüklerden uzak olduğu için meşrû kılınmıştır.

Burada, halkın açıkça anlaması için Allah’ın neden bazı yasakların altında yatan hikmeti açıklamadığı sorulabilir. Bunun nedeni, bunları insanın kavramasının mümkün olmamasıdır. Söz gelimi lâşe, kan veya domuz eti yemenin getireceği ahlâkî kötülükleri derinliğine araştırmamız mümkün olmadığı gibi, bunların nasıl ve hangi ölçülerde ortaya çıkacağını bilebilmemiz de kolay değildir. Çünkü elimizdeki ahlâkîliği ölçüp tartacak hiçbir araç yoktur. Bu bakımdan bunların kötü sonuçları açık-

lanmış bile olsa, doğruluklarını ölçecek bir araç olmadığından şüpheler yine de dağılmayacaktır.

Allah'ın helâl ve haram sınırlarının gözetimini, bir inanç sorunu olarak ortaya koymasının nedeni budur. Kur'ân'ın Allah'ın Kitabı ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) O'nun Rasûlü olduğuna, Âlim ve Hakîm olarak da Allah'a inanan bir kişi, arkada yatan hikmeti anlasın veya anlamasın, bu sınırları gözetecektir. Öte yandan, bu temel akîdeyi kabul etmiyorsa, insanî bilgiye göre zararlı olanlardan kaçınarak, insanın zararlı olduğunu bilemediği şeylerin sonuçlarına katlanmaya da devam edecektir.

14. Bu âyet üç tür yasaktan oluşmaktadır:

Bir tanrı, tanrıça veya benzerlerinden, şirk olan yollarla talihini öğrenmek için fal okları çekmeyi veya gelecekleri ya da anlaşmazlıkları çözümlemekle ilgili işaretler almayı yasaklamaktadır. Söz gelimi, Mekke'nin putperest Kureyş kabilesi bu amaçla Kâ'be'de Hubel putunu seçmişlerdi; onun yanında yedi fal oku bulundurulardı. Putun bakıcısına (din adamına) kurban sunduktan ve birtakım merasimlerden sonra bir ok çekerler ve onun üzerine kazınmış bulunan yazıları Hubel'in hükmü olarak kabul ederlerdi.

İkinci tür yasak; akla ve bilgiye başvurmadan herhangi bir şeyi iyi veya kötü işareti saymak, hayatın günlük sorunları hakkında mantıksız ve bâtıl karar alma yöntemleri ve yollarından, veya belli şeyleri, olayları, durumları ve benzerlerini uğursuzluk sayarak gelecek olaylar hakkında körce sonuçlara varmaktan oluşmaktadır. Kısaca, fal yöntemlerini ve ke-hânetleri içine almaktadır.

Üçüncü yasak türü, kazanmanın meziyet ve liyâkate, hak, hizmet ve diğer akfî yargılara değil de, salt şansa dayandığı tüm kumar çeşitlerini kapsamaktadır. Örneğin, belli bir bilet sahibini çok sayıda aynı türden bilet sahiplerinin zararına ödüllendiren tüm lotarya ve piyango çeşitleri, çok sayıda doğru cevabın içinde yalnızca şansa dayanarak işaretlenen bir cevaba ödül veren bulmacalar, tüm bunlar haramdır.

Ne var ki, eşit derecede meşrû iki şey veya hak bulunup da, araların da hiçbir akfî seçim yapma yöntemi olmadığı zamanlarda kura çekmek İslâm'da meşrûdur. Söz gelimi, ortada her bakımdan aynı hakka sahip iki kişi bulunsun; hâkim birine öncelik tanıyacak hiçbir akfî yargı yolu bulamasın ve taraflardan hiçbirini hakkindan vazgeçmesin. Böyle bir durumda, iki taraf da razı olursa sorun kura ile çözülür. Veya iki meşrû şeyden birini seçmek zorunda kalıp da, seçimde güçlük çeken kişi kura atabilir. Hz. Peygamber (a.s) eşit hakka sahip iki kişi arasında seçim yapması ge-

rekip de, kendisi birinin lehine karar verdiğinde diğerinin alınacağını hissettiği zaman bu yöntemi uygularlardı.

15. "*Bugün*" belli bir gün veya tarih değil, âyetin indiği gün demektir. "*Kâfirler dininizden ümidini kesti*" ifadesinin anlamı şudur: "Uzun süren sistemli bir direnme ve karşı çıkıştan sonra, dininizi başarısızlığa uğratma ümidini yitirdiler. Dininiz kalıcı bir hayat düzeni olup, sağlam bir temele oturduğundan, artık eski "*Câhiliyete döneceğinizi ummuyorlar.*" Bu yüzden, "*Onlardan değil, Ben'den korkun.*" Yani, kâfirlerden sizin dinî görevinizi yapmanıza engel olma yolunda gelecek bir müdahale tehlikesi yoktur. Allah'tan korkmalı, O'nun emir ve hükümlerini yerine getirmelisiniz. Çünkü herhangi bir korku nedeniniz kalmamıştır. Artık Yasa'ya itâatsizliğiniz, Allah'a itâat etme niyeti taşımadığınız anlamına gelecektir.

16. "*Dininizi kemâle erdirdim*" demek, "Onu bütün bir düşünce, hayat sistemi ve medeniyet oluşturan kalıcı bir hayat tarzının gerekli tüm öğeleriyle donattım ve ilkelerini koydum. Tüm insanî sorunların çözümünü için ayrıntılı talimâtları belirledim. Artık bundan böyle bir başka kaynaktan kılavuz ve talimât aramanıza gerek yoktur." demektir.

"Nimetin tamamlanması", hidâyet nimetinin tamamlanmasıdır.

"Sizin için hayat tarzı olarak İslâm'dan razı oldum; çünkü itâatinizle ve ona olan bağlılığınızla, kabul etmiş olduğunuz İslâm'a içten inandığınızı uygulamada da gösterdiniz. Sizi her türlü kölelik ve bağımlılıktan kurtardığımdan, günlük yaşantınızda Ben'den başkasına teslim olmanız için hiçbir sebep kalmamıştır." Burada şu anlam da gizlidir: "Tüm bu nimetlerime şükür olarak, çizilmiş bulunan sınırları gözetmeyi asla ihmal etmeyiniz."

Bu bildirinin, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hicrî 10. yılda yaptığı Veda Haccı'nda indiğiyle ilgili sahih rivayetler konusunda görüşüm şudur: Bu, önce hicrî 6. yılda inmiş ve hacda yeri gelmişken ilân edilmesi için Hz. Peygamber'e (s.a.v.) yeniden gönderilmiştir. Çünkü bu âyet, sürenin örgüsü içinde öylesine gereklidir ki, süre onsuz eksik kalırdı. Bu yüzden, onun hicrî 10. yılda indikten sonra süreye konduğu düşünülemez. İnaniyorum (ve doğru olan Allah katındadır) ki, indiği zaman bu ifadenin gerçek anlamı kavranılamamıştı. Bu nedenle, tüm Arabistan'ın itâat altına alındığı ve İslâm'ın gücünün doruğuna çıktığı hicrî 10. yılda, Veda Haccı münasebetiyle açıklanması için Hz. Peygamber'e (s.a.v.) yeniden vahyolunmuştur.

17. Lütfen bkz. Bakara an: 172.

يَسْأَلُونَكَ مَاذَا أَحَلَّ لَهُمْ قُلْ أَحَلَّ لَكُمْ الْطَّيِّبَاتُ وَمَا
 عَلَّمْتُمْ مِنَ الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللَّهُ فَكُلُوا
 مِمَّا أَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ وَاذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ
 سَرِيعُ الْحِسَابِ ①

- 4 Sana, kendilerine neyin helâl kılındığını sorarlar. De ki: “Bütün temiz şeler size helâl kılındı.”¹⁸ Allah’ın size öğrettiği gibi öğretip yetiştirdiğiniz avcı hayvanlarının yakalayiverdiklerinden de¹⁹ -üzerlerine Allah’ın adını anarak-²⁰ yiyin. Allah’tan korkup sakının. Şüphesiz Allah, hesabı çabuk görendir.

AÇIKLAMA

18. Bu cevapta ince bir nokta gizlidir. Burada, açıkça helâl olduğu belirtilmedikçe her şeyi haram sayan bazı “dinî şahsiyetler”in şüpheli tavırları tashih edilmektedir. Halkı kılı kırk yarmaya ve her şeyde hata bulmaya iten bu şüphenin giderilmesi gerekiyordu çünkü. Öyle ki, halk hayatın her alanında tam bir helâller listesi istemeye başlar ve her şeye şüpheli bir tavırla yaklaşır. Soruyu soranlar, başka her şeyi haram sayabilmek için ayrıntılı bir helâller listesi edinme niyeti taşımaktaydılar. Kur’ân aksini yaparak haramların ayrıntılı bir listesini verdi, kalan şeyleri helâl saydı. Büyük bir ıslâhattı bu; çünkü insan hayatını birçok bağlardan kurtarıyor ve insanlığa geniş dünyanın kapılarını ardına kadar açıyordu. Bundan önce, yalnızca belli şeyler helâldi ve kalan geniş dünya haramdı; fakat bu âyet sınırlı şeyleri haram kılıp, öteki geniş dünyayı helâllestirdi.

Ayette yasak listesine alınmayan diğer pis şeylerin helâl sayılmaması için “helâl”, *tayyib*’le nitelenmektedir. Bir şeyin *tayyib* (temiz, saf) olup olmadığına karar vermenin ölçüsü konusunda şunu söyleyebiliriz; İslâm

hukukunun herhangi bir ilkesine göre pis olmayan, selim zevke aykırı düşmeyen veya evrensel düzeyde kültürlü kişiler tarafından iğrenç sayılmayan şeyler tayyibdir.

19. Köpek, leopar, şahin, atmaca gibi avcı hayvanlar vahşi hayvanları kovalamak ve onları yaralamadan efendilerine yakalamak için eğitilmiş kuşlar ve daha başka hayvanlardır. Eğitilmemiş av hayvanlarıyla avlanmak ise, avı hırpalayıp yaraladıklarından gayri meşrûdur.

Bununla birlikte, fakihler arasında bu konuda görüş ayrılıkları vardır. İmam Şâfi'î ve mezhebine bağlı olanlara göre, eğer su hayvanı veya su kuşu, yakaladığı avın üçte birini bile yerse, hayvanı av sahibi için değil, kendisi için yakaladığı anlamına geleceğinden, bu av haramdır. İmam Mâlik ve mezhebine bağlı olanlar, su kuşu veya hayvanı, eğer avın üçte birinden daha azını yerse, kalan üçte iki veya daha fazlasının sahibine helâl olduğu görüşündedirler. İmam Ebû Hanîfe ve mezhebindekilere göre, av hayvanı yakaladığı hayvanın bir kısmını yerse, kalan kısım helâl değildir; fakat su kuşu, avın bir kısmını yerse, kalan kısım haram olmayacaktır. Çünkü av hayvanı, avı yemeden sahibi için yakalayıp tutmak üzere eğitilebilir: Av kuşuyla yapılan av, mutlak olarak haramdır. Çünkü bu kuşlar, avı yakalayıp yemeden sahibine getirmek konusunda eğitilemezler.

20. Yani, av hayvanlarını av için salarken “Bismillâh” de. Bir hadiste ifade olunduğuna göre, Adiy bin Hâtem (r.a), Hz. Peygamber'e (s.a.v.) av köpeğiyle avlanıp avlanamayacağını sorar. Hz. Peygamber (s.a.v.), “Köpeği salma anında ‘Bismillâh’ çekersen, köpeğin ondan yememesi şartıyla avı yiyebilirsin. Aksi halde, köpek avı kendisi için yakalamış demek olacağından yiyemezsin” cevabını verir. Sonra Adiy bin Hâtem (r.a) tekrar sorar: “Eğer köpeğimi avın üzerine salar, fakat ardından orada başka bir köpek bulursam ne yaparım?” Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle cevap verir: “Onu yeme; çünkü Allah'ın adını kendi köpeğin için andın, öbür köpek için değil.”

Ayet, avın helâl olması için avcı hayvanın salınması anında “Bismillâh” çekilmesini emretmektedir. Bununla birlikte, eğer avlanan hayvan canlı bulunursa, Allah adına gerektiği şekilde boğazlanmalıdır. Fakat, canlı ele geçirilememesi durumunda, av ancak eğer avcı hayvanı salma anında da Allah'ın adı anılmışsa helâl olur. Aynı hüküm okla avlanma için de geçerlidir.

الْيَوْمَ أَحْلَلْ لَكُمْ الطَّيِّبَاتِ وَطَعَامُ الَّذِينَ
 أَوْتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَكُمْ وَطَعَامُكُمْ حِلٌّ لَهُمْ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ
 الْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أَوْتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ
 إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ أَجُورَهُنَّ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسْفِحِينَ وَلَا مَتَّخِذِي
 أَخْدَانٍ وَمَنْ يَكْفُرْ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ وَهُوَ فِي آلَاءِ خِزَرٍ
 مِنَ الْخَسِرِينَ ﴿٥﴾

- 5 Bugün size temiz olan şeyler helâl kılındı. (Kendilerine) kitap verilenlerin yemeği size helâl, sizin de yemeğiniz onlara helâldir.²¹ Mü'minlerden özgür ve iffetli kadınlar ile sizden önce (kendilerine) kitap verilenlerden özgür ve iffetli kadınlar da, namuslu, fuhuşta bulunmayan ve gizlice dostlar edinmemişler olarak -onlara ücretlerini (mehirlerini) ödediğiniz takdirde- size (helâl kılındı).²² Kim imanı tanımayıp küfre sapsa, elbette onun yaptığı boşa çıkmıştır. O âhirette hüsrana uğrayanlardandır.²³

AÇIKLAMA

21. “Kitap ehlinin yemeği”, onlar tarafından kesilmiş olanları da içine alır.

“Kitap ehlinin yemeği size, sizinki de onlara helâldir” demek, ne bizim ne de onların üzerinde birlikte yemek konusunda sınırlama yoktur demektir. Müslümanlar Kitap Ehli'yle, onlar da Müslümanlarla bir arada yemek yiyebilirler. Fakat, “Bütün tayyib olanlar size helâl kılındı” cümlesinin tekrarlanması oldukça anlamlıdır. Bu gösteriyor ki, eğer Kitap Ehli İslâm hukuku açısından gerekli kuralları gözetmez veya yiyecek ve içecekleri içine haram şeyler karıştırırlarsa, Müslümanlar onların yemeklerine katılmamalıdır. Söz gelimi, eğer kestikleri hayvanın üzerine Allah'ın adını anmazlar veya Allah'tan başka bir şeyin adını anarlarsa,

sa, bu hayvanın eti Müslümanlara haram olacaktır. Aynı şekilde, sofraya likör, domuz eti veya bir başka haram şey konursa, Müslümanların onlarla birlikte aynı sofrada yemelerine izin verilmemektedir.

Aynı kural, diğer gayri müslimlerin yiyecekleri ve içecekleri için de geçerlidir. Şu kadar ki, Müslümanlar gayri müslimlerin kestiklerini yiyemezler. Ancak, Kitap Ehli'nin "Bismillâh" çekerek gerektiği şekilde kestikleri temiz hayvanların etlerini yiyebilirler.

22. Burada Yahudilere ve Hıristiyanlara işaret edilmektedir. *Muhsana* olmaları şartıyla, Ehl-i Kitab'ın kadınlarıyla evlenme izni verilmektedir. Bu iznin ayrıntıları konusunda görüş ayrılıkları vardır. İbn Abbâs'a (r.a) göre, bir Müslüman ancak İslâm devletinin uyruğu olan Ehl-i Kitab kadınlarıyla evlenebilir. İslâm devletiyle savaş hâlinde olan ülkelerin (Dâru'l-Harb'de) ve kâfirlerin yurdunda oturan Ehl-i Kitab kadınlarıyla evlenemez. Hanefiler bu görüşten biraz ayrılırlar ve haram değilse de, yabancı bir ülkede oturan Kitap Ehli kadınlarla evlenmeyi hoş görmezler. Bunun tersine Sa'îd ibn Müseyyeb ve Hasan Basrî (r.a), emrin genel olduğu görüşündedirler; onlara göre, ister İslâm devletinin uyruğu olsun, isterse yabancı bir ülkede yaşasınlar, Kitap Ehli arasında ayırım yapmaya gerek yoktur.

Öte yandan *muhsanât* kelimesinin yorumunda da farklılıklar vardır. Hz. Ömer'e (r.a) göre *muhsanât*, namuslu ve iffetli kadınlar demektir. Bu yüzden o, Ehl-i Kitab'ın karaktersiz kadınlarını âyetteki evlenme izninin dışında tutar. Hasan Şa'bî ve İbrâhim Nehaî de (Allah hepsinden razı olsun) aynı görüştedirler. Hanefiler de bu görüşü paylaşırlar. İmam Şâfi'î ise, kelimeyi Ehl-i Kitab'ın köle değil de, hür kadınları anlamında alır. (*)

23. Ehl-i Kitab'ın kadınlarıyla evlenme izninin hemen ardından gelen uyarı hayli anlamlıdır. Bu izinden yararlanan Müslüman, inanmayan karısının etkisine karşı inancını ve ahlâkını titizlikle koruması hususunda ikaz edilmektedir. Karısına karşı duyacağı derin sevgi, kendisini mü'min olmayan karısının inançlarına ve hareketlerine yem yapabilir ve bunun sonucunda imanını ve ahlâkını yitirebilir veya inancının ruhuna aykırı olan yanlış bir ahlâkî veya sosyal tavır içine girebilir.

(*) Tahkik ehli müfessirler, bir kadının üç yolla *muhsana* olduğunu belirtirler; iffet-namus, evlenme ve hür olma. Bu kelime, Kur'an'da geçtiği yere göre bu yolların üçünü, ikisini veya birini içine alır. *Muhsan*'ın kelime anlamı, 'kale içine alınmış' demektir. (çev.)

يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا
وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ
إِلَى الْكَعْبَيْنِ وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَوْ
عَلَى سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُم مِّنَ الْغَايِطِ أَوْ لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ
تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ
وَأَيْدِيكُمْ مِنْهُ مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلَٰكِنْ يُرِيدُ
لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٦﴾

- 6 Ey iman edenler! Namaza kalktığınız zaman yüzlerinizi ve dirseklerle kadar ellerinizi yıkayın; başlarınızı meshedin ve her iki topuğa kadar ayaklarınızı da (yıkayın).²⁴ Eğer cünübseniz temizlenin (gusül edin);²⁵ eğer hasta veya yolculukta iseniz ya da biriniz ayak yolundan (hacet yerinden) gelmişse yahut kadınlara dokunmuşsanız da su bulamamışsanız, bu durumda, temiz bir toprakla teyemmüm edin (hafifçe) yüzlerinize ve ellerinize ondan sürün.²⁶ Allah size güçlük çıkarmak istemez; ama sizi temizlemek ve üzerinizdeki nimeti tamamlamak²⁷ ister. Umulur ki şükredersiniz.

AÇIKLAMA

24. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) uygulaması ve talimâtına göre tüm yüzün yıkanması, ağzın içinin, boğazın ve burnun da yıkanmasını içine alır. Başın bir bölümünü oluşturduklarından, kulakların da içten ve dıştan silinmesi gereklidir. Diğer azalar kendileriyle yıkanacağından, her şeyden önce eller temizlenmelidir.

25. Cinsel temas veya ihtilâm sonucu 'kirlenen' kişinin gusletmesi gerekir. Kirliyen Kur'ân'a dokunmak, namaz kılmak vs. yasaklanmıştır. (Ayrıntı için bkz. Nisâ' an: 67, 68, 69).

26. Bkz. Nisâ an: 69, 70.

27. Ruhun paklığı için bedenın temizliği de bir nimettir. Ancak hem ruh, hem de beden temizliğinde tam bir birlik elde edildiğinde nimet tamamlanmış olur.

وَأَذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَمِيثَقَهُ الَّذِي وَاتَّعَقُّكُمْ
بِهِ إِذْ قُلْتُمْ سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ
الصُّدُورِ ﴿٧﴾ يَتَأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ لِلَّهِ شُهَدَاءَ
بِالْقِسْطِ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ عَلَىٰ أَلَّا تَعْدِلُوا أَعْدِلُوا هُوَ
أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿٨﴾ وَعَدَ اللَّهُ
الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿٩﴾
وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ ﴿١٠﴾
يَتَأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا أذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ هُمْ قَوْمٌ أُنَ
يَبْسُطُوا إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ فَكَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَعَلَىٰ
اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١١﴾

- 7 Allah'ın üzerinizdeki nimetini²⁸ ve "İşittik ve itâat ettik" dediğinizde sizi, kendisiyle bağladığı sözünü (misâkını) anın. Allah'tan korkup sakının. Şüphesiz Allah, sinelerin özünde olanı bilendir.
- 8 Ey iman edenler! Adil şâhidler olarak Allah için, hakkı ayakta tutun.²⁹ Bir topluluğa olan kininiz, sizi adâletten alıkoymasın. Adalet yapın. O, takvâyâ daha yakındır. Allah'tan korkup sakının. Şüphesiz Allah, yapmakta olduklarınızdan haberi olandır.
- 9 Allah, iman edenlere ve sâlih amellerde bulunanlara va'detmiştir; onlar için bir bağışlanma ve büyük bir ecir vardır.
- 10 Küfre sapanlar ve âyetlerimizi yalanlayanlar ise, onlar da, alevli ateşin halkıdır.
- 11 Ey iman edenler! Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın; hani bir topluluk, size ellerini uzatmaya yeltenmişti de, (Allah), onların ellerini sizlerden geri püskürtmüştü.³⁰ Allah'tan korkup sakının. Mü'minler yalnızca Allah'a tevekkül etmelidirler.

AÇIKLAMA

28. Nimet, Allah'ın Müslümanlara Doğru Yolu açıklaması ve onları doğru yolda götürsünler diye dünyanın liderliği mevkiine yükseltmesidir.

29. Bkz. Nisâ an: 164, 165.

30. Burada Hz. Abdullah İbn Abbâs'dan (r.a) rivayet edilen bir olaya işaret olunmaktadır. Bazı Yahudiler, İslâm'a ezici bir darbe vurmak için Hz. Peygamber (s.a.v.) ve bazı önde gelen sahâbelerini öldürmek üzere tuzak kurmuşlardı. Tuzak gereğince Hz. Peygamber'i (s.a.v.) yemeğe çağırdılar. Fakat, Allah'ın lütfuyla Hz. Peygamber'in (s.a.v.) tuzaktan haberi oldu ve yemeğe gitmedi. Bu olay, bundan sonra hitâbın İsrâiloğulları'na yönelmesi üzerine bir giriş niteliği taşımaktadır.

Burada İsrâiloğulları'na yönelen hitâbın iki amacı vardır: Ehl-i Kitab'ın Allah'la olan ahidleri karşısında takındıkları tavra karşı sakınmaları için Müslümanları uyarmak -bilindiği gibi onlar ahdi yerine getirmeyip bâtıla ve kötü yollara sapmışlardı- ve yanlışlarıyla ilgili olarak Ehl-i Kitab'ı da uyarıp, onları Doğru Yol'a çağırmak.

وَلَقَدْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ بَنِي

إِسْرَءِيلَ وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَيْ عَشَرَ نَقِيبًا وَقَالَ اللَّهُ إِنِّي مَعَكُمْ لَئِنْ

أَقَمْتُمْ الصَّلَاةَ وَآتَيْتُمُ الزَّكَاةَ وَآمَنْتُمْ بِرُسُلِي وَعَزَّرْتُمُوهُمْ

وَأَقْرَضْتُمُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا لَأُكَفِّرَنَّ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ

وَلَأُدْخِلَنَّكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ فَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ

ذَلِكَ مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ ﴿١٧﴾

- 12 And olsun, Allah İsrâiloğulları'ndan kesin söz almıştı. Onlardan on iki güvenilir gözetleyici³¹ göndermiştik. Ve Allah onlara: "Gerçekten ben sizinle birlikteyim. Eğer namazı kılar, zekâtı verir, peygamberlerime inanır, onları savunup desteklerseniz³² ve Allah'a güzel bir borç vererseniz,³³ herhalde sizin kötülüklerinizi örter³⁴ ve sizi gerçekten, altundan ırmaklar akan cennetlere sokarım. Bundan sonra sizden kim inkâr ederse, cidden dümdüz bir yoldan sapmıştır."³⁵

AÇIKLAMA

31. Arapça *nakîb* kelimesi, koruyan, nöbete durup gözetken demektir. Allah kendilerini din ve ahlâk dışı yollardan korumak için işleri üzerinde gözetici ve bekçi olsunlar diye, on iki İsrâil kabilesinin her birinden bir gözetici seçmesini Hz. Mûsâ'ya (a.s) emretmişti. Kitabı Mukaddes'te *nakîb* kelimesince ifade edilen dinî ve ahlâkî gözetici olarak değil de, 'İsrâil'de binlerce kişinin başları' olarak babalarının kabileleri içinde on iki reisten söz edilir (Sayılar, 1: 16).

32. Yani, “Eğer peygamberimin çağrısını kabul eder ve görevlerinde kendilerine yardım ederseniz...”

33. “... Allah’a verilen güzel borç (*karz-ı hasen*)”, O’nun yolunda harcanılan paradır. Bu tür paraya Kur’ân’ın çeşitli yerlerinde ‘güzel borç’ denmekte ve Allah, meşrû yoldan kazanılıp, iyi niyetlerle İlâhî emre uygun olarak harcanması şartıyla, bu borcun karşılığını cömertçe kat kat ödeme vaadinde bulunmaktadır. Allah kendi yolunda harcanan bir kuruşu bile kat kat geri ödeyecektir.

34. Allah, kötülükleri iki yolla ‘siler’:

1. Bir kişi Doğru Yol’u benimseyip, düşünce ve eylemde İlâhî Hidâyet’e uyduğu zaman, ruhu temizlenmeye ve hayatı çeşitli şerlerden arınmaya başlar.

2. Eğer buna rağmen, tam olarak kemal mertebesine ulaşamaz ve kendinde hâlâ birtakım kötülükler kalırsa, o zaman Allah lütfuyla onu sorguya çekmez ve bunları hesabından ‘siler’. Kişinin temel Hidâyet’i içten kabul edip kendisini buna göre yenilemesi şartıyla, Allah’ın küçük günahları hesaba katmakta sert ve katı olmamasındandır bu.

35. “... Kuşkusuz o Dosdoğru Yol’dan sapmıştır”ın anlamı, önce Doğru Yol’u bulmuşken, sonra onu yitirmiş ve helâk yollarına girmiştir, demektir.

“*Sevâ es-sebîl*”in anlamını vasat yol, ana yol, dosdoğru yol şeklinde tercüme etsek bile, karşılığını tamamen vermiş olmayız. Bu yüzden ben mealde aynen bıraktım. *Sevâ es-sebîl*, kişiye tüm güçlerini, yeteneklerini ve melekelerini geliştirme imkânı veren; özlemlerini, arzularını, duygularını, bedeninin ve ruhunun isteklerini uygun şekilde gideren ve doyuran; başka insanlarla çok yönlü karmaşık ilişkilerini dengede tutabilmesi için kendisini doğruya götüren; tabii kaynakları eşit derecede kendisinin ve insanlığın iyiliği için kullanma ve değerlendirmede, bireysel ve toplumsal hayatında onu yönlendiren hayat tarzıdır. Kısaca, bireyin ve toplumun manevî, ahlâkî, sosyal, fizikî, ekonomik, siyasal ve uluslararası sorunlarını doğru, düzgün, sağlam ve adâletli biçimde çözmesini sağlayan hayat tarzıdır.

İnsanın, insanî sorunların hepsini izafî önemlerini ölçüp tartacak ve önündeki farklı yollar arasında yargıda bulunacak şekilde kavrayamayacağından, sınırlı güçleri ve zekâsıyla bu sorunları tek başına çözemeyeceği açıktır. Bu yüzden, ne zaman kendisi için hayatına bir yol çizmeye çalışmışsa, kendisi, tüm iş ve sorunlarını karmakarışık edip, her yerde kaos meydana getirmiştir. Çünkü, insan dar görüşüyle pek çok ihtiyacın

içinden temel bir ihtiyaca, pek çok sorundan tek bir soruna öylesine dalar ki, diğerlerini görmez ve bilerek veya bilmeyerek ihmal eder. İşler bu durumda katlanılmaz hale gelince, ihmal edilmiş bulunan ihtiyaç ve sorunlardan biri insanı yakalar; bu sefer de hayat aynı yıkıcı sonuçla diğer uca doğru koşmaya başlar. Böylece hayat bir uçtan diğerine koşmaya devam eder ve çizdiği tüm yollar bir uçtan diğerine yanlış yönlerde gittiğinden, insan dengeli orta yolu, yani Doğru Yol'u hiçbir zaman bulamaz.

Kur'ân'da *sevâ es-sebîl* ve sırât-ı mustakîm, doğru yol olarak nitelenmiştir. Yukarıda da belirtildiği gibi, insan kendisini sayısız yanlış ve eğri yolların çukurlarından kurtarıp götürecektir doğru yolu çizemez; bu bakımdan Allah büyük lütfuyla insanlığa doğru yolu göstermek için düzenlemelerde bulunmuştur. İnsanlığı doğru yola, dünyada ve âhirette gerçek başarıya iletmek için rasûllerini Hidâyet'le göndermiştir. Kim bu yolu yitirirse burada yanlışla düşecek ve yanlış davranacak, dolayısıyla kaçınılmaz olarak âhirette de Cehennem'e gidecektir. Çünkü bütün yanlış yollar Cehennem'e çıkar.

Bu bağlamda, bazı sözde filozofların işledikleri körce hatalara değinmek yerinde olacaktır. İnsan hayatının sürekli iki uç arasında koşup durduğunu fark ettikleri zaman, bunların diyalektik sürecin, insanî ilerlemenin ve evrimin tabîî yolu olduğu gibi yanlış bir sonuca varmışlardır. Kendilerine göre, her şeyde iç çelişkiler yatmakta ve bu zıtlar arasındaki kavgayla sentezleri, gelişme sürecinin içeriğini oluşturmaktadır. Diyalektik yöntemleri sosyal hayata da uygulayıp, aynı şeyin doğru evrim yolu olduğu sonucuna varırlar. Yine, bir sorunun çözümü için aşırı bir nitelik tezinden kalkarak hızla Doğru Yol'dan uzaklaşıp bir uca koşarlar; ta ki şaşkınlıkla bu süreçte aynı derecede önemli daha başka sorunlar karşısında büyük adaletsizlikler yapıldığını fark edinceye kadar. Sonra, ilk tezin karşıt teziyle geriye dönerler ve ikisinin sentezinin, evrimi doğru çözüme götüreceğini varsayarlar. Gerçi, iki zıt arasındaki mücâdelenin Doğru Yol'a yaklaşmakta yardımcı olacağı doğrudur; fakat kendinden başka kişiyi doğru yola sınıksız bağlayacak başka hiçbir şeyin bulunmadığı İllâhî Hidâyet'e inanmadıklarından, hemen öte uca koşarlar. Ardından başka sorunlar karşısında büyük haksızlıklar yaparlar ve bu süreç tekrarlanır durur. Eğer, böylesi küt görüşlü filozoflar Allah'ı ve dinini reddetmiş ve Kur'ân'ı tarafsız bir gözle incelemiş olsalardı, sevinçle sonsuz sayıda eğri büğrü yolların değil de, ancak Doğru Yol'un insanî evrime varan dosdoğru yol olduğunu görecektlerdi. Böylece insanlığı da uçlar arasında amansızca seğırtip durmaktan kurtaracaklardı.

فَبِمَا نَقْضِهِمْ مِيثَاقَهُمْ

لَعَنَهُمْ وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَاسِيَةً يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ

وَنُسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ^{١٣} وَلَا تَزَالُ تَطَّلِعُ عَلَى خَائِنَةٍ مِنْهُمْ إِلَّا

قَلِيلًا مِنْهُمْ فَأَعْفُ عَنْهُمْ وَأَصْفَحْ^{١٤} إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٣﴾

وَمِنَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصْرِي أَخَذْنَا مِيثَاقَهُمْ فَنُسُوا حَظًّا مِمَّا

ذُكِّرُوا بِهِ^{١٥} فَأَغْرَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَمَةِ^{١٦}

وَسَوْفَ يُنَبِّئُهُمُ اللَّهُ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ﴿١٤﴾ يَتَأَهَّلَ الْكِتَابُ قَدْ

جَاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ كَثِيرًا مِمَّا كُنْتُمْ تُخْفُونَ مِنَ الْكِتَابِ

وَيَعْفُوا عَنْ كَثِيرٍ قَدْ جَاءَكُمْ مِنَ اللَّهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُبِينٌ ﴿١٥﴾ يَهْدِي

بِهِ اللَّهُ مَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَهُ سُبُلَ السَّلَامِ وَيُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ

إِلَى النُّورِ بِإِذْنِهِ وَيَهْدِيهِمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿١٦﴾

- 13 Söзlerini bozmaları nedeniyle, onları lanetledik ve kalplerini kaskatı kıldık. Onlar, kelimeleri konuldukları yerlerden saptırırlar. (Sık sık) kendilerine hatırlatılan şeyden (yararlanıp) pay almayı unuttular. İçlerinden birazı dışında, onlardan sürekli ihânet görür durursun. Yine de onları affet, aldırış etme. Şüphesiz Allah, iyilik yapanları sever.

- 14 Ve “Biz Hıristiyanlarız”³⁶ diyenlerden kesin söz almıştık. Sonunda onlar kendilerine hatırlatılan şeyden (yararlanıp) pay almayı unuttular. Böylece biz de, kıyâmete kadar aralarında kin ve düşmanlık saldık. Allah, yapageldikleri şeyi onlara haber verecektir.
- 15 Ey Kitap Ehli! Kitaptan gizlemekte olduklarınızın çoğunu size açıklayan ve birçoğundan geçiveren elçimiz geldi.³⁷ Size Allah’tan bir nur ve apaçık bir Kitap da geldi.
- 16 Allah, rızasına uyanları bununla kurtuluş yollarına ulaştır³⁸ ve onları kendi izniyle karanlıklardan nura çıkarır. Onları dosdoğru yola yöneltip iletir.

AÇIKLAMA

36. *Nasârâ* isminin, Hz. İsa’nın (a.s) yurdu Nâsıra ile ilgili olduğu varsayımı yanlıştır. Gerçekte, bu kelime, *nusret* (yardım) kökünden gelmektedir. Hz. İsa (a.s), “Allah’ın davasından benim yardımcılarım (*ensâr*) kimlerdir?” diye sorduğunda, havarileri “Biz Allah’ın yardımcılaryız” (Saf: 14) diye cevap verdiklerinden, Hıristiyanlara *Nasârâ* (Yardımcılar) denmiştir. Hıristiyan yazarlar, küçümsenerek “Nâsırîler” denilen ilk Hıristiyanların bir mezhebi olan Nâsırîlilerle *Nasârâ* arasındaki görünür benzerlikten dolayı, Kur’ân’ın Hıristiyanlara küçümsemeyle “*Nasârâ*” dediği şeklinde yanlış bir izlenim edinmişlerdir. Fakat Kur’ân, Hıristiyanların kendilerine “Biz *Nasârâyız*” dediklerini açıkça belirtir. Hıristiyanların kendilerine hiçbir zaman “Nâsırîler” demedikleri açıktır.

Bu noktada şurası da belirtilmelidir ki, Hz. İsa (a.s) havarilerine hiçbir zaman ‘Hıristiyanlar’ veya ‘Mesihîler’ dememiştir. Çünkü O, hiçbir zaman kendi adına yeni bir din kurmak için gelmemiştir. Hz. Mûsâ’nın (a.s) ve kendinden önce (ve kendinden sonra) öbür peygamberlerin getirdiği aynı dini diriltmek için gelmiştir. Bu bakımdan, İsrâîloğulları’ndan başka yeni bir ümmet oluşturmamıştır. İsrailîler de yeni bir ümmet olarak var olmamış, kendileri için ayrı bir isim ve sembol de benimseyip almamışlardır. Diğer Yahudilerle birlikte ibâdet için Tapınağa (Kudüs) giderler ve kendilerini Hz. Mûsâ’nın (a.s) kanunuyla bağlı sayarlar. (Bkz. Rasûllerin İşleri, 3: 1, 10:14, 15:1 ve 5, 21:22).

Daha sonra iki taraftan ayrılma süreci başladı. Bir yanda Hz. İsa’nın (a.s) bir izleyicisi olan St. Paul (Pavlus)(*) kanuna uymaya son

(*) Yanlış anlaşılmaya meydan vermemek için, Pavlus’un, Hz. İsa’nın (a.s) havârisi ve sahâbesi olmadığını belirtmeliyiz. (Çev.)

verip, kurtuluş için gerekli tek şeyin Mesih'e inanmak olduğunu ilân etti. Öte yandan, Yahudi hahamlar sapık bir mezhebe bağlı olduklarını ilân edip, Hz. İsa'nın (a.s) bağlılarıyla olan ilişkilerini kestiler. Fakat bu ayrılığa rağmen, başlangıçta Hz. İsa'nın (a.s) bağlılarına verilen hiçbir ayrı ad yoktu. Onlar kendilerini şakirtler, kardeşler, mü'minler, azizler gibi çeşitli adlarla çağırıyorlardı. (Bkz. Rasûllerin İşleri; 2:44, 4:32, 9:26, 11:29, 13:52, 15:1 ve 23, Romalılara Mektup, 15:45, Korintoslulara Mektup, 1:2). Fakat, Yahudiler onları küçümseyip kınayarak kendilerine Celilîler veya Nâsirîler mezhebi derlerdi. (Luka, 13:2, Rasûllerin İşleri, 24:5). Bu isimler de, içinde Hz. İsa'nın (a.s) doğum yeri Nâsıra'nın bulunduğu Celile adlı Filistin eyaletinden geliyordu. Ne var ki, bunların hiçbirisi Hz. İsa'nın (a.s) bağlıları için kalıcı bir isim olmadı.

Hz. İsa'nın (a.s) izleyicilerinden Pavlus ve Barnaba, ilk kez İ. S. 43-44'te Antakya'ya İncil'de bulunan hakikatleri tebliğe gittiklerinde, müşrikler onları Hristiyanlar adıyla çağırdılar. (Rasullerin İşleri, 11:26). Bu ad her ne kadar kendilerine düşmanları tarafından küçümseme kasdıyla verilmişse de, liderleri "Eğer siz Hz. İsa'nın (a.s) adıyla anılmakla küçümsenip kınanıyorsanız, bundan mutlu olun... Eğer bir kişi bir Hristiyan olarak işkence çekiyorsa, bundan hiç utanmasın" (Petrus, 4:16) diyerek bu adı kabul ettiler. Uzun vadede, "Hristiyanî" adının kendilerine düşmanları tarafından verilen kötü bir ad olduğu duygusunu yitirdiler.

Açıktır ki, Kur'an, çağıştırdığı küçümsemeden dolayı onlara "Hristiyan" dememekte, kendilerine Hz. İsa'nın (a.s) çağrısına "Biz Allah'ın yardımcısıyız" diye cevap veren havarilerle aynı adı taşıdıklarını hatırlatmak için "Yardımcılar" demektedir. Kendilerine gerçek isimleriyle seslendiği için teşekkür edeceklerine, günümüzün Hristiyan misyonerlerinin "Hristiyan" demedi diye Kur'an'a güvenmeleri ne tuhaf değil mi?

37. Yani, "Hiçbir namus duygusu taşımadan Kitap'tan gizlediğiniz pek çok şeyi bildiriyor. Çünkü bunlar gerçek İman'ın yerleşmesi için gereklidir. Öte yandan, açıklanması için gerek olmayan daha başka pek çok şeyi de bırakıyor."

38. Allah'ın Kitabı'nın ve Peygamberi'nin (a.s) sünnetinin ışığında gitmek isteyenleri "Allah selâm yollarına iletir." Böylece, her yol ayrımında bu nurun yardımıyla güvenli yolun hangisi olduğunu bileceklerinden, yanlış zanlardan, yanlış düşüncelerden, yanlış davranışlardan ve bütün bunların sonuçlarından emniyette olurlar.

لَقَدْ كَفَرَ

الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ قُلْ فَمَنْ يَمْلِكُ مِنَ
 اللَّهِ شَيْئًا إِنْ أَرَادَ أَنْ يُهْلِكَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ وَأُمَّهُ وَمَنْ فِي
 الْأَرْضِ جَمِيعًا وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا
 يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٧﴾ وَقَالَتِ الْيَهُودُ
 وَالنَّصَارَى نَحْنُ أَبْنَاءُ اللَّهِ وَأَحِبُّهُمْ قُلْ فَلِمَ يُعَذِّبُكُمْ بِذُنُوبِكُمْ
 بَلْ أَنْتُمْ بَشَرٌ مِمَّنْ خَلَقَ يَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَلِلَّهِ
 مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَإِلَيْهِ الْمَصِيرُ ﴿١٨﴾ يَتَأَهَّلَ
 الْكِتَابُ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ عَلَى فَتْرَةٍ مِنَ الرُّسُلِ أَنْ
 تَقُولُوا مَا جَاءَنَا مِنْ بَشِيرٍ وَلَا نَذِيرٍ فَقَدْ جَاءَكُمْ بَشِيرٌ وَنَذِيرٌ وَاللَّهُ

عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٧﴾

- 17 And olsun, "Gerçek şu ki, Allah Meryem oğlu Mesih'tir" diyenler küfretmiştir.³⁹ De ki: "O, eğer Meryem oğlu Mesih'i, onun annesini ve yeryüzündekilerin tümünü helâk (yok) etmek isterse, Allah'tan (bunu önlemeğe) kim bir şeye mâlik olabilir? Göklerin, yerin ve bunlar arasındakilerin tümünün mülkü Allah'ındır; dilediğini yaratır.⁴⁰ Allah her şeye güç yetirendir."
- 18 Yahudi ve Hristiyanlar: "Biz Allah'ın çocuklarıyız ve sevdikleriyiz" dedi. De ki: "Peki, ne diye sizi günahlarınızdan dolayı azablandırıyor? Hayır! Siz O'nun yaratığından birer beşersiniz. O, dilediğini

bağışlar, dilediğini azablandıır. Göklerin, yerin ve bunlar arasında-kilerin tümünün mülkü Allah'ındır. Son varış O'nadır."

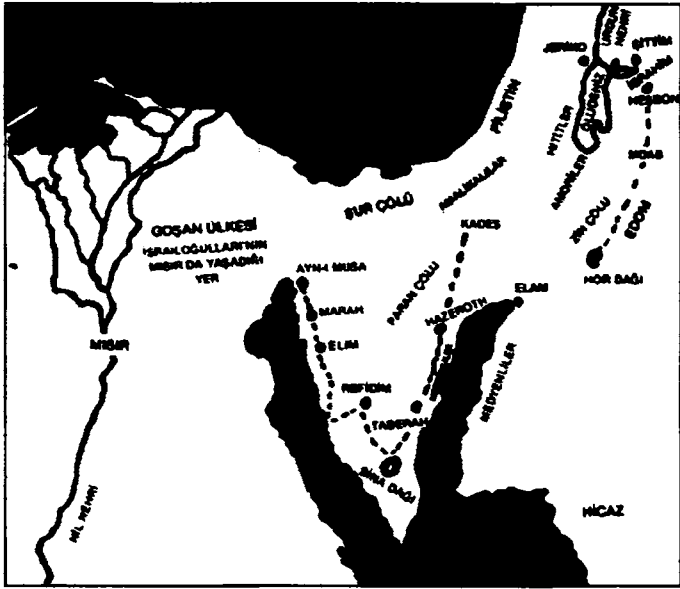
- 19 Ey Kitap Ehli! Peygamberlerin arası kesildiği dönemde: "Bize müj-deci de bir uyarıcı da gelmedi" demenize (fırsat kalmasın) diye size apaçık anlatan peygamber geldi. Böylece müjdecisi de, uyarıcı da gel-miştir artık. Allah her şeye güç yetirendir.⁴¹

AÇIKLAMA

39. Hıristiyanlar Hz. İsa'yı (a.s) tanrı kabul edip O'na tapınmakla küfür suçunu işlediler. Bu, Hz. İsa'yı (a.s) Allah'la insanın birleşimi say-ma yanlışlarından ileri geldi. Bu yanlış, bilginlerinin bu kadar lâf kala-balığına ve tartışmalarına rağmen, Hz. İsa'nın (a.s) şahsiyetini içinden çı-kamadıkları bir bilmece hâline getirdi. Ne kadar çözmeye çalışılırsa, so-run o kadar karmaşılaştı. Bu karmaşık şahsiyetin insanî yönünden etki-lenenler ise, O'nu Allah'ın oğlu ve Üç'ün Bir'i hâline getirirken; şahsiye-tinin ilâhî yönünden etkilenenler ise, O'nu Allah'ın insanlaşmış şekli (hulûl inancı) kabul edip kendisine tapındılar. Bu iki uç arasında orta yo-lu tutmaya çalışıp tüm yeteneklerini Hz. İsa'nın (a.s) aynı zamanda hem insan, hem Allah olamayacağını; Allah ve Hz. İsa'nın (a.s) aynı anda hem de tek bir varlık olmasının imkânsızlığını kanıtlamak için kullananlar da vardı. (Bkz. Nisâ an: 212-215).

40. "O dilediğini yaratır" ifadesi, Hz. İsa'nın (a.s) olağanüstü muci-zevî doğumunun Allah'ın sayısız harikalarından yalnızca biri olduğunu; dolayısıyla bunun ve Hz. İsa'nın ahlâkî üstünlüğüyle mucizelerinin, Hı-ristiyanların O'nu tanrı kabul etmeye götürmemesi gerektiğini anlat-maktadır. Hz. İsa'nın (a.s) yaratılışından daha harika olan, Allah'ın diğer yaratma fiillerini görmeden Hz. İsa'yı (a.s) tanrı kabul etmek onların kıt görüşlülüğünden ileri geliyordu. Bu yüzden, Allah'ın kudretinin hiçbir sınırı olmadığını unutup, Yaratıcı'nın harika bir yaratığının mucizelerini görerek O'nu yaratıcı saymaya kadar gittiler. Oysa akıllı kişiler, Yaratı-cı'nın harikalarında Kadir-i Mutlak Yaratıcı'yı görüp, bu harikalardan iman ışığı alırlar.

41. Bu noktada cümle oldukça kapsamlı ve anlamlıdır. Ayrıca ikili bir anlam taşımaktadır. Bu anlamlardan biri, daha önce müjdeleyiciler ve uyarıcılar gönderen kudret sahibi Allah'ın, şimdi de aynı görevle Hz. Muhammed'i (s.a.v.) gönderdiği ve bunu yapma kudretine sahip olduğudur. İkinci anlam ise, müjdeleyici ve uyarıcıya itaat etmezlerse, Allah'ın Kadir-i Mutlak olarak, kendilerine hiçbir engelle karşılaşmadan istediği cezayı verebileceğini hatırdı tutmaları gerektiğidir.

HARİTA - III

İsrâiloğulları'nın Mısır'dan çıktıktan sonra Sina Yarımadası'nda evsiz yurtsuz dolaştıkları yerleri gösterir harita:

AÇIKLAMA: Hz. Mûsâ (a.s) İsrâiloğulları'nı Mısır'dan çıkarıp, Sina Yarımadası'nda Mara, Elim ve Refidim yoluyla Sina Dağı'na getirdi. Burada bir yılı aşkın bir süre kalıp, Tevrat'ın emirlerinin çoğunu aldı. Sonra kendisine İsrâiloğulları'nı Filistin'e götürüp orayı fethetmesi emredildi. Çünkü bu ülke onlara bir miras olarak verilmişti. Bunun üzerine O, İsrâiloğulları'nı Tabera ve Hazera'dan geçirip Faran çölüne geldi; kavminden bazı önde gelenleri casusluk için Filistin'e gönderdi. Gidenler kırk gün sonra geri geldiler ve Kadeş'te raporlarını sundular. Yuşa (Yeşu) ve Kalib'in yüreklendirici ifadeleri dışında diğerlerinin sunduğu manzara öylesine ürkütücüydü ki, İsrâiloğulları bağırıp çağırarak Filistin'e yürümeyi reddettiler. Bunun üzerine Allah, kırk yıl çölde dolaşmalarını irade etti ve eski kuşaktan Yuşa ve Kalib dışında kimse Filistin'i göremedi. İsrâiloğulları kırk yıl evsiz yurtsuz Faran, Sur ve Zin çöllerinde dolaşp durdular ve Amalikalılar, Amoriler, Moablar, Edomlular ve Medyenlilere karşı savaş verdiler. Kırk yıl dolarken, Hârûn Peygamber (a.s) Edom sınırı yakınındaki Hor dağında vefat etti. Bu sıralarda Mûsâ Peygamber (a.s) İsrâiloğulları'nın başında olarak Moab'a girdi; tüm yöreyi fethedip, Heşban ve Şitim'e ulaştı. Burada Abarim dağlarında vefat etti. Kendisinden sonra ilk halefi Yeşu, doğudan Ürdün nehrini geçerek İsrâillilerin eline düşen ilk Filistin şehri Jericho'yu (Eriha) zaptetti. Ardından kısa bir süre içinde tüm Filistin, İsrâiloğulları'nca fethedildi. Yukarıdaki haritada yer alan Eyle (bugünkü Akabe), muhtemelen Bakara Sûresi 65. âyet ve A'râf Sûresi 166. âyetle anlatılan Sebt gününün haramlığına uymayanların yaşadığı yer olsa gerektir.

وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ يَلْعَوْنُكُمْ أَذْكُرُوا

نِعْمَةً اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ جَعَلَ فِيكُمْ أَنْبِيَاءَ وَجَعَلَكُمْ مُلُوكًا وَآتَاكُمْ
مَّا لَمْ يُؤْتِ أَحَدًا مِّنَ الْعَالَمِينَ ﴿٢٥٦﴾ يَلْعَوْنُكُمْ أَذْخُلُوا الْأَرْضَ
الْمَقْدَسَةَ الَّتِي كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَرْتَدُّوا عَلَى أَدْبَارِكُمْ فَتَنْقَلِبُوا
خَاسِرِينَ ﴿٢٥٧﴾ قَالُوا يَمُوسَى إِنَّ فِيهَا قَوْمًا جَبَّارِينَ وَإِنَّا لَن
نُذْخِلُهَا حَتَّى يُخْرِجُوا مِنْهَا فَإِن يَخْرُجُوا مِنْهَا فَإِنَّا كَاخِلُونَ ﴿٢٥٨﴾
قَالَ رَبُّجُلَانٍ مِّنَ الَّذِينَ يَخْفَوْنَ أَنَعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمَا أَذْخُلُوا عَلَيْهِمُ
الْأَسْبَابَ فَإِذَا دَخَلْتُمُوهُ فَإِنَّكُمْ خَالِدُونَ وَعَلَى اللَّهِ فَوَكُلُوا إِن كُنْتُمْ
مُؤْمِنِينَ ﴿٢٥٩﴾ قَالُوا يَمُوسَى إِنَّا لَن نُّدْخِلُهَا أَبَدًا مَا دَامُوا فِيهَا
فَاذْهَبْ أَنتَ وَرَبُّكَ فَقَتِلَا إِنَّا هَاهُنَا قَاعِدُونَ ﴿٢٦٠﴾ قَالَ رَبِّ إِنِّي
لَا أَمْلِكُ إِلَّا نَفْسِي وَأَخِي فَافْرِقْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ ﴿٢٦١﴾
قَالَ فَإِنهَا مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ أَرْبَعِينَ سَنَةً يَتِيهُونَ فِي الْأَرْضِ فَلَا
تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ ﴿٢٦٢﴾

20 Hani, Mûsâ kavmine (şöyle) demişti: “Ey kavminim! Allah’ın üzeri-
nizdeki nimetini anın; iğnizden peygamberler çıkardı, sizden yöne-
ticiler kıldı ve âlemlerden hiç kimseye vermediğini size verdi.”⁴²

- 21 “Ey kavmim! Allah’ın sizin için yazdığı kutsal yere⁴³ girin ve gerisin geri arkanıza dönmeyin; yoksa kayba uğrayanlar olarak çevrilirsiniz.”⁴⁴
- 22 Dediler ki: “Ey Mûsâ! Orada zorba bir kavim vardır; onlar oradan çıkmadıkları sürece biz oraya kesinlikle girmeyiz. Şayet oradan çıkarlarsa, biz de muhakkak gireriz.”
- 23 Korkanlar arasında olup da⁴⁵ Allah’ın kendilerine nimet verdiği iki kişi: “Onların üzerine kapıdan girin; ona girerseniz, şüphesiz sizler galibsiniz. Eğer mü’minlerdenseniz, yalnızca Allah’a tevekkül edin.” dedi.
- 24 Dediler ki: “Ey Mûsâ! Biz, orada onlar durduğu sürece hiçbir zaman oraya girmeyeceğiz. Sen ve Rabbin gidin, ikiniz savaşın. Biz burada duracağız.”
- 25 (Mûsâ): “Rabbim, gerçekten kendimden ve kardeşimden başkasına malik olamıyorum. Öyleyse bizimle fâsıklar topluluğunun arasını Sen ayır.” dedi.
- 26 (Allah) dedi: “Artık orası kendilerine kırk yıl haram kılınmıştır. Onlar yeryüzünde ‘şaşkınca dönüp dolaşıp duracaklar.’⁴⁶ Sen de o fâsıklar topluluğuna karşı üzülme.”⁴⁷

AÇIKLAMA

42. Burada İsrâiloğulları’nın Hz. Mûsâ’dan (a.s) çok daha önce sahip oldukları şeref ve üstünlüğe işaret edilmektedir. Hz. Yûsuf (a.s) gibi yüce peygamberler İsrâiloğulları arasından çıktığı gibi, Hz. Yûsuf’un (a.s) zamanında ve sonrasında Mısır’da büyük bir siyasal güce de ulaşmışlardı. Uzun süre zamanlarındaki medenî dünyanın en büyük hâkim gücü olarak kalmışlar ve paraları yalnız Mısır’da değil, çevre ülkelerde de kullanılır hale hâline gelmişti.

İsrâiloğulları’nın ihtişamının Hz. Mûsâ (a.s) ile başladığı şeklindeki genel inancın aksine, Kur’ân onların gerçek ihtişam dönemlerinin Hz. Mûsâ’dan (a.s) çok daha önce geçtiğini ve bizzat Hz. Mûsâ’nın (a.s), kendi halkından önceki bu dönemi onların şerefli geçmişi olarak kabul ettiğini belirtmektedir.

43. Arz-ı Mukaddes (Kutsal ülke); İbrâhim, İshâk ve Ya’kûb peygamberlerin (Allah’ın selamı hepsinin üzerine olsun) vatanı olan Filistin’dir. İsrâiloğulları en sonunda Mısır’dan ayrıldıkları zaman Allah, bu ülkeyi kendilere vermiş ve burayı fethetmeyi onlara emretmişti.

44. Bu konuşma, Mısır’dan çıktıktan iki yıl sonra, İsrâiloğulları’nın Si-

na Yarımadası'na Arabistan'ın kuzey sınırıyla Filistin'in güney sınırının birleştiği yerin yakınındaki Faran Çölü'nde bulundukları sırada yapılmıştır.

45. Korkan bu iki kişi, insanlardan korkan kimseler olduğu gibi, Allah'tan korkan kimseler de olabilirler.

46. İsrâiloğulları'nın evsiz yurtsuz dolaşmalarının ayrıntıları Kitâb-ı Mukaddes'teki SAYILAR, TESNİYE ve YEŞU bölümlerinde yer almaktadır. Özetle şöyledir bu: "Mûsâ Peygamber, on iki İsrâil nakîbini Kutsal Ülke'de casusluk yapmak üzere Faran Çölü'nden gönderdi. Gidenler gerekli araştırmalarda bulunup kırk gün sonra geldiler ve tüm İsrâiloğulları cemâatinin önünde raporlarını sundular. Söyledikleri şuydu. "Her yerde süt ve bal akmaktadır... Ama, ülke halkı güçlüdür (ve) biz kendilerine karşı çıkamayız... Orada gördüğümüz herkes iri yapılıdır. Ve orada Anak'ın oğullarını, devlerin soyundan gelen devler gördük; ve biz kendi gözümüzle çekirgeler gibiydik ve onların gözünde de öyleydik." Bu rapor karşısında tüm topluluk bağırıp çağırarak şöyle dediler: "Tanrım! Keşke Mısır ülkelerinde ölseydik; Tanrım! Keşke bu çölde ölüp kalsaydık. Ve niçin Rabb, bizi bu ülkeye getirdi; kılıçla doğranalım ve eşlerimiz ve çocuklarımız yem olsun diye mi? Mısır'a geri dönmek bizim için daha iyi değil mi?" Fakat on iki casusun içinde bulunan Yuşa ve Kalib, korkaklıkları nedeniyle topluluğu azarladılar. Kalib şöyle konuştu: "Hemen gidelim ve oraya sahip olalım, rahatlıkla bu işin üstesinden gelebiliriz." Sonra, Yuşa ile birlikte dediler: "Eğer Rabb bizden razı olursa, bizi bu ülkeye götürecek ve orayı bize verecektir... Yeter ki, Rabb'e karşı gelmeyin, o ülke halkından da korkmayın... ve Rabb bizimledir; onlardan korkmayın." Ne ki, tüm topluluk kendilerini taşa tuttu. Sonunda Allah, bu süregelen kötü davranışlarına gazab ederek şöyle buyurdu: "Şüphesiz bu çölde kırk yıl dolaşacaksınız ve içinizden yirmi yaş ve daha yukarı olanlar bu çölde ceset hâline gelecekler, küçükleriniz büyüyecek... onları kabul edip getireceğim ve onlar o ülkeyi bilecekler..." Bu ilâhî buyruğa göre, 38 yılda Faran Çölü'nden Ürdün'e varabildiler. Bu süre içinde Mısır'dan çıkış sırasında genç olan herkes öldü. Ürdün'ün fethinden sonra Mûsâ Peygamber (a.s) de vefat etti. Ardından Nun'un oğlu Yûşâ (Yeşu) Peygamber (a.s) zamanında İsrâiloğulları Filistin'i zaptedebildiler.

47. 20-26. âyetlerde anlatılan olay İsrâiloğulları'nı uyarmaya yöneliktir. Kendilerine Hz. Mûsâ'ya (a.s) itaat etmedikleri ve doğru yoldan sapıp korkaklık göstererek, sonunda kırk yıl evsiz yurtsuz dolaşmaya mahkûm edildikleri; buna rağmen hâlâ Peygamber Hz. Muhammed'in (s.a.v.) tebliğine karşı çıkma tavırlarında ısrar ederlerse, bu seferki cezanın çok daha sert olacağı hatırlatılmaktadır.

وَأْتَلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ ابْنَى آدَمَ

بِالْحَقِّ إِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا فَتُقْبِلَ مِنْ أَحَدِهِمَا وَلَمْ يُتَقَبَّلْ مِنَ الْآخَرِ
 قَالَ لَأَقْتُلَنَّكَ قَالَ إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللَّهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ ﴿١٧﴾ لَئِنْ بَسَطْتَ
 إِلَيَّ يَدَكَ لِتَقْتُلَنِي مَا أَنَا بِبَاسِطٍ يَدِيَ إِلَيْكَ لِأَقْتُلَكَ إِنِّي أَخَافُ
 اللَّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ ﴿١٨﴾ إِنِّي أُرِيدُ أَنْ تَبُوءَ بِإِثْمِي وَإِثْمِكَ فَتَكُونَ
 مِنْ أَصْحَابِ النَّارِ وَذَلِكَ جَزَاءُ الظَّالِمِينَ ﴿١٩﴾ فَطَوَّعَتْ لَهُ
 نَفْسُهُ قَتْلَ أَخِيهِ فَقَتَلَهُ فَأَصْبَحَ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٢٠﴾ فَبَعَثَ اللَّهُ
 غُرَابًا يَبْحَثُ فِي الْأَرْضِ لِيُرِيَهُ كَيْفَ يُوَارِي سَوْءَةَ أَخِيهِ قَالَ
 يَتَوَلَّى أَعِجَزْتُ أَنْ أَكُونَ مِثْلَ هَذَا الْغُرَابِ فَأُوَارِيَ سَوْءَةَ
 أَخِي فَأَصْبَحَ مِنَ النَّادِمِينَ ﴿٢١﴾

- 27 Onlara Âdem'in iki oğlunun gerçek olan haberini oku: Onlar (Allah'a) yaklaştıracak birer kurban sunmuşlardı. Onlardan birininki kabul edilmiş, diğerinki kabul edilmemişti. (Kurbanı kabul edilmeyen) demişti ki: "Seni mutlaka öldüreceğim." (Öbürü de:) "Allah, ancak korkup sakınanlardan kabul eder."⁴⁸
- 28 "Eğer sen beni öldürmek için elini bana uzatacak olursan, ben seni öldürmek için elimi sana uzatacak değilim."⁴⁹ Çünkü ben, âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım."
- 29 "Şüphesiz, senin kendi günahını ve benim günahımı yüklenmeni⁵⁰ ve böylelikle ateşin halkından olmanı isterim. Zulmedenlerin cezası budur."
- 30 Sonunda nefsi ona kardeşini öldürmeyi (tahrik edip zevkli gösterecek) kolaylaştırdı; böylece onu öldürdü, bu yüzden hüsrana uğrayanlardan oldu.

- 31 Derken, Allah, ona, yeri eşiyerek kardeşinin cesedini nasıl gömeceğini gösteren bir karga gönderdi. “Bana yazıklar olsun” dedi. “Şu kadar olup da kardeşimin cesedini gömmekten aciz miyim?”⁵¹ Artık o, pişmanlık duyanlardan olmuştu.⁵²

AÇIKLAMA

48. Yani, “Senin kurbanının kabul edilmemesi benim suçum değildir; takvâ sahibi olmadığından kurbanın kabul edilmiyor. Bu yüzden beni öldürmeye girişmek yerine, takvâyı yerleştirmeye bak.”

49. Bu, “Beni öldürme girişimin karşısında, ben hiç direnmeden elimi kolumu bağlayıp ‘Gel beni öldür’ diye karşında duracağım” demek değildir. Bu sözün anlamı şudur: “Beni öldürmek için kötü niyetler besleyebilirsin; fakat ben bunu yapmam. Beni öldürme planları yapabilirsin; fakat ben, senin beni öldürme hazırlıklarını öğrendikten sonra bile, senden önce davranmak için bir şey yapacak değilim.” Bu bağlamda şurası iyi anlaşılmalıdır ki, kişinin kendisini ölüme teslim etmesi fazilet değildir. Faziletli bir insan, Hz. Âdem’in (a.s) soylu oğlunun yaptığı gibi saldırganın kendisi değil, düşmanının olmasını tercih eder.

50. Yani, “Aynı suçu işlemektense, senin beni öldürmen için kötü niyetler besleme günahını işlemeni tercih ederim. Böylece sen kendi saldırganlığının günahının yükünü ve hem de, kendimi savunmak için belki sende açacağım yaraların günahını ve yükünü de taşıyacaksın.”

51. Böylece Allah, bir kargayı örnek göstererek cehâleti ve aptallığından dolayı Hz. Âdem’in (a.s) suçlu oğlunu uyarmıştır. Ve o bir cesedi saklama konusunda karganın kendinden daha donanımlı olduğunu gördükten sonra, yalnızca pişman olmakla kalmamış, aynı zamanda kardeşini öldürmekle kötü bir iş yaptığını anlamaya başlamıştır. “*Yaptığına pişman olanlardan oldu*” ifadesinde bu anlam gizlidir.

52. Hz. Âdem’in (a.s) iki oğlunun kıssası, Yahudileri, Hz. Peygamber (s.a.v.) ve bazı önde gelen sahâbelerini öldürme planlarından dolayı (Bkz. Bu sûre an: 30) ince ve anlamlı bir biçimde kınamaktadır.

İki olay arasındaki benzerlik ortadadır. Yahudilerin Hz. Peygamber’i (s.a.v.) ve bazı sahâbeleri öldürme planları, Hz. Âdem’in (s.a.v.) suçlu oğlunun Allah’tan sakınan kardeşini öldürme nedeninden kaynaklanıyordu. Allah lütuf ve nimetini takvâ sahibi olmadıklarından Kitap Ehli’nden çekip, kendisinden korkmaları nedeniyle ümmî Araplara verdiği için, Yahudiler Hz. Peygamber’i (s.a.v.) ve ashâbını kıskanıyorlardı. Sorunu soğukkanlı düşünüp neden mahkûm edildiklerini hesaplayarak, Allah’ın gazabını üzerine çeken hatalarını telâfi etmek yerine, kendilerini öncekinden daha fazla mahkûm edeceğini bile bile yapıyorlardı bunu.

مِنْ أَجْلِ ذَلِكَ كَتَبْنَا عَلَى بَنِي

إِسْرَءِيلَ أَنَّهُ مَن قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ
فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ
جَمِيعًا وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ إِنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ بَعْدَ
ذَلِكَ فِي الْأَرْضِ لَمُسْرِفُونَ ﴿٣٣﴾ إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ
اللَّهَ وَرُسُلَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا أَنْ يُقَتَّلُوا أَوْ يُصَلَّبُوا
أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ مِّنْ خِلَافٍ أَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْأَرْضِ
ذَلِكَ لَهُمْ خِزْيٌ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٣٤﴾

32 Bu nedenle, İsrâiloğulları'na şunu yazdık:⁵³ Kim bir nefsi, bir başka nefse ya da yer yüzündeki bir fesada karşılık olmaksızın (haksızca) öldürürse, sanki bütün insanları öldürmüş gibi olur.⁵⁴ Kim de onu (öldürülmesine engel olarak) diriltirse, bütün insanları diriltmiş gibi olur. And olsun, peygamberlerimiz onlara apaçık belgelerle gelmişlerdir. Sonra bunun ardından onlardan birçoğu yeryüzünde ölçüyü taşıranlardır.

33 Allah'a ve Rasûlü'ne karşı savaş açanların ve yeryüzünde⁵⁵ bozgunculuğa çaba harcayanların cezası, ancak öldürülmeleri, asılmaları ya da elleriyle ayaklarının çaprazca kesilmesi veya (o) yerden sürülme-leridir.⁵⁶ Bu, onlar için dünyadaki aşağılanmadır, âhirette de onlar için büyük bir azab vardır.

AÇIKLAMA

53. Yani, “Hz. Âdem’in (a.s) zâlim oğlunun gösterdiği aynı öldürme belirtilerini gösterdiklerinden dolayı, Allah İsrâiloğulları’na öldürmekten vazgeçmelerini emrediyor. Bu yüzden, öldürme konusunda böylesi keskin önlemler getiriliyor.” Fakat ne yazık ki bu kıymetli talimâtlar elimizdeki Kitâb-ı Mukaddes’te yer almamaktadır. Ne var ki, Talmud’da şöyle denmektedir: “İsrâîl’den tek bir kişiyi öldüren, tüm ırkı öldürmüş gibi cezalandırılacaktır ve İsrâîl’den tek bir kişiyi koruyan, Allah’ın Kitabı’na göre, tüm dünyayı korumuştur.” Yine Talmud’da, İsrâîlîlerden bir hâkimin öldürme (katl) olayında tanığa, “İsrâîl’den tek bir kişiyi öldüren tüm ırkı öldürmüş gibi cezalandırılacaktır” diyerek onu uyaracağı yazılıdır.

54. Bu, insan hayatının kutsallığını vurgulamak içindir; insan hayatının korunması için herkesin ve her bir kişinin başkasının hayatının kutsallığını kabul edip onun korunmasına yardım etmesi gerekir. Haksız yere bir başkasının hayatını alan, yalnızca bir kişiye zulmetmekle kalmamış; aynı zamanda insan hayatının kutsallığıyla ilgili hiçbir duygu, başkalarına karşı hiçbir merhamet duygusu taşımadığını göstermiş demektir. Bu nedenle o tüm insanlığın düşmanı demektir. Çünkü herkes aynı tür katı kalpliliğin kurbanı olursa, tüm insanlığın sonunun gelmesi kaçınılmazdır. Buna karşılık, eğer bir kişi tek bir insan hayatının korunmasına yardım ederse, tüm insanlığa yardım etmiş demektir. Bu yardımı o insanın, tüm insan soyunun devamına katkıda bulunacak niteliklere sahip olduğunu gösterir.

55. Burada ‘arz’dan kastedilen, kanun ve düzenin devamının, İslâm’ın sorumluluğu altında bulunduğu ve “Allah’a ve Rasûlü’ne harp açmanın”, İslâm’ın haklı ve meşrû yönetim sistemine karşı savaşmak demek olduğu ülke veya bölgedir.

Allah’ın Hz. Peygamber’i (s.a.v.) göndermesinin nedeni, dünyada dirlik-düzenlik tesis etmesi içindir. Buna göre sadece insan değil, hayvan ve bitkiler bile korunacaktır. Bu, insan fıtratına göre mükemmelliktir. Bununla kâinatın tüm imkânları kullanılırken, insanın ilerlemesi ve refahı için bunlardan yararlanılacak, ama insanlığın zararı için yararlanılmayacaktır. Böyle bir nizamı bozmaya çalışmak gerçekten Allah ve Rasûlü’ne karşı bir savaştır.

56. Hâkim ictihâdını kullanarak, suçun niteliğine ve boyutuna göre bu cezalardan birisini verebilir.

إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ قَبْلِ أَنْ تَقْدُرُوا عَلَيْهِمْ فَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ
 رَحِيمٌ ﴿٣٤﴾ يَأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ
 وَجَاهِدُوا فِي سَبِيلِهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٣٥﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ أَنَّ
 لَهُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لَيَفْتَدُوا بِهِ مِنْ عَذَابِ
 يَوْمِ الْقِيَمَةِ مَا تُقْبَلُ مِنْهُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٣٦﴾ يُرِيدُونَ أَنْ
 يَخْرُجُوا مِنَ النَّارِ وَمَا هُمْ بِخَارِجِينَ مِنْهَا وَلَهُمْ عَذَابٌ مُقِيمٌ ﴿٣٧﴾
 وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا جَزَاءً بِمَا كَسَبَا نَكَالًا مِنَ
 اللَّهِ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٣٨﴾ فَمَنْ تَابَ مِنْ بَعْدِ ظُلْمِهِ وَأَصْلَحَ
 فَإِنَّ اللَّهَ يَتُوبُ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٣٩﴾ أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ لَهُ
 مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ يُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ
 وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٤٠﴾

- 34 Ancak, sizin onlara güç yetirmenizden önce tevbe edenler başka. Biliniz ki, şüphesiz Allah bağışlayandır, esirgeyendir.⁵⁷
- 35 Ey iman edenler! Allah'tan korkup sakının ve (sizi) O'na (yaklaştıracak) vesile arayın;⁵⁸ O'nun yolunda cihâd edin,⁵⁹ umulur ki kurtuluşa erersiniz.
- 36 Gerçek şu ki, küfre sapanlar, yeryüzünde olanların tümü ve bununla birlikte bir katı daha onların olsa, bununla da kıyâmet gününün azabından (kurtulmak için) fidye vermeye kalkışsalar, yine onlardan kabul edilmez. Onlar için acıklı bir azab vardır.
- 37 (Orada) ateşten çıkmak isterler, ama ondan çıkacak değiller. Onlar için sürekli bir azab vardır.
- 38 Hırsız erkek ve hırsız kadının, (çalıp) kazandıklarına bir karşılık,

Allah'tan da, 'tekrarı önleyen kesin bir ceza' olmak üzere ellerini kesin.⁶⁰ Allah üstün ve güçlü olandır, hüküm ve hikmet sahibidir.

39 Ancak kim işlediği zulümden sonra tevbe eder ve (davranışlarını) düzeltirse, şüphesiz Allah onun tevbesini kabul eder.⁶¹ Muhakkak Allah, bağışlayandır, esirgeyendir.

40 Göklerin de, yerin de mülkünün Allah'a ait olduğunu bilmiyor musun? O, kimi dilerse azablandırır, kimi dilerse bağışlar. Allah, her şeye güç yetirendir.

AÇIKLAMA

57. Burada, eğer kötülük çıkarmaktan ve meşrû sistemi yıkma girişiminden el çekerler ve davranışlarıyla kanuna bağlı ve barışsever iyi vatandaşlar olduklarını gösterirlerse, pişmanlıklarından önce suçlardan birini işlemiş bile olsalar, âyetle geçen cezalardan hiçbirinin kendilerine verilmeyeceği anlamı yatmaktadır. Bununla birlikte öldürme veya hırsızlık gibi, herhangi bir bireye karşı işledikleri bir suçtan dolayı mahkemeye çağrılabilirler; fakat işledikleri ihânet veya isyan, ya da Allah ve Rasûlü'ne karşı savaş suçuyla yargılanamazlar.

58. Yani, "Allah'ın, yakınlığı ve razılığını kazanmanıza yardım edecek her türlü aracın peşinden koşun."

59. "Elinizden geleni yapın" ifadesi *câhidû*'nun anlamını bütünüyle vermemektedir. *Câhidû*'da şu anlam vardır: Mü'minler Allah'ın yolu üzerinde duran tüm güçlerle mücadele etmelidirler. "Allah yolunda elinizden geleni yaparsanız, ancak, Allah'ın rızasını kazanabilir ve O'nu memnun edebilirsiniz. O halde, sizi Allah'ın yolundan alıkoyan, O'ndan yüz çevirten kulları olarak, O'nun yolunu izlemekten alıkoyan ve sizi kendilerinin veya başkalarının kulları olmaya zorlayan Allah'ın yolu üzerindeki her türlü kişi, grup ve güçle mücadele edin."

Gerçek başarı ve kurtuluşun ise, tümünden ve yalnızca Allah'a kul olup, başka hiçbir şeye boyun eğmeden açıktan ve gizliden Allah'a itâatte yattığı ortadadır. Böyle olunca, düşmanla kuşkusuz bir çatışma durumu doğacaktır. Bu nedenle, "mü'min" tüm düşman ve karşıt güçlerle her zaman ve her durumda savaşa tutuşmadıkça amacına ulaşamaz. Ne zaman tüm bu engelleri ortadan kaldırırsa, işte o zaman Allah'ın yolunda yürümesini sürdürür.

60. Hırsızın (iki değil) bir eli kesilir ve ilk hırsızlık olayında sağ elin kesilmesi konusunda icma vardır.

Hz. Peygamber (s.a.v.) emniyeti kötüye kullanıp emanete hıyaneti hırsızlık saymamış ve bu suçu işleyenin eli kesilmeyeceğini irade buyurmuştur. Bu da göstermektedir ki, hırsızlık ancak birinin elinin altındaki mal haksız yere çalınıp mülkiyete geçirildiği zaman meydana gelir.

Hz. Peygamber (s.a.v.) yine, değeri bir kalkanın daha az olan bir malı çalmanın elinin kesilmeyeceğini belirtmiştir. O zamanda bir kalkanın

fiatı a) Abdullah İbn Abbâs'a (r.a) göre on dirhem, b) İbn Ömer'e (r.a) göre üç dirhem, c) Hz. Âişe'ye (r.a) göre bir dinarın dörtte biriydi. Bu farklılık, hırsızlıkta elin kesilmesi için asgarî sınırın ne olduğu konusunda fakihler arasında görüş ayrılığına neden olmuştur. İmam Ebû Hanîfe'ye göre bu on dirhemdir; İmam Mâlik, Şâfi'î ve Ahmed'e göre ise bir dinarın dörtte biridir. (O zaman dirhem üç meşh ve 1.1/5 ratti gümüşe, dinarın dörtte biri ise üç dirhem'e eşitti.)

Yine çalındığında el kesme gerekmeyen pek çok şey vardır. Örneğin, Hz. Peygamber (s.a.v.), "Meyve ve sebzelerin çalınmasında el kesme yoktur" ve "Yenilecek şeylerin çalınmasında el kesme yoktur" buyurmuşlardır. Hz. Âişe'den (r.a) rivayet edilen bir hâdise göre, "Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında önemsiz şeylerin çalınmasında el kesilmezdi." Halife Hz. Osman ve Hz. Ali (r.a), kuş çalanın elinin kesilmemesine hükmetmiş ve buna hiçbir sahâbe karşı çıkmamıştı. Hatta Halife Hz. Ömer ve Hz. Ali (r.a), kamu hazinesinden yapılan hırsızlık karşısında el kesmemiş ve ashâb içinde buna karşı çıkan bulunduğu yolunda bir rivayet gelmemiştir.

Yukarıdaki örnekleri göz önünde tutan fakihler, elin kesilmesini gerektiren hırsızlıklara pekçok şeyi almamışlardır. İmam Ebû Hanîfe'ye göre sebze, meyve, et, pişmiş yemek, henüz toplanmamış tahıl, eğlence ve müzik aletlerin çalınması hâlinde el kesilmez. Bunlardan ayrı olarak İmam, ormanda otlayan hayvanlar çalındığında ve kamu hazinesinden (devlet hazinesi) yapılan hırsızlıklar karşısında yine el kesilmeyeceği görüşündedir. Aynı şekilde, diğer imamlar da bazı maddelerin çalınmasını, âyetle öngörülen cezanın dışında tutmuşlardır. Ne var ki, bu tür hırsızlıklara hiç ceza verilmeyecek demek değildir. Kuşkusuz bunlar daha değişik şekillerde cezalandırılırlar.

61. Bu, hırsız pişman olursa eli kesilmez demek değildir. Eli kesildikten sonra tevbe eder, kendini düzeltir ve Allah yolunda, gerçek anlamda Allah'a kul olursa, kendini günahından temizleyecek olan Allah'ın gazabından kurtarır demektir. Öte yandan kişi, eli kesildikten sonra pişman olmaz ve kendini ıslâh etmeyerek kötü düşünceler beslemeye devam ederse, gördüğü ağır cezadan sonra bile kalbini hiç temizlememiş demektir. Bu yüzden, eli kesilmeden önce olduğu gibi, yine Allah'ın gazabını hak edecektir. Kur'an'ın böyle bir kişiyi, Allah'ın affını dilemeye ve kendini düzeltmeye teşvik etmesinin nedeni budur. El, toplumun huzurunun korunması için kesilir. Ceza mutlaka ruhu temizleyecek değildir. Ruh ancak tevbe ve Allah'a yönelmekle temizlenir. Hadiste geldiğine göre, bir kere Hz. Peygamber'in (s.a.v.) emriyle bir hırsızın eli kesilmiş ve ardından Hz. Peygamber (s.a.v.) kendisini çağırıp "Allah'ın affını diliyorum" deyip O'na yönelmesini istemiş, hırsız istenileni yapınca, Hz. Peygamber (s.a.v.) kendisi için Allah'tan bağışlanma dilemiştir.

يَأْتِيهَا الرَّسُولُ لَا يَحْزُنُكَ

الَّذِينَ يُسْرِعُونَ فِي الْكُفْرِ مِنَ الَّذِينَ قَالُوا بِأَفْوَاهِهِمْ وَلَمْ
تُؤْمِن قُلُوبُهُمْ وَمِنَ الَّذِينَ هَادُوا سَمَّعُونَ لِلْكَذِبِ سَمَّعُونَ
لِقَوْمٍ آخَرِينَ لَمْ يَأْتُوكَ يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ مِنْ بَعْدِ مَوَاضِعِهِ
يَقُولُونَ إِنْ أُوتِيتُمْ هَذَا فَخُذُوهُ وَإِنْ لَمْ تُؤْتَوْهُ فَاحْذَرُوا وَمَنْ يُرِدِ
اللَّهُ فِتْنَتَهُ فَلَنْ تَمْلِكَ لَهُ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا أُولَئِكَ الَّذِينَ لَمْ يُرِدِ
اللَّهُ أَنْ يُطَهِّر قُلُوبَهُمْ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ
عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١١﴾ سَمَّعُونَ لِلْكَذِبِ أَكَلُّونَ لِلْسُّحْتِ فَإِنْ
جَاءُوكَ فَاحْكُم بَيْنَهُمْ أَوْ أَعْرِضْ عَنْهُمْ وَإِنْ تُعْرِضْ عَنْهُمْ فَلَنْ
يُضُرُّوكَ شَيْئًا وَإِنْ حَكَمْتَ فَاحْكُم بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ إِنَّ اللَّهَ
يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ ﴿١٢﴾ وَكَيْفَ يُحْكِمُونَكَ وَعِنْدَهُمُ التَّوْرَةُ فِيهَا
حُكْمُ اللَّهِ ثُمَّ يَتَوَلَّوْنَ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَمَا أُولَئِكَ بِالْمُؤْمِنِينَ ﴿١٣﴾

- 41 Ey Peygamber! Kalpleri inandığı halde ağızlarıyla “inandık” diyenlerle Yahudilerden küfür içinde çaba harcayanlar seni üzmesin. Onlar, yalana kulak tutanlar,⁶² sana gelmeyen diğer topluluk adına kulak tutanlar (haber toplayanlar)dır.⁶³ Onlar, kelimeleri yerlerine konulduktan sonra saptırırlar,⁶⁴ “Size bu verilirse onu alın, o verilmezse ondan kaçının”⁶⁵⁻⁶⁶ derler. Allah, kimin fitne(ye düşme)sini isterse, artık onun için sen Allah’tan hiçbir şeye mâlik olamazsın.⁶⁷ İşte onlar, Allah’ın kalplerini arıtmak istemedikleridir.⁶⁸ Dünyada onlar için bir aşağılanma, âhirette de onlar için büyük bir azab vardır.
- 42 Onlar, yalana kulak tutanlardır, haram yiycilerdir.⁶⁹ Sana gelirlerse, aralarında hükmet ya da onlardan yüz çevir. Eğer onlardan yüz çevirecek olursan, sana hiçbir şeyle kesin olarak zarar veremezler. Aralarında hükmedersen de adâletle hükmet. Şüphesiz, Allah, adâletle hüküm yürütenleri sever.⁷⁰
- 43 Allah’ın hükmünün bulunduğu Tevrat yanlarında olduğu halde, seni nasıl hakem kılıyorlar ve sonra bunun peşinden yüz çeviriyorlar?⁷¹ İşte onlar, inanmış olanlar değildir.

AÇIKLAMA

62. Burada İslâm’ın ıslâh edici çabaları karşısında câhilî durumu korumak için tüm zihinsel enerji ve güçlerini harcayan kişilere değinilmektedir. Bunlar Hz. Peygamber’in (s.a.v.) aleyhinde her türlü bağnazca tuzaklar kuruyorlar, bilerek gerçeği saptırıyorlar; Hz. Peygamber (s.a.v.) hiç kişisel çıkar gözetmeden insanlığın ve kendilerinin iyiliği için çalışmasına rağmen yalan, hile, aldatma ve benzer şeylerle O’nu kutsal görevinde başarısızlığa uğratmak için ellerinden gelen kötülüğü yapıyorlardı. Tabîî olarak bu alçak ve soysuz adamların, asıl görevini yerine getirmemesi için bayağı taktiklere başvurmaları Hz. Peygamber’i (s.a.v.) üzüyordu. Allah burada şüphesiz, O’na “Bu üzüntüyü bırak” demek istemiyor; Rasûlünü bu şerli düzenleri nedeniyle cesaretinin kırılmaması için teselli ediyor ve kendilerinden başka türlü davranmaları beklenemeyecek kişilerin ıslâhı yolunda çalışmasını sabırla sürdürmesi için öğüt veriyor.

63. Burada iki anlam yatmaktadır:

1) Bu kişiler şehvetlerinin, hevâlarının tutsağıdırlar. İlgileri Hakk’a değil, yalnızca bâtıla yöneliktir. Bâtıla olan iştahlarını yalnızca yalanlar doyurduğu için, ancak arzuyla yalana kulak vermektedirler.

2) Kendilerini yaralamak için haklarında yalan haberler yayma ama-

ciyla Hz. Peygamber (s.a.v.) ve Müslümanların toplantılarına katılmaktadırlar.

64. Burada iki anlam yatmaktadır.

1) İslâm düşmanlarının yararına birtakım gizli bilgiler edinebilmek için Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ve Müslümanların toplantılarına casus olarak gelmektedirler.

2) Hz. Peygamber'le (s.a.v.) ve Müslümanlarla doğrudan bağlantı kurma fırsatı bulamayanlar arasında yanlış anlamalara meydan vermek için, Hz. Peygamber (s.a.v.) ve bağlıları aleyhinde sahte suçlama ve iftiralarda bulunmak amacıyla malzeme toplayabilsinler diye düşmanca niyetlerle gelmektedirler.

65. Tevrat'ın kelimelerini yerlerinden çıkarmak ve hevâları doğrultusunda anlamlarını değiştirmekte tereddüt etmeyen bu adamların davranışları karşısında, cesaretinin ve şevkinin kırılmaması için Allah Hz. Peygamber'i (s.a.v.) teselli ediyor.

66. Yani, "Yahudi bilginleri okuma-yazma bilmeyen Yahudilere, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) öğretileri kendilerinkilerle uyuşursa kabul etmelerini, aksi takdirde reddetmelerini söylemektedirler."

67. Allah, kötü eğilimler taşıyan bir kişiyi, acaba içinde iyilikten bir eser kalmış mı kalmamış mı diye önüne birtakım iğvâ edici şeyler koyarak denemektedir. Eğer o kişide iyilikten hiçbir iz kalmamışsa, önüne konan her şeyi bir 'fırsat' bilir ve içindeki kötülük kendisine baskın gelerek, onu her türlü iğvâ edici şeyin basit bir yemi hâline getirir. Böylesi bozulmuş bir durumda, artık bu adamı sapıklıktan kurtarmak iyi niyetli herhangi bir kişinin gücü dışındadır. Bu bağlamda, bireylerin ve toplumların Allah tarafından imtihan edildiklerini (fitneye düşürüldüklerini) belirtmeliyiz.

68. Kendisini arındırmak istemediği için, Allah böyle bir kişiyi arındırmaz. Eğer insan arınmak isterse ve bu yolda çalışırsa, onu bundan yoksun bırakmak Allah'ın sünnetinden değildir. Allah ancak kendisini arındırmak niyetinde olmayan kişiyi arındırmak istemez.

69. Burada özellikle kendilerinden rüşvet aldıkları ve gayri meşrû kazanç bekledikleri kişiler lehine yalan şahidliği kabul edip, haksızca karar veren Yahudi yargıç ve fakihlerine işaret edilmektedir.

70. O zaman Yahudiler iç işlerinde serbesttiler ve aralarındaki davalarda, henüz İslâm devletinin uyruğu olmayıp, yalnızca onunla anlaşma içinde bulunduklarından; kendi kanunlarına göre, kendi yargıçları karar

verirlerdi. Bu bakımdan davalarını Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ve O'nun atadığı yargıçlara getirmek zorunda değildiler. Ne ki, kendi kanunlarına göre verilecek hüküm işlerine gelmediği zaman, belki daha lehlerine bir hüküm ortaya çıkar ümidiyle Hz. Peygamber'e (s.a.v.) gelirlerdi.

Burada, Hayber Yahudilerinden saygıdeğer ailelere ait bir kadınla bir erkek arasındaki gayri meşrû ilişkinin neden olduğu bir davaya değinilmektedir. Tevrat'a göre (Tesniye: 22:23-24) ikisinin de cezası 'recm'di. Yahudiler bu cezayı vermek istemediklerinden, davayı Hz. Peygamber'e (s.a.v.) getirmeye ve recmden başka ceza verirse hükmü kabul etmeye karar verdiler. Hz. Peygamber (s.a.v.) davayı dinleyince, recm edilmelerine hükmetti; fakat Yahudiler reddettiler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) kendilerine cezanın Tevrat'ta ne olduğunu sordu. "Suçluları kamçılamak, yüzlerini siyaha boyamak ve bir eşeğe bindirilmektir." dediler. Hz. Peygamber (s.a.v.) zina eden evli bir çiftin cezasının gerçekten dedikleri gibi olup olmadığına dair yemin etmelerini istedi. Biri dışında hepsi yemin etti. Ses çıkarmayan, bizzat Yahudilerce Tevrat'ın en büyük âlimi sayılan İbn Sürya idi. Hz. Peygamber (s.a.v.) ona dönerek: "Kavmini Firavun'dan kurtaran ve Tûr'da size Kanun'u veren Allah'a yeminle, Tevrat'ta zinaya verilen cezanın gerçekten bunların dediği gibi olup olmadığını söylemeni istiyorum senden" dedi. İbn Sürya şöyle cevap verdi: "Bana böylesine ağır bir yemin vermeseydin, zina cezasının, suçluları recmetmek olduğunu asla itiraf etmeyecektim. Gerçek şu ki, zina edenler içimizden büyük kabul edilen kişiler olduğunda, yargıçlarımız suçlularımızı salıverirlerdi. Fakat, bu haksızlık halk arasında büyük hoşnutsuzluğa yol açınca, Kanun'da değişiklik yaptık ve şimdi suçluları recmetmek yerine kamçılıyor ve yüzlerini siyaha boyayıp, bir eşeğe bindiriyoruz." Bunun üzerine Yahudilerin yapacağı bir şey kalmadı ve suçlular Hz. Peygamber'in (s.a.v.) emriyle recmedildiler.

71. Bu âyette, Allah dine dayanarak Arabistan'da otorite sağlayan bu 'dinî cemâat'ın samimiyetsizliğini bütünüyle açığa vurmaktadır. Allah'ın kitabı olarak inandıkları Kitab'ı arkalarına atıp, davalarını peygamber olduğuna inanmadıkları Hz. Peygamber'e (s.a.v.) getirmekle, Kitab'a olan imanlarının boş olduğunu göstermişlerdir. Yine göstermişlerdir ki, onlar hevâlarından başka hiçbir şeye samimi olarak inanmamaktadırlar. Hüküm, hevâlarına aykırı düştüğü için Allah'ın Kitabı olarak inandıkları Kitab'ı arkalarına atmışlar ve hevâlarına uygun gelecek bir hüküm verir ümidiyle, sahte peygamber olarak kabul ettikleri bir kişiye başvurmuşlardır.

إِنَّا أَنْزَلْنَا التَّوْرَةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ يَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّونَ الَّذِينَ
 أَسْلَمُوا لِلَّذِينَ هَادُوا وَالرَّبَّانِيُّونَ وَالْأَحْبَارُ بِمَا اسْتُحْفِظُوا مِنْ
 كِتَابِ اللَّهِ وَكَانُوا عَلَيْهِ شُهَدَاءَ فَلَا تَخْشَوُا النَّاسَ وَاخْشَوْنِ وَلَا
 تَشْتَرُوا بِآيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلًا وَمَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ
 فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ ﴿٤٤﴾ وَكُتِبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا أَنْ النَّفْسَ
 بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْأَنْفَ بِالْأَنْفِ وَالْأُذُنَ بِالْأُذُنِ وَالسِّنَّ
 بِالسِّنِّ وَالْجُرُوحَ قِصَاصٌ فَمَنْ تَصَدَّقَ بِهِ فَهُوَ كَفَّارٌ لَهُ وَمَنْ
 لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٤٥﴾ وَفَقَيْنَا عَلَى
 عَانَتِهِمُ بَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرَةِ
 وَآتَيْنَاهُ الْإِنجِيلَ فِيهِ هُدًى وَنُورٌ وَمُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ
 التَّوْرَةِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٤٦﴾

44 Gerçek şu ki, biz Tevrat'ı, içinde bir hidâyet ve nûr olarak indirdik. Teslim olmuş peygamberler, Yahudilere onunla hükmederlerdi.⁷² Bilgin yöneticiler (Rabbâniyyûn) ve yüksek bilginler de (Ahhâr),⁷³ Allah'ın kitabını korumakla görevli kıldıklarından ve onun üzerine şahidler olduklarından (onunla hükmederlerdi). Öyleyse insanlardan korkmayın, benden korkun ve âyetlerimi az bir değere karşılık satmayın. Kim Allah'ın indirdiğiyle hükmetmezse, işte onlar, kâfir olanlardır.

45 Biz onda, onların üzerine yazdık: Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş ve (bütün) yaralara (karşılık da) kısas vardır.⁷⁴ Ama kim bunu sadaka olarak bağışlarsa, o kendisi için bir

kefârettir.⁷⁵ Kim Allah'ın indirdiğiyle hükmetsezse, işte onlar, zâlim olanlardır.

- 46 Onların (peygamberlerin) ardından yanlarındaki Tevrat'ı doğrulayıcı olarak Meryem oğlu İsâ'yı gönderdik ve ona içinde ve hidâyet ve nûr bulunan, önündeki Tevrat'ı doğrulayan⁷⁶ ve muttakiler için yol gösterici ve öğüt olan İncil'i verdik.

AÇIKLAMA

72. Burada, tüm peygamberlerin Müslüman olduğu ve Yahudilerin İslâm'ı bırakıp Yahudi oldukları gerçeği vurgulanmaktadır.

73. *Rabbâniler* en üst derecedeki uzman bilginler, *Ahbâr* da fakihlerdir.

74. Karşılaştırın; Kitâb-ı Mukaddes, Çıkış, 21:23-27.

75. Burada, eğer bir kişi iyi bir amelde bulunma niyetiyle misillemenden (kisas) vazgeçerse, bunun pek çok günahına kefâret olacağı belirtilmektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.) bunu şöyle açıklamışlardır: “Eğer bir kişi yaralanır ve kısıstan vazgeçerse, bağışlaması oranında günahları afolunur.”

76. Bu demektir ki, Hz. İsâ (a.s.) yeni bir din getirmemiş, fakat kendinden önce gelen tüm peygamberlerin izlediği aynı yolu izlemiş ve halkı aynı şeye çağırmıştır. Hz. İsâ (a.s.), kendi zamanında Tevrat'ın öğretilerinden tahrif edilmemiş olanlara inanıyordu. İncil de aynı şeyi doğrulamaktadır (Matta, 5:17-18). Kur'ân, Allah'ın yeryüzünün herhangi bir bölgesine gönderdiği her peygamberin, kendinden önce gelmiş olan peygamberlerin mesajını tasdik ettiğini; onları reddetmek veya dinlerini ortadan kaldırıp yerine kendi dinini kurmak için gelmediğinden, kutsal bir miras olarak bıraktıkları görevi tamamlamak için elinden geleni yaptığını tekrar tekrar belirtir. Aynı şekilde, Allah, kitaplarından hiçbirini önceki kitaplarını reddetmek için değil, aksine desteklemek ve tasdik etmek için göndermiştir.

Bazı müfessirler, yukarıdaki âyetlerin yalnızca Kitap Ehli'yle ilgili olduğu görüşündedirler; fakat Kur'ân'ın ifadesi hiç de öyle değildir. Hz. Huzeyfe (r.a) bu tür görüşleri anında ve akılcıca reddetmiştir. Birisi kendisine, bu âyetlerin yalnızca İsrâiloğulları ile ilgili olduğunu, yani eğer Yahudilerden biri Allah'ın hükmüne aykırı bir hükümde bulunursa, onun Müslüman değil; kâfir, zâlim ve fâsık olacağını söylediğinde Hz. Huzeyfe (r.a) şu cevabı vermiştir: “Bu İsrâiloğulları sizin için ne iyi kardeşirler doğrusu! Acı olan her şey onlara, her tatlı şey de size! Allah'a yemin olsun ki adım adım onların yollarından gidecek (ve onların gördüğünü görecek)siniz.”

وَلِيَحْكُمَ أَهْلُ الْإِنجِيلِ

بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فِيهِ وَمَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ
 الْفَاسِقُونَ ﴿٤٧﴾ وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ
 يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ فَاحْكُم بَيْنَهُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَلَا
 تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ عَمَّا جَاءَكَ مِنَ الْحَقِّ لِكُلِّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً
 وَمِنْهَا جَا وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَكِنْ لِيَبْلُوَكُمْ فِي
 مَا آتَاكُمْ فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا
 فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٤٨﴾ وَأَنْ أَحْكَمْ بَيْنَهُمْ بِمَا أَنْزَلَ
 اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ وَاحْذَرْهُمْ أَنْ يَفْتِنُوكَ عَنْ بَعْضِ مَا أَنْزَلَ
 اللَّهُ إِلَيْكَ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَاعْلَمُوا أَنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُصِيبَهُمْ بِبَعْضِ
 ذُنُوبِهِمْ وَإِنْ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ لَفَاسِقُونَ ﴿٤٩﴾ أَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ
 يَبْغُونَ وَمَنْ أَحْسَنُ مِّنَ اللَّهِ حُكْمًا لِّقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿٥٠﴾

47 İncil sahipleri, Allah'ın onda indirdikleriyle hükmetsinler. Kim Allah'ın indirdiğiyle hükmetmezse, işte onlar, fâsık olanlardır.⁷⁷

48 Sana da (ey Muhammed!) Önündeki kitap(lar)ı⁷⁸ doğrulayıcı ve ona 'bir şahid-gözetleyici'⁷⁹ olarak Kitab'ı (Kur'an'ı) indirdik. Öyleyse

aralarında Allah'ın indirdiğiyle hükmet ve sana gelen haktan sapıp onların hevâ (istek ve tutku)larına uyma. Sizden her biriniz için bir şeriat ve bir yol-yöntem kıldık.⁸⁰ Eğer Allah dileseydi, sizi bir tek ümmet kılardı; ancak (bu,) size verdikleriyle sizi denemesi içindir. Artık hayırlarda yarışınız. Tümünüzün dönüşü Allah'adır. Hakkında anlaşmazlığa düştüğünüz şeyleri size haber verecektir.⁸¹⁻⁸²

- 49 Aralarında Allah'ın indirdiğiyle hükmet ve onların hevâlarına uyma, Allah'ın sana indirdiklerinin bir kısmından seni şaşırtmasınlar diye onlardan sakın. Şayet yüz çevirirlerse, bil ki, Allah bir kısım günahları nedeniyle onlara bir musibeti tattırmak istemektedir. Şüphesiz, insanların çoğu fâsıklardır.
- 50 Onlar hâlâ câhiliye⁸³ hükmünü mü arıyorlar? Kesin bilgiyle inanan bir topluluk için hükmü, Allah'tan daha güzel olan kimdir?

AÇIKLAMA

77. Bu bölümde (ayet 44-47) Allah, kendi indirdiğiyle hükmetmeyenlerin 1- kâfir, 2- zâlim, 3- fâsık olduklarını belirtmektedir. Aynı şekilde, Allah'ın indirdiğini bırakıp, kendisinin veya başkalarının ortaya koyduğuyla hükmeden kişi bu üç suçu da işlemiş olur. Önce, Allah'ın indirdiğini reddetmekle küfr suçu işlemiştir. İkinci olarak, bütünüyle adil olan Allah'ın indirdiğini çiğnemekle zulüm suçunu işlemiştir. Üçüncü olarak ise, Allah'ın kulu olduğu halde, üzerine Hâkim olanın indirdiğini bırakıp, kendisinin veya bir başkasınınkini benimsemekle fâsık olmuştur. Böylece uygulamada Rabbine bağlı ve tâbi olmaktan çıkmış ve otoritesini inkâr etmiş olmaktadır ki, bu da fısktır.

Bu küfür, zulüm ve fısk, İlâhî hükmü çiğnemenin parçalarıdır. Bu yüzden böylesi bir çiğnemenin olduğu yerde bu üç suçtan kaçınmak mümkün değildir. Değişen niteliğine ve reddedişin boyutuna göre suçun cinsidir. Eğer bir kişi İlâhî hükmün yanlış, kendisinin veya başkasının hükmünü doğru kabul ederek, İlâhî hükme aykırı hükümde bulunursa, kelimelerin tam anlamıyla bu kişi hem kâfir, hem zâlim ve hem de fâsıktır. Bununla birlikte, eğer bir kişi İlâhî hükmün doğruluğunu kabul eder ve buna aykırı bir hüküm verirse, böyle biri İslâm toplumunun dışına çıkmış olmazsa da imanını küfr, zulüm ve fıskla karıştırmış olur. Aynı şekilde, eğer bir kişi hayatın her alanında Allah'ın hükmünü reddederse her bakımdan kâfir, zâlim ve fâsık sayılacaktır. İlâhî hükmü bazı nokta-

larda kabul eder, bazılarında reddederse, bunu kabul ve reddi oranında iman ve İslâm'ı küfr, zulüm ve fıska karıştırmış olur.

78. Burada *el-Kitâb* kelimesinin kullanılışı oldukça anlamlıdır. "Kur'ân kendinden önceki kitaplardan kalanı doğrular" yerine, "*Kitap'tan kalanı*" denmektedir ki bu, Kur'ân'ın ve Allah tarafından farklı dillerde ve farklı zamanlarda gönderilen kitapların gerçekte aynı tek bir Yazar'ı, aynı hedef ve amacı bulunan bir ve aynı kitap olduğunu gösterir. Bu kitaplar aynı bilgiyi ve öğretiyi getirir. Aralarındaki tek fark, farklı dillerde olmaları ve hitâb ettikleri kavimlere uygun olarak farklı yöntemler kullanmalarıdır. Bu bakımdan, bu kitapların birbirlerini reddetmeyip desteklemeleri, birbirleriyle çelişmeyip uyushmaları gerçeği, hepsinin tek ve aynı Kitab'ın (*el-Kitâb*) değişik nüshaları olduğunu gösterir.

79. Arapça *müheymîn* kelimesi, anlam bakımından oldukça kapsamlıdır. Koruyan, gözeten, tanıklık eden, barındıran, doğrulayıp destekleyen demektir. Kur'ân, "Kitab"ı korur. Çünkü onda, tüm önceki kitapların öğretileri vardır. Gerçek öğretileri kaybolmasın, boşa gitmesin diye Kur'ân önceki kitapları gözetir. Onlarda değişmeden kalan Allah'ın sözüne şahid olduğu için onlara tanıklık eder ve insanların katıp karıştırdığı te'vîl ve tefsîrlerden arındırır. Kur'ân'ın doğruladığı Allah'ın sözü, karşı çıktığı ise insanların kattığıdır.

80. "*Her biriniz için kanun ve hayat tarzı kıldık*" cümlesi, "Bütün peygamberler ve kitaplar aynı yaşama şeklini öğrettiği ve hepsi de birbirini doğrulayıp desteklediği halde, neden kanunlarının ayrıntılarında farklılıklar vardır?" şeklinde gelebilecek bir soruya cevap vermek için konmuş bir ara cümledir. Söz gelimi, yukarıdaki soru bir örnekle şöyle sorulabilir: Çeşitli peygamberlerin ve kitapların getirdiği kültürel ve sosyal düzenlemelerde, meşrû ve gayri meşrûnun sınırlarında ve ibâdet biçimlerinde neden bazı farklılıklar vardır?

81. Bu sorunun cevabı şöyledir:

1) Çeşitli konuların ayrıntılarındaki sözü edilen farklılıklardan, bunların ayrı kaynak ve kökenlerinin bulunduğu sonucuna varmak yanlıştır. Gerçekte hepsi de, farklı toplumlara ve farklı zamanlara uygun düşsün diye farklı düzenlemeler getirici Allah'tandır.

2) Hiç şüphesiz Allah, başlangıçtan beri tüm insanlar için tek ve aynı Kanun'u koyabilir ve onların hepsini tek bir ümmet yapabilirdi; fakat pek çok gerekli nedenlerle böyle yapmamıştır. Buradaki hikmetlerden

biri, kendilerine Allah tarafından verilene itâat edecekler mi, etmiyecekler mi diye insanları denemektir. İlâhî Sünnet'in ruhu ve niteliğiyle birlikte, taşıdığı düzenlemelerin yerini anlayan ve önyargılı olmayanlar, hangi biçimde gelirse gelsin gerçeği tanıyacak ve kabul edeceklerdir. Böyleleri, Allah'ın öncekilerin yerini almak üzere gönderdiği yeni düzenlemelere teslim olmakta tereddüt göstermezler. Buna karşılık, Sünnet'in gerçek ruhunu anlamayıp, yalnızca düzenlemeleri ve ayrıntılarını Sünnet'in kendisi yerine koyanlar ve kendi yaptıkları eklentilerden dolayı bağnazlaşıp önyargıya kapılanlar, ellerindekini değiştirmek üzere Allah'tan gelen her şeyi reddedeceklerdir. Ve bu tür bir deneme, yukarıda sözü edilen iki tür insanı birbirinden ayırt etmek için gerekiyordu. Bu yüzden değişik kanunlar ve düzenlemeler yapılmıştır.

3) Kanunların hepsinin gerçek hedefi, görünürde taşıdıkları farklılıklara bakmadan, Allah'ın insanlara üzerinde yarışmalarını emrettiği faziletlerin yeşertilmesidir. Bu yüzden, Kanun'un gerçek amacını göz önünde bulunduranlar, İlâhî Kanunların ve düzenlerin gösterdiği çizgide bu amaca doğru yürümelidirler.

4) Önyargıların, inadin ve yanlış zihnî tavırların ürettiği farklılıklar ne polemikçi sempozyumlarda, ne de savaş alanlarında çözülebilir; bütün bunlar nihai hükmüyle Allah tarafından karara bağlanacaktır. Bu son Hüküm günü, gerçek açıklanacak ve insanlar hayatları boyunca daldıkları tartışmalarda yatan Hakk'ın veya bâtılın miktarını öğreneceklerdir.

82. Ara cümleyle kesilen konuya buradan itibaren yine devam edilmektedir.

83. Arapça *câhiliye* kelimesi İslâm'ın zıddıdır. İslâm'ın yolu bütünüyle her gerçekliğin bilgisine sahip olan Allah'ın gönderdiği ilme dayanırken, İslâm'ın yolundan ayrılan ve ona karşı olan her yol câhiliyetin yoludur. Arabistan'daki İslâm öncesi döneme, halkın yaşama yollarını sadece zan ve hevaya dayanarak kendilerinin icad etmiş olması anlamında, "*câhiliye dönemi*" denir. Bu yüzden ne zaman bu yollardan biri benimsemese, bu zaman "*câhiliye*" zamanı olacaktır. Aynı şekilde, bugün okullarda ve üniversitelerde verilen bilgi yalnızca cüz'î, kısmî bir bilgi olup, hiçbir şekilde insanlığa yol gösterebilecek bir bilgi değildir. Bu yüzden, İlâhî bilgiyi hiçe sayarak, cüz'î bilginin yardımıyla oluşturulmuş hayâle, zanna ve tahmine dayalı tüm hayat sistemleri, İslâm öncesi sistemler gibi câhilî sistemler olmaktan kurtulamayacaktır.

يَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَىٰ أَوْلِيَاءَ بَعْضُهُمْ
 أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَإِنَّهُ مِنْهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ
 الظَّالِمِينَ ﴿٥١﴾ فَتَرَى الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يُسْرِعُونَ فِيهِمْ
 يَقُولُونَ نَخْشَىٰ أَنْ تُصِيبَنَا دَآئِرَةٌ فَعَسَىٰ اللَّهُ أَنْ يَأْتِيَ بِالْفَتْحِ أَوْ
 أَمْرٍ مِّنْ عِنْدِهِ فَيُضْبِحُوا عَلَىٰ مَا أَسْرُوا فِي أَنْفُسِهِمْ نَادِمِينَ ﴿٥٢﴾

- 51 Ey iman edenler! Yahudi ve Hıristiyanları dostlar (veliler) edinmeyin; onlar birbirlerinin dostudurlar. Sizden onları kim dost edinirse, kuşkusuz onlardandır. Şüphesiz Allah, zâlimler topluluğuna hidâyet vermez.
- 52 İşte kalplerinde hastalık olanların, “Zamanın, felâketleriyle aleyhimize dönüp bize çarpmasından korkuyoruz” diyerek aralarında çabalar yürüttüklerini görürsün.⁸⁴ Umulur ki Allah, bir fetih ya da katından bir emir getirecek de,⁸⁵ onlar, nefislerinde gizli tuttuklarından dolayı pişman olacaklardır.

AÇIKLAMA

84. Burada, İslâm’la küfür arasındaki çatışma kesin bir sonuca ulaşmadan önce münâfıkların içinde bulundukları duruma değinilmektedir. İslâm, bağlılarının fedâkârlıklarıyla her ne kadar bir güç hâline gelmiş ise de, karşıt güçler de hâlâ oldukça kuvvetliydi ve her iki tarafın zafer şansı eşitti. Münâfıklar Müslümanların içinde bulunmakla birlikte, mücâdele Müslümanların yenilgisiyle sonuçlanacak olursa, düşmanlarına rahatça sığınabilsinler diye Yahudi ve Hıristiyanlarla da ilişkilerini sürdürmek istiyorlardı. Sonra ekonomik faktör de vardı ortada; o zaman Arabistan’da ekonomik yönden en iyi durumda olanlar Yahudilerle Hıristiyanlardı. Borç para verme işi bütünüyle onların elinde idi; bu yüzden halkın üzerinde güçlü bir ekonomik baskı kurmuş bulunuyorlardı. Bunun da ötesinde, Arabistan’ın en verimli topraklarına sahip durumdaydılar. Münâfıkların kendileriyle olan ilişkilerini korumak istemelerinin nedenlerinden biri de buydu. Kısaca, ekonomik ve siyasal açıdan yıkılabilirler korkusuyla; İslâm’la küfür arasındaki mücâdeleden dolayı bunlarla olan ilişkilerini koparmayı son derece tehlikeli görüyorlardı.

85. Yani, “Bu kişileri, mücâdelede nihaî zaferin İslâm’ın olacağına inandıracak kesin bir zaferden yoksun bir şey.”

وَيَقُولُ الَّذِينَ ءَامَنُوا أَهْتَؤُلَاءِ الَّذِينَ أَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ^٦
إِنَّهُمْ لَمَعَكُمْ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فَأَصْبَحُوا خَاسِرِينَ ﴿٥٧﴾ يَتَأْتِيهَا
الَّذِينَ ءَامَنُوا مِنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ ۖ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهُ بِقَوْمٍ
يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ ۖ أَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرِينَ
يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ ۚ ذَٰلِكَ فَضْلُ اللَّهِ
يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ ۗ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٥٨﴾ إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ
وَالَّذِينَ ءَامَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ
رَاكِعُونَ ﴿٥٩﴾ وَمَنْ يَتَوَلَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا فَإِنَّ حِزْبَ
اللَّهِ هُمُ الْغَالِبُونَ ﴿٦٠﴾ يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الَّذِينَ
اتَّخَذُوا دِينَكُمْ هُزُؤًا وَلَعِبًا مِّنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِن قَبْلِكُمْ
وَالْكَافِرَ أَوْلِيَاءَ ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِن كُنْتُمْ مُّؤْمِنِينَ ﴿٦١﴾ وَإِذَا نَادَيْتُمْ إِلَى
الصَّلَاةِ اتَّخَذُوهَا هُزُؤًا وَلَعِبًا ۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْقِلُونَ ﴿٦٢﴾
قُلْ يَتَأَهَّلَ الْكِتَابَ هَلْ تَنقِمُونَ مِنَّا إِلَّا أَنْ ءَامَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنزِلَ
إِلَيْنَا وَمَا أُنزِلَ مِن قَبْلُ وَأَنْ أَكْثَرُكُمْ فَاسِقُونَ ﴿٦٣﴾ قُلْ هَلْ أُنَبِّئُكُمْ
بِشَرِّ مِّنْ ذَٰلِكَ مَثُوبَةً عِنْدَ اللَّهِ مَنْ لَعَنَهُ اللَّهُ وَغَضِبَ عَلَيْهِ

وَجَعَلَ مِنْهُمْ الْقِرَدَةَ وَالْخَنَازِيرَ وَعَبَدَ الطَّاغُوتَ أُولَئِكَ شَرٌّ

مَكَانًا وَأَضَلُّ عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ ﴿٥٦﴾

- 53 İman edenler de: “Olanca yeminleriyle elbette sizlerle birlik olduklarına ilişkin Allah’a yemin edenler bunlar mıdır? Onların bütün yapıp ettikleri boşa çıkmıştır, böylece hüsrana uğrayanlar olmuşlardır.”⁸⁶ derler.
- 54 Ey iman edenler! İcinizden kim dininden geri döner (irtidat eder)se, Allah (yerine), kendisinin onları sevdiği, onların da kendisini sevdiği; mü’minlere karşı alçakgönüllü, kâfirlere karşı ise ‘güçlü ve onurlu,’⁸⁷ Allah yolunda cihâd eden ve kınayıcının kınamasından korkmayan⁸⁸ bir topluluk getirir. Bu, Allah’ın bir fazlıdır, onu dilediğine verir. Allah (rahmetiyle) geniş olandır, bilendir.
- 55 Sizin dostunuz (veliniz), ancak Allah, O’nun Rasûlü, rûkû’ ediciler olarak namaz kılan ve zekâtı veren mü’minlerdir.
- 56 Kim Allah’ı, O’nun Rasûlü’nü ve iman edenleri dost (velî) edinirse, hiç şüphe yok, galib gelecek olanlar Allah’ın taraftarlarıdır.
- 57 Ey iman edenler! Sizden önce kendilerine kitap verilenlerden dininizi, alay ve oyun (konusu) edinenleri ve kâfirlere dostlar (velîler) edinmeyiniz. Ve eğer inanıyorsanız, Allah’tan korkup sakının.
- 58 Onlar, siz birbirinizi namaza çağırduğınızda onu alay ve oyun (konusu) edinirler.⁸⁹ Bu, gerçekten onların akıl erdirmeyen bir topluluk olmalarındandır.⁹⁰
- 59 De ki: “Ey Kitap Ehli! Yalnızca Allah’a, bize indirilene ve önceden indirilene inanmamız ve sizin çoğunuzun fâsıklar olmanız nedeniyle mi bizden hoşlanmıyorsunuz?”
- 60 De ki: “Allah katında, ‘kesinleşmiş bir ceza olarak’ bundan daha kötüsünü haber vereyim mi? Allah’ın kendisine lanet ettiği, ona karşı gazablandığı ve onlardan maymunlar ve domuzlar kıldığı ile tâğûta tapanlar; işte bunlar, yerleri daha kötü ve dümdüz yoldan da daha çok sapmışlardır.”⁹¹

AÇIKLAMA

86. Samimiyetten yoksun olduklarından, Müslüman olarak yaptıkları her iyi amel boşa gitti. Kıldıkları namazlar, tuttukları oruçlar, verdik-

leri zekâtlar ve İslâm hukukuna itâatla yaptıkları diğer şeyler içlerinde samimiyet olmadığından yok olup gitti ve sonuçsuz kaldı. Kendilerini bütünüyle Allah'a vereceklerine, dünyevî çıkarlarından dolayı bağılıklarını, Allah'la O'na isyan edenler arasında böldüler.

87. “Mü'minlere karşı alçak(gönüllü)” demek, “Mü'minlere karşı hiçbir zaman kuvvet kullanamazlar; zekâ, yetenek, etki, servet, güç veya bir başka şeylerini onlara baskın vermek veya zarar vermek yolunda harcamazlar; Müslümanlar böyle kişileri her zaman yumuşak, nazik, içten ve sevgi dolu bulurlar” demektir.

“... Kâfirlere karşı onurlu” ise; bir mü'minin sağlam imanı, samimi dindarlığı, kesin prensipleri, güçlü karakteri ve Allah vergisi zekâsıyla İslâm'ın düşmanlarına karşı sert, keskin, tavizsiz ve dirençli olması demektir. Kâfirler kendisiyle ne zaman çatışmaya girseler, teslim olmaksızın ölmeyi tercih edecek kadar İslâmî prensiplerindeki tavizsizliğinden dolayı, onun ne satın alınabileceğini, ne de zorlanabileceğini fark ederler.

88. Bu, korkusuzca Allah'ın Yolu'nda gidecekleri ve O'nun hükümleri doğrultusunda davranıp, bunlara göre neyin doğru, neyin yanlış olduğunu ilân ederek, karşıtlarının muhâlefet, sansür, eleştiri, itiraz ve alaylarına hiç mi hiç aldırmayacakları demektir. Onlar halkın görüşü İslâm'a aykırı da olsa, dünyanın kınama ve alaylarına maruz kalsalar da samimi olarak doğruluğuna inandıkları İslâm'ın Yolu'nda korkusuzca giderler.

89. Sözlerini çarpıtarak, eğlenceye alarak, ezanı alay konusu yaparlar.

90. Ezanı bu şekilde alay konusu yapmaları, onların anlayışsızlıklarının açık bir delilidir. Cehâlet ve akılsızlığa bulanmamış olsalardı. Müslümanlarla olan dinî ayrılıklarına rağmen, böylesi basit şeylere dalmazlardı. Çünkü akıllı bir insan, şekli ne olursa olsun herhangi bir kişinin Allah'a yaptığı ibâdetle eğlenmeyi aklından bile geçirmez.

91. 60. âyet, kendileri kötü amellerinden dolayı Allah'ın gazabına, lânetine uğramalarına rağmen, Müslümanlara karşı çıkışta Yahudilerin sergiledikleri yüz kızartıcı akılsızlığa ince bir telmihte bulunmaktadır. Kendi tarihlerinden anlaşıldığına göre, Sebt (Cumartesi) Günü'nün haramlığını yerine getirmemişler ve bu yüzden pek çokları maymunlara ve domuzlara çevrilmişti. Öylesine alçalmışlardı ki, *tâğûta* tapınmaya başlamışlardı. Bu yüzden kendileri itâatsizliğe, yüz kızartıcı işlere ve en kötü türde daha başka ahlâksızlıklara dalmışlarken, içtenlikle Allah'a inanan ve Doğru Yol'da giden Müslümanlara karşı çıkmaktan vazgeçmeleri için uyarılmaktadırlar.

وَإِذَا جَاءُوكُمْ قَالُوا آمَنَّا

وَقَدْ دَخَلُوا بِالْكُفْرِ وَهُمْ قَدْ خَرَجُوا بِهِ^{٦١} وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا كَانُوا
يَكْتُمُونَ ﴿٦٢﴾ وَتَرَى كَثِيرًا مِنْهُمْ يُسْرِعُونَ فِي الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ
وَأَكْلِهِمُ السُّحْتَ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٦٣﴾ لَوْلَا يَنْهَاهُمْ
الرَّبَّنَا يُؤْنِئُونَ وَالْأَخْبَارُ عَنْ قَوْلِهِمُ الْإِثْمَ وَأَكْلِهِمُ السُّحْتَ لَبِئْسَ مَا
كَانُوا يَصْنَعُونَ ﴿٦٤﴾ وَقَالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ غُلَّتْ أَيْدِيهِمْ
وُلَعِنُوا بِمَا قَالُوا بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ يُنْفِقُ كَيْفَ يَشَاءُ وَلَيَزِيدَنَّ
كَثِيرًا مِنْهُمْ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا وَأَلْقَيْنَا بَيْنَهُمُ
الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَمَةِ كُلَّمَا أَوْقَدُوا نَارًا لِلْحَرْبِ
أُطْفِئَهَا اللَّهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ
الْمُفْسِدِينَ ﴿٦٥﴾ وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْكِتَابِ آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَكَفَّرْنَا عَنْهُمْ

سَيِّئَاتِهِمْ وَلَآذْخَلْنَاهُمْ جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴿٦٦﴾

- 61 Size geldiklerinde “İnandık” derler. Oysa onlar küfürle girmişlerdir ve yine onunla çıkmışlardır. Allah, gizli tutmakta olduklarını daha iyi bilir.
- 62 Onlardan çoğunun günahıta, düşmanlıkta ve haram yiyicilikte çabalarına hız kattıklarını görürsün. Yapmakta oldukları ne kötüdür.

- 63 Bilgin-yöneticileri (Rabbâniyyûn) ve yüksek bilginleri (Ahhâr), onları, günah söylemelerinden ve haram yiyiciliklerinden sakındırmalı değil miydi? Yapmakta oldukları (bu tür sanat çabaları) ne kötüdür.
- 64 Yahudiler: "Allah'ın eli sıkıdır"⁹² dediler. Onların elleri bağlandı⁹³ ve söylediklerinden dolayı lanetlendiler.⁹⁴ Hayır; O'nun iki eli açıktır, nasıl dilerse infâk eder. And olsun, Rabbinden sana indirilen, onlardan çoğunun tuğyânlarını ve küfürlerini artıracaktır.⁹⁵ Biz de onların arasına kıyâmet gününe kadar sürecek düşmanlık ve kin salıverdik. Onlar ne zaman savaş amacıyla bir ateş alevlendirdilerse, Allah onu söndürmüştür. Yeryüzünde bozgunculuğa çaba harcarlar. Allah ise bozguncuları sevmez.
- 65 Eğer, Kitap Ehli iman edip sakınsalardı, elbette onların kötülüklerini örter ve onları 'nimetlerle donatılmış' cennetlere sokardık.

AÇIKLAMA

92. Arapça bir deyme göre, "elleri zincirlenmiş" kimse, son derece cimri bir kişidir. Bununla Yahudilerin demek istediği, Allah'ın cömert olmayı bıraktığıydı. Yahudiler yüzyıllarca en bayağı durumlara düştükten ve tüm ulusal kurtuluş ümitlerini yitirdikten sonra, kaybolmuş şanları için yas tutmaya ve kendileri karşı cimrilik gösteriyor diye Allah'ı suçlamaya başladılar. İçlerindeki beyinsizler, "Allah öylesine sıkılaştı ki, hazinelerin kapılarını bize karşı kapattı. Bizim için belâlâr ve felâketlerden başka yanında hiçbir şeyi kalmadı." demeye kadar gittiler.

Bu tavır yalnızca Yahudilere has değildir. Başka toplumlardaki beyinsiz kişiler de Allah'a dönmek yerine, başlarına bir felâket geldiğinde böylesi günah sözleri söylerler.

93. Yani bizzat kendileri öylesine cimrileştiler ki, cimrilik ve dar düşüncelilikleri birer atasözü hâline geldi.

94. Eğer câhilce sözleriyle Allah'ı cömertliğe itmek istiyorlarsa, amaçlarında kötü bir başarısızlığa uğradılar. Günah ve akılsızca sözlerinin sonucunda Allah'ın lânetine uğrayıp, nimet ve rahmetinden yoksun kaldılar.

95. Yahudiler üzerinde istenilen etkiyi yapmak yerine, Allah'ın sözü sağır kulaklara çarptı. Bu yüzden, bundan hiçbir ders almadılar ve inatla Hakk'a karşı çıkmaya başladılar. Yanlışlarını ve kötülüklerini düzeltip, yollarını doğrultacaklarına kimse duymasın diye bu sözü bastırmak için büyük çabalar harcadılar. Böylece kendi iyilikleri ve insanlığın iyiliği için Allah'ın Hz. Muhammed'e (s.a.v.) indirilmiş olan sözü üzerlerinde hiçbir etki yapmadı, aksine çoklarının isyanı ve küfrünü artırdı.

وَلَوْ أَنَّهُمْ أَقَامُوا

التَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِمْ مِنْ رَبِّهِمْ لَأَكْلُوا مِنْ فَوْقِهِمْ
وَمِنْ تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ مِنْهُمْ أُمَّةٌ مُقْتَصِدَةٌ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ سَاءَ مَا
يَعْمَلُونَ ﴿٦٦﴾ ۞ يَتَأْتِيهَا الرُّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ
لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَغْتَ رِسَالَتَهُ وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ لَا
يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴿٦٧﴾ ۞ قُلْ يَتَاهِلَ الْكِتَابِ لَسْتُمْ عَلَى شَيْءٍ
حَتَّى تَقِيمُوا التَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ
وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا فَلَا
تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿٦٨﴾ ۞ إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا
وَالصَّبِئُونَ وَالنَّصَارَى مِنْ ءَامَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ
صَالِحًا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦٩﴾

66 Ve eğer onlar Tevrat'ı, İncil'i ve kendilerine Rabblerinden indirileni (Kur'ân'ı) ayakta tutsalardı, elbette üstlerinden ve ayaklarının altından (sayısız nimeti) yiyeceklerdi.⁹⁶ İçlerinde aşırı olmayan (mutedil) bir ümmet vardır. Onlardan çoğunun yapmakta oldukları ise ne kötüdür!.

67 Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer (bu görevini) yapmayacak olursan, O'nun elçiliğini tebliğ etmemiş olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır. Şüphesiz, Allah, kâfir olan bir topluluğu hidâyete erdirmez.

68 De ki: "Ey Kitap Ehli! Tevrat'ı, İncil'i ve size Rabbinizden indirileni ayakta tutmadıkça⁹⁷ hiçbir şey üzerinde değilsiniz." And olsun, Rab-

binden sana indirilen, onlardan çoğunun tuğyânlarını ve küfürlerini arttıracaktır.⁹⁸ Sen de kâfirler topluluğuna karşı üzüntüye kapılma.

- 69 Gerçek şu ki, iman edenlerle Yahudiler, Sâbîiler ve Hıristiyanlardan Allah'a, âhiret gününe inanan ve sâlih amellerde bulunanlar; onlar için korku yoktur, onlar mahzun da olacak değildirler.⁹⁹

AÇIKLAMA

96. Bu kesin anlamlı cümle Mûsâ Peygamber'in (a.s) Levililer 26 ve Tesniye 28'de yer alan konuşmasına işaret etmektedir. Bu konuşmasında İsrâiloğulları'nı uzun uzun uyardı: "Eğer O'nun bütün hükümlerini dik-katle yerine getirirseniz... o zaman Rabbiniz sizi yeryüzünün tüm ulusları-nın üzerine çıkaracak ve tüm nimetleri üstünüze inecektir." Fakat, "Eğer Allah'ın sözünü dinlemez, hükümlerine ve koyduğu kurallara kayıtsız ka-lırsanız... o zaman da her türlü lanetler, felâketler ve kıtlıklar inecektir üze-rinize... Ebedî olan, sizi düşmanlarınızın karşısında bozguna uğratacaktır."

97. "*Tevrat ve İncil'i ikame etmek*", öğretilenleri içtenlikle izlemek ve bunlarda ortaya konan hayatı yaşamaktır.

Bu noktada, Kitâb-ı Mukaddes'in iki tür yazıyı içerdiği hatırdâ tutulma-lıdır. İçerisindeki bazı bölümler Yahudi ve Hıristiyan bilginlerce eklenmiş-tir. Kur'ân'ın bunların gözetilmesini istemediği açıktır. Fakat, Kitâb-ı Mu-kaddes'te Allah'ın emirleri veya Hz. Mûsâ, Hz. İsa ve diğer peygamberlerin (Allah'ın selâmı hepsinin üzerine olsun) sözleri olarak geçen bölümler de vardır. Kur'ân kendisiyle bu bölümdeki öğretiler arasında herhangi bir fark-lılık olmadığından, bunların gözetilmesini ister. Her ne kadar Kitâb-ı Mu-kaddes'in bu bölümleri de sağlam kalamamış; çevirmenler, yorumcular vs. tarafından yerli yersiz oraya buraya çekilmişse de, yine bunlar Kur'ân'ın or-taya koyduğu aynı temel iman ilkelerini ortaya koyar ve insanı Kur'ân'ın öngördüğü aynı hayat biçimine sevk eder. Bu nedenle açıktır ki, eğer Yahu-diler ve Hıristiyanlar Allah'a imân etmiş ve Kitâb-ı Mukaddes'teki peygam-berlerine gönderilmiş bu öğretileri izlemiş olsalardı; hiç kuşkusuz Hz. Mu-hammed'in (s.a.v.) gönderildiği zaman, doğrudan bir ümmet hâlinde bulu-nur ve önceki kitaplarda yer alan mesajın aynısını içeren Kur'ân'ı hemen kabul ederlerdi. Yine, Hz. Peygamber'i (s.a.v.) izlemede de hiçbir güçlükle karşılaşmamalıydılar. Çünkü ortada dinlerini değiştirme diye bir şey söz ko-nusu değildi; önceden gittikleri yolda devam edeceklerdi, o kadar.

98. Allah'ın, Rasûlü'ne indirdiği, onların isyanını ve küfrünü artır-a-caktır. Çünkü onu serinkanlılıkla ve selim bir kafayla karşılamak yerine, inatla karşı çıkmaktadırlar.

99. Bkz. Bakara: 62, an:80.

لَقَدْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ

بَنِي إِسْرَءِيلَ وَأَرْسَلْنَا إِلَيْهِمْ رَسُولًا كُلَّمَا جَاءَهُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوَى أَنْفُسُهُمْ فَرِيقًا كَذَّبُوا وَفَرِيقًا يَقْتُلُونَ ﴿٧٥﴾ وَحَسِبُوا أَلَّا تَكُونَ فِتْنَةً فَعَمُوا وَصَمُوا ثُمَّ تَابَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ ثُمَّ عَمُوا وَصَمُوا كَثِيرٌ مِنْهُمْ وَاللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿٧٦﴾ لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ وَقَالَ الْمَسِيحُ يَبْنِي إِسْرَءِيلَ أَعْبُدُوا اللَّهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ إِنَّهُ مَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ حَرَّمَ اللَّهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ وَمَأْوَاهُ النَّارُ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ ﴿٧٧﴾

- 70 And olsun, biz İsrâiloğulları'ndan kesin söz almış ve onlara peygamberler göndermiştik. Onlara ne zaman nefislerinin hoşuna gitmeyen bir şeyle bir peygamber geldiyse, bir bölümünü yalanladılar, bir bölümünü de öldürdüler.
- 71 Bir fitne olmayacak sandılar, körleştiler, sağırлаştılar. Sonra Allah, tevbelerin kabul etti; (yine) onlardan çoğunluğu körleştiler, sağırлаştılar. Allah yapmakta olduklarını görendir.
- 72 And olsun, “Gerçekten Allah, Meryem oğlu Mesih'tir” diyenler küfre saptı. Oysa Mesih'in dediği (şudur): “Ey İsrâiloğulları! Benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allah'a ibâdet edin.^{99/a} Çünkü O, kendisine şirk koşana şüphesiz cenneti haram kılmuştır, onun barınma yeri ateştir, zulmedenlere yardımcı yoktur.”

AÇIKLAMA

99/a. “Allah'ın Rabb'e ibâdet edeceksin ve yalnızca O'na kul olacaksın.” Matta, 4:10.

لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ

قَالُوا إِنَّ اللَّهَ ثَالِثُ ثَلَاثَةٍ وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا إِلَهُ وَاحِدٌ وَإِنْ لَمْ
يَنْتَهُوا عَمَّا يَقُولُونَ لَيَمَسَّنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٦﴾
أَفَلَا يَتُوبُونَ إِلَى اللَّهِ وَيَسْتَغْفِرُونََهُ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٧٧﴾ مَا
الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ وَأُمُّهُ
صِدِّيقَةٌ كَانَا يَأْكُلَانِ الطَّعَامَ أَنْظِرْ كَيْفَ نُبَيِّنُ لَهُمْ الْآيَاتِ ثُمَّ
أَنْظِرْ أَنَّى يُؤْفَكُونَ ﴿٧٨﴾ قُلْ أَتَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَمْلِكُ
لَكُمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا وَاللَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٧٩﴾ قُلْ يَتَاهَلِ
الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ غَيْرَ الْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعُوا أَهْوَاءَ قَوْمٍ قَدْ
ضَلُّوا مِنْ قَبْلُ وَأَضَلُّوا كَثِيرًا وَضَلُّوا عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ ﴿٨٠﴾

- 73 And olsun, “Allah için üçüncüsüdür” diyenler küfre sapmışlardır. Oysa tek bir ilâhtan başka ilâh yoktur. Eğer söylemekte olduklarından vazgeçmezlerse, onlardan küfredenlere mutlaka acıklı bir azab dokunacaktır.
- 74 Yine de Allah’a tevbe edip bağışlanma istemiyecekler mi? Oysa Allah bağışlayandır, esirgeyendir.
- 75 Meryem oğlu Mesih, yalnızca bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip geçti. Onun annesi dosdoğrudur, ikisi de yemek yerlerdi. Bir bak, onlara âyetleri nasıl açıklıyoruz? (Yine) bir bak, onlar ise nasıl da çevriliyorlar?¹⁰⁰
- 76 De ki: “Size yarara da, zarara da güç yetirmeyen Allah’tan başka şeylere mi tapıyorsunuz? Oysa Allah, işitendir, bilendir.”

77 De ki: “Ey Kitap Ehli! Haksız yere dininiz konusunda aşırı gitmeyin ve daha önce sapmış, bir çoğunu saptırmış ve dümdüz yoldan kaymış bir topluluğun hevâ (istek ve tutku)larına uymayın.”¹⁰¹

AÇIKLAMA

100. Bu âyet, Hz. İsa’yı (a.s) tanrı kabul eden Hristiyan doktrinini açıkça reddeder. Eğer bir kişi O’nun ne olduğunu içtenlikle bilmek isterse, burada verilen işaretlerin yardımıyla kolayca insandan başka bir şey olmadığı yargısına varacaktır. İncil de, O’nun bir insan ve normal insanların istek ve ihtiyaçlarına tâbi olduğuna tanıklık etmektedir: “Bir kadından (Meryem) doğmuştur O. Diğer insanlar gibi O’nun da bir soy kütüğü vardır; başka insan bedenleri gibi aynı özellik ve sınırları taşıyan bir bedeni vardı; uyur, yer, soğuğu ve sıcaklığı hissedirdi; şeytanın kışkırtmasına bile maruz kaldı.” Bütün bunlar, O’nun ilâh ve Allah’a ilâhlığında ortak olamayacağını açıkça göstermektedir. Hristiyanların kendi İncilleri, O’nu sadece bir insan olarak nitelerken, ilâhlığı Hz. İsa’ya (a.s) vermekte ısrar etmeleri, zihni sapıklığın tuhaf bir marifetidir. Bu, onların İncillere değil de, kendilerinin icad edip, ilâhlığa yükselttikleri hayâli bir Hz. İsa’ya (a.s) inandıklarının açık bir delilidir.

101. Burada, Hristiyanların kendilerinden sapık itikad ve yollar edinmiş yanlış yoldaki uluslara telmihte bulunmaktadır. Telmih, fantazileri Hristiyanları başlangıçta kendilerine gösterilmiş olan Doğru Yol’dan saptıran Yunan filozoflarından ve özellikle Mesih’in ilk izleyicilerinin inançları, büyük ölçüde şahid oldukları gerçeğe ve peygamberlerinin kendilerine öğrettiğine uygun düşüyordu. Fakat, daha sonra Hristiyanlar Mesih’e saygı ve bağlılık göstermede sınırları öylesine aştılar ve inançlarının felsefi yorumlarından ve fantazilerinden öylesine etkilendiler ki, Mesih’in gerçek öğretileriyle ortak hiçbir yanı olmayan yeni bir din icad ettiler. Bu bağlamda, Charles Anderson Scott’un *Jesus Christ*’inden alınan şu satırlar (s: 677-678) (*Encyclopædia Britannica*, on dördüncü baskı) okunmaya değer:

“Matta, Markos ve Luka’nın (bu noktada taşıdığı gerçek anlam ve önem kuşkuludur) başlangıcındaki doğuş hikâyelerinden ayrı olarak, bu üç İncil’de yazarlarının İsa’yı, insandan, özellikle Allah’ın ruhuyla donanmış ve Allah’la, kendisinden “Allah’ın oğlu” olarak söz edilen varlığını haklılayan kopmaz ilişki içinde bulunan bir insandan başka bir şey olarak düşündüklerini gösteren hiçbir şey yoktur. Matta bile O’na, bir marangozun oğlu olarak değinir ve Petrus’un O’nu Mesih olarak tasdik etmesinden sonra, ‘Kendisini alıp sert sözler sarf etmeye başladığını’ an-

latır. (Matta, XVI. 22) ve Luka'da iki mürid, Emmaus yolunda O'ndan hâlâ, "Allah ve tüm insanlar önünde amelde ve sözde sağlam bir peygamber" olarak söz etmektedirler (Luka, XXIV. 19). Oldukça ilginçtir ki, Markos yazılmadan önce 'Rabb'in Hıristiyanlar arasında yaygın biçimde İsâ'yı tanımlamak için kullanılmakta olduğu gerçeğine rağmen, ikinci İncil'de hiçbir zaman bu isimle anılmaz. (Kelime Allah için serbestçe kullanılırken, İsâ hakkında birinci İncil'de de görülmez.) Üçü de taşıdığı büyük önemi vurgulayarak ve bütünüyle İsâ'nın çektiği işkenceyi ve ölümünü anlatır; fakat 'kefarete' bölümü (Markos, X. 45) ve Son Yemek'teki bazı sözler dışında, bu kelimeye sonradan eklenen anlamla ilgili hiçbir işaret yoktur. İsâ'nın ölümünün günah veya aflatara herhangi bir ilgisinin bulunduğu bile ima edilmez. Pavlus, 'kefarete' sözünü etmeseydi, yalnızlığı ve muğlaklığı içinde yaptığını da yapmayacaktı."

Aynı yazar yine şöyle diyor:

"O'nun kendisini bir peygamber olarak gördüğü, 'Bugün, yarın veya yarından sonra yoluma gitmeliyim; çünkü bir peygamberin Kudüs'ten yok olup gitmesi olmaz' gibi birkaç sözünden belli olmaktadır. (Luka, 13;33). O sık sık kendisine 'insanoğlu' der. Hatta göğre çıkışından sonra bu çıkış olayı nedeniyle İsâ'nın 'Allah'ın oğlu' yapıpı tam bir güçle donatıldığını açıklayanın Afız Pavlus olduğunu söyler. "İsâ, hiçbir zaman kendisine 'Allah'ın oğlu' demez" der o ve bu ismin kendisine başkaları tarafından verildiği zaman, bununla herhalde ancak O'nun Mesih olduğunun itiraf edildiğini belirtir. Fakat İsâ, kendisini her zaman mutlak anlamda 'Oğul' olarak tarif eder... Bunun da ötesinde, Allah'la olan ilişkisini tarif etmek için yine mutlak olarak 'Baba' kelimesini kullanır. Onun, bu ilişkinin eşsizliğini her zaman fark etmediği düşünülebilir; öyle ki, hayatının ilk döneminde ilk ayrıcalığını başka insanlarla paylaştığı bir ayrıcalık sanıyordu; fakat edindiği hayat tecrübesi ve insan tabiatı hakkında ki derin bilgi, kendisini bu ayrıcalıkta yalnız olduğunu görmeye zorladı."

"Petrus'un Pentikos'ta söylenmiş 'Allah'tan razı olmuş kişi' sözleri, çağdaşlarının İsâ'yı nasıl tanıyıp kabul ettiklerini gösterir... İnciller bu sözlerin kabul edilmesi gerektiği hakkında hiçbir kuşkuyla yer bırakmaz. Onlardan öğrendiğimize göre, İsâ fizikî, zihnî ve tabii gelişme aşamalarından geçmiş; acıkmış, susamış, yorulmuş ve uyumuştı; şaşırtılabilir ve bilgi isteyebilirdi; acı çeker ve öldü. Hiçbir zaman sonsuz bilgi iddiasında da bulunmadı. Böyle bir iddia, kuşkusuz yalnızca İncillerin yarattığı izlenime ters düşmekle kalmayacak, aynı zamanda, başlıca günaha teşvik, *Gethsemane* ve çarmıha gerilme tecrübeleriyle de uzlaştırılamayacaktı. Bu tür tecrübeler tümünden gerçek dışı görülmedikçe, İsâ bunları ya-

şamış ve insanî bilgideki peygamberî basirete ve ma'rifete dayalı birtakım değişikliklere tabi insan bilgisinin sınırları içerisinde bu tecrübelerden geçmiş olmalıdır. İsa'yı her şeye gücü yeter görmek için de öyle pek neden yoktur. O'nun Allah'tan bağımsız veya bağımsız bir ilâh olarak davrandığına dair hiçbir gösterge yoktur. Gerçekte, ibâdet alışkanlığının ve böylesi ancak ibâdetle gider gibi sözlerinin de ortaya koyduğu üzere, Allah'a olan bağımlılığını itiraf etmektedir kendisi. Hatta kendisine mutlak anlamda yalnızca Allah'a ait olan iyiliği ve hayrı da yakıştırmamıştır o. Son şekilleriyle Hristiyan Kilisesi, doğmuş İsa'yı ilâhî varlık düzeyine çıkarıncaya değin yazıya geçirilmemiş olmalarına rağmen, bir yanda kayıtların İsa'nın gerçek insanlığıyla ilgili tüm delilleri barındırması, öte yandan hiçbir yerde O'nun kendisini Allah olarak gördüğüne dair herhangi bir şeyin bulunmaması, İncillerin gerçek tarihî karakterleri konusunda dikkat çekici bir şehâdetir..."

"Allah'ın oğlu ismine İsa ile ilgili olarak kullanıldığı şekliyle, ilk olarak tümünden dinî bir muhtevâ verenin, ilk Hristiyan toplumu mu yoksa bizzat Pavlus'un kendisi mi olduğunu kestirmek mümkün olmayabilir. Herhalde birincisi, yani toplumun kendisi olsa gerektir. Fakat havari Pavlus, şüphesiz bu ismi tüm anlamıyla benimsemiş ve 'Oğul İsa/Krist'e Ahdi Atik'te özellikle Rabb Yehova'ya verilen pek çok fikir ve deyim aktararak anlamı açıklığa kavuşturmak için çok şeyler yapmıştır. Her ismin üstünde bu ismi, 'Rabb' ismini vermiştir Ona. Aynı zamanda Krist'i Allah'ın hikmeti ve Allah'ın şanı ile eşleştirip, O'na mutlak anlamda Oğul'luk da vermekle Pavlus, İsa (Krist) için Allah'la miras yoluyla gelen eşsiz, ahlâkî kişisel ve sonsuz bir ilişki iddia etmiş oluyordu. Öte yandan, Pavlus çoğu biçim ve yollarla İsa'yı Allah'la eşleştirmişse de, kendisi O'ndan Allah olarak söz etmekten kaçınmıştır..." (s. 22-25, *Enc. Britt.* c. 13, 1946).

"(Üçleme) Düşüncesi biçimleri Yunan filozoflarına ait olup, onlardan Yahudi öğretilerine girmiştir. Böylece, tipik bir bileşimle karşılaşyoruz. İsa'nın kişiliğinde olgunlaşan Kitâb-ı Mukaddes'in dinî doktrinleri, yabancı bir felsefenin içinden geçmektedir..."

"Üçleme Doktrini'nde Yahudi kaynağı, Baba, Oğul ve Ruh terimleri ni donattı. İsa son terimi nadiren kullandığı gibi, Pavlus'un onu kullanışı da o kadar açık değildir. Yahudi edebiyatında ise bu bütünüyle şahıslştırılmıştır. Görüldüğü üzere Yunan etkisiyle değişikliğe uğramışsa da, malzeme Yahudi'ye aittir; fakat sorun Yunan'ındır ve öncelik ahlâkî hat-ta dinî bile değil, metafizikîdir. Nedir bu üç faktör arasındaki ontolojik ilişki? Kilisenin cevabı İznik formülündedir ve Yunan karakteri taşımaktadır..." (*Enc. Britannica*, c: 5, s. 633 son satır, "Christianity" maddesi..)

لُعِنَ

الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ بَنِي إِسْرَءِيلَ عَلَى لِسَانِ دَاوُدَ وَعِيسَى ابْنِ
 مَرْيَمَ ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴿٧٨﴾ كَانُوا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَنْ
 مُنْكَرٍ فَعَلُوهُ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿٧٩﴾ تَرَى كَثِيرًا مِنْهُمْ يَتَوَلَّوْنَ
 الَّذِينَ كَفَرُوا لِبِئْسَ مَا قَدَّمَتْ لَهُمْ أَنْفُسُهُمْ أَنْ سَخِطَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ
 وَفِي الْعَذَابِ هُمْ خَالِدُونَ ﴿٨٠﴾ وَلَوْ كَانُوا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالنَّبِيِّ
 وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِ مَا اتَّخَذُوهُمْ أَوْلِيَاءَ وَلَكِنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ
 فَسِقُونَ ﴿٨١﴾ * لَتَجِدَنَّ أَشَدَّ النَّاسِ عَدَاوَةً لِلَّذِينَ ءَامَنُوا الْيَهُودَ
 وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا وَلَتَجِدَنَّ أَقْرَبَهُمْ مَوَدَّةً لِلَّذِينَ ءَامَنُوا الَّذِينَ قَالُوا
 إِنَّا نَصْرِيَّ ذَلِكَ بِأَنْ مِنْهُمْ قِسِيَسِينَ وَرُهْبَانًا وَأَنَّهُمْ لَا
 يَسْتَكْبِرُونَ ﴿٨٢﴾ وَإِذَا سَمِعُوا مَا أُنْزِلَ إِلَى الرَّسُولِ تَرَى أَعْيُنُهُمْ
 تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ مِمَّا عَرَفُوا مِنَ الْحَقِّ يَقُولُونَ رَبَّنَا ءَامَنَّا فَاكْتَبْنَا

مَعَ الشَّاهِدِينَ ﴿٨٣﴾

- 78 İsrâiloğullarından küfredenlere, Dâvûd ve Meryem Oğlu İsâ diliyle lanet edilmiştir. Bu, isyan etmeleri ve haddi aşmaları nedeniyledir.
- 79 Yapmakta oldukları münker (çirkin iş)lerden birbirlerini sakındırmıyorlardı.¹⁰² Yapmakta oldukları şey ne kötü idi!
- 80 Onlardan çoğunun küfre sapanlarla dostluklar kurduklarını görürsün. Kendileri için nefislerinin takdim ettiği şey ne kötüdür. Allah onlara gazablandı ve onlar azabda ebedî kalacaklardır.
- 81 Eğer Allah'a, peygambere ve ona indirilene iman etselerdi, onları dostlar edinmezlerdi.¹⁰³ Fakat onlardan çoğu fâsık olanlardır.
- 82 And olsun, insanlar içinde, mü'minlere en şiddetli düşman olarak Yahudiler ve müşrikleri bulursun. Onlardan, iman edenlere sevgi bakımından en yakın olanların da, "Hristiyanlar" diyenleri bulursun. Bu, onlardan (birtakım) papaz ve rahiplerin olması ve onların gerçekte büyüklük taslamamaları nedeniyledir.
- 83 Peygambere indirileni dinlediklerinde, hakkı tanıdıklarından dolayı gözlerinin yaşlarla dolup taşığını görürsün. Derler ki: "Rabbimiz inandık; öyleyse bizi şahidlerle birlikte yaz."

AÇIKLAMA

102. İsrâiloğulları'nın bozulması evrensel sürece göre meydana gelmiştir. Önce bir toplumda bazı bireyler bozulur; eğer toplumun kolektif bilinci canlıysa, kamuoyu bunları bastırır ve toplum bütün olarak bozulmaktan kurtulur. Fakat toplum, bozulmuş üyelerinin gittiği yollara adeta onları onaylarcasına ve kendilerini istediklerini yapmada serbest bırakırsa, başlangıçta birkaç kişiyle sınırlı olan bozulma yavaş yavaş toplum içinde yayılır. İşte İsrâiloğulları'nda olan buydu.

Dâvûd ve İsâ peygamberlerin (Allah'ın selamı üzerlerine olsun) diliyle lânetlenme konusunda bkz. Zebûrlar 10 ve 50, Matta 23.

103. Eğer Yahudiler Allah'a, Nübüvver'e, Vahy'e içtenlikle inanmış olsalardı, kendiliklerinden aynı şeylere inanan Müslümanlar tarafını tutarlardı. Ne ki, Yahudilerin Kitab'a olan inançları tuhaftı; *tevhîdle şirk* arasındaki savaşta mü'minlere karşı müşriklerin yanında yer alıyorlardı. Bundan da öte, nübüvvete inandıklarını iddia etmelerine rağmen, ona inanmayanların tarafını tutuyorlardı. Bütün bunlara rağmen, utanmadan Allah'a, peygamberlere ve kitaplara inandıklarını ileri sürüyorlardı.

وَمَا لَنَا لَا نُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَمَا جَاءَنَا مِنَ الْحَقِّ
وَنَطْمَعُ أَنْ يُدْخِلَنَا رَبُّنَا مَعَ الْقَوْمِ الصَّالِحِينَ ﴿٨٤﴾ فَأَنْبَهُمُ اللَّهُ
بِمَا قَالُوا جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَذَلِكَ
جَزَاءُ الْمُحْسِنِينَ ﴿٨٥﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ
أَصْحَابُ الْجَحِيمِ ﴿٨٦﴾ يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَحْرِمُوا طَبَّيْتَ مَا
أَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ﴿٨٧﴾

- 84 “Hem Rabbimizin bizi sâlihler topluluğuna katmasını umarken, ne diye Allah’a ve bize haktan gelene inanmayalım?”
- 85 Böylelikle Allah, dediklerine karşılık olarak içinde ebedî kalacakları altından ırmaklar akan cennetler verdi. Bu, iyilik yapanların karşılığıdır.
- 86 Küfre sapanlar ve âyetlerimizi yalanlayanlar; işte onlar, çılgın ateşin arkadaşlarıdır.
- 87 Ey iman edenler! Allah’ın sizin için helâl kıldığı güzel şeyleri haram kılmayın¹⁰⁴ ve haddi aşmayın.¹⁰⁵ Şüphesiz Allah, haddi aşanları sevmez.

AÇIKLAMA

104. Bu ilâhî emir iki şeyi ima etmektedir:

1) Bazı şeyleri helâl, bazı şeyleri haram yapmada sizin hiçbir yetkiniz yoktur. Helâl ancak Allah’ın helâl kıldığı; haram da ancak Allah’ın haram kıldığıdır. Bu nedenle, helâli haram, haramı da helâl yaparsanız İlâhî Kanunu değil, kendi kanununuzu izliyorsunuz demektir.

2) Hristiyan rahipleri, İşrâkî mutasavvıfları, Hindu fakirleri veya Budist dilencileri ve benzerleri gibi böyle bir zühd yolunu benimsemelisiniz. Dindar kişiler arasında her zaman var olagelen beden arzu-larının normal şekilde doyurulmasını bile rûhî gelişmeye aykırı bulmak biçimindeki genel eğilime karşı Müslümanları uyarmak demektir bu.

Böyleleri nefse eziyet etmeyi, benliği inkârı ve sürekli perhizi kendi başlarına fazilet kabul edip, bu türlü zühd yolları olmadan Allah'a yaklaşamayacağını sanırlar. Gerçekte bazı sahâbeler arasında bu tür eğilimler başgöstermişti. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ashâbından bazılarının gündüzleri daima oruçlu bulunup, geceleri hiç uyumadan sürekli Allah'a ibâdet etmek, et ve yağ yemeyip kadınlara da yaklaşmamak için yemin ettiklerini duyduğunda, onları bu tür uygulamalardan men etmiş ve bir hutbe sunmuştu. Hutbede şöyle buyurmuşlardı: "Bana böyle şeyler emredilmiş değildir; nefsinizin de üzerinizde hakkı vardır; bu yüzden oruç da tutun, yiyin de. Geceleri ibâdet ettiğiniz gibi uyuyun da. Ben bazı günler oruç tutarım, bazı günler tutmam; et de yerim, yağ da (benim sünnetim budur); benim sünnetimi beğenmeyen benden değildir."

Hz. Peygamber (s.a.v.) bir başka hadislerinde aynı şeyi vurgulayarak şöyle buyurmuşlardır: "Bazı insanlara ne oluyor da kadınları, güzel yiyecekleri, uykuyu ve dünyanın daha başka güzel şeylerini kendilerine haram ediyorlar? Ben size râhibler olmayı öğretmedim. Benim öğrettiğim yaşama şekli ne kadınlardan uzaklaşmaya, ne et yememeye izin verir, ne de dünyadan el etek çekmeye. Şeriat, nefsinizi disiplin altına almak için orucu ve zühdden elde edilecek yararlar için de cihâdî öngörmüştür. Allah'a ibâdet edin ve O'na hiçbir şeyi ortak tutmayın. Haccınızı ve umrenizi yapın, zekâtı verin ve ramazan ayında da oruç tutun. Sizden önce helâk olan insanlar, kendilerine göre bir zühd yolu tuttukları için helâk oldular; böyle yaptıkları için de Allah aynı şeyi kendilerine emretti. Şu anda manastırlarda gördükleriniz aynı türdendirler."

Aynı anlamda yine bazı hadislerden, Hz. Peygamber'in (s.a.v.), bir sahâbenin uzun süredir karısıyla cinsel ilişkiden vazgeçip, tüm vaktini ibâdete ayırdığını duyunca hemen kendisini çağırıp, "Şimdi doğru karına git" diye emrettiğini; sahâbenin "Oruçluyum" demesi üzerine, "Orucunu boz ve karına git" diye cevap verdiğini öğreniyoruz.

Aynı türden bir başka olay daha var. Bir kadın, halife Hz. Ömer'e (r.a) gelip, "Kocam gündüz oruç tutuyor, geceyi ise ibâdetle geçiriyor" diye şikâyetle bulunur. Hz. Ömer (r.a), Kâ'b b. Sevr el-Ezdî'yi (r.a) durumu öğrenmek üzere gönderir ve kocanın üç geceyi ibâdetle geçirip dördüncü gece karısına yaklaşmasını emreder.

105. "*Sınırı aşmak*" ifadesinin anlam sahası oldukça geniştir. Eğer kişi helâli haram yaparsa, Allah'ın temiz kıldığı şeylerden sanki temiz değilmiş gibi geri durursa, temiz şeylerin kullanımında aşırı giderse veya helâlmış gibi haramlardan yararlanma yoluna giderse, hep sınırı aşmış olur. Allah bu tür sınırı aşma eyleminden hoşlanmaz.

وَكُلُوا

مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ حَلَالًا طَيِّبًا وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي أَنْتُمْ بِهِء
 مُؤْمِنُونَ ﴿١٨٨﴾ لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَكِنْ
 يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُمُ الْأَيْمَانَ فَكَفَرْتُمْهُوَ إِطْعَامَ عَشْرَةِ مَسْكِينٍ
 مِنْ أَوْسَطِ مَا تُطْعَمُونَ أَهْلِيكُمْ أَوْ كِسْوَتُهُمْ أَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ فَمَنْ
 لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ ذَلِكَ كَفَرَةُ أَيْمَانِكُمْ إِذَا حَلَفْتُمْ
 وَاحْفَظُوا أَيْمَانَكُمْ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ
 تَشْكُرُونَ ﴿١٨٩﴾ يَأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ
 وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ
 لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٩٠﴾ إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ
 وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنِ
 الصَّلَاةِ فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ ﴿١٩١﴾ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ
 وَاحْذَرُوا فَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَأَعْلَمُوا أَنَّمَا عَلَى رَسُولِنَا الْبَلَاغُ
 الْمُبِينُ ﴿١٩٢﴾ لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جُنَاحٌ
 فِيمَا طَعِمُوا إِذَا مَا اتَّقَوْا وَءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ثُمَّ اتَّقَوْا
 وَءَامَنُوا ثُمَّ اتَّقَوْا وَأَحْسَنُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٩٣﴾

- 88 Allah'ın size rızık olarak verdiklerinden helâl ve temiz olarak yiyin. Kendisine inanmakta olduğunuz Allah'tan da korkup sakının.
- 89 Allah sizi, yeminlerinizdeki 'rastgele söylemelerinizden, boş sözlerden' dolayı sorumlu tutmaz; ancak yeminlerinizle bağlandığınız sözlerden dolayı sizi sorumlu tutar. Onun (yeminin) kefareti, ailenizdekilere yedirdiklerinizin ortalamasından on yoksulu doyurmak ya da onları giydirmek veya bir köleyi özgürlüğüne kavuşturmadır. (Bunlara imkân) bulamayan (için) üç gün oruç (vardır.) Bu, yemin ettiğinizde (bozduğunuz) yeminlerinizin keffaretidir.¹⁰⁶ Yeminlerinizi koruyunuz.¹⁰⁷ Allah, size âyetlerini böyle açıklar, umulur ki şükredersiniz.
- 90 Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak şeytanın işlerinden olan pisliklerdir.¹⁰⁸ Öyleyse bun(lar)dan kaçının; umulur ki kurtuluşa erersiniz.¹⁰⁹
- 91 Gerçekten şeytan, içki ve kumarla aranızda düşmanlık ve kin düşürmek, sizi, Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçtiniz, değil mi?
- 92 Allah'a itâat edin, Peygamber'e de itâat edin ve sakının. Eğer yüz çevirirseniz, bilin ki, elçimize düşen, ancak apaçık bir tebliğidir.
- 93 İman edenler ve sâlih amellerde bulunanlar için korkup sakındıkları, iman ettikleri ve sâlih amellerde bulundukları, sonra korkup sakındıkları ve iman ettikleri ve sonra (yine) korkup sakındıkları ve iyilikte bulundukları takdirde (yasaklanmadan önce) dedikleri dolayısıyla bir sorumluluk yoktur. Allah, iyilik yapanları sever.

AÇIKLAMA

106. Bazıları helâl şeyleri kendilerine haram kılmak için yemin ettiklerinden dolayı, burada, yiyeceklerle ilgili talimâtlarla bağlantılı olarak yeminler hakkındaki hüküm ortaya konuyor. Hüküm şöyle: Eğer bir kişi gerisinde bir niyet taşımaksızın veya kasıt olmaksızın yemin ederse, yemininin gereğini yerine getirmekle yükümlü değildir. Çünkü bu tür yemin için, herhangi bir ceza veya kefareti yoktur. Fakat, eğer kişi bile bile yemin ederse, bu yeminini bozmalı ve günah gerektiren bir yemini bozduğu için de ceza olarak kefaretinin de ödemelidir. (Ayrıca bkz. Bakara an: 243-244, Nisâ' an: 125)

107. "Yeminlerinizi koruyun" emri, üç anlam ifade eder:

1) Kişi yeminden doğru yolda yararlanmalı, yersiz ve günah gerektirici şeyler için yemine başvurmamalıdır.

2) Bir şey için yemin ettiğinde, unutmamak için onu sürekli hatırd tutmalıdır.

3) Haklı veya doğru bir şey için kasden yemin ettiğinde gereğini yerine getirmeli, getirmediği takdirde kefarecini ödemelidir.

108. *Ensâb, ezlâm ve meysir*'in anlamı için bu sûredeki an: 12 ve 14'e bakın. Fal oklarıyla kehânet anlamındaki *ezlâm* tabiatı gereği bir tür kumarsa da, *meysir*'le arasında küçük bir fark vardır. *Ezlâm, şirk* ve bâtil inanca bulanmış kehânet ve kura biçimleri için kullanılırken; *meysir*, servetin şans aletleriyle kazanılıp bölüşüldüğü biçimler için kullanılır.

109. Bu âyetle dört şey mutlak olarak haram kılınmaktadır: İçki, kumar, *ensâb* (Allah'tan başkalarına tapınmak için adanmış ve içlerinde Allah'tan başka şeylerin adlarına kurbanlar ve hediyeler sunular yerler) ve kehânet araçları. Bunlardan son üçünün niteliği açıklanmış bulunuyor. İçki hakkında hüküm ise, ayrıntıları ile şöyledir:

İçki bu âyetle mutlak anlamda haram kılınmadan önce, hakkında iki hüküm daha inmişti. (Bakara: 219, Nisâ': 43). Son hüküm gelmeden önce Hz. Peygamber (s.a.v.), kendilerini mutlak yasağa hazırlamaları için halkı toplamış ve onları uyarak şöyle demişti: "Allah insanların içki içmelerinden asla hoşlanmaz. Mutlak yasak yakında gelse gerektir. Bu yüzden ellerinde içki bulunanlar en iyisi mi onu satsınlar." Bundan bir süre sonra, Mâide Sûresi 90. âyet inince, "Şu anda ellerinde içki bulunanlar artık onu ne içebilir, ne de satabilir; bu yüzden onu yok etsinler." diye ilânda bulundu. Bunun üzerine dökülen içkiler Medîne sokaklarında aktı. Bununla birlikte bazıları, "Onu Yahudilere hediye edemez miyiz?" diye Hz. Peygamber'e (s.a.v.) sordular. Cevap şöyleydi: "Onu haram eden, hediye olarak verilmesini de yasaklamıştır." Daha bazıları, "Onu sirke yapamaz mıyız?" diye sordular. Cevap, "Hayır; dökmelisiniz" şeklinde oldu. Bir başkası tekrar tekrar sordu: "İçkiyi ilaç olarak da kullanamaz mıyız?" Hz. Peygamber (s.a.v.) üstüne basa basa bunu da reddetti ve şöyle buyurdu: "Hayır; o bir ilaç değil, bir hastalıktır." Yine, bir başkası daha sordu: "Efendim, biz çok soğuk bir yerde yaşıyoruz ve işimiz de yorucudur. Bu bakımdan, yorgunluğumuzu gidermek ve ısınmak için içki içiyoruz." Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle dedi: "İçtiğiniz sarhoşluk veriyor mu?" "Evet" dedi adam. Bunun üzerine, Hz. Peygamber (s.a.v.) "Ondan el çek" buyurdular. Soruyu soran adam bu kez, "Bizim orada oturanlar

bunu kabul etmiyecektir.” dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.) buna da şöyle karşılık verdi: “Eğer kabul etmezlerse git, onlarla savaş.” İbn Ömer’den (r.a) rivayet edilen bir hâdisе göre, Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuşlardır: “Allah içkiyi ve onu içeni, sunanı, satanı, alanı, üreteni, üret-tireni, taşıyanı ve kendisine taşıtanı lânetlemiştir.”

Bir başka hadisinde Hz. Peygamber (s.a.v.), Müslümanlara içkiyle birlikte sunulan yemekten yemeyi yasaklamıştır. Yasağın ilk döneminde, içkiyi çıkarmada ve içmede kullanılan aletlerden yararlanılmasını bile yasaklamış, fakat daha sonra yasa iyice yerleşince bunların kullanımına izin vermiştir.

Arapça *hamr* kelimesi, öncelikle üzüm-den yapılan şarap anlamına geliyorsa da; buğday, arpa, kuru üzüm, hurma ve baldan yapılan içki-ler için de kullanılır olmuş ve yasak, sarhoşluk veren her şeyi içine al-mıştır. Hadisler bu noktada oldukça açıktır: “Her sarhoşluk veren hamrdır ve haramdır”, “Sarhoşluk veren her içki haramdır”, “Her sarhoşluk veren şeyi yasaklıyorum”. Cuma hutbelerinden birinde halife Hz. Ömer (r.a), *hamr*’ı “düşünme melekesini gideren her şey” olarak tanımlamıştır.

Bu bağlamda Hz. Peygamber (s.a.v.), genel ilkeyi şöyle koymuşlardır: “Çoğu sarhoşluk veren şeyin en az miktarı da haramdır; bir bardağı sarhoşluk veren şeyin bir damlası da haramdır...”

Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında sarhoş için belli bir ceza yoktu. Tutuklanıp mahkemeye çıkarılan suçlu ayakkabılarla dövülür, tepiklenir, yumruklanır, çomaklanır ve kırbaçlanırdı. Bu suç için verilen cezanın en yüksek miktarı kırk kırbaçtı. Hz. Ömer’in (r.a) halîfeliğinin ilk günlerin-de de aynı ceza uygulanıyordu. Fakat o suçların arttığını görünce, diğer sahâbelere de danışarak cezayı seksen kırbaça çıkardı.

İmam Mâlik, İmam Ebû Hanîfe ve bir rivayete göre İmam Şâfi’î de aynı görüşteydiler. Fakat, İmam Ahmed b. Hanbel ve bir başka rivayete göre İmam Şâfi’î, içki içmenin cezasının kırk kırbaç olduğu fikrindedir. Hz. Ali (r.a) de kırk kırbacı kabul etmiştir.

İslâm fıkhnına göre, yasağın üzerinde durmak İslâm devletinin göre-vidir. Nitekim, Hz. Ömer (r.a) zamanında Benî Sakif kabilesinden Ru-veysid adlı bir adamın dükkânı, içinde gizlice şarap üretilip satıldığı için yakılmıştır. Başka bir seferinde ise, şarap sattıkları için bir köyü yaktır-mıştır.

يَتَأْتِيهَا

الَّذِينَ ءَامَنُوا لَيَبْلُوَنَّكُمُ اللَّهُ بِشَيْءٍ مِّنَ الصَّيْدِ تَنَالُهُ أَيْدِيكُمْ
 وَرِمَاحُكُمْ لِيَعْلَمَ اللَّهُ مَن يَخَافُهُ بِالْغَيْبِ ۚ فَمَنِ اعْتَدَىٰ بَعْدَ
 ذَٰلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٦١﴾ يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ
 وَأَنْتُمْ حُرُمٌ ۚ وَمَن قَتَلَهُ مِنْكُم مُّتَعَمِّدًا فَجَزَاءٌ مِّثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ
 النَّعْمِ بِحُكْمٍ بِهِ ۚ ذَوَا عَدْلٍ مِّنْكُمْ هَدْيًا بَالِغَ الْكَعْبَةِ أَوْ كَفَّرَةٌ
 طَعَامَ مَسْكِينٍ أَوْ عَدْلُ ذَٰلِكَ صِيَامًا لِّيَذُوقَ وَبَالَ أَمْرِهٖ ۚ عَفَا
 اللَّهُ عَمَّا سَلَفَ ۚ وَمَنْ عَادَ فَيَنْتَقِمُ اللَّهُ مِنْهُ ۚ وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُو
 انْتِقَامٍ ﴿١٦٢﴾ أَحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ مَتَاعًا لَّكُمْ وَلِلْسَّيَارَةِ
 وَحُرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُمًا ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي إِلَيْهِ
 تُحْشَرُونَ ﴿١٦٣﴾ ۚ جَعَلَ اللَّهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ قِيَمًا لِّلنَّاسِ
 وَالشَّهْرَ الْحَرَامَ وَالْهَدْيَ وَالْقَلَائِدَ ۚ ذَٰلِكَ لِتَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا
 فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَأَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١٦٤﴾
 اَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ وَأَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٦٥﴾ مَا عَلَى
 الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ ۚ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ ﴿١٦٦﴾

- 94 Ey iman edenler! Allah görünmezlikte (gaybde) kendisinden kimin korktuğunu ortaya çıkarmak için ellerinizin ve mızraklarınızın erişeceği avdan bir şeyle and olsun sizi deneyecektir. Artık kim bundan sonra haddi aşarsa, onun için acıklı bir azab vardır.
- 95 Ey iman edenler! Siz ihramlıyken avı öldürmeyin.¹¹⁰ Sizden kim onu kasıtlı olarak (taammüden) öldürürse, cezası, hayvandan öldürdüğünün bir benzeridir. Buna da, Kâ'be'ye ulaşmış bir kurbanlık olarak içinizden adâlet sahibi iki kişi hükmedecektir. Veya yoksulları doyurmak ya da onun dengi oruç tutmak olan bir kefarettir.¹¹¹ Böylelikle işlediğinin vebalini tatmış olsun. Allah geçmişte olanı bağışladı. Ama kim tekrarlırsa, Allah ondan öc alacaktır. Allah üstün ve güçlü olandır, öc sahibidir.
- 96 Deniz avı ve onu yemek size ve (yeryüzünde) dolaşanlara bir yarar olarak helâl kılındı.¹¹² İhramlı olduğunuz sürece kara avı ise size haram kılınmıştır. O'na (götürülüp) toplanacağınız Allah'tan korkup sakının.
- 97 Allah, Beyt-i Haram (olan) Kâ'be'yi insanlar için bir ayaklanma (kıyam evi) kıldı; Haram Ay'ı, kurbanı ve boyunlardaki gerdanlıkları da.¹¹³ Bu, Allah'ın göklerde ve yerde ne varsa tümünü bildiğini ve Allah'ın gerçekten her şeyi bilen olduğunu bilmeniz içindir.¹¹⁴
- 98 Bilin ki, Allah gerçekten cezası pek şiddetli olandır. Ve Allah bağışlayandır, esirgeyendir.
- 99 Peygambere tebliğden başka (yükümlülüğü) yoktur. Allah açığa vurduklarınızı da, gizli tuttuklarınızı da bilir.

AÇIKLAMA

110. Haram bölgede veya ihramlıyken avlanmak ya da şu veya bu şekilde bir başkasının avlanmasına yardımcı olmak yasaklanmıştır. Aynı şekilde ihramlı olan kişinin, özellikle kendisi için öldürülmüş avdan yemesi de haramdır. Bununla birlikte ihramlı olmayan bir başkası kendisi için avlanır ve avının etinden bir hacıya verirse, bundan yemekte bir zarar yoktur. Şüphesiz, zararlı hayvanlar bu yasağın dışındadır. Hac için konmuş sınırlar içindeyken bile yılan, akrep, kuduz köpek ve daha başka zararlı hayvanlar öldürülebilir.

111. Bu iki adâletli kişi, kaç yoksulun doyurulacağı veya belli bir hayvanın öldürülmesi nedeniyle kaç gün oruç tutulacağı konusunda da karar verecektir.

112. Deniz avı helâl kılınmıştır. Çünkü bazen bir deniz yolculuğunda eldeki malzeme kıt gelebilir, elde yiyecek bir şey kalmayabilir.

113. Arabistan için Kâ'be yalnızca kutsal bir ibâdet yeri olarak kalmayıp, gerek ibâdet yeri olması, gerekse kutsallığı nedeniyle ekonomi ve kültüre yön veren araç görevi yapıyor ve ülkede merkezî bir yere sahip bulunuyordu. Ülkenin her yanından insanlar hac ve umre için Kâ'be'ye geliyorlar ve toplanan büyük kalabalık başka zaman kabile kavgalarıyla parça parça olan Araplar arasında birlik duyguları doğmasına yardım ediyordu. Ayrı ayrı kabile ve yerlerden gelen hacılar bir arada kültürel bağlar oluşturmuyorlardı. Şiir yarışmaları, dillerini ve edebiyatlarını zenginleştiriyordu. Hac mevsiminde yapılan ticaret ve alışverişler halkın ekonomik ihtiyaçlarını gidermede yardımcı oluyordu. Kutsal aylar Araplara dört aylık barış sağlıyor ve bu da ülkenin bir bölgesinden diğerine kervanların güvenlik içinde gidip gelebildiği tek dönem oluyordu. Kurban için ayrılan hayvanlar ve boyunlarına takılan yakalıklar kervanların hareketlerine önemli ölçüde yardım ediyordu. Çünkü Araplar bunlara öylesine saygı gösterirdi ki, kimse soygun niyetiyle kendilerine dokunmaya cesaret edemezdi.

114. Yani, "Eğer Kâ'be'nin kutsallığı ve hac için konan sınırlamalar-daki hikmeti ve bundan kaynaklanan yararları iyice düşünürseniz, bütün bunları öngören Allah'ın yarattıklarının saâdeti ve ihtiyaçları hakkında nasıl derin ve tam bilgisi olduğunu kabul edersiniz. Kavransınız ki, O'nun koyduğu hükümlerden her birinin insan hayatının değişik yönlerine dönük çok yararları vardır. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) gelişinden önceki karışıklık yüzyıllarında bile Allah Kâ'be'yi, kendinizin anlamsızca yok etmeye çalıştığınız hayatınız için bir güvenlik ve istikrar aracı yapmıştı. Aynı şekilde Allah'ın hükümleri, güvenliğinizi ve refahınızı garanti etmektedir. Bu bakımdan kendi iyiliğiniz için bu hükümleri gözetmelisiniz. Çünkü bunlarda kendi araçlarınızla ne görebileceğiniz, ne de elde edebileceğiniz gizli yararlar vardır."

قُلْ لَا

يَسْتَوِي الْخَبِيثُ وَالطَّيِّبُ وَلَوْ أَعْجَبَكَ كَثْرَةُ الْخَبِيثِ فَاتَّقُوا اللَّهَ
يَتَأُولَى الْأَلْبَبِ لَعَلَّكُمْ تَفْلَحُونَ ﴿١١٥﴾ يَتَأَيَّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا
تَسْأَلُوا عَنْ أَشْيَاءَ إِنْ تُبَدِّلَكُمْ تَسْؤُكُمْ وَإِنْ تَسْأَلُوا عَنْهَا حِينَ
يُنْزَلِ الْقُرْءَانُ تُبَدِّلْ لَكُمْ عَمَّا ءَلَّهُ عَنْهَا وَاللَّهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿١١٦﴾ قَدْ
سَأَلَهَا قَوْمٌ مِّن قَبْلِكُمْ ثُمَّ أَصْبَحُوا بِهَا كَافِرِينَ ﴿١١٧﴾

- 100 De ki: “Murdar ile temiz –murdarın çokluğu hoşuna gitse de- bir olmaz.¹¹⁵ Ey temiz akıl sahipleri! Allah’tan korkup sakının. Umurlur ki kurtuluşa erersiniz.
- 101 Ey iman edenler! Size açıklandığında sizi üzecek şeyleri sormayın,¹¹⁶ Kur’ân indirildiği zaman sorarsanız, size açıklanır. Allah onu affetti. Allah bağışlayandır, (kullara) yumuşak olandır.
- 102 Sizden önce bir topluluk onu sormuştu da sonra kâfirler olmuşlardı.¹¹⁷

AÇIKLAMA

115. Bu âyet, eşyanın yalnızca dış yüzüne bakanların ölçülerinden bütünüyle farklı yeni değer ölçüleri getirmektedir. Eşyayı zahiriyle değerlendirenler niceliğe bakarlar, niteliğe değil. Söz gelimi, paranın kazanılma biçimine değer vermeyenler için yüz rupi her zaman beş rupiden daha büyüktür. Fakat bu âyet, bu tür değerlendirmenin aksine, haklı yollarla kazanılan beş rupinin paklığı nedeniyle daha değerli olduğunu ortaya koymaktadır. Bu ölçüye göre, bir şeyin değerini arttıran veya eksiltene o şeyin nicel (kemmî) miktarı olmayıp, gerçekte o şeyin temiz mi, yoksa kirli yollarla mı kazanıldığıdır. Açıktır ki, bir damla gül kokusu bir yığın çerçöpten çok daha kıymetlidir. Aynı şekilde bir bardak temiz suyun, bir depo pis idrar karşısındaki değeri ne kadar fazladır. Bu yüzden akıllı olan, önemsiz ve değersiz de görülse her zaman helâl olanla yetinecek haram olan câzibeli ve büyük şeylere asla el atmayacaktır.

116. Bazıları Hz. Peygamber'e (s.a.v.), ne dünyalık işler için pratik bir fayda taşıyan, ne de manevî yücelişe yol açacak olan yersiz gereksiz sorular sormaya alışmışlardı. İşte bu âyet, bu tür soruların sorulmasını yasaklamaktadır. Bir defasında bir kişi bir toplantıda, "Benim gerçek babam kim?" diye sormuştu. Yine bazen, halkın iyiliği için kasden açıklanmaması gereken birtakım yasal sorunlar hakkında açıklama isteyen gereksiz sorular da soruluyordu. Örneğin, her yıl yapılıp yapılmayacağı açıklığa kavuşturulmadan hac bir emirle zorunlu kılınmıştı. Biri bunu duyunca hemen sordu: "Her yıl haccetmek zorunlu mudur?" Hz. Peygamber (s.a.v.) cevap vermediler. Adam soruyu tekrarladı; fakat yine cevap alamadı. Adam soruyu üçüncü defa sorunca, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) cevabı şöyle oldu: "Yazıklar olsun sana! Eğer 'evet' deseydim, hac her yıl farz olacak ve senin gibileri buna güç yetiştiremeyeceğinden itâatsizlik suçu işlemiş olacaktı."

Bizzat Hz. Peygamber (s.a.v.), halkı sırf soru sormak için soru sormaktan men etmiştir. Bir hadislerinde, "Müslümanlar karşısında en büyük suçlu, haram değilken, sorusu nedeniyle bir şeyin haram kılınmasına yol açandır." uyarısında bulunmuşlardır. Bir başka hadislerinde ise, "Allah sizin için bazı şeyleri farz kıldı; bunları yerine getirmeye çalışın ve bazı şeyleri de haram kıldı; onlara yaklaşmayın. Bazı sınırlar koydu, onları aşmayın. Bazı şeyler hakkında ise, söz etmedi, unuttuğundan değil; o halde böylesi şeylere dalmaya çalışmayın." buyurmuşlardır.

Yukarıdaki iki hadiste oldukça önemli bir konuya dikkat çekilmektedir. Muğlâk bırakılıp ayrıntıları açıklanmamış bazı şeyler ve hükümler vardır. Bu, Kanun Koyucu'nun ayrıntıları ortaya koymayı ve bunları özelleştirmeyi unuttuğundan değil, fakat insanlar için geniş bir alan bırakmak amacıyla bunları sınırlamak istememesindendir. Bu yüzden, eğer bir kişi birbiri ardına gereksiz ve yersiz sorular sorar ve böylece sınırlamalar getirir, özelleştirmelerde bulunursa, insanları gereksiz güçlüklerle iter. Aynı şekilde, "akıl yürütme" gücüyle ayrıntılar ortaya koymaya çabalar ve genelleri özelleştirmeden, belirsizleri belirlemeden rahat edemezse, Müslümanları büyük bir şaşkınlığın içine yuvarlar. Söz gelimi, gayb ve âhiret hakkında ne kadar ayrıntıya dalarsak, o kadar şüpheler yaratacağımız gibi, aynı şekilde, hükümlerle ilgili olarak ne kadar sınırlamalar getirirsek, onları o kadar çok çiğneme durumu ortaya çıkacaktır.

117. Yersiz ve gereksiz soru sormakla küfre dalanlar Yahudiler idi. Önce, iman ve hükümlerin ayrıntıları konusunda gereksiz sorular sorarak kırlı kırk yarmaya giriştiler. Ardından üzerlerine bu tür sınırlamaların konmasına yardım ettiler. Fakat bu sınırları çiğnediklerinden küfr ve itâatsizlik suçunu işlediler. Ne yazık ki Müslümanlar da, Kur'ân'ın ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) uyarılarına rağmen adım adım Yahudileri izlemektedirler.

مَا جَعَلَ اللَّهُ

مِنْ بَحِيرَةٍ وَلَا سَائِبَةٍ وَلَا وَصِيلَةٍ وَلَا حَامٍ وَلَٰكِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا
يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَكَثُرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٠٣﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ
تَعَالَوْا إِلَىٰ مَا أَنزَلَ اللَّهُ وَإِلَى الرَّسُولِ قَالُوا حَسْبُنَا مَا وَجَدْنَا
عَلَيْهِ ءَابَاءَنَا أُولَٰئِكَ هُم لَا يَعْلَمُونَ شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ ﴿١٠٤﴾
يَتَّبِعُهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا عَلَيْكُمْ أَنفُسَكُمْ لَا يَضُرُّكُمْ مِّنْ ضَلٍّ إِذَا
أَهْتَدَيْتُمْ إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ
تَعْمَلُونَ ﴿١٠٥﴾

- 103 Allah *bahîre*'den, *sâibe*'den, *vasîle*'den ve *hâm*'dan¹¹⁸ hiçbirini (meşrû) kılmamıştır. Ancak küfredenler, Allah'a karşı yalan düzüp uyduruyorlar. Onların çoğu akıl erdirmez.
- 104 Onlara: "Allah'ın indirdiğine ve peygambere gelin" denildiğinde, "Atalarımızı üzerinde bulduğumuz şey bize yeter" derler. (Peki) ya ataları bir şey bilmiyor ve hidâyete ermiyor idilerse?.
- 105 Ey iman edenler! Üzerinizdeki (yükümlülük) kendi nefislerinizdir. Siz doğru yola erişerseniz, sapan size zarar veremez.¹¹⁹ Tümünü-zün dönüşü Allah'adır. O, size yapmakta olduklarınızı haber verecektir.

AÇIKLAMA

118. Bu âyette tanrılara vs. kurban adamak ve kurbanlık hayvanları serbestçe otlamaya bırakmak gibi bâtil uygulamalar yerilmektedir. İslâm öncesi Arabistan'da bu tür hayvanlara değişik adlar verilir, özel işaretler

konur ve onları herhangi bir işte kullanmak, yemek için kesmek, şu ya da bu biçimde kendilerinden yararlanmak haram sayılırdı.

Bahîra, sonuncusu erkek deve olan beş yavru lu dişi deveye verilen addı. Kulağı yarılarak serbestçe dolaşmaya bırakılırdı. Bundan sonra kimse ne ona binebilir, ne sütünü içebilir, ne kesebilir, ne tüyünü kırkabilirdi. Her nerede isterse orada otlamasına ve her nereden isterse oradan su içmesine izin verilirdi.

Sâibe, bir hastalıktan veya bir tehlikeden kurtulmak için yapılan adağı yerine getirmek için bir onur işareti olarak serbest bırakılan erkek veya dişi deveye verilen addı. Heps i de dişi on yavrusu olan, dişi deveye de *sâibe* denirdi.

Vasîle, biri dişi olan ilk ikizlerden belli bir erkek keçiye (teke) verilen addı. İlk doğan yavru lar tanrılar adına kurban edilirdi. Eğer ilk doğan yavru erkek olursa tabii. Fakat ilk doğan yavru lar ikiz olursa, erkeği kurban edilmez ve *vasîle* diye adlandırılarak, tanrılar adına serbest bırakılırdı.

Hâm, torunu yetişip de binme çağına gelen erkek deveye verilen addı. Bu deve serbest bırakılırdı. Aynı ad, on tane yavrusu olup da serbest bırakılan deveye de verilirdi.

119. Her insanda görülen bir zayıflığa karşı bir uyarıdır bu. Bazı insanlar başkalarında bir hata görsek de eleştirsek diye bakar dururlar. Burada bu tür kişiler böylesi kötülüğe karşı uyarılmakta ve kendilerinden başkalarının inanç ve davranışlarını araştırıp eleştirmek yerine, kendi hareketlerine, işlerine, ahlâk ve inançlarına dikkat etmeleri istenmektedir. Eğer bir insan Allah'a itâat ediyor, Allah'a ve insanlara karşı yükümlülüklerini yerine getiriyor ve faziletin, hayrın yerleştirilip, şerrin yok edilmesini de kapsayan hak ve takvâ yolunda gidiyorsa, o zaman bir başkasının sapkınılığı ve yanlışta oluşu hiç kuşkusuz kendisine zarar vermez.

Bu âyetin anlamı, kişi yalnızca kendi kurtuluşunu düşünsün ve başkalarını düzeltmeyi bir yana bıraksın demek değildir. Hz. Ebû Bekir Sıddîk (r.a) bir hutbesinde bu anlayışı reddetmiş ve şöyle demişti: "Ey insanlar! Siz bu âyeti okuyor ve ona yanlış bir anlam giydiriyorsunuz. Biz zat ben kendim Hz. Peygamber'den (s.a.v.) şunu işittim: İnsanlar münkeri görüp de onu ortadan kaldırmaya boş verdikleri, zâlim bir kişinin zulmünü görüp de bunu önlemedikleri zaman Allah hepsini cezalandırabilir. Allah'a yemin ederim ki, ma'rûfu emredip münkerden nehyetmek üzerinize borçtur. Eğer bunu ihmal ederseniz, Allah en kötü insanları üzerinize salar ve size zararlar verirler. Sonra iyileriniz duâ eder de, Allah duâlarını kabul etmez."

يَتَأَيَّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا شَهَدَةُ بَيْنِكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدُكُمُ
 الْمَوْتُ حِينَ الْوَصِيَّةِ اثْنَانِ ذَوَا عَدْلٍ مِّنْكُمْ أَوْ ءَاخِرَانِ مِّنْ غَيْرِكُمْ
 إِنْ أَنْتُمْ ضَرَبْتُمْ فِى الْأَرْضِ فَأَصْلَبْتُمْ مَّصِيبَةُ الْمَوْتِ
 تَحْبِسُونَهُمَا مِنْ بَعْدِ الصَّلَاةِ فَيُقْسِمَانِ بِاللّٰهِ إِنْ أَرَبْتُمْ لَا نَشْتَرِ
 بِهِ ثَمَنًا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ وَلَا نَكْتُمُ شَهَدَةَ اللَّهِ إِنَّآ إِذَا لَّمِنَ
 الْآثِمِينَ ﴿١٠٦﴾ فَإِنْ عُرِىَ عَلَىٰ أَنَّهُمَا اسْتَحَقَّ إِثْمًا فَءَاخِرَانِ يَقُومَانِ
 مَقَامَهُمَا مِنَ الَّذِينَ اسْتَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْأَوَّلَيْنِ فَيُقْسِمَانِ بِاللّٰهِ
 لَشَهِدْتَنآ أَحَقُّ مِنْ شَهِدَتِيهِمَا وَمَا ءَعْتَدَيْنَا إِنَّا إِذَا لَّمِنَ الظَّالِمِينَ ﴿١٠٧﴾

- 106 Ey iman edenler! Sizden birinize ölüm gelip çattığı zaman, vasiyet hazırlanışında, aranızda içinizden adâletli iki kişiyi (şâhid tutun.)¹²⁰ Veya yolculukta olup size ölüm musibeti gelip çatarsa, sizden olmayan başka iki kişiyi (şâhid tutun.)¹²¹ İkisini) Şayet kuşku-
 lanacak olursanız namazdan sonra alıkoyarsınız, onlar da (size):
 “Akraba dahi olsa onu (yeminimizi) hiçbir değere değiştirmeyece-
 ğiz ve Allah’ın şahidliğini gizlemeyeceğiz. Aksi takdirde biz elbette
 günahkârlardan oluruz.” diye Allah adına yemin etsinler.
- 107 Eğer o ikisi aleyhinde kesin olarak günahı hak ettiklerine ilişkin
 bilgi sahibi olunursa, bu durumda haksızlığa uğrayanlardan iki ki-
 şî -ki bunlar buna daha hak sahibidirler- öbürlerinin yerine geçer-
 ler ve “Bizim şehâdetimiz, o ikisinin şehâdetinden şüphesiz daha
 doğrudur. Biz haddi aşmadık, yoksa gerçekten zulmedenlerden
 oluruz” diye Allah’a yemin ederler.

AÇIKLAMA

120. Yani, “dindar, muttakî, güvenilir” Müslümanlar.

121. Bu, Müslümanlar şâhidler bulunmadığında, Müslümanların
 gayri müslimleri şâhid tutabileceklerini göstermektedir.

ذَٰلِكَ أَذْنَىٰ أَنْ يَأْتُوا بِالشَّهَادَةِ عَلَىٰ وَجْهِهَا أَوْ
 يَخَافُوا أَنْ تُرَدَّ أَيْمَنٌ بَعْدَ أَيْمَنِهِمْ ۖ وَأَتَقُوا اللَّهَ وَاسْمَعُوا ۚ وَاللَّهُ لَا
 يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ﴿١٥٨﴾ ۖ يَوْمَ يَجْمَعُ اللَّهُ الرُّسُلَ فَيَقُولُ مَاذَا
 أُجِبْتُمْ ۖ قَالُوا لَا عِلْمَ لَنَا إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّمُ الْغُيُوبِ ﴿١٥٩﴾ إِذْ قَالَ اللَّهُ
 لِيَعِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ اذْكُرْ نِعْمَتِي عَلَيْكَ وَعَلَىٰ وَالِدَتِكَ إِذْ
 أُيِّدْتِكَ بِرُوحِ الْقُدُسِ تُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا ۖ وَإِذْ
 عَلَّمْتُكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ ۖ وَإِذْ تَخْلُقُ مِنَ
 الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ بِإِذْنِي فَتَنفُخُ فِيهَا فَتَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِي وَتُبْرِئُ
 الْأَكْمَةَ وَالْأَبْرَصَ بِإِذْنِي وَإِذْ تُخْرِجُ الْمَوْتَىٰ بِإِذْنِي وَإِذْ كَفَفْتُ
 بَنِي إِسْرَءِيلَ عَنْكَ إِذْ جِئْتَهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا
 مِنْهُمْ إِنْ هَٰذَا إِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ ﴿١٦٠﴾ وَإِذْ أَوْحَيْتُ إِلَى الْحَوَارِيِّينَ
 أَنْ ءَامِنُوا بِي وَبِرُّسُولِي قَالُوا ءَامَنَّا وَأَشْهَدُ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ ﴿١٦١﴾

- 108 Bu, gerektiği gibi şahidliği yapmalarına veya yeminlerinden sonra yeminlerin reddedilmesinden korkmalarına daha yakındır. Allah'tan korkup sakının ve dinleyin. Allah, fâsıklar topluluğunu hi-dâyete erdirmez.
- 109 Allah, peygamberleri toplayacağı gün,¹²² şöyle diyecek: "Size verilen cevap nedir?"¹²³ Onlar da: "Bizim bilgimiz yoktur;¹²⁴ şüphesiz görünmeyenleri (gaybleri) bilen Sen'sin Sen."
- 110 Allah şöyle diyecek:¹²⁵ "Ey Meryemoğlu İsâ! Sana ve annene olan nimetimi hatırla. Ben seni Rûhu'l-Kuds ile destekledim; beşikte iken de, yetişkin iken de insanlarla konuşuyordun. Sana kitabı, hikmeti, Tevrat'ı ve İncil'i öğrettim. İznimle çamurdan kuş biçiminde (bir şeyi) oluşturunuyordun da (yine) iznimle ona üfürdüğünde bir kuş oluveriyordu. Doğuştan kör olanı, alacalıyı iznimle iyileştiriyordun, (yine) benim iznimle ölüleri (hayata) çıkarıyordun.¹²⁶ İsrâiloğulları'na apaçık belgelerle geldiğinde onlardan küfre sapanlar, "Şüphesiz bu apaçık bir sihirdir" demişlerdi (de) İsrâiloğulları'nı senden geri püskürtmüştüm."
- 111 Hani havarilere: "Bana ve peygamberime iman edin" diye vahy (ilhâm) etmiştim; onlar da: "İman ettik, gerçekten Müslümanlar olduğumuza sen de şahid ol" demişlerdi.¹²⁷

AÇIKLAMA

122. Âhret günü, kıyâmet günü.

123. Yani, "İslâm için çağrıya dünya ne cevap verdi?"

124. "Hayattayken çağrımıza verilen zâhirî cevabı biliyoruz yalnızca. Gerçek cevap konusunda ise, onu yalnızca Sen bildiğin için bizim hiçbir doğru bilgimiz yoktur."

125. Önce bu soru tüm rasûllere yöneltilecektir. Sonra her rasûl, tek tek şahidlik yapacaktır. Burada, Hz. İsâ'ya (a.s) sorulacak sorunun özellikle anılması konuya uygunluğu nedeniyledir.

126. Yani, "Ölümlerinden sonra Sen onları dirilttin, yeniden hayata getirdin."

127. Yani, "Havârilere lütfumuzla sana inanması, sana olan nimetlerimizden biriydi; aksi halde kimseyi küfürden döndürebilme gücüne sahip değildin sen."

إِذْ قَالَ الْحَوَارِثُونَ يَٰعِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ أَنْ يُنَزِّلَ
 عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ قَالَ اتَّقُوا اللَّهَ إِن كُنتُمْ مُّؤْمِنِينَ ﴿١١٢﴾ قَالُوا
 نُرِيدُ أَنْ نَأْكُلَ مِنْهَا وَتَطْمَئِنَّ قُلُوبُنَا وَنَعْلَمَ أَنْ قَدْ صَدَقْتَنَا
 وَنَكُونَ عَلَيْهَا مِنَ الشَّاهِدِينَ ﴿١١٣﴾

- 112 Havârilere:¹²⁸ “Ey Meryem oğlu İsa! Rabbin bize gökten bir sofrayı indirebilir mi?” demişlerdi. O da: “Eğer inanmışlarsanız Allah’tan korkup sakının” demişti.
- 113 (Bu sefer havârilere:) “Ondan yemek istiyoruz, kalplerimiz tatmin olsun, senin de gerçekten bize doğru söylediğini bilelim ve buna şahidler olalım” demişlerdi.

AÇIKLAMA

128. Bu olayın, burada bir ara cümle ile anılması, öğretilerini doğru-
 dan doğruya O’ndan alan havârilere bile Hz. İsa’yı (a.s) bir insan ve
 Allah’ın kulu olarak gördüklerini göstermek içindir. Onlar efendilerini
 hiçbir zaman bir ilâh veya Allah’ın ortağı ya da oğlu olarak düşünmüyor-
 lardı. Bu yine göstermektedir ki, Hz. İsa da (a.s) kendisini, kendinden
 hiçbir otoritesi olmayan bir kul olarak sunuyordu.

“Burada sözü edilen konuşma kesilip, bu ara cümle ne münasebetle
 konmuştur?” diye düşünebilir ve sorulabilir.

Bu soruya cevap vermek için, âhiret günü yapılacak olan konuşmaya
 burada ders alsınlar ve doğru yolu seçsinler diye Hristiyanların yararına
 olarak yer verildiğini göz önünde tutmak gerekmektedir. Bu aynı der-
 si vurgulamak için olayın ara cümle hâlinde anılması oldukça yerindedir.

قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ اللَّهُمَّ

رَبَّنَا أَنْزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ تَكُونُ لَنَا عِيدًا لِأَوَّلِنَا وَآخِرِنَا
وَعَايَةً مِنْكَ وَارْزُقْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ﴿١١٥﴾ قَالَ اللَّهُ إِنِّي مُنَزِّلُهَا
عَلَيْكُمْ فَمَنْ يَكْفُرْ بَعْدَ مِنْكُمْ فَإِنِّي أُعَذِّبُهُ عَذَابًا لَا أُعَذِّبُهُ
أَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ ﴿١١٦﴾ وَإِذْ قَالَ اللَّهُ يَعْيسَى ابْنُ مَرْيَمَ ءَأَنْتَ
قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَأُمِّي إِلَهَيْنِ مِنْ دُونِ اللَّهِ قَالَ سُبْحَانَكَ
مَا يَكُونُ لِي أَنْ أَقُولَ مَا لَيْسَ لِي بِحَقِّ إِنْ كُنْتُ قُلْتُهُ فَقَدْ
عَلِمْتُهُ تَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِي وَلَا أَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِكَ إِنَّكَ أَنْتَ
عَلَّمَ الْغُيُوبَ ﴿١١٧﴾ مَا قُلْتُ لَهُمْ إِلَّا مَا أَمَرْتَنِي بِهِ أَنْ أَعْبُدُوا اللَّهَ
رَبِّي وَرَبَّكُمْ وَكُنْتُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا مِمَّا دُمْتُ فِيهِمْ فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِي
كُنْتُ أَنْتَ الرَّقِيبَ عَلَيْهِمْ وَأَنْتَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿١١٨﴾ إِنْ
تُعَذِّبُهُمْ فَإِنَّهُمْ عَبْدُكَ وَإِنْ تَغْفِرَ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ
الْحَكِيمُ ﴿١١٩﴾ قَالَ اللَّهُ هَذَا يَوْمُ يَنْفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ لَهُمْ
جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا رَضِيَ اللَّهُ
عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١٢٠﴾ لِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ
وَالْأَرْضِ وَمَا فِيهِنَّ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٢١﴾

- 114 Meryem oğlu İâ da: “Allah’ım, Rabbimiz! Bize gökten bir sofraya indir, öncemiz ve sonramız için bir bayram ve Sen’den de bir belge olsun. Bizi rızıklandır, Sen rızık vericilerin en hayırlısı” demişti.
- 115 Allah demişti ki: “Şüphesiz ben bunu size indireceğim.¹²⁹ Artık sonra sizden kim küfre saparsa, ben onu gerçekten âlemlerden hiç kimseyi azablandırmayacağım bir azabla azablandıracağım.”
- 116 Allah: “Ey Meryem oğlu İâ! İnsanlara, beni ve annemi Allah’ı bırakarak iki ilâh edin, diye sen mi söyledin?” dediğinde:¹³⁰ “Seni tenzih ederim; hakkım olmayan bir sözü söylemek bana yakışmaz. Eğer bunu söyledimse mutlaka sen onu bilmişsindir. Sen bende olanı bilirsin, ama ben Sen’de olanı bilmem. Gerçekten, görünmeyenleri (gaybleri) bilen Sen’sin Sen.”
- 117 “Ben onlara bana emrettiklerinin dışında hiçbir şeyi söylemedim. (O da şuydu:) ‘Benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allah’a kulluk edin.’ Onların içinde kaldığım sürece, ben onların üzerinde bir şahidim. Benim (dünya) hayatıma son verdiğinde, üzerlerinde ki gözetleyici Sen’din. Sen her şeyin üzerine şahid olarsın.”
- 118 Eğer onları azablandırırsan, şüphesiz onlar Senin kullarıdır; eğer onları bağışlarsan, şüphesiz Azîz olan, Hakîm olan da Sen’sin Sen.”
- 119 Allah dedi ki: “Bu, doğrulara, doğru söylemelerinin yarar sağladığı gündür. Onlar için içinde ebedî kalacakları altından ırmaklar akan cennetler vardır. Allah onlardan razı oldu; onlar da O’ndan razı olmuşlardır. İşte büyük ‘kurtuluş ve mutluluk’ budur.”
- 120 Göklerin, yerin ve içlerinde olanların tümünün mülkü Allah’ındır. O, her şeye güç yetirendir.

AÇIKLAMA

129. Kur’ân “sofra”nın (*mâide*) gönderilip, gönderilmediği konusunda susar ve bu noktada hiçbir sıhhatli bilgi kaynağı yoktur. Sofranın gönderilmiş olması mümkündür. Ama yine aynı derecede âyet 115’te yer alan uyarıdan sonra, havarilerin isteklerini geri almış olmaları da mümkündür.

130. Burada Hristiyanların bir başka yargılarına işaret edilmektedir. Onlar, Hz. İâ (a.s) ve Rûhu’l-Kuds’ün yanı sıra, Hz. Meryem’i de ibâdet edilecek bir nesne hâline getirmişlerdi. Her ne kadar Kitâb-ı Mukaddes’te bu doktrinden söz edilmiyorsa da, Hz. İâ’dan (a.s) sonra geçen

ilk üç yüz yıl içinde Hıristiyan dünyası bu akîdenin bütünüyle dışındaydı. “Allah’ın annesi” sözü ilk kez İskenderiyeli bazı ilâhiyâtçılar tarafından kullanıldı. Bu kelimelerin kamu vicdânında bulduğu cevap sert ol-duysa da, kilise önce doktrini kabul etme eğilimi göstermedi ve Mer-yem’e tapınmanın yanlış olduğunu ilân etti. Fakat daha sonra İ.S. 431’de Efes Konsülü’nde, “Allah’ın annesi” kelimeleri kilise tarafından resmen kullanıldı. Sonuç olarak, “Meryem’e tapıcılık” kilisenin hem içinde, hem de dışında büyük adımlarla yayılmaya başladı. O kadar ki, Kur’ân-ı Ke-rim’in iniş günlerinde, “Allah’ın annesi”nin yüceltilişi Baba ve Kutsal Ruh’unkini gölgede bıraktı. Kiliselere heykelleri dikildi, kendisine tapı-nıldı, yalvarıldı ve ibâdetlerde yakarıldı. Kısaca bir Hıristiyan’ın en bü-yük dayanak kaynağı “Allah’ın annesi”nin koruyuculuğunu elde edebil-mek oldu. İmparator Jüstinyen, kanunlarından birinde, Hz. Meryem’in imparatorluğu koruyuculuğundan söz eder. Yine Jüstinyen, yaptırdığı Ayasofya Kilisesi’nin büyük mihrabına O’nun ismini kazdırdı. Generali Narses, savaş alanında O’nun yönlendirmesine bakar. Hz. Peygamber’in (s.a.v.) çağdaşı İmparator Heraklius, bayrağında O’nun resmini taşır ve kutlu, koruyucu niteliğinden dolayı bu bayrağın asla yere düşürülemeye-ceğine inanırdı. Protestanlar Reform’dan sonra Hz. Meryem’e tapıcılık-la ellerinden geldiğince savaştılsa da, yine de Roma Katolik Kilisesi hâ-lâ O’na şevkle sarılmaktadır.

MÂİDE SÛRESİ’NİN SONU

EN'ÂM SÛRESİ

GİRİŞ

Adı: Bu sûre, adını putperest Arapların bazı büyükbaş hayvanları helâl, bazılarını da haram sayan bâtil inançlarını reddeden 136, 138 ve 139'uncu âyetlerinden almaktadır.

Nüzûl Zamanı: İbn Abbâs'tan gelen bir rivayete göre, sûrenin tamamı bir defada Mekke'de vahyedilmiştir. Yezîd'in kızı ve Hz. Mu'âz İbn Cebel'in ilk yeğeni Esmâ şöyle der: "Bu sûrenin indiği (vahyedildiği) sırada, Hz. Peygamber (s.a.v.) dışı bir deve üzerinde bulunuyor ve ben de devenin yularını tutuyordum. Deve öylesine bir ağırlık hissetti ki, Peygamber'in (s.a.v.) altında sanki kemikleri kırılıyordu." Daha başka rivayetlerden, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sûrenin tamamını, indiği gece yazdığını öğreniyoruz.

Sûrenin konusu, onun Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Mekke'deki son yılında indiğini açıkça göstermektedir. Yezîd'in kızı Esmâ'dan (s.a.v.) gelen rivayet de bunu doğrulamaktadır. Esmâ, Ensâr'dan olduğuna ve İslâm'ı Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Medîne'ye hicretinden sonra kabul ettiğine göre, onun Hz. Peygamber'i (s.a.v.) Mekke'de ziyareti Peygamber'in Mekke'deki hayatının son yılında olsa gerektir. Çünkü bundan önce Peygamber'in (s.a.v.) Ensâr'la ilişkisi, Ensâr'dan bir kadının kendisini Mekke'de ziyarete geleceği düzeyde içten değildi.

Nüzûl Sebebi: İndiği dönemi tesbit ettikten sonra, sûrenin gerisinde yatan gerçeği görmek kolaydır. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) insanları İslâm'a çağırmaya başlamasının üstünden on iki yıl geçmişti. Kureyş'in düşmanlığı ve yaptığı işkenceler en çekilmez ve vahşi bir durum almış, bu yüzden Müslümanların çoğunluğu yurtlarını bırakıp, Habeşistan'a

hicret etmek zorunda kalmışlardı. Bütün bunların ötesinde, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) iki büyük destekçisi olan Ebû Tâlib ve Hz. Hatice artık ona daha fazla yardım edecek ve güç verecek durumda değillerdi. Peygamber (s.a.v.) tüm dünyevî desteklerden yoksun kalmıştı. Fakat buna rağmen, muhâlefetin keskin dişleri arasında görevini sürdürüyordu. Sonuçta, bir yandan da bir bütün olarak Mekke toplumu inat ve inkârın içine girmiş bulunuyordu. İslâm'a karşı bir eğilim gösteren herkes alay, eğlence, kınama, işkence ve sosyal boykota maruz bırakılıyordu. Bu kara günlerdeydi ki, Mekke'de İslâm'ı kabul eden Evs ve Hazrec'in birtakım etkili kişilerinin çabalarıyla, İslâm'ın serbestçe yayılmaya başladığı Yesrib'den bir ümit ışığı belirdi. İslâm'ın başarıya giden yolunda mütevazı bir başlangıçtı bu ve kimse bu başlangıcın gizlediği büyük potansiyeli kestirebiliyor değildir. Çünkü, sıradan bir gözlemciye göre, bu zamanda henüz İslâm zayıf bir hareketti; yalnızca, Peygamber'in (s.a.v.) kendi ailesi ve Hareket'in birkaç yoksul bağlısının zayıf desteği dışında hiçbir destek yoktu. Açıktır ki, yoksul Müslümanların da, düşmanları hâline gelen ve kendilerine işkence yapan kendi kavimlerinde terk edildiklerinden, yapabilecekleri fazla bir yardım olamazdı.

Konular: Bu sûre nâzil olduğu zaman şartlar böyleydi işte. Sûrede işlenen konular yedi başlık altında toplanabilir:

- 1) Şirki red ve tevhîd akidesine çağrı.
- 2) Âhirete imanın ilânı ve dünya hayatından sonra başka bir hayat olmadığının reddi.
- 3) O zaman geçerli olan bâtil inançların reddi.
- 4) İslâm toplumunu kurmak için gerekli temel ahlâkî ilkelerin açıklanması.
- 5) Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şahsına ve misyonuna yöneltilen itirazlara cevaplar.
- 6) O zaman görevin görünürde başarısız kalması nedeniyle endişe ve ümitsizliğe kapılan Hz. Peygamber'i (s.a.v.) ve izleyicilerini teselli ve teşvik.
- 7) Düşmanlık ve kendini beğenmişliklerini bırakmaları için kâfilere ve muhâliflere uyarı ve tehditler.

Bu konuların ayrı başlıklar hâlinde ele alınmadığı açıktır. Sûre tam bir bütünlük içinde gitmekte ve verdiğimiz konular yeni yeni ve farklı yollarla tekrar tekrar ortaya konmaktadır.

Mekkî Sûrelerin Gerisinde Yatan Gerçek: Bu, Kur'ân'da da yer aldığı sırayla ilk uzun Mekkî sûre olduğundan, okuyucunun Mekkî sûreleri ve bu sûrelerle getirdiğimiz yorumla bağlantılı olarak bu sûrelerin farklı

aşamalarına telmihlerimizi kolayca anlayabilmesi için, genel olarak Mek-kî sûrelerin indiği ortamı açıklamak yararlı olacaktır.

Her şeyden önce belirtilmelidir ki, Medenî sûrelerin nüzûl zamanı bilinir veya az bir çabayla tesbit edilebilirken, Mek-kî sûrelerin indiği ortam ve geride yatan gerçekle ilgili pek az malzeme vardır. Medenî sûrelerdeki çoğu âyetlerin nüzûl sebebi hakkında bile güvenilir rivayetlere sahip olduğumuz halde, Mek-kî sûrelerle ilgili olarak elimizde böylesi ayrıntılı bilgi bulunmuyor. Nüzûl sebebi ve zamanı hakkında güvenilir rivayetler bulunan yalnızca birkaç sûre ve âyet vardır. Mek-kî dönemin, Medenî dönem gibi ayrıntılarıyla ortaya konmadığındandır bu. Bu yüzden, iniş dönemlerini tesbit etmek için sûrelerin kendilerine ve içten içe verdiği delillere bağlı kalmak durumundayız; tartıştıkları konular, ele aldıkları sorunlar, taşıdıkları üslub veya nüzûl sebeplerine ve ilgili olaylara doğrudan veya dolaylı telmihleri gibi. Sahip olduğumuz deliller ancak bu kadar olduğundan, şu veya bu sûre veya şu ya da bu âyetin şu veya bu nedenle indiğini kesinlikle söylemiyoruz. En fazla yapabildiğimiz, bir sûrenin verdiği iç delili Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Mekke'deki hayatını dolduran olaylarla karşılaştırıp, sonra sûrenin döneme ait olduğu hakkında azami ölçüde doğru bir sonuca varmaktır.

Bütün söylediklerimizi göz önüne alırsak, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Mekke'deki misyonunun tarihini dört döneme ayırabiliriz:

Birinci Dönem: Onun risâletle görevlendirilmesiyle başlar ve üç yıl sonra peygamberliğini açıkça ilân etmesiyle sona erer. Bu dönemde, mesaj gizli gizli bazı seçkin kişilere götürülüyor ve genelde Mekke halkı bundan habersiz kalıyordu.

İkinci Dönem: Peygamberliğinin ilanından sonra iki yıl sürer. Bireysel karşı çıkışlarla başlar ve yavaş yavaş düşmanlık, alay, eğlence, suçlama, kötü sözler söyleme ve sahte propaganda şeklini alır. Sonraları nisbeten yoksul, zayıf ve çaresiz Müslümanlara işkence etmek üzere gruplar oluşturulmuştur.

Üçüncü Dönem: İşkencelerin başlangıcından, peygamberliğin onuncu yılında Hz. Hatice ve Ebû Tâlib'in ölümüne kadar sürer. Bu dönem Müslümanlara yapılan işkenceler öylesine vahşi ve zâlimce bir durum almıştı ki, çokları Habeşistan'a hicret etmek zorunda kalmışlardı. Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ve ailesi üyelerine karşı sosyal ve ekonomik boykot uygulanıyor ve Mekke'den ayrılmayan Müslümanlar kuşatma altına alınan Şi'b-i Ebî Tâlib'e sığınmaya zorlanıyorlardı.

Dördüncü Dönem: Peygamberliğin 10. yılından 13. yılına kadar üç yıl sürmüştür. Bu, Hz. Peygamber (s.a.v.) ve izleyicileri için zorlu sınav-

lar ve elem verici işkenceler dönemi idi. Mekke'de hayat çekilmez hâle gelmişti. Mekke dışında bile sığınılacak bir yer görünmüyordu. O kadar ki, Hz. Peygamber (s.a.v.) Taif'e gittiğinde, kendisine ne sığınma hakkı ne de koruma sözü verilmişti. Bunun yanı sıra, hacc nedeniyle İslâm çağrısını kabul etmeleri için her Arap kabilesine başvuruyor ve her cephe-den açık redle karşılaşıyordu. Aynı zamanda Mekke halkı; ya öldürerek, ya tutuklayarak, ya da kentlerinden sürerek kendisinden kurtulmak için danışmalarda bulunuyorlardı. İşte bu en kritik zamanda Allah, Yesrib'de Ensâr'ın kapılarını İslâm'a açtı ve Hz. Peygamber (s.a.v.) buraya hicret etti.

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Mekke'deki hayatını bu şekilde dört döneme ayırdıktan sonra, bizim için herhangi bir Mekkî sûrenin nüzûl zamanını mümkün olduğu kadarıyla tesbit etmek artık kolaylaşmış olmaktadır. Çünkü, belli bir döneme ait olan sûreler diğer dönemlere ait olanlardan konuları ve üslûblarıyla ayırt edilebilmektedirler. Bunun yanı sıra, inmelerine neden olan durum ve olaylara ışık tutacak telmihler de içermektedir. Bundan sonraki Mekkî sûrelerde, her bir sûrenin nüzûl zamanını o dönemin ayırıcı özelliklerine dayanarak tesbit edecek ve 'Giriş'te belirteceğiz.

ÖZET

Ana Konu: İslâm inancı.

Bu sûre, İslâm inancının tevhid, âhiret ve nübüvvet gibi belli başlı ilkelerini ve onların günlük hayata uygulanışlarını farklı yönlerden tartışır. Bunlarla birlikte muhâliflerin yanlış inançlarını reddeder, itirazlarına cevap verir, kendilerini uyarır ve o zaman çeşitli işkencelere uğrayan Hz. Peygamber'i, (s.a.v.) izleyicilerini teselli eder. Kuşkusuz bu temalar ayrı başlıklar hâlinde ele alınmakta, olağanüstü güzellikte birbirleriyle iç içe incelenmektedir.

Konular ve Birbirleriyle Olan Bağlantıları:

1-12: Bu âyetler giriş ve uyarma niteliğindedir. Kâfirler, İslâm inancını kabul etmezler ve Her Şeyi Bilen ve Her Şeye Kadir'den gelen Vahy'in gösterdiği 'Işığı' izlemezlerse, kendilerinden önceki kâfirlerin uğradıkları aynı kötü sonuca uğrayacakları konusunda uyarılmaktadırlar. Peygamber'i (s.a.v.) ve ona indirilen Vahy'i reddetmek noktasındaki delilleri reddedilmekte ve kendilerine tanınan süreye aldanmamaları için ikaz olunmaktadırlar.

13-24: Bu âyetler, tekrar tekrar tevhidin üzerinde durmakta ve onun kabûlü yolunda en büyük engel olan şirki reddetmektedir.

25-32: Bu âyetlerde, kâfirleri iman ilkelerini reddetmelerinin doğuracağı sonuçlar karşısında uyarmak için âhiret hayatının tasviri bir manzarası sunulmaktadır.

33-73: Başlıca konu, Hz. Peygamber (s.a.v.) açısından tartışılan nübüvvet (peygamberlik), onun misyonu, gücünün sınırları, izleyicilerine karşı tavrı ve bunların kâfirler açısından da ele alınışıdır.

74-90: Aynı konuya devamla, İbrâhim Peygamber'in hikâyesine dönülmekte ve böylece putperest Araplara, karşı çıktıkları Peygamber Hz. Muhammed'in (s.a.v.) misyonunun İbrâhim Peygamber'inkiyle (a.s) aynı olduğu hatırlatılmaktadır. Araplar kendilerini İbrâhim'in izleyicileri kabul ettiği, (özellikle Kureyş) onun soyundan olmakla övündüğü için böyle bir tartışma çizgisi benimsenmektedir.

91-108: Hz. Peygamber'in (s.a.v.) peygamberliğinin bir diğer delili, kendisine Allah tarafından indirilen Kitap'tır. Çünkü bu kitabın öğretileri akîde ve uygulama açısından doğru yönü göstermektedir.

109-154: Putperest Arapların bâtil sınırlamalarına karşılık ilâhî sınırlamalar ortaya konulmakta ve böylece ikisi arasındaki çarpıcı farklılıklar gösterilerek Kur'an'ın vahyedilmiş Kitap olduğu isbatlanmaktadır.

160: Putperest Arapların yanı sıra 144-147. âyetlerde eleştirilen Yahudiler, Kur'an'ın öğretilerini Tevrat'inkilerle karşılaştırarak, aradaki benzerliği görmeye ve Kur'an karşısındaki geçersiz mazeretlerini bırakarak, kıyâmet gününün azabından kurtulmak için onun hidâyetini benimsemeye çağrılmaktadır.

165: Sûrenin sonucu buradadır: Güzel ve zorlayıcı bir biçimde Hz. Peygamber'e (s.a.v.) korkmadan İslâm inancının ilkelerini ve anlamlarıyla birlikte sonuçlarını ilân etmesi emredilmektedir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ
وَالنُّورَ ۚ ثُمَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ ﴿١﴾ هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ
مِنْ طِينٍ ثُمَّ قَضَىٰ أَجَلًا وَأَجَلٌ مُّسَمًّى عِنْدَهُ ۚ ثُمَّ أَنْتُمْ
تَمُوتُونَ ﴿٢﴾ وَهُوَ اللَّهُ فِي السَّمَوَاتِ وَفِي الْأَرْضِ يَعْلَمُ سِرَّكُمْ
وَجَهْرَكُمْ وَيَعْلَمُ مَا تَكْسِبُونَ ﴿٣﴾ وَمَا تَأْتِيهِمْ مِنْ آيَةٍ مِنْ آيَاتِ
رَبِّهِمْ إِلَّا كَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ ﴿٤﴾ فَقَدْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ
فَسَوْفَ يَأْتِيهِمْ أَنْبَتُوا مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿٥﴾ أَلَمْ يَرَوْا كَمْ
أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ مَكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ مَا لَمْ نُمَكِّنْ
لَكُمْ وَأَرْسَلْنَا السَّمَاءَ عَلَيْهِمْ مِدْرَارًا وَجَعَلْنَا الْأَنْهَارَ تَجْرِي مِنْ
تَحْتِهِمْ فَأَهْلَكْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ وَأَنْشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قَرْنًا
ءَاخَرِينَ ﴿٦﴾ وَلَوْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ كِتَابًا فِي قِرْطَاسٍ فَلَمَسُوهُ
بِأَيْدِيهِمْ لَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنَّ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ ﴿٧﴾

Rahmân ve Rahîm Allah'ın adıyla

- 1 Hamd gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı (nûru) kılan Allah'adır. (Bundan) sonra bile küfre sapanları, Rablerine (birtakım varlıkları ve güçleri) denk tutuyorlar.¹
- 2 Sizi çamurdan yaratan,² sonra bir ecel belirleyen O'dur. Adı konulmuş ecel,³ O'nun katındadır. Sonra siz (yine) kuşkuya kapılmaktasınız.

- 3 Göklerde ve yerde Allah O'dur. Gizlinizi ve açığınızı bilir; kazanmakta olduklarınızı da bilir.
- 4 Onlara Rablerinin âyetlerinden bir âyet gelmeyiversin, mutlaka ondan yüz çevirirler.
- 5 Kendilerine hak gelince, onu yalanladılar; fakat alaya almakta olduklarının haberleri onlara gelecektir.⁴
- 6 Kendilerinden önce nice kuşakları yıkıma uğrattığımızı görmüyorlar mı? Biz, sizi yerleşik kılmadığımız bir biçimde onları yeryüzünde (büyük bir güç ve servetle) yerleşik kıldık; gökten üzerlerine sağanak (bol yağmurlar) yağdırdık, nehirleri de altlarından akar yaptık. Ama günahları nedeniyle biz onları yıkıma uğrattık ve arkalarından başka kuşaklar (inşa edip) oluşturduk.
- 7 Biz Kitabı üzerine yazılı bir kâğıtta göndersek ve onlar ona elleriyle dokunsalar bile, küfredenler, tartışmasız "Bu apaçık bir büyüden başkası değildir" derler.

AÇIKLAMA

1. Ayetin, Yer'in, göklerin, Ay'ın ve Güneş'in yaratıcısı olarak gündüzü ve geceyi meydana getiren Allah'ı kabul eden müşrik Araplara seslendiği hatırd tutulmalıdır. Bu Araplardan hiçbiri, bütün bunların Lât veya Hubel veya Uzza, ya da bir başka tanrı veya tanrıcaları tarafından yaratıldığına inanıyor değildi. Bu bakımdan Allah, kendilerine sanki, "Ey aptal insanlar! Kendiniz göklerin ve Yer'in yaratıcısının Allah olduğunu kabul ederken, nasıl olur da daha başka tanrılar edinir ve önlerinde secde ederek, kendilerine kurbanlar keser ve ihtiyaçlarınızı sunar ve yardımlarını dilerseniz?" demektedir. (Bkz. Fâtiha, an: 2 Bakara, an:163)

Zulm'ün çoğul şekli olan *zulûmât*'ın, *nûr*'un karşıtı olarak kullanıldığı vurgulanmalıdır. Çünkü "karanlık", *nûrun* (ışığın) yokluğudur ve pek çok türleri vardır.

2. Allah, insan vücûdunun her parçası topraktan meydana geldiği için, "O sizi toprak (çamur)dan yarattı." diyor.

3. *Ecel-i müsemma*, tek tek her insanın yeniden hayata getirilip yeryüzündeki hayatından hesap vermek üzere Allah'ın huzuruna çıkartılacağı 'âhiret günü'dür.

4. Buradaki '*haber*', Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Mekke'den Medine'ye hicretinden sonra olacılara işarettir. Bu âyetin indiği zamanda, ne kâfirler, ne de mü'minler alacakları haberin niteliğini hayâl bile edemiyorlardı. Öyle ki, Hz. Peygamber bile, Müslümanların yakın gelecekte kazanacakları başarıdan habersizdi.

وَقَالُوا

لَوْلَا أَنْزِلَ عَلَيْهِ مَلَكٌ وَلَوْ أَنْزَلْنَا مَلَكَ لَقُضِيَ الْأَمْرُ ثُمَّ لَا
يُنْظَرُونَ ﴿٨﴾ وَلَوْ جَعَلْنَاهُ مَلَكَ لَجَعَلْنَاهُ رَجُلًا وَلَلَبَسْنَا عَلَيْهِ مَاءً
يَلْبَسُونَ ﴿٩﴾ وَلَقَدْ اسْتَهْزَيْ بِرُسُلٍ مِّن قَبْلِكَ فَحَاقَ بِالَّذِينَ
سَخِرُوا مِنْهُمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿١٠﴾ قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ
ثُمَّ أَنْظِرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ ﴿١١﴾

- 8 Ve derler ki: “Ona bir melek indirilmeli değil miydi?”⁵ Eğer bir melek indirilseydi, elbette iş bitirilmiş olurdu da sonra kendilerine göz açtırılmazdı.⁶
- 9 Onu eğer bir melek kılsaydık, elbette erkek (sûretinde bir melek) kılarıydık ve mutlaka katmakta oldukları (şüpheleri) yine katardık.⁷
- 10 And olsun, senden önceki peygamberler de alaya alındı da kendisini alaya aldıkları şey, onlardan maskaralık yapanları çepeçevre kuşatıverdi.
- 11 De ki: “Yeryüzünde gezip dolaşın, sonra yalanlayanların sonu nasıl oldu, bir görün.”⁸

AÇIKLAMA

5. Câhil itirazcılar; eğer Muhammed (s.a.v.) gerçekten Allah tarafından bir elçi (rasûl) olarak gönderilmiş olsaydı, gökten bir melek inmeli ve halka “Bu, Allah’ın elçisidir; bu bakımdan kendisine itâat edin, yoksa cezalandırılacaksınız” diye ilân etmeli iddiasında bulunuyorlardı. Câ-

hil itirazcılar, göklerin ve yerin Yaratıcısının, Elçisini kendisine hakaret edilecek ve düşmanları tarafından taşlanacak bir durumda nasıl bırakabileceğini anlayamıyorlardı. Böylesi büyük bir Hâkim'in (Egemen) Rasûlünü düşmanlarından korumak, halka heybet vermek, kendisinin peygamberliğine inandırmak ve birtakım tabiat üstü yollarla emirlerini yerine getirmeleri için büyük bir 'hasa' ordusu veya en azından yanında bir melek gelmesi gerektiğini ileri sürüyorlardı.

6. Bunların itirazına verilecek *birinci* cevap şudur: Allah bir melek göndermiş olsaydı, kendilerini düzeltmek ve ıslâh etmek için onlara hiçbir süre tanınmazdı. Kendilerine inanmaktan başka bir seçenek bırakmayacak şekilde hakîkati çıplaklaştırmak için melek gönderilmemiş ve böylece onlara bir fırsat tanınmıştır. Açıktır ki, meleğin gelmesi dünyadaki hayatlarının amacı olan tutuldukları imtihanın boşa çıkması demek olurdu. Bu yüzden, herhangi bir melek gönderilmemiştir. İnsan imtihandan geçmeli ve görülmez hakîkati onu çıplak gözle görmeden aklını ve düşünme güçlerini doğru yolda kullanarak keşfetmeli, sonra da bu hakîkatin gerekleri doğrultusunda nefsin ve şehvetini kontrol altına almalıdır. İşte bu yüzden, 'Görünmeyen'in (Gayb) imtihan gereği görünmez olarak kalması gerektiği açıktır.

İkincisi, imtihan dönemi olan dünya hayatı, "Görünmeyen" görünmez kaldıkça böyle olacaktır. "Görünmeyen (Gayb)" açık bir duruma gelir gelmez '*bu dönem*' kendiliğinden sona erer ve imtihan yerini, imtihanın sonucunu görme zamanı alır. Bu yüzden, Allah size bir meleğin görünmesi isteğinize olumlu karşılık vermiyor. Çünkü Allah imtihan dönemi sona ermeden önce, sizi imtihan etmeyi bırakmak istemiyor. (Ayrıca bkz. Bakara, an: 228)

7. Geriye kalan tek seçenek insan şeklinde bir melek göndermekti. Allah, insan şeklinde bir melek göndermiş olsaydı, Hz. Muhammed'i (s.a.v.) tanımakta duydukları güçlüğü aynısını onu tanımak için de duyacaklardı. Bu da kendilerini daha çok şüpheler içine itecekti. Bu bakımdan, Allah'ın Elçisi'nin bir melek ile gönderilmemesi onların yararına yarıydı.

8. Yani, "*Mesaj*"la alay edenler yeryüzünde dolaşıp kalıntıları görmeli ve önceki halkların tarihini incelemelidirler. Bunlar daha önce onların Hz. Muhammed'e (s.a.v.) davrandıkları gibi davranmış bulunanların korkunç sonlarına tanıklık edecektir.

قُلْ لِّمَن مَّا فِي

السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ قُلْ لِلَّهِ كَتَبَ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةُ
لِيَجْمَعَنَّكُمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَمَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ
فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٧﴾ • وَلَهُ مَا سَكَنَ فِي اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَهُوَ
السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿١٨﴾ قُلْ أَغَيَّرَ اللَّهُ اتَّخَذُ وَلِيًّا فَاطِرِ السَّمَوَاتِ
وَالْأَرْضِ وَهُوَ يُطْعَمُ وَلَا يُطْعَمُ قُلْ إِنِّي أَمَرْتُ أَنْ أَكُونَ أَوَّلَ مَنْ
أَسْلَمَ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٩﴾ قُلْ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ
رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿٢٠﴾ مَنْ يُضَرْفَ عَنْهُ يَوْمٌ فَقَدْ رَحِمَهُ
وَذَلِكَ الْفَوْزُ الْمُبِينُ ﴿٢١﴾ وَإِنْ يَمَسُّكَ اللَّهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ
لَهُ إِلَّا هُوَ وَإِنْ يَمَسُّكَ بِخَيْرٍ فَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٢﴾
وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ ﴿٢٣﴾

- 12 De ki: “Göklerde ve yerde olanlar kimindir?” De ki: “Allah’ındır.”⁹⁹ O, rahmeti kendi üzerine yazdı. Sizi kendisinden kuşku olmayan kıyamet gününde tartışmasız toplayacaktır. Nefislerini hüsrana uğratanlar, işte onlar inanmayanlardır.
- 13 Geceleyin de gündüzün de barınan her şey O’nundur. O, işitendir, bilendir.

- 14 De ki: “O, gökleri ve yeri yaratırken ve O, (hep) besleyip (hiç) beslenmezken, ben Allah’tan başkasını mı velî edineceğim?”¹⁰ De ki: “Bana, gerçekten Müslüman olanların ilki olmam emredildi ve sa-kın müşriklerden olma” (denildi.)
- 15 De ki: “Şüphesiz ben, Rabbime isyan edersem, o büyük günün azabından korkarım.”
- 16 O gün, kim ondan (azabtan) alıkonursa, elbette O, onu esirgemiştir. İşte apaçık olan ‘kurtuluş ve mutluluk’ budur.
- 17 Şayet Allah sana bir zarar dokunduracak olursa, O’ndan başka bunu giderecek yoktur. Sana bir iyilik de dokunduracak olursa O, her şeye güç yetirendir.
- 18 O, kulları üzerinde kahredici olandır. O, hüküm ve hikmet sahibi olandır, haberdar olandır.

AÇIKLAMA

9. Müşrikleri köşeye sıkıştırmanın güzel bir yoludur bu. Önce Allah, Rasûlü’ne, onlara “*Göklerde ve yerde olanlar kimindir?*” diye soruyor, soru soruluyor ve cevap bekleniyor. Fakat cevap ne olumlu ve ne de olumsuz olacağından karşıdakiler sessiz kalıyor. “Her şeyin Allah’a ait olduğuna” inandıkları için inkâr yoluna da gidemiyorlar. Karşılarındakine, kendi şirk inançları aleyhinde delil vermiş olacakları için olumlu bir cevap da vermiyorlar. Allah böylece onları kritik bir duruma soktuktan sonra, Rasûlü’ne “*Her şey Allah’ındır de.*” emrini veriyor.

10. Burada ince bir delil vardır: Müşriklerin Allah’ın yanı sıra tanrılar olarak kabul ettikleri her şey kendi bağlılarını beslemek yerine, onlardan beslenmek durumundadır. Hiçbir firavun, uyruğundan vergi almadıkça çevresini kuramaz; hiçbir aziz, kendisine tapınanlar onun için bir mozole inşa etmedikçe tapınmaya değer görülmez. Hiçbir tanrı, bağlıları putunu yapıp, onu büyük bir tapınağa yerleştirip süslemedikçe bir tanrı olamaz. Demek oluyor ki, tüm yapay tanrılar hizmetçilerine muhtaçtır. Kimseye muhtaç olmayıp, her şeyin kendisine muhtaç bulunduğu yalnızca O Allah’tır, hiçbir destekçisinin desteğine muhtaç değildir.

قُلْ أَىُّ شَىْءٍ

أَكْبَرُ شَهَادَةٍ قُلْ اللَّهُ شَهِيدٌ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَأُوحِيَ إِلَيَّ هَذَا
الْقُرْآنُ لِأُنذِرَكُمْ بِهِ وَمَنْ بَلَغَ أَبَيْنَكُمْ لَتَشْهَدُونَ أَنَّ مَعَ اللَّهِ
ءَالِهَةً أُخْرَى قُلْ لَا أَشْهَدُ قُلْ إِنَّمَا هُوَ إِلَهُ وَاحِدٌ وَإِنِّى بَرِئٌ
مِّمَّا تُشْرِكُونَ ﴿١٩﴾ الَّذِينَ ءَاتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ
أَبْنَاءَهُمُ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٢٠﴾ وَمَنْ أَظْلَمُ
مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ
الظَّالِمُونَ ﴿٢١﴾ وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ أَشْرَكُوا
أَيْنَ شُرَكَاءُكُمْ الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿٢٢﴾ ثُمَّ لَمْ تَكُنْ فَتَنْتُهُمْ إِلَّا
أَنْ قَالُوا وَاللَّهِ رَبَّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ ﴿٢٣﴾

- 19 De ki: “Şâhidlik bakımından hangi şey daha büyüktür?” De ki: “Allah benimle sizin aranızda şâhiddir.¹¹ Sizi -ve kime ulaşırsa- kendisiyle uyarıp-korkutmam için bana şu Kur’ân vahyedildi. Gerçekten Allah’la beraber başka ilâhların da bulunduğuna siz mi şâhidlik ediyorsunuz?”¹² De ki: “Ben şehâdet etmem.”¹³ De ki: O, ancak bir tek olan ilâhtır ve gerçekten ben, sizin şirk koşmakta olduklarınızdan uzağım.
- 20 Bizim kendilerine Kitap verdiklerimiz, onu, çocuklarını tanır gibi tanırırlar;¹⁴ kendilerini hüsrana uğratanlar, işte onlar inanmayanlardır.
- 21 Allah’a karşı yalan düzüp uydurandan¹⁵ veya O’nun âyetlerini yalanlayanlardan daha zâlim kimdir?¹⁶ Hiç şüphesiz, o zâlimler kurtuluşa ulaşamazlar.
- 22 Onların tümünü toplayacağımız gün; sonra şirk koşanlara diyeceğiz ki: “Nerede (o bir şey) sanıp da ortak koştuklarınız?”

- 23 (Bundan) sonra onların: “Rabbimiz olan Allah’a and olsun ki, biz müşriklerden değildik” demelerinden başka bir fitneleri (mazeretleri) olmadı (kalmadı).

AÇIKLAMA

11. Yani, “Allah, benim kendisi tarafından gönderilmiş bir elçi olduğuma, söylediğim her şeyin de O’ndan olduğuna şahiddir.”

12. Onlara, Allah’ın ortağı veya ortakları bulunduğu hakkında bilgileri olup olmadığı sorulmaktadır ki, yalnızca tahmin veya zan hiçbir şeyi doğrulamaya yetmez ve kimse, hakkında yeterli bilgi sahibi olmadığı bir şeye kesin bir tanıklıkta bulunamaz. Daha sonra ortaya şu konulmaktadır: Allah’tan başka otorite sahibi bir başka *Hâkim* bulunduğu konusunda hiçbir bilgiye sahip değilsiniz; o halde, Allah’tan başkasına hizmet etmeniz veya tapınmanız doğru değildir.

13. Yani, “İsterseniz bilgi sahibi olmadan da yalan şahidlikte bulunabilirsiniz; bana gelince, ben böyle bir şahidlikte bulunmam.”

14. Burada, *Vahyedilmiş Kitaplar’ın bilgisine sahip olanların*, ilâhlığında hiçbir ortağı bulunmayan tek bir İlâh’ın bulunduğunu kesinlikle bildikleri belirtilmektedir. Bir insanın, kendi oğlunu binlerce başka çocuk arasında kolayca seçebilmesi gibi, onlar da Allah hakkındaki yığınla değişik inanç ve teori arasından doğru olan inancı görebilirler.

15. “*Yalan iftira*”; ilâhlığında Allah’a ortaklar bulunduğu ve onların da tapınmaya değer olduğu iddiasıdır. Bizzat Allah’ın şunu veya bunu kendi özel çevresi yaptığı ve ilâhî niteliklerin onlara da verilip, onlara da Allah’a gösterilen saygı vs. gösterilmesi gerektiğini emrettiği (veya en azından onayladığı) da ‘yalan iftira’dır.

16. “Allah’ın âyetleri”, kâinatta tek bir ilâhın bulunduğu ve başka her şeyin O’nun kulları olduğu gerçeğini gösteren işaretlerin tümüdür. Bu âyetler, tüm kâinata yayılmış bulunmaktadır. Bizzat insanın kendisinde ve peygamberlerin karakterleri ve en büyük başarılarıyla birlikte Vahyedilmiş Kitaplar’da da bulunur. Bu yüzden, tüm bu âyetlerin karşısında İlâhî nitelikleri başka şeylere de veren ve onları İlâhî haklara değer gören gerçekte büyük bir zulüm suçu işlemiş demektir. Hiçbir delil, bilgi, gözlem ve tecrübeye sahip olmadan, yalnızca zan veya tahmin veya ataların geleneklerine dayanarak başka şeylere de İlâhî nitelikler vermek cidden büyük bir zulümdür. Böylesi bâtıl bir inanca sahip kişi, Hak’a, Hakîkate, bizzat kendisine ve kâinatta ilişki içinde bulunduğu her şey ve herkese zulmetmektedir.

أَنْظِرْ كَيْفَ كَذَبُوا عَلَىٰ

أَنْفُسِهِمْ^{٢٤} وَضَلَّ عَنْهُمْ مَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ^{٢٥} وَمِنْهُمْ مَّنْ يَسْتَمِعُ
 إِلَيْكَ^{٢٦} وَجَعَلْنَا عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا^{٢٧}
 وَإِنْ يَرَوْا كُلَّ آيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا بِهَا حَتَّىٰ إِذَا جَاءُوكَ يُجَادِلُونَكَ
 يَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ^{٢٨} وَهُمْ يَنْهَوْنَ
 عَنْهُ وَيَنْهَوْنَ عَنْهُ وَإِنْ يُهْلِكُونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ^{٢٩} وَلَوْ
 تَرَىٰ إِذِ وَقَفُوا عَلَى النَّارِ فَقَالُوا يَلَيْتَنَّا نُرَدُّ وَلَا نُكَذِّبُ بِآيَاتِ
 رَبِّنَا وَنَكُونُ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ^{٣٠} بَلْ بَدَأَ لَهُمْ مَّا كَانُوا يُخْفُونَ مِنْ
 قَبْلُ وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا نُهُوا عَنْهُ وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ^{٣١}

- 24 Bak, kendilerine karşı nasıl yalan söylediler ve düzmekte oldukları da kendilerinden kaybolup uzaklaştı.
- 25 Onlardan seni dinleyenler vardır; oysa biz, onu kavrayıp anlamalarına (bir engel olarak) kalpleri üzerine kat kat örtüler ve kulaklarında bir ağırlık kıldık.¹⁷ Onlar, hangi ‘apaçık belgeyi’ görseler, yine ona inanmazlar. Öyle ki, o küfretmekte olanlar, sana geldiklerinde, seninle tartışmaya girerek “Bu, öncekilerin uydurma masallarından başka bir şey değildir” derler.¹⁸
- 26 Onlar, hem ondan alıkoyarlar, hem kendileri kaçarlar. Onlar, yalnızca kendi nefislerinden başkasını yıkıma uğratmazlar; ama şu-urunda değildirlere.
- 27 Ateşin üstünde durdurulduklarında, onları bir görsen; derler ki: “Keşke (dünyaya bir daha) geri çevrilseydik de Rabbimizin âyetle-rini yalanlamasaydık ve mü’minlerden olsaydık.”

28 Hayır; önceden saklı tuttıkları kendilerine açıklandı.¹⁹ Şayet (dünyaya) geri çevrilseler bile, kendisinden sakındırıldıkları şeylere şüphesiz yine döneceklerdir. Çünkü onlar, gerçekten kâfirlerdir.

AÇIKLAMA

17. Burada Allah, onlardaki anlama, görme ve işitme bozukluklarının nedenini kendisine vermektedir. Çünkü, tabiat kanunu adı altında dünyada olup biten her şey gerçekte, bu kanunun yazanı olduğundan Allah'ın emriyle olmaktadır. Bu yüzden, bu kanunun işlemesi sonucu ortaya çıkan etkiler, Allah'ın emri ve iradesiyle meydana gelir. İnatçı kâfirler, Elçi'nin mesajını dinler de görünseler, inatları, önyargıları ve isteksizlikleri tabiat kanununa göre melekelerini işlemez hâle getirdiğinden, gerçeği anlamaz, duymaz ve görmezler. İnada binen ve doğru, muttakî insanların tavrını benimsemeyen bir kişinin kalbinin tüm kapılarını tutkularına aykırı gelen her türlü gerçeğe karşı kendiliğinden kilitleneceği bir kanundur. Bu tabîî işlem, insan diliyle tanımlandığında şöyle denir: “Şu falanca veya filancanın kalbinin kapıları kilitlenmiş.” Fakat, emri ve izni olmadan hiçbir şeyin meydana gelemeyeceği Allah, aynı olguyu, “Falanca veya filancanın kalbinin kapılarını kilitledik” şeklinde tanımlayacaktır. Çünkü, insan bir şeyi meydana geldiği şekliyle tanımlarken, Allah meydana gelişin gerçek niteliğini ifade eder.

18. Bu aptal insanların mesajı red için ileri sürdükleri özür budur. Onlar, “Elçi'nin bizi çağırdığı mesajda yeni hiçbir şey yok. Bu daha önce de işitip durduğumuz mesajın aynısı” derler. Bu aptal kişilere göre, eski, gerçek olamayacağından, gerçek olması gereken mesajın, yeni olması gereklidir. Oysa mesaj, her zaman için birdir, aynıdır ve böyle olmaya devam edecektir. İnsanların hidâyeti için en eski zamanlardan beri gelen Allah'ın elçileri, daima aynı mesajı iletgelmişlerdi; aynı şekilde Hz. Peygamber de (s.a.v.) aynı eski mesajı sunuyordu. Kuşkusuz, yalnızca İlâhî Nur'dan yoksun olanlardır ki, bu sonsuz hakîkatı göremezler, yeni şeyler icad edebilirler ve uydurdıkları teorileri “Bizden önce kimsenin iletmediği yeni bir mesajımız var” diyerek gerçekmiş gibi sunabilirler.

19. Yeniden dünyaya dönebilirlerse, Mesaj'a inanacakları şeklinde ortaya koydukları arzu, herhangi bir doğru düşünme ve akıl yürütmenin veya kalplerinde ve zihinlerinde herhangi bir gerçek değişimin değil, artık en inatçı kâfirin bile inkâra yeltenemeyeceği Hakikat'e şahid olmanın sonucudur.

وَقَالُوا إِنَّ

هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ ﴿٢٩﴾ وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ وَقَفُوا عَلَىٰ رَبِّهِمْ قَالَ أَلَيْسَ هَذَا بِالْحَقِّ قَالُوا بَلَىٰ وَرَبِّنَا قَالَ فَذُقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٣٠﴾ قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِلِقَاءِ اللَّهِ حَتَّىٰ إِذَا جَاءَتْهُمْ السَّاعَةُ بَغْتَةً قَالُوا يَنْحَسِرَتْنَا عَلَىٰ مَا فَرَطْنَا فِيهَا وَهُمْ يَحْمِلُونَ أَوْزَارَهُمْ عَلَىٰ ظُهُورِهِمْ أَلَا سَاءَ مَا يَزِرُونَ ﴿٣١﴾ وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَعِبٌ وَلَهُوَ وَلَدَارُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ لِّلَّذِينَ يَتَّقُونَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٣٢﴾ قَدْ نَعْلَمُ إِنَّهُ لَيَحْزَنُكَ الَّذِي يَقُولُونَ فَإِنَّهُمْ لَا يُكَذِّبُونَكَ وَلَكِنَّ الظَّالِمِينَ بِآيَاتِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ ﴿٣٣﴾ وَلَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِّن قَبْلِكَ فَصَبَرُوا عَلَىٰ مَا كُذِّبُوا وَأَوْدُوا حَتَّىٰ أَتَاهُمْ نَصْرُنَا وَلَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِ اللَّهِ وَلَقَدْ

جَاءَكَ مِن نَّبَايِ الْمُرْسَلِينَ ﴿٣٤﴾

- 29 Onlar dediler ki: “Bu dünya hayatımızdan başkası yoktur. Ve bizler, diriltilecekler değiliz.”
- 30 Rablerinin karşısında durdurulduklarında onları bir görsen. (Allah:) “Bu, gerçek değil mi?” dedi. Onlar; “Evet, Rabbimiz hakkı için” dediler. (Allah:) “Öyleyse küfredegeldikleriniz nedeniyle azabı tadın” dedi.
- 31 Allah’a kavuşmayı yalan sayanlar, doğrusu hüsrana uğramışlardır. Öyle ki, saat (kıyâmet günü) apansız onlara geliverince, günahlarını sırtlarına yüklenerek, “Onda (dünyada) sorumsuzca yaptıkları-

mızdan dolayı yazıklar bize...” derler. Dikkat edin, o işleyip yüklen-
dikleri ne kötüdür.

- 32 Dünya hayatı yalnızca bir oyun ve bir oyalanmadan başkası değil.²⁰ Korkup sakınmakta olanlar için âhiret yurdu gerçekten daha hayırlıdır. Yine de akıl erdiremeyecek misiniz?
- 33 Kesin olarak biliyoruz ki, onların söyledikleri seni gerçekten üzüyor. Doğrusu onlar, seni yalanlamıyorlar; ancak zâlimler, Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlar.²¹
- 34 And olsun senden önce de peygamberler yalanlandı; onlara yardımımız gelinceye kadar yalanlandıkları ve eziyete uğratıldıkları şeye sabrettiler. Allah'ın sözlerini (va'dlerini) değiştirebilecek yoktur.²² And olsun, gönderilenlerin haberlerinden bir bölümü sana da geldi.

AÇIKLAMA

20. Bu, dünya hayatının gerçek dışı, boşuna ve ciddî hiçbir amaç taşımadan yalnızca bir oyun ve eğlence olduğu anlamına gelmez. Demek istenen; sonsuz âhiret hayatına oranla geçici dünya hayatının, kişinin dinlendikten sonra yeniden döndüğü ciddi bir iş arasında verilen dinlenme ve eğlence gibi olduğudur. Bunun yanı sıra, burada sağduyudan ve doğru görüşten yoksun kişileri yanlış anlayışlara itebilecek ve hayatı yalnızca oyun ve eğlenceden, oyalanmadan ibaret sayılabilecek şekilde yanlış kanâatlere götürebilecek pek çok aldatıcı görünüm bulundugundan; dünya hayatı oyun, eğlence ve oyalanmaya benzetilmiştir. Söz gelimi, dünya hayatında bir hükümdarın rolü; sahnede kral rolü oynayan, taç giyip gerçek bir kralın emirleri gibi uyulması gereken emirler veren, gerçekteyse bir kralın hiçbir gücüne sahip olmayıp rejisörün emriyle tahtından indirilen, hapsedilen ve öldürülen bir aktörünkünden hiç de farklı değildir. Çevremizde gece gündüz dünya sahnesinde bu türde çok sayıda oyun sergilenmektedir. Bir 'azîz' veya bir 'tanrıça'nın ihtiyaçlarının giderildiği bir 'saray'ı vardır; oysa gerçekte bu sarayın hiçbir gücü yoktur. Sonra, bir başka aktör, hiç kimse bu tür bilgiye sahip değilken, gayb ve gelecekle ilgili kehânette bulunur. Yine bir başkası, kendi dışındakileri besler pozunu takınır, gerçekteyse kendisi başkaları tarafından beslenmeye muhtaçtır. Yine bir diğeri daha vardır ki, sanki başkalarına onur ve yarar ya da zarar ve leke verme gücüne sahipmiş gibi, çevresindeki herşeyin mutlak hâkimi benim dercesine kibirli davranır; oysa kendisi güçsüz ve zavalı bir bîçaredir. Şans rüzgârı dönüverdi

mi, yüksek ululanma basamaklarından en derin aşağılık çukurlarına yuvarlanıp gider. O kadar ki bir despot olarak üzerlerine hükmettiği insanların ayakları dibine düşer. Hayat sahnesinde sergilenen tüm bu oyunlar ölümle birden kesiliverir. Sonra, bir başka dünyaya geçer ve her şeyi gerçek rengiyle görür. O zaman dünya hayatında varılan tüm yanlış anlayışlar giderilecek ve herkese ölümden sonraki hayat için kazanıldığının gerçek değeri gösterilecektir.

21. Allah'ın vahyettiklerini karşılarında okumaya başlamadan önce, tüm kabile halkının Hz. Peygamber'i (s.a.v.) doğru ve dürüst bir insan olarak kabul ettiği gerçektir. Ne zaman Allah'ın mesajını tebliğe başlamış, o zaman yalanlanmış. Fakat o zaman bile kimse Hz. Muhammed'i (s.a.v.) sahtekârlıkla suçlamaya cür'et edememiş, en azılı düşmanları bile hiçbir zaman onu dünyevî bir konuda yalan söylemekle töhmet altına alamamıştır. Yalanlanan peygamber Hz. Muhammed'di; öyle ki, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) düşmanlarının en azılısı olan Ebû Cehl, Hz. Peygamber'le (s.a.v.) olan bir konuşmasında, "Biz sana yalancı demiyoruz, fakat ileri sürdüğün şeye sahte diyoruz" demiştir. Bedir Savaşı'nda Ahnes bir Şerik, Ebû Cehl'e gizlice sordu: "Burada ikimizden başka üçüncü bir kişi yok. Doğru söyle; Muhammed'i bir yalancı olarak mı görüyorsun, yoksa gerçekten doğru biri olarak mı?" Ebû Cehl'in cevabı şöyle oldu: "Allah'a yemin olsun ki, Muhammed doğru bir insandır ve hayatı boyunca tek bir yalan bile söylememiştir. Fakat, zâten kabilenin bayrağını taşıma, hacılara su verme ve Kâ'be'nin anahtarlarını ellerinde bulundurma ayrıcalığına sahip olan Kusayyoğulları, peygamberliğin alıcıları olarak da kabul edilirse, Kureyş'ten geriye kalanlara ne düşer?" İşte bu nedenle Allah, "Yalancı olarak reddettikleri sen değilsin, onlar bizim mesajımızı reddediyorlar; biz her şeye sabreder ve onlara süre üstüne süre verirken, sen ne diye kaygılanırsın?" diye Rasûlü'nü teltilli etmektedir.

22. Burada sözü edilen *Allah'ın kelimeleri*, doğruyla yanlış arasında ki çatışmayla ilgili olan kanundur. Bu kanuna göre, doğru ve takvâ sahibi insanların sabır, dayanıklılık ve doğruluklarını, fedâkârlık ve vefakârlıklarını, imanlarındaki sağlamlığı ve Allah'a olan güvenlerini kanıtlamaları için uzun bir süre imtihana tabi tutulmaları gerekmektedir. Böylece onlar, zorluklara ve musibetlere uğrayacaklar; ancak bu zor ve engebeli yoldan geçmekle öğrenilen yüksek ahlâkî nitelikleri geliştirecekler ve ancak bu silâhlarla küfr karşındaki savaşı kazanabileceklerdir. Yine, bu kanuna göre, yeterliliklerini kanıtladıklarında, kendilerine desteklemek üzere Allah'ın yardımı tam zamanında gelir ve hiçbir zaman bu yardım, zamanı dolmadın elde edilemez.

وَإِنْ كَانَ كَبُرَ عَلَيْكَ إِعْرَاضُهُمْ
فَإِنْ أُسْطِطِعْتَ أَنْ تَبْتَغِيَ نَفَقًا فِي الْأَرْضِ أَوْ سُلَّمًا فِي السَّمَاءِ
فَتَأْتِيَهُمْ بِآيَةٍ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَمَعَهُمْ عَلَى الْهُدَىٰ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ
الْجَاهِلِينَ ﴿٢٣﴾ إِنَّمَا يَسْتَجِيبُ الَّذِينَ يَسْمَعُونَ وَالْمَوْتَىٰ
يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ ثُمَّ إِلَيْهِ يُرْجَعُونَ ﴿٢٤﴾ وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِّن
رَّبِّهِ قُلْ إِنَّ اللَّهَ قَادِرٌ عَلَىٰ أَنْ يُنْزِلَ آيَةً وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا
يَعْلَمُونَ ﴿٢٥﴾

- 35 Eğer onların yüz çevirmeleri sana ağır geldiyse, onlara bir âyet getirmek için yerde bir tünel açmaya veya göğe bir merdiven dayamaya gücün yetiyorsan (öyle yap).²³ Eğer Allah dileseydi, onların tümünü hidâyet üzere toplardı. Öyleyse sakın câhillerden olma.²⁴
- 36 Ancak dinleyenler icâbet eder. Ölülerini (ise),²⁵ onları da Allah diriltir. Sonra O'na döndürülürler.
- 37 “Ona Rabbinden bir âyet indirilmeli değil miydi?” dediler. De ki: “Şüphesiz Allah, âyet indirmeye güç yetirendir.” Ama onların çoğu bilmezler.²⁶

AÇIKLAMA

23. Ne zaman Hz. Peygamber (s.a.v.) sürekli tebliğine rağmen kavminin mesajı kabul etmediğini hissetse, o zaman mesajı kabul etmekten başka bir seçenekleri kalmasın diye Allah'ın açık bir âyet göndermesini arzulardı. Bu âyette Allah, Rasûlü'nü (s.a.v.) uyarmakta ve şöyle demektedir: “İnatları karşısında sabırsızlık gösterme; görevini bizim çizdiğimiz yolda ısrarla yerine getirmeye devam et. Eğer bu görev mucizelerle yerine getirilecek olsaydı, bunu bizzat kendimiz yapamaz mıydık? Fakat istenilen zihni ve ahlâki devrimin gerçekleşmesi ve senin oluşturmak üze-

re bir elçi olarak atandığın muttakî toplumun kurulması için bu yöntemin uygun olmadığını biz biliyoruz. Bununla birlikte, eğer kayıtsızlıklarının ve inkârlarının yol açtığı gönlünün acısına katlanamıyorsan ve kabul edebilecekleri apaçık bir âyetin onların zihinlerindeki katılığı kırabileceğini düşünüyorsan, o zaman kendin öyle bir âyet getirmeye uğraş; gücün yeterse yer katmanlarını del geç veya göklere çık. Fakat sünnetimizde böyle bir şeye yer olmadığından, bu arzunu yerine getirmemizi Biz'den bekleme.”

24. Bu, Allah'ın amacının tek tek her insanın şu veya bu şekilde Hidâyet'i kabule zorlanması olmadığını vurgulamak içindir. Allah'ın amacı böyle olmuş olsaydı, o zaman insanları melekler gibi, ta doğumlarından muttakî olacak şekilde yaratırdı. Peygamberler ve kitaplar göndermeye, Allah'ın Yolu'nun yavaş yavaş yerleşmesi için mü'minleri kâfirlerle çatışmaya sokmaya hiç gerek kalmazdı. Allah, Hakk'ın, insanlara aklî yoldan sunulmasını ister. Öyle ki, akılları Hakk'a yatanlar onu zorlanmadan kabul etmeli ve sonra kâfirlere karşı ahlâkî üstünlüklerini kanıtlayacak şekilde Hakk'a uygun olarak karakterlerini oluşturmalarıdır. Hakk'ın bağlıları, bu yolla insanlar içindeki en iyileri Hakk'a çekerler ve yüksek idealleri, en güzel hayat prensipleri, temiz karakterleri, güçlü delilleri ve kâfirler karşısındaki yılmaz mücadeleleriyle Yol'u kurmayı başarırlar. Sonra Allah, hidâyeti kendilerine garanti eder ve muhtaç olup hak ettikleri her aşamada da yardımını gönderir. Buna karşın, bu tabii süreç yerine Allah'ın tabiatüstü bir yöntem benimseyip, halkın zihninden bâtil fikirleri çıkararak, yerlerine doğru olanları getirmesini ve böylece şer medeniyeti yerine hayır medeniyeti kurmayı isteyen varsa bilmelidir ki, böyle bir istek, Allah'ın insanı yaratma düzeninin hikmetine aykırı olduğundan yerine gelmeyecektir. O, insanı sorumlu bir varlık olarak yaratmış, kendisine eşyayı kullanma gücü bahşetmiş; hem iyi, hem kötü yolda davranma özgürlüğü vermiş; imtihanına hazırlanması için belli bir süre tanımış ve imtihanın sonucunu ameline göre ceza veya mükâfât şeklinde açıklama zamanını da belirlemiştir.

25. “İşitenler”, vicdânları uyanık olanlar, doğruyla yanlış arasındaki aklî yargıda bulunmaya çalışanlar, kasden ve inatla kalplerinin kapılarını kilitlemeyenlerdir.

“Ölüler” ise, körü körüne bir yola girip, onu bırakarak, apaçık olduğu halde Doğru Yol'u izlemeye hazır olmayanlardır.

26. Burada, “âyet” apaçık bir mucize demektir. Gücü yetmediğinden değil, fakat anlamadıkları bir hikmetten dolayı Allah'ın bir âyet göstermeyeceği ifade olunmaktadır. (Bkz. an: 6)

وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا طَائِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ
 إِلَّا أُمَمٌ أَمْثَلُكُمْ مَا فَرَّطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِمْ
 يُحْشَرُونَ ﴿٣٨﴾ وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا صُمٌّ وَبُكْمٌ فِي الظُّلُمَاتِ
 مَنْ يَشَأِ اللَّهُ يُضِلِّهِ وَمَنْ يَشَأِ يُجْعَلْهُ عَلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٣٩﴾
 قُلْ أَرَأَيْتَكُمْ إِنْ أَتَاكُمْ عَذَابُ اللَّهِ أَوْ أَتَتْكُمُ السَّاعَةُ أَغَيْرَ اللَّهِ
 تَدْعُونَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٤٠﴾ بَلْ إِيَّاهُ تَدْعُونَ فَيَكْشِفُ مَا
 تَدْعُونَ إِلَيْهِ إِنْ شَاءَ وَتَنْسَوْنَ مَا تُشْرِكُونَ ﴿٤١﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَىٰ
 أُمَمٍ مِنْ قَبْلِكَ فَأَخَذْنَاهُمْ بِالْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ لَعَلَّهُمْ
 يَتَضَرَّعُونَ ﴿٤٢﴾ فَلَوْلَا إِذْ جَاءَهُمْ بَأْسُنَا تَضَرَّعُوا وَلَكِنْ قَسَتْ
 قُلُوبُهُمْ وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٤٣﴾

- 38 Yeryüzünde hiçbir canlı ve iki kanadıyla uçan hiçbir kuş yoktur ki, sizin gibi ümmetler olmasın. Biz Kitap'ta hiçbir şeyi noksan bırakmadık, sonra onlar Rablerine toplanacaklardır.
- 39 Bizim âyetlerimizi yalan sayanlar karanlıklar içinde sağırdılar, dilsizdirler.²⁷ Allah, kimi dilerse onu şaşırtıp saptırır, kimi dilerse de onu dosdoğru yol üzerinde kılar.²⁸
- 40 De ki: “Düşündünüz mü hiç; eğer size Allah'ın azabı gelirse ya da saat (kıyâmet) gelip çatarsa, Allah'tan başkasını mı çağıracaksınız? Eğer doğru sözlüler iseniz (çağırın bakalım).”
- 41 Hayır, yalnızca O'nu çağırırsanız, dilerse kendisini çağırdığınız şeyi açar (giderir) ve şirk koşmakta olduklarınızı unutursunuz.²⁹
- 42 And olsun, senden önceki ümmetlere (peygamberler) gönderdik de onları dayanılmaz zorluk (yoksulluk) ve sıkıntılarla çeviriverdik. Umulur ki yalvarırlar diye.

- 43 Onlara, zorlu azabımız geldiği zaman yalvarmaları gerekmez miydi? Ama onların kalpleri katılaştı ve şeytan onlara yapmakta olduklarını çekici (süslü) gösterdi.

AÇIKLAMA

27. Yani, “Eğer bu peygamberin getirdiği mesajın gerçek veya sahte olduğuna karar vermeniz için bir âyet görme isteğinizde gerçekten ciddi iseniz, çevrenizde bol bol görülen sayısız âyetleri görmeli ve üzerlerinde düşünmelisiniz. Söz gelimi, hayvanların hayatına baktığınızda, yer hayvanları ve kuşlar içindeki her bir türün beden yapısının fonksiyonuna ne kadar da uygun düştüğünü göreceksiniz; fıtratlarına kazınan karakter ve nitelikler tüm ihtiyaçlarını gidermede yardımcı olmakta; harika bir şekilde beslenmeleri sağlanmakta ve hayat süreleri şu veya bu biçimde sınırlarını aşmayacak şekilde önceden tesbit edilmiş bulunmaktadır. Yine Allah, bırakın tek tek her kuşun, en küçük bir sineğin bile bakımını, korunmasını, nerede olursa olsun yolunu bulmasını, kendisi için tesbit ettiği fonksiyonların yerine gelmesini sağlamaktadır. Kısaca bu sineğin yapısı, taşıdığı fonksiyonla uyum içindedir. Onun ihtiyaçlarını giderecek güçler verilmiştir. Yemesi için seçkin gıdalar hazırlanmıştır. Doğumu, üremesi ve ölümü düzenli ve sâbit bir plan dahilinde olmaktadır. Yalnızca bu âyet üzerinde olsun dikkatle düşündüğünüzde, şu peygamberin; Allah’ın birliği, sıfatları ve bunlar üzerine kurulu hayat biçimiyle ilgili öğretilerinin ne kadar da doğru olduğunu kavrayacaksınız. Fakat, ne açık sözlerle bu âyetleri görmeye çalışıyorsunuz; ne de peygamberin getirdiği mesajı dinlemeye. Bunun sonucunda da cehâlette yuvarlanıyor, bu yüzden de sadece vakit geçirmek için harika mucizeler görmek istiyorsunuz.”

28. Allah’ın onları sapıtması şöyledir: 1- Cehâlet içinde kalmak isteyen âyetlerini gözlemleme fırsatı tanımaz; 2- Ayetlerini görmesi gerekse bile, önyargılarının kurbanı olan kişiden gerçeğin işaretlerini gizler, onu yanlış anlamalar içine yuvarlar, böylece gittikçe hakikatten daha çok uzaklaştırır. Öte yandan, hakikati arayanı ise, ona bu gerçeği bulabilmesi için bilgisini kullanma fırsatı tanıyıp, gerçeğe götüren işaretleri göstererek Doğru Yol’a iletir.

Günlük hayatımızda bu türleri görür dururuz. Gözlerinin önünde, gerek kendi üzerlerinde, gerekse kâinata sayısız âyetler yayılmış bulunduğu halde, hayvanlar gibi ne onları gözlemleyen, ne de onlardan ders almaya bakan milyonlarca insan vardır. Yine, zihinlerini ve kalplerini imanla aydınatabilecek olan bu âyetleri gözlemedikleri halde, salt maddî kazançlar uğruna incelemelere önyargılı zihinlerle başladıklarından gerçeğe

götürücü hiçbir âyet görmüşe benzemeyen fizikçiler, kimyacılar, hayvan-bilimciler, botanikçiler, biyologlar, jeologlar (yerbilimcileri), astronomlar (gökbilimcileri), fizyologlar, anatomiciler, tarihçiler, arkeologlar... vardır. Gerçeğe varmak şöyle dursun, her âyet bunları ateizme, inkâra materyalizme ve tabiata tapınmaya götürmektedir. Fakat, bütün bu tiplere karşılık, kâinattaki harikaları ve tabiattaki olguları açık göz ve açık kalplerle gözlemleyip, çevresini Allah'ın âyetleriyle kuşatılmış bulan; öyle ki, tek tek her yeşil yaprakta bile O'nun âyetini görenler de vardır.

29. 'Ayet' isteklerine göre cevap olarak kâfirlere, çevrelerinde bir değil, sayısız âyetin bulunduğu anlatılmış ve âyet 38'de dikkatleri, bir kuşun, bir yer hayvanının hayatındaki esrâra çekilerek, böylece Allah'ın âyetlerini görecekları belirtilmişti. Burada, 40-41. âyetlerde ise, kâfirler bizzat kendi üzerlerinde görebilecekleri bir başka âyete çekilmektedirler. Başına bir musibet geldiğinde veya tüm korkunçluğuyla ölümle karşılaş-tığında, insan Allah'tan başka sığınacak hiçbir şey bulamaz. Böyle durumlarda, en katı putperestler bile kendi tanrılarını unutarak, Allah'ın yardımına can atarlar. Aynı şekilde en inatçı ateistler, çaresizlik ânında kurtuluş için ister istemez Allah'a yalvarırlar. Bu âyette, insanın kendi zihnî durumu burada gerçeğin bir göstergesi olarak sunulmaktadır. Çünkü bu, bir Allah'ın varlığına ve her insanın kalbinin derinliklerinde yatan Allah'a ibâdet ihtiyacına açık bir delildir. Bu ihtiyaç ve eğilim gaflet ve cehâletle perdelenebilse de, zaman zaman musibetlerin etkisiyle yüze-yeye çıkar.

İslâm'ın baş düşmanlarından Ebû Cehl'in oğlu İkrime, böyle bir âyeti gördüğünde İslâm'a geçmiştir. Hz. Peygamber Mekke'yi fethettiği zaman İkrime, Cidde'ye kaçmış, oradan da deniz yoluyla Habeşistan'a geçmişti. Yolculuk esnasında gemiyi batıracak şiddette bir fırtına çıktı. Önce yolcular yardım için tanrı ve tanrıçalarına yalvarmaya başladılar. Fakat geminin batmak üzere olduğu korkusuna kapılacakları derecede fırtına şiddetlenince, hep bir ağızdan, "Şimdi Allah'tan başkasına yalvarmanın zamanı değil; çünkü bizi ancak o kurtarabilir" diye bağıldılar. Bu İkrime'nin gözlerini ve kalbinin kilitlerini açtı: "Eğer burada bize Allah'tan başka yardım edecek yoksa, bir başka yerde nasıl olabilir; Muhammed'in (s.a.v.) yirmi yıldır bize öğrettiği ve bizim de kendisiyle savaşa tutuştığımız da bu" diye düşündü. İkrime'nin hayatında en önemli andı bu an. Allah'la şu şekilde sağlam bir ahd yaptı: "Eğer bu fırtınadan kurtulursam, doğruca Peygamber Muhammed'e (s.a.v.) gidecek ve O'nun izleyicisi olacağım." Allah onu fırtınadan kurtardı ve o da ahdini yerine getirdi. Yalnızca Müslüman olmakla kalmadı; hayatının kalan bölümünü de cihâdla İslâm'ın hizmetinde geçirdi.

فَلَمَّا نَسُوا مَا

ذَكِّرُوا بِهِ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ أَبْوَابَ كُلِّ شَيْءٍ حَتَّىٰ إِذَا فَرِحُوا بِمَا
 أُوتُوا أَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً فَإِذَا هُمْ مُبْلِسُونَ ﴿٤٤﴾ فَقَطَّعَ دَابِرُ الْقَوْمِ
 الَّذِينَ ظَلَمُوا وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٤٥﴾ قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَخَذَ
 اللَّهُ سَمْعَكُمْ وَأَبْصَارَكُمْ وَخَتَمَ عَلَىٰ قُلُوبِكُمْ مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرِ اللَّهِ
 يَأْتِيكُمْ بِهِ ۚ أَنْظَرُ كَيْفَ نُنْصِرُ الْأَيْتِ ثُمَّ هُمْ يَصْذِفُونَ ﴿٤٦﴾ قُلْ
 أَرَأَيْتَكُمْ إِنْ أَتَاكُمْ عَذَابُ اللَّهِ بَغْتَةً أَوْ جَهْرَةً هَلْ يُهْلَكُ إِلَّا
 الْقَوْمُ الظَّالِمُونَ ﴿٤٧﴾

- 44 Derken; kendilerine hatırlatılanı unuttuklarında, onların üzerlerine her şeyin kapılarını açtık. Öyle ki kendilerine verilen şeylerle ‘sevince kapılıp şumarınca’, onları apansız yakalayiverdik. Artık onlar umutları suya düşenler oldular.
- 45 Böylece zulmeden topluluğun kökü kurutuldu. Hamd, âlemlerin Rabbi olan Allah’adır.
- 46 De ki: “Düşündünüz mü hiç; eğer Allah sizin işitmenizi ve görmenizi alıverir ve kalplerinizi mühürlerse,³⁰ onları size Allah’tan başka getirebilecek ilâh kimdir?” Bak, biz nasıl âyetleri ‘çeşitli biçimlerde açıklıyoruz da’ sonra onlar (yine) sırt çevirip engelliyorlar?
- 47 De ki “Düşündünüz mü hiç; size Allah’ın azabı apansız ya da açıkktan gelirse, zulme sapan kavimden başkası mı yıkıma uğrayacak?”

AÇIKLAMA

30. “..ve kalpleriniz üzerine mühür vursa”, “sizi düşünme ve anlama güçlerinden yoksun bıraksa” demektir.

وَمَا نُرْسِلُ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ

فَمَنْ ءَامَنَ وَأَصْلَحَ فَلَا خَوْفَ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿١٨﴾

وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا يَمَسُّهُمُ الْعَذَابُ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿١٩﴾

قُلْ لَا أَقُولُ لَكُمْ عِنْدِي خَزَائِنُ اللَّهِ وَلَا أَعْلَمُ الْغَيْبَ وَلَا أَقُولُ

لَكُمْ إِنِّي مَلَكٌ إِنِ اتَّبَعْتُمْ إِلَّا مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي

الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ أَفَلَا تَتَفَكَّرُونَ ﴿٢٠﴾ وَأَنْذِرْ بِهِ الَّذِينَ يَخَافُونَ أَنْ

يُحْشَرُوا إِلَىٰ رَبِّهِمْ لَيْسَ لَهُمْ مِنْ دُونِهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ لَّعَلَّهُمْ

يَتَّقُونَ ﴿٢١﴾ وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ

يُرِيدُونَ وَجْهَهُ مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ وَمَا مِنْ

حِسَابِكَ عَلَيْهِمْ مِنْ شَيْءٍ فَتَطْرُدَهُمْ فَتَكُونَ مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿٢٢﴾

- 48 Biz elçileri müjde vericiler ve uyarıp korkutucular olmaktan başka (bir nedenle) göndermiyoruz. Şu halde kim iman ederse ve (davranışlarını) düzeltirse, artık onlar için korku yoktur, onlar mahzun da olacak değildirler.
- 49 Ayetlerimizi yalanlayanlara, fıska sapmalarından dolayı azab dokunacaktır.
- 50 De ki: "Size Allah'ın hazineleri yanımdadır demiyorum, gaybı da bilmiyorum ve ben size bir meleşim de demiyorum. Ben, bana vahyedilenden başkasına uymam."³¹ De ki: "Kör olanla, gören bir olur mu?³² Yine de düşünebilecek misiniz?"

- 51 Rablerine (götürölüp) toplanacaklarından korkanları, onunla (Kur'ân'la) uyarıp korkut; onlar için ondan başka ne velîleri vardır, ne şefaatçileri. Umulur ki korkup sakınırlar.³³
- 52 Sabah akşam -O'nun yüzünü (rızasını) dileyerek- Rablerine duâ edenleri kovma.³⁴ Onların hesabından senin üzerinde bir şey (yükümlülük), senin hesabından da bir şey (yükümlülük) yoktur ki onları kovman gereksin. Yoksa zâlimlerden olursun.³⁵

AÇIKLAMA

31. Bu âyet peygamberlik hakkındaki aptalca düşünceleri silip atmakta ve Hz. Muhammed'in (s.a.v.) peygamberlik iddiasına karşı yöneltilen saçma itirazları cevaplamaktadır. Akılsız kişiler her zaman bir peygamberin tabiatüstü bir kişi olması ve çeşitli harikalar göstermesi gibi aptalca düşünceler besleyegelmişlerdir. Söz gelimi; onun emriyle bir dağın altın kütlesine dönmesini, yerin dışarı hazineler fırlatmasını, peygamberin tüm insanlara geçmişlerini ve geleceklerini haber vermesini, kayıp bir şeyi bulmasını ve hasta bir kişinin iyileşip iyileşmeyeceğini, hamile bir kadının erkek mi, kız mı doğuracağını söylemesini bekliyorlardı. Peygamberlik iddiasında bulunan bir kişinin ortak insânî eğilimlerinin olması gerektiğine de inanmıyordu onlar. Açlık veya susuzluk çeken, uyuma ihtiyacı duyan veya karısı çocukları olan, alışveriş için pazara çıkan, zaman zaman ödünç para almak zorunda kalan ve yoksulluğa düşen bir kişinin peygamber olacağını düşünemiyorlardı.

Hz. Muhammed (s.a.v.), Allah'ın rasûlü olduğu iddiasını ortaya atınca, çağdaşları, açıkladığımız türden aptalca düşünceleri ölçü kabul ederek kendisinden iddiasını doğrulamasını istediler. Kendisine gayble ilgili sorular soruyorlar ve tabiatüstü mucizeler göstermesini istiyorlardı. Onun kendileri gibi yiyeceğe ihtiyaç duyan ve su içen, karısı ve çocukları olan ve pazara çıkan, normal bir insan olduğu itirazını yükseltiyorlardı. Bütün bunlara cevap olarak Allah, Peygamberine, kendisinin hiçbir zaman tabiatüstülük iddiasında bulunmadığını; iddiasının yalnızca Allah'tan aldığı vahyi izlemek olduğu ve yalnızca bu ölçüye göre değerlendirilmesi gerektiğini ilân etmesini söylemektedir.

32. Buradaki soru onlara şu gerçeği hatırlatma amacı taşımaktadır: "Ben size sunduğum gerçekleri kendi gözlerimle görüyorum; yine ben onlar hakkında vahy yoluyla bilgi sahibi olmuş bulunuyorum. O halde, benim bu şekilde gözlerimle şahid olmam bir delildir. Buna karşılık siz,

bu gerçekler karşısında körsünüz. Onlarla ilgili tüm düşünceleriniz yalnızca zanna, tahmine veya başkalarını körü körüne izlemeye dayalıdır. Dolayısıyla, sizinle benim aramdaki fark, görenle kör arasındaki fark gibidir. Sizin karşınızda bana üstünlük veren işte budur. Yoksa benim Allah'ın hazinelerine sahip olmam veya gaybı bilmem, ya da normal insanların ötesinde bulunmam değildir.

33. Yani, “Yalnızca bir gün yaptıklarının hesabını Allah önünde vereceklerine inananlara ve bir başkasının şefâatinin kurtulmalarında yardımcı olacağı şeklinde bâtil ümitler beslemeyenlere karşı ilgi göstermelisin. Çünkü, bu ‘uyarı’ ancak bu tür kişiler üzerinde etki yapabilir. Yoksa ölüm ve bir gün Allah'ın huzuruna çıkacaklarını hiç düşünmeyecek derecede dünya hayatının zevklerine dalıp gitmiş olanlar üzerinde değil. Yine şu veya bu azizle olan ‘manevî’ ilgilerinden veya şu ya da bu kutsal kişinin kendi adlarına Allah önünde şefâatçilik yapacağından, ya da falancanın günahlarının kefaretinin ödeyip gitmiş olduğundan dolayı âhîrette kendilerine hiçbir zarar dokunmayacağı inancına kapılarak, bu dünyada neşelenmeye bakanlar üzerinde de bu ‘uyarı’nın herhangi olumlu bir etkisi olmayacaktır. Açıktır ki, böyle insanlara hiçbir uyarı fayda etmez.

34. Bu âyette Allah, Kureyş şeflerinin Hz. Peygamber'in (s.a.v.) izleyicileriyle ilgili olarak yönelttikleri itirazları cevaplamaktadır. İslâm'ı köleler, hizmetçiler ve benzerlerinden oluşan toplumun aşağı kesiminin kabul ettiğini söylüyorlar; Bilâl, Ammâr, Suheyb, Habbâb vs. (Allah onlardan razı olsun) gibi arkadaşları olduğu için Peygamber'i kınıyorlar ve alay ederek, “Bunlar mıdır Allah'ın içimizden lâıyk gördüğü (şerefli) kişiler?” diye soruyorlardı. Onların içinde bulunduğu durumla eğlenmekle yetinmiyorlar ve yoksulluklarından dolayı onları iğneleyerek, “Bugün mü'minlerin ‘dindar’ grubunu oluşturan şu kişilerin geçmişlerine bakın bir de” diyorlardı. Allah, Peygamberine (s.a.v.), Kureyş şeflerinin bu tür kabalıkları karşısında şevkinin kırılmamasını öğütlemektedir.

35. Yani, “Onları kovman için hiçbir neden yok. Eğer geçmişte kötü bir şeyi yapmışlarsa, bunun hesabını verecek olan yine kendileridir, sen değilsin; çünkü herkes yaptığı hayr ve şerrin karşılığını görecektir. Bu bakımdan, ne senin işlediğin hayırlı ameller onların hesabına yazılacak, ne de sen onların herhangi bir kötü amelini yükleneceksin. Yalnızca gerçeğin arayıcıları olarak geliyor onlar sana; ve böyleyken, kendilerine tepeden bakman ve huzurundan kovman bir zulüm olur.”

وَكَذَلِكَ فَتَنَّا بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لِّيَقُولُوا أَهَؤُلَاءِ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْهِمْ
 مِن بَيْنِنَا ۖ أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَعْلَمَ بِالشَّاكِرِينَ ﴿٥٣﴾ وَإِذَا جَاءَكَ الَّذِينَ
 يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِنَا فَقُلْ سَلَمٌ عَلَيْكُمْ كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَى نَفْسِهِ
 الرَّحْمَةَ أَنَّهُ مَن عَمِلَ مِنكُمْ سُوءًا بِجَهْلَةٍ ثُمَّ تَابَ مِن بَعْدِهِ
 وَأَصْلَحَ فَأَنَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٥٤﴾ وَكَذَلِكَ نَقُصِّلُ الْآيَاتِ
 لِّلنَّاسِ سَبِيلُ الْمُجْرِمِينَ ﴿٥٥﴾ قُلْ إِنِّي نُهَيْتُ أَن أَعْبُدَ الَّذِينَ
 تَدْعُونَ مِن دُونِ اللَّهِ قُلْ لَا أَتَّبِعُ أَهْوَاءَكُمْ قَدْ ضَلَلْتُ إِذًا وَمَا أَنَا
 مِنَ الْمُهْتَدِينَ ﴿٥٦﴾ قُلْ إِنِّي عَلَى بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّي وَكَذَّبْتُم بِهِ ۖ مَا
 عِندِي مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهِ ۚ إِنِ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ يَفْضُلُ الْحَقَّ وَهُوَ
 خَيْرُ الْفَاصِلِينَ ﴿٥٧﴾ قُلْ لَوْ أَن عِندِي مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهِ لَفُضِّي
 الْأَمْرَ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ ۖ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِالظَّالِمِينَ ﴿٥٨﴾

- 53 Böylece: “Allah içimizden bunlara mı lütufta bulundu?” demeleri için onlardan bazısını bazısıyla denedik.³⁶ Allah, şükredenleri daha iyi bilen değil mi?
- 54 Bizim âyetlerimize iman edenler sana geldiklerinde, onlara de ki: “Selam olsun size! Rabbiniz rahmeti kendi üzerine yazdı ki, içinizden kim bir cehâlet sonucu bir kötülük işler, sonra tevbe eder ve (kendini) ıslâh ederse kuşku yok, O, bağışlayandır, esirgeyendir.”³⁷
- 55 Suçlu günahkârların yolu apaçık ortaya çıksın diye, âyetlerimizi işte böyle birer birer açıklamaktayız.³⁸

- 56 De ki: “Ben, sizin Allah’tan başka tapmakta olduklarınıza tapmaktan nehyedildim.” De ki: “Ben sizin hevâ (istek ve tutku)larınıza uymam; yoksa bu durumda ben şaşırıp sapmış ve doğru yolu bulamışlardan olurum.”
- 57 De ki: “Ben, gerçekten Rabbinden kesin bir belge üzerindeyim, siz ise onu yalanladınız. Sizin kendisine acele ettiğiniz (azab) da yanımda değildir.³⁹ Hüküm yalnızca Allah’ındır. O doğru haberi verir ve O ayırt edenlerin en hayırlısıdır.”
- 58 De ki: “Kendisine acele etmekte olduğunuz şey benim yanımda ol- saydı, benimle aranızda iş elbette bitirilmiş olurdu. Allah zulmedenleri en iyi bilendir.”

AÇIKLAMA

36. Yani, “İslâm nimetini yoksullara, kimsesizlere ve toplumda aşağı mevkileri işgal edenlere vermekle zengin ve kibirli sınıfı imtihana çekmekteyiz.”

37. Allah, Rasûlü’ne ‘câhiliyye’ günlerinde çirkin günahlar işlemiş izleyicilerini, Allah’ın kendilerini affedeceğini ve tevbe edip yollarını düzelterek hoşgörölü davranacağını ve dolayısıyla, İslâm düşmanlarının kınamalarının daha önce yaptıkları konusunda onları üzmemesini belirterek teselli etmesini söylüyor.

38. 55. âyetin anlamını iyi kavramak için, müşriklerin “*Bu peygambere, Rabbinden bir âyet indirilmeli değil mi?*” şeklindeki sorusunu söz konusu eden 37. âyeti göz önünde bulundurmalıyız. Bu âyeti izleyen bölümde (38-54. âyetler) bol bol âyet (mucize) bulunduğunu, fakat kâfirlerin onları görmek istemediğini göstermek için çok sayıda apaçık âyet (delil) sayılmıştır. Sonra 55. âyette bu tür kişiler sanki şöyle denilerek uyarılmaktadır: “Böylece biz âyetlerimizi apaçık ortaya koyuyoruz ki, bu âyetlere rağmen küfürlerinde direnenler suçluluklarını kanıtlamaktadırlar. Çünkü onlar, Doğru Yol’u gösterecek âyetler olmadığından değil, kendileri bu âyetleri görmek istemediklerinden bile bile sapıklık yolunu seçmektedirler.”

39. Burada muhâliflerin tehdit edildikleri Allah’ın azabını istemele- rine işaret olunmaktadır. Onlar, “Biz seni açıkça inkâr ve red edip dururken, neden bize bir azap gelmez? Eğer sen gerçekten Allah tarafından gönderilmiş olsaydın, o zaman seni inkâr eden, sana hakaret eden yer yutmalı ve yıldırım çarpmalıydı. Nasıl olur da, Allah’ın elçisi ve onun peşinden gidenler akla gelmedik işkenceler görürken, onlara işkence edenler neşeyle hayat sürüp duruyorlar?” diyorlardı.

وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ

الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَمَا تَسْقُطُ
 مِنْ وَرَقَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٌ فِي ظُلْمَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا رَطْبٌ وَلَا
 يَابِسٌ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ ﴿٥٩﴾ وَهُوَ الَّذِي يَتَوَفَّاكُم بِاللَّيْلِ وَيَعْلَمُ
 مَا جَرَحْتُم بِالنَّهَارِ ثُمَّ يَبْعَثُكُمْ فِيهِ لِيُقْضَىٰ أَجَلٌ مُّسَمًّى ثُمَّ إِلَيْهِ
 مَرْجِعُكُمْ ثُمَّ يُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٦٠﴾ وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ
 عِبَادِهِ وَيُرْسِلُ عَلَيْكُمْ حَفَظَةً حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَكُمْ الْمَوْتُ
 تَوَفَّتْهُ رُسُلُنَا وَهُمْ لَا يُفَرِّطُونَ ﴿٦١﴾

- 59 Gaybın anahtarları O'nun katındadır, O'ndan başka hiç kimse onu bilmez. Karada ve denizde olanların tümünü o bilir, O, bilmeksizin bir yaprak dahi düşmez; yerin karanlıklarındaki bir tane, yaş ve kuru dışta olmak üzere hepsi (ve her şey) apaçık bir kitaptır.
- 60 Sizi geceleyin öldüren (uyutan) ve gündüzün 'güç yetirip etkilemekte (yapıp kazanmakta) olduklarınızı' bilen, sonra adı konulmuş ecel doluncaya kadar onda sizi diriltten (uyandıran) O'dur. Sonra 'en son dönüşünüz' O'nadır. Sonra yapmakta olduklarınızı size O haber verecektir.
- 61 O, kulları üzerinde kahredici (kakhâr) olandır. Şize koruyucular gönderiyor.⁴⁰ Sonunda sizden birinize ölüm gelip çatdığı zaman, elçilerimiz onun 'hayatına son verirler'. Onlar (bu işte, ne eksik ne fazla) kusur etmezler.

AÇIKLAMA

40. İnsanın tek tek düşündüğü ve yaptığı her şeyi iyi gözet sin ve her şeyin tam olarak kaydını tutsunlar diye Allah bu melekleri tayin etmiştir.

ثُمَّ رُدُّوْا۟ اِلَى اللّٰهِ مَوْلٰهُمْ اَلْحَقُّ ؕ
 اَلَا لَهُ الْحُكْمُ وَهُوَ اَسْرَعُ ۚ اَلْحَسِبِیْنَ ۙ قُلْ مَنْ يُنَجِّیْکُمْ مِّنْ
 ظُلُمٰتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ تَدْعُوْنَهُ تَضَرُّعًا وَخُفْیَةً ۚ لِّیْنَ اَنْجَلْنَا مِنْ
 هٰذِهِ لَنَكُوْنَنَّ مِنَ الشَّاكِرِیْنَ ۙ قُلْ اَللّٰهُ یُنَجِّیْکُمْ مِنْهَا وَمِنْ
 كُلِّ کَرْبٍ ۖ ثُمَّ اَنْتُمْ تُشْرِکُوْنَ ۝۶۲

- 62 Sonra da gerçek mevlâları olan Allah'a döndürülürler. Haberinizi olsun; hüküm yalnızca O'nundur. Ve O, hesap görenlerin en süratli olanıdır.
- 63 De ki: "Sizi karanın ve denizin karanlıklarından kim kurtarmaktadır ki, siz (açıktan ve) gizliden gizliye ona yalvararak duâ etmekte-siniz: -And olsun, bizi bundan kurtarırsan, gerçekten şükredenlerden olursun."
- 64 De ki: "Ondan ve her türlü sıkıntıdan sizi Allah kurtarmaktadır. Sonra siz yine şirk koşmaktasınız."⁴¹

AÇIKLAMA

41. Yani, "Allah'ın her şeye Kadir olduğuna bizzat kendiniz şahidsiniz. Otorite yalnızca O'nun elinde, sizin rahatınız ve sıkıntınız bütünüyle O'nun gücü dahilinde ve kaderinizi belirleyen yalnızca O. Bu yüzdendir ki, hiçbir kurtuluş çaresi bulamadığınız sıkıntı anlarında O'na yönelirsiniz. Böylesine apaçık bir âyet ortadayken, ama daha başka rızık vericiler de kabul ediyorsunuz. İhtiyacınız anında O'ndan yardım istiyor, fakat daha başka yardımcı ve koruyucular ediniyorsunuz. Sizi her türlü dertten kurtaran O iken, siz kalkıp O'ndan başka kurtarıcılar da var sayıyorsunuz. Sıkıntı anında yalnızca O'nun önünde boyun eğdiğiniz halde. O bu sıkıntıyı giderdiğinde, yine daha başka şeylere adaklarda bulunuyorsunuz. Kısaca, gece gündüz O'nun tek bir ilâh olduğunun delilleri şahid olup dururken, başkalarının da önünde boyun eğip hizmet sunmaktan geri durmuyorsunuz.

قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلَىٰ أَنْ يَبْعَثَ

عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِّنْ فَوْقِكُمْ أَوْ مِن تَحْتَ أَرْجُلِكُمْ أَوْ يَلْبَسَكُمْ

شِيعًا وَيُذِيقَ بَعْضَكُمْ بَأْسَ بَعْضٍ ۚ أَنْظِرْ ۖ كَيْفَ نَصْرَفُ الْأَيَّاتِ

لَعَلَّهُمْ يَفْقَهُونَ ﴿١٥﴾ وَكَذَّبَ بِهِ قَوْمُكَ وَهُوَ الْحَقُّ ۚ قُلْ لَّسْتُ

عَلَيْكُمْ بِوَكِيلٍ ﴿١٦﴾

- 65 De ki: “O, size üstünüzden ya da ayaklarınızın altından azap göndermeye veya sizi parça parça birbirinize kırdırıp kiminizin şiddetini kiminize taddırmaya güç yetirendir.” Bak, iyice kavrayıp anlamaları için âyeteri nasıl çeşitli biçimlerde açıklamaktayız?⁴²
- 66 Senin kavmin, O (Kur’ân), hak iken onu yalanladı. De ki: “Ben, üzerinize bir vekil değilim.”⁴³

AÇIKLAMA

42. Görünürde Allah’tan bir azap olmadığı için, Hakk’a düşmanlıkta küstahlaşanlara bir uyarıdır bu. Allah’ın azabının gelmesi uzun zaman almaz diye uyarılmaktadırlar. Ani bir fırtına hepsini birden helâk edebilir. Oluverecek bir deprem tüm konutlarını yere geçirebilir. Bir kıvılcım, silah depolarını ateşe verebilir ve kabileleri, halkları ve ülkeleri sonu gelmez bir kanın içine çekebilir. Bu yüzden, “eğer şimdi bir azap gelmiyorsa, bu çiğnediğiniz yolda onun doğru mu yanlış mı olduğuna bakmadan körü körüne yürüyüp gidecek kadar küstah ve gafil olmanızı gerektirmez. Böyle yapacağınıza, size tanınan süreyi ve önünüze serilen âyetleri iyi değerlendirmeli ve gerçeği tanıyarak, Doğru Yol’u izlemelisiniz.”

43. Yani, “benim görevim, görmediğinizi size göstermek ve anlamakta direttiğinizi illâ da size anlatmak değildir. Siz görüp anlamadıktan sonra ben üzerinize azap getirmekle de yükümlü değilim. Bana verilen görev Hakk’la bâtil arasındaki farkı açıkça ortaya koymaktadır. Ben görevimi yaptığım siz de Hakk’ı reddettiğinize göre, uyarıda bulunduklarımın kötü sonuçları gelmesi gerektiği zaman mutlaka gelecektir.”

لِكُلِّ نَبِيٍّ مُّسْتَمِرٌّ وَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٦٧﴾ وَإِذَا

رَأَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي آيَاتِنَا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتَّى
يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ ۚ وَإِمَّا يُنسِئَكَ الشَّيْطَانُ فَلَا تَقْعُدْ
بَعْدَ الذِّكْرِى مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٦٨﴾ وَمَا عَلَى الَّذِينَ يَتَّقُونَ مِنْ
حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ وَلَٰكِنْ ذِكْرُنَا لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿٦٩﴾ وَذَرِ الَّذِينَ
اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَعِبًا وَلَهْوًا وَعَرِزَتْهُمْ الْحَيَوةُ الدُّنْيَا وَذَكَرَ بِهِمْ أَن
نَبْسَلْ نَفْسٌ بِمَا كَسَبَتْ لَيْسَ لَهَا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ
وَإِنْ تَعْدِلْ كُلُّ عَدْلٍ لَا يُؤْخَذُ مِنْهَا أُولَٰئِكَ الَّذِينَ أُبْسِلُوا بِمَا
كَسَبُوا لَهُمْ شَرَابٌ مِنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا
يَكْفُرُونَ ﴿٧٠﴾ قُلْ أَدْعُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُنَا وَلَا يَضُرُّنَا
وَنُزِّلْ عَلَىٰ أَصْفَانَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْنَا اللَّهَ كَالَّذِي اسْتَهْوَتْهُ الشَّيَاطِينُ
فِي الْأَرْضِ خَيْرٌ لَّهُمْ أَصْحَابٌ يَدْعُونَهُمْ إِلَى الْهَدَىٰ أُنْتَبِهْ قُلْ
إِنَّ هُدَىٰ اللَّهِ هُوَ الْهُدَىٰ وَأُمِرْنَا لِنُسَلِّمَ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٧١﴾ وَأَنَّ
أَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا زَكَاةً وَهُوَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٧٢﴾

- 67 Her bir haber için ‘kararlaştırılmış bir zaman (*müstekar*)’ vardır. Siz de bileceksiniz.
- 68 Ayetlerimiz konusunda ‘alaylı tartışmalara dalanlar:’ -onlar bir başka söze geçinceye kadar- onlardan yüz çevir. Şeytan sana unutturacak olursa,⁴⁴ bu durumda hatırlamadan sonra, artık zulmeden toplulukla beraber oturma.
- 69 Korkup sakınanlar üzerinde, onların hesabından herhangi bir şey (sorumluluk) yoktur. Ancak (bu,) bir hatırlatmadır. Umulur ki korkup sakınırlar.⁴⁵
- 70 Dinlerini bir oyun ve eğlence (konusu) edinenleri ve dünya hayatı kendilerini mağrur kılanları bırak. Onunla (Kur’ân’la) hatırlat ki, bir nefis, kendi kazandıklarıyla helâke düşmesin; (böylesinin) Allah’tan başka ne bir velîsi, ne de bir şefâatçisi vardır; her türlü fidyeyi verse de kabul olunmaz. İşte onlar, kazandıkları nedeniyle helâke uğrayanlardır; küfre saptıklarından dolayı onlar için çalgınca kaynar sular ve acıklı bir azab vardır.
- 71 De ki: “Bize yararı ve zararı olmayan Alahtan başka şeylere mi tapalım? Allah bizi hidâyete erdirdikten sonra, şeytanların ayartıp içdiş ederek yerde şaşkınca bıraktıkları, arkadaşlarının da: ‘Doğru yola, bize gel!’ diye kendisini çağırdığı kimse gibi topuklarımız üzerinde gerisin geri mi döndürülelim?” De ki: “Hiç şüphesiz Allah’ın yolu, asıl yoldur. Ve biz âlemlerin Rabbine (kendimizi) teslim etmekle emrolunduk;”
- 72 Bir de, “Namazı kılın ve O’ndan korkup sakının” (diye de emrolunduk.) Huzuruna (götürülüp) toplanacağınız O’dur.

AÇIKLAMA

44. Yani, “eğer şu geçen emri unuttur da, böyle insanların yanında oturmaya devam edersen.”

45. Buradaki muttakî kişilerin oldukça önemli ve en önde gelen görevi, Allah’a karşı her türlü itâatsizlikten kaçınmaktır; itâatsizliklerinden sorumlu olmadıkları isyancı kişiler için de boşu boşana üzülmemelidirler. Bu yüzden, böylelerini itâat yoluna girmeleri için ne pahasına olursa olsun, delillerle ikna etmeyi bir görev olarak üzerlerine yüklememelidirler. Mü’minlerin görevi karşılarındakilerin saçma itirazlarına cevap vermek değil, yalnızca onlara Hakk’ı sunmaktır. Bundan sonra yine onlar kabul etmemekte direnirlerse, yarasız polemiklere, tartışmalara girerek zamanlarını ve enerjilerini tüketmek dindar kişilerin yapacağı şey değildir. Bunun yerine, zamanlarını ve enerjilerini Hakk’ın içten arayıcılarını eğitmek, öğretmek ve düzeltmekte harcamalıdır.

وَهُوَ الَّذِي

خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ وَيَوْمَ يَقُولُ كُنْ فَيَكُونُ قَوْلُهُ
الْحَقُّ وَلَهُ الْمُلْكُ يَوْمَ يُنفَخُ فِي الصُّورِ عَلِيمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ
وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ ﴿٧٣﴾ وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبِيهِ أَعِزَّنِي بِذِهِ
أَتَّخِذُ أَصْنَامًا ءَالِهَةً إِنِّي أَرَأَيْتَكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٧٤﴾

- 73 O, gökleri ve yeri hak olarak yaratandır.⁴⁶ O'nun "Ol!" deyiverdiği gün (her şey) olur, O'nun sözü haktır. Sûr'a üfürüldüğü gün,⁴⁷ mülk O'nundur.⁴⁸ O, gaybı da müşâhede edebileni de bilendir.⁴⁹ O, hüküm ve hikmet sahibi olandır, haberdar olandır.
- 74 Hani İbrâhim, babası Âzer'e (şöyle) demişti: "Sen putları ilâhlar mı ediniyorsun?"⁵⁰ Doğrusu, ben seni ve kavmini apaçık bir sapıklık içinde görüyorum."

AÇIKLAMA

46. Allah'ın gökleri ve yeri "Hakk"la yarattığı Kur'ân'da çok yerde geçer. Bu ifadenin oldukça kapsamlı anlamları vardır:

1) Gökler ve yer salt eğlence olsun diye yaratılmamıştır. Herhangi bir tanrının fantazilerinin yarattığı veya eğlenmek için oynayıp da, boyunca kırılan çocuk oyuncağı da değildir onlar. Gerçekte âlem, oldukça ciddi bir olgudur; yaratılışında büyük hikmetler ve yüksek amaçlar vardır. Bu yüzden belirlenen zamanda sona erecek ve sonra Yaratıcı'nın onda işlenen her şeyin hesabını sorup bu hesap üzerine âhiret âlemini kurması için yeniden dirilecektir. Yaratılışın amaçsız olmadığı, Kur'ân'da başka yerlerde de daha değişik şekillerde anılır:

a) *"Rabbimiz, bunu bâtil yere yaratmadım..."* (Âl-i İmrân: 91)

b) *"Biz gökleri, yeri ve arasındakileri oyun olsun diye yaratmadık."* (Enbiyâ: 16)

c) *"Siz sanıyorsunuz ki, biz sizi boş yere yarattık ve bize hiç döndürülmeyeceksiniz?"* (Mü'minûn: 115)

2) Tüm kâinat Hakk'ın sağlam temelleri üzerine kurulmuştur. Onda ki her şeyin temelinde adâletli, hikmetli ve doğru kanunlar yatmakta olup kök atıp meyve verecek hiçbir zulüm, boşunalık ve bâtil söz konusu değildir. Bununla birlikte, bâtilin kısmî ve geçici başarısı bizi yanlışla götürmemelidir. Zaman zaman bâtilin tapınıcılarına, tüm çabalarının sonunda boşa gittiğini görsünler ve her bâtila tapınan son hesapta bu kötü amaç uğruna harcadığı tüm gayretlerin hiçbir sonuç vermediğini görsün diye bâtilin, zulmün ve yanlış yolların başarısı için ellerinden gelen her kötülüğü yapmaları için fırsat tanınabilir.

3) Kâinatı yaratmak Allah'ın hakkıdır ve bu hakkla O, kâinata hâkimdir. Yaratıcısı olduğu için Allah kâinat üzerinde otoritesini sürdürür ve bu nedenle dünyada daha başkalarının da otorite sahibi olduklarını görmek kişiyi yanlış yollara sürüklememelidir. Gerçekte, burada kimse yönetim ve otorite hakkı yoktur ve kimse yönetiminin sınırlarını bir saniye için bile olsa Gerçek Yönetici'nin çizdiği çizgilerin ötesine taşıramaz.

47. Sûr'un üfürülmesinin gerçek mahiyeti, bizim anlayış kapasitemizin dışındadır. Kur'ân'dan öğrendiğimiz kadarıyla, Sûr'un Allah'ın emriyle ilk üfürülüşünde herkes ve her şey yok olacaktır. Sonra (bu sonranın ne kadar olduğunu ancak Allah bilir), Sûr ikinci kez üfürülecek ve yaratılışın başından sonuna gelip geçmiş herkes hayata döndürülerek haşr meydanında toplanacaktır. Kısaca, Sûr'un ilk üfürülüşünde tüm kâinat yıkılacak ve ikinci üfürülüşünde değişik şekilde ve farklı kanunları olan yeni sistem yaratılacaktır.

48. Buradan, "Bugün mülkün, hâkimiyetin O'na ait olmadığı" anlamı çıkmamalıdır. İfadenin anlamı, "O gün şu anda gerçeği örten perde kalkacak ve bugün otorite sahibiymiş gibi görünenlerin hepsinin gerçekte hiçbir otoritelerinin olmadığı ve hâkimiyetin yalnızca Kâinat'ın yaratıcısı Allah'a ait bulunduğu apaçık meydana çıkacaktır" şeklindedir.

49. Gayb, çıplak gözden gizli olan ve görülemeyen her şey; şehâdet ise çıplak gözle görülebilen demektir.

50. İbrâhim Peygamber'in (a.s) hayatında geçen olay, şöyle bir delil getirmek için anlatılmaktadır: "Nasıl bugün Peygamber Hz. Muhammed (s.a.v.) ve izleyicileri Allah'ın hidâyetiyle şirki reddetmişler ve yapay tanrıları bırakarak Kâinatın Tek Sahibi'ne teslim olmuşlarsa, daha önce İbrâhim Peygamber (a.s) de aynısını yapmıştı. Ve nasıl bugün câhil insanlar Hz. Muhammed (s.a.v.) ile tartışıyorlarsa, daha önce de İbrâhim'in kavmi aynı şekilde İbrâhim'le tartışmıştı. Ve dün İbrâhim'in (a.s) kavmine verdiği cevabın aynısını, bugün Hz. Muhammed'in (s.a.v.) izleyicileri karşılarındakilere vermektedirler. Bunun yanı sıra Hz. Muhammed (s.a.v.), Nûh, İbrâhim ve İbrâhim'in soyundan gelen tüm diğer peygamberlerin (selâm üzerlerine olsun) gittiği yoldan gitmektedir. Bu bakımdan onu inkâr edenler bilmelidirler ki, peygamberlerin yolundan sapmakta ve yanlış yolda yürümektedirler."

Bu bağlamda, hemen hemen tüm Arap Yarımadası halkı, kendisini öncü ve kılavuz kabul ettiğinden, İbrâhim Peygamber'in (a.s) akîdesinin anılmasının oldukça anlamlı olduğu belirtilmektedir. Özellikle Kureyş onun soyundan gelmek ve O'nun yaptığı Kâ'be'yi korumakla övünür dururdu. Bu yüzden, O'nun tevhîd akîdesine, şirki reddedişine ve kavmiyle olan mücâdelesine değinmek büyük anlam taşımaktadır. Böylece Kureyş'in, İbrâhim Peygamber'le (a.s) ilişki iddialarının boşluğu açığa çıkmakta ve şirk akîdesinde buldukları doyunluktan yoksun bırakılmaktadırlar. Yine, Hz. Muhammed (s.a.v.) ve izleyicilerinin İbrâhim'in yerinde karşıtlarının da İbrâhim'in kavmi yerinde olduğu gösterilmektedir. Delil öylesine incedir ki, deyiş yerindeyse yelkenlilerinin rüzgârını almakta ve kendilerini cevap veremeyecek kadar şaşkın durumda bırakmaktadır. Açıkça görülmektedir ki, müşrikler, büyük saygı duydukları, ataları ve peygamberleri saydıkları İbrâhim Peygamber'inkinin (a.s) aksi bir yolda gitmektedirler. Böylece, Müslümanlar karşısında da şaşkın bir duruma düşmektedirler. Örneğin; günümüzde Abdülkadir Geylânî hazretlerinin izleyicileri ve onun adına kurulan Kadirî tarikatının şeyhleri, Abdülkadir Geylânî'nin ömrü boyunca karşı çıktığı hurâfeleri, şimdi onun adına savunmakta ve yapmaktadırlar. Öyle ki, kişi, Abdülkadir Geylânî ne yapmıştı, bunlar ne yapıyor, diye şaşırıp kalıyor.

وَكَذَلِكَ

نُرِيَ إِبْرَاهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ
 الْمُوقِنِينَ ﴿٧٦﴾ فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ رَأَى كَوْكَبًا قَالَ هَذَا رَبِّي فَلَمَّا
 أَفَلَ قَالَ لَا أَحِبُّ الْآفِلِينَ ﴿٧٧﴾ فَلَمَّا رَأَى الْقَمَرَ بَازِعًا قَالَ هَذَا
 رَبِّي فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَئِنْ لَمْ يَهْدِنِي رَبِّي لَأَكُونَنَّ مِنَ الْقَوْمِ
 الضَّالِّينَ ﴿٧٨﴾

- 75 İşte böyle, İbrâhim'e göklerin ve yerin melekûtunu gösteriyorduk⁵¹ ki, yakîn sahiplerinden olsun.⁵²
- 76 Gece, üstünü örtüp bürüyünce bir yıldız görmüş ve demişti ki: “Bu benim rabbimdir.” Fakat (yıldız) kayboluverince, “Ben kaybolup gidenleri sevmem” demişti.
- 77 Ardından Ay'ı, (etrafa aydınlık saçarak) doğar görünce: “Bu benim rabbim” demiş, fakat o da kayboluverince: “And olsun” demişti; “Eğer Rabbim, beni doğru yola erdirmezse gerçekten sapmışlar topluluğundan olurum.”

AÇIKLAMA

51. Yani, “nasıl tabiattaki olgular her gün gözlerinizin önündeyse ve Allah'ın âyetleri size gösteriliyorsa, aynı şekilde İbrâhim'in de önündeydi. Fakat İbrâhim, bunlar üzerinde derinden derine tefekkür edip gerçeği gördüğü halde, siz kör insanlar gibi onlara bakıyor, ama görmüyorsunuz. Aynı yıldızlar, aynı Ay ve aynı Güneş gözlerinizin önünde doğup battığı halde, doğuş zamanlarında siz gerçekten ne kadar uzaktaysanız, batış zamanlarında da onlar aynı ölçüde sizi gerçekten uzaklaştırıyor. Fakat, İbrâhim akıl gözüyle tabiattaki aynı olguları gördüğünde üzerlerinde düşünmüş ve gerçeğe varmıştı. (*)

(*) Göklerin ve yerin ‘melekût’unu tabiattaki olgulara hasretmek ne kadar tartışmalıysa, Hz. İbrâhim'in bu olgularla gerçeğe ulaştığını söylemek de o kadar

52. Buradaki Kur'ân âyetlerinde anlatılan İbrâhim Peygamber'le (a.s) kavmi arasındaki tartışmanın gerçek niteliğini anlamak için, devrin dinî ve sosyal şartlarını göz önünde bulundurmak gerekir. İbrâhim Peygamber'in doğum yeri olan Ur kentinin arkeologlarca kazılıp top-
rak üstüne çıkarılmasıyla, dönemin gerçek şartlarını öğrenmemiz ko-
laylaşmıştır. Sir Leonard Woolley, araştırmalarının sonucunu 1935'te
Londra'da *Abraham* adlı kitabında toplamıştır. Bazı bölümleri aşağıda
sunulmaktadır:

“Bugün bilginlerce İbrâhim Peygamber'in yaşadığı dönem olarak ka-
bul edilen İ.Ö. 2100 yıllarında Ur'un nüfusunun 250.000 hattâ 500.000
civarında olduğu tahmin edilmektedir. O zamanlar Ur gelişmiş bir en-
düstri ve iş merkeziydi. Bir yandan ticaret mallarını Pamir ve Nilgiri gi-
bi uzak yerlerden kendine çekerken, bir yandan da Anadolu'yla ticârî
ilişkilerde bulunuyordu. Başkenti olduğu devletin sınırları günümüz
Irak'ının kuzeyine uzanıyordu. Halk çoğunlukla el işçisi (zanaatkâr) ve
meslekten tüccardı. Arkeolojik kalıntılardan okunan çağın yazıtları, ma-
teryalist bir hayat görüşüne sahip olduklarını göstermektedir; hayatları-
nın ana amacı servet yağmak ve eğlenmekti. Faiz alıp verirlerdi ve bütü-
nüyle işlerine dalmışlardı. Birbirlerine şüpheyle bakarlar ve en ufak so-
runlardan dolayı hemen mahkemeye koşarlardı. Tanrılarına olan duâla-
rı genellikle uzun hayat, zenginlik ve işlerinde başarı istemekten ibaret-
ti. Halk üç sınıfa ayrılıyordu:

1) *Amelu*: Bu sınıf, din adamları, devlet memurları ve askeriye-
den oluşuyordu.

2) *Nuşkenu*: Tüccarlar, zanaatkârlar ve çiftçiler bu sınıfa dahildi.

3) *Ardu*: Bunlar da kölelerdi.

Amelu sınıfının özel ayrıcalıkları vardı; hem medenî hukuk, hem de
ceza hukuku alanında diğer insanlardan daha fazla haklara sahiptiler ve
hayatlarıyla mülkleri kutsal ve kıymetli tutulurdu. İbrâhim Peygamber'in
gözlerini açtığı kentin ve toplumun durumu buydu işte. Talmud'a göre
kendisi Amelu sınıfına dahildi ve babası devletin en önde gelen görevli-
lerindendi. (Ayrıca bkz. Bakara, an: 290)

tartışmalıdır. Hz. İbrâhim, bunları kavmine delil gösteriyordu. Kendisi Doğru
Yol üzerindeydi, gerçeği biliyordu. Bunun en açık delili, Güneş'ten önce Ay'ın
batışını delil getirirken, “Rabbim beni hidâyet etmeseydi...” demesidir ki,
(âyet: 77) Güneş, Ay ve yıldızların batışını ‘bunlara tapan kavmi’ne onların ilâh
olmadıklarının delili olarak öne sürmekte ve kendisinin hidâyet üzere olduğu-
nu ifade etmektedir. (Çev.)

Ur'da yapılan kazılarda ortaya çıkarılan tabletlerde, 5.000 tanrının adı geçmektedir. Her kentin kendine özgü tanrısı ve baş tanrı, ya da kent tanrısı kabul edilen ve kendisine diğerlerinden daha çok saygı gösterilen özel bir tanrısı vardı. Ur'un kent tanrısının adı, Nannar (Ay Tanrısı)'dı ve bu tanrının adıyla sonraki çağların bilginleri bu kente 'Kamerina'da demişlerdi. Bir diğer büyük kent, sonradan Ur'un yerine başkent yapılan 'Larsa' idi; buranın baş tanrısının adı ise 'Şemeş' (Güneş tanrısı)'ti. Bu baş tanrıların altında, çoğunlukla yıldızlarla gezegenlerden ve birkaçı da yeryüzü nesnelerinden seçilen çok sayıda küçük tanrılar vardı. Halk, daha önemsiz şeyler için yaptıkları duâların bu küçük tanrılarca karşılık verildiğine inanırdı. Tüm bu gök ve yer tanrı ve tanrıçalarının putlar hâlinde sembolleri dikilmişti ve duâ vs. tapınmalar bu semboller önünde yapılırdı.

Nannâr putu Ur'da en yüksek tepe üzerinde yapılmış büyük bir tapınakta korunuyor ve yanında karısı Ningil'in kutsal yapısı mabed bulunuyordu. Nannâr tapınağı bir kral sarayı gibiydi; her gece farklı bir kadın tapınıcı oraya giderek bu putun gelini olurdu. Böylece tapınakta, tanrıya adanmış kalabalık bir kadın topluluğu oluşmuştu; bunların durumu âdeta din fahişeleri şeklindeydi. Bâkireliğini tanrı adına feda eden kadın çok saygın görülürdü. Her kadının kurtuluşa ermesi için, en az ömründe bir kez 'tanrı yolunda' bir başka erkeğe kendini teslim etmesi gerektiği şeklinde ortak bir inanç vardı. Bu din fâhişeliğinden en çok yararlananların da bizzat erkek 'din adamları' olduğu açıktır.

Yalnızca bir tanrı değildi Nannâr; ülkenin en büyük toprak ağası, en büyük tüccarı, en büyük zanaatkârı ve siyasal hayatın baş yöneticisiydi; çok sayıda bahçe, ev ve tarla adanmıştı tapınağına çünkü. Bu kaynaklardan gelen gelirin yanı sıra, çiftçiler, toprak sahipleri ve tüccarlar da mısır, süt, altın, kumaş vs. den oluşan adaklarını tapınağına getirirlerdi. Tabii ki, bunlara bakacak kalabalık bir grubun varlığı gerekiyordu.

Tapınak adına çok sayıda atölye çalıştırılıyor ve geniş düzeyde bir iş çevriliyordu. Tapınakta adâlet yüksek mahkemesi kurulmuştu ve yargıçları oluşturan din adamlarının hükümleri 'tanrı'nın hükmü kabul ediliyordu. Kraliyet hânedânı da egemenliğini gerçek egemen Nannâr'dan alıyordu yine. Kral ülkeyi onun adına yönetiyordu ve bu bakımdan tanrılık mertebesine yükselmiş olup kendisine diğer tanrılar gibi tapınılıyordu.

İbrâhim Peygamber zamanında Ur'a egemen bulunan hânedân, İ.Ö. 2300'de doğuda Susa'ya, batıda Lübnan'a uzanan geniş bir imparatorluk kurmuş bulunan Ur-Nammu'dan geliyordu. Hanedan Ur-Nammu nedeniyle Nammu adını almıştı; işte Arapça'da buna Nemrud denmiştir. İbrâhim Peygamber'in hicretinden sonra bu hânedân ve bu ulus ardı kesilmez felâketlere uğradı. Elamlılarca Ur'un yıkılması, Nannar putuyla birlikte Nemrud'un da ele geçirilmesiyle yıkılış hızlandı. Elamlılar Ur'a egemen olarak Larsa'da yönetimlerini kurdular. Son darbe, bir Arap hânedânı yönetiminde güçlenen ve hem Ur'u hem de Larsa'yı kontrolüne geçiren Babil'den geldi. Bu yıkılışın sonucunda Ur halkı kendilerini yıkım, utanç ve tahripten kurtaramayan Nannar'a olan inançlarını bıraktılar.

Bu ülke halkının, hicretinden sonra İbrâhim Peygamber'in öğretilerine ne tür bir cevap verdiği konusunda kesin bir şey söylemek mümkün değilse de, İ.Ö. 1910'da Babil kralı Hammurabi'nin (Kitâb-ı Mukaddes'te 'Amrafel' diye geçer) yaptığı kanunlar, nübüvvet yol göstericiliğinin doğrudan veya dolaylı etkilerini taşır. Bu Kanun'un tümünün üzerine kazındığı bir sütun, M. S. 1902'de bir Fransız arkeolog tarafından ortaya çıkarılmış ve 1903'te C. H. W. John tarafından "En Eski Hukuk Kodu" adıyla İngilizce'ye çevrilip yayınlanmıştır. Bu kanunla, Mûsâ Peygamber'in Kanununun çoğu ilke ve ayrıntıları genelde birbirine benzerdir.

Bugüne değin yapıla gelen arkeolojik araştırmaların sonuçları doğrusa, ortada açık bir gerçek vardır: Şirk, İbrâhim'in kavminin çok tanrıcı ibâdetlerinin temeli ve basit bir dinî inanç değil; ekonomik, kültürel, siyasal ve sosyal hayat sistemlerinin de ana temeliydi. Buna paralel olarak, İbrâhim Peygamber'in mesajı yalnızca putatapıcılığın köküne vurmakla kalmıyor; kraliyet hânedânına tapınma ve bu hânedânın egemenliğinin yanı sıra, din adamlarıyla soyluların sosyal, ekonomik ve siyasal statülerine ve tüm ülkenin kollektif hayatına da yükleniyordu. Bu yüzden, çağrısının kabulü kapsamlı değişiklikler gerektiriyordu. Geçerli sosyal modelin bırakılıp, tevhid temeli üzerinde yeniden kuruluşunu öngörüyordu. Bundandır ki, İbrâhim Peygamber (a.s) mesajını yaymaya başlar başlamaz halk, soylular, din adamları sınıfı ve Nemrud, hep birlikte onun sesini kesmek için ayaklandı ve Kur'an'da anlatılan keskin kavgaya patlak verdi.

فَلَمَّا رَأَى الشَّمْسَ بَازِغَةً قَالَ هَذَا رَبِّي هَذَا أَكْبَرُ
فَلَمَّا أَفَلَتْ قَالَ يَنْقُومُ إِنِّي بِرِئَاءِ مِمَّا تَشْرِكُونَ ﴿٥٣﴾

- 78 Sonra güneşi (etrafa ışıklar saçarak) doğar görünce: “İşte bu benim rabbim! Bu en büyük” demişti. Ama o da kayboluverince, kavmine demişti ki: “Ey kavmim! Tartışmasız ben sizin şirk koşmakta olduğunuzdan uzağım.”⁵³

AÇIKLAMA

53. Ayet 76-78’de, İbrâhim Peygamber’i Allah’ın elçisi olarak atanmadan önce gerçekliğe götüren düşünce şekli ifade olunmaktadır. Beynini ve gözlerini doğru biçimde kullanabilen bir insanın, İbrâhim Peygamber gibi Allah’ın birliği hakkında herhangi bir şey öğrenme imkânı bulunmayan şirkin egemen olduğu bir çevrede doğup büyümüş de olsa, hakikate ulaşabileceği ortaya konmaktadır burada. Tek şart, kişinin tabiatındaki olguları doğru olarak gözlemleyip, onlar üzerinde dikkatlice düşünmesi ve bağlantılı, mantıklı bir düşünce zinciriyle gerçeğe ulaşmak için aklını kullanmasıdır. Önceki âyetlerden, İbrâhim Peygamber’in hayatının bilinç kazanmasından itibaren yıldızlara, Ay’a ve Güneş’e tapan bir halkın içinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu bakımdan, onun gerçeği araştırmadaki kalkış noktasının, “Bu nesneler gerçekten Rabb olabilir mi?” sorusu olması tabiidir. İşte, O’nun düşüncesi bu soru çevresinde merkezleşmiş ve halkının tüm tanrılarını değişmez bir kanuna bağlı olup, bu kanuna göre hareket ettiklerini keşfedince de kaçınılmaz olarak, bu tanrılardan hiçbirinin Rabb adını alabilecek herhangi bir niteliğe sahip olmadığı sonucuna varmıştır.

Olayın anlatılış biçimi genelde şöyle bir karşı çıkışa yol açabilir: “Gece üzerini örttüğünde bir yıldız gördü” ve “Ben Allah’a ortak koşanlardan değilim” dedi. Burada sıradan bir okuyucunun zihninde, “Gece çocukluktan beri hayatının her gününde İbrâhim Peygamber’in üzerine örtmüyor ve o bu belli olaydan önce yıldızların, Ay’ın ve Güneş’in doğup battığını görmüyor muydu?” sorusu uyanır. Evet, o her gece görüyordu bunları; fakat, olgunluğa ulaştıktan sonra bu şekilde düşünmeye başladı. Neden olay, (...gece üzerini örttüğünde) denilerek, İbrâhim’den daha önce yıldızları, Ay’ı ve Güneş’i hiç görmemiş gibi bir şüphe uyandıracak şekilde verilmektedir? Normal olarak böyle bir varsayım tabii gelmediğinden, bu görünürdeki zaman yanlışlığı bazılarını olağanüstü hikâyeler uydurmaya götürmüştür. İbrâhim Peygamber’in olgunluğa ulaşmadan ön-

ce yıldızları, Ay'ı ve Güneş'i görmemesi için bir mağarada doğup büyüdüğünü söyler böyleleri. Oysa sorun hayâli hikâyeler uydurmayı gerektirmeyecek ölçüde basittir. Newton'un hayatındaki ünlü bir olayla açıklanabilir bu durum. Bir gün Newton, ağaçtan bir elmanın yere düştüğünü görünce, zihninde birden şu soru canlanır: Nesne neden yere düşer? Sonunda o yerçekimi kanununa varır. Burada da kuşkusuz şöyle bir soru sorulabilir: Bu olaydan önce Newton, hiç yere düşen bir şey görmemiş miydi? Herhalde, daha önce pek çok şeyin yere düştüğünü gördüğü kesindir. O halde, belli bir günde belli bir elmanın yere düşmesi nasıl olmuştur da, daha önce hergün yere yüzlerce düşüşün uyandırmadığı bir zihin faaliyetine yol açmıştır? Cevap basittir: Zihin her zaman aynı tür gözlemlerle aynı şekilde harekete geçmez. İnsan gözü önünde aynı şeyin tekrarlanıp durduğunu görür de, zihni hiçbir faaliyete geçmez; fakat birden bir an gelir, aynı şeyi bu kez görmek zihin faaliyetini belli bir soruna yöneltir. Veya kişinin zihni bir sorunun çözümüne öylesine dalar ki, birden her zaman gözünün önünde bulunan bir şeyi değişik bir şekilde yakalar ve zihninde bu sorunun çözüm yönünde bir faaliyet başlar. İbrâhim Peygamber'de olan da aynı şeydi. Geceler gelip geçmiş, yıllarca Ay, Güneş ve yıldızlar doğup batmış; fakat belli bir gecede belli bir yıldızın batarken gözlenişi, İbrâhim Peygamber'de (a.s), merkezi Allah'ın Birliği hakikatine götüren zihin faaliyetine yol açmıştır. Belki o olgunluk çağına varalı beri, halkının dini olan ve tüm hayat sisteminin üzerine oturduğu yıldızlara, Ay'a ve Güneş'e tapma sorunu üzerinde düşünüyordu. Sonra bir gece yıldızları gözlerken, zihni birden harekete geçmiş ve bu sorunu çözmede kendisine yardım etmiştir. Yıldızları gözlemenin bu zihinsel faaliyetin başlangıç noktası olması da mümkündür.

Bu bağlamda giderilmesi gereken bir başka şüphe daha vardır. Yıldızları, Ay'ı ve Güneş'i görüp de, *"Bu benim Rabbimdir"* derken, İbrâhim Peygamber (geçici bir süre için de olsa) şirk düşmüş olmuyor muydu? Ufak bir düşünce, hakikati arayışında kaçınılmaz olarak şirk hakkında çeşitli akıl yürütme aşamalarından geçeceği için, bu onun şirk suçunu işlemmediği konusunda kişiyi ikna etmeye yetecektir. Bu bakımdan, onun akidesini belirleyen, geçici akıl yürütmeler değil, araştırmasının yönü ve sonunda durduğu noktadır. Bu tür ara akıl yürütme aşamalarından her gerçek arayıcısı geçecektir. Bunlar hakikat uğrunda ve nihai karar olarak değerlendirilmemelidir. Şirkin her biçimi üzerinde akıl yürütme bir sorgulama olup asla uygulama olmaz. Hakikatin arayıcısı akıl yürütme sırasında durup, *"Bu böyledir"* dediği zaman, bu onun nihai yargısı değildir. Buradaki *"Bu şöyledir"*, *"Bu şöyle midir?"* anlamındadır. Bu yüzden de, geçiş aşamalarındaki sorularına olumsuz cevap verdiğinde, hemen araştırmasında bir ileriki noktaya yönelir.

إِنِّى وَجَّهْتُ

وَجْهَى لِلَّذِى فَطَرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا وَمَا أَنَا مِنَ
 الْمُشْرِكِينَ ﴿٧٩﴾ وَحَاجَّهُ قَوْمُهُ قَالَ أَتُحِبُّونَنِى فِى اللَّهِ وَقَدْ
 هَدَنِي وَلَا أَخَافُ مَا تُشْرِكُونَ بِهِ إِلَّا أَن يَشَاءَ رَبِّى شَيْئًا وَسِعَ
 رَبِّى كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ ﴿٨٠﴾ وَكَيْفَ أَخَافُ مَا أَشْرَكْتُمْ
 وَلَا تَخَافُونَ أَنَّكُمْ أَشْرَكْتُمْ بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا
 فَأَيُّ الْفَرِيقَيْنِ أَحَقُّ بِالْأَمْنِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٨١﴾ الَّذِينَ ءَامَنُوا
 وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَهُمْ مُهْتَدُونَ ﴿٨٢﴾
 وَتِلْكَ حُجَّتُنَا ءَاتَيْنَاهَا إِبْرَاهِيمَ عَلَى قَوْمِهِ نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَّنْ
 نَّشَاءُ إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿٨٣﴾

- 79 “Gerçek şu ki, ben, bir muvahhid olarak yüzümü gökleri ve yeri yaratana çevirdim. Ve ben müşriklerden değilim.”
- 80 Kavmi onunla çekişip tartışmaya girdi. De ki: “O beni doğru yola erdirmişken, siz benimle Allah konusunda çekişip tartışmaya mı girişiyorsunuz? Sizin O’na şirk koştuklarınızdan ben korkmuyorum, ancak Allah’ın benim hakkında bir şey dilemesi başka. Rabbim, ilim bakımından her şeyi kuşatmıştır. Yine de öğüt alıp düşünmeyecek misiniz?”⁵⁴
- 81 “Hem size, O’nun kendileri hakkında hiçbir isbatlayıcı delil indirmediği şeyleri Allah’a ortak koştuktan siz korkmuyorken, ben nasıl sizin şirk koştuklarınızdan korkarım? Şu halde ‘güvenlik içinde olmak bakımından’ iki taraftan hangisi daha hak sahibidir? Eğer bilebilirseniz.”

- 82 İman edenler ve imanlarını zulümle karıştırmayanlar,⁵⁵ işte güvenlik onlar içindir ve onlar hidâyete ermişlerdir.
- 83 Bu, İbrâhim'e, kavmine karşı verdiğimiz isbatlı delilimizdir. Biz, dileğimizi derecelerle yükseltiriz. Şüphesiz senin Rabbin, hüküm ve hikmet sahibidir, bilendir.

AÇIKLAMA

54. İbrâhim Peygamber müşriklerden, kendilerinin de Rabbleri olarak kabul ettikleri Rabbinin her şeyin bilgisine sahip olduğu ve yaptıklarından bütünüyle haberdar bulunduğu gerçeğini hatırlamalarını istiyordu. Sonra da, kendilerine düştükleri bitkinlikten kurtarıp, mesaja ve gerçekliği görsünler diye sağduyularını kullanmaları için sorusunu yöneltti. Arapça *tezekkür* kelimesi bu anlamı ifade etmektedir.

55. Bazı tefsirciler, İbrâhim Peygamber'in kavminin Allah'a inanmadığı veya O'nun varlığından bilgisiz bulundukları ve kendi tanrılarının kâinatın yegâne hâkimleri olarak kabul ettikleri görüşündedirler. Bu nedenle de, ilgili âyetlerin ve İbrâhim Peygamber'le ilgili diğer âyetlerin yorumunu bu varsayıma dayandırmaktadırlar. Oysa, bu bölümdeki tüm âyetlerin; bu halkın, yerin ve göklerin yaratıcısı olarak Allah'a inandıklarını, fakat ilâhlığında ve hükümlerliğinde O'na ortaklar koştuklarını gösterdiği açıktır. İbrâhim Peygamber'in şu ve daha başka sözleri bu gerçeği ortaya koymaktadır:

“... Nasıl olur da, sizin şirk koştuklarınızdan korkarım ben?” Bunun da ötesinde, onun Allah lafzını anış biçimi, kavminin Allah'a inandığını, fakat bunun yanı sıra O'na ortaklar koştuklarını gösteriyor.

Ayet 82'de geçen *zulm* kelimesi şirk anlamındadır. Bazı sahâbeler onu günahkârlık olarak aldıklarında, Hz. Peygamber, “Burada o şirk anlamındadır” diyerek bu yanlış anlayışı gidermiştir.

Yine bir bağlamda önemle belirtilmelidir ki, İbrâhim Peygamber'in bu bölümde anlatılan ve büyük misyonunun başlangıç noktasını oluşturan hayatındaki bu en önemli olay, Kitâb-ı Mukaddes'te hiç mi hiç anılmamaktadır. Talmud'da geçiyorsa da, iki açıdan buradaki anlatım Kur'an'dakinden ayrılmaktadır:

1) Talmud'da sıra “güneşten yıldızlara ve Allah'a doğru” iken, Kur'an'da “yıldızlardan güneşe ve... Allah'a doğru”dur.

2) Talmud'da, İbrâhim'in güneş için “Bu benim Rabbidir” dediğinde, o an Güneş'e secde ettiği, aynı şekilde Ay'a da secde ettiği anlatılmaktadır.

وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ^ع

كُلًّا هَدَيْنَا وَنُوحًا هَدَيْنَا مِنْ قَبْلُ^ط وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِ دَاوُدَ وَسُلَيْمَانَ

وَأَيُّوبَ وَيُوسُفَ وَمُوسَى وَهَارُونَ^ع وَكَذَلِكَ نَجْزِي

الْمُحْسِنِينَ ﴿٤١﴾ وَذَكَرْنَا وَيْحَى وَعِيسَى وَإِلْيَاسَ كُلٌّ مِنْ

الصَّالِحِينَ ﴿٤٢﴾ وَإِسْمَاعِيلَ وَالْيَسَعَ وَيُونُسَ وَلُوطًا وَكُلًّا فَضَّلْنَا

عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿٤٣﴾ وَمِنْ آبَائِهِمْ وَذُرِّيَّتِهِمْ وَإِخْوَانِهِمْ^ط

وَأَجْتَبَيْنَاهُمْ وَهَدَيْنَاهُمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٤٤﴾ ذَلِكَ هُدَى اللَّهِ

يَهْدِي بِهِ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَلَوْ أَشْرَكُوا لَحَبِطَ عَنْهُمْ مَا

كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٤٥﴾ أُولَئِكَ الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ

وَالنُّبُوَّةَ فَإِنْ يَكْفُرْ بِهَا هَتُّوْا^ع فَقَدْ وَكَّلْنَا بِهَا قَوْمًا لَيُؤْثِرُوا بِهَا

بِكُفْرِهِمْ ﴿٤٦﴾ أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ فَبِهِدَاهُمْ أَقْتَدَ^ط قُلْ لَا

أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ ﴿٤٧﴾

- 84 Ve ona İshâk'ı ve Ya'kûb'u armağan ettik, hepsini hidâyete erİştirdik; bundan önce de Nuh'u ve onun soyundan Dâvûd'u, Süleyman'ı, Eyyûb'u, Yûsuf'u, Mûsâ'yı ve Hârûn'u hidâyete ulaştırdık. Biz, iyilik yapanları işte böyle ödüllendiririz.
- 85 Zekerıyyâ'yı, Yahyâ'yı, İsâ'yı ve İlyâs'ı da (hidâyete erİştirdik.) Onların hepsi sâlihlerdendir.
- 86 İsmail'i, Elyasa'ı, Yûnus'u ve Lût'u da (hidâyete erİştirdik). Onların hepsini âlemlere üstün kıldık.
- 87 Babalarından, soylarından ve kardeşlerinden, kimini de (bunlara kattık); onları da seçtik ve dosdoğru yola yöneltip ilettik.
- 88 Bu, Allah'ın hidâyetidir; kullarından dilediğini bununla hidâyete erİştirir. Onlar da şirk koşsalardı, elbette bütün yapıp ettikleri 'onlar adına' boşa çıkmış olurdu.⁵⁶
- 89 Bunlar, kendilerine Kitap, Hikmet ve peygamberlik verdiklerimizdir.⁵⁷ Eğer onlar bunları tanımayıp küfre sapıyorlarsa, and olsun, biz buna (karşı) küfre sapmayan bir topluluğu vekil kalmışızdır.⁵⁸
- 90 İşte Allah'ın hidâyet verdikleri bunlardır; öyleyse sen de onların bu hidâyetlerine uy. De ki: "Ben bunun için sizden bir ücret istemiyorum. O (Kur'an), âlemlere bir 'öğüt ve hatırlatmadan' başkası değildir."

AÇIKLAMA

56. Yani yukarıda sözü edilen kişiler de sizin gibi şirk suçunu işlemiş olsalardı, böylesi yüksek mertebelere çıkarılmazlardı. Çünkü, şirk iyi işleri yok eden çok çirkin bir günahdır. Şirk koşan, acımasız yıkımla büyük bir fatih olarak ün kazanmış olabilir, kirli yollarla büyük bir servet yığmış olabilir; fakat dindar, temiz ve doğru yoldaki insanların önderi olma gibi yüce bir mertebeye erişemez. Bunlar, şirkten titizlikle kaçınıp, Allah'a ibâdet yolunda sağlam adımlarla yürüdüklerinden tüm dünya için fazilet ve hidâyet kaynağı olma ayrıcalığını kazanmışlardır.

57. Burada peygamberlere üç şey verildiği ifade edilmektedir: 1) Kitap-Hidâyet. 2) Hüküm-Hidâyet'i anlama duygusu ve ilkelerin hayata uygulama kapasitesiyle, hayatın sorunları hakkında doğru görüşler sahibi olmaya yönelik Allah vergisi yetenek. 3) Peygamberlik (Nübüvvet)-Hidâyet göre insanları yönlenlendirme dairesi.

58. Müşrikler Allah'ın hidâyetini reddetmiş olsalar bile, bunun hiç de sorun olmadığı anlamı vardır burada. Allah'ın bu nimetin değerini bütünüyle takdir eden bir mü'minler topluluğu meydana getirdiği de ifade olunmaktadır.

وَمَا قَدَرُوا

اللَّهُ حَقَّ قَدَرِهِ إِذْ قَالُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَى بَشَرٍ مِّن شَيْءٍ قُلْ مَن
 أَنْزَلَ الْكِتَابَ الَّذِي جَاءَ بِهِ مُوسَى نُورًا وَهُدًى لِلنَّاسِ
 تَجْعَلُونَهُ قَرَاطِيسَ تُبْدُونَهَا وَتُخْفُونَ كَثِيرًا وَعُلِّمْتُمْ مَا لَمْ
 تَعْلَمُوا أَنْتُمْ وَلَا آبَاؤُكُمْ قُلِ اللَّهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِي خَوْضِهِمْ
 يَلْعَبُونَ ﴿٩١﴾ وَهَذَا كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ مُّصَدِّقُ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ
 وَلِتُنْذِرَ أُمَّ الْقُرَى وَمَنْ حَوْلَهَا وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ يُؤْمِنُونَ
 بِهِ وَهُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ ﴿٩٢﴾ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى
 عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ قَالَ أُوحِيَ إِلَيَّ وَلَمْ يُوحَ إِلَيْهِ شَيْءٌ وَمَنْ قَالَ
 سَأُنْزِلُ مِثْلَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَلَوْ تَرَى إِذِ الظَّالِمُونَ فِي غَمَرَاتِ
 الْمَوْتِ وَالْمَلَائِكَةُ بَاسِطُوا أَيْدِيهِمْ أَخْرِجُوا أَنْفُسَكُمُ الْيَوْمَ
 تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كُنْتُمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ
 وَكُنْتُمْ عَنْ آيَاتِهِ تَسْكِبُونَ ﴿٩٣﴾

- 91 Onlar, “Allah, beşere hiçbir şey indirmemiştir” demekle Allah’ı, kadrinin hakkını vererek takdir edemediler.⁵⁹ De ki: “Mûsâ’nın insanlara bir nur ve hidâyet olarak getirdiği ve sizin de (parça parça) kâğıtlar üzerinde yazılı kılıp (bir kısmını) açıkladığınız ve çoğunu gözdardı ettiğiniz kitabı kim indirdi?⁶⁰ Sizin ve atalarınızın bilmediği şeyler size öğretilmiştir.” De ki: “Allah!” Sonra da onları bırak, içine ‘daldıkları saçma uğraşlarında’ oyalanıp dursunlar.

- 92 İşte bu (Kur'ân), önündekileri doğrulayıcı ve şehirler anası (Mekke) ile çevresindekilerini uyarıp korkutman için indirdiğimiz kutlu Kitap'tır. Ahirete iman edenler, buna inanırlar. Onlar namazlarını (özenle) koruyanlardır.⁶¹
- 93 Allah'a karşı yalan yere iftira düzenden veya kendisine hiçbir şey vahyolunmamışken "Bana da vahy geldi" diyen ve "Allah'ın indirdiğinin bir benzerini de ben indireceğim" diyenden daha zâlim kimdir? Sen bu zâlimleri, ölümün 'şiddetli sarsıntıları' sırasında meleklerin ellerini uzatarak onlara: "Canlarınızı (bu kısıkvrak yakalanıştan) çıkarın; bugün Allah'a karşı haksız olanı söylediğiniz ve O'nun âyetlerinden büyükenerek (yüz çevirmeniz) dolayısıyla alçaltıcı bir azabla karşılık göreceksiniz" (dediklerinde) bir görsen...

AÇIKLAMA

59. "Allah herhangi bir beşere bir şey indirmemiştir" sözünün bağlamı ve bu tür bir red, bunu söyleyenin Yahudiler ve Hıristiyanlar olduğunu göstermektedir. Kâfirler ve Arap müşrikleri kendilerine, "Söyleyin bize, Allah'ın kelâmı gerçekten bu adama, Muhammed'e indirilmiş midir?" diye sorduğunda, bu sözü söylemişlerdir onlar. Bu soru, Hz. Peygamber (s.a.v.), "Ben bir peygamberim ve bana kitap indiriliyor" iddiasında bulunduğu zaman sorulmuştur. Kureys ve müşrik Araplar kitap sahibi oldukları, Peygamber'e inandıkları ve yetkiyle konuşabilecekleri için Yahudilere başvurmuşlardı. Yahudilerin cevabı İslâm'ın karşıtlarının eline güçlü bir silah vermişti ve onlar da halkı İslâm'dan vazgeçirmek için bunu bir delil olarak kullanıyorlardı. Cevabın burada anılıp reddedilmesinin nedeni budur.

Burada akla gelebilecek bir şüphe giderilmelidir: Tevrat'ın Mûsâ'ya Allah tarafından gönderildiğine inanan bir Yahudi, nasıl olur da, "Allah herhangi bir beşere bir şey indirmemiştir" diyebilir? Ufak bir düşünce, inatçı bir kişinin karşıtını reddetmek için kendi temel prensiplerine aykırı böyle şeyler söyleyebileceğini gösterecektir. Yahudiler Hz. Peygamber'in peygamberlik iddiasını reddetmeye çalışırken, karşı çıkışlarında öyle kör bir duruma düşmüşlerdi ki, onun peygamberliğini reddederken bizzat peygamberliği inkâr ediyorlardı.

"Allah'ı, O'nu takdir etmenin gereğince takdir etmediler..." ifadesi, O'nun Kudret ve Hikmetini değerlendirirken büyük bir hata işledikleri anlamındadır. Çünkü, "Allah gerçeğin bilgisini ve hayat için hidâyeti indirmedir" diyen kişi, şu iki yanlış değerlendirmeden birisini yapmış olur:

1) Ya, Allah'ın vahy gönderme gücüne sahip olmadığına inanmaktadır.
 2) Ya da, Allah insanın doğru yolda gitmesi için herhangi bir düzenlemede bulunmamış ve onu dünyada istediği şekilde davranmaya bırakmıştır düşüncesiyle, insana tabiatın kaynaklarını kullanma zekâsı ve yetkisi vererek Allah'ın hikmetini küçümsemektedir.

60. Bu cevap, *"Allah herhangi bir beşere bir şey indirmemiştir"* diyerek kâfirlere ve müşriklere delil veren Yahudilere yöneliktir. Onların bu itirazlarını reddetmek için, kendileri Tevrat'ın Mûsâ'ya Allah tarafından indirildiğine inandıklarından, özellikle bu nokta yani Tevrat'ın Mûsâ'ya Allah tarafından indirildiği belirtilmektedir. Böylece *"Allah herhangi bir beşere bir şey indirmemiştir"* iddiaları, bizzat kendi inançlarıyla reddolunmaktadır. Ayrıca, hiç olmazsa Hz. Mûsâ örneğinde olduğu gibi, Allah'ın kelâmının bir insana indirilebileceği de kanıtlanmaktadır.

61. Önceki âyette (91), Allah'ın kelâmının bir insana indirilebileceğini ve nitekim bir insan olan Mûsâ'ya indirilmiş olduğunu gösterdikten sonra, Kur'ân bu âyette kendisinin de Hz. Muhammed'e (s.a.v.) indirilmiş Allah kelâmı olduğunu isbata yönelmektedir. Delil olarak da şu dört şey ileri sürülüyor:

1) O mübarek bir kitaptır; insanın gerçek başarısı ve rahatı için en iyi ilkeler sunmakta, doğru itikat esaslarını öğretip tüm fazilet türlerini açıklayarak, temiz bir hayat için insanları ahlâkî değerlere yöneltmektedir. Bunun yanı sıra, sizin (Yahudilerin) kutsal kitaplarınıza bol bol soktuğunuz bencillik, dar kafalılık, zulüm, müstehcenlik ve benzeri türde hiçbir kötülüğü salık vermemektedir.

2) Kur'ân önceki kitapların ihtivâ ettiği hidâyetten ayrı herhangi bir şey sunmak şöyle dursun, önceden kendilerine Kitap diye verilenlere sunulanın aynısını doğrulamaktadır.

3) Bu Kitap, kendisi için önceki kitapların da gönderilmiş olduğu aynı hedefi yerine getirme yani yaratılış amaçlarını unutmuş olan insanları sarsıp uyarak, gittikleri yanlış yolun kötü sonuçlarını kendilerine hatırlatma amacını taşımaktadır.

4) Bu Kitab'ın mesajı, insanlık içinden dünyaya tapanları ve şehvetlerinin kölesi olanları değil, dünya hayatının ötesinde yer alan daha yüce şeyleri görebilenleri kendisine çekmektedir. Ve bu kitabın bağhılarının, hayatında gerçekleştirdiği inkılâbın en belirgin yanı, onların çevrelerindeki insanlar arasında dindarlıkları ve Allah'a tapınmalarıyla kolayca belli olmalarıdır. Allah'tan kitap aldığını söyleme cür'etini gösterecek bir yalancının uydurduğu bir kitabın, böylesi seçkin ve yüce sonuçlar doğurması hiç mümkün müdür?

وَلَقَدْ جِئْتُمُونَا فَرَادَى كَمَا

خَلَقْنَاكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَتَرَكْتُمْ مَا خَوَّلْنَاكُمْ وَرَاءَ ظُهُورِكُمْ وَمَا نَرَى
مَعَكُمْ شُفَعَاءَكُمُ الَّذِينَ زَعَمْتُمْ أَنَّهُمْ فِيكُمْ شُرَكَاءُ لَقَدْ تَقَطَّعَ
بَيْنَكُمْ وَضَلَّ عَنْكُمْ مَا كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿٩٤﴾ ۞ إِنَّ اللَّهَ فَالِقُ الْحَبِّ
وَالنَّوَى يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَمُخْرِجُ الْمَيِّتِ مِنَ الْحَيِّ
ذَٰلِكُمْ اللَّهُ فَاَنَّى تُؤْفَكُونَ ﴿٩٥﴾ ۞ فَالِقُ الْإِصْبَاحِ وَجَعَلَ اللَّيْلَ سَكَنًا
وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ حُسْبَانًا ذَٰلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ﴿٩٦﴾

- 94 And olsun, sizi ilk defa yarattığımız gibi (bugün de) ‘teker teker, ya-
payalınız ve yalın (bir tarzda)’ bize geldiniz ve size lutfettiklerimizi
arkanızda bıraktınız. İçinizden, gerçekten ortaklar olduklarını san-
dığınız şefâatçilerinizi şimdi yanınızda görmüyoruz. And olsun,
aranızdaki (bağlar) parçalanıp-koparılmıştır ve haklarında zanlar
besledikleriniz sizlerden uzaklaşmıştır.
- 95 Taneyi ve çekirdeği yaran⁶² şüphesiz Allah’tır. O, diriye ölüden çı-
karır, ölüyü de diriden çıkarır.⁶³ İşte Allah budur. Öyleyse nasıl olu-
yor da çevriliyorsunuz?
- 96 O sabahı da yarıp çıkarandır. Geceyi bir sükûn (dinlenme), güneş
ve ay’ı bir hesap kıldı. Bu, üstün ve güçlü olan, bilen Allah’ın tak-
diridir.

AÇIKLAMA

62. Yani, “yer altında tohumu ve çekirdeği yarıp, bunlardan bitki ve
ağaç çıkmasını sağlayan Allah’tır.”

63. Allah cansız maddeden canlı yaratıklar çıkarır ve canlı yaratıklar-
dan cansız maddeler meydana getirir.

وَهُوَ

الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ النُّجُومَ لِتَهْتَدُوا بِهَا فِي ظُلُمَاتِ اللَّيْلِ وَالْبَحْرِ قَدْ
فَضَّلْنَا الْآلِئَةَ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٩٧﴾ وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَكُمْ مِنْ نَفْسٍ
وَاحِدَةٍ فَمُسْتَقَرٌّ وَمُسْتَوْدَعٌ قَدْ فَضَّلْنَا الْآلِئَةَ لِقَوْمٍ يَفْقَهُونَ ﴿٩٨﴾
وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ نَبَاتَ كُلِّ شَيْءٍ
فَأَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا نُخْرِجُ مِنْهُ حَبًّا مُتَرَاكِبًا وَمِنَ النَّخْلِ مِنْ
طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ وَجَنَّاتٍ مِنْ أَعْنَابٍ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ
مُشْتَبِهًا وَغَيْرَ مُتَشَبِهٍ انْظُرُوا إِلَى ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَيَنْعِهِ إِنَّ فِي
ذَٰلِكُمْ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٩٩﴾ وَجَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ الْجِنَّ
وَخَلَقَهُمْ وَخَرَقُوا لَهُ بَنِينَ وَبَنَاتٍ بِغَيْرِ عِلْمٍ سُبْحَنَهُ وَتَعَالَى
عَمَّا يَصِفُونَ ﴿١٠٠﴾ بَدِيعَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ أَنَّى يَكُونُ لَهُ وَلَدٌ
وَلَمْ تَكُنْ لَهُ صَاحِبَةٌ وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١٠١﴾

- 97 O, karanın ve denizin karanlıklarında yolunuzu bulmanız için size yıldızları var edendir. Bilebilen bir topluluk için biz âyetleri birer birer (bölüm bölüm) açıkladık.⁶⁴
- 98 O, sizi tek bir nefisten yaratandır.⁶⁵ (Sizin için) bir karar (kalış) ve emanet (olarak konuluş) yeri vardır. Kavrıyabilen bir topluluk için âyetleri birer birer açıkladık.⁶⁶
- 99 O, gökten su indirendir. Bununla her şeyin bitkisini bitirdik, ondan bir yeşillik çıkardık; ondan da birbiri üstüne bindirilmiş tane-

ler türetiyoruz. Ve hurma ağacının tomurcuğundan da yere sarkmış salkımlar, -birbirine benzeyen ve benzemeyen- üzümlerden, zeytinden ve nardan bahçeler (kılıyoruz). Meyvesine, ürün verdiğinde ve olgunluğa eriştiğinde bir bakıverin. Hiç şüphesiz inancak bir topluluk için bunda gerçekten âyetler vardır.

100 Cinleri Allah'a ortak koştular.⁶⁷ Oysa onları da O yaratmıştır. Bir de hiçbir bilgiye dayanmaksızın O'na oğullar ve kızlar yakıştırıp uydurdular.⁶⁸ O ise, nitelendire geldikleri şeylerden yücedir, uzaktır.

101 Gökleri ve yeri bir örnek edinmeksizin yaratandır. O'nun nasıl bir çocuğu olabilir? O'nun bir eşi (zevcesi) yoktur. O, her şeyi yaratmıştır. O, her şeyi bilendir.

AÇIKLAMA

64. Yani, "Bir Allah'ın bulunduğunu ve başka hiçbir şeyin Allah'ın sıfatlarına ve bu tür güçlere sahip olmadığını kesinkes ortaya koyan âyetlerini açıkladı; bu yüzden, hiçbir şey Allah'a ait haklardan herhangi birini edinmeye lâyık değildir. Ne ki, ilimden yoksun olanlar bu âyetlerle gerçekliğe ulaşamazlar; ancak tabiattaki olguları akılla gözleyenler en değerli serveti elde edebilirler.

65. Yani, "Allah tüm insanlığı tek bir insandan, ilk insan Âdem'den yaratmıştır."

66. Yani, "Anlayış sahibi olanlar insanlığın yaratılışında ve doğumdan ölümüne insan hayatının çeşitli aşamalarında erkeğe ve kadına biçilen farklı fonksiyonlarda gerçekliğin âyetlerini bulabilirler. Fakat, hayvanlar gibi yaşayıp, bedensel tutkuları peşinde koşanlar bu âyetlerde görmeye değer bir şey bulamazlar.

67. Yani, bu açık âyetlere rağmen bazıları, kendi hayâl ve vehimlerinin ürünü birtakım gizli varlıkları O'na ortak tanımaktadırlar. Bilgisizliklerinde, bu varlıklara kâinatın yönetimine ve insanın kaderinde güç ve görev verecek kadar ileri gittiler. Söz gelimi, birini yağmur tanrısı, diğeri bitki tanrısı, bir başkasını servet tanrıçası ve yine bir başkasını da hastalık ve bunlar gibi saçma tanrılar yaptılar. Böylesi tanrılar, dünyanın tüm müşrik toplumlarının çeşitli adlar altında yarattıkları hayâlî tanrılardır.

68. Câhiliyye Arapları, meleklerle Allah'ın 'kızları' diyorlardı. Aynı şekilde, bazı müşrik topluluklar da Allah'tan çıkma bir tanrılar ve tanrıçalar -soy ağacı- uydurmuşlardır.

ذَٰلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ خَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ فَأَعْبُدُوهُ وَهُوَ
 عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ ﴿١٠٢﴾ لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ
 وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ ﴿١٠٣﴾ قَدْ جَاءَكُمْ بِصَآئِرٍ مِّن رَّبِّكُمْ فَمَن
 أَبْصَرَ فَلِنَفْسِهِ وَمَن عَمِيَٰ فَعَلَيْهَا وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيفٍ ﴿١٠٤﴾
 وَكَذَٰلِكَ نُصْرِفُ الْأَيَاتِ وَلِيَقُولُوا دَرَسْتَ وَلِنُبَيِّنَهُ لِقَوْمٍ
 يَعْلَمُونَ ﴿١٠٥﴾ أَتَبِعَ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِّن رَّبِّكَ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ
 وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٠٦﴾ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكُوا وَمَا
 جَعَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيفًا وَمَا أَنتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍ ﴿١٠٧﴾

- 102 İşte Rabbimiz olan Allah budur. O'ndan başka ilâh yoktur. Her şeyin yaratıcısıdır. Öyleyse O'na kulluk edin. O, her şeyin üstünde bir vekildir.
- 103 Gözler O'nu idrâk edemez; O gözleri idrâk eder; O Latîf'tir, her şeyden haberdardır.
- 104 Gerçek şu ki size Rabbinizden basiretler gelmiştir. Kim basiretle görürse kendi lehine, kim de kör olursa (görmek istemezse) kendi aleyhinedir. Ben sizin üzerinizde bir gözetleyici değilim.⁶⁹
- 105 İşte biz, âyetleri çeşitli biçimlerde böyle açıklamaktayız. Öyle ki onlar sana: "Sen ders almışsın" desinler ve biz de bilebilen bir topluluğa onu açıkça göstermiş olalım.⁷⁰
- 106 Rabbinden sana vahyedilene uy. O'ndan başka ilâh yoktur. Ve müşriklerden yüz çevir.
- 107 Eğer Allah dileseydi, onlar şirk koşmazdı. Biz seni onlar üzerinde bir gözetleyici kılmadık ve sen onlar üzerinde bir vekil de değilsin.⁷¹

ACIKLAMA

69. "Ben sizin üzerinizde bir bekçi değilim" ifadesinde Allah, Peygamber'i (s.a.v.) adına birinci şahısta konuşmaktadır. Nasıl Kur'ân'da ikinci şahıs değişik yerlerdeki değişik insanları gösteriyorsa, birinci şahıs da aynı şekilde değişik yerlerdeki değişik varlıkları belirtir. Bilindiği gibi bazı yerlerde ikinci şahıs Hz. Peygamber (s.a.v.) veya mü'minler ya da

Ehl-i Kitap ve daha başka yerlerde; Kur'an tüm insanlığa hidâyet için gönderilmiş de olsa duruma göre kâfirler, müşrikler, Kureys, Araplar ve ya genelde tüm insanlıktır. Aynı şekilde, bazı yerlerde birinci şahıs Allah'ın kendisi ve daha başka yerlerde Vahy'in taşıyıcısı melek veya bir melekler grubu, ya da her bir durumda söz Allah'ın olduğu halde peygamberler veya mü'minlerdir. Buradaki *"Ben sizin üzerinizde bir bekçi değilim"* cümlesinin anlamı şudur: "Benim tek görevim onu size sunmaktır. Artık, onu görmek için gözlerinizi açmanız veya bir kör gibi kapamanız size kalmıştır. Bile bile gözlerini kapayanları gözlerini açmaya zorlamak ve göremediklerini onlara göstermek benim görevim değildir."

70. Vahy'in sunulduğu çeşitli ifade biçimleri sahteyi gerçekten ayırmak için insanları denemeye yöneliktir. Aynı şey, Kur'an'ın benzetmelerindeki önemsiz şeyleri söz konusu ederken Bakara 26'da da belirtilmişti. Nasıl önemsiz şeylerin anılması arayıcıya gerçeği bulmada yardım ediyorsa, aynı şekilde, değişik ifade biçimleri de, bilgi sahibi olup onu kullananlara amaç ve hedefleri üzerinde derinliğine düşünme ve kendi yararlarına dersler çıkarmada yardımcı olur. Tersine, bağnaz olanlar konuya dikkat etmezler de, satırlar üzerinde düşünmeye başlarlar. Söz gelimi, bu okumayazma bilmez kişinin böyle olağanüstü sözleri nasıl bir araya getirebildiği konusunda tahminlerde bulunurlar. Böylece işlediği olağanüstü temalardan, Kur'an'ın Allah'ın vahy'i olduğu yargısına ulaşacaklarına; her mümkün kaynağa başvurarak "Bunu sen falancadan filancadan öğrenmişsin" derler. Sonra da, Kur'an'ın kaynağıyla ilgili bu sözde başarılı 'araştırmaları'nın 'ışığı'nda, onun Allah'ın kitabı olamayacağı sonucuna varırlar.

71. Bu âyetin anlamı şudur: "Sen bir bekçi gibi onların üzerinde gözcü olmak için değil, insanları mesaja çağırmak için seçilip görevlendirildin. Bu nedenle, senin tek görevin mesajı insanlara sunmak ve gerçek konusunda onları ikna etmeye çalışmaktır. Artık, gerçeği kabul veya reddetmeyi onlara bırakıyorum. Senin peygamberlik alanın içinde hiçbir bâtıla kulluk eden kalmasın diye, sen insanları gerçeği kabule zorlamak için görevlendirilmedin. Öyleyse, kendini üzme ve onların bilerek kapattıkları gözlerini açmaya çalışma. Eğer Allah, hikmetiyle hiçbir bâtıla tapınmanın kalmamasını dileseydi, sana bu görevi vermezdi. Her bir insanı emrinin yalnızca tek bir sözüyle hakikatin izleyicisi yapardı. Fakat, insanın yaratılmasındaki amaç hiçbir zaman bu değildir. Gerçek amaç, insanın Hâk'la bâtılı seçme sırasında serbest bırakılmasıdır. O kendisine hakikatin ışığı sunulunca da artık hangisini seçecek diye denemeye tutulur. Bu durumda senin yapman gereken bizzat Doğru Yol'da yürümen ve başkalarını da ona çağırmandır. Sonra da onu kabul edenleri dost edinmen ve onları dünyaya meyleden kişilerden gözünde pek önemsiz de olsalar hiçbir şekilde terk etmemen gerekir. Öte yandan, onu kabul etmeyenleri kendi hallerine terk et (şerre bırak), istedikleri yere gitsinler ve böyle yapmakta ısrar etsinler."

وَلَا تَسُبُّوا

الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَيَسُبُّوا اللَّهَ عَدْوًا بِغَيْرِ عِلْمٍ كَذَلِكَ
 زَيْنًا لِكُلِّ أُمَّةٍ عَمَلُهُمْ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِمْ مَرْجِعُهُمْ فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا كَانُوا
 يَعْمَلُونَ ﴿١٠٨﴾ وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَئِنْ جَاءَتْهُمْ آيَةٌ
 لَيُؤْمِنُنَّ بِهَا قُلْ إِنَّمَا الْآيَاتُ عِنْدَ اللَّهِ وَمَا يُشْعِرُكُمْ أَنَّهَا إِذَا
 جَاءَتْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠٩﴾ وَنُقَلِّبُ أَفْئِدَتَهُمْ وَأَبْصَرَهُمْ كَمَا لَمْ
 يُؤْمِنُوا بِهِ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَنَذَرُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١١٠﴾ وَلَوْ
 أَنَّا نَزَّلْنَا إِلَيْهِمُ الْمَلَكِيَّةَ وَكَلَّمَهُمُ الْمَوْتَىٰ وَحَشَرْنَا عَلَيْهِمْ كُلَّ
 شَيْءٍ قُبُلًا مَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ وَلَكِنْ أَكْثَرُهُمْ
 يَجْهَلُونَ ﴿١١١﴾

- 108 Allah'tan başka yalvarıp yakardıklarına (taptıklarına) sövmeyin; sonra onlar da haddi aşarak bilmeksizin Allah'a söverler.⁷² İşte böyle, biz her ümmete yaptıklarını süslü (çekici) gösterdik,⁷³ sonra onların son varışları Rablerinedir. O, yapmakta olduklarını onlara haber verecektir.
- 109 Olanca yeminleriyle, eğer kendilerine bir âyet gelse,⁷⁴ kesin olarak ona inanacaklarına dair Allah'a yemin ettiler. De ki: "Ayetler, ancak Allah katındadır;⁷⁵ onlara (mucizeler) gelse de kuşkusuz inanmayacaklarının şuurunda değil misiniz?"⁷⁶
- 110 Biz onların kalplerini ve gözlerini, ilkin inanmadıkları gibi⁷⁷ tersine çeviririz ve onları tuğyânları içinde şaşkınca dolaşır bir durumda terk ederiz.
- 111 Gerçek şu ki, biz onlara melekler indirseydik, onlarla ölümler konuşsaydı ve her şeyi karşılarına toplasaydık, -Allah'ın dilediği dı-

şında⁻⁷⁸ yine onlar inanmayacaklardı. Ancak onların çoğu câhillik ediyorlardı.

AÇIKLAMA

72. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ashâbı, gayri müslimlerin tapındıkları şeylere, liderlerine ve akîdelerine karşı kötü dil kullanmaktan kaçınmaları için uyarılmaktadır. Onlarla tartışmaya girdiklerinde uygun sınırlar içinde kalmaları ve müslim olmayanların gerçekten daha çok uzaklaşmamaları için kutsal nesne ve kişilerini kötüleremeleri tavsiye olunmaktadır.

73. Tabiat kanunlarına uygunluk içinde meydana gelen her şey, gerçekte Allah'ın emriyle olduğundan, müşriklerin yaptıkları karşısındaki yanlış tutumlarını Allah kendisine bağlamaktadır. (Lütfen bkz. an: 17) Tüm tabiat kanunlarının koyucusu olduğundan ve bu nedenle her şey O'nun emri doğrultusunda meydana geldiğinden Allah, *"Her halkın yaptığını kendilerine güzel gösterdik"* demektedir. İnsanlarsa, aynı şeyi *"Bu tabiat kanununa göre meydana geldi"* şeklinde ifade ederler.

74. Burada *"âyet"*, müşrikler için Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Allah tarafından seçilmiş gerçek bir peygamber olduğunu kabulden başka bir seçenek kalmadığında gösterilecek apaçık mucize demektir.

75. Yani, *"Benim âyet getirme gücüm yok, âyetler bütünüyle Allah'ın kudreti dahilindedir; O getirebilir de, getirmeyebilir de."*

76. Bu sözler, belki doğru yola gelebilirler diye, böyle bir âyetin (mucizenin) yanlış yoldaki kardeşlerine gösterilmesini şiddetle arzulayan (ve bazen de bu arzularını dile getiren) Müslümanlara yöneliktir. Bu isteğe Allah şöyle cevap vermektedir: *"Bu tür bir istek, yalnızca küfürleri için bir mazerettir; o halde, kendilerine bir âyet gösterilse bile onların iman etmeyeceklerini kavramanız gerekir."*

77. Yani, *"Hz. Peygamber (s.a.v.) mesajını işitip de reddetmelerinden bu yana onların zihin yapısında hiçbir değişiklik olmamıştır. Hâlâ mesajı karşı aynı çarpık bakış yolunu izlemektedir onlar ve dolayısıyla onu doğru biçimde görüp anlayabilecek değillerdir."*

78. Yani, *"Bâtılı reddedip, özgür ve bilinçli bir seçimle Hakk'ı kabul etmeyeceklerinden, kendilerine Hakk'ı izletmek için kalan tek seçenek Allah'ın zorlamasıdır. Bunun için de, yaptıklarından sorumlu olmayan diğer türler gibi, kendilerini düşünce ve eylem özgürlüğünden yoksun bırakacak şekilde Allah'ın, mahiyetlerini değiştirmesi gerekmektedir. Fakat bu, insanın yaratılışına aykırıdır. Bu nedenle, Allah'ın olağandışı bir müdahaleyle onları mü'min yapmasını beklemememiz gerekir."*

وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا شَيَاطِينَ الْإِنْسِ
وَالْجِنِّ يُوحِي بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ زُخْرُفَ الْقَوْلِ غُرُورًا وَلَوْ شَاءَ
رَبُّكَ مَا فَعَلُوهُ فَذَرُهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ ﴿١١٧﴾

- 112 Böylece her peygambere, insan ve cin şeytanlarından bir düşman kıldık. Onlardan bazısı bazısını aldatma için yaldızlı sözler fısıldadılar.⁷⁹ Rabbin dileseydi, bunu yapmazlardı.⁸⁰ Öyleyse onları yalan olarak düzmekte olduklarıyla baş başa bırak.

AÇIKLAMA

79. Allah, Elçisini şöyle teselli ediyor: “İnsan ve cinler arasında bulunan şeytanların, misyonun karşısındaki birleşik ve faal düşmanlıklarına hiç üzülmeye. Bu ilk kez senin başına gelen bir şey değildir; diğer elçilere de aynı şekilde davranılmıştı. Ne zaman bir elçi Doğru Yol’u göstermek için geldiyse, tüm şeytânî güçler, onu misyonunda başarısızlığa uğratmak için hemen harekete geçmişlerdir.”

“Yaldızlı sözler”, halkın Mesaja ve kendilerini Hakk’a çağıran elçiye karşı ayaklandırmak için şeytanların kullandığı tüm araçlar, planlar, şüpheler, karşı çıkışlar vs.dir. Tüm bu şeylerin bir bütün olarak ‘aldatma’ araçları olarak nitelenmesi, Hakk’a karşı kullanılan bütün bu silahların gerçekte başkalarını aldatmak için ve her ne kadar oldukça yararlı ve etkili silahlar olarak görünseler de, kendilerini de aldatmak için olduğundandır.

80. Bu sorunun gerçeğini (an: 73)’te açıkladık. Fakat Allah’ın dilemesiyle (*meşfet*) hoşnudluğu (*rıza*) arasındaki ince ayırım da akıl da tutulmalıdır; aksi halde, ciddi yanlış anlamalar ortaya çıkabilir. İyice anlaşılmalıdır ki, Allah’ın ‘dilemesi’ ve izni olmadan hiçbir şey olmaz. Çünkü Allah, geniş planı içinde kendisine yer ayırmadan ve olması için gerekli araçları sağlamadan hiçbir olay meydana gelmez. Fakat, bu hiçbir zaman, Allah’ın her olaydan razı olduğu ve her olayı onayladığı anlamına gelmez. Söz gelimi, Allah ‘dilemeden’ hiçbir hırsız hırsızlık yapamaz, hiçbir katil öldüremez, hiçbir zâlim zulmedemez ve hiçbir müşrik şirk koşamaz... Aynı şekilde, yine Allah ‘dilemedikçe’ hiçbir mü’min iman edemez ve hiçbir muttakî takvâ sahibi olamaz; şu kadar ki, Allah birinci tür işlerden razı değilken, ikinci tür işlerden razıdır. Allah’ın dilemesinin nihaî büyük bir amaca yönelik olduğu, fakat bunun ancak aydınlıkla ka-

ranlık, iyilikle kötülük, düzenle düzensizlik arasındaki çatışmayla meydana geleceği doğrudur. Bu yüzden yüce planları gereği, O hem itâat güçlerine, hem de isyan güçlerine, hem dindarlık, hem de günah için ve hem peygamberliğe, hem de şer güçlere gerekli özgürlüğü tanır. Bunun sonucunda, bu her iki zıt kutup iyiyle kötü arasında yaptığı seçimiyle işlediği işler ve yaratıklar (insanlar ve cinler) sınırlı yetkileriyle yaptıklarının sorumluluklarını yüklenirler. Herkes dünyada ister iyi işlere yönelir, isterse kötü işlere. Bu konuda hürdür. Hem iyi, hem de kötü insanlara ilâhî plana uygun düştüğü sürece gerekli araçlara sahip olma izni verilmiştir. Fakat yalnızca seçimini iyi işler yapma yönünde kullananlar O'nun rızasını kazanır. Çünkü, her ne kadar kullarını iyiyle kötü arasındaki seçimde zorlamazsa da Allah iyiyi sever, iyiden razı olur. Şu kadar ki, ister iyi isterse kötü yolda olsun, kullarına verdiği seçme özgürlüğünü kullanma iznini de tanır O.

Bu bağlamda, Allah'ın tekrar tekrar gerçeğin düşmanlarının çirkin faaliyetlerini yapmalarına izin verilmesinin kendi dilemesiyle olduğunu belirtmesi açıklanmaya değer. Peygamber'e (s.a.v.) ve onun aracılığıyla izleyicilerine, onların yaptıklarının niteliğinin, Allah'ın emirlerine karşı çıkmadan yerine getiren meleklerinkinden farklı olduğunu vurgulamak içindir bu. Mü'minlerin görevi, kötü ve isyankar kişilerle çatışmalarında Allah'ın Yolu'nun başka yollara egemen olması için ellerinden geleni yapmayı gerektiriyordu. Bu yüzden, kötülerin bile bile isyan yolunu seçerek, kendi seçimlerinin peşinde Allah'a karşı ellerinden geleni yapmalarına izin vermek de Allah'ın 'dilemesi' ile olur. Aynı şekilde mü'minlere de, bile bile seçtikleri Allah'a kul olma yolunda ellerinden geleni yapmaları için tam bir fırsat ve imkân tanınmıştır. Allah, her ne kadar yapılmasını istediği işleri yaptıklarından dolayı mü'minlerden razı olup, onlara yardım ediyor ve onları Doğru Yol'a götürüyorsa da; yine de mü'minler, kâfirler kendi özgür seçimleriyle inanmak istemediklerinde, olağan dışı müdahalelerle Allah'ın kâfirleri inanmaya zorlamasını veya gerçeğe karşı yolunu kapamak için bile bile tüm kalp, zihin ve beden güçlerini kullanma yolunu seçen insanlar ve cinler arasındaki şeytanları zorla yollarından uzaklaştırmasını beklememelidirler. Hakikat, fazilet, doğruluk davası için çalışmaya içtenlikle niyet ettiklerinde, sert bir mücâdeleyle bâtılın tapınıncıları ile çatışmalarında ellerinden geleni yapmakla başarıya ulaşacaklarını bilmelidir mü'minler. Eğer Allah bâtılı yok edip mucizelerle Hakk'ı hâkim kılmayı dilemiş olsaydı, bu durumda bizzat kendisi dünyada hiçbir şeytana izin vermeyecek ve ortaya çıkmaları için şirk ve küfre yer bırakmayacak şekilde her şeyi düzenleyeceğinden, bu işi mü'minlere emanet etmesine hiç gerek kalmazdı.

وَلِتَصْغَىٰ إِلَيْهِ أَفْئِدَةُ الَّذِينَ

لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ وَلِيَرَوْهُ وَليَقْتَرِفُوا مَا هُمْ مُقْتَرِفُونَ ﴿١١٣﴾
 أَفَغَيْرَ اللَّهِ أَبْتَغِي حَكْمًا وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ إِلَيْكُمُ الْكِتَابَ مُفَصَّلًا
 وَالَّذِينَ ءَاتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْلَمُونَ أَنَّهُ مُنْزَلٌ مِّن رَّبِّكَ بِالْحَقِّ
 فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿١١٤﴾

- 113 Bir de âhirete inanmayanların kalpleri ona meyletsin de, ondan (bu yaldızlı ve içi çarpık sözlerden) hoşlansınlar ve yüklenmekte olduklarını yüklene dursunlar.
- 114 Allah'tan başka bir hakem mi arayayım? Oysa O, size Kitabı açıklanmış olarak indirmiştir.⁸¹ Kendilerine Kitap verdiklerimiz, bunun gerçekten Rabbinden hak olarak indirilmiş olduğunu bilmektedirler. Şu halde, sakın kuşkuya kapılanlardan olma.⁸²

AÇIKLAMA

81. Bu cümlede 'konuşan'ın Hz. Peygamber (s.a.v.) ve karşıdakilerin de kâfirlerin iman etmesi için bir âyet (mucize) gösterilmesini arzulayan mü'minler olduğu açıktır. Allah'ın, Kur'ân'da tüm gerçekleri apaçık ortaya koyduğu, dolayısıyla hiçbir âyet (mucize) gösterilmeyeceği söylenmektedir kendilerine. Bâtıl olan çatışmalarında Allah, Hakk'ın bağlılarının, kendisinden herhangi bir olağanüstü müdahale beklemeden Hakk'ın tabii yollarla egemen olması için ellerinden geleni yapmalarını irade etmiştir. Bu nedenle de, Hz. Peygamber'den (s.a.v.) "Ben bu durumda Allah'ın iradesini gözden geçirip, onları inanmaya zorlayacak bir âyet indirmesi için Allah'tan daha büyük bir yetkili mi arayayım?" demesi istenmektedir. (Ayrıca bkz. an:76)

82. Yani, "Hakikatin egemenliği için ortaya konan bu ilkeler, yoldaki güçlükleri ve engelleri açığa çıkarmak için ilk kez bugün icad edilmiş yeni şeyler değildir. Kitabın bilgisine sahip ve peygamberlerin misyonundan haberdar olan herkes, tabii yollarla, muhâlefet karşısında Hakk için mücâdele etmek zorunda kalan önceki peygamberlerin de aynı durumla karşılaştıklarına tanıklık edecektir."

وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا

لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَتِهِ ۚ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿١١٦﴾ وَإِنْ تَطِعْ أَكْثَرَ مَنْ
فِي الْأَرْضِ يُضِلُّوكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ هُمْ
إِلَّا يَخْرُصُونَ ﴿١١٧﴾ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ مَنْ يَضِلُّ عَنْ سَبِيلِهِ ۚ وَهُوَ
أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ﴿١١٨﴾

- 115 Rabbinin sözü, doğruluk bakımından da, adâlet bakımından da tastamamdır. O'nun sözlerini değiştirebilecek yoktur. O, işitendir, bilendir.
- 116 Yeryüzünde olanların çoğunluğuna uyacak olursan, seni Allah'ın yolundan şaşırtıp saptırırlar. Onlar ancak zanna uyarlar ve onlar ancak 'zan ve tahminle yalan söylerler.'⁸³
- 117 Şüphesiz Rabbin, kendi yolundan sapanları daha iyi bilir. O dos-doğru yolda olanları da daha iyi bilendir.

AÇIKLAMA

83. Hakikatin arayıcısı için doğru olan, çoğunluğun hangi yolu izlediğine bakmak olamaz; çünkü çoğunluk bilgi yerine zanna uyar. İnsanların çoğunluğunun inançları, teorileri, felsefeleri, hayat prensipleri ve kanunları zannın sonucu ve dolayısıyla saptırıcıdır. Buna karşılık, Allah'ın razı olduğu yaşama şekli, ancak bizzat Allah'ın gösterdiği yolda olabilir. Bu yüzden, gerçeğin arayıcısı bu yolu seçmeli ve Allah'ın Yolu'nda tek başına da kalsa azim ve kararlıkla yürümelidir.

فَكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ إِنْ كُنْتُمْ
بِقَايَتِهِ ۖ مُؤْمِنِينَ ﴿١١٨﴾ وَمَا لَكُمْ أَلَّا تَأْكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ
وَقَدْ فَصَّلَ لَكُمْ مَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ إِلَّا مَا اضْطُرِرْتُمْ إِلَيْهِ وَإِنَّ كَثِيرًا
لَيُضِلُّونَ بِأَهْوَاءِهِمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِالْمُعْتَدِينَ ﴿١١٩﴾
وَذَرُوا ظَهَرَ الْآثِمِ وَبَاطِنَهُ إِنَّ الَّذِينَ يَكْسِبُونَ الْآثِمَ سِجْرُونَ
بِمَا كَانُوا يَفْقَرُونَ ﴿١٢٠﴾ وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ
وَإِنَّهُ لَفِسْقٌ وَإِنَّ الشَّيَاطِينَ لَيُوحُونَ إِلَىٰ أَوْلِيَآئِهِمْ لِيُجَدِّلُوكُمْ
وَإِنْ أَطَعْتُمُوهُمْ إِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ ﴿١٢١﴾

- 118 Eğer onun âyetlerine inanıyorsanız, artık üzerinde yalnızca Allah'ın ismi anılanlardan yiyin.⁸⁴
- 119 Ne oluyor ki size, kaçınılmaz bir ihtiyaçla karşı karşıya kalmanız dışında, O size haram kıldıklarını ayrı ayrı açıklamışken, üzerinde Allah'ın ismi anılan şeyleri yemiyorsunuz?⁸⁵ Gerçekten çoğu, bir ilim olmaksızın kendi hevâ (istek ve tutku)larıyla (kimilerini) sapırtıyorlar. Şüphesiz, senin Rabbin haddi aşanları en iyi bilendir.
- 120 Günahın açıkta olanını da, gizlisini de terk edin. Çünkü günahı kazananlar, yüklene geldikleri nedeniyle karşılık göreceklerdir.
- 121 Üzerinde Allah'ın isminin anılmadığı şeyi yemeyin; çünkü bu bir fısıktır (yoldan çıkıştır). Gerçekten şeytanlar, sizinle mücadele etmeleri için kendi dostlarına gizli çağrılarda bulunurlar.⁸⁶ Onlara itâat ederseniz, şüphesiz siz de müşriklersiniz.⁸⁷

AÇIKLAMA

84. Halkın herhangi bir ilâhî hüküm olmadan dinî kanunlar olarak benimsediği çok sayıdaki yanlışlardan biri de, yiyecek maddeleri üzerine getirdikleri sınırlamalardır. Bu nedenle de, Allah'ın haram kıldığı bazı şeyleri helâl, helâl kıldığı bazı şeyleri de haram yapmışlardır. Bu bağlamda, önceki halklardan bazılarının üzerinde ısrar ettiği ve aynı şekilde bazı günümüz insanların da önemle üzerinde durduğu en saçma şeylerden birisi, Allah'ın adı anılmadan kesilenin helâl, Allah'ın adı anılarak kesilenin ise haram olduğu inancıdır. Bu âyette Allah bu tür düşünceleri reddetmekte ve Müslümanlara kâfirlerle müşriklerin uydurduğu tüm bu vehim ve bâtıl inançları bırakıp eğer gerçekten iman etmişlerse, halkın Allah'ın Hidâyeti'ne karşı getirmiş bulunduğu böylesi tüm sınırlamaları kaldırmalarını emretmektedir. Kısaca, Müslümanlar ancak Allah'ın helâl kıldığını helâl, haram kıldığını haram tanımalıdırlar.

85. Lütfen bkz. Nahl: 114-116. Bu gönderi, Nahl Sûresi'nin En'am Sûresi'nden önce indirildiğini de gösterir.

86. Burada, Yahudi bilginlerinin İslâm karşısında Câhiliyye Arapları'nın zihinlerini zehirlemek için kullandıkları değişik şüphe ve karşı çıkış türlerine değinilmektedir. Hz. Abdullah İbn Abbâs'dan gelen bir rivayete göre, Yahudilerin Hz. Muhammed'e (s.a.v.) karşı öğrettikleri çıkış yollarından biri şuydu: "Allah'ın (tabii ölümle) öldürdüğü haram oluyor da, bizim (Allah'ın adını anarak) öldürdüğümüz (boğazladığımız) nasıl helâl oluyor?" Ehl-i Kitab'ın çarpık tutumları bu türdendi işte. Halkın zihnini zehirlemek ve hakikatle savaşlarında onları silâhlendirmek için böylesi sorular icad ediyor ve kendilerine sunuyorlardı.

87. Allah'ın ilâhlığını kabul etmekle birlikte Allah'tan yüz çevirenlerin yollarını ve buyruklarını izlemek de şirktir. Allah'ın birliğini kabul etmek, hayatın tüm yönlerinde Allah'a itâat etmektir. Allah'ın yanı sıra bir başka kişiye daha itâat edilmesi gerektiğine inanan bir kimse, akîde açısından şirke düşmüştür. Haram ve helâl kılma yetkisini kendisinde gören böylesi kişilere, Allah'ın yol göstericiliğini hiçe sayarak itâat eden bir kimse ise, şirke amelî açıdan girmiş olur.

Şimdi, sûre içinde 118-121. âyetlerin konumuna bakalım. Önceki âyetlerde (116-117) Müslümanlar Hz. Peygamber (s.a.v.) vasıtasıyla, zanna ve kaprislere dayalı yanlış yollarını izleyip propaganda ederek başkalarını da sapırtırlara karşı korunmaları için uyarılmıştı. Burada ise, tam yeri gelmişken, bu soyut talimâtı somut biçimde açıklığa kavuşturmak için aynı şey örneklenerek tekrarlanmaktadır.

أَوْ مَن كَانَ مَيِّتًا فَأَحْيَيْنَاهُ

وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا يَمْشَى بِهِ فِي النَّاسِ كَمَن مِّثْلُهُ فِي الظُّلُمَاتِ
لَيْسَ بِخَارِجٍ مِنْهَا كَذَلِكَ زُيِّنَ لِلْكَافِرِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٢٢﴾
وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ أَكْبَرًا مُّجْرِمِيهَا لِيَمْكُرُوا فِيهَا وَمَا
يَمْكُرُونَ إِلَّا بِأَنْفُسِهِمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿١٢٣﴾ وَإِذَا جَاءَتْهُمْ آيَةٌ قَالُوا
لَنْ نُّؤْمِنَ حَتَّى نُؤْتَى مِثْلَ مَا أُوتِيَ رُسُلُ اللَّهِ اللَّهُ أَعْلَمُ حَيْثُ
يَجْعَلُ رِسَالَتَهُ سَيُصِيبُ الَّذِينَ أَجْرَمُوا صَغَارٌ عِنْدَ اللَّهِ وَعَذَابٌ
شَدِيدٌ بِمَا كَانُوا يَمْكُرُونَ ﴿١٢٤﴾ فَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ
صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ وَمَنْ يُرِدْ أَنْ يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا
كَأَنَّمَا يَصْعَدُ فِي السَّمَاءِ كَذَلِكَ يَجْعَلُ اللَّهُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذِينَ

لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٢٥﴾

122 Ölü iken kendisini dirilttiğimiz⁸⁸ ve insanlar içinde yürümesi için kendisine bir nur verdiğimiz kimsenin durumu, karanlıklarda kalıp⁸⁹ oradan bir çıkış bulamayanın durumu gibi midir? İşte, kâfirlere yapmakta oldukları böyle 'süslü ve çekici' gösterilmiştir.⁹⁰

123 Böylece biz, her ülkenin önde gelenlerini -orada hileli düzenler kursunlar diye- oranın suçlu günahkârları kıldık. Oysa onlar, hileli düzeni ancak kendilerine kurarlar da bunun şuuruna varmazlar.

- 124 Onlara ne zaman bir âyet gelse, derler ki: "Allah'ın elçilerine verilen bir benzeri bize de verilene kadar biz kesin olarak inanmaya-cağız."⁹¹ Allah, elçiliğini nereye vereceğini daha iyi bilir. Bu, suçlu günahkârlara, kurdukları hileli düzenleri nedeniyle şiddetli bir azab ve Allah katında bir küçüklük isabet edecektir.
- 125 Allah, kimi hidâyete erdirmek isterse, onun göğsünü İslâm'a açar;⁹² kimi de saptırmak isterse, onun göğsünü, sanki göğsü yük-seliyormuş gibi dar ve sıkıntılı kılar. Allah, iman etmeyenlerin üs-tüne işte böyle pislik çöktürir.

AÇIKLAMA

88. Burada "...ölüyken" ifadesi, "cehâlet ve anlayış yokluğu içindey-ken"; "*hayat verdiğimiz*" ifadesi ise, "bilgi ve anlayış verip, gerçeği tanı-yabilecek zihin düzeyine çıkardığımız" anlamındadır. Gerçekten doğru-yu eğriden ayıramayan ve Doğru Yol'u bilmeyen fiziksel açıdan canlı ka-bul edilebilirse de, aslında O, kendisini gerçekten insan yapacak 'ha-yat'tan yoksundur. Yaşayan bir insan değil, ancak yaşayan bir hayvandır. Yaşayan (hayat sahibi) insan ise, ancak doğruyu eğriden, iyiyi kötüden, haklıyı haksızdan ayırabilendir.

89. Yani, "Hayat hakkında gerçek anlayışa ulaşmış ve bilginin ışığıyla sayısız eğri yolların arasında Doğru Yol'u tanıyabilen bir kişinin, an-la-yıştan yoksun ve cehâlet karanlıklarında körlüğünden dolayı düşe kalka gidenler gibi bir hayat yaşamasını nasıl beklersiniz?"

90. Kendilerine sunulan ışığın yol göstericiliğine tabi olmayı redde-dip, Doğru Yol'a çağrıldıkları halde eğri yollarda yürümeyi tercih eden-lere yaptıklarını güzel göstermesi, Allah'ın Kanunu'dur. Böyle kişiler, za-manla karanlığı sevmeye başlar ve karanlıklar içinde körler gibi el yor-damıyla yürümekten ve hayatları boyunca sürüklenip gitmekten hoşlanır hale gelirler. Aynı şekilde, her kötü şey kendilerine sevmeye ve yapmaya değer, her gülünçlük de bir hikmet parıltısı olarak görünür. Şer üreten meşguliyet ve denemelerinde başarısızlığa uğradıktan sonra, ilk başarı-sızlığın, gelecekteki denemelerde kaçınılması gereken 'arizi' bir hatadan kaynaklandığı düşüncesiyle yeni bir deneye girerler.

91. Yani şöyle demek istiyorlardı: "Rasûllerin, bir meleğin kendileri-ne Allah'tan Mesaj getirdiği iddialarına, aynı melek Allah'ın Mesajını doğrudan bize iletirmek için gelmedikçe inanmayız."

92. "*Allah göğsünü İslâm'a açar*" ifadesi, "Allah zihninden ve kalbin-den İslâm hakkındaki her tür kuşku, tereddüt ve kararsızlığı gidererek, kendisini İslâm gerçeği konusunda iyice ikna eder" demektir.

وَهَذَا صِرَاطُ رَبِّكَ مُسْتَقِيمًا ۖ قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ
لِقَوْمٍ يَذَّكَّرُونَ ﴿١٢٦﴾ ۝ لَهُمْ دَارُ السَّلَامِ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَهُوَ وَلِيُّهُمْ بِمَا
كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٢٧﴾ وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا يَلْمَعُشَرُ الْجِنِّ قَدْ
اسْتَكْبَرْتُمْ مِنَ الْإِنْسِ وَقَالَ أَوْلِيَاؤُهُمْ مِنَ الْإِنْسِ رَبَّنَا اسْتَمْتَعَ
بَعْضُنَا بِبَعْضٍ وَبَلَغْنَا أَجَلَنَا الَّذِي أَجَلْتَ لَنَا قَالَ النَّارُ مَثْوَاكُمْ
خَالِدِينَ فِيهَا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿١٢٨﴾ وَكَذَلِكَ
نُؤَلِّى بَعْضَ الظَّالِمِينَ بَعْضًا بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿١٢٩﴾ يَلْمَعُشَرُ
الْجِنِّ وَالْإِنْسِ أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِّنْكُمْ يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ ءَايَاتِى
وَيُنذِرُونَكُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَذَا قَالُوا شَهِدْنَا عَلَىٰ أَنْفُسِنَا وَغَرَّتْهُمْ
الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَشَهِدُوا عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ أَنَّهُمْ كَانُوا كَافِرِينَ ﴿١٣٠﴾
ذَلِكَ أَن لَّمْ يَكُنْ رَبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرَىٰ بِظُلْمٍ وَأَهْلُهَا غَفِلُونَ ﴿١٣١﴾

126 Bu, Rabbinin dosdoğru olan yoludur. Öğüt alıp düşünmesini bilen bir topluluk için âyetleri böyle birer birer açıkladık.

127 Onlar için Rableri katında barış yurdu⁹³ vardır ve O, yapmakta oldukları dolayısıyla onların velisidir.

128 Onların tümünü toplayacağı gün: “Ey cin topluluğu!⁹⁴ İnsanlardan çoğunu (ayartıp kendinize kullar) edindiniz” (diyecek). İnsanlardan onların dostları onları derler ki: “Rabbimiz! Kimimiz kimimizden yararlandı⁹⁵ ve bizim için tesbit ettiğin süreye ulaştık.” (Allah) Diyecek ki: “Allah’ın dilediği dışta olmak üzere, ateş sizin

içinde ebedî kalacağınız konaklama yerinizdir.” Şüphesiz Rabbin, hüküm ve hikmet sahibi olandır, bilendir.⁹⁶

- 129 Böylece biz, kazandıkları dolayısıyla zâlimlerin bir kısmını bir kısmının başına geçiririz.⁹⁷
- 130 Ey cin ve insan topluluğu! İçinizden size âyetlerimi aktarıp okuyan ve size bu karşı karşıya geldiğiniz gününüzle sizi uyarıp korkutan elçiler gelmedi mi? Onlar: “Nefislerimize karşı şehâdet ederiz” derler.⁹⁸ Dünya hayatı onları aldattı ve gerçekten kâfir olduklarına dair kendi nefislerine karşı şehâdet ettiler.⁹⁹
- 131 Bu, halkı habersizken, Rabbinin ülkeleri zulüm ile helâk edici olmadığındandır.¹⁰⁰

AÇIKLAMA

93. “*Selâm Yurdu*”, eksiksiz huzur ve mutluluğun yeri olup sakinlerin her tür belâ ve zavallılıktan bütünüyle uzak bulunduğu Cennet’tir.

94. Buradaki ‘cin’lerden kasıt, ‘cin şeytanları’dır.

95. Yani, “her birimiz diğerini istismar etti ve bencil hedefleri uğruna aldattı.”

96. Allah, tam hikmet sahibi ve her şeyi hakkıyla bilen olduğundan; hem ceza, hem de bağış, hikmet ve bilgiye dayanacak ve dolayısıyla akla uygun ve adâlet üzere olacaktır. Her ne kadar O, tam kudret sahibi ve dilediğini cezalandırıp, dilediğini bağışlayabilirse de, yine de, suçundan bizzat sorumlu olduğu ve dolayısıyla cezalandırılmayı hak ettiği açıkça belli olmayan günahkârı bağışlayacaktır.

97. Dünyada iken günahlarında ve cinayetlerinde suç ortaklığı yapan böylesi zâlimler, âhirette de cezalarını ortaklaşa çekeceklerdir.

98. Yani, “itiraf ederiz ki, Sen’den bize birbiri ardı sıra elçiler geldi; fakat onların söylediklerine inanmamakla biz hata ettik.”

99. Gerçeğin kendilerine geldiğini, bunu duyup bildiklerini, fakat bile reddettiklerini bizzat kendileri itiraf edeceklerdir.

100. Allah suçlulara, “Sen bize gerçeği bildirmedi, bize doğru yolu gösterecek birini de göndermedi. Ve şimdi de, bilmeden yanlış yolu tuttuğumuz için de bizi cezalandırmaya kalkıyorsun” deme fırsatı vermek istediğinde değildir. Böyle bir itirazın olmaması için, Allah hükmünün icrasından önce insanlar ve cinler uyarılsın diye elçiler ve kitaplar göndermiştir. Eğer buna rağmen insanlar yanlış yolları benimser ve bu nedenle de cezalandırılırlarsa, bu durumda Allah’ı değil, kendilerini suçlamalıdır.

وَلِكُلِّ دَرَجَةٍ مِمَّا عَمِلُوا وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ ﴿١٣٢﴾
 وَرَبُّكَ الْغَنِيُّ ذُو الرَّحْمَةِ إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَسْتَخْلِفْ مِنْ
 بَعْدِكُمْ مَا يَشَاءُ كَمَا أَنْشَأَكُمْ مِنْ ذُرِّيَّةِ قَوْمٍ آخَرِينَ ﴿١٣٣﴾ إِنْ مَا
 تُوعَدُونَ لَآتٍ وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ ﴿١٣٤﴾ قُلْ يَتَقَوَّمِ أَعْمَلُوا عَلَى
 مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عَامِلٌ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ تَكُونُ لَهُ عَاقِبَةُ الدَّارِ
 إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ﴿١٣٥﴾

- 132 Yapmakta oldukları dolayısıyla, her biri için dereceler vardır. Rabbin, onların yapmakta olduklarından habersiz değildir.
- 133 Rabbin, hiçbir şeye ihtiyacı olmayan rahmet sahibidir.¹⁰¹ Dilerse sizi giderir ve dilerse, sizi bir başka kavmin soyundan (inşa edip) ortaya çıkardığı gibi yerinize bir başkasını getirir.
- 134 Hiç şüphesiz, size¹⁰² va'dedilen mutlaka gelecektir. Ve siz aciz bırakılacak değilsiniz.
- 135 De ki: "Ey kavmim! Bütün yapabileceğinizi yapın; şüphesiz ben de yapıyorum.¹⁰³ Bu yurdun (dünyanın) sonu, kimindir, bilip öğreneceksiniz. Gerçek şu ki zâlimler kurtuluşa ermiyeceklerdir."

AÇIKLAMA

101. "Rabbin ganidir, âlemlerden müstağnîdir" ifadesinin anlamı şudur: "O ne sizden yardım alma ihtiyacındadır, ne de çıkarlarını gözetir."

cek birine muhtaçtır. Bu yüzden, ne itâatinızla O'na bir iyilikte bulunabilir, ne de isyanınızla O'na bir zarar verebilirsiniz. Hepiniz O'na karşı ayaklansanız bile, O'nun mülkünden bir zerre bile alamazsınız; Hepiniz O'na itâat ve ibâdet etseniz bile, mülküne bir zerre bile katamazsınız. O sizin ne itâatinıza muhtaçtır, ne de kurbanınıza, adaklarınıza. Gerçekte, karşılığında hiçbir şey beklemeden sayısız nimetlerini üzerinize yağdırmaktadır O."

"Rahmet sahibi" ifadesi iki hususa işaret etmektedir;

1) Allah'ın size doğru yolu göstermesi kendi çıkarı için değil, sadece size olan rahmetinden, merhametindendir. Doğru yolu izleyip, eğri yollardan kaçınmanız hiçbir şekilde O'nun çıkarına olmadığı gibi, doğru yoldan yüz çevirmeniz de O'nun zararına değildir. Gerçekte, bu yolda gitmekle kendi çıkarınıza hizmet etmiş ve kendi kendinize zarar vermiş olmaktan kaçınmış olacaksınız. Bu bakımdan, size daha yüce mertebelere çıkma imkânı vermek için doğru davranışı öğretmesi ve sizi en derin fesat çukurlarına fırlatacak yanlış davranışlardan kaçındırması O'nun lütfudur."

2) "Rabbimiz acımasız değildir ve suçlarınızla hatalarınızdan dolayı sizi cezalandırmaktan zevk duymaz. Gerçekte tüm yaratıklarına karşı son derece lütfkâr ve yumuşaktır. O, üzerlerindeki hâkimiyetini büyük merhametiyle yürütür. Bu nedenledir ki, tekrar tekrar hatalarınızı bağışlar, görmezlikten gelir ve itâatsizlik yapsanız, günah işleseniz ve büyük cürümlerde bulunsanız bile, O size karşı yine de merhameti ve bağışlayıcılığıyla davranır. Sizi yaratan ve barındıranın O olduğunu bile bile O'nun emirlerine akılsızca karşı çıkarsanız, buna rağmen O sizi bağışlar, yaptıklarınıza sabreder, gerçeği görüp, yolunuzu düzeltesiniz diye size tekrar tekrar süre tanır. Eğer o acımasız olsaydı, sizi hemen helâk eder ve yerinize bir başka topluluğu getirir veya tüm insanlığı yok ederek bir başka varlık türü yaratabilirdi."

102. Yani, ilkten sona tüm insanların yeniden hayata döndürölüp nihaî hüküm için Rabblerinin huzuruna çıkarılacakları "kıyâmet" günü.

103. Yani, "Uyarımıza kulak vermez ve gittiğiniz yanlış yolları bırakmazsanız, o zaman istediğiniz yolda gidebilirsiniz, bırakın ben de yolumca gideyim. Sonunda, siz de, ben de yollarımızın nereye vardığını göreceğiz."

وَجَعَلُوا لِلَّهِ مِمَّا ذَرَأَ مِنَ الْحَرْثِ
وَالْأَنْعَامِ نَصِيبًا فَقَالُوا هَذَا لِلَّهِ بِزَعْمِهِمْ وَهَذَا لِشُرَكَائِنَا فَمَا
كَانَ لِشُرَكَائِهِمْ فَلَا يَصِلُ إِلَى اللَّهِ وَمَا كَانَ لِلَّهِ فَهُوَ يَصِلُ إِلَى
شُرَكَائِهِمْ سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿١٣٥﴾

- 136 O'nun¹⁰⁴ üretilip türettiği ekin ve hayvanlardan Allah için de bir pay ayırdılar; sonra kendi zanlarına: "Bu Allah'ındır, bu da ortaklarımızındır" dediler.¹⁰⁵ Kendi ortakları için olan (pay), Allah tarafına geçmez; ama Allah'a aid olan kendi ortaklarının tarafına (payına) geçer.¹⁰⁶ Ne kötü hüküm veriyorlar?

AÇIKLAMA

104. Önceki bölüm anlam olarak şu sözlerle bitmişti (ayet-135): "Eğer bu kişiler, senin uyarılarını kabul etmek istemiyor ve bilgisizliklerinde ısrar ediyorsa, söyle onlara istedikleri gibi davransınlar ve sen de kendi yolunca git. Hüküm Günü mutlaka gelecek ve onlar yaptıklarının sonucunu göreceklerdir. Zulmedenler orada kurtulanlardan olmayacaktır." Buradan itibaren (136-146), işlemekte ısrar edip durdukları helâke götürücü zulümler ve kötülükler açıklanıyor ve böylece bilgisizliklerinin örnekleri sergileniyor.

105. Tüm toprağın ürünlerini bitiren Allah olduğuna inandıklarından dolayı, şükürlerinin bir işareti olarak tarım ürünlerinin bir kısmını Allah'a ayırıyorlardı; aynı şekilde, kendilerine büyük yararı dokunan hayvanlardan belli miktarı da, yine onların yaratıcısı olan Allah için bir kenara koyuyorlardı. Fakat bunun yanı sıra, bir bölümü de putlarına temsil edilen aile veya kabile tanrılarına sunuyorlardı. Çünkü tanrıların, tanrıçaların, melekler, cinler, yıldızlar ve ölmüş atalarının ruhlarının Allah yanında kendileri için şefâatte bulundukları inancıyla, Allah'ın onlara karşı çok yumuşak ve lütfkâr olduğunu kabul ediyorlardı. Böy-

lece, tüm bu şefâatçilerin de kendilerine karşı iyi davranacaklarını ummaktaydılar. İşte işledikleri bu türlü zulümler nedeniyle Allah, kendilerini azarlamakta ve şöyle demektedir: “Yaratıp, rahmet ve merhametinden size verdiğim şeyleri başkalarına sunmanız tam bir nankörlüktür. Nasıl olur da, Bana şükür olarak sunduklarınızda ortaklar tanırırsınız? Benim bütün bunları başkalarının payı olsun diye mi size verdiğimi sanıyorsunuz?” Sonra, kendisiyle O’na koştukları ortaklar arasında yaptıkları paylaştırmadan dolayı, yine Allah gizliden gizliye müşrikleri paylamaktadır. Gerçekte her şeyi veren Allah iken, kendi kendilerine yasa koyup uygun gördükleri payı Allah’a ve daha başkalarına ayırdıklarındandır bu. Oysa, Allah tek yasa koyucu olarak alınmalı ve şükür olarak O’na ayrılan payı, yine daha başka hak sahiplerinin paylarını da tesbit etmesi gereken Allah’ın Kanunu belirlemelidir. Bu durumda, keyfî olarak Allah için ayırıp yoksullara ve mahrumlara dağıttıkları pay bile hiçbir kıymete lâyık görülmemekte ve Allah tarafından kabul edilmesi için ortada hiçbir neden bulunmamaktadır.

106. Burada acı bir alay ve azar vardır. Tanrılarını ayırdıkları payı çoğaltmak ve Allah için işaretlediklerini azaltmak amacıyla başvurdukları hileli yollardan dolayı terslenmektedirler. Kendi yaptıkları tanrıların paylarına çok daha büyük ilgi gösteriyordu onlar. Söz gelimi, Allah’a ayrılan paydan bir tek meyve veya tane karşı tarafa geçecek olsa buna hiç aldırıyorlar; ama tanrılarının payından en ufak bir şey Allah’ın payına karışsa, bunu hemen geri alıyorlardı. Yine kutluk zamanlarında kutsanmış ürünü kullanmak zorunda kalsalar, Allah için işaretlenene el atıyor ve başlarına bir felâket gelir korkusuyla tanrılarının payına dokunuyorlardı. Bunun da ötesinde, tanrılarının payında bir eksiklik meydana gelse, bunu Allah’a ayrılan paydan gideriyorlar; fakat tersi durumda Allah’ın payındaki eksikliği gidermek için tanrılarının payından en ufak bir şey bile almıyorlardı. Bütün yaptıkları için pek akla yatkın özürler de uyduruyorlardı tabii. Örneğin, “Allah zengindir ve payındaki her türlü eksikliği giderebilir. Fakat tanrılar aynısını yapamaz. Çünkü onlar Allah gibi zengin değildir. Dolayısıyla paylarındaki en ufak bir eksiklik nedeniyle bizi cezalandırabilirler” diyorlardı.

Bu tür uygulamaların kökünde yatan neden, her iki kutsanmış ürünün farklı yollarıydı. Allah’ın payı dilencilere, yoksullara, yolculara, yetimlere vb. dağıtılırken; tanrılara ayrılan pay tapınaklarda sunulduğundan, doğrudan ve dolaylı olarak din adamlarına gidiyordu. Bu nedendir ki, bencil dinî liderler, Allah’ın sevgilileri olan tanrılarının payında eksilme olmaması gerektiği konusunda câhil izleyicilerine yüzyıllardır baskı yapıyorlardı. Hattâ tanrılarının payı artarsa, bu daha iyiydi.

وَكَذَلِكَ زَيْنَ لِكَثِيرٍ مِّنْ

الْمُشْرِكِينَ قَتَلَ أَوْلَادِهِمْ شُرَكَاءُهُمْ لِيُرْدُوهُمْ وَلِيَلْبِسُوا عَلَيْهِمْ

دِينَهُمْ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا فَعَلُوهُ فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ ﴿١٣٧﴾

- 137 Yine bunun gibi onların ortakları,¹⁰⁷ müşriklerden çoğuna çocuklarını öldürmeyi süslü gösterdiler. Hem onları helâke düşürmek,¹⁰⁸ hem de kendi aleylerinde dinlerini karmakarışık kılmak için.¹⁰⁹ Allah dileseydi bunu yapmazlardı; sen onları ve düzmekte oldukları iftiraları bırak.¹¹⁰

AÇIKLAMA

107. *Şürakâ* (ortaklar) kelimesi burada 136. âyettekinden farklı bir anlamda kullanılmaktadır. 136. âyette kelime, "Allah'a koşulan ortaklar ve tapınılıp, adaklarda Allah'la bir tutulan tanrılar" anlamındaydı; burada ise, "çocukların öldürülmesini kendilerine meşrû ve övgüye değer gösteren insanlardan ve şeytanlardan ortakları" anlamına gelmektedir. Önceki âyette, tapınma ve bağlanmada daha başka şeyleri Allah'a ortak tanıdıklarından şirke düşmüş oluyorlardı; bu âyette ise, Allah'ın yanı sıra daha başkalarını da yasa koyucu kabul edip, yasal ve yasal olmayanın tesbitinde hâkim olarak gördüklerinden şirke düşmektedirler. Buna göre, Allah'tan başkasının yaptığı herhangi bir yasayı uyulması gerekli görüp de uyan ve kendisini bu yasanın çizdiği sınırlarla sınırlı sayan müşrikler, bu yasayı koyan Allah'a ortak tanıma suçunu işlemiş oluyordu. Her iki âyette belirtilen durum da şirkittir: Öncekinde şirk, kendilerine adakta bulunulan şeylere rabb veya tanrı (ilâh) sıfatı vermek şeklindeyken, burada Allah'tan başkasının yaptığı yasalara geçerli kabul edip, onlara uymak biçimindedir. Çocukları öldürme konusuna gelince; Araplar bu günahı üç amaçla işliyorlardı ve Kur'ân bu amaçlardan üçünü de yermektedir:

1) Bir damat sahibi olma yüz karasından kurtulmak için veya kabile savaşlarında düşmanın eline düşmesin, ya da bir başka şekilde kendileri için utanç nedeni olmasın diye kız çocuklarını öldürürlerdi.

2) Ekonomik nedenlerle çocuklarını öldürürlerdi. Bakım ve beslenmelerinin yükü çekilmez hâle gelsin istemezlerdi.

3) Çocuklarını, tanrılarını memnun etmek için onların mihrabında kurban ederlerdi.

108. Burada, *helâk* kelimesi oldukça anlamlıdır ve manevî helâki (yıkım) ifade etmektedir. Bir insanın kendi çocuklarını öldürmesi kalbini öyle sertleştirir ki, suçlu artık iyice acımasızlaşır ve tüm insanî ve hattâ tüm hayvanî şefkat duygularını bile yitirir. Böylece kendi ulusunun ve genelde tüm dünya nüfusunun azalmasına yol açtığı için de insanlığın yıkımına neden olur. Gelecekteki destekçilerinin, medeniyetin kurucularının ve mülkünün vârislerinin doğumunu engelleyen, yani yeni doğan çocuklarını öldüren bir ulus kesinlikle helâk uçuşumuna yuvarlanır. Hepsinden önemlisi, masum çocuklara karşı işlenen böylesi insanlık dışı bir cinayet, âhiretteki tüm kurtuluş şansını da yok eder. Çünkü kendi insâniyetini ve hattâ soyuna olan tabîi sevgiyi öldüren ve gerek insanlığa, gerekse kendi ulusuna karşı bu türden bir düşmanlık gösteren bir kişi, kesinlikle Allah'tan en acı ve ıstırap verici cezayı görecektir.

109. Dinî liderler, başkanlar, kabilelerin önde gelenleriyle etkili kişileri, İbrâhim ve İsmail peygamberlerin izleyicileri olduklarını iddia edenler, peygamberlerin getirdiği saf dine değişik inançlar, ibâdetler ve uygulama biçimleri ekliyorlar ve halkın zihinlerini karmakarışık ediyorlardı. Evet, İslâm öncesi Araplar, peygamberlerin dinine uydukları inancındaydılar. Fakat bu din konusunda zihinleri öylesine allak bullak edilmmişti ki, uydukları dinin iyice bulandırılmış da olsa, Allah'ın seçilmiş dini olduğunu sanıyorlardı. Bunun nedeni de, geleneklerinde, tarihlerinde veya bir başka kitapta peygamberlerin gerçek diniyle ilgili hiçbir güvenilir kaydın korunmamış olması ve kimsenin bu dinde sonradan yapılan değişiklik ve eklemeleri sıyrıp atamamasıydı.

110. Yani, "Ey Rasûl! Onlar hakkında üzülmene gerek yok. Eğer senin uyarılarına rağmen uydurdukları yanlış yolda yürümekte ısrar ediyorlarsa, bırak gitsinler. Bütün bunlar olacaktır; çünkü onların istedikleri yolda gitmeleri Allah'ın dilemesidir; aksi halde, şu anda yaptıklarını yapamaz olurlardı."

وَقَالُوا

هَذِهِ أَنْعَمَ وَحَرِّثَ حِجْرٌ لَا يَطْعَمُهَا إِلَّا مَنْ نَشَاءُ بِزَعْمِهِمْ
وَأَنْعَمَ حُرِّمَتْ ظُهُورُهَا وَأَنْعَمَ لَا يَذْكُرُونَ أَسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا
افْتِرَاءَ عَلَيْهِ سَيَجْزِيهِمْ بِمَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿١٣٨﴾ وَقَالُوا مَا فِي بُطُونِ
هَذِهِ الْأَنْعَمِ خَالِصَةٌ لِّذُكُورِنَا وَمُحَرَّمٌ عَلَى أَزْوَاجِنَا وَإِنْ يَكُنْ
مَيْتَةً فَهُمْ فِيهِ شُرَكَاءُ سَيَجْزِيهِمْ وَصَفَهُمْ إِنَّهُ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿١٣٩﴾
قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ قَتَلُوا أَوْلَادَهُمْ سَفَهًا بِغَيْرِ عِلْمٍ وَحَرَّمُوا مَا
رَزَقَهُمُ اللَّهُ افْتِرَاءَ عَلَى اللَّهِ قَدْ ضَلُّوا وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ ﴿١٤٠﴾
وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَ جَنَّاتٍ مَّعْرُوشَاتٍ وَغَيْرَ مَعْرُوشَاتٍ وَالنَّخْلَ
وَالزَّرْعَ مُخْتَلِفًا أَكْلُهُ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُتَشَابِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ
كُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَآتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ وَلَا تُسْرِفُوا
إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ ﴿١٤١﴾ وَمِنْ الْأَنْعَمِ حَمُولَةٌ وَفَرَسَاتٌ كُلُوا
مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُواتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ

مُبِينٌ ﴿١٤٢﴾

- 138 Ve kendi zanlarınca dediler ki: “Bu hayvanlar ve ekinler dokunulmazdır. Onları bizim dilediklerimiz dışında başkası yiyemez.¹¹¹ (Şu) Hayvanların da sırtları haram kılınmıştır.” Öyle hayvanlar da vardır ki, O’na iftira etmek sûretiyle¹¹² üzerlerinde Allah’ın ismini

anmazlar.¹¹³ Yalan yere iftira düzmekte olduklarından dolayı O, onlara cezalarını verecektir.

- 139 Bir de dediler ki: “Bu hayvanların karınlarında olan, yalnızca bizim erkeklerimize aittir, eşlerimize ise haramdır. Eğer o, ölü doğarsa onlar da bunda ortaklırlar.”¹¹⁴ Allah, (bu) düzmelerinin cezasını verecektir. Şüphesiz O, hüküm ve hikmet sahibi olandır, bilendir.
- 140 Çocuklarını hiçbir bilgiye dayanmaksızın akılsızca öldürenler ile Allah’a karşı yalan yere iftira düzüp Allah’ın kendilerine rızık olarak verdiklerini haram kılanlar, elbette hüsrana uğramışlardır. Onlar, gerçekten şaşırıp sapmışlardır ve doğru yolu bulamamışlardır.¹¹⁵
- 141 Asmalı ve asmasız bahçeleri,¹¹⁶ hurmaları ve tatları farklı ekinleri, zeytinleri ve narları -birbirine benzer ve benzeşmez- yaratan O’dur. Ürün verdiğinde ürününden yiyin ve hasad günü de hakkınızı verin; israf etmeyin. Çünkü O, israf edenleri sevmez.
- 142 Hayvanlardan yük taşıyan ve (yünlerinden, tüylerinden) döşek yapılanları da¹¹⁷ (yaratan O’dur). Allah’ın size rızık olarak verdiklerinden yiyin ve şeytanın adımlarına uymayın. Çünkü o, sizin için apaçık bir düşmandır.¹¹⁸

AÇIKLAMA

111. Burada, müşrik Arapların kendi koydukları dinî bir kural daha reddedilmektedir. Onlar belli bir tapınak, kutsal kişi veya tanrı için belirli bazı hayvanları veya birtakım tarlaların ürünlerini ayırıp korumaya ahdedirler ve bunların kullanımıyla ilgili kurallar koyarlardı. Buna göre, farklı adak türlerinin kullanma hakkı belli türde insanlara verilirdi. Allah, bu tür davranışları şirk dininin amelleri saymakta ve müşrikleri bu türden kendi eserleri olan yasalar konusunda uyarıp sanki şöyle demektedir: “Bizim verdiğimiz rızıklardan başkalarına adakta bulunmayla ilgili ahd ve adaklarınızdan dolayı sizi cezalandıracağız. Çünkü ne size böylesi adaklar emrettik, ne de kullanımları için sınırlamalar getirdik. Bütün bunlar, kendilerine şiddetli muamelede bulunulacak olan isyankâr ve kibirli kişilerin uydurmasıdır.”

112. Rivayetlerden öğrendiğimize göre, bazı adak ve sunu biçimlerinde Allah’ın adını hayvan üzerine anmak doğru görülüyordu. Yine, hacc sırasında “Lebbeyk, Allahümme lebbeyk” denilerek Allah’ın adını anmak gerektiğinden, böyle hayvanlara binilmiyordu da. Aynı şekilde, bu hayvanları sağarken, boğazlarken, etlerini yerken veya üzerlerine binerken Allah’ın adını anmamakta ısrar ediyorlardı.

113. Yani, “Bu kuralları koyanlar Allah değildir; onların uydurmalarıdır bunlar. Buna rağmen, bu kurallara Allah’tan hiçbir delilleri olmadıkları halde, onları koyanın Allah olduğu inancıyla uyuyorlardı.” Bu konuda ellerindeki tek delil, onların atalarının uygulamasından başka bir şey değildi.

114. Arapların, sunu ve adaklarla kutsanmış hayvanlar konusunda kendi uydurdıkları yasanın maddelerinden biri de, anne karnından yeni doğmuş hayvanların etlerinin yalnızca erkeklerce yenilip, kadınlara haram olmasıydı. Bununla birlikte, eğer hayvan ölü doğar veya doğar doğmaz ölürse, bundan erkekler de kadınlar da yiyebilirdi.

115. Yani, “Bu tapınma biçimlerini ve âdetlerini uyduranlar her ne kadar sizin atalarınız, dinî liderleriniz ve reisleriniz idiyse de, bu onların doğru yolda oldukları anlamına gelmez. Onlar yanlış yolda olduğu gibi, bu yaptıklarınız da yanlıştır ve çocuklarınızı öldürmeye izin veren, sebpsiz yere Allah’ın verdiği rızıkları haram kılan ve dinde yenilikler icad edip bunları Allah’a atfeden atalarınız ve dinî liderleriniz de olsa, hiçbir hayâl onları doğru yolda göstermeye yetmez; yanlış yoldaydı onlar ve bu yolda olmalarının getirdiği sonuçlara da katlanacaklardır.”

116. Arapça *Cennât(ün) ma’rûşât* kelimeleri kemerli, yerden yükselip sırt yaparak yeniden yere dökülen bitki bahçeleri olup, bağlar olarak çevrilebilir; ve *ğayru ma’surât* ise, yerde yatmayan bitki bahçeleri anlamına gelip yüksek ağaçlardan oluşan bahçeler şeklinde çevrilebilir.

117. Arapça *ferş* kelimesi, küçük yapılı ve yürürken yere değen anlamında veya boğazlanırken yere yatırılan anlamında, ya da deri ve tüylerinden yatak yapılan anlamında, (koyun) gibi hayvanlar için kullanılır.

118. Bu âyetin (142) bulunduğu bölümden Allah’ın üç şeyi vurguladığı ortaya çıkmaktadır:

1) “Bahçeler, tarlalar ve sahip olduğumuz hayvanların hepsi Allah vergisidir ve kimsenin bu nimetlerde payı yoktur; dolayısıyla, Allah’tan başka kimseye bunlar için şükredilmez.”

2) “Bu nimetlerde kimsenin payı olmadığından, bunlar Allah’ın Kanunu doğrultusunda kullanılmalı ve kimseye bu kullanıma sınır koyma hakkı tanınmamalıdır. Bu nedenle, Allah’tan başkasının koyduğu tapınma biçimlerine uyan herhangi bir kişi, Allah’ın çizdiği sınırları aşmış ve Şeytan’ın yollarına girmiş olur.”

3) “Bütün bu şeyler, insanlığın yiyeceği ve daha başka kullanım yerleri için Allah tarafından yaratılmış olup kimsenin bunları ‘ilimsiz haram kılma hakkı yoktur. Bu yüzden, bâtıl inançlar ve zanlar sonucu bunlara getirilen sınırlamaları Allah kesinlikle onaylamaz.”

ثُمَّ نَبَيَّةً أَزْوَاجٍ مِّنَ الضَّالِّينَ ائْتَيْنِ وَمِنَ الْمُعْزِرِ ائْتَيْنِ قُلْ
 ١٤٣ ۝ اَلَّذَكَرَيْنِ حَرَّمَ اَمْ اَلْاُنْتَيْنِ اَمَّا اَسْتَمَلْتُ عَلَيْهِ اَرْحَامُ اَلْاُنْتَيْنِ
 نَبِئُونِي بِعِلْمٍ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ۝ وَمِنَ الْاَيْلِ ائْتَيْنِ وَمِنَ الْبَقَرِ
 ائْتَيْنِ قُلْ اَلَّذَكَرَيْنِ حَرَّمَ اَمْ اَلْاُنْتَيْنِ اَمَّا اَسْتَمَلْتُ عَلَيْهِ اَرْحَامُ
 اَلْاُنْتَيْنِ اَمْ كُنْتُمْ شُهَدَآءَ اِذْ وَصَّيْتُكُمْ اَللّٰهُ بِهٰذَا فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ
 اَفْتَرٰى عَلَى اَللّٰهِ كَذِبًا لِّيُضِلَّ النَّاسَ بِغَيْرِ عِلْمٍ اِنَّ اَللّٰهَ لَا يَهْدِي
 الْقَوْمَ الظّٰلِمِيْنَ ۝ قُلْ لَا اَجِدُ فِىْ مَا اُوْحِيَ اِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَى
 طَاعِمٍ يَطْعَمُهُۥ اِلَّا اَنْ يَكُوْنَ مَيْتَةً اَوْ دَمًا مَّسْفُوحًا اَوْ لَحْمَ خِنْزِيْرٍ
 فَاِنَّهُ رِجْسٌ اَوْ فِسْقًا اُھْلًا لِّغَيْرِ اَللّٰهُ بِهِۦ فَمَنْ اَضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا
 عَادٍ فَاِنَّ رَبَّكَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ۝

143 Sekiz çift; koyundan da iki, keçiden de iki. De ki: "İki erkeği mi haram kıldı? Yoksa iki dişi mi, ya da o iki kişinin rahimlerinin, kendisini kapsadığı (yavruları) mı? Eğer doğru sözlüler iseniz bana bir ilimle haber verin."¹¹⁹

144 Deveden de iki, sığırdan da iki. De ki: "İki erkeği mi haram kıldı? Yoksa iki dişi mi ya da o iki kişinin rahimlerinin, kendisini

kapsadığı (yavruları) mı?¹²⁰ Yoksa Allah, bunları sizlere tavsiye ettiği zaman siz şahidler miydiniz?” Hiç bir bilgiye dayanmaksızın insanları saptırmak için Allah’a karşı yalan yere iftira düzenden daha zâlim kimdir? Şüphesiz Allah, zâlimler topluluğunu hıdayete erdirmez.

- 145 De ki: “Bana vahyolunanlar içinde, yiyen bir kimsenin yiyeceği (şeyler) için, ölü eti, dökülen kan, domuz eti -ki bu gerçekten murdardır- ya da Allah’tan başkası adına kesilmiş bir fısk dışında, haram kılınmış bir şey bulmuyorum.¹²¹ Kim kaçınılmaz bir ihtiyaçla karşı karşıya kalırsa, -saldırmamak ve haddi aşmamak şartıyla- (bu sayılanlardan ölmeyecek kadar yiyebilir). Şüphesiz senin Rabbin bağışlayandır, esirgeyendir.

ACIKLAMA

119. Yani, “Cevabınız zanlara, bâtil inançlara veya babalarınızın adetlerine değil de ilme dayanmalıdır.”

120. Aynı familyadan bazı hayvanların helâl, bazılarının haram olması sorunu, böylesi bâtil inançların saçmalığının müşrikler yanında açığa çıkması için böyle ayrıntılarıyla ortaya konmaktadır. Aynı familyadan erkek hayvanın helâl, dişisinin haram; erkeğin haram, dişinin helâl veya hayvanın kendisinin helâl, yeni doğmuşun haram olması hep saçmadır. Öylesine saçmadır ki bu tür şeyler, düşünen ve akıllı başında olan kimse, Allah’ın böylesi akıl dışı sınırlamalar getireceğini hayâlisten bile geçirmez. Bu arada, Kur’ân’ın, Arapların bâtil inançlara dayalı uygulamalarının saçmalığını göstermek için başvurduğu aynı yöntemin, aynı etkinliklerle yiyecekler üzerine akıl dışı sınırlamalar getiren ve insanlar arasında insanlık dışı ayrımlar yapan dünyanın daha başka uluslararası bâtil inançlara dayalı uygulamalarını açığa çıkarmak için de kullanılabileceği belirtilmektedir.

121. Bu konu, Bakara: 173 ve Mâide: 3’te ele alınmıştı ve Nahl: 115’te tartışılacaktır. Bakara Sûresinin 173. âyeti ile bu âyet arasında küçük bir deyiş farklılığı varmış gibi görünüyor. Bakara’nın sözü edilen âyetinde yasaklanan yalnızca ‘kan’ idi. Burada haram kılınan ise, akıtılan, yani hayvan yaralandığında veya kesildiğinde akan ‘kan’dır. Mesfûh (akıtılmış) kelimesinin eklenmesi, yalnızca ‘kan’ın mahiyetini açıklamak için olup, ‘emir’de herhangi bir değişiklik yapmaz. Aynı şekilde, Mâide: 3’te bu dört yasağın yanı sıra başka şeyler de anılmıştı; boğulan, vurularak öldürülen, düşmekle ölen veya bir başka hayvan tarafından sürçüle-

rek öldürülen hayvanlar. Bu da, bu yolla öldürülen hayvanların da 'ölü' sayılması gerektiğini gösteren bir açıklama olduğundan, iki âyetteki 'emir'in niteliğinde herhangi bir değişiklik yapmaz.

Şimdi de fakihlerin çeşitli görüşlerini ele alalım. Hz. Abdullah İbn Abbâs ve Hz. Âişe, hayvanî yiyecekler içinde yalnızca bu dördünün (ölülâşe, akıtılmış kan, domuz eti ve Allah'tan başkası adına kesilen hayvanın eti) haram ve tüm diğerlerinin helâl olduğu görüşündeydiler. Fakat, bu dördünün yanı sıra, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) evcil maymunlar, keskin dişli av hayvanları(*) ve pençeli kuşlar gibi daha başka bazı hayvanları da haram kıldığını veya onlardan iğrendirdiğini ifade eden hadisler vardır. Bu nedenle, fakihler yasağı yalnızca bu dört nedenle sınırlamaz ve genişletirler.

Sonra, yasak üzerinde ve başka hangi hayvanların yasak olduğu konusunda da fakihler arasında görüş ayrılığı vardır. Söz gelimi, İmam Ebû Hanîfe, İmam Mâlik ve İmam Şâfi'î, evcil hayvanın haram olduğunu belirtirken; Hz. Peygamber'in (s.a.v.), bu hayvanın özel bir nedenle ve bir defaya mahsus yasaklandığını, dolayısıyla helâl olduğunu ileri sürenler de vardır. Bunun yanı sıra Hanefiler, lâşe yiyen hayvanları, av kuşlarını ve ölü etiyle beslenen hayvanları mutlak şekilde haram kabul ederken; İmam Mâlik ve Evzâî'ye göre av kuşları helâl ve Leys'e göre de kedi helâldir; İmam Şâfi'î'ye göre ise, yalnızca (arслан, kurt ve kaplan gibi insanlara saldıran) etobur hayvanlar haramdır. İkrime, karga ve porsuğun helâl olduğu görüşündedir. Yine Hanefilere göre tüm sürüngenler haramken, İbn Ebî Leylâ, İmam Mâlik ve Evzâî'ye göre yılan helâldir.

Yukarıda verdiğimiz bilgilerin dikkatlice incelenmesi, gerçek Kur'an'da anılan yalnızca dört şeyin haram olduğu ve bunların yanı sıra, çeşitli derecelerde iğrenç daha başka hayvanların bulunduğunu ortaya koyar. Dolayısıyla, sahih hadislerle göre Rasûlullah'ın iğrendiği hayvanlar da çok büyük ihtimalle haram olup, haklarında fakihlerin farklı görüşlere sahip olduğu hayvanların iğrençliği ise şüphelidir.

Bazılarının kişisel iğrenme duyduğu hayvanlara gelince, İslâm Hukuku kimseyi sevmediği şeye zorlamaz. Aynı kural, bazı grup ve ulusların belirli şeylerden iğrenmesi için de kullanılabilir. Buna karşı, yasa herhangi bir kişi, topluluk veya ulusa; başkalarına, kendilerinin iğrendirdiği şeyi haram saymaya zorlama veya haram saydıkları şeyin kullanımını yasaklama izni vermez.

(*) Köpek gibi. (Çev.)

وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا كُلَّ

ذِي ظُفْرٍ وَمِنَ الْبَقَرِ وَالْغَنَمِ حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ شُحُومَهُمَا إِلَّا مَا

حَمَلَتْ ظُهُورُهُمَا أَوِ الْحَوَايَا أَوْ مَا اخْتَلَطَ بِعَظْمٍ ذَلِكَ

جَزَيْنَهُمْ بِبَغْيِهِمْ وَإِنَّا لَصَادِقُونَ ﴿١٤٦﴾ فَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ رَبُّكُمْ ذُو

رَحْمَةٍ وَاسِعَةٍ وَلَا يُرَدُّ بَأْسُهُ عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ ﴿١٤٧﴾

- 146 Yahudi olanlara her tırnaklı (hayvanı) haram kıldık. Sığırlardan ve koyunlardan, sırtlarına veya bağırsaklarına yapışan veya kemiğe karışanlar dışında iç yağlarını da onlara haram kıldık. 'Azgınlık ve hakka tecâvüzde bulunmaları' nedeniyle onları böyle cezalandırdık.¹²² Biz şüphesiz doğru olanlarız.
- 147 Şayet seni yalanlayacak olurlarsa, de ki: "Rabbiniz geniş rahmet sahibidir. Onun şiddetli çarpması, suçlu günahkârlar topluluğundan geri çevrilemez."¹²³

AÇIKLAMA

122. İsyanlarından dolayı ceza olarak kendilerine bazı şeylerin haram kılınması olayı, Kur'ân'da üç yerde geçer:

1) "Tevrat indirilmezden önce İsrâil'in kendisine haram kıldıklarından başka- yiyeceğin her türlü sü İsrâilîoğulları için helâldi. "Eğer doğrularsanız Tevrat'ı getirin de okuyun" de" (Âl-i İmrân: 93).

2) "Yahudi olanların zulümlelerinden dolayı kendilerine helâl kılınan temiz şeyleri üzerlerine haram ettik." (Nisâ: 160).

3) Bu sûrede bulunan 146. âyet.

Yukarıdaki üç âyetten, İslâm hukuku arasındaki hayvânî yiyeceklerin helâllığı ve haramlığıyla ilgili farklılığın iki şeye bağlı olduğu sonucu or-

taya çıkmaktadır. İlki, Tevrat'ın gönderilmesinden yüzyıllarca önce Ya'kûb peygamber (İsrâil) bazı şeyleri kullanmayı bırakmış ve kendisinden sonra soyu da aynı şeyi yapmıştı. Bu durum uzun bir süre devam ettiğinden, Yahudi hukuku uzmanları, bunların dinlerinde haram olduğuna inanmaya başladılar. Bu nedenle de içlerinde deve ve tavşanın da bulunduğu bu yiyeceklerin, Tevrat'ta yasaklandığı noktasında ısrarlı davrandılar. Tevrat ve eldeki Mukaddes Kitap nüshalarının, bunların yenmesini yasaklaması bundandır. (Levililer, 11:4-6 ve Tesniye: 14:7). Fakat, Kur'ân'ın delil olarak Tevrat'ın getirilmesi şeklindeki meydan okuyuşu, sözü geçen hükümlerin asıl Tevrat'ta bulunmayıp sonradan eklendiğini gösterir; aksi halde, Yahudiler Kur'ân'ın meydan okuyuşuna hemen karşılık verir ve hükmü gösterirlerdi.

İki hukuk arasındaki ikinci farklılık, Yahudilerin ilâhî kanun karşısındaki isyankâr tutumlarından kaynaklanmıştır. Yahudiler kendi kanunlarının koyucuları olmuşlar ve kılı kırk yararak pek çok şeyleri haramlaştırmış, bunun sonucunda da Allah ceza olarak kendilerini yanlış anlayışlar içinde bırakmıştır. Haramlaştırdıkları şeyler iki kategoride ele alınabilir: 1) Devekuşu, puhu ve kukuma gibi pençeli hayvanlar; 2) İnek, keçi vs.nin yağları. Sonra, bu iki tür yasağın ikisi de eldeki Tevrat'a eklenmiştir. (Levililer, 11:16-18, Tesniye:14:14-17, Levililer: 3:17, 7:22-23). Öte yandan, IV:160'tan başlangıçta Tevrat'ta bunların haram olmayıp İsâ Peygamber'den sonra haramlaştırıldığı anlaşılmaktadır. Eldeki Yahudi hukukunun, M.S. ikinci yüzyılın sonunda Rabbi Judas tarafından formüle edildiğine tarih şâhiddir.

Ayrıca, yukarıdaki açıklamamızın zihinlerde uyandırabileceği bir karşı çıkışı da ele alalım. Bütün bu şeyler yukarıda anlatıldığı şekilde haram edilmişse, neden Allah burada âyet: 130'da ve Nisâ': 160'da *haramnâ* (biz haram ettik) ifadesini kullanıyor? Karşı çıkışı ele alırken, Allah'ın eşyayı şu iki yolla haram kıldığını hatırla tutmalıyız: 1) Allah bir şeyi bir Elçi ve Kitap aracılığıyla haram eder ki, bu O'nun nimetlerinden biridir. 2) Sahte dinî kanun koyucuları ve kanun yapıcıları asi kullarının başına geçirir ve onlar temiz şeyleri haram ederler. Böylesi bir yasak da Allah'ın lâneti ve cezası olduğundan, yine O'na atfedilmiştir.

123. Yani, "Rabbiniz sınırsız merhamet sahibidir ve şimdi bile itâatsizliğinizden dolayı tevbe edip, itâat yolunu tutarsanız; O sizi bağışlayacaktır. Fakat isyankâr ve günahkâr tutumunuzda ısrar ederseniz, bu kez O'nun gazabını ve cezasını sizden kimsenin savamayacağını çok iyi bilmelisiniz."

سَيَقُولُ

الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكْنَا وَلَا آبَاؤُنَا وَلَا حَرَمْنَا مِنْ
شَيْءٍ كَذَلِكَ كَذَبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ حَتَّى ذَاقُوا بَأْسَنَا قُلْ هَلْ
عِنْدَكُمْ مِنْ عِلْمٍ فَتُخْرِجُوهُ لَنَا إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ أَنْتُمْ إِلَّا
تَخْرُصُونَ ﴿١٦٦﴾ قُلْ فَلِلَّهِ الْحُجَّةُ الْبَلِيغَةُ فَلَوْ شَاءَ لَهَدَلْنَكُمْ
أَجْمَعِينَ ﴿١٦٧﴾ قُلْ هَلَمْ شُهَدَاءُ كُمْ الَّذِينَ يَشْهَدُونَ أَنَّ اللَّهَ حَرَّمَ
هَذَا فَإِنْ شَهِدُوا فَلَا تَشْهَدْ مَعَهُمْ وَلَا تَتَّبِعِ أَهْوَاءَ الَّذِينَ كَذَّبُوا
بِآيَاتِنَا وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ وَهُمْ بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ ﴿١٦٨﴾
قُلْ تَعَالَوْا أَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبِّي عَلَيْكُمْ أَلَّا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا
وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ مِمَّنْ إِمْلَقْنَا نَحْنُ
نَرْزُقُكُمْ وَإِيَّاهُمْ وَلَا تَقْرَبُوا الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنٌ
وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ ذَٰلِكُمْ وَصَنُكُمْ بِهِ
لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿١٦٩﴾

- 148 Şirk koşanlar diyecekler ki: "Allah dileseydi ne biz şirk koştuk, ne de atalarımız ve hiçbir şeyi de haram kılmazdık."¹²⁴ Onlardan öncekiler de, bizim zorlu azabımızı tadıncaya kadar böyle yalanladılar. De ki: "Sizin yanınızda, bize çıkarabileceğiniz bir ilim mi var? Siz ancak zanna uymaktasınız ve siz ancak zan ve tahminle yalan söylersiniz."
- 149 De ki: "En 'üstün ve apaçık' delil Allah'ındır. Eğer o dileseydi elbette tümünüzü hidâyete yöneltip iletirdi."¹²⁵
- 150 De ki: "Gerçekten Allah'ın bunu haram kıldığına şehâdet edecek şahidlerinizi getirin." Şayet onlar, şehâdet edecek olurlarsa, sen onlarla birlikte şehâdet etme.¹²⁶ Ayetlerimizi yalan sayanların ve âhirete inanmayanların hevâ (istek ve tutku)larına uyma; onlar (birtakım güçleri ve varlıkları) Rablerine denk tutmaktadırlar.
- 151 De ki: "Gelin size Rabbinizin neleri haram kıldığını okuyayım:¹²⁷ O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın;¹²⁸ anne-babaya iyilik edin;¹²⁹ yoksulluk endişesiyle çocuklarınızı öldürmeyin -sizin de, onların da rızıklarını biz vermekteyiz-; çirkin kötülüklerin açığına da, gizli olanına da yaklaşmayın;¹³⁰ Hakk'a dayalı olma dışında, Allah'ın (öldürülmesini) haram kıldığı kimseyi öldürmeyin.¹³¹ İşte bunlarla size tavsiye (emr) etti; umulur ki akıl erdirirsiniz."

AÇIKLAMA

124. Yani, "Müşrikler suçlarını ve yanlış davranışlarını haklı göstermek için her çağda zâlimlerin ve canilerin tekrarladığı aynı eski özürleri ileri süreceklər ve "Bizim şirk koşup bazı helâlleri haramlaştırmamız Allah'ın dilemesi sonucudur; çünkü, eğer Allah böyle dilememiş olsaydı, biz hiçbir zaman bu tür şeyleri yapamazdık. Bunları Allah'ın iradesiyle uygunluk içinde yaptığımızdan, demek ki yaptıklarımız doğrudur. Ve eğer yaptıklarınız doğru değilse, bu durumda suçlanması gereken biz değil, Allah'tır. Allah'ın dilemesi dışında biz hiçbir şeye güç yetiremeyeceğimizden, yaptığımızı Allah'ın dilemesine bağlı olarak yapıyoruz" diyeceklerdir.

125. Müşriklerin sakat özürlerine verilen bu kesin karşılığın anlamını kavramak için onu tahlil etmemiz gerekiyor.

1) Her çağın suçluları şerli davranışlarını ve yanlış yollarını haklı çıkarmak için özür olarak her zaman 'Allah iradesi'ni öne sürmüşlerdir. Bu

onları öylesine yanlışlara sürüklemiştir ki, gerçeği reddetmişler ve sonunda gerçeğe karşı savaşımları yere batıran helâkle karşılaşmışlardır.

2) Sizin ileri sürdüğünüz özür bilgiye değil, zan ve tahmine dayalıdır. Deliliniz bütünüyle Allah'ın dilemesi hakkında onun bunun söylediğinden kaynaklanmaktadır. Siz Allah'ın insanla ilgili dilemesinin anlamını kavramıyorsunuz. Bu nedenle de, söz gelimi bir hırsız hırsızlık yapsa, bunu Allah'ın dilemesiyle yaptı diye onun hırsız sayılmayacağına inanıyorsunuz. Oysa gerçek şudur: İnsan kendisi için hangi yola seçerse, Allah bu yolu ona açar; ister şükür, ister nankörlük, ister hidâyet, ister delâlet, ister itâat, ister isyan yolu olsun. Sonra Allah insana iyi veya kötü, istediğini yapmasına izin verir ve bunun için de evrensel plânlarına uygun düşen aracı sağlar. Bu yüzden, eğer size ve atalarınıza şirk koşma ve Allah'ın dilemesi altında helâlleri haramlaştırma izni verilmişse, bu hiçbir zaman Allah'ın yapılanları onayladığı anlamına gelmez ve dolayısıyla sonuçlarına katlanılacaktır. Yanlış seçiminiz, kötü niyetleriniz ve şerli eylemlerinizden sorumlusunuz ve hesap vereceksiniz.

“Eğer (Allah) dilemiş olsaydı, sizin hepinizi hidâyete erdirirdi” şeklinde gelen son âyet, sorunu kesin bir sûrette çözmektedir. Burada denmek istenen şudur: *“Eğer Allah dilemiş olsaydı, biz şirk koşmazdık”* şeklindeki deliliniz tam değildir. Şöyle söylenecekti tam olurdu: *“Allah dilemiş olsaydı, sizin hepinize doğru yolu gösterirdi.”* Bir başka deyişle, *“Siz kendiniz doğru yolu seçme niyetinde değilsiniz; siz Allah'ın sizi melekler gibi sapmaz yapmasını istiyorsunuz. Fakat bilmelisiniz ki, eğer Allah böyle dilemiş olsaydı onu da yapardı. Şu kadar ki, O'nun dilemesi bu yolda değildir. Dolayısıyla, kendi seçtiğiniz yanlış yolda sapıp gitmeye bırakmaktadır sizi.”*

126. Yani, *“Eğer onlar ağır şehâdet sorumluluğunu anlar ve insanın yalnızca hakkında bilgi sahibi olduğu şeye şahidlik yapması gerektiğini kavrarlarsa -aralarında yaygın olan ve şu veya bu yiyeceği, şu veya bu kişi yiyemez veya yiyebilir gibi-, yiyecekler üzerine bizzat kendilerinin koyduğu sınırları Allah'ın belirlediğine asla şahidlik etmeyeceklerdir. Fakat, eğer bu kişiler şahidlik etmenin sorumluluğunu kavramıyor ve akılsızca Allah adına yalan şahidlikte bulunuyorlarsa, onların bâtıllarına sakin ola ki karışmayasınız. Onları şahidliğe çağırmanın gerçek amacı, eğer varsa doğru kişileri içlerinden seçip ayırmaktır; yoksa onların bâtil şehâdetlerini kabul etmeniz için değildir. Şahitlik çağırısına cevap olarak, aralarındaki doğru kişilerin, yaptıklarının gerçekten Allah tarafından öngörülüp görüldüğü üzerinde ciddice düşünmeleri ve bunların Allah tara-*

findan gönderildiğine dair herhangi bir delil bulamazlarsa, onları bırakmaları umulmaktadır.”

127. Yani, “Rabbimizin koyduğu sınırlar kendi üzerinize sizin koyduklarınız değildir. Rabbimizin getirdiği sınırlamalar, insan hayatının düzeni için Allah’ın belirlediği çizgilerdir ve bunlar tüm İlâhî kanunların esas temeli olagelmıştır.” (Bunları Çıkış, Bl. 20’dekilerle karşılaştırın).

128. İnsan şu durumlarda şirk koşmuş demektir: (a) İlâh olarak Allah’tan başka bir şey daha kabul ederse; (b) Her bakımdan ve tüm kapsam ve kuşatıcılığıyla yalnızca Allah’a ait olan sıfatları bir başka şeye daha verirse; (c) Güç ve kudretinde Allah’a bir ortak daha tanırsa; (d) Hakları konusunda Allah’a bir başka ortak daha tanırsa.

a) Şikkına göre, Zâtında Allah’a ortak tanıyan tüm inanç şekilleri - Hristiyanların Üçlemesi, müşrik Arapların, meleklerin Allah’ın kızları olduğuna inanmaları ve kendi tanrı, tanrıça ve yönetici ailenin üyelerine ilâhlık vermeleri gibi- şirktir.

b) Şikkına göre, Allah’tan başka bir kimsenin bütünüyle ve tüm kuşatıcılığıyla Allah’a ait sıfatlardan birine veya birkaçına, ya da tamamına sahip olduğuna inanan herkes şirke düşmüş olur. Söz gelimi, herhangi bir kişi şu veya bu kimsenin ‘gayb’ dahil her şeyi bildiğine veya her şeyi duyduğuna, ya da her kusur ve zayıflıktan uzak bulunup, Allah gibi yarılmaz olduğuna inanırsa; bu kişi, Allah’a şirk koşmuş olur.

c) Şikkına göre, Allah’tan başka bir kimsenin, yalnızca Allah’a ait güçlerden birine veya tamamına sahip olduğuna inanmak da şirktir. Söz gelimi, Allah’ın yanı sıra bir başkasının daha tabiatüstü bir yolla yarar veya zarar verebileceğine, ihtiyaçları giderip yardım edebileceğine, koruyup gözetebileceğine, çağrılarını duyup kaderi tayin edebileceğine veya engelleyebileceğine, ve insan hayatı için kanun koyabileceğine inanan müşriktir. Bütün bunlar, İlâhlığın nitelikleri olduğundan, böylesi inançlar şirktir.

d) Şikkına göre, Allah’a ait hakların birini veya tamamını bir başka kişiye daha vermek şirktir. Söz gelimi, huzurunda insanın elleri bağlı ayakta durması, eğilip secdeye varması, adına adakta ve sunularda bulunması ve yüceliği karşısında şükür işareti olarak kurban kesmesi, Allah’ın insan üzerindeki haklarından. Yine, sıkıntı ve güçlüklerin giderilmesi için yalvarılma hakkına sahip olan da yalnızca Allah’tır. Aynı şekilde, ibâdet edilmeye, yüceltilmeye ve bağlanılmaya lâyık olan yalnızca Allah’tır; bir başka kişi ve şeyden daha çok sevilme hakkı da yine yalnız-

ca Allah'a aittir. Tüm diğer sevgiler O'nun sevgisine feda edilmelidir. Yalnızca O'ndan korkulmalı, açık ve gizli O'na karşı gelmekten kaçınılmalıdır. Şartsız olarak yalnızca O'na itâat edilmeli ve doğruyu yanlıştan ayırmanın tek ölçüsü olarak yalnızca O'nun hidâyeti kabul edilmeli, başkalarına ancak Allah'a itâatin sınırları içinde itâat edilmelidir. Eğer bu haklardan biri bile Allah'tan başkasına tanınacak olursa, bu başkasına tanrı ünvanı verilsin ya da verilmesin, böylesi bir durum Allah'a ortak koşmaktır.

129. *İhsân*; saygı gösterme, onurlandırma, itâat etme ve anne-babayı sevindirip kendilerine hizmet etme vs.yi içine alır. Anne-babanın bu tür hakları Kur'ân'ın çeşitli yerlerinde hemen Allah'ın haklarından sonra anılmaktadır. Anne-babanın haklarının, yalnızca Allah hakkından sonra geldiğinin ve tüm diğer insanî haklar karşısında önceliği olduğunun açık bir kanıtıdır bu.

130. Arapça *fevâhiş* kelimesi, çirkinliği açık olan her türlü kötü ve çirkin davranışı ifade eder. Kur'ân zina, eşcinsellik, çıplaklık, üvey anne ile evlenme gibi davranışların *fevâhiş*'ten olduğunu açıklar. Bunların yanı sıra, rivayetlerde (nakledilen hadislerde) hırsızlık, içki ve dilencilik de fuhuş olarak nitelendirilmiştir. Aynı şekilde, tüm diğer çirkin işler de *fuhuş* olup, İlâhî Hüküm böylesi işlerin açıktan ve gizliden yapılmamasını emreder.

131. Allah'ın temel bir ilke olarak çiğnenemez kıldığı insan hayatının kutsallığının ilânıdır bu. Bu ilkenin çiğnenmesine yol açan 'hak'lar Kur'ân'da üç tane olup, Hz. Peygamber'de (s.a.v.) bunlara ikisini daha eklemiştir. İnsan hayatına kıymayı Kur'ân şu üç durumda helâl tanır:

- 1) Bir başka insanı kasden öldürmek.
- 2) Savaş dışında bir seçenek bırakmayacak şekilde İslâm'a karşı çıkmak; İslâm'ın hâkimiyet ve yerleşmesini engellemeye çalışmak.
- 3) İslâmî yönetimin sınırları içinde karışıklık çıkarmak veya İslâmî hükümleri devirmeye girişmek.

Hiz. Peygamber (s.a.v.) bunlara şu iki durumu da eklemiştir:

- 4) Evliyken zina etmek.
- 5) İmanından sonra küfredip (irtidat) İslâm toplumunu terk etmek. İnsanı öldürmenin helâl olduğu yollar yalnızca bu beşi olup ister Müslüman, ister zımmî (İslâm devletinin Müslüman olmayan uyruğu) veya kâfir olsun, bu beş durum dışında insanın canına kıyılmaz.

وَلَا تَقْرُبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ
 حَتَّىٰ يَبْلُغَ أَشُدَّهُ ۖ وَأَوْفُوا بِالْكَيْلِ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ ۚ لَا نُكَلِّفُ
 نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا ۖ وَإِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ ۖ وَبِعَهْدِ اللَّهِ
 أَوْفُوا ۚ ذَٰلِكُمْ وَصْنُكُمْ بِهِ ۚ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿١٥٢﴾ وَأَنَّ هَٰذَا
 صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ ۖ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَن
 سَبِيلِهِ ۚ ذَٰلِكُمْ وَصْنُكُمْ بِهِ ۚ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٥٣﴾ ثُمَّ ءَاتَيْنَا مُوسَىٰ
 الْكِتَابَ تَمَامًا عَلَىٰ الَّذِي أَحْسَنَ وَتَفْصِيلًا لِّكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى
 وَرَحْمَةً لَّعَلَّهُم بِلِقَاءِ رَبِّهِمْ يُؤْمِنُونَ ﴿١٥٤﴾ وَهَٰذَا كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ
 مُبَارَكٌ فَاتَّبِعُوهُ وَاتَّقُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿١٥٥﴾

- 152 “Yetimin malına, o erginlik çağına erişinceye kadar -o en güzel (şeklin) dışında-¹³² yaklaşmayın. Ölçüyü ve tartıyı doğru olarak yapın. Hiçbir nefse, gücünün kaldırabileceği dışında bir şey yüklemeyiz.¹³³ Söylediğiniz zaman -yakınınız daha olsa- adil olun. Allah’ın ahbine de vefa gösterin.¹³⁴ İşte bunlarla size tavsiye (emr) etti; umulur ki öğüt alıp düşünürsünüz.”
- 153 Bu benim dosdoğru olan yolumdur; şu halde ona uyun. Sizi O’nun yolundan ayıracak (başka) yollara uymayın.¹³⁵ Bununla size tavsiye etti, umulur ki korkup sakınırsınız.
- 154 Sonra biz^{135/a} Mûsâ’ya, iyilik yapanların üzerinde (nimetimizi) tamamlamak, her şeyi ayrı ayrı açıklamak ve bir hidâyet ve rahmet olarak Kitabı verdik. Umulur ki Rablerine kavuşacaklarına inanırlar.¹³⁶
- 155 Bu indirdiğimiz mübarek bir Kitap’tır. Şu halde ona uyun ve korkup sakının. Umulur ki esirgenirsiniz.

AÇIKLAMA

132. “*En güzel olan*”, bencil olmamaya, iyi niyet ve yetimin iyiliğine dayalı bulunan; Allah ve insan nazarında reddedilmez olandır.

133. İlähî Kanun’un temel bir ilkesidir bu: “Ölçüyü ve tartıyı tam yapacak, hak ve adâletten sapmayacaksınız.” Ve Allah ekliyor; “*Biz bir kişiye ancak gücünün yettiği kadar yükleriz.*” Böylece, ölçüde tartıda ve diğer ticarî işlemlerde adâletli ve doğru olmak için elinden geleni yapanın bu çabasına rağmen istenmeyen hatalar bile meydana gelse, sorumluluktan kurtulacağına ve sorguya çekilmeyeceğine dair kişiler temin edilmektedir. Bu kural, burada özellikle Müslümanların böyle hatalar nedeniyle endişe etmemeleri için anılmıştır.

134. Allah’ın ‘ahdi’, 1) İnsanın Allah’la yaptığı sağlam anlaşma, 2) Kişinin Allah adına bir başkasıyla yaptığı dönülmez sözleşme ve 3) Allah’ın yeryüzünde doğar doğmaz kişi için ortaya çıkan tabîî bağlantılardır.

Bunlardan ilk ikisi niyete ve seçime bağlıken, üçüncüsü ahlâkî bir zorunluluktur. İnsanın üçüncü bağlantının seçiminde herhangi bir rolü yoksa da, yine de bu bağlantı ilk ikisi ölçüsünde zorunlu ve yerine getirilmesi gereken bir bağlantıdır. Çünkü Allah, insana olağanüstü fizikî ve zihnî melekeler vermiş ve yerleşmesi için yeryüzünü donatıp kendisine de her türden rızık ve sınırsız kaynaklar sağlamıştır. Bütün bunlar tabîî olarak insan üzerinde Allah adına bazı haklar doğurur. Aynı şekilde kişiyi doğurup besleyen, emziren anne, yetiştiren baba ve kendisine çok çeşitli kolaylık ve imkânlar sağlayan toplum adına da bazı haklara yol açar bu. Bütün bu haklar insan üzerine tabiatları gereği çeşitli derecelerde zorunludur. İnsanın Allah’la ve toplumla olan bu ‘Ahd’inin herhangi bir kitapta yazılı olmadığı doğrudur, fakat tabiat bizzat kendisi de varlığını bu ahde borçlu olan bedeninin her bir uzvuna ve her zerresine bu ahdi yerleştirmiştir. Buna Bakara Sûresi 21. âyetle bir telmihte bulunulmaktadır; “...bağlandıktan sonra Allah’ın ahdini bozan: Allah’ın birleştirilmesini emrettiğini koparan ve yeryüzünde karışıklık çıkaran.” Yine aynı şekilde A’râf Sûresi 172. âyetle de anılmaktadır: Âdem’in yaratılışı zamanında Allah, onun Son Gün’e kadar gelecek olan çocuklarını ortaya çıkarmış ve Kendisinin, onların Rabbi olduğu ahbine hepsini şahid tutmuştur.

135. “*Bu yolu izleyin, çünkü bu Doğru Yol’dur.*” Yukarda anladığımız “Tabîî Ahd”, insanın, Allah’ın gösterdiği yolu izlemesini gerektirir. Çünkü bundan isyan ve bağımsızlık yollarına sapma veya Allah’tan başkası-

na ibâdet yollarına koyulma, bu ahdin ilk çiğnenmesi olacak ve kişiyi bir-biri ardınca daha başka sapmalara götürecektir. Bunun yanı sıra, kimse ilâhî Hidâyet'i kabul edip, hayatının her ânında onu izlemedikçe bu in-ce, en büyük ve karmaşık ahdi yerine getiremez. "...Başka yolları izleme-yin"; çünkü bu yollar, O'nun yakınlığına, hoşnudluğuna ve rızasına gö-türen tek yol olan O'nun Doğru Yol'undan sizi saptıracaktır. Bunun da ötesinde, O'nun yolundan sapıldığında, her kişinin yüzlerce başka yol arasından kendine bir yol seçmesi gerekecektir. Böylece insanlar çok çe-şitli yönlerde çok çeşitli yollara ayrılacak ve insanlık şaşkınlık karışıklık ve düzensizlik içine yuvarlanacak, bu da tüm gerçek ilerleme ve gelişme-nin önüne aşılmaz bir engel çıkaracaktır. (Ayrıca bkz. Mâide an: 35).

135/a. Kur'ân'ı şöyle eline alıp okumaya başlayan bir kişi, "birden Yahudi tarihine geçiliverilerek âyetler arasındaki bağıntının koptuğu" şeklindeki bir yanlışlığa düşebilir. Fakat, söz gelimi bu sûredeki geçen bölüm (âyet: 145-153) dikkatlice incelendiğinde, âyetler arasında temel-de nasıl bir bağıntının olduğu hemen görülür. Bu bölümde İlâhî Kan-un'un'la insan yapısı kanunlar arasındaki farklılık açığa çıkmaktadır. 146-148. âyetlerde Yahudiler ve müşrikler helâl ve haramlarla ilgili yaptıkları kanunlar nedeniyle terslenmekte ve bundan sonraki âyetlerde ise, iki hukuk arasındaki farklılığı göstermek için İlâhî Hukuk (Kanun) ortaya konmaktadır. Sonra, âyet 153'ü izleyen 154. âyette, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) verilen aynı kanunun Mûsâ'ya da verildiği belirtilerek, "...öyley-se bu Kanun'a uyun..." denilmektedir.

Sümme kelimesi, daima zaman bakımından bir "sonralık" ifade et-mez; bu kelime zaman zaman âyet 154'te olduğu gibi bir anlatımı pekiş-tirmek için de kullanılır ve özellikle konuşulan Arapça'da "*buna dikkat edin ki...*" anlamına gelir. Bu âyette, "Yine dikkat edin ki, İlâhî Kanun Mûsâ'ya gönderildi..." demektir.

136. "...Kişinin sonunda Rabbine kavuşacağına inanması", Rabbi'ne yaptıklarının hesabını vereceğine inanması ve dolayısıyla sorumlu bir hay-yat yaşaması demektir. Burada Tevrat'ın 1) Bizzat İsrâiloğulları arasında bir sorumluluk duygusu uyandırmak, 2) Başkalarını da hayatla ilgili or-taya koyduğu yüksek ahlâkî sistemi incelemeye ve yol göstericiliğin soy-lu etkilerini ve âhiret inancına dayalı sorumlu bir hayatın âhireti inkâra dayalı sorumsuz bir hayattan çok daha iyi olduğunu görsünler diye öğ-retilerini benimseyenler üzerindeki nimetini gözlemlemeye yöneltmek, bu gözlemin de kalplerine âhiret inancını yerleştirmesi için gönderildiği-ne işaret edilmektedir.

أَنْ تَقُولُوا إِنَّمَا أُنْزِلَ

الْكِتَابُ عَلَى طَائِفَتَيْنِ مِنْ قَبْلِنَا وَإِنْ كُنَّا عَنْ دِرَاسَتِهِمْ
لَغَافِلِينَ ﴿١٥٦﴾ أَوْ تَقُولُوا لَوْ أَنَّا أُنْزِلَ عَلَيْنَا الْكِتَابُ لَكُنَّا أَهْدَى
مِنْهُمْ فَقَدْ جَاءَكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ
كَذَّبَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَصَدَفَ عَنْهَا سَنَجْزِي الَّذِينَ يَصْدِفُونَ عَنْ
آيَاتِنَا سُوءَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا يَصْدِفُونَ ﴿١٥٧﴾ هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ
تَأْتِيَهُمُ الْمَلَائِكَةُ أَوْ يَأْتِيَ رَبُّكَ أَوْ يَأْتِيَ بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ يَوْمَ
يَأْتِيَ بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ لَا يَنْفَعُ نَفْسًا إِيْمَانُهَا لَمْ تَكُنْ ءَامَنَتْ
مِنْ قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ فِي إِيمَانِهَا خَيْرًا قُلِ انْتَضِرُوا إِنَّا
مُنتَظِرُونَ ﴿١٥٨﴾ إِنَّ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيعًا لَسْتَ مِنْهُمْ
فِي شَيْءٍ إِنَّمَا أَمْرُهُمْ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ يُنَبِّئُهُمْ بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿١٥٩﴾
مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا
يُجْزَى إِلَّا مِثْلُهَا وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١٦٠﴾ قُلِ إِنَّنِي هَدَيْتُ رَبِّي إِلَى
صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ دِينًا قِيمًا مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنْ

الْمُشْرِكِينَ ﴿١٦١﴾

- 156 “Bizden önce kitap yalnız iki topluluğa¹³⁷ indirildi; biz ise, onların ders gördüklerinden habersizlerdik” dememeniz,
- 157 Ya da: “Kitab bize de indirilseydi, şüphesiz onlardan daha çok doğru yolda olurduk” dememeniz (için) işte size Rabbinizden apaçık bir belge, bir hidâyet ve bir rahmet gelmiştir. Allah’ın âyetlerini¹³⁸ yalanlayandan ve (insanları) ondan alıkoyup çevirenden daha zâlim kimdir? Ayetlerimizden alıkoyup çevirenlere, bu ‘engelleme ve çevirmelerinden’ dolayı pek çetin bir azabla karşılık vereceğiz.
- 158 Onlar, kendilerine meleklerin gelmesini mi, ya da Rabbinin gelmesini mi veya Rabbinin bazı âyetlerinin gelmesini mi gözlüyorlar? Rabbinin âyetlerinden¹³⁹ bazılarının geleceği gün, daha önce iman etmemişse veya imanıyla bir hayır kazanmamışsa, hiç kimseye imanı yayar sağlamaz.¹⁴⁰ De ki: “Bekleyin, biz de şüphesiz beklemekteyiz.”
- 159 Gerçek şu ki, dinlerini parça parça edip kendileri de gruplaşanlar, sen hiçbir şeyde onlardan değilsin.¹⁴¹ Onların işi ancak Allah’adır. Sonra O, işlemekte olduklarını kendilerine haber verecektir.
- 160 Kim bir iyilikle gelirse, kendisine bunun on katı vardır; kim de bir kötülükle gelirse, onu mislinden başkasıyla cezalandırılmaz ve onlar haksızlığa uğratılmazlar.
- 161 De ki: “Rabbim gerçekten beni doğru bir yola iletti, dimdik duran bir dine, İbrâhim’in hanif (muvaahhid) dinine...¹⁴² O müşriklerden değildi.”

AÇIKLAMA

137. Yani, “Yahudiler ve Hristiyanlar.”

138. Burada ‘âyetler’, Allah’ın Kur’ân’da sunulan vahyi, Rasûlü’nün (s.a.v.) soylu karakteri, mü’minlerin kendilerini kâfirlerden ayıran temiz yaşantıları ve Kur’ân’ın mesajının gerçekliğine delil olarak ileri sürdüğü tabiattaki harika olgulardır.

139. Buradaki ‘âyetler’den kasıt, kıyâmet gününün alâmetleri veya hemen geliverecek bir azab da, hakkında hiçbir kuşku duyulmayacak ve kendisinden sonra deneme ve imtihan için artık hiçbir şans kalmayacak şekilde gerçekliği açığa vuran bir başka işarettir.

140. Bu tür âyetlerden sonra küfründen tevbe edip imanını ikrar eden bir kâfirin imanının, hiçbir anlamı olmayacaktır; aynı şekilde, inandığını söylediği halde, itâatsizlik yolunu benimseyene de inançsız gözöyle bakılacaktır. Çünkü iman ve itâat, ancak gerçekliğin perde gerisinde gizli kaldığı, ileride yaşanacak uzun bir hayatın bulunduğu ve dünyanın

tüm çekicilikleriyle “Allah yok, âhiret yok” diye aldanıp, “Ye, iç ve neşelen” diye de kötülöklere süröklemediğı sürece bir değeri sahibi olabilir.

141. Burada hitâb Hz. Peygamber’e (s.a.v.) ise de, onun kanalıyla tüm mü’minler de bu hitâbın muhâtabıdır. Dindar kişiler, ilk günden beri aynı olan ve bugün de aynılığını devam ettiren Gerçek Din’de parçalanmalara yol açarak bölük bölük olanların yoluna uymamalıdır. Gerçek Din’in temel ilkeleri şunlardır:

- 1) Yalnızca Allah, tüm Kâinatın İlâhı ve Rabbidir.
- 2) Sıfatlarında, güç ve kudretinde ve haklarında, kimse O’nun dengi ve ortağı tutulamaz.
- 3) Tüm insanların dünyada yaptıklarının hesabını vereceğı bir başka âlem kurulacaktır.

İnsanlar hayatlarını, Allah’ın elçileri ve kitapları aracılığıyla öğrettiğı bu temel ilkeler çerçevesinde düzenlemelidirler. İnsanın yeryüzü hayatına başlayışından bugüne, insanlığa verileğelen Gerçek Din budur. Sonradan ortaya çıkan farklı dinler ve mezhepler ise, çeşitli zamanlarda çeşitli toplulukların Gerçek Din’de yaptığı değışikliklerin sonucudur. Bu topluluklardan bazıları bu Din’e ‘orijinalite’ adına eklemelerde bulunmuş; bazıları tutkularını doyurmak için onda değışiklikler yapmış; daha başkaları ise aşırı saygılarından dolayı ona değışik şeyler katmışlardır. Sonra, kendi ve-him, düşünce ve felselerini karıştırarak bu Din’in itikadî özünü bozmuşlardır. Hükümlerine kendi uydurmalarını (bid’at) ve kendi yaptıkları kanunları katarak, kılı kırk yarma ve ayrıntılardaki farklılıklarını büyötmekle kurallarını bulandırarak ve önemli yanlarını önemsizleştirip daha az önemli yanlarına ise gereğinden fazla önem vererek de değıştirmişlerdir onu. İki aşırı uca (ifrâd ve tefrîd) kaçmışlar; bazı peygamberlere âdeta tapınırken, bazılarından nefretle uzaklaşmışlardır. Böyle böyle sayısız yeni dinler ve mezhepler türemiş ve insanlık birbirine düşman gruplara bölünmüştür. Bu bakımdan, Gerçek Din’in izleyicisinin, bu mezheplerden hiçbirleriyle herhangi bir ilgisinin olmaması ve kendi pâk yolunda yürömesi gerekir.

142. ‘İbrâhim Milleti’: Her zaman gerçek inancın bir diğeri ayırıcı özelliğı de budur. ‘Mûsâ Milleti’ veya ‘İsâ Milleti’ne tercih edilmiştir bu; çünkü, Mûsâ ve İsâ’nın izleyicileri, bu millete yanlış olarak ‘Yahudilik’ ve ‘Hristiyanlık’ adlarını takmışlardır. Öte yandan hem Yahudiler, hem de Hristiyanlar İbrâhim’i gerçek peygamber olarak tanıdıklarından, ‘İbrâhim Milleti’ ifadesi kullanılmıştır. Arap müşrikleri de bu ‘Millet’in (Yol’un) Doğru Yol olduğunu inkâr edemiyorlardı. Çünkü İbrâhim’in doğru bir insan olduğuna inanıyorlar ve cehâletlerine rağmen Kâ’be’yi yapanın bir putperest değil, Allah’ın dindar bir kulu olduğunu itiraf etmek zorunda kalıyorlardı.

قُلْ إِنْ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ
 رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٦٢﴾ لَا شَرِيكَ لَهُ وَبِذَلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا أَوَّلُ
 الْمُسْلِمِينَ ﴿١٦٣﴾ قُلْ أَغَيْرَ اللَّهِ أَبْغَى رَبًّا وَهُوَ رَبُّ كُلِّ شَيْءٍ وَلَا
 تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ إِلَّا عَلَيْهَا وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى ثُمَّ إِلَىٰ
 رَبِّكُم مَّرْجِعُكُمْ فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿١٦٤﴾ وَهُوَ الَّذِي
 جَعَلَكُمْ خَلَائِفَ الْأَرْضِ وَرَفَعَ بَعْضَكُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ
 لِّيَبْلُوَكُمْ فِي مَا آتَاكُمْ إِنَّ رَبَّكَ سَرِيعُ الْعِقَابِ وَإِنَّهُ لَغَفُورٌ
 رَّحِيمٌ ﴿١٦٥﴾

- 162 De ki: “Şüphesiz benim namazım, ibâdetlerim,¹⁴³ diriliğim ve ölümüm âlemlerin Rabbi olan Allah’ındır.”
- 163 “O’nun hiçbir ortağı yoktur. Ben böyle emrolundum ve ben Müslüman olanların ilkiyim.”
- 164 De ki: “O, her şeyin Rabbi iken ben Allah’tan başka bir Rab mi arayayım?¹⁴⁴ Hiçbir nefis, kendi aleyhinden başkasını kazanmaz. Günâhkar olan bir başkasının günah yükünü taşımaz.¹⁴⁵ Sonunda dönüşünüz Rabbinizedir. O, size hakkında anlaşmazlığa düştüğünüz şeyleri haber verecektir.”
- 165 O sizi, yeryüzünün halifeleri kıldı ve size verdikleriyle sizi denemek için¹⁴⁶ kiminizi kiminize göre derecelerle yükseltti. Şüphesiz senin Rabbin, sonuçlandırması pek çabuk olandır ve şüphesiz O, bağışlayandır, esirgeyendir.

AÇIKLAMA

143. Arapça *nüsük* kelimesi, kurban anlamına gelebildiği gibi, tüm diğer ibâdet şekilleri anlamına da gelir.

144. Yani, gerçekte Allah kâinattaki her şeyin Rabbi iken, başka bir şey nasıl benim Rabbim olabilir? Tüm kâinatın, O'nun Kanununa teslim olduğunu görüp durur ve benim de kâinatın bir parçası olarak varlık ve yaşantımda O'na teslim olmam gerekirken; sürdürmem için bana irade ve sağduyu verilmişken, hayatımın bu yanı için yol gösterici olarak bir başka rabb aramam akıllıca bir iş olur mu?

145. Herkes kendi yaptıklarından sorumludur ve yaptıklarının hesabını verecektir ve bu sorumluluk hiçbir şekilde bir başkasına yüklenemez.

146. Bu âyette üç gerçek ortaya konmaktadır:

1) Kâinattaki her şey Allah'a aittir; tüm insanlar da Allah'ın pek çok şeyini kendilerine emanet etmesi ve bunları kullanacak güç ve yetenek vermesi anlamında yeryüzünde O'nun halîfeleridir.

2) Emanetlerle ilgili olarak Allah halîfelerine farklı mertebeler vermiş ve bazılarını ise başkalarından daha iyi çalışabilme kapasitesiyle donatmıştır. Buna paralel olarak, O'nun insanlara verdiği güç ve yeteneklerde de farklılık vardır; O, güç ve yetenek yönünden bazılarını bazılarından daha da üstün kılmıştır.

3) Son olarak, Allah dünya hayatının yalnızca bir denemeden ve yurarda sözünü ettiğimiz insana emanet edilen tüm şeylerin güç ve yeteneklerini ise, insanın denenme araçlarından ibaret olduğunu açıkça belirtmektedir. Tek tek her insanın emanete nasıl davrandığı, emanet çerçevesinde bu şeylerden ne ölçüde yararlanabildiği, güç ve yeteneklerini nasıl kullandığı, eksiksiz olarak kaydedilmektedir. Bu deneme (imtihan)nin sonucu, kişinin âhiretteki mertebesini belirleyecektir.

EN'ÂM SÜRESİ'NİN SONU

İKİNCİ CİLTTE YER ALAN SURELER

- 7 / A'râf Sûresi
- 8 / Enfâl Sûresi
- 9 / Tevbe Sûresi
- 10 / Yûnus Sûresi
- 11 / Hûd Sûresi
- 12 / Yûsuf Sûresi
- 13 / Ra'd Sûresi
- 14 / İbrâhim Sûresi
- 15 / Hicr Sûresi